

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Neven Polajnar

**Avtoritarizem v demokraciji skozi neoliberalno dimenzijo na
primeru Ruske federacije**

Doktorska disertacija

Ljubljana, 2019

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Neven Polajnar

Mentor: redni prof. dr. Igor Lukšič

**Avtoritarizem v demokraciji skozi neoliberalno dimenzijo na
primeru Ruske federacije**

Doktorska disertacija

Ljubljana, 2019

Zahvala

Najprej se najiskreneje in najgloblje zahvaljujem mentorju prof. dr. Igorju Lukšiču, ki je zaslužen za mojo celotno politološko pot vse od prvega dneva študija do zagovora doktorata in ki mi je kot izvrsten politolog vedno nudil navdih, motivacijo in strokovno oporo. S svojim znanjem, idejami in neusahljivo politološko kapaciteto mi vedno predstavlja vzor. Hkrati pa se je izkazal kot izreden človek in mi stal ob strani vselej, ko sem potreboval nasvet in pomoč.

Za vse to si zasluži moj globok poklon in neizmerno spoštovanje!

Zahvaljujem se vsem, s katerimi sem delil izkušnje na svoji študijski in raziskovalni poti in ki so na kakršen koli način prispevali k moji politološki in osebni izgradnji. Profesorji dr. Žiga Vodovnik, dr. Jernej Pikalo, dr. Tihomir Cipek, dr. Uroš Svete in dr. Anton Bebler so le nekateri od njih. Hkrati pa hvala tudi kolegom, s katerimi smo brusili in kalili svoja politološka stališča.

Globoko se zahvaljujem staršema, ki mi kot močna stebra celo življenje stojita ob strani in me vsestransko podpirata ne glede na okoliščine: očetu kot mojemu prvemu vzorniku in mami, ki je skupaj z njim skrbela za moj razvoj in družinsko zavetje. Zahvaljujem se tudi dragima sestrama Juditi in Aniti, širši družini in prijateljem.

Posebej pa se zahvaljujem svoji dragi soprogi in najboljši prijateljici Valerini ter sinovoma Armandu in Rafaelu, ki sta moj največji navdih in neusahljiv vir moči. Seveda pa hvala tudi Gabrielu, ki je vedno z nami..

V čast prednikom in potomcem!

Avtoritarizem v demokraciji skozi neoliberalno dimenzijo na primeru Ruske federacije

Avtoritarizem se je skladno z neoliberalno ideologijo, utemeljeno na primatu svobodnega trga in zmanjševanju realne vloge in moči države, začel manifestirati v novih, pogosto težko zaznavnih oblikah. Liberalna demokracija je utemeljena na kapitalistično-demokratskem konsenzu, pri čemer se elementarna principa zaščite zasebne lastnine in demokratične participacije protislovno soočata in drug drugega omejujeta, kar je eksistencialno. Neoliberalna ideologija nagiba dominanco v smeri intenziviranja privatne koncentracije kapitala, kar pa razgrajuje drugi princip – demokracijo – oziroma jo podreja sebi lastni logiki. Po zatonu sovjetskega socializma je za večino držav, ki niso pripadale liberalnodemokratski tradiciji, implementacija principov kapitalizma in demokracije sprva predstavljala edino in nezamenljivo možnost razvoja. Vendar pa sta se neoliberalizem in globalna organizacija kapitala odrazila v vse večji družbeni neenakosti, kar se je z globalno gospodarsko krizo (2008) le še intenziviralo. Nepravična porazdelitev bogastva, začinjena z ekonomsko recesijo, je povečala nezaupanje v tovrstno politično in družbeno organizacijo, kar se je manifestiralo v vzponu avtoritarnega populizma tudi na Zahodu. Vzhod pa je začel oblikovati lasten model kapitalističnega razvoja brez demokracije, ki se je v avtoritarni formi izkazal kot uspešen ekonomski tekmeč Zahodu. Ruska federacija je sprva sledila principu neoliberalne tranzicije. Ekonomsko in družbeno opustošenje pa se je reflektiralo v potrebi po novi politični legitimaciji, rekonolidaciji države in ekonomskem razvoju, kar se izraža v svojevrstni formi suverenistične demokracije. Ta je v nasprotju s principi zahodnega individualizma utemeljena na kolektivistični zavesti in političnem intervencionizmu, zaradi česar se ji iz zahodnocentrične perspektive največkrat očita avtoritarost.

Ključne besede: avtoritarizem, demokracija, neoliberalizem, politika, Ruska federacija

Authoritarianism in Democracy through the Neoliberal Dimension on the Case of the Russian Federation

Authoritarianism has started to manifest itself in new and hard to recognize forms, due to the rise of neoliberal ideology that is based on the dominance of the free market and a decline of the real role and power of the state. Liberal-democracy as the predominant form of democracy is based on the capitalist-democratic consensus where both main principles – protection of private property and democratic participation – meet and essentially limit each other. Neoliberalism is establishing dominance by intensifying the concentration of private capital, which decomposes democracy and subordinates it to neoliberal logic. After the fall of Soviet socialism, most non liberal-democratic countries saw the implementation of capitalism and democracy as the irreplaceable possibility for economic and social development. Regardless, neoliberalism and the global organization of capital caused a rise in social inequality that deepened with the global economic crisis (2008). The unjust distribution of wealth, supported by the economic recession, intensified the distrust in the political and social organization, which manifested in the rise of the authoritarian populism in the West. East started to establish its own way of capitalist development without democracy, which presents a challenging model to the Western one in a form of an authoritarian capitalism. Post-soviet Russia followed the principle of neoliberal transition, but the economic and social devastation brought up the need for new political legitimation, re-consolidation and development. It is expressed in a particular form of sovereign democracy, which is often recognized as authoritarianism due to the rejection of western principles of social and economic liberalism.

Keywords: authoritarianism, democracy, neoliberalism, politics, Russian Federation

VSEBINA

KAZALO TABEL	8
1 UVOD	10
1.1 Izvirni prispevek k razvoju znanstvenega področja raziskovanja	18
2 PREDMET RAZISKAVE	20
2.1 Raziskovalne teze	20
3 METODOLOGIJA	22
3.1 Historični materializem, dialektika in druge uporabljene metode	22
3.2 Metoda študije primera	24
3.3 Dilema med individualizmom in holizmom v raziskovalnem pristopu	27
4 TEORETSKO-KONCEPTUALNI DEL	31
4.1 Politika, politično in koncept (ne)svobode v politiki	33
4.2 Opredelitev fenomenov demokracije in avtoritarizma v temeljnih idejah	37
4.3 Interes »med tu in zdaj« ter »tam in potem«	43
4.4 Politična moč in oblast	45
4.5 Država kot politična skupnost in vloga moderne (kapitalistične) države	48
5 NEOLIBERALIZEM IN DEMOKRACIJA	54
5.1 Predstavniška demokracija in neoliberalna kapitalistična država kot strukturna podstat obstoječih demokracij	54
5.2 Teoretski premislek o kapitalizmu in demokraciji kot komplementarnih oziroma protislovnih fenomenih	63
5.3 Vpeti kapitalizem in država blaginje: med krizo ekonomske togosti in idealom kapitalistično-demokratskega konsenza	74
5.4 Neoliberalni kapitalizem: liberalizem in kaj je »novega« v liberalizmu: teoretski razkorak med liberalizmom in neoliberalizmom	80
5.5 Neoliberalna globalizacija	84
5.6 Neoliberalizem in avtoritarizem	89
5.6.1 Avtoritarni kapitalizem	95

5.6.2 Avtoritarni populizem _____	97
5.6.3 Hegemonija in neoliberalni imperializem _____	101
6 POLITIČNA KULTURA IN IDENTITETA _____	108
6.1 Ruska politična kultura ter vprašanje individualizma in kolektivizma v ruski politični zavesti _____	111
6.2 Dialektika zahodne in tradicionalne identitete v ruski politični kulturi: <i>zapadnjaki</i> in <i>slavofili</i> _____	116
7 RUSKA FEDERACIJA MED DEMOKRACIJO IN AVTORITARIZMOM _____	123
7.1.1 Predsovjetska Rusija _____	127
7.1.2 Revolucionarno leto 1917: prehod v socialistično revolucijo _____	135
7.1.2.1 Februarska revolucija _____	136
7.1.2.2 Družbene in politične razmere med obema revolucijama _____	137
7.1.2.3 Oktobrska revolucija _____	142
7.1.3 Socialistična Rusija in Sovjetska zveza _____	144
7.1.3.1 Vojni komunizem _____	149
7.1.3.2 Nova ekonomska politika (NEP) _____	151
7.1.3.3 Stalinizem, konsolidacija sovjetske moči in Sovjetska zveza kot globalna supersila _____	153
7.1.3.4 Sovjetska zveza v obdobju kolektivnega vladanja: med destalinizacijo in stagnacijo _____	163
7.1.3.5 Predvečer razpada sovjetskega socializma in prehod v politično ter strukturno družbeno tranzicijo _____	176
7.2 Ruska politična in ekonomska struktura v globalnem neoliberalnem ustroju _____	186
7.2.1 Neoliberalna tranzicija _____	186
7.2.2 Povezava in koncentracija ekonomske ter politične moči v rokah privatnih elit in vprašanje ekonomske avtoritarnosti _____	192
7.2.3 Koncentracija ekonomske in politične moči v rokah <i>oligarhov</i> _____	199
7.2.4 Začetek konsolidacije ruske politike in države _____	218
7.2.5 Terorizem, separatizem in vprašanje regionalizacije _____	222
7.2.5.1 Islamsko religijsko in etnično vprašanje _____	225
7.2.6 Vertikalna hierarhija oblasti _____	228
7.2.7 »Ljudje moči« in boj za oblast: <i>siloviki</i> proti <i>oligarhom</i> _____	229
7.2.8 Obračun z <i>oligarhi</i> : prelomno leto 2003 in Yukosov primer konsolidacije odnosa med zasebnimi elitami in oblastjo _____	236
7.2.9 Krepitev oblasti in moči države: vzpostavljanje temeljev konsolidacije notranje politike, družbe in ekonomije _____	241
7.2.10 Stabilizacija gospodarstva in financ ter vprašanje demografije _____	244
7.2.11 Državni kapitalizem in uvod v postkonsolidacijsko politiko državne patronaže _____	253
7.2.12 Ruski model suverenistične demokracije in ideologija unifikacije nacije _____	255

7.2.13 Obdobje »tandemokracije« (2008–2012) ter razmerje med konservativizmom in liberalizmom znotraj modernizacijskega procesa	258
7.2.14 Prikaz rezultatov ruskih volitev in vprašanje notranjepolitičnih značilnosti v času drugega bloka Putinovega predsedovanja (2012–2024)	264
7.2.15 Mednarodna politika, oborožene sile in Ruska federacija v globalnem geostrateškem kontekstu	269
7.2.15.1 Vojaška intervencija v Gruziji	274
7.2.15.2 Modernizacija oboroženih sil Ruske federacije	277
7.2.15.3 Ukrajinska kriza: odcepitev Krima in oboroženi spopadi na vzhodu Ukrajine	283
7.2.15.4 Ruska vojaška intervencija v Siriji	286
7.2.15.5 Odnosi z ZDA in EU, mednarodne sankcije, posledice in recipročni ukrepi	288
7.2.15.6 Evrazijska unija, povezovanje z »nezahodnimi akterji« ter odnosi s Kitajsko in državami BRIC-a	293
7.2.15.7 Kibernetško vprašanje in dilema ruskega vpliva na ameriške volitve leta 2016	296
8 ZAKLJUČEK IN VERIFIKACIJA TEZ	300
8.1 Namesto diskusije: soočenje krovnih teoretskih konceptov z nekaterimi ugotovitvami študije primera	300
8.2 Verifikacija tez	306
VIRI	315
PRILOGE	342
STVARNO IN IMENSKO KAZALO	354

KAZALO TABEL

<i>Tabela 5.1: Prikaz nekaterih najpogostejših možnih političnih rezultatov in sprememb kot posledic odnosov med različnimi stopnjami »avtoritarnega nadzora« in »vključenostjo« v klasične avtoritarne sisteme.....</i>	<i>91</i>
<i>Tabela 7.1: Ključni kazalci ekonomskega stanja v Rusiji v treh prelomnih obdobjih 20. stoletja: razmerje med koncem preteklega obdobja v % glede na začetek novega obdobja (= 100).....</i>	<i>191</i>
<i>Tabela 7.2: Sovjetska Rusija in Ruska federacija: delež populacije, živeče v urbanem in ruralnem okolju med letoma 1959 in 1999 v milijonih in odstotkih.....</i>	<i>191</i>
<i>Tabela 7.3: Ruska federacija: zaposleni znotraj posameznih panog in sektorjev leta 1990, 1995 in 1998 v milijonih in odstotkih</i>	<i>192</i>
<i>Tabela 7.4: Rezultati volitev v rusko dumo 12. decembra 1993.....</i>	<i>205</i>
<i>Tabela 7.5: Rezultati volitev v rusko dumo 17. decembra 1995.....</i>	<i>206</i>
<i>Tabela 7.6: Primerjava volilnih rezultatov glede na politično pozicioniranje strank.....</i>	<i>206</i>
<i>Tabela 7.7: Povzetek ankete, izvedene s strani Moskovskega biroja za uporabne sociološke raziskave v januarju 1996 in objavljene v časopisu Segodnja 17. julija 1996.</i>	<i>208</i>
<i>Tabela 7.8: Rezultati prvega kroga predsedniških volitev 16. junija 1996</i>	<i>212</i>
<i>Tabela 7.9: Rezultati drugega kroga predsedniških volitev 3. julija 1996.....</i>	<i>213</i>
<i>Tabela 7.10: Predstavitev ekonomskih in družbenih kazalcev volilnega leta 1996 – v primerjavi s predhodnim letom 1995 in letom Čubajsovih ekonomskih reform 1997 – v primerjavi s predhodnim letom 1996 (indeksi konstantnih cen).....</i>	<i>215</i>
<i>Tabela 7.11: Spremembe letnega bruto domačega proizvoda in ekvivalent 100 rubljev po inflaciji v Ruski federaciji v 90. letih (v obdobju 1990–1999).....</i>	<i>216</i>
<i>Tabela 7.12: Parlamentarne volitve 19. decembra 1999.....</i>	<i>217</i>
<i>Tabela 7.13: Rezultati ruskih predsedniških volitev 26. marca 2000.....</i>	<i>221</i>
<i>Tabela 7.14: Geografska področja in etnične skupine z največjim številom pripadnikov islamske religije</i>	<i>226</i>
<i>Tabela 7.15: Delež islamskega prebivalstva v sovjetski Rusiji in Ruski federaciji</i>	<i>227</i>
<i>Tabela 7.16: Delež dodane vrednosti energentov (nafta in plin) v celotnem BDP-ju Ruske federacije med letoma 2005 in 2013, prikazano po letih v odstotkih</i>	<i>245</i>
<i>Tabela 7.17: Prikaz rezultatov ruskih predsedniških volitev 2. marca 2008</i>	<i>259</i>
<i>Tabela 7. 18: Prikaz rezultatov ruskih parlamentarnih volitev 2. decembra 2007.....</i>	<i>260</i>
<i>Tabela 7.19: Prikaz rezultatov ruskih parlamentarnih volitev 4. decembra 2011</i>	<i>265</i>
<i>Tabela 7.20: Prikaz rezultatov ruskih predsedniških volitev leta 4. marec 2012.....</i>	<i>265</i>
<i>Tabela 7.21: Prikaz volilne udeležbe vseh predsedniških volitev v Ruski federaciji med letoma 1991 in 2018 .</i>	<i>266</i>
<i>Tabela 7.22: Politični spekter od levega do desnega pola in politična umestitev najvidnejših političnih strank v Ruski federaciji</i>	<i>266</i>
<i>Tabela 7.23: Prikaz rezultatov zadnjih ruskih parlamentarnih volitev 18. septembra 2016, ki predstavljajo tudi aktualno sestavo ruske dume.....</i>	<i>268</i>
<i>Tabela 7.24: Prikaz rezultatov zadnjih ruskih predsedniških volitev 18. marca 2018.....</i>	<i>268</i>
<i>Tabela 7.25: Prikaz posameznih obdobj, smernic in lastnosti ruske zunanje politike</i>	<i>270</i>

Tabela 7.26: Ključne doktrinarne spremembe oboroženih sil Ruske federacije od razglasitve neodvisnosti dalje
..... 280

Tabela 7.27: Deset najpomembnejših držav ekonomskih partnerjev Ruske federacije leta 2015 in delež trgovanja
..... 295

1 UVOD

Osnovni cilj in namen doktorskega dela je s koncepti politične teorije analizirati avtoritarne in nedemokratske elemente v obstoječih demokracijah v povezavi z neoliberalizmom ter te izpostaviti na primeru Ruske federacije. Analizirali bomo vpliv neoliberalizma na demokracije in demokratičnost v kontekstu političnosti in politike. Raziskovanje bo presegalo mnogokrat prisotno predstavo, da sta polji politične teorije in politične prakse zgolj dva vzporedna svetova, med katerima se uspeša redko zavestno vzpostaviti pomemben teoretično-praktični diskurz in premislek, ki sta ključna za razvoj politike in političnega. Politična teorija je vse prevečkrat odrinjena izven tistega, kar je družbeno in politično konstituirano in opredeljeno kot polje »politične realnosti«, saj je v odnosu do politične prakse velikokrat razumljena kot abstraktna, utopična oziroma »irelevantna« (Swift in White, 2008, str. 49).

Pri raziskovanju zato države in oblasti ne bomo razumeli le kot spekter institucij državnega aparata, temveč kot politično skupnost, v kateri se odvija splet dialektičnih razmerij in diskurzivnih odnosov, kar vključuje najširše politične sile in družbene kapacitete. To pa ključno vpliva na oblikovanje posamezne politične ureditve in stopnjo njene demokratičnosti ali avtoritarnosti. Jessop (2008, str. 8) trdi, da se država v smislu državne oblasti vzpostavlja na osnovi različnih političnih prioritet družbe oziroma posameznih skupin znotraj nje, ki so lahko politične, ekonomske, verske, vojaške itd. Oblast se v »foucaultovskem« smislu (Foucault, 1991, 2000, 2008) vzpostavlja skozi razmerja družbenih in političnih sil, kar ključno vpliva na formiranje posamezne oblike državnega aparata oziroma oblastne strukture. Tu se Jessop (2008, str. 8) navezuje na Manna (1986) in pravi, da gre pri vzpostavitvi državne oblasti »za kristalizacijo družbenih in političnih sil v različnih oblastnih oblikah«.

Analiziranje fenomenov demokracije in avtoritarizma ne bomo omejili le na ozko in (neo)liberalno deterministično formo politike. Prevladujoče razumevanje odnosa med politično teorijo in politično prakso je namreč v veliki meri pogojeno z mehanicističnimi predstavami ustaljenih liberalnodemokratskih vzorcev¹.

¹ V liberalnih demokracijah se je ustalila politična praksa, iz katere izhaja, da politiki na oblast pridejo z zmago na parlamentarnih ali predsedniških volitvah. Pri tem pa morajo za doseg svojega cilja posegati po različnih operativnih strategijah, ki so znotraj t. i. aktualnih političnih možnosti in so v veliki meri determinirane z javnim mnenjem kot produktom liberalne zavesti. Iz političnih procesov pa je izvzeto abstraktno politično teoretiziranje, ki je znotraj prevladujoče predstave politike velikokrat razumljeno kot nepotrebno, neustrezno oziroma za doseg posameznega političnega cilja celo moteče (Swift in White, 2008, str. 49). S tem pa se dinamiki družbenega in

Neoliberalizem se je uveljavil kot dominantna ideologija, kar pomeni, da vlada »*common sensu*« (Stephen, 2011; Gill, 1993). Vendar pa je danes vse pogosteje razumljen tudi kot vzrok ali vsaj pomemben dejavnik mnogih družbenih in političnih problemov, ki se manifestirajo v različnih oblikah in dimenzijah, med katere sodijo na primer podnebne spremembe, migracijski procesi, ekonomske in politične krize, različne vojne, rast neenakosti in revščine ipd. (Albirton in drugi, 2010, xiii–xv). Raziskovanje bo v prvem sklopu zadevalo politično teorijo in bo poleg preučevanja ter analize bistvenih politoloških kategorij in fenomenov obravnavalo tudi analizo vprašanja političnega, demokracije in kapitalistično-demokratskega konsenza, avtoritarizma, liberalizma in neoliberalizma, politične kulture in identitete, interesa, države, politične moči in oblasti itd. Pri raziskovanju bomo s temeljne ontološke ravni razumevanja političnega prehajali na filozofsko in teoretično raven ter ne nazadnje v konkretno polje politične realnosti z analizo primera Ruske federacije ter refleksijo analize teoretičnih konceptov in dognanj na tem primeru.

Skladno z izhodišnim ciljem se bomo osredotočili tudi na sovpadajočo analizo liberalne demokracije kot ultimativne meje prevladujoče demokratične zavesti, ki se nam na začetku novega tisočletja ponuja kot edina »realna« oblika demokracije, čeprav sta teorija in praksa skozi čas razvijali množstvo vrst in idej². Za razliko pa se je aktualna ruska politična praksa konstituirala in prezrcalila v specifično obliko demokracije, za katero se uporabljajo tudi imena suverenistična demokracija, vodena demokracija in sistem državne patronaže oziroma druga³.

Kljub množici in dinamiki teoretskih idej pa mnogi avtorji, navezujoč se tudi na Roberta Dahla (1971), trdijo, da bi za liberalno demokracijo kot prevladujočo obliko demokratične zavesti v okviru aktualne politične realnosti teoretsko-konceptualno bolje ustrezal izraz poliarhija. Vse to nazorno opozarja, da fenomen demokracije v teoriji, kljub samoumevnosti in zakoreninjenosti aktualnih liberalnih političnih praks znotraj zahodnih političnih sistemov, v svojem bistvu niti ni tako zelo enovit, enodimenzionalen in trdno oprijemljiv. Ravno nasprotno,

političnega razvoja dodaja nedemokratična togost, ki se odraža kot statičnost in ultimativna meja nadaljnjega razvoja demokracij ali pa se sprevrača v avtoritarnost.

² Množica avtorjev navaja različne tipe, pri čemer John S. Dryzek (v Gaus in Kukathas, 2004, str. 143–144) pravi, da sicer obstaja več demokracij, ki pa so v kontekstu aktualne politične arhitekture le »mrtve ideje«. Omenja npr. ljudsko demokracijo, zeleno demokracijo, t. i. demokracijo skupnosti (kot model mobilizacije celotne skupnosti), kolektivno demokracijo, pravno demokracijo Theodora Lowija (1969), demokratični socializem idr. Sklicuje se tudi na Johna Dunna, ki pravi, da je teorija demokracije na neki način moralni esperanto oziroma skupni jezik vsem nacijam.

³ Svojevrstni politični sistem nekateri avtorji (Menderas, 2012, str. 14) označujejo tudi z imeni, kot so »delegativna demokracija« (ang. *delegative democracy*), »vodena demokracija« (ang. *managed democracy*) ali »volilni avtoritarizem« (ang. *electoral authoritarianism*). Vse pogosteje pa se za ruski politični sistem uporabljata tudi izraza »državna patronaža« in »suverenistična demokracija«.

za poglobljeno razumevanje izpostavljenih konceptov sta potrebna subtilno in natančno raziskovanje ter analiziranje esence fenomena demokracije in razmerij političnih sil, ki demokraciji določajo ključne sestavine in ji podeljujejo poimenovanje.

Vodovnik (2015, str. 35) se navezuje na Andréa Gideja in pravi, da »je o demokraciji v resnici že povedano vse, kar je bilo treba povedati, a ker nihče ni poslušal, mora biti vse povedano znova«. Pri tem pa immanentno izpostavlja tudi problematiko (neo)liberalnodemokratskega konsenza, ko osvetli »hegemonske razlage demokracije, ki s prefinjenimi procesi ekonomizacije vsakdanjega življenja in predvsem teološko-moralnimi razlagami vodijo do novih in še nedetektiranih procesov naturalizacije političnega«. Ravno to pa je tudi jedro naše raziskovalne problematike, pri čemer bomo skozi teoretsko-konceptualni premislek razločili med političnim v pristni, vseobsežni in prvinski formi in med (neo)liberalno deterministično formo (z)reduciranja političnega v zamejeno, okrnjeno in ekonomsko determinirano formo politike. Hkrati pa bomo izpostavili tudi razmerja moči in konstitutivnih elementov znotraj liberalne demokracije. V aktualni prevladujoči politični formi se reflektira tudi aktualna hegemonika ideologija »neideologije«, katere resnično moč pa lahko, v dialektiki med zanikanjem in resnico oziroma mitom in razsvetljenstvom (Horkheimer in Adorno, 2002), prepoznamo v totalitarni ideji, da ni alternative, oziroma v »ideji, da ni idej«.

V liberalni demokraciji pa se pod pritiskom neoliberalne ideologije in vse večje globalne koncentracije kapitala v rokah peščice dogaja krčenje demokratičnosti oziroma podrejanje le-te logiki neoliberalizma. Ne smemo sicer zapostaviti oziroma spregledati pozitivnih lastnosti koncepta, med katerimi lahko poudarimo vsaj sorazmerno sistemsko prožnost, deklarativno enakost predstavnštva, pripoznanje politične opozicije ipd. Vendar pa moramo biti prav tako pozorni tudi na ključne pomanjkljivosti in nevarnosti, ki izhajajo iz širjenja logike prostega trga v vse družbene in politične dimenzije. Obstoječa mehanicistična forma demokratične legitimacije začinja služiti vse močnejšim privatnim interesom in ob intenzivirani razslojenosti ne uspeva zadostno zaščititi ranljivih družbenih skupin ter na ustrezen način poskrbeti za primerno družbeno pravičnost. Ob kontradiktornosti koncepta in esencialni dilemi »avtoritarizma v demokraciji« se nam odpira tudi vprašanje, kako demokratično zaščititi meje demokracije in njene temeljne vrednote pravičnosti, enakosti, učinkovitosti in svobode (Saphiro in Hacker-Cordron, 1999, str. I). S krepitvijo globalnega neoliberalizma postaja vse pomembnejše tudi vprašanje koncentracije ekonomske in politične moči, ki se skladno z logiko koncentracije kapitala krepi v rokah peščice. Ob poznavanju historične dinamike se nam odpira

tudi vprašanje (ne)zmožnosti nadaljnje demokratizacije obstoječega in celo sprevračanje vzpostavljenih demokratičnih form v svoje lastno, avtoritarno nasprotje. Pri tem izpostavljamo vzpon modernih avtoritarizmov, npr. avtoritarnega kapitalizma in avtoritarnega populizma.

Opozorimo, da smo po koncu hladne vojne priča novemu razumevanju demokratičnih praks, največkrat serviranih skupaj s konceptom neoliberalizma⁴. Po razpadu vzhodnega bloka in sovjetskega socializma začne na primer administracija Georga Busha, kot to sama imenuje, »izvažati demokracijo na Bližnji vzhod«. Svet se začne naenkrat spet deliti na dva pola: na države, ki podpirajo ameriški militarizem, in države, ki mu nasprotujejo. Pri tem pa tudi politični spopad med desnico in levico ne ostaja nič manjši, kot je bil v obdobju hladne vojne – spremeni se le kontekst. Oba politična pola govorita o boju za demokracijo. Politika desnice deluje v obliki pritiska na države, ki tradicionalno ne pripadajo zahodni tradiciji, v smeri krepitve t. i. demokratičnih institucij⁵. Skladno s takšno percepcijo demokracije pa prevladujoča ideologija deli svet na »zaveznike demokracije« oziroma »demokratični svet« in na nasprotnike le-te oziroma »nedemokratični svet«⁶.

Neoliberalne politike, pri katerih se v središče postavlja dominacija t. i. »svobode trga« in »nevidne roke«, so vplivale na spremembe razumevanja držav in njihovih funkcij na obeh straneh Atlantika⁷. Skladno s tem je blaginja označena kot kontraproduktivna in moteča za vzpostavitev in razvoj popolne dominacije prostega tržnega gospodarstva in zasebnega kapitala,

⁴ Po razpadu ideološke blokovske delitve sveta in koncu sovjetskega državnega socializma se je začelo občutno povečevati število držav, ki so svoje politične sisteme poimenovala kot demokratične. Prehod v model liberalne demokracije in tržnega kapitalizma je za vrsto predhodno socialističnih držav pomenil edino preostalo predstavljivo možnost. Spremenila pa se nista le politični in ekonomski sistem sama po sebi. Ključno se je spremenil tudi odnos nekdanjih socialističnih držav do (predvsem zahodnih) tradicionalno kapitalističnih držav z Združenimi državami Amerike na čelu in hkrati s tem tudi vpliv tradicionalnih kapitalističnih centrov moči v teh na novo vzpostavljenih in vzpostavljajočih se demokracijah (Crouch in Streeck, 2006, str. xiii).

⁵ Leva politična misel sicer nasprotuje razumevanju demokracije na takšen način, vendar pa je z globalnim triumfom neoliberalizma in kolapsom socializma (pa čeprav sovjetskega) izgubila močno in točno definirano alternativo neoliberalni opciji. Čeprav sovjetski socializem ni bil model, ki bi ga moderna levica želela kopirati, je vseeno opozarjal, da je družbo mogoče organizirati tudi drugače. Socialni element, kot ga zagovarja socialna demokracija in ki ga teoretsko-konceptualno izpostavljamo v poglavju, vezanem na državo blaginje, poglobljenih predstav sodobne leve preprosto ne predstavlja in ne zastopa v zadostni meri. Polje diskusij in idej znotraj le-te se splošno nagiba predvsem v smeri večje politične in ekonomske participacije, poglobljenega in razširjenega polja političnih razprav, večje svobode za vse ljudi ter predvsem večje politične in ekonomske vključenosti. Torej idealov, ki se v okviru aktualne politične realnosti lahko zdijo na neki način oddaljeni, po drugi strani pa (pre)potrebni za razvoj tega, kar predstavlja temelje in dejavnike obstoja ter razvoja demokracij v skladu z esencialno idejo fenomena (Dean, 2009, str. 3–4).

⁶ Sem po razumevanju globalne desnice največkrat sodi to, kar desničarji imenujejo in razumejo kot avtoritarne režime, fašistične režime, komunistične režime ter teroristične in islamo-fašistične organizacije (Dean, 2009, str. 3).

⁷ K temu so ključno prispevale politike Margaret Thatcher v Veliki Britaniji (1979–) in Ronalda Reagana v ZDA (1980–) (Brown, 2005, str. 5–6).

kar je vodilo h korenitim družbenim in političnim spremembam tako v nacionalni kot tudi mednarodni in globalni⁸ dimenziji. Prvi korak v smeri načrtanega cilja je bil obračun z javnim sektorjem in družbeno kolektivnostjo ter privatizacijo dejavnosti, ki so bile predhodno v domeni države. Neoliberalni trendi in posledice teh so se odrazile v politični in družbenih dimenzijah (npr. v gospodarski, demografski, varnostni itd.). Poleg tega pa se je neoliberalizem odražal tudi v nastanku novih, izredno močnih zasebnih akterjev, kjer lahko izpostavimo na primer ogromne multikorporacije na strani kapitala in različna mednarodna družbena gibanja na strani in v vlogi ljudi (Brown, 2005, str. 5–6).

Zaradi prevladujočega liberalističnega in mehanicističnega razumevanja družbe in politike pa moramo opozoriti tudi na razkorak med individualizmom in kolektivizmom⁹. Slednje predstavlja temeljno izhodišče za nadaljnje analiziranje političnih fenomenov, kot je na primer politična kultura¹⁰, na kar opozarja tudi Lukšič (2013). Cipek (2017) izpostavi vprašanje *zapadnjakov* in *slavofilov* v ruski politični kulturi, kar tudi danes ključno determinira rusko politično zavest in realnost ter skladno s tem predstavo o vladarju in državi. Fukujama (2018) pa opozarja tudi na vprašanje identitete in človekovega dostojanstva kot ključnega dejavnika politične zavesti, vezanega predvsem na politične subjekte in razrede, ki so se v globalni neoliberalni tekmi znašli na strani poražencev.

⁸ Kot bo v nadaljevanju podrobneje pojasnjeno, je avtoritarno vlogo družbenih in političnih sil neustrezno obravnavati le na nacionalni ravni, saj bi s tem v času intenzivne globalizacije spregledali bistvo zastavljene raziskovalne problematike: skupna strukturna platforma večini obstoječih političnih ureditev je globalni kapitalizem oziroma njegova specifična sofisticirana ideološka oblika – neoliberalizem. Tudi za Pikettyja (2014), ki izpostavlja politično, moralno in normativno dimenzijo politične ekonomije, je, če parafraziramo, globalni kapitalizem v neoliberalni formi imanentno političen. Neoliberalizem se je konec 20. stoletja po zaslugi avtorjev, kot sta Hayek (1948, 1988, 2001) in Friedman (1980, 2002), ob ključnih sovpadajočih strateških geopolitičnih spremembah skupaj s »koncem zgodovine« (Fukuyama, 1992, 2006) predstavil kot absolutno dobrodošla in »edina možnost« političnega obstoja in razvoja.

⁹ Pri tem gre za pomembno vprašanje tradicionalne ruske politične kulture in temeljni razkorak med individualizmom in kolektivizmom, ki specifično determinira tudi vprašanje svobode in demokracije, na kar se osredotočamo v nadaljevanju. Čeprav se ruski politični kulturi mnogokrat očita odsotnost tradicionalnih demokratičnih prvin, pa se bomo skozi historični kontekst osredotočili tudi na različne demokratične institucije in politične prakse, ki opozarjajo, da je ravno nasprotno.

¹⁰ V raziskovanje bomo vključili nekatere družbene in politične posebnosti, ki bistveno vplivajo na rusko politično realnost. V skladu s tem bomo na primer analizirali razmerja moči, ki so se skozi 20. stoletje koncentrirala in konstituirala v rokah različnih središč v državi. Tu je še posebej pomemben kontekst konsolidacije politične moči v času Sovjetske zveze. Posamezna obdobja so se odvijala v znamenju različne stopnje centralizacije ali decentralizacije politične moči ter togosti in dinamike sistema, kar tudi danes predstavlja izredno pomembno vprašanje v ruski politiki (Shoemaker, 2006, str. 98). Zato bomo pozorno analizirali in v raziskovanje vključili tudi posamezne fenomene ruske politike, kot je na primer specifična ruska politična kultura ali pa koncept naslednika vladarja. Stoletja ustaljena ruska politična praksa je namreč takšna, da vsak aktualni vladar izbere svojega naslednika, ki ima običajno veliko prednost pred ostalimi tekmeci. Hkrati pa ljudstvo kremeljskemu voditelju pripisuje tudi nekakšno »mistično moč« ne glede na politični sistem in ne glede na to, ali je to car, generalni sekretar oziroma predsednik. Zato ljudstvo vladarju priznava močno pravico do vladanja in oblasti (Menderas, 2012, str. 29).

Tako s stališča politične kulture kot tudi historičnega materializma predstavlja pomembno raziskovalno izhodišče analiza političnega, ekonomskega in družbenega zgodovinskega konteksta. Tovrstna vprašanja imajo pomemben vpliv na razvoj aktualnega političnega sistema Ruske federacije in so ključna za razumevanje le-tega, zato jim bomo posvetili dovoljšno raziskovalno pozornost. Pri tem bomo izpostavili vprašanje ruske politične kulture ter historične družbene in politične dediščine, ki jo je le-ta nasledila od predhodnih sistemov carske Rusije, državnega socializma Sovjetske zveze in liberalnodemokratske tranzicije. Analizirali bomo rusko postsovjetsko vpetost med liberalno demokracijo po vzoru zahodnega sveta in svojevrstnim fenomenom sistema državnega intervencionizma, ki se izraža tudi v aktualni ruski oblasti ter krepitvi in koncentraciji moči v rokah aktualnega predsednika države (Fortesque, 2010, str. 187; Karlaglitsky, 2002, str. 77; Broadman, 1998, str. 16–19).

Togost in stagnacija, v katero se je s časom sprevrgel sovjetski socializem in se je še posebej intenzivirala v času vladavine Brežnjeva, je vodila v nujnost reform. Vsi poizkusi zadnjega voditelja Sovjetske zveze, Mihaela Gorbačova, so kljub želji po modernizaciji socializma in demokratizaciji le-tega vodile v razpad (Gill in Markwick, 2000, str. 61). S tem pa je bila ruska družba soočena s skoraj enako radikalno družbeno in politično transformacijo, kot se je to zgodilo v času in duhu oktobrske revolucije 1917. Ruska federacija se je prek noči znašla v popolnoma novih družbenih, ekonomskih in političnih razmerah, v katerih je bil pretežni del prebivalstva, ki ni sodeloval pri ključnih privatizacijskih procesih in ni imel ustreznih političnih povezav, politično in ekonomsko popolnoma marginaliziran. Liberalizacijo gospodarstva in cen je povprečen državljan občutil skozi enormno inflacijo in pomanjkanje najosnovnejših dobrin na trgu. Nenadnemu umiku države iz podjetij pa je sledila tudi visoka brezposelnost. Gospodarstvo, ki je bilo predhodno popolnoma v lasti in pod nadzorom države, je bilo nenadoma skoraj v celoti privatizirano, pretežen del lastništva pa je končal v rokah peščice (Kenez, 2006, str. 281) oziroma t. i. privatizacijske elite¹¹. Želja po svobodi, ki jo je obetala

¹¹ Pri tem so ključno vlogo odigrali pripadniki ozkih finančnih in gospodarskih elit oziroma posamezniki, imenovani oligarhi. Ob koncu 90. let je imelo v Ruski federaciji 1,5 odstotka ljudi v rokah dve tretjini nacionalnega bogastva. Še bolj pomembno pa je, da so oligarhi prek ekonomskega in finančnega bogastva razpolagali tudi z ogromno politično močjo, ki so jo uporabljali za nadaljnje zagotavljanje in zaščito poslovanja, pri čemer so nacionalni resursi iz države nenadzorovano odtekali, posamezniki pa so prek ustvarjenega dobička še bolj krepili svojo pozicijo moči (Kenez, 2006, str. 288–291). Takšnim elitam je ustrezala šibka državna oblast, pri kateri so bili pripadniki elit izven državnega nadzora. Od Jelcinovega drugega predsedniškega mandata (1996) dalje pa so postali celo dejanski vladarji (Artunyan, 2009, str. 43–46).

demokracija, je bila skozi (neo)liberalizacijo¹² v največji meri izražena le prek paradigme »svobode trga«.

Pomemben prelom se zgodi z začetkom konsolidacije ruske oblasti in države leta (1999/2000)¹³, kar pa se izkaže kot izrazito neskladno z načeli zahodnih liberalnodemokratskih praks in interesi globalnih centrov kapitala. Demokratična družba naj bi po vzoru zahodnih liberalnih demokracij dopuščala »pluralizem elit«, zato se ruski oblasti tudi s tega stališča očita avtoritarnost. Ta se interpretira kot centralizacija politične moči in omejevanje elit z namenom njihove eliminacije, saj naj bi te predstavljale možnost za razvoj potencialne in aktualni oblasti nevarne opozicije. Aktualni politični sistem Ruske federacije je osnovan na koncentraciji moči izvršne funkcije oblasti v rokah predsednika države prek državnega aparata in ekonomskih mrež ter administrativne in korporativistične kontrole akterjev ter resursov. Kritiki trdijo, da je bil v času vladavine Borisa Jelcina, zmagovalca prvih ruskih demokratičnih volitev, ruski politični sistem reformiran v smeri sorazmerne avtonomije regij in provinc znotraj države (Paxton, 2004, str. 140). Ekonomski sistem je bil popolnoma liberaliziran, gospodarstvo pa v skladu z neoliberalno prakso privatizirano prek »neodvisnih in svobodnih investitorjev ter delničarjev« (Menderas, 2012, str. 15), zaradi česar se je celotna koncentracija kapitala in politične moči strnila v rokah peščice.

Proces notranje konsolidacije politične moči in oblasti ter obračun s privatnimi elitami in regijami je služil tudi kot osnova za transformiranje ruske politične moči na mednarodno prizorišče, kjer si Ruska federacija želi svoje staro mesto svetovne velesile, ki ga kljub krizi v

¹² Kaotično stanje je spremljalo desetletje težkih družbenih in gospodarskih razmer, v katerih se je večina prebivalstva v državi le s težavo preživljala. Moč in vloga državnih institucij pa je bila zmanjšana na minimum, kar se je leta 1998 odrazilo tudi v finančnem zlomu gospodarstva in devalvaciji nacionalne valute. Vse to pa so spremljali tudi vsesplošni kaos, sistemska nefunkcionalnost in korupcija. Takšno stanje, ki ga po Marxu (1985a, 1985b, 1867/2012) lahko imenujemo tudi primarna akumulacija kapitala, se je odvijalo v duhu globalne neoliberalne ideologije. Peščica posameznikov je imela praktično neomejen dostop do naravnih virov in bogastev, ki so jih ob blagoslovu zahodnih političnih in gospodarskih zaveznikov izkoriščali za krepitev svoje lastne dobrobiti in politične moči, medtem ko je država pešala, ljudstvo pa od tega ni imelo skoraj nič. Ruska federacija je v devetdesetih letih predstavljala eno najbolj neenakih družb na svetu (Sakwa, 2009, str. 1–3), zaton državne oblasti in fragmentacija moči pa sta se odrazila tako v popolni dominaciji privatnega kapitala nad politiko kot tudi v močni decentralizaciji in separatizmu.

¹³ Bistvena sprememba se je zgodila, ko je v funkciji predsednika države v začetku leta 2000 nastopil aktualni predsednik Putin. Ta je bil do prihoda na mesto šefa federalne obveščevalno-varnostne službe FSB (leta 1998) v ruski javnosti dokaj nepoznana oseba. Ko je leta 1999 prevzel mesto predsednika vlade, si je za prvi cilj zadal stabilizacijo razmer v Čečeniji, ki je bila vse od prve čečenske vojne dalje izven dejanskega nadzora Ruske federacije. S Putinovim nastopom v vlogi predsednika države se začne obdobje, ki ga nekateri (Fortescue, 2010, str. 187) imenujejo tudi obdobje »državne patronaže«. Krepitev vertikalne hierarhije centralne oblasti pa je nastopila v konfliktnem odnosu do dveh predhodnih dejavnikov destabilizacije in fragmentacije politične moči v državi: v času disfunkcije centralne državne oblasti so prvi takšen dejavnik destabilizacije predstavljali oligarhi, drugega pa regionalni voditelji; posamezne regije so namreč delovale kot nekakšna »država v državi«.

času tranzicije dejansko nikoli ni popolnoma zapustila (Shoemaker, 2006, str. 90). Tu ne gre spregledati s stališča mednarodne skupnosti razmeroma burne ruske vojaške intervencije v Gruziji (leta 2008), pripojitve Krima (leta 2014), vključenosti v dogajanja na vzhodu Ukrajine (leta 2014–) in podpore sirskega režimu v Varnostnem svetu OZN, čemur je sledila tudi vojaška intervencija (2015–). Zato bomo dodatno raziskovalno pozornost ob konsolidaciji države posvetili tudi vprašanju ruske zunanje in obrambne politike ter trenutno najbolj aktualnim tovrstnim političnim vprašanjem, ki se nanašajo na primer na dogajanje v Ukrajini, rusko vojaško intervencijo v Siriji, dilemo ruskega vpliva na zadnje ameriške predsedniške volitve, vprašanje mednarodnih sankcij ipd.

Aktualne razmere kažejo na veliko stopnjo avtonomnosti in samozavesti ruske politike do vseh omenjenih strateških vprašanj in hkrati izražajo krepitev ruske politične, gospodarske in vojaške moči. Vprašanje aktualnih dogodkov je še posebej pomembno zaradi prvega resnejšega zaostrovanja odnosov med Rusko federacijo in zahodnimi državami po koncu hladne vojne. Ti lahko vplivajo na novo globalno arhitekturo mednarodnih odnosov, v katerih je imela Rusija, kot trdi Ross (2004, str. 236), vedno pomembno in dokaj avtonomno in samozavestno držo. V kontekstu mednarodnih sankcij pa se dogaja tudi pomembno politično in ekonomsko povezovanje Ruske federacije z nezahodnimi akterji, še posebej z državami BRICS-a. Hkrati pa je politično zaostrovanje odnosov med Zahodom in Rusko federacijo ključno prispevalo k temu, da zahodna politika aktualni ruski politični sistem pod vodstvom Vladimirja Putina označuje kot avtoritaren, in sicer ne glede na visoko stopnjo legitimnosti, ki jo trenutnemu vladarju priznavajo ruski državljani.

Vse to jasno opozarja, da je samo klasično razumevanje osnovnih politoloških konceptov in fenomenov s pozicije prevladujoče politične misli, determinirane z neoliberalno ideologijo, nezadostno in zavajajoče. Naj pri tem dodamo še eno pomembno dimenzijo, ki lahko ključno prispeva k dodatni razlagi vseh omenjenih kategorij. To je dimenzija stabilnosti in varnosti. Amitaj Etzionij (v Sakwa, 2009b, str. 4) pravi, da je treba varnost razumeti kot predpogoj za razvoj demokratičnih institucij v državi in ne obratno. Takšno stališče pa bi lahko preslikali tudi na aktualno rusko politiko in odnos do predhodno izpostavljenih vprašanj. Tovrstno razumevanje demokracije, ki je v skladu z rusko politično kulturo, namreč ne pomeni prepustiti politike le »prosti igri političnih in ekonomskih sil«. Stališče aktualne oblasti je, da vloga režima pri oblikovanju in implementaciji politik ni le nekaj, kar lahko razumemo kot »pravico« režima, temveč gre za njegovo »dolžnost« pri prizadevanju za zagotavljanje varnosti in stabilnosti v

državi. Čeprav se je Ruska federacija po kolapsu sovjetskega socializma znašla v razmerah popolnoma prostega tržnega gospodarstva, se je z začetkom konsolidacije (1999–) spet začelo odpirati vprašanje redefinicije razmerja med popolnoma prostim tržnim gospodarstvom na eni strani in idejo krepitev države ter državnim intervencionizmom, utemeljenim na principu stabilnosti in dinamike razvoja, na drugi strani. Hkrati s tem se odpira tudi ključno vprašanje o vlogi in umestitvi politike ter redistribuciji razmerja med politično in ekonomsko dimenzijo.

1.1 Izvirni prispevek k razvoju znanstvenega področja raziskovanja

Izvirni prispevek doktorske disertacije k razvoju znanosti na področju politologije je v ne-tradicionalnem in inovativnem pristopu k preučevanju avtoritarnih elementov v obstoječih demokracijah ter ugotavljanje korelacije med slednjimi in neoliberalizmom, ne nazadnje pa tudi izpeljevanje poglobljene analize političnega sistema Ruske federacije iz analize teh temeljnih konceptov in kategorij. Fenomen demokracije bo predstavljen in analiziran tudi onkraj klasičnih in determinističnih form obstoječih demokracij, pri tem pa bo preseženo razumevanje **političnega** kot nečesa, kar ima znotraj teh le partikularen in obrobni pomen. V prevladujoči literaturi je fenomen demokracije največkrat razumljen in analiziran kot statičen pojem, ki je ultimativno determiniran in zamejen z (že) vzpostavljenimi normami in predstavami v skladu s političnimi praksami aktualnih predstavniških demokracij. Običajno pa je temu prilagojeno tudi analiziranje posameznih političnih sistemov.

Prvi ključni izvirni prispevek znanosti bo izražen skozi poglobljeno teoretično analizo neoliberalizma in avtoritarnih elementov v obstoječih demokracijah, ki bo presegala tradicionalna razumevanja in izpostavila elemente, ki imajo velikokrat prikrit oziroma težko zaznaven značaj. Zato bomo v raziskovanje vključili nekatere dejavnike, ki jih v obstoječi literaturi, vezani na vprašanja o avtoritarizmu, demokraciji in neoliberalizmu, ni zaznati. Sem sodi na primer dilema povezave med ekonomsko in politično močjo, vprašanje političnosti kapitala (pri čemer kapital ni razumljen kot zgolj ekonomska kategorija) oziroma vloga neoliberalne organizacije kapitala v tradicionalnih in vzpostavljaljajočih se demokracijah – skupaj s ključnimi omejitvami, ki iz le-te izhajajo. Klasičnemu analiziranju strukturnih problemov in protislovij kapitalističnih držav (Offe, 1998) bomo dodali neoliberalno dimenzijo. Skozi (post)strukturalistično in (post)marksistično diskurzivno metodo, dialektiko historičnega materializma ter idealizma v kontekstu argumentiranega razumevanja in analiziranja »družbene

totalnosti« (Hegel, 2001, 2017) bomo v analize vključili tudi koncept oblasti, politične moči, politične kulture in vpliv ter vlogo (tudi zasebnih) interesov v predstavniških demokracijah. Vse to skupaj z vprašanjem političnosti neoliberalnega kapitalističnega ustroja produkcijskih in lastninskih odnosov, kjer bomo argumentirali vpliv le-teh na vzpostavitev avtoritarnih ali demokratičnih državnih oblastnih struktur. S tem bomo analizirali vpliv neoliberalizma na razvoj avtoritarizma.

Drugi ključni izvorni prispevek znanosti bo s pomočjo teoretičnih raziskovalnih spoznanj in konceptov, vzpostavljenih v prvem delu, celostno analizirati vprašanje avtoritarnih elementov v demokraciji na primeru Ruske federacije. Kljub temu da je na voljo veliko različne literature, ki obravnava politične in družbene fenomene, vezane na Rusko federacijo, gre pri analizah ruskega političnega sistema največkrat za primerjavo le-tega s političnimi sistemi drugih držav oziroma za primerjavo aktualnega političnega sistema s preteklimi sistemi v različnih zgodovinskih obdobjih. Zato bomo pri raziskovanju osredotočeni na subtilnejša in kompleksnejša razumevanja temeljnih vzrokov razvoja avtoritarizmov, izhajajočih iz globalnih neoliberalnih trendov, ki že imanentno vključujejo tudi vprašanje politične in ekonomske (kapitalske) moči. Ravno težje zaznavni vzroki in dejavniki se ključno odražajo v obstoječem družbenem in političnem modelu (državne) oblasti Ruske federacije ter bistveno vplivajo na potencialni premik političnega sistema v smeri večje demokratičnosti ali večje avtoritarnosti.

2 PREDMET RAZISKAVE

Izbranega raziskovalnega problema oziroma predmeta raziskave smo se lotili, ker je v prevladujoči politologiji odsoten inovativen in poglobljen kritični teoretski pristop, ki bi se pri dilemah, povezanih z avtoritarizmom in demokracijo, osredotočal tudi na vprašanje neoliberalizma in ekonomskih struktur ter na povezavo med temi fenomeni. Največkrat se nam za posamezne (različne) probleme ponujajo enake rešitve, in to kljub temu, da gre lahko za popolnoma različne politične, ekonomske, zgodovinske, kulturne in druge predpostavke, ki so do takšnih specifičnih in kompleksnih problemov ne nazadnje tudi pripeljale. Ravno zato je pomembno v poglobljene večdimenzionalne politološke analize vključiti tudi težje zaznavne, vendar izredno pomembne družbene in politične dejavnike, pri čemer ne smemo izpustiti ustreznega sovpadajočega kritičnega premisleka glede osnovnih teoretskih konceptov in političnih praks.

2.1 Raziskovalne teze

V skladu z izhodiščnim raziskovalnim ciljem smo oblikovali in izpostavili štiri temeljne teze, ki jih bomo skozi raziskovanje ustrezno analizirali. Prvi dve se nanašata na politične teorije in teoretske koncepte, drugi dve pa na konkretni primer oziroma analizo političnega sistema Ruske federacije.

S pomočjo prvih dveh bomo premislili in analizirali osnovne teoretske fenomene, ki se nanašajo na vprašanje demokracije in avtoritarizma v kontekstu neoliberalnega ustroja. Hkrati pa se bomo ukvarjali tudi z vprašanjem povezave med ekonomsko in politično močjo, politično svobodo ter (tudi partikularnim) interesom v politiki, pri čemer bomo izpostavili odnos med globalno neoliberalno organizacijo kapitala in dinamiko razvoja političnih sistemov.

Pri nadaljnjih dveh tezah in raziskovalnem vprašanju pa bomo izpostavljene teoretske koncepte uporabili za poglobljeno študijo primera ter analizo »avtoritarizma v demokraciji skozi neoliberalno dimenzijo na primeru Ruske federacije«. Hkrati bomo odgovarjali tudi na zastavljeno raziskovalno vprašanje, ki se nanaša na esenco razumevanja fenomena demokracije, specifiko ruske politike in vprašanje države tako v nacionalnem smislu kot tudi v povezavi z zunanjepolitičnim, globalnim in geostrateškim prostorom.

Teza 1: Kapitalizem, ki je v svoji prvobitni obliki nastopal kot pomemben element razvoja predstavniških demokracij, v sedanji neoliberalni formi vsebuje izrazite nedemokratske oziroma avtoritarne elemente. Ti nastopajo kot grožnja obstoječim demokracijam in hkrati predstavljajo odmik od nadaljnje demokratizacije družbe.

Teza 2: Vsaka družbena in politična ureditev, ne glede na svojo stopnjo demokratičnosti, vsebuje tudi avtoritarno komponento. V obstoječih demokracijah je avtoritarna komponenta prisotna v neoliberalnih strukturah.

Teza 3: V Rusiji je v obliki različnih državnih in političnih tvorb močna in centralizirana država običajno predstavljala garant stabilnosti, liberalizacija in decentralizacija pa sta se največkrat izkazali kot elementa destabilizacije. *Za razumevanje ruskega družbenega in političnega sistema ter razvoja predstavlja večjo težo poglobljena analiza razmerja togosti in dinamičnosti v kontekstu družbene in politične totalnosti kot pa le vprašanje neposredne preslikave liberalnodemokratskih standardov v rusko politiko, skladno s čimer se največkrat izpeljujeta enodimenzionalno in deterministično pojmovanje ter ugotavljanje avtoritarnosti oblasti.*

Teza 4: Ruska politična kultura in tradicija je namesto na ideji individualizma zasnovana na principih kolektivizma, kar ključno vpliva na vzpostavitev oblastnih struktur in centrov moči, to pa se odraža v specifičnem razumevanju demokracije.

Raziskovalno vprašanje: Ali je priznavanje močne podpore in široke legitimnosti vodji, ki z gledišča tradicionalno kapitalističnih demokracij nezadostno izpolnjuje neoliberalne standarde, za državljane kot primarne nosilce legitimnosti izraz demokratičnosti ali nedemokratičnosti?

3 METODOLOGIJA

Doktorsko delo bo s svojo vsebino pokrivalo in preučevalo problematiko, ki je razmeroma kompleksnega značaja. Vključevalo bo tako politološke teoretične in filozofske koncepte kot tudi politične, ekonomske, obramboslovne in druge družbene elemente, zato bomo pri verifikaciji tez in odgovarjanju na zastavljena raziskovalna vprašanja morali uporabiti več znanstvenoraziskovalnih metod.

3.1 Historični materializem, dialektika in druge uporabljene metode

Prvo metodo, uporabljeno pri raziskovanju, predstavlja historični materializem¹⁴, ki ga bomo ustrezno dopolnjevali z drugimi metodami. Ta nam poleg razumevanja vpliva široke množice dejavnikov na družbo in politiko, med katerimi je ključna analiza politične ekonomije in materialistične oziroma ekonomske oblike družbene organizacije, omogoča tudi zaznavanje materialistične družbene dinamike (Rupert in Smith, 2002, str. 12) in vključitev dimenzije globalnega (Wood, 2002, str. 17–39) neoliberalizma. Znotraj historičnega družbenega in političnega ustroja se odvija množica dialektičnih trenj in protislovij, ki se odražajo v antagonističnem naboju, ta pa vpliva na nelinearen potek družbenega in političnega razvoja. Pri tem se dogajajo tudi globoki in radikalni prelomi ter diskontinuitete, historični tok in napredek pa se sprevračata tudi v svoje lastno nasprotje. Odvijajo se historični in dialektični preskoki, nasprotja ter eksplozije, ki povzročijo transformacijo kvantitete v kvaliteto in obratno, kar se odraža v naravi družbenega in političnega razvoja oziroma tistega, kar imenujemo historični proces.

¹⁴ Čeprav se kot eden najpomembnejših temeljnih avtorjev sicer največkrat izpostavlja Karl Marx (1985a, 1985b, 1867/2012), in to ob navezavi na dialektiko G. F. W. Hegla (2001, 2005, 2017) in drugih antičnih in klasičnih filozofskih predhodnikov, pa Marx tovrstne teorije in raziskovalne metode nikdar ni poimenoval »historični materializem«. To krovno poimenovanje predstavlja namreč širok metodološko-teoretski okvir, ki vključuje in obsega raziskovalne metode, pristope in teorije množice avtorjev, ki se ukvarjajo s preučevanjem politične ekonomije oziroma odnosa med ekonomskimi strukturnimi in finančnimi tokovi ter politiko. Med te pa sodijo tako marksistični klasiki kot tudi postmarksistični sodobniki in drugi družbenokritični in politični teoretiki. Historični materializem in pri našem raziskovanju uporabljene teoretske principe ter metodološke pristope pa podrobneje opredelijo in pojasnjujejo tudi klasični in sodobni avtorji, kot so npr. Gramsci (1978, 1979); Croce (1914); Althusser (1968, 1969); Avineri (1967); Gill (1993); Grant in Woods (2002); Cohen (1987); Blackledge in Kirkpatrick (2003); Elliott (2006); Callinicos (2004); Aronowitz (1990); Banaji (2010) idr.

Naslednja, s historičnim materializmom komplementarna metoda, s katero si bomo pomagali pri raziskovanju, je metoda dialektike (Leopold in Stears, 2008). Njene začetke lahko najdemo že v času antike oziroma stare Grčije (Leopold, 2008, str. 106–107), vendar pa predstavljajo dela Hegla in Marxa pomembno filozofsko-metodološko osnovo za ostale dialektične sodobnike. Pri tem izpostavimo na primer Gramscija in Croceja (Finocchiaro, 1988), Theodora W. Adorna in njegovo negativno dialektiko v okviru filozofije možnosti kritične racionalnosti (O'Connor, 2004), Adornovo pozitivno dialektiko (Sherratt, 2002) oziroma »dialektiko razsvetljenstva« (Horkheimer in Adorno, 2002)¹⁵. V delu se bomo lotevali temeljitih strukturnih in institucionalnih analiz aktualnih političnih sistemov in družbenih razmerij. Če hočemo na primer razumeti enotnost strukturnega tipa zahodnih, tj. tradicionalno kapitalističnih demokracij, se moramo najprej vprašati, ali ne gre pri institucionalnih rešitvah, ki so se odrazile v vzpostavitvi teh sistemov in družbenih ureditev, tudi za identične strukturalne probleme, ki so vodili do takšnih identičnih rešitev (Offe, 1985, str. 8). Skupaj s tem vprašanjem se nam odpirata tudi Heglovo vprašanje »korporacije« v smislu družbene organizacije kolektivnega delovanja kot nosilca političnih in ekonomskih funkcij (Offe, 1985, str. 11) ter Marxova in Engelsova opredelitev narave kapitalistične države (Offe, 1985, str. 17–18).

Ker teorije, metode in disciplinarne prakse nastajajo in se razvijajo iz svojih zgodovinskih osnov, korenov in predpostavk, bo ena od pomembnih metod tudi (post)strukturalistična in (post)marksistična diskurzivna analiza. Ta bo služila ustrežnejšemu razumevanju in vključevanju različnih, za delo pomembnih politoloških in družbenih diskurzov (Somekh in Lewin, 2005, str. 164). Pri zbiranju in razumevanju zgodovinskih virov in zgodovinskega konteksta bomo uporabili zgodovinsko analizo.

Pomemben komplement družboslovnemu raziskovanju predstavlja tudi analitična politična filozofija. Ta namreč ob metodah, ki vključujejo operiranje z empirično zbranimi podatki, normativnih teorijah in različnih teoretičnih metodah, ključno prispeva h kritični in inovativni poziciji v politološkem raziskovanju. Z analizo politične filozofije zaznamo in v raziskovanje vključimo še bolj subtilne ter z vidika pozitivističnih in empiričnih metod težje oprijemljive in bolj izmuzljive raziskovalne kategorije, ki pa ravno zaradi vseh omenjenih lastnosti za kompleksno in poglobljeno politološko raziskovanje niso nič manj pomembne. Ravno nasprotno – predstavljajo namreč pomemben element spoznanj, pomembnih za raziskovanje,

¹⁵ Poleg izpostavljenih metod lahko omenimo tudi sistematično teorijo argumentacije pragma-dialektičnega pristopa (Van Emmeren in Grootendorst, 2004).

in nam hkrati omogočajo možnost inovativnega, kreativnega, dinamičnega in edinstvenega vpogleda v posamezno problematiko znotraj politične znanosti (McDermot, 2008, str. 11–13).

Politična filozofija nam odpira novo dimenzijo razumevanja posamezne raziskovalne problematike. Pri tem presega le interpretacije znotraj že vzpostavljenega nabora idej in teorij oziroma »tistega, kar je« in predvsem vključuje dimenzijo abstrakcije zavesti in hkrati s tem abstraktnih možnosti – z drugimi besedami torej »tisto, kar bi lahko bilo« (Miller, 2008, str. 30–31). Spoznanja politične filozofije, razvita in zasnovana na tej osnovi, bodo skladno s politično teorijo predstavljala ključno orodje za analizo in interpretacijo ruske politike ter politoloških fenomenov, povezanih z njo. Ker pa se bodo pri raziskovanju različni problemi pojavljali v različnih političnih, ekonomskih, zgodovinskih in ostalih družbenih kontekstih, bo še ena od pomembnih metod, ki jih bomo uporabili pri analiziranju in raziskovanju, tudi komparativna metoda (Marsh in Stoker, 2010, str. 285).

3.2 Metoda študije primera

Vse omenjene metode bomo strnili v kompleksni in poglobljeni metodi študije primera, kjer bomo ugotovitve in spoznanja prvega, tj. teoretično-konceptualnega dela uporabili za podrobno in sofisticirano analizo oziroma študijo konkretnega primera političnega subjekta – Ruske federacije. Z dopolnilno metodo analize statistik (Payne in Payne, 2004, str. 161) bomo znanstvene analize podkrepili in oplemenitili s številčnimi podatki ter statističnimi operacijami in analizo uradnih statistik. V posameznih delih bomo združevali kvalitativne metode s posameznimi elementi kvantitativnih metod (Somekh in Lewin, 2005, str. 274).

Študija primera (*case study*) je metoda, ki predstavlja eno temeljnih oblik raziskovanja¹⁶ v politologiji oziroma natančneje v primerjalnih politikah (*comparative politics*). Pri tem smo raziskovalci največkrat osredotočeni na posamezni primer, ki ga ravno zaradi konkretnega in

¹⁶ Znotraj metode študije primera se pojavlja tudi dilema med kvantitativnim in kvalitativnim metodološkim pristopom, pri čemer se Woodside (2010, str. 2) navezuje na Skinnerja (1996, str. 21) in pravi, »da lahko namesto preučevanja tisočih enot, ko namenimo po eno uro za vsako izmed teh, raje izkoristimo tisoč ur za preučevanje ene same enote«. Pri tem pa ne gre za poenostavljeno razumevanje, da je posamezna enota $n = 1$. Pravilno razumevanje raziskovalnega pristopa zahteva spoznanje, da gre tu za izredno subtilno in kompleksno preučevanje fenomena znotraj obstoječega konteksta (Woodside, 2010, str. 1).

temeljitega fokusa lahko analiziramo izredno poglobljeno in pri tem uporabimo tudi različne¹⁷ raziskovalne pristope (Halperin in Heath, 2012, str. 205).

Pri tovrstnem kvalitativnem¹⁸ raziskovanju nas ne zanima le preučevanje fenomena v smislu, »kaj se je zgodilo«, temveč tudi »kako« in »zakaj«. Če analiziramo volitve, nas poleg tega, koliko volivcev je volilo posamezno politično opcijo, zanima tudi, zakaj so se ti tako odločili, kaj je vplivalo na to, kakšne so bile objektivne politične in družbene razmere v času volitev in pred njimi (Harrison, 2001, str. 77), kakšna in čigava sta bila politični interes in pripadajoče razmerje politične moči, poleg vsega tega pa se poraja še širok nabor vprašanj iz celotnega pripadajočega družbenega in političnega konteksta (npr. volitev).

Čeprav sta sicer kvalitativno in kvantitativno raziskovanje v izhodišču dve popolnoma različni metodološki perspektivi oziroma, kot pojasnujeta tudi Goertz in Mahoney (2012), da gre za »zgodbi dveh kultur«, je vseeno treba razumeti tudi njuno komplementarnost. Za ustrezno raziskovanje moramo prepoznati točke, v katerih se posamezne metode obeh perspektiv ključno dopolnjujejo, kar bistveno prispeva k boljšim in ustrežnejšim raziskovalnim ugotovitvam in spoznanjem. Poleg tega, da se pri kvalitativnem raziskovanju raziskovalec največkrat postavlja v interpretativno in kritično raziskovalno pozicijo, pa nastaja razlika tudi v nelinearnem¹⁹ oziroma včasih cikličnem toku raziskovanja (Neuman, 2007, str. 84–85). Ravno ustrezno razumevanje družbene totalnosti predstavlja osnovno izhodišče kompleksnega razumevanje odnosa med preučevanim fenomenom kot subjektom in pripadajočim kontekstom kot objektom, kar je tudi osnova dialektike.

¹⁷ O popolnoma dovršenih teorijah lahko v družbeni in politični znanosti govorimo le redko. Trdimo lahko celo, da v družboslovju takšne, ki bi bile v celoti izpopolnjene, ne obstajajo. Zato je ključna naloga vsakega raziskovalca, ki se ukvarja s kompleksnimi problemi znotraj znanosti, tudi preverjanje obstoječih teorij in konceptov ter izpopolnitev oziroma izpopolnjevanje le-teh, preden se v analizah implicirajo na posamezen raziskovalni problem. Vse to pa imanentno vključuje tudi proces oblikovanja novih teorij. Ključne miselne revolucije in z njimi povezan napredek so se (vsaj) v zadnjih 150 letih dogajali v največji meri po zaslugi dinamike znotraj (kritičnega) teoretskega okvirja¹⁷ in so na tem področju dosegli večji znanstveni preboj, kot pa se je dogajal v strogo determinirani empirični teoriji (Rueschemeyer, 2009, str. 1–2). Takšen pristop in dinamika znotraj konceptualnega teoretiziranja se nam bosta pri analiziranju odražala skozi vlogo teoretskega družbenega in političnega raziskovalnega konteksta, ki bo ključen za analiziranje zastavljene problematike.

¹⁸ Kvalitativno raziskovanje je sicer svoj razcvet doživelo v 19. stoletju, kot zgovoren primer pa lahko izpostavimo Engelsovo študijo z naslovom Razmere delavskega razreda v Angliji¹⁸ (Harrison, 2001, str. 74).

¹⁹ Pri nelinearnem raziskovanju preskakujemo posamezne korake, ki bi bili pri linearnem logični, oziroma povezujemo korake raziskovanja v nelinearnem redu in v posameznih točkah širimo raziskovanje v različnih smereh, hkrati pa se vračamo na pretekle raziskovalne korake z namenom podkrepiti in pojasniti posamezne ugotovitve. Takšen pristop je odličen in potreben za razumevanje celotne problematike oziroma raziskovanega političnega subjekta znotraj družbene totalnosti (Neuman, 2007, str. 84–85).

Hegel (2017) pojasnjuje napredovanje zavesti od prvega neposrednega protislovnega odnosa med umom in predmetom do absolutne zavesti kot antagonizem med zavestjo in objektom, ki se končno izrazi tudi v t. i. formi znanosti. Po Heglu (2001, str. 59–71) si znanost najprej zastavi vprašanje, **s čim se mora začeti**. Smisel znanosti je v prizadevanju po doseganju resnice, ki je vedno absolutna. Zato mora biti začetek vedno izražen kot »začetek vseh reči« – torej kot objektivni začetek. Z objektivnega začetka, ki v svojem »nasebstvu« (sam na sebi) hkrati vsebuje »bit« in »nič«, se skozi »postajanje« (iz)loči »princip« oziroma »vsebina«, ki je hkrati tudi ideja, substanca, monada oziroma ob navezavi na naravo spoznanja mišljenje, čutenje, jaz, subjektivnost itd. V t. i. interesu stvari najdemo odgovor na vprašanje, »kaj je resnično in hkrati absolutni temelj vsega«. Vprašanje začetka oziroma »s čim začeti« nastopa samo po sebi irelevantno v odnosu do vprašanja »principa«.

O temeljnih kategorijah, s katerimi se ukvarjamo pri raziskovanju, je zato nemogoče razmišljati relevantno, brez vključitve dialektične metode. Heglovo dialektiko, pri kateri kot absolutno gibalno nastopa odnos med momentoma »bit« in »nič« (Hegel, 2001), lahko popolnoma utemeljeno razumemo kot temelj moderne dialektike. Marx je na primer refleksijo Heglovega (2001; 2017) modela dialektičnega idealizma uporabil kot osnovo za utemeljitev dialektike materializma ter odnosa med »delom« in »kapitalom«. Enako pa lahko zaznamo tudi pri Freudovem (2006) pojasnjevanju sil »erosa« in »destrukcije« v človeškem *idu*, ki (po Heglovem vzoru) nastopata podobno kot na primer tudi »razsvetljenstvo« in »mit« (oz. »barbarstvo«) pri Horkheimerjevi in Adornovi (2002) dialektiki razsvetljenstva²⁰.

²⁰ Prehajanje iz »razsvetljenstva« v »mit« (»barbarstvo«) tudi znotraj znanstvene in raziskovalne misli, pa najbolje povzame naslednji citat, kjer omenjena avtorja (Horkheimer in Adorno, 2002, str. 9–10) navajata: »Če pozorno negovanje in preverjanje znanstvenega izročila – posebej tam, kjer ga pozitivistični čistuni prepuščajo kot brezkoristen balast pozabi – pomeni moment spoznanja, potem v zdajšnjem zlomu meščanske civilizacije ni postal vprašljiv samo pogon znanosti, ampak tudi njen smisel. Če je javnost dosegla stanje, v katerem misel neizbežno postaja blago, jezik pa njegovo hvaljenje, mora poskus, da bi prišli na sled takšnemu oropanju, odreči poslušnost uveljavljenim govornim in miselnim zahtevam, preden ga njegove zgodovinske posledice povsem spodkopljejo. Če (mišljenje) namerno stopi iz svojega kritičnega elementa in postane golo sredstvo v službi obstoječega, potem proti svoji volji pripomore k preobrazbi pozitivnega, ki si ga je izbralo, v negativno razdiralno. Filozofija, ki je v 18. stoletju navkljub grmadam za knjige in ljudi vzbujala smrtni strah pred brezsrčnostjo, je pod Bonapartejem že prešla vanjo.«

3.3 Dilema med individualizmom in holizmom v raziskovalnem pristopu

Ena od ključnih dilem, s katerimi se soočamo pri politološkem raziskovanju, se nanaša na vprašanje individualizma in holizma. Ta delitev determinira izhodiščno pozicijo raziskovalca na ontološki, epistemološki in metodološki ravni. Znotraj ontologije se določajo, »kaj je« in »kaj je resnično« oziroma »kaj je realno«. Ontologija opredeli, »kaj obstaja« in kaj je bistvo tega. Opredeli torej osnovne gradnike družboslovnega in politološkega sveta. Epistemologija pa pojasni, kaj je znanost oziroma kaj gradi znanost znotraj le-tega (Halperin in Heath, 2012, str. 79).

Ob navezavi na analizo aktualne politične realnosti pa tudi Cox (2004, str. 308) pravi, da nam mora v trenutnem, intenzivno spreminjajočem se svetu, ki so ga med drugim ključno zaznamovali (I) konec sovjetskega socializma in sovpadajoče (II) konstituiranje ZDA kot supersile; (III) tendenca (globalnega) kapitala, ki teži k vse večji koncentraciji v rokah manjšine; (IV) ponovna aktualizacija vprašanj etničnega, nacionalnega, religijskega in kulturnega značaja; (V) grožnja terorizma ter organiziranega kriminala in (VI) stanje vsesplošnega skepticizma do vsakršnih oblik oblasti, ključna izhodišča postaviti:

- ontologija, ki (re)determinira sfero in zamejitev »realnega sveta«;
- epistemologija, ki nam pomaga zaznati in razumeti sile, ki na svet učinkujejo.

Ciljev in rezultatov holističnega raziskovanja obstoječe »politične realnosti« zato ne moremo ustrezno analizirati in razumeti, če v svoje raziskovanje ne vključimo tudi ključne dimenzije političnosti ekonomije, ki razlaga, kako se ekonomija in politika sodoločata. Od tu si lahko ustrezneje zastavljamo vprašanja ontološkega značaja, kot so na primer: Kaj je moč? Kje se ta koncentrira?

Bistveno vprašanje je, kakšen je ontološki status družbenih fenomenov ter v kakšni vlogi in odnosih nastopa znotraj teh posameznik oziroma subjekt. Poleg tega pa je raziskovanje treba zastaviti tako, da ključno opredelimo pozicijo in okvire preučevanja tako (1) *posameznika* kot tudi (2) *družbe kot celote*, in to na takšen način, da sta, kljub različni raziskovalni in interpretativni poziciji raziskovalca, obe dimenziji ustrezno zastopani (Zahle in Collin, 2014, str. 1–2).

Zagovorniki holizma trdijo, da družbeni fenomeni obstajajo *sui generis* in kot takšni nastopajo nad posamezniki in tudi onkraj posameznikov (Zahle in Collin, 2014, str. 3), medtem ko

zagovorniki individualizma menijo, da je družbo oziroma družbene fenomene mogoče razčleniti na raven posameznikov oziroma individuuumov kot njenih temeljnih gradnikov. Ontološki individualisti izhajajo iz ideje, da je vse, kar gradi družbo, le množica atomiziranih posameznikov, ki kot takšne zamejene in posamične enote soobstajajo v družbi ter nastopajo v interakcijskih odnosih oziroma medsebojnih aktivnostih, kar nato tvori družbo. Ontološki individualisti prav tako tudi družbene fenomene razumejo in pojasnjujejo (le) skozi analiziranje posameznikov kot individualnih družbenih gradnikov. Raziskovalci, izhajajoči iz ideje ontološkega holizma, pa takšno izhodiščno predstavo o družbi zavračamo. Trdimo, da je ta več kot le seštevek ločljivih oziroma zamejenih posameznikov, saj je obstoj vsakega od subjektov determiniran tudi z lastnostmi in kvalitetami drugih subjektov (Halperin in Heath, 2012, str. 79) ter objekta – brez jasne in striktno odrezane zamejitve med njimi.

Tovrstna ontološka, epistemološka in metodološka opredelitev ter razmejitvev med individualizmom in holizmom, transformiranim v politično prakso skozi dimenzijo kolektivizma, predstavlja pomemben temelj za naše politološko raziskovanje. Hegeljski princip pojasnjevanja politične realnosti je vezan na princip nujnosti utemeljitve političnih fenomenov tudi v najabstraktnejših formah in obratno: ko je treba razbiti prevladujoče močno zakoreninjene in vseobsegajoče mehanicistične koncepte, se je treba narediti tudi tovrstni korak v abstraktnost »univerzalne resnice«.

Prvine mehanicistične utemeljitve politike lahko zaznamo v vseh političnih doktrinah in ideologijah, vendar pa je mehanicizem daleč najbolj prisoten v liberalizmu, ki najmočneje zaznamuje tudi aktualno percepcijo politike in predstavlja teoretski temelj političnega individualizma. Liberalno in mehanicistično razumevanje politične realnosti se je uveljavilo skozi newtonsko zaznavanje le-te v skladu z zakoni fizike. To pomeni, da je v liberalizmu fizika tista, ki določa, kaj je realno tudi v politiki, politični čas in prostor pa sta izenačena s fizičnim. Temeljni principi tovrstne politične zavesti so atomizacija, nedeljivost, merljivost, medsebojno izključevanje in (psihološki) senzacionalizem (Barber, 1984/2003, str. 32–33):

- Atomizacija predstavlja politično refleksijo posameznikov kot atomov, pri čemer so individuumi razčlenjeni, osamljeni, samostojni in celostni subjekti, ki eksistirajo in delujejo individualistično, izolirano, zamejeno in vsak zase. Svet pa je skupek tovrstnih »fizičnih delcev« oziroma »človeških atomov«.

- Nedeljivost pomeni, da so človeška bitja »unitarne celote, vodene z unitarnimi motivi«, človekovi odzivi na potrebe, nagone, hotenja, želje, impulze in instinkte pa so sprejeti preračunljivo, predvidljivo in nedvoumno kot na primer »vektorski izračun«.
- Merljivost pomeni, da je človeško vedenje mogoče meriti, posamezniki pa so svojevrstni standardizirani subjekti, pri čemer enega lahko merljivo primerjamo z drugim, prav tako pa so medsebojno primerljiva in merljiva tudi vedenja posameznikov.
- Medsebojno izključevanje predstavlja idejo, da »človeška bitja ne morejo zasedati istega prostora istočasno« ne le kot telesa fizičnih posameznikov, temveč tudi v družbenem in političnem smislu. Iz tovrstnega razumevanja izhaja tudi konflikt, saj so v tekmi za posamezno mesto posamezniki bodisi v ofenzivni poziciji bodisi v defenzivni.
- Senzacionalizem pomeni, da »ljudje kot fizična bitja mislijo, čutijo in gojijo predstave le v odnosu do fizičnih vzrokov« v smislu čutnih vtisov in občutkov. Tovrstni dejavniki so prisotni v vsakršnih človekovih mislih in vedenjih.

Tovrstno mehanicistično razumevanje družbe in politike kot fizično utemeljene predstavlja tudi temeljni gradnik liberalizma in principa individualizma kot fundamenta znotraj le-tega. Rosenberg (1994, str. 30–31) tovrstno konstitucijo zavesti reflektira tudi na primeru političnega realizma v mednarodni skupnosti, ob tem pa pravi, da nastopajo države v podobni mehanicistično individualizirani in atomizirani vlogi, kot smo to izpostavili na primeru posameznikov. Razmejitev med individualizmom in kolektivizmom pa je ključnega značaja tako za preučevanje neoliberalizma ter razmerij med demokracijo in avtoritarizmom kot tudi za analizo primera Ruske federacije in vprašanje o ruski politični kulturi, identiteti ter politični ekonomiji in historičnem materializmu.

Z vprašanjem individualizma se ukvarja tudi Parekh (1993, str. 158–159) in opozarja, da liberalizem posameznika razume v striktni in minimalistični formi. Pri tem je individuum »zamejen in enostavno ločljiv od drugih«, kot takšen atomizirani posameznik pa se ne more utopiti v skupnost, saj je zanj eksistencialnega pomena vzdrževanje svojega ločenega fizičnega in političnega obstoja. Takšno individualnost lahko utemelji in živi le zamejeno ter ločeno od drugih, tovrstna fizična ločitev in ločitev zavesti pa posameznika tudi ključno konstituirata in skladno z liberalizmom politično emancipirata. Pri liberalnem posamezniku je prisotna tudi specifična samopredstava, na osnovi katere se fizično in politično individualizirani individuum v skupnosti z drugimi enakimi počuti »sumničavo in nelagodno, še posebej ko gre za prisotnost

tistih občutkov ter emocij, ki so globoke in niso popolnoma pod nadzorom razloga (*reason*)²¹ oziroma jih ni možno pripeljati pod nadzor le-tega«. Pri liberalnem povezovanju med atomiziranimi posamezniki ostajajo jasne striktne zamejitve, saj se v tovrstnem procesu ne spreminjajo njihove notranje lastnosti oziroma struktura. Individuumi se povezujejo kot mehanski delci v mehanski strukturi, pri tem pa so lahko zamenljivi, saj je »njihova edina prava narava osamljenost in ločenost od drugih«. Le ta prinaša samostojnost in neodvisnost. Povezovanje z drugim predstavlja zanje omejevanje, kolektivna forma povezovanja pa celo podreditev individualne svobode, kar je pri liberalnem mehanicističnem razumevanju v nasprotju s posameznikovo »naravno formo«. Takšna individualizirana liberalna zavest se je politično emancipirala s francosko meščansko revolucijo, ki je prinesla »naravno znanost« kot novo zaznavanje realnosti in političnega, individuumi pa so postali uveljavljeni kot državljani (*citizens*). Ti so začeli tvoriti novo strukturo družbe, znano kot civilna družba, vlogo le-te v kapitalistično-demokratskem konsenzu pa bomo skupaj z vprašanjem neoliberalne hegemonije podrobneje analizirali v nadaljevanju.

²¹ Razlog je razumljen predvsem kot politični agent, ki deluje skladno z liberalno, individualistično in atomizirano racionalizacijo in zavestjo.

4 TEORETSKO-KONCEPTUALNI DEL

Avtoritarizem se je začel manifestirati v popolnoma nepredvideni dimenziji in popolnoma v nasprotju s pričakovanim globalnim razvojem demokracije ter napovedmi o »koncu zgodovine« (Fukuyama, 1992) po padcu sovjetskega socializma. V kontekstu neoliberalne ideologije sta pot vzponu avtoritarnega kapitalizma in avtoritarnega populizma odprli ekonomska liberalizacija in kapitalistična globalizacija, kar je vplivalo na predrugačenje kapitalistično-demokratskega konsenza (Merkel, 2014, str. 115–116). Skladno s principi neoklasičnega fiskalnega konservativizma (Hayek, 1948, 1988, 2001), monetarizma in minimizacijo vloge države (Friedman, 1980, 2002) so se pod primatom »svobodnega trga« vzpostavili pogoji za intenzivno globalno koncentracijo kapitala. Razmerje med državo in trgom se je vzpostavilo v korist slednjega, skladno s čimer se je začel odvijati tudi proces degradacije demokracije, kar pa je začelo ponovno odpirati vprašanje glede razmerja med demokracijo in kapitalizmom²².

To nas opozarja, da obstoj in razvoj demokracije ni samoumeven in da je omenjenemu vprašanju treba nameniti ustrezno raziskovalno pozornost. Poleg različnih (post)strukturalističnih klasikov (npr. Marx, 1985a, 1985b, 1867/2012; Gramsci, 1978, 1979; Polanyi, 1944, 2001; Braudel 1979, 1985 itd.), ki predstavljajo temelj za kritično misel v odnosu do aktualnega trenda družbene in politične organizacije, se z vprašanjem liberalnodemokratskega konsenza ukvarjajo tudi nekateri sodobni avtorji (npr. Merkel, 2008, 2014; Merkel in Kneip, 2018; Streeck, 2014, 2016; Wood, 1995; Held, 1989, 1993, 1995), ki jih bomo vključili v raziskovanje. Z vprašanjem kompatibilnosti oziroma vsaj ključne komplementarnosti demokracije in kapitalizma se ob navezavi na Schumpetra (1943, 2003) ukvarjajo tudi Bernholz (2000, str. 9), Özveren (2000, str. 55), Mueller (2000, str. 73) in drugi, ki v odnosu do zastavljene dileme utemeljujejo svoj skepticizem ali pa pojasnjujejo, zakaj kapitalistično-demokratski konsenz – ne glede na vse omejitve – za zdaj deluje. Offe (1985) izpostavlja drugačno plat imanence kapitalističnega protislovja in pojasnjuje, kako ravno ta

²² V osnovi bomo izhajali iz Heglovega (2001, 2005, 2017) koncepta razumevanja družbe kot celote oziroma t. i. družbene totalnosti. Pomembno iztočnico znotraj teoretskega dela bomo vzpostavili s pomočjo analize razmerja med obćim prevladujoćim političnim sistemom – predstavniško demokracijo in sistemom lastninskih ter produkcijskih odnosov – neoliberalnim kapitalizmom, kar je v zahodni politični praksi združeno v konsenzu liberalne demokracije. V raziskovanje bomo vključili nekatere ključne politološke koncepte in kategorije, kot na primer interes, politično moć, politično kulturo, vprašanje (ne)svobode in druge, s čimer bomo pristopili k analizi vprašanja avtoritarizma in demokracije v kontekstu neoliberalizma.

antagonistični naboj kapitalizma tvori njegovo kreativno formo, ki vedno znova vodi k modifikaciji kapitalizma in njegovi samoadaptaciji. Tovrstni premisleki predstavljajo osnovo za večdimenzionalno celostno predstavo in so ključni za poglobljeno preučevanje in razumevanje modernih demokracij in nedemokracij oziroma avtoritarizmov.

Pri raziskovanju bomo preverjali in utemeljevali vpliv neoliberalizma na razvoj avtoritarizma, avtoritarnih elementov v obstoječih demokracijah in avtoritarnosti v svoji abstraktni formi. Na kontradiktornosti kapitalizma skupaj z razmišljanji o njegovem koncu in imperialistični dimenziji le-tega opozarja tudi Harvey (2014) – predvsem na različna protislovja, med katerimi bomo ključna strnjeno vključili v raziskovanje. Že v izhodišču pa moramo razumevanje kapitalizma razdeliti v dva dela, in sicer na ekonomsko in politično dimenzijo, kar je nujno za subtilno razumevanje političnosti²³ kapitalizma (Wood, 1995, str. 20) in sovpadajočega procesa depolitizacije.

Pojasnili bomo tudi globalno kapitalsko integracijo in mednarodni kontekst, pri čemer bomo opozorili na ključne pomanjkljivosti klasičnega in prevladujočega razumevanja mednarodne politike. Opozorimo, da je mednarodni sistem, zasnovan na vestfalski pogodbi iz leta 1648, skupaj s pripadajočo predstavo o državi kot popolnoma avtonomnem in suverenem političnem subjektu, ki eksistira znotraj mednarodne skupnosti, še vedno temeljni in prevladujoči sistem predstave o zgradbi mednarodne geopolitične strukture ter mednarodnega sistema držav (Brenner in drugi, 2003, str. 2). Pri tem so utemeljene kritike avtorjev, kot je na primer politični geograf John Agnew (2003), ki takšno razumevanje poimenuje kar »teritorialna past«. Tovrstna predstava mednarodne politike spregleda na primer vprašanje hegemonije in modernega imperializma, neteritorialne ekonomske tokove in iz teh izhajajoča razmerja politične moči, čemur bomo tako v teoretskem smislu kot tudi ob navezavi na Rusko federacijo posvetili velik del analitične pozornosti.

²³ Če odmislimo zgolj ekonomsko dimenzijo kapitalizma, trčimo ob vprašanje moči, ki vpliva na oblikovanje družbenih razmerij, ki obstajajo med lastniki kapitala in drugimi. Marx je trdil, da narava moči v odnosu med kapitalisti in delavci izvira iz politične organiziranosti družbe kot celote oziroma kapitalistične države, katere glavne funkcije so omogočanje zasebnega prilaščanja, razpolaganja z zasebno lastnino in zagotavljanje varstva zasebnih lastninskih pravic ter omogočanje lastnikom kapitala popoln nadzor nad produkcijo in procesom prilaščanja (Wood, 1995, str. 20).

4.1 Politika, politično in koncept (ne)sвободе v politiki

Politiko lahko v teoretski formi v osnovi razdelimo vsaj v dve ključni kategoriji, pri čemer ena predstavlja staro razumevanje fenomena, drugo pa moderno. Lukšič (1997, str. 11) pravi, da gre pri antični in moderni obliki razumevanja za »refleksiji povsem različnih družb in politik«, pri čemer je posebnost moderne ta, da »lahko misli antiko reflektivno, to je skozi svoje izkustvo, vendar kot nekaj zunanjega. Tako ne more biti drugače, kot da se na razumevanje starih nanašajo merila, ko so se razvijala v moderni za njeno samorazumevanje«.

Vprašanju antične predstave o fenomenih demokracije in nedemokracije oziroma avtoritarizma se bomo skupaj z navezavo na klasično politično misel posvečali v nadaljevanju. Ob pojasnjevanju razvoja moderne politike pa izpostavimo ključno ločnico, ki je botrovala menjavi principa utemeljitve politične zavesti, zasnovane na konceptu kreacionizma oziroma »boga« s tisto, utemeljeno na konceptu naravoslovja oziroma »naravnih zakonih«. Hkrati s tem pa se spremeni tudi legitimacijska forma, pri čemer postane predvsem naravoslovna znanost tista, ki predstavlja, zastopa in pojasnjuje absolut narave, »delegitimacija božjega pa se ohranja skozi znanost o naravi«. S tem je naravoslovje začelo predstavljati agenta utemeljitve in samorefleksije zahodne zavesti skozi znanost, kar postane tudi »temelj legitimne politike«. Ključni dejavnik pojasnjevanja in utemeljitve se začne torej izražati skozi znanost, saj tam, »kjer ni znanstvenih ekspertiz, ni legitimne odločitve, ni legitimne reklame, ni legitimnega nakupa in prodaje« (Lukšič, 1997, str. 11). Tako politika kot tudi aktualni sistem produkcijskih in lastninskih odnosov sta utemeljena skozi znanstvene forme dominantne ideologije neoliberalizma. Podobno kot je predmoderna politična zavest temeljila na vseмогоčnem absolutu »boga«, pa predstavlja danes alternativni vseмогоčni absolut totalizacije družbenega in političnega nebrzdani »prosti trg«, ki se prek (neo)liberalnih avtorjev (Smith, 1977; Hayek, 1948, 1988, 2001; Friedman, 1980, 2002) in njihovih sodobnikov znanstveno utemeljuje kot »naravno stanje«.

Vprašanje politike moramo zato povezati z neoliberalizmom, pri čemer se bomo najprej osredotočili na politično dimenzijo neoliberalnega kapitalizma. Pri tem moramo izpostaviti vprašanje **političnega** in potegniti ustrezno ločnico med slednjim in politiko. Fenomena političnega namreč nikdar ne moremo ustrezno razumeti brez razumevanja celote oziroma Heglovega koncepta družbene totalnosti, ki je bil v ustreznih meri že pojasnjen. Politično namreč še zdaleč ni oziroma ne obsega le tistega, kar v liberalnih demokracijah razumemo kot politika, temveč vključuje celotno formo družbenih razmerij in odnosov ter znotraj teh tudi načine, na

katere se oblikujejo posamezne družbene in politične ureditve. Politično zato ne more biti razumljeno le kot nekaj, kar ima znotraj družbene totalnosti partikularen pomen. Ravno nasprotno – treba je razumeti celosten in vseobsegajoč pomen političnega. Pri tem moramo vedeti tudi, da noben družbeni element ali elementarna struktura, subjekt, razred, razredni segment, ekonomska dimenzija in ne nazadnje popolnoma nobena dimenzija znotraj celotnega spektra družbene totalnosti ne obstajajo, ne da jim določimo formo. S tem določimo pomen (*mise en sens*) in hkrati omogočimo udejanjanje (*mise en scene*) (Lefort, 1991, str. 11).

Iz razumevanja političnega pa izhaja tudi ključno vprašanje, ki predstavlja temelj politične filozofije. V politični znanosti si namreč filozofi že od samega začetka zastavljajo vprašanje, kaj je srž oziroma esenca oblikovanja različnih organizacij družbe in družbenih odnosov. Pri tem pa je bistvenega pomena tudi ustrezna opredelitev vprašanja in koncepta svobode. Le-ta predstavlja ključno komponento tipologiji in razumevanju posameznih oblik vladavin. Bistvena politična vprašanja se vedno izražajo na relaciji med razmeroma svobodnimi vladavinami oziroma sistemi ter različnimi avtoritarizmi²⁴. Hkrati pa ne smemo pozabiti, da se moderni avtoritarizmi od tistih iz časov antične politične misli razlikujejo približno toliko, kot se razlikuje antično razumevanje demokracije od današnje demokratične prakse. Sodobni avtoritarizmi imajo namreč globalne ambicije, hkrati pa ostajajo neopazni oziroma težko zaznavni. Pozorni moramo biti na vprašanje dominancje kapitala znotraj liberalnodemokratičnega modela, ki se izraža skozi ideologijo prostega trga. Pri tem imamo v mislih na primer eksploatacijo, vzpostavljeno s strani dominantnega razreda nad podrejenimi razredi, izraženo skozi primat ideologije prostega trga, ter sovpadajoče podrejanje politike in demokracije tržni logiki. To se manifestira tudi prek neoliberalne standardizacije kolektivnega življenja in množičnega konformizma. Primarni problem pa predstavlja dilema, kako definirati dominantni razred v neoliberalni formi liberalne demokracije²⁵ (Lefort, 1991, str. 9–10).

Politika in (ne)svoboda sta neločljivo povezani. Hannah Arendt (1997, str. 296) pravi, da »ni mogoče govoriti o politiki, ne da bi vedno hkrati govorili o svobodi, in ni moč govoriti o

²⁴ V posameznih filozofskih in teoretskih kontekstih se kot različne nedemokratične oblike vladavine izpostavljajo npr. despotizmi ali tiranije, mi pa za naše raziskovalne potrebe teoretično vzpostavljamo in razumemo kontradiktorno razmerje med demokracijo in avtoritarizmom kot razmerje med skrajnima in najustreznejšima diametralno nasprotnima fenomenoma v kontekstu aktualne politične realnosti.

²⁵ Hkrati moramo vedeti, da imajo moderne demokracije jasno začrtano in zamejeno polje delovanja, ki obsega splet institucij, razmerij in aktivnosti, ki so skozi prizmo liberalne demokracije razumljene kot politične. Pri tem obstaja stroga razmejitev politike (za razliko od političnega) oziroma tistega, kar v liberalnih demokracijah razumemo kot politično, od drugih področij, kjer lahko izpostavimo npr. področje ekonomskega ustroja in pripadajočih lastninskih ter produkcijskih razmerij, sodstva ipd. (Lefort, 1991, str. 9–10).

svobodi, ne da bi takoj že govorili o politiki.« Zanja je za obstoj prave svobode (ki ni le lastna, notranja, psihološka, individualna svoboda kot sredstvo umika pred zunanjo prisilo) pomembno »politično zagotovljeno javno področje svobode«, pri čemer naj bi bili »politika in svoboda v enakem medsebojnem razmerju kot dve plati iste stvari«. Tako izpostavlja vprašanje odnosa med politiko in svobodo ter vlogo izkušenj preteklih totalitarnih sistemov, ki so pustili prived, da sta ta fenomena dva nasprotujoča si subjekta in da se prvi začne tam, kjer se konča drugi, in obratno. Svoboda se danes v prevladujoči misli razume kot nekaj, kar je izvzeto in ograjeno od politike ter spada v gospodarski, akademski, verski, kulturni ali duhovni prostor. Pri tem je prevladujoči koncept politike združljiv s konceptom svobode le takrat, ko predstavlja »možnost svobodne politike«, največkrat determinirane skozi principe in ideologijo svobode trga²⁶.

Za ustrežnejšo, poglobljeno in natančnejšo analizo razmerja med nedemokracijami oziroma avtoritarnimi sistemi in svobodo moramo ozavestiti dejstvo in razbiti mit, da gre pri totalitarnih oblikah nedemokracije za popolno politizacijo družbenega. Poudariti moramo, da cilj le-teh ni le fizično omejiti tisto, kar v modernem razumevanju pojmuje kot politične pravice, ki največkrat obsegajo svobodno politično udejstvovanje, združevanje, javno izražanje itd. Totalitarna oblika nedemokracije mora ustrezno razgraditi in uničiti sleherni področje, ki ga v domeni politike – ne pa tudi v domeni političnega²⁷ – razumemo kot »zunanjepolitično«. Tu izpostavimo na primer razgradnjo svobodne volje, umetniškega ustvarjanja, mišljenja, hotenja, kreativnosti in drugo, kar se izrazi kot princip depolitizacije. Bistveno je poudariti naslednje: tovrstni politični sistemi ne predstavljajo popolne politizacije, kot se to ponuja skozi koncept ozkega razumevanja politike, temveč gre za ravno obraten fenomen: totalitarne oblike nedemokracije prek svojevrstnega procesa politične izključenosti v kontekstu abstraktnih možnosti predstavljajo radikalno depolitizacijo, ki na vseh družbenih in političnih področjih uničuje in razgrajuje sleherni element politične svobode (Arendt, 1997, str. 298).

Svobode pa ne smemo razumeti le v pozitivni formi, zato je Berlin (2002, str. 169) uveljavil dva koncepta: negativni in pozitivni. Svobodo sicer največkrat razumemo kot stanje, v katerem naša dejanja niso omejena z dejanji drugih. Pri tem velja poudariti, da gre pri različnih teorijah

²⁶ Če ostanemo le na tej točki raziskovanja in razumevanja političnih fenomenov (čemer sledi velik del empirije v politologiji), takšna razmejitev med politiko in svobodo še dodatno legitimira prevladujoči primat konglomerata »svobode in trga«, združenega v neoliberalnem konsenzu »svobodnega trga«. Takšno raziskovanje se zadovoljuje le s parcialnimi vprašanji v politični znanosti. Poudariti je treba, da se ravno ultimativnost in globalna nebrzdanost prostega trga, servirana z neoliberalnim konsenzom in sovpadajočim konceptom »svobode«, uveljavlja tudi kot agent totalizacije družbenega in političnega, čemer bomo v nadaljevanju namenili posebno analitično pozornost, saj je ravno to vprašanje ključno tudi za razumevanje subtilnih avtoritarnih elementov v modernih demokracijah.

²⁷ Politološko razmejitev med obema terminoma smo že izpostavili.

za zelo različno razumevanje tako stopnje (ne)svobode kot tudi esence koncepta svobode in subjekta, ki je do določene stopnje (ne)svoboden. V najširši opredelitvi (ne)svobode gre za fizično (ne)omejitev telesnih aktivnosti s telesnimi aktivnostmi drugih (npr. suženjstvo). Vprašanje politične svobode je lahko skozi različne teorije zelo različno izpostavljeno in interpretirano, za potrebe analize zastavljenega raziskovanja pa moramo vključiti tudi vprašanje ekonomske (ne)svobode in razmerja med takšno obliko svobode in nesvobode. Prav tako pa vprašanje svobode povezujemo tudi z dilemo med individualizmom in kolektivizmom, kar smo metodološko že predstavili in poglobljeno analiziramo v nadaljevanju.

Pri negativnem konceptu razumevanja svobode se poraja temeljno vprašanje, v kolikšni meri je neposeganje družbe in politike v svobodo posameznika zanj in za družbo koristno in na kateri točki ravno poseganje v individualno svobodo predstavlja temelj, iz katerega se razvija »prava svoboda«. Jasno je, da je moderna družba razvila določeno stopnjo osebne svobode, ki izključuje posamezne oblike poseganja vanjo – na tem tudi temeljijo moderna civilizacija in njene civilizacijske norme. Vendar pa sta bila ravno razvoj in intervencija različnih oblastnih oblik v popolno svobodo posameznikov osnova za vzpostavitev pogojev, na katerih temelji vse, kar v moderni politiki pojmuje kot svoboda. Berlin (2002, str. 171–172) izpostavi vprašanje liberalizma, ki je v povezavi s kapitalizmom vplival na razmah ekonomske neenakosti in s tem povzročil gravitacijo v smeri »več svobode za posameznike«, kar bistveno odpira vprašanje koncepta svobode tudi na ekonomskem področju. Globalni neoliberalni družbeni ustroj »svobode trga« omogoča koncentracijo ekonomske in finančne moči v rokah peščice, kar se odraža v ogromni globalni družbeni neenakosti. Koncentracija ekonomske moči se povezuje s koncentracijo politične moči, ob čemer se nam ponovno odpre ključno vprašanje politične, filozofske in civilizacijske misli, tj. vprašanje svobode.

Vse to jasno opozarja, da moramo vselej, ko se lotevamo pojmov demokracije in avtoritarizma, ustrezni premislek nameniti vprašanju, »kaj je politika in kaj je politično«. V nasprotnem primeru bi nas namreč lahko prehitro zavedel dominanten liberalni koncept, ki je ob aktualnem (neo)liberalnodemokratskem konsenzu determiniranja »politične realnosti« obveljal kot nekakšna »vsemogočna in absolutna resnica«. Ravno zato se je treba vrniti tudi k začetkom razvoja politične misli in omeniti, da je bil ključnega pomena za razvoj prave politike in političnega nastanek *polis*, kar lahko časovno umestimo nekje med 8. in 7. stoletje pr. n. št. Zato bomo v nadaljevanju podrobneje analizirali in pojasnili nastanek teh bistvenih raziskovanih konceptov v povezavi z izročilom ter politično in filozofsko mislijo antike in klasičnih

mislecev. V antičnem času se je namreč zgodil še en pomemben premik, ključen za koncept političnega: gre za vprašanje »politične besede«, ki se je od obrednega govora premaknila v smeri odprte diskusije. Hkrati s tem pa govorništvo postane bojovniška večšina, ki služi oblikovanju politike. Poseben pomen dobi tudi pisana beseda v obliki zakonov, ki predstavljajo dolgotrajen in trden politični konsenz. To se kasneje izrazi tudi z oblikovanjem ustave, ki nemalokrat nastopa kar kot sinonim države (Lukšič, 2013, str. 16).

4.2 Opredelitev fenomenov demokracije in avtoritarizma v temeljnih idejah

Grška politična misel je ključno zaznamovala politično teorijo vse od antike do današnjih dni. Tudi začetke demokracije moramo iskati v antični Grčiji. Čeprav so nekatera kraljestva in mestne države tega časa že uporabljali določene elemente skupnega oziroma ljudskega odločanja, pa ti procesi nikjer izven meja antične Grčije niso dosegli stopnje demokracije. Poimenovanje »demokracija« izhaja iz antične grščine – *demos* pomeni ljudstvo, *kratos* pa moč oziroma vladanje. Demokracija naj bi bila v tem pomenu razumljena torej kot vladavina ljudstva, kjer je treba poudariti, da so bili nosilci posvetovalnih in odločevalnih funkcij pripadniki ljudstva oziroma državljani mestnih držav in ne bogata elita. Ljudstvo je bilo torej nosilec posvetovalne in odločevalne oblasti in politične avtoritete (Robinson, 2010, str. 45).

Grška politična misel v osnovi, vsaj od sredine 5. stoletja pr. n. št., razločuje med **vladavino enega**, **vladavino peščice** in **vladavino mnogih** (Simonton, 2017, str. 1). Pri svojem raziskovanju bomo v okviru antičnih političnih konceptov, izraženih skozi število vladajočih, izpostavili tri oblike vladavine: vladavino enega v obliki **tiranije**, vladavino peščice v obliki **oligarhije** in vladavino mnogih v obliki **demokracije**. Vse tri koncepte bomo – reflektirano v aktualno politiko – uporabili tudi pri kasnejši študiji primera.

Pri preoblikovanju oblasti in prenosu le-te, na primer iz rok »nekaterih« v roke »mnogih«, Simonton (2017, str. 20–21) navaja, da se demokracija v antični Grčiji ni oblikovala kot spontana organizacija množic oziroma ni nastala kot rezultat dobrosrčnega odstopa vladajočih elit od oblasti. Za vzpostavitev demokracije so morali biti izpolnjeni vsaj trije temeljni pogoji:

- družbene in politične okoliščine so morale biti dovolj kritične oziroma »časi dovolj slabi«, da so razmerja moči omogočala zedinjenje *demos*a kot enotnega vladajočega političnega subjekta;

- posamezni člani vladajoče elite so se morali najprej počutiti dovolj odtujeni od aktualne vladajoče politične strukture, del katere so sicer tvorili, da so se odločili odstopiti od svojega privilegiranege vodstvenega položaja na račun vključitve v *demos*, vzpostavljen iz širokih ljudskih množic;
- prek politične mobilizacije se je moralo v *demos* vključiti dovolj veliko število ljudi v obliki »ljudskih množic«, da so s političnim pritiskom vladajoče elite oziroma »peščico« prepričali ali prisilili v sestop z oblasti in predajo le-te »običajnim ljudem«.

Čeprav se je z demokracijo oblikovala »vladavina mnogih«, pa so pri tovrstnem vladanju v *demos* vključeni pripadniki predhodne vladarske strukture elit še vedno igrali pomembno politično vlogo. Ker pri »vladavini mnogih« vladanje in politične funkcije nikoli ne morejo biti popolnoma enakopravno zastopane, so stare-nove elite prevzemale najpomembnejšo vlogo tudi znotraj nove oblike oblasti *demosa* in pri z le-tem povezanem vodenju in preživetju demokracije.

Aristotel je o demokraciji menil, da je ta lahko tolerirana vse do tedaj, dokler je podrejena zakonom in dominaciji srednjega razreda. V svoji neobrzdani obliki pa je demokracija kot vladavina množice podobna tiranski monarhiji. V obeh primerih gre namesto za vladavino zakona za vladanje z dekreti. Pri tem pa je neproporcionalna moč koncentrirana bodisi v vlogi monarha ali pa v rokah običajnih ljudi, ki svoje politične privilegije maskirajo v demokracijo. Takšno stanje vodi v družbeno in politično demagogijo, za kar je že Aristotel opozarjal, da takšna nebrzdana politična moč lahko dokaj hitro vodi v manipulacijo mnenja javnosti s strani posameznikov (Cunningham, 2002, str. 19).

Grška demokracija je v praksi potekala tako, da je večina mestnih držav ali t. i. *polis* prirejala nekakšna zborovanja, zasedanja oziroma skupščine, kamor so bili povabljeni vsi državljani – torej ljudstvo²⁸ oziroma *demos*. Pri tem je pomembno, da udeležba ni bila pogojena z lastnino oziroma premoženjskim statusom udeležencev. Revnejši državljani so bili s strani *polis* celo spodbujeni k aktivnemu sodelovanju na skupščinah. Na takšnih zborovanjih je imel pravico govoriti vsak, sprejete odločitve pa so predstavljale polno zakonsko avtoriteto. Poleg tega pa moramo omeniti še dva koncepta, ki sta pomembna za razumevanje delovanja atenske demokracije. To sta idealistični koncept svobode (gr. *eleutheria*) in koncept enakosti. *Eleutheria* v grški idealistični zavesti – transformirano v koncept idealizirane demokracije – ne

²⁸ Ljudstva niso predstavljali vsi ljudje, temveč je bilo vprašanje, kdo je pripadnik ljudstva in kdo ni, politično pogojeno in konstituirano (Thorley, 1998, str. 47–49).

pomeni samo svobode v odnosu do notranje in zunanje politične kontrole, temveč tudi svobodo v pozitivnem smislu, ki vsakomur omogoča živeti v skladu z njegovimi željami. V idealističnem smislu enakosti pa le-ta v grški demokraciji pomeni ljudsko samovlado, saj so bili vsi državljani vključeni v vladanje in prispevek k javni blaginji. Teoretično so bili vsi polnopravni²⁹ državljani *polis* vključeni v politične odločitve, ki so zadevale javno sfero, in so imeli možnost izraziti svoje mnenje ter biti (u)slušani (Robinson, 2010, str. 45–46).

Pomemben organ v okviru atenske demokracije je predstavljala ljudska skupščina oziroma *eklezija*, načeloma sestavljena iz vseh svobodnih moških državljanov, ki so bili polnoletni oziroma starejši od dvajset let. Skupščinska zborovanja so se odvijala v povprečju štiridesetkrat letno (štirikrat v vsaki *pritaniji*), na njih pa je bilo načeloma prisotno le okoli 20 odstotkov vseh upravičencev oziroma natančneje okoli 6.000 od 30.000 polnopravnih pripadnikov politične skupnosti. Glede na geografske in druge dejavnike lahko sklepamo, da so bili rednejši udeleženci zborovanj in s tem dejanski nosilci političnih odločitev³⁰ tisti, ki so živeli v mestu, kot pa tisti, ki so prihajali s periferije in ruralnih področij (npr. z vzhodne obale Atike, Maratona ali Suniona). *Ekklesia kyria* je predstavljalo glavno srečanje, ki jih je bilo v celem letu načeloma deset (oziroma eno od štirih, odvijajočih v vsaki *pritaniji*). Na njih se je odločalo o vprašanju zaupanja državnim uradnikom in o strateških vprašanjih tistega časa, med katera so sodila na primer pravna in obrambna vprašanja, vprašanja o zalogah žita, vprašanja o zaplembah imetja idr. (Thorley, 1998, str. 47–49).

Kriza demokracije se pojavlja že v stari Grčiji. Skladno z ohranjenimi besedili naj bi ta nastala, ker preveč svobode in enakosti vodi v izprijenost in družbeno degradacijo ter slabo premišljene odločitve slabo izobraženih in nekompetentnih ljudi. Do omenjene krize je, če povemo drugače, prihajalo zaradi nizke stopnje politične socializiranosti množice državljanov kot kolektivnega političnega akterja in nosilca političnih odločitev. O primernosti demokracije so imeli resne pomisleke tako Sokrat kot tudi Platon in Aristotel. To pa je vplivalo tudi na kasnejše filozofe in teoretike³¹. Tudi Tukidid in Ksenofont fenomen demokracije razumeta v pretežno

²⁹ To je zaradi izključevanja žensk, sužnjev ipd., kot pojasnujemo v nadaljevanju, predstavljalo majhen delež celotne populacije, vključene v demokratične procese (Robinson, 2010, str. 46).

³⁰ Zaradi očitnega razkoraka med politično prakso in idealistično predstavo bi lahko izpodbijali tudi moderni mit in idealistično predstavo o atenski demokraciji kot najvišjem demokratičnem idealu.

³¹ Če pri tem naredimo kratek časovni preskok v čas klasične politične misli, lahko povemo, da je poleg Aristotela o nevarnosti nebrzdane demokracije (sicer mnogo kasneje) podobno razmišljal tudi De Tocqueville. Slednjega interpretira Claude Lefort (Cunningham, 2002, str. 19–20) in pojasnjuje, zakaj se lahko demokracija sprevrže v politično demagogijo in zakaj je lahko še posebej pogubna. Pri tem pa De Tocqueville pravi, da ima v demokraciji vladajoča večina podobno vlogo, kot je vloga monarha v aristokraciji. V demokraciji večina predstavlja »ljudstvo kot celoto«. Pri tem pa je treba omeniti, da je pojem »ljudstvo kot celota« še bolj abstraktnega značaja kot pojem

negativnem smislu. Herodot je v primerjavi z despotizmom perzijskega kralja pisal sicer nekoliko bolj naklonjeno o svobodi in enakosti, predvsem v duhu pozdravljanja svobode Aten. Ne glede na to, da so imeli svobodni moški vsaj teoretično možnost veliko večjega političnega vpliva prek neposredne participacije, kot si to lahko volivec v moderni demokraciji le zamišlja, bomo v nadaljevanju izpostavili nekatere dejanske omejitve. Objektivne okoliščine grških *polis* so teoretično dejansko omogočale nekakšno pristno državljansko samoupravljanje v smislu izhodiščnega razumevanja demokracije kot vladati in biti vladan (Robinson, 2010, str. 46; Thorley, 1998).

Kljub idealističnim predstavam o atenski demokraciji kot demokratičnem idealu pa moramo, če to primerjamo s teoretskim idealizmom, opozoriti na nekatere dejanske pomanjkljivosti, ki so bile v grških demokracijah prisotne že takrat. Pogosto prevladuje zmotna predstava, da so bili v politične odločitve vključeni vsi državljani takratne *polis*. Opomniti velja, so bile iz odločevalne vloge izvzete ženske, kar lahko ocenimo kot polovico populacije. V 5. stoletju pr. n. št. se celotna populacija Aten in preostale Atike ocenjuje na okoli 250.000 do 300.000 prebivalcev, od katerih naj bi bilo okoli 100.000 polnopravnih svobodnih državljanov, več kot 150.000 pa sužnjev in drugih (npr. tujcev), ki niso imeli volilne pravice. Če je imelo pri tem okoli 30.000 moških volilno pravico, je to predstavljalo dobrih 10 odstotkov prebivalstva. Glede na to, da se je skupščinskih zborovanj zaradi različnih (npr. geografskih in drugih) dejavnikov v povprečju udeleževalo okoli 6.000 ljudi, to pomeni, da je telo dejanskih nosilcev političnih odločitev v idealiziranem modelu atenske demokracije predstavljalo le dva odstotka prebivalcev.

Nasproti demokraciji se je *oligarhija* v Atenah vzpostavila kot odgovor in upor s strani elit, uperjen proti vladavini množic (Simonton, 2017, str. 25–26, 31). Tovrstna dogajanja naj bi se intenzivirala približno od 5. stoletja pr. n. št. dalje³². Različne oblike političnega upora proti vladavini *demos* so se enako kot tudi druge oblike konfliktov med elitami in množico dogajale že pred tem. Prava potreba po politični emancipaciji elit naj bi se vzpostavila kot odgovor na

»večina«. Schumpetrova (1943) kritika klasičnega razumevanja pojma demokratične suverenosti ljudstva pravi, da celotno ljudstvo dejansko nikoli ne vlada in ne sprejema odločitev ter ne izraža svojega mnenja oziroma vsaj ne v takšnem smislu, kot to velja npr. za monarha. Težišče vladanja je v demokraciji v t. i. »ljudski praznini« oziroma praznem prostoru, ki ga z namenom vladanja zapolnijo tisti, ki so tja postavljeni oziroma se postavijo sami. Demagogija se tako lahko pod pretvezo demokracije izrazi kot populizem ali pa kot avtoritarizem, svojo legitimnost pa opravičuje z ljudsko voljo, izraženo na volitvah.

³² Leta 411 pr. n. št. je zadovoljstvo z demokracijo (ključno vlogo so igrali člani stare oligarhije in aristokracije) naraslo do te mere, da je bila ta nadomeščena z oligarhijo, hkrati pa se je oblast prenesla z »množic« na krog 400 oligarhov (Simonton, 2017, str. 35).

izkušnje z »vladavino množice«, pri čemer Herodot (kot Atenec) priča o razvoju demokracije tudi izven Aten. Navaja, da se »v vsaki deželi najboljši družbeni elementi (pri čemer so mišljene elite) postavljajo po robu demokraciji«. Ne glede na točno obdobje začetka uporabe termina *oligarhija*, ki sicer tudi etimološko pomeni »vladavina peščice«, se ta tudi v stari Grčiji povezuje z družbenim statusom in predstavlja bogati del družbe. Ksenofon (Simonton, 2017, str. 35) na primer opisuje tovrstni družbeni antagonizem na Rodosu, ki ga je predstavil kot konflikt med *demosom* na eni strani in bogatimi elitami na drugi. Podobno pa tudi konfliktno politično stanje v Sikionu (okoli leta 360 pr. n. št.) izpostavlja kot vprašanje izbire med demokracijo in najbogatejšimi.

Velikokrat se v modernih predstavah o politiki kot diametralno nasprotje demokracije pojavlja pojem **avtoritarizem**³³. Tudi ta koncept je – tako kot že predhodno omenjeni – znan že iz časa antične Grčije. Platon je namreč v delu »Država« poizkušal definirati obliko vladanja, drugačnega od **tiranije**, ki temelji na prisili, in hkrati drugačnega tudi od vladavine množic, ki temelji na prepričevanju. Za slednjo je namreč trdil, da ovira in slabi vladanje, saj ljudska večina ne zna presoditi in razbrati, kaj je filozofska resnica in kaj je le retorika. Takšna vladavina je zato podvržena slabim odločitvam in slabemu vladanju. V tiraniji, kot pravi Platon, vlada tiran, ki obvladuje celotno *polis*. Vlada nasilno in arbitrarno, pri tem pa so največkrat njegovi lastni individualni interesi nad javnimi oziroma skupnimi interesi celotne *polis*. Nekatere interpretacije pravijo, da je takšno vladanje v konfliktu z grškim konceptom **svobode** že v samem izhodišču. Temeljni princip koncepta svobode je namreč sodelovanje ljudstva v političnih in družbenih odločitvah (Hagel, 2010, str. 100).

Tiranija³⁴ pri starih Grkih označuje obliko vladavine, ki jo v moderni družbi radi preslikavamo in večkrat neposredno enačimo s tem, kar razumemo kot »nedemokratske politične sisteme«. Ne glede na to pa nam poglobljeno razumevanje tiranije nudi perspektivo, ki je pomembna za analiziranje in razumevanje sodobnih političnih fenomenov, kamor spadata tudi vprašanje razmerja med moderno (neo)liberalno demokracijo in avtoritarizmom. Platon (v Lukšič, 2013, str. 19–20) pravi, da najboljšo politiko vodijo ljudje najboljših vrlin in da je zato treba ljudi

³³ Avtoriteta pomeni vplivati na človekovo vedenje, ne da bi pri tem uporabili prepričevanje ali prisilo, in to kljub temu, da je vrhovni avtoritativni figuri na voljo in jo lahko po potrebi uporabi (kar je tudi splošno znano). Namesto tega je družbena poslušnost dosežena skozi družbeno in politično priznavanje in zaupanje ljudi v takšno avtoritativno figuro. Slednja je torej nekdo, ki uživa poseben status oziroma poseduje specifično znanje in mu poslušnosti ljudi ni treba zagotavljati prek prepričevanja in prisile (Hagel, 2010, str. 100).

³⁴ Fenomen tiranije kot diametralno nasprotje vladavini demokracije v antični politični misli bomo – reflektirano v današnjo moderno politično realnost – zrelativizirano tolmačili kot nedemokracijo, ob tem pa se bomo v raziskovanju osredotočali na avtoritarizem.

vzgajati v vrle državljane. Razlog za nastanek različnih oblik vladanja pa tudi tiranije išče v človekovi duši. Kadar ljudstvu vladajo najslabši deli duš, se to izraža v slabem stanju celotne politične skupnosti ali celo v tiraniji. Pri tem pa opozarja tudi na zmotno mišljenje, da je tiran ljudstvu vsiljen in da je njegovo vladanje plod manipulacije z ljudstvom. Platon trdi, da je tirana³⁵ ustvarilo ljudstvo, ki ga hkrati s tem preživlja enako, kot preživlja tudi njegove prijatelje, pri čemer najslabši deli duš ljudstva potrebujejo najslabši del države voditeljev.

Hammond (2009, str. 51–52) **avtoritarizem** razlaga kot koncentracijo moči vladajočega režima bodisi v **eni** osebi, pri čemer kot primer navaja diktaturo ali despotizem, ali pa v ozki **eliti**, kot je to na primer znano v *oligarhiji*. Pri tem pravi tudi, da je za avtoritarizem značilno, da naj bi takšen režim svoje vladanje razumel kot »vladanje, ki je iznad zakona«, za razliko od sodobne monarhije³⁶, aristokracije ali demokracije, kar naj bi predstavljalo obliko vladavine, podrejene vladavini zakona. V avtoritarizmu karizmatičen posameznik ali elita vladajo v skladu s svojimi lastnimi željami in percepcijami. Skladno s tem avtoritarizem predstavlja neomejeno avtoriteto države in popolno podrejanje vseh subjektov znotraj države takšni avtoriteti. Pomembno je razlikovanje med sodobnim avtoritarizmom in totalitarizmom, med katerima obstajajo nekatere pomembne razlike. V obeh primerih gre sicer za avtoritarno vladanje kot diametralno nasprotno demokratičnemu, avtoritarizem pa lahko vodi tudi v totalitarizem. V prvem za razliko od drugega ni nujno, da je celoten politični ustroj v državi porušen, enako pa velja tudi za zasebno sfero. V avtoritarnem režimu lahko obstajajo tudi združenja in organizacije, ki so relativno neodvisna od državne moči, dokler ne ogrožajo avtoritarnega političnega vodstva.

Pojma avtoritarizem ne smemo neposredno enačiti s pojmom avtokracija. Poudariti je treba, da so avtokratski režimi lahko tudi avtoritarni, a je pojem avtokracije ožji. Pri slednji gre namreč za samovlado oziroma vladanje ene osebe, ki ima celotno moč vladanja v svojih rokah, medtem ko je pri avtoritarizmu možna tudi vlada elite oziroma *oligarhije*. Tudi avtokracije same po sebi prav tako ne moremo neposredno izenačevati s pojmom totalitarizem, pri katerem naj bi bil celoten politični ustroj v državi podrejen totalitarni oblasti, vendar pa ni nujno, da gre pri tem za avtokratsko formo »vladavine v eni osebi«. Hammond (2009, str. 52) pravi, da moderni

³⁵ »Potemtakem je pravi tiran, čeprav marsikdo ne mara verjeti, v resnici suženj, ki hlapčuje, služi in se dobrika največjim ničvrednejšem, ki ne more nikoli zadovoljiti svojih strasti; če se ozremo na njegovo celotno dušo, potem nam lahko ta človek velja samo za velikega reveža, ki mu ostane večina želja neizpoljenih, ki živi v nenehnem strahu, nemiru in mukah; tako mora biti z njim, če njegovo življenje ustreza državi, ki ji vlada« (Platon v Lukšič, 2013, str. 20).

³⁶ Hammond (2009, str. 52) pravi, da monarhije – če so prave monarhije – niso avtoritarni režimi, saj naj bi bile podrejene vladavini zakona. Avtoritarizmi pa naj bi vsebovali tudi nelegitimno moč, ki naj bi njihovo suverenost postavljala nad suverenost zakona.

monarhi niso avtokrati, saj naj bi imeli institucionalno legitimnost politične moči v okviru zakonodajnih in ustavnih omejitev.

4.3 Interes »med tu in zdaj« ter »tam in potem«

Vprašanje politike je vedno tudi vprašanje interesa. Če izpostavimo samo najbolj očitne primere, lahko navedemo naslednje: interes³⁷ zaznamuje udeležbo in odločitve na volitvah, politična sodelovanja in povezovanja, eskalacijo konfliktov in njihovo reševanje, oblikovanje strank in zavezništov ipd. (Needler, 1996, str. 5–7). Pri analizah v okviru zastavljene raziskovalne problematike bomo zato imeli vedno v mislih tudi naslednji dve latentni, a ključni raziskovalni vprašanji:

- Kakšen in kateri interes je zastopan v raziskovani problematiki in kot takšen ključno determinira posamezno problematiko?
- Kakšna je narava tega interesa in čigav je ta ključni interes?

V politologiji predstavlja temelj razlikovanje med zasebnim in javnim interesom. Od tu je pomembno, kateri interes dominantno vpliva na sfero politike. Ključna dilema se nanaša na vprašanje, ali človek kot politična žival primarno zadovoljuje svoje individualne partikularne interese³⁸ ali pa razume širše kolektivne družbene in politične interese kot predpogoj za svoje individualno dobro (Lewin, 1991, str. 1–3).

³⁷ Interes je nekaj, kar vodi človeka in njegovo željo po (samo)ohranitvi vse od zgodnjega začetka obstoja človeštva v najbolj prvinskih oblikah. Človekov razvoj je za razliko od drugih živalskih vrst vplival tudi na razvoj več tipov interesa, ki služijo preživetju in ohranitvi vrste. Lastni interes služi golemu preživetju, torej zadovoljitvi človekovih primarnih potreb, kamor sodita streha nad glavo in hrana. Z razvojem človeške vrste pa je eden ključnih interesov postala tudi skrb za preživetje potomstva, ki je brez skrbi in varstva starejših pripadnikov svoje vrste, če že ne bioloških staršev, samo nesposobno preživeti. Tako so se skozi človeško evolucijo razvijali interes posameznika, interes družine, interes plemenske skupnosti, interes družbe itd. – vse do današnje najbolj sofisticirane stopnje, ko govorimo o političnem interesu. Interes je torej fenomen, ki obstaja in povezuje onkraj le neposredne biološke skupnosti, kar oblikuje specifično kolektivno delovanje in povezovanje v različne kolektivne identitete, kot so družine, plemena, nacije, športne ekipe, korporacije, etnične skupine itd. Pri tem pa je pripadnost posamezni kolektivni identiteti odvisna od interesa. Tu bi lahko delitev psihološko obarvano nadaljevali v sebičnost in egoizem kot prevlado neposrednega lastnega individualnega interesa nad kolektivnim interesom ali interesom drugega subjekta in obratno – prevlado skrbi za interes drugega subjekta ali skupnosti nad lastnim interesom (Needler, 1996, str. 5–7).

³⁸ S temi vprašanji se posebej sicer najtemeljiteje ukvarja teorija racionalne izbire (ang. *rational choice theory*) ter z njo vezana politična filozofija in volilne študije. Tu pa konceptualno in metodološko razmejitev, vezano za razumevanje interesa, omenjamo le toliko, kolikor je potrebno za boljše razumevanje raziskovalne problematike (Lewin, 1991, str. 1–3).

Vprašanja javnega interesa se lahko dotaknemo še z druge perspektive: v posrednih oziroma predstavniških demokracijah velja prepričanje, da naj bi vladajoča politika služila zadovoljevanju t. i. javnega interesa vladanih oziroma interesu ljudstva. Javni interes naj bi bilo torej nekaj, kar je za »dobro ljudstva«. Pri tem pa se že takoj pojavi ključno vprašanje, kaj je »za dobro ljudstva« in kaj ter kdo to »dobro ljudstva« definira. Na tej točki se spet odpira že omenjena dilema, ali gre pri tem za javni interes kot seštevek individualnih interesov posameznikov ali za neki kolektivni interes, ki je nad seštevkom posameznih interesov in ki se ga večina posameznikov največkrat sploh ne zaveda ali pa ga ni sposobna prepoznati. Vsak od pristopov uporablja svoj družboslovni in politološki, ontološki, epistemološki in metodološki pristop, vrzel med obema, ki se odraža pri oblikovanju posameznih političnih ureditev³⁹, pa je težko preseči (Heywood, 2005, str. 240).

Naslednjo dimenzijo interesa, ki je za raziskovanje pomembna in jo moramo posebej poudariti, predstavlja **privatni/zasebni interes**, ki se izraža kot sebičen materialni interes posameznikov ali le-teh, združenih v skupino (Leif, 1991). Zasebni interes se je uveljavil predvsem skozi idejo liberalizma in razumevanje posameznikov kot atomiziranih, izoliranih, neodvisnih in popolnoma ločenih akterjev v družbi. Zasebni interes se odraža v družbenem konfliktu oziroma tekmovalnosti, svojo največjo kritiko pa je našel v socializmu in socialističnem pojmovanju družbe kot celote, pri čemer naj se individualni lastni interesi posameznikov ne bi razmejevali od kolektivnih interesov skupnosti. Da bi lahko potegnili ključno ločnico v razumevanju med zasebnim in javnim interesom, je treba najprej zelo jasno definirati, kaj je javno oziroma skupno dobro. Tu pa se v kontekstu različnih teorij in politik pojavlja zelo različno razumevanje *javnega* (Heywood, 2005, str. 241). Zato je pomembno vprašanje, ki si ga moramo zastaviti, ko preučujemo posamezne politične in družbene sisteme, tudi vprašanje zasebnega interesa – ne le v smislu razumevanja fenomena kot takšnega v svojem »nasebju«, temveč v povezavi s političnim interesom in politično močjo, ki se odraža v oblikovanju in polarizaciji posameznega političnega sistema kot demokratičnega ali avtoritarnega.

Nasprotno od pojmovanja javnega interesa, kot ga razume liberalna logika in ki temelji na seštevku posameznih zasebnih interesov, nastopa razumevanje javnega interesa kot kolektivne celote, ki predstavlja »skupno dobro« oziroma po Rousseauju *volonté générale* (Heywood, 2004, str. 242).

³⁹ Tovrstni konflikt je bil posebej očiten v 20. stoletju med kapitalističnimi in socialističnimi političnimi ureditvami, kot pojasnjujemo v nadaljevanju.

4.4 Politična moč in oblast

Pomembna kategorija, ki jo moramo poleg interesa opredeliti in vključiti v raziskovanje in je s slednjim tudi neposredno povezana, je politična moč. Heywood (2005, str. 121) trdi, da je ravno moč ključna stvar v politiki. Namreč, pri vsakem raziskovanju v politični znanosti, ko se lotevamo analize problema, si moramo hkrati zastaviti tudi nekaj vzporednih, vendar bistvenih vprašanj, na primer o tem, kdo ima politično moč, kako je politična moč eksponirana oziroma uporabljena in kaj je temelj te politične moči. V modernih družbah je politično moč težje zaznati in izpostaviti, njena klasična delitev pa se nanaša bodisi na razpršeno obliko politične moči v različnih segmentih družbe ali pa koncentrirano obliko politične moči v rokah peščice, ki jo lahko imenujemo tudi politična elita ali pa vladajoči razred.

Vprašati se moramo tudi, ali je politična moč uporabljena za doseganje in zadovoljevanje kolektivnih interesov družbe ali pa gre za dominanco in zatiranje družbe s strani posameznega centra moči (Heywood, 2005, str. 121). Vse te klasične in standardne delitve ter klasifikacije zvenijo zelo jasno, pri sofisticiranih analizah družbenih problematik pa je zaznavanje dilem, povezanih s politično močjo, veliko zahtevnejše. Že če tovrstna vprašanja oziroma definicijo politične moči povežemo z neločljivim vprašanjem interesa, ki smo ga podrobneje opredelili v preteklem poglavju, ugotovimo, da je vprašanje razumevanja različnih oblik interesov ključno tudi za dilemo, ali je politična moč uporabljena za zadovoljevanje družbenih interesov v holističnem oziroma kolektivističnem smislu razumevanja družbe kot celote ali pa družbe kot seštevka izoliranih posameznikov, ki znotraj le-te nastopajo. Pri tem je bistveno izpostaviti naslednjo pomožno tezo: na ustreznost razumevanja enega ali drugega koncepta v danem civilizacijskem družbenem in političnem obdobju kot »pravilnega« ključno vplivajo tako interes kot tudi politična moč in razmerje političnih moči kot sredstvo za doseganje interesa.

Poulantzas (2000, str. 147) poveže koncept moči z družbenim in političnim razredom in pravi, da moramo moč razumeti tudi kot sredstvo v rokah posameznega razreda ali več dominantnih razredov, ki jim služi za doseganje njihovih, predvsem partikularnih interesov. Pri tem pa opredeli razredni boj kot »boj razmerij moči«. Pomembno je poudariti, da različni družbeni in politični razredi ne delijo le nasprotujočih si interesov, temveč tudi kapacitete, s katerimi razpolagajo in so jim na voljo za uresničevanje in uveljavljanje teh interesov. Moč je politična kategorija, ki se je ne da meriti v klasičnem smislu, njena substanca pa ni neposredno povezana s posameznim družbenim in političnim subjektom, ki z njo razpolaga v danem momentu. Objektivizira jo namreč splet prepletenih družbenih dejavnikov, kjer lahko izpostavimo na

primer politična, ekonomska, ideološka in druga razmerja, znotraj katerih se dogajajo tudi ključna družbena in politična trenja. Bistveno je, da moč ni neločljivo povezana s posameznim subjektom oziroma razredom, temveč je odvisna od političnih razmerij in materialnih kapacitet, s katerimi subjekt oziroma razred v danem trenutku razpolaga. S tem pa so povezani tudi koncentracija moči, razmerje moči med subjekti in prehajanje moči s subjekta na subjekt.

Družbena in politična moč ni nekaj, kar bi obstajalo samo po sebi in bi bilo tako produkt nečesa (npr. narave itd.), kar ni neposredno vezano na družbena in politična razmerja. Tako, kot je moč družbeno pogojena in konstituirana, pa se lahko tudi spreminja glede na družbeno in politično aktivnost ter kontekst (Popitz, 2017, str. 1).

Za razliko od naravoslovnih znanosti, ki moč največkrat razumejo kot silo ali energijo, je pri družboslovju in politologiji moč predvsem sredstvo za doseganje različnih zastavljenih družbenih, političnih in ekonomskih ciljev. Moč je zato povezana z družbenimi in političnimi odnosi, vsa družbena in politična razmerja pa so razumljena v kontekstu »razmerij moči«. Moč kot sama abstraktna kategorija v svojem »nasebju« nastopa redko – največkrat gre za razmerje do nečesa, kar označimo kot »moč nad nečim«. Pri tem pa se poleg moči uporabljajo tudi druge sorodne kategorije, kot sta na primer nadzor in vpliv⁴⁰. Moč skozi različne forme vpliva na (I) oblikovanje in izbor odločitev subjekta, (II) obseg in vsebino t. i. politične agende (tako v izbiri kot opustitvi) in (III) nadzoruje splošno družbeno miselnost in politične nazore ljudi, kar se lahko realizira skozi različne oblike manipulacij ter vpliva na vrednote, stališča, ljudsko percepcijo in preference (Heywood, 2005, str. 121–123).

Iz vsega tega je razvidno, da moramo pri raziskovanju vprašanju moči posvetiti posebno pozornost. Vsako družbeno razmerje je hkrati tudi razmerje politične moči, pri tem pa se moč vseh družbenih in življenjskih področij prepleta in ne deluje le izolirano znotraj posameznega področja (ekonomska moč, politična moč, vojaška moč itd.). Bistveno je poudariti, da obstaja razmerje moči med vsakim družbenim subjektom, vendar moč ni statična in toga kategorija, temveč ravno obratno – označimo jo lahko kot dinamično aktivnost, saj se razmerje moči nenehno spreminja v prid različnim akterjem v družbi. Moči kot aktivnosti je predpostavljena moč kot razmerje; hkrati pa moči ne moremo razmejiti od nemoči, saj ne obstaja (ne)aktivnost

⁴⁰ Slednje lahko pojasnimo tudi kot odnos med subjektom A in subjektom B, pri katerem prvi vpliva na drugega, da stori ali pa opusti določena dejanja, ki jih sicer ne bi. Subjekt A ima na voljo različna mehkejša in trša sredstva, izmed katerih so nekatera zelo neposredna in lahko zaznavna, druga pa veliko bolj sofisticirana in prikrita (Heywood, 2005, str. 121–123).

subjekta, ki vsaj v določenem aspektu in obsegu ne vpliva na stanje in delovanje drugega subjekta (Hörnquist, 2010, str. 2–3).

Vprašanje analize razmerij moči predstavlja posebno zahtevno in lahko izmuzljivo problematiko. Foucault (1982, str. 326–328) zato poudari pomen konceptualizacije in se podrobneje osredotoči na razmerje med močjo in subjektom ter na proces »objektivizacije« subjekta, kjer poudari t. i. prakso delitve: subjekt kot takšen je bodisi (raz)deljen (*divided*) znotraj sebe samega bodisi v odnosu do drugih – oboje pa ga »objektivizira«. Bistveno vprašanje pri tem je, kako se posameznik transformira v družbeni subjekt, ob čemer ključno vlogo igra ravno vprašanje moči. Subjekt je ključno determiniran tako s produkcijskimi razmerji kot tudi z razmerji moči hkrati. Ključen problem pa je, da – za razliko od preučevanja (ekonomske dimenzije) vprašanj produkcijskih razmerij – nimamo na voljo ustreznih ustaljenih in standardiziranih orodij, s katerimi bi lahko preučevali tudi razmerja moči. Večina prevladujočih perspektiv pri analizah razmerij moči namreč temelji le na legalnih modelih, kjer predstavljajo ključno vlogo vprašanja tipa: »Kaj naredi moč legitimno?« in »Kaj je država?«

Pri diagnosticiranju centrov moči predlaga (Foucault 1982, str. 329–330) specifično metodologijo, ki temelji na uporabi. Upor proti različnim oblikam formiranja centrov moči in razmerij moči naj bi bil torej posrednik pri identifikaciji in razkritju centrov moči, zaznavanju razmerij moči (do subjektov) in aplikacije moči (na subjekte) ter prisotnih oziroma uporabljenih metod. Pri tem pa ponuja dialektično rešitev pri diagnosticiranju posamezne problematike – trdi, da – kadar gre za izmuzljiv fenomen – takšnega najlažje diagnosticiramo in lociramo tako, da se osredotočimo na njegovo (po)znano »opozicistično« dimenzijo – »zadrugost« (Hegel, 2001). Če navedemo primer, naj bi na primer sfero ilegalnega najbolje definirala oziroma zamejila sfera legalnega (ang. *legal-illegal, sanity-insanity*) ipd. Če uporabimo upor kot metodo, je treba poudariti, da ta v največji meri ni osredotočena na »osamljene« vire moči, kot so na primer posamezne institucije, prav tako kot tudi ne posamezne skupine, elite ali celo razredi. Bistveno je, da gre pri njeni uporabi za upor proti formam moči, ki jih predstavljajo forme dominacije (etnične, družbene, religijske itd.), forme (ekonomskega) izkoriščanja (eksploatacije) in vse forme, ki posameznika zamejijo (vežejo samega nase) in ga kot takšnega podrejenega subjektivizirajo v odnosu do dominacije objektivne družbene forme (ang. *submission of subjectivity*) (Foucault, 1982, str. 331–332).

4.5 Država kot politična skupnost in vloga moderne (kapitalistične) države

Pri analiziranju fenomena države si je smiselno najprej zastaviti ključno izhodiščno vprašanje, na katero pa ni mogoče dati enostavnega in enosmiselnega odgovora: »Kaj je država?« Trditi je mogoče, da je to vprašanje tako kompleksno, da ne obstaja posamezna teorija oziroma raziskovalna perspektiva, ki bi nam lahko sama po sebi nudila celosten odgovor. Raziskovalec trči ob množico dilem že na ontološki, epistemološki in metodološki ravni, iz česar izhaja osnova za izbor ustrezne raziskovalne perspektive, skladno z namenom raziskovanja in raziskovalnimi cilji. Zato moramo pri raziskovanju izbrati in združiti teoretske perspektive, ki fenomen države opredelijo in pojasnijo na najboljši in za zastavljeni raziskovalni cilj najbolj adekvaten način.

Jessop (2006, str. 111–112) se reševanja dileme loti tako, da se najprej vpraša, kaj najbolje determinira fenomen države⁴¹, pri tem pa kot možnosti izpostavi na primer njeno legalno formo, obliko monopola nad sredstvi prisile, njen politični sistem in institucionalni okvir, splet (notranjedržavnih) družbenih odnosov in njeno pozicijo znotraj mednarodne skupnosti oziroma znotraj mednarodnega sistema držav. Poraja se torej vprašanje, kaj je centralna dimenzija države oziroma ključna forma, prek katere lahko determiniramo, analiziramo in razumemo fenomen države in je lahko izražena na primer kot subjekt (na sebi) ali pa kot splet družbenih odnosov. Pri tem pa je pomembno zaznati in vključiti razmerja, ki se vzpostavljajo med (I) državo in politiko, (II) državo in zakonodajo ter (III) državo in civilno družbo. Poudariti je treba, da obstaja različna stopnja avtonomnosti ali pa vpetosti države v odnosu do pripadajočega družbenega in političnega konteksta. Zato je ključen razkorak pri raziskovanju tudi pri izbiri med pristopom, kjer fenomen države razumemo in analiziramo izolirano ter le kot derivat posameznega političnega sistema, ali pa med pristopom, kjer v raziskovanje vključimo dimenzijo širšega konteksta in spektra družbenih teorij, kar omogoča večdimenzionalne raziskovalne perspektive.

Skozi najbolj razširjeno perspektivo je država največkrat razumljena kot državni aparat, ki bolj ali manj determinira vse ključne vidike našega življenja – metaforično bi lahko rekli, da nas

⁴¹ Jessop (2008, str. 1) pravi, da adekvatne teorije (posamezne) države ne moremo vzpostaviti brez pripadajoče adekvatne teorije družbe. Tako država kot tudi politični sistem sta odraz kompleksnih družbenih odnosov in razmerij. Zato je neustrezno preučevati državo oziroma politični sistem le z vidika historičnih ali institucionalnih specifik posameznega sistema in njegove pozicije na splošni (kapitalistični) družbeni premici razvoja le-tega, temveč je treba analizirati različne strukture in dinamike znotraj družbe, ki tvori posamezni politični sistem in njegovo oblastno strukturo – tudi v smislu državnega aparata. Pri tem pa razumemo, da je država (državni aparat in oblast) refleksija obstoječega stanja družbenih in političnih odnosov.

njena administracija spremlja vse od rojstva in izdaje rojstnega lista pa do trenutka smrti oziroma mrliške zabeležbe. Moderno pojmovanje države je utemeljeno skozi zahodno prakso (temelječo na zakonodajni in ustavni ureditvi), katere zametke najdemo že v antiki, ključen razvoj pa se začne od 16. stoletja dalje. Začetek razvoja ideje države tega tipa je temelječ na političnem ustroju, pri katerem je suverenost vladarja neosebna in vezana za posamezno teritorialno enoto, njegova moč pa je (za razliko od državnih oblik pred 16. stoletjem) omejena z zakoni. Pri oblikovanju novega tipa države in njenih oblastnih ter vladarskih struktur pa sta bila bistvenega značaja tudi preskok in razmejitev v odnosu do predhodnih lastninskih odnosov, pri čemer je bilo ključno vprašanje vloge verskih oziroma cerkvenih institucij. Te družbene in politične prelomnice so se dogajale hkrati s temeljitimi družbenimi trenji, ki so potekala v znamenju spopadov za oblast med monarhi in plemstvom, upori in vojnami med podaniki in vladarji, bitki za centralno družbeno in politično vlogo med cerkvenimi in sekularnimi centri moči in podobno ter ob hkratni eskalaciji in razcvetu novih idej in znanstvenih odkritij (Held, 1989, str. 11–12).

Weber (1930/2001, 1964, 1994) državo definira kot »institucionalno organizacijo, vzpostavljeno nad določenim teritorijem, nad katerim se razteza njena (administrativna) oblast in na katerem lahko izvaja monopol prisile«. V svoji definiciji države se ne osredotoča le na karakteristike moderne države, temveč na tiste, ki so skupne vsem oblikam držav. Čeprav pripisuje velik pomen administrativnemu aparatu in pravnem redu, trdi, da esenca, ki konstituira državo in jo utemeljuje v njenem smislu/namenu (ang. *purpose*), ni statičnega, temveč dinamičnega značaja. Hkrati poudarja, da ne obstaja skupni cilj oziroma namen, ki bi mu sledile vse države. Zato v vlogi determinante fenomena države ne more nastopati namen kot takšen, ki se na primer spreminja v skladu s posameznimi specifikami in značilnostmi določenega zgodovinskega obdobja, temveč *sredstvo*, ki v svojem bistvu ostaja vedno isto in nastopa kot konstanta, reprezentirana v obliki monopola nad sredstvi prisile. Slednje nastopa namreč kot edini skupni imenovalec, ki je prisoten v prav vseh (zgodovinskih in sodobnih) primerih različnih državnih oblik (Anter, 2014, str. 11–13).

Moderne države so torej teritorialne entitete, kjer ima državni aparat izključno in suvereno oblast ter določa zakonske, ekonomske, vojaške, socialne in druge družbene okvirje. Meddržavne meje pa niso le teritorialne meje v najbolj neposrednem pomenu, temveč gre predvsem za razmejitev med notranjim oziroma notranjedržavnim spletom družbenih in političnih razmerij, ki kot takšna nastopajo v odnosu do »zunanjih«, kar navadno razumemo

kot meddržavna, mednarodna in globalna razmerja ter odnose. Takšen totalni oziroma vseobsežni notranjepolitični splet družbenih in političnih razmerij, ki ga lahko imenujemo tudi »polje države« (ang. *state space*), bo predstavljal tisto, kar bomo pri raziskovanju razumeli in reflektirali v pojmu država⁴². Pri tem pa se je treba zavedati, da tradicionalno razumevanje držav v (le) geografskem smislu ni več ustrezno. Politični in družbeni odnosi niso determinirani v skladu s tradicionalnimi geografskimi mejami, temveč predstavljajo splet različnih družbenih in političnih dimenzij in procesov, ki segajo onkraj teritorialnih črt, med katerimi izpostavimo na primer fenomen globalizacije (Brenner in drugi, 2003, str. 1–3).

Tako absolutistične oblike države kot tudi moderne predstavniške demokracije pa v osnovi združujejo tudi nekaj skupnega – državna oblast in suverenost se vedno nanašata na ljudi in lastnino znotraj določenega geografskega področja. Pri tem moramo poudariti, da se predstavniške demokracije od ostalih državnih in oblastnih oblik razlikujejo v eni sami ključni fundamentalni stvari – pri predstavniških demokracijah sta legitimnost in suverenost državne oblasti izraženi skozi politično reprezentacijo in participacijo, ki pa je spet vezana na določen geografski teritorij. Hkrati s tem pa se postavlja tudi vprašanje moči države. Vse od začetkov nastanka moderne državne oblasti je šlo za izpopolnjevanje sredstev in učinkovitosti državnega administrativnega in birokratskega aparata, ki se je krepil notranje teritorialno v smislu nadzora in uporabe človeških in materialnih resursov, kot tudi za krepitev moči države in njeno eksponiranje v zunanje državni in mednarodni prostor (Escobar, 2003, str. 29–30).

S fenomenom države moramo povezati tudi predhodno osamljeno že pojasnjen fenomen moči, kar imenujemo moč države (ang. *state power*). Pri tem bi bilo razumevanje moči države nepopolno le v smislu tradicionalnih in neposrednih sredstev prisile, ki se največkrat izrazijo v času različnih oblik kriznih stanj in državnih eksistenčnih groženj kot finalnega garanta stabilnosti in obstoja državnega ustroja. Legitimna moč države je stalno prisotna in obsega vse njene sfere in področja delovanja. V klasičnem smislu, po zgledu Webra, naj bi država izražala svojo moč tako v odnosu do ljudstva znotraj specifičnega teritorija, nad katerim ima oblast, kot tudi navzven v odnosu do ostalih akterjev v mednarodni skupnosti. Pri tem pa dodajmo še Gramscijevo perspektivo, ki poudarja, da družbeno tkivo države tvorita t. i. »politična družba in civilna družba«, moč države modernih demokracij pa pri tem definira kot »hegemonijo,

⁴² Razmejitev med državo kot zgolj državnim aparatom in spletom institucij ter državo kot vseobsežnim spletom družbenih in političnih razmerij (Brenner in drugi, 2003, str. 1–3).

oboroženo s sredstvi prisile«, kjer vladajoči razred ohranja oblast skozi različne oblike superstruktur (Jessop, 2006, str. 112–113).

Za razliko od klasičnih pojmovanj pa inovativen pogled na vprašanje države in demokracije predstavlja tudi Vodovnik (2015), ki razmejuje med državo in politiko ter opozarja na zamejenost slednje znotraj ustaljenih oblastnih okvirov. Pri tem se sprašuje, »ali v dobi globalizacije, ko smo priča fragmentirani suverenosti, postsuverenosti ali delni eroziji suverenosti nacionalnih držav, okvir reprezentativne demokracije znotraj teh entitet še omogoča polno članstvo v skupnosti ali prej naznanja krizo in konec državljanstva« (Vodovnik, 2015, str. 105). Hkrati z dilemo o vlogi in mestu aktualne demokracije in politike odpira tudi ključno vprašanje suverenosti, ki mu posvečamo dobršen del raziskovalne pozornosti v nadaljevanju. Za razliko od liberalnodemokratskih predstav o moderni državi se je v ruskem političnem prostoru oblikovala ideja o suverenosti demokraciji, ki namesto utemeljitve na zasebnem lastništvu v ospredje postavlja suverenost države (oziroma nacije) in, če je treba, tudi primat politike nad gospodarstvom. Takšno pojmovanje demokracije in države pa je z zahodnocentrične predstave o demokraciji razumljeno kot nedemokracija oziroma avtoritarizem.

Poulantzas (2000, str. 11–13) državo opredeli kot splet družbenih razmerij in ob fenomenih države in moči izpostavi vprašanje vladajočega razreda ter odnos slednjega do prvih dveh. Trdi, da dominantni družbeni razred državo determinira v skladu s svojimi interesi, zato je vsaka državna oblika imanentna dominaciji. Pri tem poudari dualno državo, kjer je (I) prva država ločena od razredne strukture in v grobem predstavlja državni aparat, ki sicer neposredno v svojem »nasebstvu« nima razredne značilnosti, vzpostavlja pa pogoje za (II) drugo državo oziroma t. i. »državo v državi«, ki pa je razredno strukturirana, vsebuje politično dominacijo in kot takšna ključno determinira politiko in naravo prve. Neposredna moč države je v svojem »nasebstvu« samostojna, zato ne gre za neposredno razredno naravo države, temveč za izkoriščanje (prve) države s strani dominantnega družbenega razreda.

Kljub temu pa je treba poudariti, da takšna t. i. skladnost odnosa tega, kar Poulantzas (prav tam) imenuje »dualna država«, ni popolnoma samoumevna. Državni aparat lahko deluje na različne načine in ne vedno v skladu s specifično akumulacijo kapitala in politično dominacijo (ravno) določenega družbenega razreda. Delitev države na njeno institucionalno dimenzijo državnega aparata in drugo tržnokapitalistično se odraža v različnih institucionalnih oblikah in organizacijah države (kot aparata) in gospodarstva. Iz tega lahko razberemo, da se dogajajo

različna družbena in politična trenja in da moč države kot moč vladajočega družbenega razreda ni konstantno in statično determinirana, temveč gre za izredno kompleksno razmerje, ki vodi v različne institucionalne in politične oblike organizacije države kot družbene totalnosti (Jessop, 2006, str. 117).

Poulantzas (2001, str. 127) pravi, da lahko dominantni družbeni razred v moderni državi opredelimo kot »dolgoročni politični interes centra moči oziroma bloka, /ki ga/ tvorijo različne buržujске razredne frakcije, država pa je pri tem odraz politične enotnosti dominantnega družbenega razreda in njegove hegemonije«. Izpostavi tudi hegeljansko perspektivo, da se država kot subjekt, sicer razumljena v smislu avtonomnega državnega in institucionalnega aparata, v svojem »nasebstvu«, v razmerju s silami dominantnega razreda oziroma njegovih posameznih frakcij odraža kot konstrukt teh sil oziroma njihovo orodje. Pri tem pa poudarja, da država ni le derivat družbenih in političnih odnosov »samih po sebi«, temveč gre pri tem za specifično »materialno koncentracijo razmerij moči posameznih družbenih (in političnih) razredov« (Poulantzas, 2001, str. 129).

Na posebno pozornost pri razumevanju tistega, kar nekateri avtorji imenujejo »kapitalistična država«, pa opozarja tudi Offe (1984, str. 119–120), ko pravi, da je »razumevanje fenomena kot instrumentalnega razmerja med državnim aparatom na eni strani in vladajočim razredom na drugi strani«, pri čemer naj bi država neposredno zastopala interese vladajočega razreda, lahko »zavajajoče in neustrezno«. Poudarja, da država kot institucionalni aparat »ne favorizira določenih (partikularnih) interesov in ne zastopa posameznega (dominantnega) družbenega razreda«. Vzpostavlja pa družbeni in politični ustroj (iz katerega se povratno tudi sama napaja), in to skupaj z institucionalnimi praksami in sankcijami, ki omogočajo družbena razmerja, kakršna vodijo v vzpostavitev dominantnega razreda. Vzpostavljanje takšnih razmer je (povratno in dialektično) eksistenčno pomembno za vzpostavljanje in obstoj države. Ob tem lahko izpostavimo tri dejstva: v domeni države same po sebi oziroma *politične moči* kot takšne ni neposredna organizacija kapitala kot dela političnega procesa – kapital in razpolaganje z njim je v domeni privatnega oziroma zasebnega lastništva in privatne produkcije. To pomeni, da so tudi zasebne odločitve tiste, ki ključno determinirajo kapital in razpolaganje z njim. Obstoj in funkcija državnega aparata sta ključno odvisna od davčne politike, ki pa je odvisna od procesa akumulacije kapitala in višine ter kapacitete le-te. V takšnem procesu mora biti državi v najvišjem interesu večja gospodarska akumulacija, na kateri sloni obdavčitev, ki je eksistenčnega pomena za državo kot administrativni in birokratski aparat.

Hegel (2005, str. 194–195) zastopa misel, da je država »realizirana etična ideja etičnega duha«, v kateri se utemeljuje posameznikova volja, ki bi bila brez kolektivnosti v smislu države bedna. Posameznikova zavest lahko najde in udejanja svojo svobodo le v skupnosti, kot je država, ki je hkrati »esenca, produkt in namen« zavesti. Hegel izpostavi vprašanje zavesti oziroma duha, ki ga enači z božjo prisotnostjo, produkt katere naj bi bila država. Skozi to perspektivo obstoj družbene kolektivnosti postavi nad vprašanje posameznika oziroma natančneje: nastanek in afirmacija posameznika sta mogoča samo v relaciji s kolektivnim. Kljub temu da se takšna Heglova pozicija pogosto interpretira kot avtoritarna v odnosu do (prevladujočega individualističnega razumevanja) posameznika, je treba poudariti, da je Heglovo perspektivo v največji meri mogoče interpretirati kot idejo kolektivne zavesti, idejo »božjega« oziroma »duha« (Avineri, 1974, str. 177).

Opozoriti je treba, da pri Heglu (2005, str. 138–271) vsaka oblika kolektivnosti ne predstavlja enako kot tista, ki jo pojmuje (njegovo) razumevanje države. Izpostavi namreč tri osnovne oblike kolektivnosti, skozi katere se zavest afirmira in povzdiguje: družina, civilna družba in država. Pri tem izpostavi problem racionalnosti in poudari, da je v okviru družine racionalna zavest determinirana s čustvi in občutji, v okviru civilne družbe pa ima močno vlogo lastni (individualni) interes. Šele v skupnosti kot državi je mogoče užiti pravo svobodo, in to prek prave racionalnosti in (po)vzdignjene in emancipirane zavesti. V državi postane »razlog zavest sama« (Avineri, 1974, str. 178).

Ustrezen premislek je smiselno nameniti tudi vprašanju razmerja med civilno družbo in državo. Pri tem lahko izhajamo iz Heglove formulacije (predhodno pojasnenih) treh oblik skupnosti, s čimer formulaciji civilne družbe odpremo najširše polje, v katero spada tudi največ definicij: označimo jo lahko kot »tisto, kar se nahaja med družino in državo«. Polje pa se začne intenzivno ožiti, ko se dotaknemo vprašanja ekonomije. Umestitev slednje v polje civilne družbe ali ne predstavlja namreč ključno razmejitev v teoretskih perspektivah in s tem tudi reafirmacijo razumevanja civilne družbe. Čeprav je civilna družba definirana ravno skozi razmejenost od države, pa je treba poudariti, da kljub temu nastopa v različnih oblikah razmerij do slednje (Chambers in Kopstein, 2006, str. 363–364). Glede vrste in oblike razmerja med državo in civilno družbo pa igra pomembno vlogo ravno vprašanje umestitve ekonomske dimenzije in razmerij, ki se prek te vzpostavljajo. Gramscijevo perspektivo, vezano za vprašanje civilne družbe in hegemonije, bomo pojasnili v nadaljevanju.

5 NEOLIBERALIZEM IN DEMOKRACIJA

5.1 Predstavniška demokracija in neoliberalna kapitalistična država kot strukturna podstat obstoječih demokracij

Za celostno analiziranje avtoritarnih elementov v obstoječih demokracijah moramo najprej izpostaviti in ustrezno opredeliti naravo in vlogo moderne kapitalistične države, prek katere se – hkrati s pripadajočimi produkcijskimi in lastninskimi odnosi – manifestira in reproducira ekonomska oziroma strukturna podstat liberalnih demokracij. S tem osvetlimo tudi razmerje med kapitalom in oblastjo, kar je neločljivo povezano z vprašanjem interesa in moči. Prav tako pa opozorimo tudi na objektivne omejitve liberalnodemokratskega konsenza in na protislovnosti le-tega: čeprav se kapitalizmu že skoraj od samega začetka, skupaj z razvojem, napoveduje tudi njegov konec, mu forma in sposobnost samoadaptacije vedno znova dajeta reproduktivni zagon⁴³. Bolj kot utopično vprašanje določitve »točke oziroma momenta propada kapitalizma« nas zanima **političnost kapitala**, ki ključno determinira politiko, reducira polje **političnega** in vodi politične sisteme v smeri večje (ne)demokracije oziroma avtoritarizma. Ravno tovrstna analitična formulacija pa je ključnega pomena tudi za analizo ruske države in njene vloge znotraj specifičnega družbenega in političnega sistema, ki se je v globalnem neoliberalnem kontekstu oblikoval po padcu sovjetskega socializma.

Jessop (2002, str. 11) političnost kapitala opredeli že s tem, ko argumentira in trdi, da se niti kapitalizem kot abstraktna kapitalaska celota niti kapitalizem v smislu neposrednega odnosa med delom in kapitalom – skupaj s pripadajočo dinamiko obeh – ne more reproducirati le skozi trg, sile trga in tržne odnose same. Za reprodukcijo naštetega je namreč nujen tudi pripadajoči oblastno vzpostavljen model reprodukcije lastninsko-produkcijskih odnosov. Bistveni del teh pa se vzpostavlja ravno skozi državno oblast. Zato je politične sisteme neustrezno in nepopolno

⁴³ Hutton (v Hutton in Giddens, 2000, str. 17) trdi, da se je marksistično-socialistična misel na začetku uštel, ko je predvidela, da bo socializem ekonomsko kreativnejši od kapitalizma in da je alternativa slednjemu neizbežno socialistično plansko gospodarstvo. Kljub temu pa je marksizem izpostavil ključne točke utemeljene kritike kapitalizma, ki veljajo še danes in okoli katerih vlada nekakšen splošen kritični konsenz, ki mu ne oporekajo oziroma ne morejo oporekati niti kapitalistične strukture same. Osnova takšnih kritik se nanaša na zavest, da kapitalizem vzpostavlja rast neenakosti, koncentracijo zasebne moči ter monopol in nestabilnost in da se v skladu z načeli ultimativnega »popolnoma prostega trga« vsako družbeno razmerje transformira v tržno razmerje. Neoliberalnemu kapitalizmu pa se lahko prizna, da ravno spremembe, modernizacija in tveganje vzpostavljajo takšne razmere, v katerih se neoliberalizem obnese najbolje. Le malokateremu družbenemu in političnemu sistemu je namreč uspelo za izpolnitev svojih ekonomskih ciljev – pri katerih gre v neproporcionalni meri za korist parcialnih interesov posameznikov ali pa peščice – tako brezkompromisno mobilizirati in si podrediti vse družbene in materialne resurse ter hkrati tudi fatalno depolitizirati družbo.

preučevati le v okviru klasičnih in ustaljenih opredelitev ter delitev na demokratične in nedemokratične. Moderni despotizmi prevzemajo globalne ambicije, pri tem pa ostajajo neopazni oziroma težko zaznavni. V novem tisočletju, ko so v prevladujoči misli še posebej in predvsem prisotna (le) razmišljanja o totalitarnih avtoritarizmih na osnovi izkušenj preteklega stoletja, se moramo vprašati, ali tudi aktualna oblika kapitalistično-demokratičnega konsenza v svoji esenci ne skriva elementov dominanc in izkoriščanja oziroma eksploatacije s strani dominantnega razreda nad preostalimi razredi. Pri tem se poraja ključno in zapleteno vprašanje, kako prepoznati in definirati dominantni razred v obstoječih oblikah predstavniških demokracij (Lefort, 1991, str. 9–10).

Offe (1985, str. 15) pri analiziranju narave kapitalistične države izpostavi vprašanje abstrakcijske ravni pojma kapitalizem⁴⁴ znotraj kapitalistično-demokratičnega konsenza in opozarja, da večina študij političnih sistemov omenjeni vidik popolnoma oziroma vsaj deloma zgreši in se osredotoča le na nižje ravni, na primer na institucionalno obliko političnega sistema. Pri takšnem razumevanju gre največkrat za primerjavo političnih sistemov različnih držav oziroma primerjavo sistemov znotraj istih držav v različnih zgodovinskih obdobjih. V obeh primerih pa si raziskovalci za preučevanje popolnoma različnih političnih skupnosti, utemeljenih na različnih političnih, ekonomskih in politično-kulturnih temeljih, največkrat zastavljajo enaka ali vsaj podobna mehanicistično zasnovana vprašanja. Na pomembnost dimenzije politične ekonomije opozarja Offe (1985, str. 17–18) s tem, ko se navezuje na Marxa in pravi, da so s kapitalistično ureditvijo prvič vsi družbeni odnosi postali podrejeni ekonomskemu odnosom.

Primarni cilj kapitalizma je ustvarjanje profita. V skladu s tem poteka tudi njegovo gibanje na trgu, ki je organizirano na nacionalni in mednarodni ravni. Kapitalistični sistem je zaradi antagonistične narave nagnjen k samorazdiralnosti, ki izhaja iz nasprotij med institucionalnimi strukturami za reševanje problemov na eni strani in mehanizmi, ki povzročajo probleme, na drugi strani. Omenjeni antagonizmi, ki so »anarhične« narave, se odražajo v eksistenčni ogroženosti in uničenju tako »posameznega kapitala« kot tudi »celotnega kapitala«. V primeru

⁴⁴ Kapitalizem predstavlja sistem, kjer večina produkcijskih sredstev nastopa v obliki zasebne lastnine. Pri tem pa je treba opozoriti, da je klasično razumevanje lastnine skupaj s pravnim sankcioniranjem iz naslova lastninskih pravic statični kazalec. Pomemben element je namreč način razpolaganja, kamor sodi »institucionalizirani program oblikovanja prioritet skupaj z vodilnimi strateškimi merili, alternativo in investicijskimi odločitvami ter s posledicami teh odločitev« (Offe, 1985, str. 16), kar lahko poimenujemo kot »oblast razpolaganja«. Čeprav je v začetku igrala pomembno vlogo pravna oblika zasebne lastnine, pa je danes razmerje med slednjo in družbeno funkcijo kapitala vse bolj zabrisano – pomembno vlogo pri tem igra namreč razumevanje dinamike družbenih in ekonomskih procesov.

prvega njegovo stalno eksistenčno ogroženost predstavljajo konkurenca in z njo povezani elementi ogrožanja obstoja, s stališča drugega pa gospodarske krize⁴⁵. S stališča kapitalistične družbe pa za Marxa eksistenčno ogroženost kapitala predstavlja razredni boj (Offe, 1985, str. 17–18). Na tej osnovi moramo analitično izpostaviti tudi ključno komponento sodobne države – formo kapitalistične države kot splošno uveljavljenega komplementa predstavniškim demokracijam.

Ustrezno ločnico pa moramo vzpostaviti tudi med kapitalizmom kot sistemom produkcijskih in lastninskih odnosov ter neoliberalizmom kot aktualnim prevladujočim ekonomskim in političnim ustrojem izredne kompleksnosti. Obstaja namreč velika razlika med prvima dvema desetletjema oziroma tremi desetletji poveljnega 20. stoletja in zadnjima dvema. Slednja lahko označimo kot neoliberalna. Ob tem pa pripomnimo, da je bilo obdobje med letoma 1970 in 1980 v omenjenem kontekstu prizorišče temeljitih družbenih in političnih sprememb⁴⁶, ki zaznamujejo tudi aktualno politično realnost. Leta pred tem so namreč predstavljala čas nekakšnega keynesianskega kompromisa, ki je za države kapitalističnega centra (npr. ZDA, zahodno Evropo in Japonsko) pomenil očitno gospodarsko rast, tehnološki napredek in blaginjo (Duménil in Lévy, 2005, str. 9). Po koncu keynesianske države⁴⁷ in razmahu neoliberalizma pa pri kapitalizmu ne gre več le za obliko produkcije – kot to lahko na primer v največji meri trdimo za fevdalizem in klasični oziroma liberalni kapitalizem – saj neoliberalizem poleg dimenzije produkcijskih in lastninskih odnosov obsega tudi izredno širok spekter drugih družbenih in političnih dimenzij različnih kompleksnosti. Nekatere od njih so izredno abstraktnega značaja – na primer povezave med koncentracijo finančne in politične moči oziroma vprašanje degradacije demokratičnosti. Druge pa so lahko strogo konkretne, kot je na primer vprašanje privatizacije (Saad-Filho in Johnston, 2005, str. 1–2). Obe vrsti vprašanj pa

⁴⁵ Neločljivi del kapitalizma so tudi različne nacionalne in mednarodne finančne krize. Ponavljajoča se nestabilnost omenjenih trgov se namreč lahko odraža tudi uničujoče na nacionalnih gospodarstvih majhnih in gospodarsko slabše razvitih držav (Volcker, 2000, str. 76–78).

⁴⁶ Kot posledica se je v 80. letih 20. stoletja začelo sistematično krčenje socialne države in države blaginje ter njenih institucij na račun neoliberalne ideologije ter družbene in politične prakse, ki je namesto omenjenega zagovarjala povečevanje vloge in primat prostega, popolnoma odprtega, »elastičnega« in predvsem s strani države neomejenega in nebrzdanega trga. Neoliberalni cilj je torej ustvariti razmere, pri katerih država v t. i. »tržne zakonitosti« posega čim manj. Pri tem pa mogočna, vendar latentna in na prvi pogled težko zaznavna neoliberalna ideologija ne zagovarja le minimalnega poseganja države v tržne zakonitosti, temveč naj bi bile prostemu trgu podrejene tudi vse ostale družbene dimenzije (politična, ekonomska itd.) in aktivnosti. Ob tem moramo omeniti, da so po razpadu sovjetskega socializma neoliberalni ideologiji postali najbolj izpostavljeni ravno tisti deli sveta, ki so predhodno delili socialistično izkušnjo, oziroma tisti, kjer je bil vsaj razmeroma prisoten vpliv sovjetskega socializma. Eden od bistvenih vzrokov zato leži najverjetneje tudi v osnovnem načelu neoliberalizma, ki zagovarja maksimalno privatizacijo oziroma, z drugimi besedami, kar »privatizacijo vsega« (Smith in drugi 2008, str. 1).

⁴⁷ Keynesiansko in socialno državo bomo podrobneje opredelili v nadaljevanju v posebnem poglavju.

sta izredno pomembni za poglobljeno večdimenzionalno analiziranje političnih sistemov državnih subjektov (npr. Ruske federacije).

McChesney (v Chomsky, 1999, str. 7), Harvey (2005a, 2005b) in Varufakis (2015) neoliberalizem razlagajo kot prevladujočo in aktualno družbeno paradigmo, ki na račun zasebnih interesov dovoljuje oziroma omogoča maksimalno privatizacijo materialnih in družbenih virov, rezultat tega pa je koncentracija profitov v rokah posameznikov oziroma skupin. V okviru neoliberalne ideologije pa trg predstavlja mehanizem racionalnosti, ki skrbi za učinkovito in racionalno »samodistribucijo« različnih družbenih in materialnih virov. Poseganje države vanj neoliberalizem razume kot omejevanje svobode, učinkovitosti in racionalnosti, kar predstavlja tudi močno ideološko orožje. Pri tem pa se je vendarle zelo pomembno zavedati, da trg ni neko naravno stanje, ki se je kot takšno samogeneriralo, kar zagovorniki neoliberalizma radi poudarjajo, temveč gre za stanje, ki je politično ustvarjeno in se politično tudi reproducira oziroma vzdržuje.

Enako, kot je Marx trdil, da je za razvoj kapitalizma potrebna prvobitna akumulacija kapitala, je tudi za razvoj neoliberalne družbe treba najprej ustvariti ustrezno obliko prostega trga, in to s čim manj državnega poseganja v delovanje mehanizmov znotraj tega (Munck, 2005, str. 61). Pomembnost vloge države se kaže že na začetku vzpostavljanja kapitalizma in je za njegov zagon tudi bistvenega pomena: vse od 19. stoletja in prve industrijske revolucije so zasebna podjetja za vzpostavitev in začetek svojega delovanja, poleg ustreznih državnih institucionalnih okvirjev, potrebovala tudi ogromne javne kapitalske investicije. Z 20. stoletjem pa je obstoj kapitalizma dodatno pogojen z obdavčevanjem in državnim vzpostavljanjem ustrezne infrastrukture (Bloom, 2016, str. 22), ki za potrebe neoliberalne ideologije širi polje neoliberalizma in logike prostega trga v vse družbene in politične dimenzije. Karl Polanyi (1944/2001, str. 258) ugotavlja, da »trg v nobenem primeru ni proizvod spontane generacije in emancipacije ekonomskih sil izven nadzora države, temveč gre za zavestno in mnogokrat nasilno posredovanje dela države, ki vzpostavi tržno organizirano obliko družbe, ta pa obratno vpliva tudi na njene neekonomske elemente«. Država torej vedno predstavlja pomemben generator koncentracije kapitala, in sicer ne glede na to, ali gre za tradicionalni kapitalizem ali neoliberalni kapitalizem kot njegovo razširjeno in večdimenzionalno nadaljevanje.

Če želimo raziskovanje in analiziranje ustrezno usmeriti na vprašanje odnosa med neoliberalizmom in avtoritarizmom oziroma natančneje na diagnosticiranje avtoritarnih elementov v demokracijah, ki izvirajo tudi iz neoliberalizma, ne moremo mimo vprašanja

partikularnega zasebnega interesa v politiki in političnem. Smith (2010) namreč utemeljuje, da je ravno to ključni dejavnik, ki spodkopava obstoječe demokracije in njihov nadaljnji razvoj, kar pa se hkrati odraža tudi v »koruptivnem kapitalizmu«. Poleg tega pa isti avtor opozarja še na en pomemben problem: trdi (prav tam) namreč, da se je »prosti trg« skozi načrtno vzpostavljene mehanizme deregulacije prelevil v »privatno predatorstvo«, ki se odraža tako v ekonomiji kot tudi v politiki na vseh ravneh. Pri nadaljnjem raziskovanju bomo zato zaradi prepletenosti različnih vzrokov in učinkov izpostavili tako nacionalno kot globalno raven omenjene problematike.

Neoliberalizem pa je redefiniral tudi vprašanje »državljana«, kar ima identitetni⁴⁸ naboj. Poleg ustaljenega obreda procesa volitev v posamezna predstavniška telesa je dandanes državljanstvo v največji meri izraženo skozi proces potrošnje, ki identiteto državljana zastopa pravzaprav mnogo temeljiteje od prvega. Neoliberalna logika je s tem vplivala na depolitizacijo, ki se odraža kot vse večja in nezanemarljiva apatija pri volilni udeležbi. To zgovorno kaže na inkorporiranost identitete državljanstva v proces potrošnje. Kar pa dela fenomen še kompleksnejši, je vse bolj zabrisana meja med posameznimi fazami v tem procesu. Ta namreč ne vključuje le tradicionalnega odnosa »proizvajalec – potrošnik«, temveč gre v neoliberalnem svetu za mrežo prepletenih dejavnosti, ki vključujejo celoten spekter družbenega življenja. Treba je namreč poudariti, da je v klasičnem kapitalističnem odnosu mesto, ki ga je zavzemal posameznik, predstavljalo tudi njegov pripadajoči razredni status in razredno identiteto. Pri neoliberalizmu se dogaja posameznikova identitetna fragmentacija, proces potrošnje pa poleg vitalne ekonomske faze predstavlja tudi esencialno transformiranje družbe. V procesu, ki je bil na začetku predstavljen kot garant demokracije, lahko danes – tudi z vzpostavitvijo tržnih zakonitosti v politiki, deprofesionalizacijo politike in politično antibirokратиčnostjo – prepoznamo očitne antidemokratske lastnosti in razvrednotenje politične zastopanosti. Vse to ključno odpira moč kapitalu v politiki, politika pa dobiva trženjske lastnosti. To posledično vodi tudi v politično apatijo državljanov in samoumevnost obstoječega političnega sistema ter obstoječih političnih razmerij (Munck, 2005, str. 65–66).

Posebno mesto v tem kompleksnem matričnem odnosu med demokracijo in neoliberalizmom predstavlja tudi civilna družba. Ravno ta je bila namreč temelj in glavni nosilec demokratičnih sprememb v avtoritarnih režimih globalnega vzhoda in juga v 70. letih prejšnjega stoletja. Munck (2005, str. 66) se sklicuje na Gramscija, ki pravi, da je civilna družba tisto, kar je med

⁴⁸ Vprašanje identitete in politične kulture bomo izpostavili v nadaljevanju, in sicer v posebnem poglavju.

državo in gospodarstvom, Almond (1963/2015) pa meni, da je civilna kultura tisto, kar je med politično kulturo in demokracijo. Vse od popolnega razmaha neoliberalizma v 90. letih civilna družba postaja vse bolj depolitiziran in v neoliberalni koncept vključen element t. i. družbenega kapitala.

Pri razmišljanju o alternativah obstoječemu sistemu in o debatah »onkraj neoliberalizma« pogosto trčimo tudi ob vprašanja globalne demokracije oziroma kozmopolitske demokracije. Bistveni izziv pri tem je, kako se postaviti po robu in onkraj načrtne neoliberalne politike depolitizacije družbe. Pri tem se sicer ponujajo različne ideje repolitizacije in večjega zastopanja interesov ljudi v politiki, med katerimi lahko izpostavimo koncept aktivnega državljanstva, participativni proračun, lokalne demokratične skupnosti in globalna družbena gibanja. Osrednjo vlogo ima torej še vedno politični koncept, ki je prisoten in ključen že vse od začetka (antične) politične misli: torej koncept svobode, ki so si ga neoliberalni teoretiki in ideologi v veliki meri prisvojili in transformirali ter prenesli v polje trga⁴⁹ (Munck, 2005, str. 68–69).

Proces neoliberalne globalizacije, ki je sestavljen iz teoretičnih in ideoloških konceptov na eni strani in realnih političnih in ekonomskih praks⁵⁰ na drugi strani, se največkrat predstavlja kot neizogiben. Varčevalni ukrepi in ukrepi proti različnim delavskim združenjem in zakonodajam, ki ščitijo pravice dela in zaposlenih, so le del omenjenega procesa. V vlogi vrhovnega utemeljitelja vsakršnih ukrepov pa se pojavlja skoraj vedno avtoriteta fenomena globalnega trga (Colas, 2005, str. 70).

⁴⁹ Adam Smith v svojem verjetno najpomembnejšem delu *The Wealth of Nations* trdi, da ekonomska sfera deluje po naravnih zakonih in da jo pri tem vodi »nevidna roka« trga, ki ima samoregulativne lastnosti. Trg naj bi tako zaznamovali le ponudba (*S – supply*) in povpraševanje (*D – demand*) ter interesi posameznikov, ki na trgu nastopajo (Forman-Barzilai, 2010, str. 1275).

⁵⁰ Neoliberalne politične prakse, pri katerih se v središče postavlja dominacija t. i. »svobodnega trga«, so vplivale na spremembe razumevanja držav in njihovih funkcij na obeh straneh Atlantika – predvsem v zadnjih dveh desetletjih 20. stoletja. K temu so ključno prispevale že politike Ronalda Reagana v ZDA in Margaret Thatcher v Veliki Britaniji. Oba sta namreč blaginjo označila kot kontraproduktivno in motečo za vzpostavitev in razvoj popolne dominacije prostega tržnega gospodarstva ter zasebnega kapitala in odraz ter dominanco obeh tako v notranjdržavni kot tudi mednarodni družbeni in politični sferi. Njun prvi korak v smeri načrtanega cilja je bil torej obračun z javnim sektorjem in privatizacija dejavnosti, ki so bile predhodno v domeni države. Pri tem pa ne smemo pozabiti omeniti, da so se podobne spremembe dogajale tudi v drugih zahodnih državah. V Franciji je podoben vzorec prisoten vse od zmage desnice na volitvah leta 1985, tako zastavljenih politik pa kasneje niso popravili niti socialisti niti druge levo orientirane politične opcije. Izjema ni tudi Nemčija, podobni trendi pa se lahko prav tako opazijo izven meja zahodnih držav. Tu lahko na primer izpostavimo kapitalsko vpetost države vzhodne Evrope, Rusko federacijo ali pa Ljudsko republiko Kitajsko. Neoliberalni trendi so se odrazili na gospodarskem, demografskem, političnem in ostalih družbenih področjih. Poleg tega pa so se odrazili tudi v nastanku novih, izredno močnih zasebnih akterjev, kjer lahko izpostavimo na primer ogromne multikorporacije, ki nastopajo na strani kapitala, in različna mednarodna družbena gibanja kot politični agent ljudstva (Brown, 2005, str. 5–6).

Po razpadu sovjetskega državnega socializma smo priča novemu globalnemu razumevanju fenomena demokracije, največkrat serviranemu skupaj s konceptom neoliberalizma. Z razpadom vzhodnega bloka začne administracija Geoga Busha, kot to sama imenuje, »izvažati demokracijo na Bližnji vzhod«. Svet se na enkrat spet začne deliti na dva pola: na države, ki podpirajo ameriški militarizem, in države, ki mu nasprotujejo. Pri tem pa politični spopad med desno in levo politično mislijo in prakso ne ostaja nič manjši, kot je bil v obdobju hladne vojne – spremeni se le kontekst. Oba politična pola govorita o boju za demokracijo. Desnica na primer deluje v smeri pritiska na države, ki tradicionalno ne pripadajo zahodni tradiciji, h krepitvi t. i. liberalnodemokratičnih institucij po vzoru Zahoda. Pri tem pa v skladu s svojo percepcijo demokracije svet delijo na zaveznike oziroma »demokratični svet« in na nasprotnike oziroma »nedemokratični svet⁵¹«. Leva politična misel nasprotuje razumevanju demokracije na takšen način. S tem ko je bil ideal socializma iz razumevanja politične realnosti na neki način izbrisan skupaj s sovjetskim socializmom, je levica izgubila točno definirano alternativo neoliberalni opciji. Socialni element, kot ga zagovarja socialna demokracija in ki je povzet v konceptu države blaginje, preprosto ne predstavlja in zastopa predstav levice v zadostni meri. Polje diskusij in idej znotraj levice se nagiba predvsem v smeri drugačnega razumevanja politične (in ekonomske) participacije, političnih razprav, razumevanja koncepta svobode in svoboščin ter vključenosti. Torej idealov, ki se na neki način lahko zdijo sicer malenkost oddaljeni, po drugi strani pa vendar (pre)potrebni za razvoj tega, kar politična levica razume pod pojmom demokracija (Dean, 2009, str. 3–4).

Vse to dokazuje, da se ideologije neoliberalizma lahko izredno dobro prepletajo z idejo liberalne demokracije, kar se znotraj prevladujoče politične misli in prakse tudi nenehno dogaja. Pri tem pa se lahko malenkostno provokativno, vendar smiselno vprašamo, zakaj tudi pretežni del aktualne politične levice nenehno teži k takšni strukturno kapitalistično podprti demokraciji kot vrhovnemu idealu. Po zlomu sovjetskega socializma, postopnem trendu razgrajevanja socialne države in neoliberalni hegemoniji se namreč zdi, da je vse, kar levica trenutno premore, le konstantno pozivanje k nekakšnemu vključujočemu kapitalizmu, vpetemu v liberalnodemokratično politično misel. Je torej trenutno (takšna) demokracija na neki način tudi ultimativna meja politične misli? V levi politični misli namreč vse bolj prevladuje pozicija, da

⁵¹ Sem po razumevanju globalne desnice največkrat sodi to, kar slednji imenujejo in razumejo kot avtoritarne režime, fašistične režime, komunistične režime ter teroristične in islamo-fašistične organizacije (Dean, 2009, str. 3).

liberalne demokracije v največji meri privilegirajo bogate⁵². Ob tem, ko vzpostavljajo, širijo in varujejo neoliberalni kapitalizem, hkrati tudi izključujejo, izkoriščajo in zatirajo revne, čeprav vsem skupaj obljublajo zmago. Liberalna demokracija kot takšna iz političnega polja izključuje vprašanja, ki se nanašajo na primer na ekonomsko politizacijo in skozi to dimenzijo zastopana vprašanja partikularnega interesa, gospodarske rasti, investicij in profita. In ker sama kot takšna odlično služi zaščiti interesa zasebnega kapitala – torej bogatih in privilegiranih – ni čudno, da tudi liberalna demokracija predstavlja politični ideal in končni dosež obstoječe prevladujoče politične misli (Dean, 2009, str. 76).

Takšna globalna družbena transformacija sovpada s koncem hladne vojne in razpadom ideološke blokvske delitve sveta ter koncem sovjetskega državnega socializma. S tem se je namreč začelo občutno povečevati število držav, ki so svoje politične sisteme poimenovali kot demokratične. Tranzicija v model liberalne demokracije pod primatom neoliberalnega tržnega kapitalizma je za vrsto predhodno socialističnih držav pomenila edino preostalo predstavlljivo možnost. Spremenila pa se nista le politični in ekonomski sistem sama po sebi. Ključno se je spremenil tudi odnos nekdanjih socialističnih držav do predvsem zahodnih, tradicionalno kapitalističnih držav z Združenimi državami Amerike na čelu in hkrati s tem tudi vpliv tradicionalnih kapitalističnih centrov moči v teh na novo vzpostavljenih in vzpostavljaljajočih se demokracijah. Razpad sovjetskega socializma pa je imel posreden učinek na razvoj demokracije tudi v nedemokratičnih nesocialističnih državah, kamor sodijo predvsem različne nekomunistične diktature, v katerih se je v času obstoja Sovjetske zveze najresnejša opozicija pojavljala ravno v vrstah različnih socialističnih in komunističnih strank ter gibanj. Ves ta čas pa so takšni nedemokratični in diktatorski sistemi v pretežni meri uživali neposredno in posredno podporo Združenih držav Amerike in ostalega razvitega kapitalističnega sveta. S stališča širjenja liberalne demokracije je bil neposreden in posreden rezultat razpada

⁵² Omenimo, da so Združene države Amerike na primer drugo oziroma tretje največje gospodarstvo na svetu, a je kljub temu okoli 50 milijonov Američanov oziroma okoli 19 odstotkov ameriške populacije pod pragom revščine. Še bolj zgovoren pa je podatek, ki govori o trendu ekonomske razslojenosti ameriške družbe. Program Združenih narodov za razvoj je na primer leta 2000 objavil, da se je število revnih Američanov med letoma 1974 in 1994 povečalo za 3 odstotke. Podatek sam po sebi morda niti ne bi bil preveč alarmanten, če pri tem ne bi dodali tudi, da se je bogastvo 20 odstotkov najbogatejših Američanov med letoma 1980 in 1990 povečalo, pri večini ostalih prebivalcev pa so ostali dohodki razmeroma nespremenjeni. V začetku devetdesetih let je povprečni dohodek najbogatejših petih odstotkov prebivalcev ZDA znašal skoraj desetkrat več kot dohodek 40 odstotkov najrevnejših prebivalcev. Med letoma 1987 in 1990 je en odstotek ameriških družin prejemal 79 odstotkov vsega ustvarjenega prihodka. Ilustrativno lahko omenimo, da je bil Bill Gates bogatejši od 45 odstotkov vsega ameriškega prebivalstva skupaj. Čeprav se podatki sicer navezujejo na Združene države Amerike, pa je treba omeniti, da so te le ilustrativen prikaz vseobsežnega globalnega družbenega in ekonomskega trenda. Poročilo Združenih narodov je leta 2000 vsebovalo podatek, da so med letoma 1960 in 1990 prihodki 20 odstotkov najbogatejših rasli trikrat hitreje kot prihodki najrevnejših 20 odstotkov populacije znotraj posameznih držav (Brown, 2005, str. 52).

sovjetskega socializma tudi ta, da imamo danes na svetu okoli 200 držav, ki v svojih političnih sistemih vsaj pogojno in deklarativno zastopajo prvine liberalne demokracije. Tu imamo v mislih predvsem relativno svobodne in odprte volitve. Le manj kot polovica tega števila držav pa ob tem spoštuje tudi druge liberalnodemokratske kriterije (Crouch in Streeck, 2006, str. xiii).

Razpad sovjetskega socializma je povzročil obsežno transformacijo različnih političnih sistemov, ki so označeni kot nedemokratski – tako v nekdanjih socialističnih državah kot tudi v tistih, ki niso pripadale socialistični tradiciji. Sem lahko v največji meri prištejemo večino držav Južne Amerike, ki so se v 20. stoletju občasno soočale z različnimi oblikami avtoritarnih sistemov. Poleg tega pa se je zapuščina različnih vojaških diktatur v času blokofske delitve sveta čutila tudi v nekaterih državah južne Evrope (Karl, 2006, str. 99).

Bruszt (2006, str. 149) v kompatibilnosti odnosa med demokracijo in kapitalizmom prepozna dva medsebojno različna procesa:

- vzpostavitev demokracije, kompatibilne s kapitalizmom;
- vzpostavitev kapitalizma, kompatibilnega z demokracijo.

Pri prvem naj bi šlo za razširitev državljskih pravic znotraj že obstoječih kapitalističnih gospodarstev, kar naj bi se dogajalo na primeru demokratizacije Latinske Amerike v 70. in 80. letih 20. stoletja. Pri drugem pa naj bi za razliko od prvega šlo za primarno vzpostavitev osnovnih demokratičnih prvin, ki naj bi služile kot temelj za sekundarno urejanje področja pravic zasebne lastnine. Takšen primer naj bi predstavljale nekdanje vzhodnoevropske socialistične države. V obeh primerih avtor (prav tam) navaja podoben rezultat, ki naj bi se odrazil prvotno v različnih oblikah razmeroma avtoritarnega kapitalizma, ki mu sledijo različne oblike mešanice med oligarhijami in neurejenim tržnim gospodarstvom in ne nazadnje razvojem liberalne demokracije in urejenega oziroma zaščitenega tržnega gospodarstva.

Neoliberalizem je ključno povezan tudi s fenomenom modernega imperializma in globalizacije, prek česar se vzpostavlja hegemonija globalnih kapitalističnih centrov. Skladno s tem se dogajata intenzivna koncentracija kapitala in reprodukcija neoliberalne ideologije. V praksi se tako vzpostavljajo ekonomska in politična zavezištva med vladajočim ekonomskim in političnim razredom v globalnih kapitalističnih centrih s tistimi v drugih državah kapitalistične periferije. Pri tem so pomembne tudi politične povezave z lokalnimi dominantnimi kapitalisti in njihovimi

političnimi koalicijami znotraj tovrstnih perifernokapitalističnih držav. Neoliberalizem vsebuje elemente, ki jih v globalni perspektivi zlahka označimo kot imperialistične⁵³ in ki obsegajo mrežo ekonomskih ter političnih povezav in zavezništev, prek katerih se implementirata volja in interes kapitalskih centrov moči. Tudi sam temelj in vir fenomena neoliberalizma je težko jasno določiti. Deloma se pri njegovem izvoru navezujemo na ideološko tradicijo klasičnega liberalizma inr na druge kompleksne družbene in politične elemente, povezane s fenomenom. Spregledati pa ne smemo tudi problematike odsotnosti resnih alternativ, kar se je s krizo keynesianske države in koncem sovjetskega socializma na eni strani ter z intenzivirano neoliberalno globalizacijsko dimenzijo na drugi še dodatno okrepilo (Saad-Filho in Johnston, 2005, str. 2).

5.2 Teoretski premislek o kapitalizmu in demokraciji kot komplementarnih oziroma protislovnih fenomenih

Aktualni in v zahodnem svetu prevladujoči družbeni in politični model, imenovani liberalna demokracija, temelji na ideji kapitalistično-demokratskega konsenza. Pri tem se elementarna principa, izražena skozi zaščito zasebne lastnine in demokratično participacijo, protislovno soočata in medsebojno omejujeta, kar je za koncept eksistencialnega značaja. Če želimo analizirati vprašanje (ne)demokracije in neoliberalizma, se moramo najprej osredotočiti na razmerje med demokracijo in kapitalizmom. Z neoliberalizmom se znotraj tovrstnega modela prevlada vse bolj nagiba v smeri dominacije kapitala in vse večje privatne koncentracije le-tega v rokah manjšine, kar neizbežno najeda drugi temeljni princip – demokracijo. Neoliberalizem razgrajuje demokracijo oziroma jo podreja sebi lastni logiki, pri čemer se dogaja normalizacija tržne logike kot ključne logike neoliberalne ideologije. Ko se odvije proces normalizacije neoliberalnih principov in diskurza, utemeljenega na prostem trgu, se hkrati realizirajo tudi postopki in tehnike oziroma politične strategije podrejanja (Foucault, 1982, 1991, 2000, 2008), kar predstavlja totalizacijo diskurza. Slednje vodi v moderne oblike avtoritarizma, ki so za razliko od tradicionalnih avtoritarizmov težje prepoznavne (npr. avtoritarni kapitalizem in

⁵³ Neoliberalno »civiliziranje« sveta se največkrat odvija prek trojstva dominantnega ameriškega dolarja in njegovih – po potrebi – tekmecev ali partnerjev: evropskega evra in japonskega jena. Neoliberalizacijo sveta (zlasti če imamo v mislih neevropski in neameriški del) lahko karikaturno največkrat predstavimo s prenovljenim mednarodnim letališčem, novo franšizo McDonald'sa, nekaj luksuznimi hoteli, kopico nevladnih organizacij in ameriško vojaško bazo (Saad-Filho in Johnston, 2005, str. 2).

avtoritarni populizem). Vzpon avtoritarnih značilnosti prepoznavamo v globalnem kontekstu – tako na Vzhodu kot Zahodu – pri študiji primera pa se bomo osredotočali na vprašanje avtoritarizma, vezano za Rusko federacijo.

Demokracija nastopa v množstvu idej in teoretskih form – Merkel (2014, str. 113–114) izpostavlja na primer »liberalno, socialno, pluralistično, elitistično, odločevalno, skupnostno, republikansko, deliberativno, participativno, feministično, kritično, postmoderno, multikulturno« idr.⁵⁴ Čeprav vsi modeli demokracije težijo k t. i. demokratičnemu idealu politične vključenosti, se v interpretaciji največkrat fundamentalno razlikujejo, enako pa tudi v političnih principih in manifestnih praksah. Zato kot tri poenostavljene oblike izpostavi (prav tam) »minimalistično, maksimalistično in vmesno demokracijo«, pri čemer se naveže na slednjo in jo označi kot »vpeto demokracijo«. To je pomembno, ker pri tem poudari nekatere ključne dejavnike in predpostavke, ki jih lahko povzamemo in nadalje analiziramo tudi v skladu s svojimi raziskovalnimi cilji. Demokracije morajo vključevati nekatere temeljne komponente, od katerih ima vsaka tudi svojo t. i. »krizno kapaciteto« in se sooča z različnimi notranjimi in zunanji izzivi, iz česar izhaja tudi vprašanje »krize demokracije«. Pet ključnih komponent, ki tvorijo temelj demokracije, predstavlja:

- sistem demokratičnih volitev;
- princip politične participacije;
- vsaj delni obstoj civilne družbe;
- institucionalno zagotavljanje tripartitne (horizontalne) delitve oblasti;
- predpostavko, da izvršna veja oblasti *de jure* in *de facto* temelji na demokratično izvoljenih predstavnikih.

Pri analiziranju razmerja med demokracijo in kapitalizmom je treba slednjega razdeliti tudi na ekonomsko in politično dimenzijo ter izpostaviti **političnost**⁵⁵ kapitalizma. Če presežemo zgolj

⁵⁴ Poleg naštetih smo nekatere ideje že izpostavili in pojasnili, hkrati pa smo se dotaknili tudi (ne)demokracije v antični in klasični politični misli.

⁵⁵ Z vprašanjem političnosti kapitalizma in s tem povezano razpravo o njegovem koncu se ukvarja množica avtorjev. Ti so znotraj kapitalistične paradigme izpostavili različne avtodestruktivne antagonizme, pri čemer Streeck (2016) v izhodišču k razvoju teorije o nekompatibilnosti kapitalizma z demokracijo opozarja na nekatere najpomembnejše avtorje in pristope, na primer:

- Strukturalistični pristop na čelu z Marxom (1985a, 1985b, 1867/2012), kjer se potencialni konec kapitalizma pojasnjuje skozi različne teorije, vezane na vprašanje »čezmerne produkcije« oziroma »nezadostne potrošnje«.
- Podobno razmišljanje je razvijal tudi Keynes (1953/1964), ki je opozarjal na nevarnost zasičenosti trga in stagnacijo na strani povpraševanja.
- Polanyi (1944/2001) se je osredotočal na »upor nadaljnji širitvi komodifikacije življenja in družbe«, kar lahko razumemo tudi kot zaježitev principov potrošništva.

ekonomsko dimenzijo razumevanja, trčimo ob vprašanje politične moči, kar vpliva na oblikovanje družbenih in političnih razmerij, ki se vzpostavljajo med lastniki kapitala in drugimi. Marx (1985a, 1985b, 1867/2012) je trdil, da narava politične moči v odnosu med kapitalisti in delavci izvira iz politične organiziranosti družbe kot celote oziroma kapitalistične države, katere glavne funkcije predstavlja omogočanje zasebnega prilaščanja in razpolaganja z zasebno lastnino. Kapitalistična država lastnikom kapitala – prek zagotavljanja in varstva zasebnih lastninskih pravic – omogoča popoln nadzor nad ključnima procesoma: produkcijo in prilaščanjem (Wood, 1995, str. 20), kar je eksistencialnega pomena tudi za obstoj tovrstne oblike državne forme. Engels označuje državo s pojmom »idealnega celotnega kapitalista« in pojasnjuje, zakaj bi bilo razumevanje države v vlogi »realnega celotnega kapitalista« nesmiselno. Državni aparat (kapitalistične) države namreč ni kapitalist sam po sebi, temveč le njegova birokratsko-institucionalna forma, ki skrbi za obstoj in reprodukcijo kapitalizma, pri čemer pomembno vlogo – tako s stališča »posamičnega kapitala« kot »celotnega kapitala« – igra tudi proces »kreativne destrukcije«⁵⁶ (Offe, 1989, str. 30). Opozoriti pa moramo na to, da se z neoliberalno globalizacijo vloga države v tovrstnem procesu spreminja.

Marx (1985a, 1985b, 1867/2012) trdi, da je v fazi prvobitne akumulacije kapitala, ki v kontekstu historičnega materializma predstavlja izhodiščno točko in predpogoj kapitalizma, ravno ta proces bistven za zasebno akumulacijo kapitala in vzpostavitev kapitalističnih družbenih in političnih razmerij, saj povzroči ločevanje proizvajalcev in produkcijskih sredstev. Pri tem skozi teorijo razrednega boja izpostavi intervencijo države v prid kapitalističnemu razredu. Hkrati pa kot glavno dimenzijo kapitalizma poudari ravno **političnost** le-tega, a je ob tem pomembno preseganje razumevanja politike in gospodarstva kot dveh popolnoma ločenih dimenzij. Opozarja, da gospodarska dimenzija predstavlja le del politične dimenzije znotraj celote prepletenosti družbenih in političnih odnosov oziroma t. i. družbene totalnosti. Pri tem pa večina marksističnih šol interpretira delitev slednje na dve komponenti: to sta baza oziroma **struktura**, kar pojasnjujemo kot ekonomski model produkcije skupaj s sovpadajočim modelom prilaščanja, in **superstruktura**, kamor sodijo na primer politika, zakonodaja, ideologija, mediji

• Luxemburg (1913/2003) je opozarjala na omejitve izkoriščanja in kolonizacije »novih ozemelj in nove delovne sile tako v dobesednem kot tudi figurativnem pomenu«.

• Z vprašanjem tehnološke stagnacije se je ukvarjal Kondratieff (v Barnett, 1998).

• Hilferding (1910/2006) je preučeval finančno-politično organizacijo monopolnih korporacij, ki spodrivajo liberalni trg.

• Weber (1930/2001, 1964, 1994), Schumpeter (1943/2003) in Hayek (1948, 1988, 2001) pa zastopajo tezo o birokratskem omejevanju in padcu podjetništva ter rešitev vidijo v večji svobodi trga.

⁵⁶ Za obstoj kapitalizma je bistvena »kreativna destrukcija«, saj je za napredek kapitalizma nujen ravno proces ogrožanja obstoja »posamičnega kapitala«, kar se dogaja skozi proces tržne konkurence.

ipd. **Strukturalistični pristop**⁵⁷ izhaja iz razumevanja, da so superstrukture v največji meri odraz struktur oziroma so z njimi ključno determinirane. Prek superstruktur pa se pomembno vzdržujejo in reproducirajo obstoječi družbeni in politični odnosi. Takšno razmerje služi tudi kot vzvod, prek katerega strukture skozi obstoječe razmerje produkcijskih in lastninskih razmerij obvladujejo tudi vse ostale družbene in politične dimenzije (Wood, 1995, str. 21).

Pri vprašanju razmerja med demokracijo in kapitalizmom Merkel (2014, str. 109–128) poudarja, da »demokracija ni kapitalistična in da kapitalizem ni demokratičen«, saj gre pri obeh za radikalno drugačno logiko, prek katere se izraža tudi vse večji antagonizem, ki se ustvarja skladno s tem. Ključno vprašanje predstavlja skupno dobro, ki naj bi se v kapitalizmu dosegalo skozi profitno logiko svobodnega trga, v demokraciji pa skozi enakost politične participacije. To v obstoječem konsenzu postavlja princip tekmovanja nasproti principu sodelovanja. Kapitalizem je utemeljen na pravici do zasebne lastnine, demokracija pa na enakosti civilnih pravic in svoboščin. Kapitalizem temelji na »neenakosti distribucije in lastninskih pravic«, kar lahko razumemo kot izključujoči princip, izražen skozi koncentracijo zasebnega lastništva kapitala v rokah peščice. Esencialna ideja demokracije pa je utemeljena na politični vključenosti in enakosti političnih pravic ter civilnih svoboščin. Popolna implementacija demokratičnih načel je nesprejemljiva in v fundamentalnem nasprotju z esencialnimi principi kapitalizma. Slednji sledi logiki profita, od katerega je tudi eksistencialno odvisen, skladno s čimer se zato oblikujejo tudi politične odločitve, ki vodijo v družbeno in ekonomsko neenakost. Odločevalni proces, ki v demokraciji temelji na kompromisu in večinskem principu ob hkratni zaščiti manjšine, je v kapitalizmu v rokah lastnikov kapitala in menedžerjev.

V liberalni demokraciji je načelo političnega odločanja omejeno z ustavo in zakoni, znotraj katerih veljata koncept zagotavljanja temeljnih človekovih pravic in koncept pravne države. Najmočnejša med pravicami je pravica do zasebne lastnine, sicer utemeljena že z Lockom⁵⁸ (1689/2003, 1690/1988) in razsvetljenstvom. Demokratično odločanje se v sodobnih demokracijah ustavi pred poseganjem v zasebno lastnino, pa čeprav bi bilo to utemeljeno na demokratični volji večine⁵⁹ ali celo s konsenzom. V tovrstni liberalni formi in omejitvi

⁵⁷ Interpretacija poststrukturalističnega pristopa je ravno obratna. Pri raziskovanju pa, kljub temu da primarno poudarjamo in izpostavljamo pomen organizacije kapitala in ekonomske ter politične baze, uporabljamo obe raziskovalni perspektivi, ki ju medsebojno dopolnjujemo.

⁵⁸ O naravi Lockove koncepcije lastnine kot temelja kapitalistične države več v Lukšič (2016). Locke namreč državo utemeljuje kot podaljšek lastninske pravice, pri čemer lastnina ni pridobljena z delom, kot meni večina interpretov, temveč z dotikom lastnika: s politično močjo, ki jo ščiti državna sila.

⁵⁹ Normativno in sorodna razumevanja slonijo na ideji, da bi se ob zadostni politični volji večine lahko spremenili zakonodajna in ustavna ureditev zastopanosti in status zasebne lastnine. Vendar pa največkrat spregledajo različne

demokratskih procesov na račun zaščite zasebne lastnine tiči ključni problem razmerja med demokracijo in kapitalizmom, izražen v liberalnodemokratskem konsenzu. Kapitalistična demokratska država je na strani lastnine in lastnika (Offe, 1985), ne pa na strani najširše udeležbe in prek tega izražene demokratske volje velike večine glede ključnih pogojev življenja.

Merkel (2014, str. 114) pri tem opozarja na dve ključni protislovni točki: koncentracija zasebnega kapitala se lahko intenzivira do te mere, da ima fundamentalni vpliv na politične odločitve⁶⁰ tudi na račun demokratske volje; demokratska mobilizacija ljudskih množic pa lahko razširi politično odločanje na način, da ogrozi zasebno lastnino⁶¹. Demokracija in kapitalizem se medsebojno omejujeta, kar je za oba eksistencialnega pomena, saj bi ekstremen zasuk v posamezno smer vodil v samorazdiralnost koncepta. Legitimnost sobivanja obeh je izražena z zaščito temeljnih pravic in človekovih svoboščin na eni strani (npr. nedotakljivostjo življenja) in zaščito lastninskih pravic na drugi (omogočanje zasebne akumulacije kapitala). Oba pa se ključno razlikujeta tudi s stališča koncentracije moči: kapitalizem teži k izredni koncentraciji bogastva in kapitalne moči, kar je kontradiktorno z razumevanjem moči v demokratski formi ne glede na to, da sta dejansko oba utemeljena na načelu tekmovalnosti. Ta se izraža bodisi prek tržne konkurence v kapitalizmu bodisi prek principa volitev v demokraciji. Kapitalizmu predstavlja pretno prevelika moč države, demokraciji pa prevelika moč kapitala, medtem ko so s stališča obeh problematični kaos, nepredvidljivost in korupcija, država pa kljub vsemu zagotavlja hkrati stabilnost tako za delovanje »prostega trga« kot tudi demokracije.

Razmerje med demokracijo in kapitalizmom z omejitvami koncepta in potencialnim koncem analizira tudi Streeck (2016), ki izpostavlja problematiko koncentracije kapitala v rokah peščice. Skozi kapitalistične zakonitosti in procese, ki se manifestirajo prek različnih političnih mehanizmov, se odrejajo aktivnosti preostalega, iz kapitalskega lastništva izključenega dela družbe. Eksistenčne potrebe množice se zadovoljujejo skladno z dinamiko maksimiranja profita lastnikov kapitala oziroma peščice in finančnih elit. Sovpadajoče s tovrstno strukturno organizacijo, ki se reproducira skupaj s pripadajočim političnim ustrojem, opozorimo, da

vzrode moči, s katerimi kapital vsak takšen poizkus strukturno in superstrukturno stre ter nevtralizira, kot bomo to pojasnjevali v nadaljevanju.

⁶⁰ To bomo izpostavili na primeru Ruske federacije v sklopu analize razmerja med zasebnimi kapitalskimi elitami in vrhovno rusko politiko, pri čemer se bomo osredotočili na politično moč, ki se je skladno s kapitalsko močjo koncentrirala v rokah *oligarhov*.

⁶¹ V Rusiji se je to zgodilo leta 1917, kar bomo prikazali v poglavju, ki se nanaša na revolucijo leta 1917 in vzpostavitev sovjetskega socializma.

narava kapitalizma imanentno vsebuje avtoritarnost. Podobno kot na primer Offe (1985) izpostavlja dvojno »kreativno destrukcijo« kapitalizma, zastopano skozi tržno konkurenco in globalne krize, prek katerih kapitalizem vedno znova dobiva svoj eksistenčni kreativni zagon, tudi Streeck (2016) opozarja, da je gospodarska stabilnost kapitalizma pogojena z dinamiko konkurence in ekspanzionizma. Za ljudske množice tovrstno komponento kreativne destrukcije predstavlja latentni strah pred eksistencialno izključenostjo posameznika iz ekonomskih procesov, vendar pa se navkljub temu vzpostavlja legitimacijska podpora sistemu, utemeljenem na izraziti in esencialni družbeni neenakosti. Pri tem je dimenzija »nestabilnosti« prestrukturirana v ustrezno družbeno in politično »poslušnost«, ki posameznike transformira v »samozavestne potrošnike«, ki dosledno in lojalno opravljajo svojo družbeno in politično vlogo, skladno s cilji neoliberalizma.

Pri tem se navežimo na vprašanje krize liberalne demokracije, ki izhaja iz naraščajoče protislovnosti koncepta na račun vse večje globalne koncentracije kapitala v rokah peščice. Streeck (2016, str. 185–187) ob navezavi na Merkla (2014) poudarja, da je v obstoječem kapitalistično-demokratskem konsenzu kapitalizem dominantna in neodvisna spremenljivka, ki vse bolj pridobiva na moči, medtem ko demokracija kot odvisna spremenljivka vse bolj peša in se podreja neoliberalnemu kapitalizmu lastni logiki. Ta temelji na (I) asimetriji politične participacije, (II) izključenosti nižjih razredov iz strukturnih političnih odločitev, ki bi imele neposreden vpliv na zmanjšanje revščine in neenakosti, (III) nezmožnosti implementacije politik, ki bi prispevale k večji ekonomski enakosti, in (IV) finančnih pritiskov na nacionalna gospodarstva ter prek teh na vlade držav, in to z namenom vzpostavitve ustrezne tržne potrošniške družbe v skladu z načeli neoliberalizma.

Da bi poudarili in ustrezno pojasnili spremembo, ki se je zgodila z globalnim neoliberalnim zasukom, moramo najprej opredeliti različne temeljne oblike kapitalizma⁶². Merkel (2014,

⁶² Prva industrijska revolucija je predstavljala izrazit ekonomski preskok in se je zgodila v družbenem in političnem kontekstu, dodobra prežetem s prvinami renesanse. Spremenjene ekonomske razmere, izpostavljene skozi kapitalistični model produkcije, ekonomsko diverzifikacijo ter trgovski in tehnološki razvoj, so se odvijale z roko v roki s političnimi spremembami in spremenjeno vlogo cerkve in aristokracije. Slednja je želela obdržati svojo politično moč, kar je predstavljalo konflikt v odnosu do interesov trgovcev in meščanske družbe, ki je želela skozi politično realizacijo zaščititi ekonomsko svobodo z namenom zasebne akumulacije kapitala. V političnem boju je na novo vzpostavljenim meščanskim silam uspelo poraziti vrhovno avtoriteto cerkve, ki je nastopala kot pomemben agent politične legitimnosti aristokracije. V okviru novih razmer je bilo treba vzpostaviti novo politično legitimacijo, ki je temeljila na državljanem soglasju in na le-temu temelječi politični vključenosti. Kapitalistično-demokratski konsenz, ki se je s tem oblikoval, je vključeval interese trgovcev in vzpostavljajočih se lastnikov kapitala po ekonomski svobodi (oz. prostem trgu), interese meščanstva po politični svobodi in interese struktur vzpostavljajočih se nacionalnih držav. Eno najpomembnejših dimenzij kapitalistično-demokratskega konsenza pa predstavlja razvoj srednjega razreda (oz. civilne družbe). Temu je kapitalizem omogočal zadostno

str. 112–113) v osnovi razlikuje med tremi tipi⁶³ kapitalizma, pri čemer ravno odnos med slednjim in državo določa posameznega izmed njih:

- **Liberalni tržni kapitalizem** je predstavljal prvobitno obliko kapitalizma kot dominantnega družbenega in ekonomskega ustroja, vzpostavil pa se je predvsem v zahodni Evropi in Združenih državah Amerike v 19. stoletju. Temeljlil je na načelu konkurence oziroma tekmovalnosti med posameznimi ekonomskimi subjekti, ki so nastopali na »prostem trgu«, v katerega se je država vmešavala minorno, kar se je odražalo tudi v nizki obdavčitvi in odsotnosti elementov socialne države, ki so bili tedaj šele v zametkih.
- **Vpeti kapitalizem⁶⁴ (oz. keynesianizem)** je predstavljal odgovor na krizo in družbene antagonizme, ki so se ustvarjali kot rezultat prvobitnega oziroma liberalnega tržnega modela kapitalizma. Potreba po večji družbeni organizaciji in vlogi države se je realizirala skozi državni intervencionizem, regulacijo (npr. homogenizacija dela in organizacija sindikatov) in nacionalizacijo, kar se je odrazilo predvsem v oblikovanju socialne države oziroma države blaginje. Vzpon te oblike kapitalizma v različnih državah sovpada z različnimi časovnimi obdobji in različnimi oblikami. V ZDA je bil vzpostavljen na osnovi *New Deal* v 30. in 40. letih prejšnjega stoletja. V Nemčiji pa so se zametki različnih oblik državnega intervencionizma vzpostavljali že po letu 1880, vendar pa je socialna država, enako kot tudi v drugih delih kontinentalne Evrope, razmah doživela po drugi svetovni vojni. Skandinavske države so razvile specifičen model keynesianske države oziroma države blaginje oziroma »državnega kapitalizma«. Slednji se je manifestiral tudi v avtoritarnih formah, kot na primer nacionalsocializem

koncentracijo in akumulacijo kapitala za ekonomsko rast in razvoj, demokracija pa politično vključenost in politično svobodo znotraj nacionalnih držav. Te so bile utemeljene na kapitalističnem modelu produkcije, ki je predstavljal tudi ekonomsko bazo in vir financiranja institucij in struktur (npr. vojske), vendar pa je kapitalizem, voden s strani »lastnega interesa« (ang. *self interest*), krepil svojo pozicijo in v okviru paradigme svobodnega trga nastopal vse bolj avtonomno v odnosu do državnih oblasti. Družbeni antagonizem, ki se je na nacionalni ravni ustvarjal skozi ekonomsko neenakost, na internacionalni pa skozi kolonializem, je postal tudi jedro marksistične kritike, politično najmočneje realizirane skozi sovjetski socializem (Rabie, 2013, str. 61–62).

⁶³ Liberalni kapitalizem oziroma prvobitno moderno kapitalistično organizacijo in zakonitosti klasičnega kapitalizma smo v veliki meri v posameznih delih že osvetlili. V nadaljnjih dveh ločenih poglavjih pa se bomo osredotočili na vprašanje vpetega kapitalizma in neoliberalnega kapitalizma. Prvega zato, ker predstavlja svojevrstno obliko demokratičnega intervencionizma v polju trga, izraženega prek države. Skladno s tem predstavlja tudi temelj moderne socialnodemokratične misli. Drugi pa ravno obratno reducira državo na minimum ter poudarja širjenje in primat prostega trga.

⁶⁴ Termin vpeti liberalizem (ang. *embedded liberalism*) je prvi uporabil Ruggie (1982), nanj pa se sklicuje dobršen del avtorjev, ki se ukvarjajo s to tematiko – Merkel (2014), na primer, uporablja poimenovanje »vpeti kapitalizem«.

v nacistični Nemčiji ali pa državni kapitalizem predvsem v azijskih državah v gospodarskem vzponu.

- **Neoliberalni kapitalizem** se je vzpostavil kot alternativa vpetemu kapitalizmu, pri čemer gre za fundamentalni zasuk v smeri deregulacije trga in minimizacijo vloge države, skladno z idejami Hayeka (1948, 1988, 2001) in Friedmana (1980, 2002). Ideologija neoliberalizma temelji na minimalnem državnem intervencionizmu, tržni deregulaciji in postopni razgradnji države blaginje. Vloga države je skozi paradigmo »popolnoma prostega trga« zreducirana le na specifično monetarno politiko in zagotavljanje denarja. Proces globalizacije je neoliberalnemu kapitalizmu dodaten zagon, saj se je skozi mednarodno kapitalsko formo intenzivirala mednarodna koncentracija kapitala.

Merkel (2014) se v analizi in razčlenitvi na različne tipe demokracije ter različne tipe kapitalizma nagiba k ideji, da skladno s ciljem obstoja liberalnodemokratskega koncepta »demokracija potrebuje le ustrezen pripadajoči tip kapitalizma, kapitalizem pa le ustrezen pripadajoči tip demokracije«. Pri tem se nam zelo preprosto ponujata »vpeta demokracija« in »vpeti kapitalizem« kot najboljši možnosti za obstanek in razvoj tovrstnega kapitalistično-demokratskega konsenza⁶⁵, kar zagovarja tudi avtor sam. Vendar pa se pri tem, kot ugotavlja Streeck (2016, str. 184–199), spregledajo nekateri ključni dejavniki, na katere moramo opozoriti tudi, ko izpostavljamo vprašanje avtoritarizma. Zmotno bi bilo mehanicistično zaznavanje kapitalizma in demokracije kot le dveh tehničnih komponent, ki se oblikujeta in eksistirata neodvisno od množice drugih pomembnih dejavnikov ter sta rezultat nekakšnega točnega in vnaprej načrtanega načrta.

Oblika demokracije in kapitalizma je tako s stališča posamičnega fenomena kot tudi v medsebojnem odnosu znotraj liberalnodemokratskega koncepta rezultat političnih interesov, ki izvirajo na primer iz družbenih in političnih razredov ter razmerij politične moči. Ti dejavniki nastopajo znotraj specifičnega historičnega konteksta in pripadajoče dinamike razvoja, ki se ustvarja skladno z razmerji in kapaciteto različnih političnih sil. Ko v analiziranje vključimo dejavnike, kot so interes, politična moč in razred, lahko prepoznamo konstantne pritiske

⁶⁵ Podoben koncept je realiziran v t. i. državi blaginje, ki je utemeljena na keynesianskem ekonomskem modelu in se je razvila ter vrhunec dosegla v prvih dveh oziroma treh desetletjih po drugi svetovni vojni, in sicer skupaj z različnimi prednostmi in omejitvami, ki jih bomo za potrebe raziskovanja izpostavili v naslednjem poglavju (Streeck, 2016, str. 184–199).

kapitalskih struktur v kontekstu t. i. politične ekonomije, iz česar izhaja prilagajanje političnega ustroja zahtevam kapitala. Hkrati pa je le politika tista, ki lahko intervenira v vzpostavljena tržna razmerja in zagotavlja večjo ali manjšo stopnjo kolektivnega dobrega kot temelja za obstoj in razvoj demokracije (Streck, 2016, str. 191–192). To pa je eksistenčnega pomena tudi za kapitalizem, saj se prek redistribucije dela kapitala ustvarja tudi družbeni konsenz, ki predstavlja družbeno in politično stabilnost za reprodukcijo obstoječih kapitalistično-demokratskih razmerij, iz česar izhaja tudi politična legitimnost sistemu. Interes in razmerja politične moči so torej dejavniki, prek katerih se najbolje izraža razmerje med demokracijo in kapitalizmom, ki drug drugega nenehno tako spodkopavata kot tudi nudita medsebojno stabilnost. Destabilizacija in razdiralnost koncepta, ki se lahko izraža tudi v avtoritarizmu, pa nastane, ko se akumulacija in koncentracija kapitala začne odvijati na takšen način, da neizbežno spodkopava in najeda demokracijo, kar je tudi ena glavnih groženj demokraciji, ki izhaja iz neoliberalizma, to pa vodi v vzpon različnih oblik avtoritarizma.

Schumpeter je leta 1942/43 (1943/2006) izpostavil vprašanje razmerja in kompatibilnosti med demokracijo kot političnim sistemom in ekonomskim ustrojem kapitalizma oziroma socializma. Pri tem je ključni premislek razvijal v polju med dilemo, »ali lahko kapitalizem obstane« in »ali lahko socializem preživi«, ter ti dve vprašanji povezoval z vprašanjem demokracije. V svoji analizi razmerja med demokracijo in kapitalizmom je Schumpeter⁶⁶ zagovarjal tezo, da se demokracija lahko vzpostavi in obstane le v sistemu decentraliziranega tržnega gospodarstva, ki je utemeljeno na ustreznem varovanju pravic, ki izhajajo iz zasebne lastnine (Bernholz, 2000, str. 9). Pri tem pa je poudarjal, da bi bil poizkus združitve centralnega planskega gospodarstva in demokracije skoraj zagotovo brezupen, kljub temu pa ni popolnoma zavrnil tudi možnosti soobstoja demokracije in socializma.

Posebno pozornost je v kontekstu dileme med socializmom in kapitalizmom posvetil še vprašanju avtoritarizma in ob tem negiral trditve zagovornikov sovjetskega socializma, »da je več samodiscipline in kolektivne discipline potrebno v socialističnih družbah, vendar pa je v le-teh potrebno manj avtoritarnega nadzora kot v čvrstem kapitalizmu«. Pri tem je izrazil dvom, da bi se socializmu kadar koli uspelo otresti avtoritarne nadzora, in poudaril, da ima realsocializem na voljo več možnosti vzpostavitve avtoritarne discipline, kot bi jo lahko imel

⁶⁶ Največji življenjski dosežek Josepha Schumpetra predstavljata dve deli: Teorija ekonomskega razvoja (Theory of Economic Development) in Teorija demokracije (Theory of Democracy), kar tvori tudi pomembno osnovo za avtorjeve raziskave in analize razmerij med ekonomskim razvojem in političnimi sistemi oziroma natančneje med demokracijo in kapitalizmom (Bernholz, 2000, str. 10).

kapitalizem kadar koli (ponovno). Pri tem izpostavlja preprostejšo institucionalno in politično možnost avtoritarne intervencije socialistične vlade glede na kapitalistično. Hkrati poudari vprašanje interesa vladajoče socialistične elite ob sočasni eliminaciji interesov drugih, na primer opozicijskih skupin, kar izpostavi na primeru vzpostavitve in razvoja socializma v Rusiji (Schumpeter, 1943/2003, str. 212–218).

To je predstavljalo iztočnico za kasnejše analize in razmišljanja mnogih znanstvenikov in raziskovalcev v politični znanosti, med katerimi so na primer Peter Bernholz⁶⁷ (2000), Eyüp Özveren (2000) in Dennis Mueller (2000) zavrnili tezo, da sta demokracija in kapitalizem eksistencialno komplementarna in bistvena za obstoj drug drugega (Mueller in Cantner, 2000, str. 2). Iz razmišljanj omenjenih avtorjev lahko oblikujemo tri teze, ki nam bodo služile kot dodatna opora pri nadaljnjem analiziranju in povratna refleksija o dilemah, ki smo jih v posameznih delih že izpostavili in raziskovalno osvetlili:

- Bernholz (2000) je ugotovil, da demokracija vključuje (oziroma naj bi vključevala) interese širokih množic ljudi, kar naj bi se odražalo v vse večji vključenosti njihovih interesov v politiki in družbi. Pri tem ima ključno vlogo država, ki to lahko uveljavlja prek zakonov in predpisov, kar v ekonomski dimenziji, poleg višanja davkov, pomeni tudi večjo vlogo in večjo prisotnost države v nacionalnem gospodarstvu. To pa predstavlja za neoliberalni kapitalizem in njegovo glavno gonilo profit, manjšo donosnost, manjšo ekonomsko učinkovitost, manj investiranja, manj inovacij in nižjo stopnjo gospodarske rasti. Isti avtor tudi opozarja, da se lahko različne politične krize kapitalizma odražajo v nedemokraciji oziroma različnih oblikah avtoritarizma. Ob navezavi na razmišljanja omenjenega avtorja lahko oblikujemo tudi prvo pomožno tezo, ki opozarja na elemente kontradiktornosti fenomenov kapitalizma in demokracije: demokracija naj bi v svoji esencialni ideji vključevala interese širokih oziroma najširših

⁶⁷ Bernholz (2000, str. 10) povzema Schumpetra (1943/2003) in njegovo razmišljanje o razmerju med demokracijo in socializmom ter pravi, da med fenomenoma ni nujne, konkretne in nenadomestljive povezave, kar bi pomenilo, da sicer lahko obstajata drug brez drugega, vendar pa hkrati nista nekompatibilna: v ustreznem družbenem okolju bi lahko socialistični sistem temeljil tudi na demokratičnih principih. Vendar pa naj bi bil takšen soobstoj mogoč le v primeru, ko so dosledno izpolnjeni določeni družbeni in politični dejavniki, med katerimi je treba izpostaviti visoko stopnjo politične emancipacije ljudi in vladanje, ki bi moralo potekati prek demokratično izvoljenih predstavnikov oziroma vlade, ki bi ob visoko usposobljeni in učinkoviti birokraciji svoje odločitve prenašala v polje dejanske politične implementacije. Linija prenosa političnih odločitev pri tem pa ne bi smela biti preveč razširjena. Kot pomemben dejavnik izpostavlja tudi element demokratičnega samonadzora in opozarja, da učinkovit politični sistem, utemeljen na demokratični tekmovalnosti, potrebuje tudi visoko mero tolerance za raznolikost političnih mnenj in stališč. Kljub vsemu pa svoje razmišljanje o razmerju med demokracijo in socializmom zaključuje z mnenjem, da takšna socialistična demokracija ne bi predstavljala nič več osebne svobode kot kapitalistična in bi bila najverjetneje še manj demokratično pristna od kapitalistične.

možnih množic ljudi, medtem ko kapitalizem deluje na izključujočem načelu in predstavlja interese (profit) manjšine oziroma ozke skupine ljudi.

- Eyüp Özveren (2000)⁶⁸, ki je tudi sam izhajal iz izpostavljenе Schumpetrove dileme, je razmerje med demokracijo in kapitalizmom opredelil skozi proces t. i. »kreativne destrukcije«. Pravi, da v kapitalističnem družbenem in ekonomskem procesu kreativna komponenta vedno nadvlada destruktivno. Ekonomska infrastruktura in institucionalni okvir namreč predstavljata konstanto, v odnosu do katere ima kapitalistični razvoj destruktivno naravo; pripadajoči institucionalni okvir namreč vedno znova adaptira v skladu z lastnimi profitnimi interesi. Pomembno vlogo pri tem procesu pa igra pomembna in vitalna, tj. kreativna komponenta, ki deluje v korist kapitalističnega napredka in brez katere bi šlo za proces »nekreativne destrukcije«, kar bi vodilo v togost sistema po vzoru izkušenj preteklih državnih socializmov. Avtor trdi, da demokracija in kapitalizem nista nujna komplementa, kljub temu pa oba fenomena vsebujeta elemente, ki drug drugemu omogočajo prevodnost sistema in hkrati s tem tudi (so)eksistenco. Pri globljem analiziranju pa je treba biti pozoren na elemente prisile in omejitev, ki jih izvajata drug nad drugim in imajo avtoritarno komponento. Ob tem lahko oblikujemo in izpostavimo naslednje vprašanje: **»Je mogoč obstoj popolne demokracije ob soobstoju popolnega kapitalizma in obratno ter ali ne gre za dva v osnovi kontradiktorna fenomena, ki se ne le dopolnjujeta, temveč tudi eksistencialno omejujeta?«**
- Dennis Mueller (2000) je svoja razmišljanja na to temo strnil v delu *Kapitalizem, demokracija in racionalno vedenje* (*Capitalism, Democracy and Rational Behaviour*) ter opozoril na paradokse v razumevanju in povezovanju racionalnih akterjev na trgu z vedenjem akterjev v politiki. Vključil je komponento racionalnosti in skozi teorijo izbire v okviru behavioristične psihologije analiziral ter opozoril, da sta **»skupno preživetje in obstoj demokracije ter kapitalizma odvisna od podobnega razumevanja racionalnosti kot osnovnega principa vedenja akterjev tako v tržnem kot tudi v političnem okolju«** (Mueller in Cantner, 2000, str. 2).

⁶⁸ Avtor je svoja razmišljanja združil v delu »Capitalism and Democracy at a Crossroads: the Civilization Dimension« (Mueller in Cantner, 2000, str. 2).

Z neoliberalizmom se je v zahodnih demokracijah politika vse bolj spreminjala iz polja upanja v polje utrjevanja zakonov koncentracije kapitala oziroma zakonov trga, ki poskušajo dobiti status naravnega zakona. Naravni zakon pa je v dobi moderne brezprizivna avtoriteta (Lukšič, 1997). Ko to razumemo, nas ne preseneča, da se je po padcu Sovjetske zveze v jedru zahodne demokracije začel vzpon avtoritarizma. V kontekstu neoliberalne ideologije sta pot vzponu avtoritarnega kapitalizma in avtoritarnega populizma odprli ekonomska liberalizacija in kapitalistična globalizacija, kar je vplivalo na predruženje kapitalistično-demokratskega konsenza (Merkel, 2014, str. 115–116). Skladno z načeli neoklasičnega fiskalnega konservativizma (Hayek, 1948), monetarizma in minimizacijo vloge države (Friedman, 1980), so se pod primatom »svobodnega trga« vzpostavili pogoji za intenzivno globalno koncentracijo kapitala.

Koncentracija kapitala zahteva tudi koncentracijo politične moči zlasti v rokah izvršne veje oblasti in v sodno-pravni veji. Slednja v dobi neoliberalne vladavine dobiva še večjo moč, zato se ključne bitke v čedalje večji meri izbojujejo po sodni poti. Parlamentarno-zakonodajna veja zaradi volilne legitimacije sicer še vedno vzdržuje višjo stopnjo neodvisnosti od logike koncentracije kapitala. Demokratična mobilizacija ljudskih množic lahko politično odločanje razširi tudi na način, s katerim ogrozi neomejeno logiko zasebne lastnine, vendar se to dogaja zelo redko in zelo začasno, saj pritiski globalno organiziranega kapitala takšne poizkuse hudo kaznujejo.

Neoliberalna globalizacija omogoča organizacijo in koncentracijo kapitala tako, da se konsenz vse bolj pomika v korist kapitala, demokracija pa v tej bitki izgublja podporo (Merkel, 2014, str. 114). Pomembno je razumeti politične dejavnike, ki so znotraj globalizacijskega procesa vodili do zmagoslavja globalno organiziranega kapitala nad političnim, kar je teklo hkrati z depolitizacijo in degradacijo demokracije.

5.3 Vpeti kapitalizem in država blaginje: med krizo ekonomske togosti in idealom kapitalistično-demokratskega konsenza

Vpeti kapitalizem predstavlja obliko liberalnodemokratskega konsenza, pri katerem gre za svojevrstno formo demokratičnega intervencionizma v polju trga, ki se manifestira prek državnega birokratskega institucionalizma ob prisotnosti močnih družbenih in političnih združenj ter sindikatov in se odraža kot skupek vsega naštetega v t. i. državi blaginje. Takšna oblika družbene in politične organizacije pa predstavlja tudi temelj moderne

socialnodemokratične misli. Tovrstni model kapitalistično-demokratične manifestacije teži k solidarnjši in ekonomsko enakopravnejši družbi, vendar pa ima tudi sam določene ekonomske in politične omejitve, ki so se po uspehu t. i. zlate dobe kapitalizma v 50. in 60. letih 20. stoletja, odrazile v splošni ekonomski togosti in družbeni stagnaciji.

Pri razumevanju izpostavljenega družbenega in političnega koncepta se najprej dotaknimo analize posameznih elementov znotraj le-tega. Neoliberalni oziroma neoklasični ekonomisti in politologi razumejo manifestacijo elementov države blaginje (predvsem v obliki močnih delavskih unij in sindikatov) kot nekaj, kar zavira delovanje trga. V teoretski osnovi je »delo« izpostavljeno kot brezosebna celota, največkrat izražena s črko L (ang. *labour*). Ta je sestavljena iz osnovnih, lahko zamenljivih in atomiziranih, vendar hkrati homogeniziranih posamičnih enot – delavcev. Pri tem pa nastopata dve ključni dimenziji – trg kot »materializacija družbenega« in država kot »nematerializacija družbenega« – v nasprotnem razmerju. Vloga države blaginje predstavlja za »delo« osvoboditev v odnosu do prostega trga, predvsem v smislu svobodnega organiziranja in svobodnega upora proti kapitalu, ter tako opravlja pomembno »dematerializacijsko« vlogo razumevanja dela kot blaga. Takšna tranzicija pojmovanja namreč krepi moč zaposlenih in zmanjšuje absolutno avtoriteto kapitala, kar je tudi razlog nasprotovanja tovrstni dematerializaciji s strani kapitalistov. Takšna perspektiva je največkrat imanentna moderni politični levici in še posebej levosredinski socialni demokraciji, njeno zavezništvo s srednjim razredom pa običajno tvori in predstavlja politično moč, prek katere se v posameznem političnem in družbenem sistemu implementirajo temeljni principi in prvine socialne države (Iversen, 2005, str. 4–7).

Če se pri tem osredotočimo najprej na obdobje po drugi svetovni vojni, moramo imeti v mislih tudi dejstvo, da je Zahod ves ta čas pripadal kapitalistični ureditvi. Vendar pa kljub temu zaznamo veliko razliko med prvima dvema oziroma kar tremi desetletji poveljnega obdobja in zadnjima dvema. Slednja lahko označimo v znamenju vzpostavljanja neoliberalizma, medtem ko je predstavljal obdobje med letoma 1970 in 1980 v omenjenem kontekstu prizorišče temeljitih družbenih in političnih sprememb ter čas predružačenja kapitalistično-demokratičnega konsenza. Leta pred tem so predstavljal obdobje nekakšnega keynesianskega kompromisa, ki je v začetku za države kapitalističnega centra (ZDA, zahodno Evropo in Japonsko) predstavljal stabilno gospodarsko rast, tehnološki napredek in družbeno blaginjo (Duménil in Lévy, 2005, str. 9), znano tudi pod imenom »zlata doba kapitalizma«.

Učinek keynesianstva je torej mogoče združiti v dve osnovni točki:

- stabilna gospodarska rast in napredek celotnega kapitalističnega gospodarstva v obdobju po drugi svetovni vojni;
- legitimacijsko sprejetje družbenega kapitalistično-demokratskega konsenza in predrugačenje esence razrednega konflikta, kar pomeni distanciranje od radikalne in revolucionarne politike ter približevanje razrednemu kompromisu.

Razredni kompromis je torej temeljil na vlogi države in njenem zagotavljanju širokega družbenega konsenza med tržno in profitno logiko gospodarstva na eni strani, kar je predstavljalo vodilo že omenjenega vseobsežnega gospodarskega in tehnološkega razvoja. Hkrati pa je zagotavljal tudi vsaj minimalni življenjski standard ljudi, izhajajoč iz delavskih in sindikalnih pravic ob sovpadajočih standardih in prvinah liberalne demokratizacije. Vse to pa naj bi se odvijalo v luči vzporednega zagotavljanja zmanjšanja brezposelnosti in rasti osnovnih dohodkov ljudi, ki bi se gibal premo sorazmerno z gospodarsko rastjo in dobički lastnikov kapitala v gospodarstvu (Offe, 1985, str. 134).

Naj se najprej osredotočimo na razmere, ki so vodile v razvoj koncepta keynesianske države. Globalni kapitalizem se je iz velike gospodarske krize oziroma depresije v 30. letih 20. stoletja v veliki meri izvil tudi na račun druge svetovne vojne. Ta je namreč občutno povečala gospodarsko rast – skupaj s stopnjo produkcije, produktivnostjo in dobičkonosnostjo ter hkrati tudi stopnjo zaposlenosti v centru takratnega kapitalističnega sveta, tj. Združenih državah Amerike. Ekspanzija konsolidacije svetovnega kapitalističnega centra in njegova restavracija v povojni Evropi pa se je v veliki meri odigrala prek Marshallovega plana in sočasnim skupkom političnih dejavnosti, uperjenih proti različnim evropskim socialističnim gibanjem (Lapavitsas, 2005, str. 31–32).

Za naše raziskovanje pa ni pomembna le klasična interpretacija keynesianske države, temveč podrobnejša analiza razmerja med kapitalizmom in demokracijo znotraj koncepta. Osnovna načela združljivosti obeh omenjenih fenomenov lahko izpeljemo že iz zgoraj izpostavljenega družbenega kompromisa. Ta pa ne temelji na t. i. igri ničelne vsote oziroma logiki »ali-ali«, temveč na tem, da vsak od družbenih razredov upošteva tudi koristi drugih razredov⁶⁹, kar lahko

⁶⁹ To lahko predstavimo v obliki naslednjega vzorca: delavski razred se mora zavedati pomembnosti gospodarske rasti in dobičkonosnosti, saj je le-to (edina) osnova za zagotavljanje večje zaposlenosti in zviševanja dohodkov. Prav tako pa se mora tudi kapitalist zavedati pomembnosti ohranjanja zdravega, dobro usposobljenega in visoko motiviranega delavskega razreda, česar bistvo je tudi v višanju dohodka zaposlenih in prispevanju socialnih izdatkov ter hkrati v krepitevi socialne države (Offe, 1985, str. 134–135).

izrazimo s konfiguracijami »več ali manj« in »prej ali slej«. Keynesianska ekonomska politika in fenomen socialne države gresta torej drug z drugim z roko v roki. Obe temeljita na političnih, ekonomskih in ideoloških kompromisih (vseh) družbenih razredov (Offe, 1985, str. 134–135).

Če ta družbeni kompromis še podrobneje razčlenimo, pa lahko izpostavimo tudi naslednje:

- brez elementov socialne države bi bil družbeni oziroma politični in ekonomski (kapitalistični) konflikt precej večji – posledica te je namreč veliko sprejemljivejše življenje mezdnih delavcev in spremenjeno, blažje razumevanje dela kot »vsiljene oblike blaga«;
- zmanjševanje oziroma blažitev družbenega razrednega konflikta bi se odrazil kontraproduktivno tudi znotraj produkcijskih procesov, ki z rastjo in napredkom hkrati dosegajo tudi vse večjo kompleksnost (Offe, 1985, str. 136).

Pri tem pa lahko z raziskovalnega vidika zaznamo tudi zelo pomemben proces, ki ima s stališča dinamike družbenega razrednega konflikta približno enako blagodejen kot tudi destruktiven naboj hkrati. Socialna država namreč (prek že omenjenih vzvodov) izvzema del potreb delavskega razreda iz razrednega konflikta in s tem vzpostavlja določeno mero vzajemnosti interesov med razredi. To pa pomeni, da minimizira oziroma morda celo ne dopušča prostora za temeljni konflikt glede same narave politične ekonomije oziroma kar produkcijskih procesov. Tudi tu lahko najdemo elemente in moment združljivosti demokracije in kapitalizma prav po zaslugi mehanizmov socialne države. Diskurz družbenega razrednega konflikta se je ravno zaradi slednje bistveno oddaljil od radikalnih revolucionarnih zahtev in hkrati tudi od programov ter idej socialističnih oziroma komunističnih internacional, kar bomo podrobno analizirali v nadaljevanju ob navezavi na Rusko federacijo. S tega stališča lahko ugotovimo, da je socialna država prispevala k depolitizaciji vprašanja temeljnih produkcijskih in lastninskih odnosov v kapitalistični družbi (Offe, 1985, str. 134–136).

Naj se navežemo še na prelom med vsemi kakovostmi socialne države in njenimi slabostmi. 70. leta 20. stoletja predstavljajo obdobje gospodarske stagnacije in pretresov, ki se dogajajo tudi v kontekstu vietnamske vojne in OPEC-ove naftne krize. Oba dejavnika, ki sta brez dvoma pomembno vplivala tudi na zaton keynesianstva, pa še zdaleč nista edina. Med drugim je pomembno tudi to, da keynesiansko razumevanje politike in gospodarstva v času razcveta ni razvilo enotne oziroma homogene intelektualno-ideološke osnove, ki bi lahko tekmovala z ideologijo neoliberalizma in idejo popolnoma »prostega trga«, pri čemer je bila neoliberalna strategija veliko bolj jasna in učinkovita (Palley, 2005, str. 21).

Keynesova socialna država tudi v ekonomskem smislu ni bila dovolj dovzetna za radikalno spremembo gospodarskega okolja v 70. letih 20. stoletja, ki se je precej spremenilo v odnosu do tistega, ki je prevladovalo prvi dve desetletji po koncu druge svetovne vojne. Kljub temu da se je socialna država izkazala kot zelo uspešna v reševanju določenega dela ekonomskih in političnih problemov ter radikalnih družbenih antagonizmov, ni reševala vseh ekonomskih in družbenih izzivov ter pri nekaterih ključnih vprašanjih delovala celo kot neke vrste blažilec oziroma dejavnik depolitizacije. Med slednje sodita vsaj dva: vprašanje produkcijskih odnosov in izkoriščanja ter vprašanje učinkovitega povpraševanja in realizacije. Keynesianska država se je v pretežni meri osredotočala na dva, sicer pomembna problema, ki ju je razmeroma delno uspešno tudi rešila. To sta vprašanje stabilizacije makroekonomskega vprašanja ponudbe in le deloma tudi vprašanje lastninsko-produkcijskih odnosov in z njimi povezanega delavskega izkoriščanja (Offe, 1985, str. 137).

Keynesianizem je izhajal iz predpostavke, da je ključen dejavnik celotne ekonomske aktivnosti stopnja agregatnega povpraševanja (*AD – aggregate demand*) in da je kapitalizem izpostavljen krizam ravno zaradi težav v generaciji znotraj samega procesa agregatnega povpraševanja, kar se izrazi tudi v brezposelnosti. Izhajal je iz konkretnega primera velike gospodarske krize. Vendar pa se je tudi keynesianizem znašel v krizi zaradi različnih stališč svojih zagovornikov, pri čemer gre izpostaviti predvsem nasprotujoča si stališča ameriških in evropskih keynesianistov. Prvi so izhajali s perspektive, bližje neoliberalni, kar so združevali pod geslom »bodi plačan toliko, kolikor si vreden«, to pa so evropski keynesianisti, poznani tudi pod imenom postkeynesianisti, odločno zavračali. Hkrati pa so trdili, da je dohodek ključno odvisen od institucionalnih dejavnikov, saj naj bi bila poleg produktivnosti in pomanjkanja ključna tudi pogajalska moč kot predmet institucionalnih dogovorov. Poleg tega pa je treba omeniti, da je – kljub prevladujoči keynesianski paradigmi v prvih dveh povojnih desetletjih v celotnem zahodnem svetu – v ZDA vedno obstajala močna konservativna opozicija, ki je ob začetku krize keynesianizma že predstavljala osnovo za močno neoliberalno bazo (Palley, 2005, str. 20–21).

Keynesianska socialna država je, kljub številnim pozitivnim stranem, v veliki meri spregledala problematiko ponudbe oziroma je delovala celo kontraproduktivno na ekonomsko ponudbo in proizvodnjo, to pa se je odražalo tudi v vse večji nezaposlenosti virov. Institucionalna zaščita zaposlenih se je kazala v manjši pripravljenosti prilagajanja potrebam trga, zlasti ko govorimo o različnih strukturalnih, poklicnih ali lokacijskih ekonomskih spremembah. Hkrati pa je postajala delovna sila vse dražja in vse bolj toga ter neodzivna na ekonomske spremembe, kar

je še oteževalo alokacijo človeških resursov. Dinamiko ekonomske rasti in razvoja pa so dodatno otežila še obojestranska pričakovanja glede intervencionistične vloge države, ki so se odvijala tako s strani delavcev kot tudi s strani kapitala. Pri tem je pozicija kapitala vse bolj zagovarjala mnenje, da socialna država ovira gospodarsko rast in ekonomsko dinamiko in da pri tem ni vir reševanja problema, temveč problem izvira kar iz nje same (Offe, 1985, str. 137–138).

Poudarimo, da so v kontekstu politične kulture⁷⁰ in politične ter ekonomske strukture ZDA vedno pripadale tradiciji radikalnega individualizma. Vsak, še posebej ekonomski korak v smeri kolektivizma, pa je bil v kontekstu hladne vojne označen kot komunistični pristop k organizaciji gospodarstva in hkrati tudi kot neposredna opozicija principom prostega trga (Palley, 2005, str. 21–22). Neoliberalizem pa je podobno kot znotraj nacionalnih držav tudi v globalnem smislu zagovarjal popolnoma odprte in neregulirane globalne trge. Ti naj bi delovali samoregulativno in s tem tudi ekonomsko optimalno. Vzporedno lahko izpostavimo dva aksioma takšne globalne neoliberalne paradigme:

1. Prvi povezuje širitev in odpiranje globalnih trgov s širitvijo blagostanja, revščina, nezaposlenost in gospodarske krize pa naj bi bile rezultat ravno premajhne odprtosti trgov. Glavne ovire naj bi znotraj posameznih nacionalnih trgov predstavljali država, različni sindikati in delavske unije ter posamezni kulturni in tradicionalni vzorci solidarnosti ter političnega kolektivizma, zakoreninjeni v določeni družbi.
2. Drugi pa je nadaljevanje prvega in pravi, da so za blagostanje potrebni popolna svoboda in prožnost trga dela, popolna privatizacija državnih podjetij ter popolno odprtje nacionalnih trgov za tuji kapital in za tuje dobrine ter storitve (Shaikh, 2005, str. 41–42).

Globalna neoliberalna ideologija temelji na ideji, da bo popolnoma odprt svetovni trg tisti samoregulativni mehanizem, ki bo vzpostavil svetovno blagostanje. Skupaj s tem pa lahko politično predstavo držav globalnega kapitalističnega centra povežemo tudi z linearno premico razvoja držav in gospodarstev, ki naj bi posamezno državo in njeno nacionalno gospodarstvo vodila vse od nerazvitosti do končne razvitosti, kot to opozarja na primer Escobar (1994, 2008).

⁷⁰ Z vprašanjem politične kulture ter tovrstnim individualizmom in kolektivizmom se podrobneje ukvarjamo v nadaljevanju v poglavju, ki je v celoti posvečeno tem temam.

Pri takšnih enodimenzionalnih neoliberalnih predstavah pa se velikokrat pozablja, da sta sicer ravno državni protekcionizem in intervencionizem skozi različna zgodovinska obdobja razvoja ključno prispevala k vzponu današnjega razvitega kapitalskega centra in k aktualni stopnji razvitosti posamezne izmed držav, ki ga tvorijo (Shaikh, 2005, str. 41–42).

5.4 Neoliberalni kapitalizem: liberalizem in kaj je »novega« v liberalizmu: teoretski razkorak med liberalizmom in neoliberalizmom

S krizo vpetega kapitalizma in socialne države se je začelo obdobje predrugačenja kapitalistično-demokratskega konsenza in s tem odnosa med gospodarstvom in državo oziroma kapitalizmom in demokracijo. Kot odgovor na ekonomsko stagnacijo se je v osemdesetih začela implementacija neoliberalizma, in sicer pod primatom Margaret Thatcher (1979–) in Reagana (1980–) ter anglosaksonskega kapitalizma, vodenega predvsem s strani ZDA in Združenega kraljestva, ki se je ob razgradnji socialne države in nato zlomu sovjetskega socializma predstavil kot edina in nezamenljiva pot gospodarskega razvoja ter s tem tudi političnega.

Če se najprej navežemo na teoretske razmejitve med liberalizmom in neoliberalizmom, se lahko vprašamo, kaj je »novega« v liberalizmu oziroma v čem se neoliberalizem razlikuje od klasičnega liberalizma. Neoliberalizem se sicer napaja iz fundamentalne ideje liberalizma, vendar pa gre pri prvem za mnogo širši in mnogo bolj vseobsežen družbeni koncept od le klasičnega razumevanja »atomiziranega individuuma in vseregulativnega ekonomskega mehanizma prostega trga«. Če želimo neoliberalizem razumeti v njegovi celoti, moramo takšni klasični kapitalistični ekonomski dimenziji dodati vsaj še tri dimenzije, in sicer dimenzijo ideologije, dimenzijo oblike oblasti in oblastnih struktur ter politično dimenzijo (Steger in Roy, 2010, str. 11).

Med središči neoliberalizma, ki hkrati ustvarjajo tudi njegovo ideološko dimenzijo, lahko izpostavimo vse dominantne centre moči oziroma različne elite, ki so nosilci te moči. Sem sodijo na primer banke in mednarodne finančne institucije, mednarodne korporacije in lobiji, vplivne medijske hiše skupaj z institucijami za odnose z javnostmi in tistimi, ki (so)oblikujejo javno mnenje. Poleg tega pa sem sodi še pretežni del dominantnih »mainstream« intelektualcev, ki imajo dostop do širše javnosti, zabavna industrija v najširšem smislu, državne oblasti in mednarodne organizacije ter institucije in različni politiki ter državni uradniki. Vključimo lahko

torej vse nosilce in (so)ustvarjalce obstoječega javnega in političnega diskurza (Steger in Roy, 2010, str. 11).

Liberalizem obsega širok in kompleksen splet političnih misli, ki jim je težko določiti skupno univerzalno definicijo. Njegovi začetki segajo vsaj v obdobje Tomaža Akvinskega, ki ga lord Acton sicer označuje kot prvega liberalca (Hammond, 2009, str. 185), resen politični naboj v Evropi pa pridobi s protestantizmom in reformacijo (Bevir, 2010, str. 795). Klasični liberalizem⁷¹ je zgodovino političnih idej ključno zaznamoval vsaj v obdobju zadnjih treh stoletij. Njegovo bistvo pa v grobem lahko po Johnu Grayu strnemo v okviru štirih temeljnih značilnosti:

- Ključno mesto v liberalizmu zavzema **avtonomni posameznik**, iz njega pa izhaja tudi razumevanje družbe, oblasti, vladanja in politične misli ter aktivnosti. Ta nastopa v diametralno nasprotnem odnosu do kakršne koli oblike družbene kolektivnosti oziroma nasproti vsakršnemu kolektivnemu organiziranju in razumevanju družbe.
- **Pravna in moralna egalitarnost**⁷² pomeni, da ima vsak posameznik enak moralni in pravni status, kar predstavlja njihovo enakost pred oblastjo oziroma zakonom.
- **Univerzalnost** pomeni moralno enotnost vsega človeštva ne glede na različne zgodovinske in kulturne osnove ter predpostavke.
- Element **reformnosti** pa predstavlja odprtost za spremembe in napredek družbenih institucij in političnih ureditev (Haar, 2009, str. 1–2).

Če se dotaknemo začetkov vstopa idej liberalizma v politiko, omenimo, da je ta ključno začel pridobivati moč v prvih desetletjih 20. stoletja z uporabo Napoleonove fraze »*idées libérales*«⁷³, to pa po Napoleonu (kasneje leta 1810) v španskem parlamentu uporabila politična struja, ki je nasprotovala kraljevemu absolutizmu. Temu je sledil tudi hiter prodor v angleški politiki, radikalno krilo stranke Whig pa se je leta 1860 poimenovalo Liberalna partija.

⁷¹ Med njegovimi predstavniki je zaslediti vrsto mislecev in državnikov, ki so sicer v pretežni meri vezani za anglosaksonski svet oziroma angloameriško tradicijo, vendar pa to ni pravilo. Pri tem lahko izpostavimo imena, kot so Aglernon Sidney, Thomas Hobbes, John Locke, Adam Smith, Benjamin Franklin, James Otis, Anders Chydenius, Thomas Paine, Thomas Jefferson, Mary Wollstonecraft, Immanuel Kant, Benjamin Constant, Jeremy Nentham, James in John Stuart Mill, William Gladstone, Alexis de Tocqueville, Wilhelm von Humboldt, James Fitzjames Stephens, Herbert Spencer, T. H. Green, Theodore in Franklin Roosevelt, Konrad Adenauer, Isaiah Berlin, John Rawls in kontroverzno in diskutabilno tudi Jean Jacques Rousseau (Hammond, 2009, str. 185).

⁷² Fundamentalna moralna in pravna egalitarnost v odnosu do zakona in oblasti je na primer izražena tudi v Lockovi Drugi razpravi o vladi, ameriški Deklaraciji o neodvisnosti in Millovem delu O svobodi (Hammond, 2009, str. 185).

⁷³ Državni udar 1799 (18. Brumaria) (Johnston, 2010, str. 796).

Približno v tem času podobno oznako uporabljajo tudi liberalni republikanci v ZDA. Pri navezavi na politično teorijo predhodnih mislecev pa moramo vedeti, da se je ta v veliki meri vzpostavljala retrospektivno. To pomeni, da so posamezne politične opcije v posameznem obdobju iskale in vzpostavljale teoretične in idejne povezave z različnimi misleci in avtorji v zgodovini, na osnovi česar so gradili svojo lastno politično integriteto oziroma liberalizem v politični praksi (Johnston, 2010, str. 796).

V osnovi sta na razvoju liberalizma v politiki ključno vplivali dve medsebojno razmeroma nepovezani družbeni prelomnici. Prva je razvoj modernih držav, kar pomeni tudi nastanek razmeroma avtonomne civilne družbe. Drugo pa predstavlja razvoj vrednot, ki so se razvile predvsem kot opozicija cerkvenim tradicijam fevdalne in klerikalne srednjeveške Evrope (Johnston, 2010, str. 796). Tu se pojavlja tudi ključna vloga demokracije, ki je bila razen v smislu politične emancipacije nujno potrebna tudi za družbenoekonomsko osvoboditev v odnosu do predhodnih oblastnih in lastninskih struktur ter tranzicijo iz fevdalizma v kapitalizem. Pri tem pa je pomembno vključiti že izpostavljeno vprašanje razumevanja svobode. Svoboda je v liberalizmu izražena kot individualna svoboda posameznika, ki pa naj bi izvirala iz same »vrline človečnosti« in naj tako ne bi bila rezultat države, zagotovljen s strani oblasti. Takšna svoboda, ki izvira iz posameznika, naj bi bila osnova in temeljni gradnik pri razvoju političnih institucij in zakonodaje. Svoboda posameznika je torej v prioritetnem odnosu do države, vendar pa je pri tem ultimativna vloga države ravno varovanje te svobode posameznikov (Hammond, 2009, str. 185).

Podobno je tudi liberalno razumevanje posameznika v družbenoekonomskem smislu: klasični liberalni politični ekonomist Adam Smith je izhajal iz predpostavke, da je *človek homo economicus* oziroma izolirani posameznik, ki se ravna predvsem na osnovi svojih materialnih interesov. Iz tega izhaja tudi ključna ideja ekonomskega liberalizma, ki pravi, da sta ekonomska in politična dimenzija strogo ločeni, pri tem pa naj bi ekonomska ohranjala dominanten status, saj naj bi gospodarstvo v okviru »naravnih zakonov« najbolje delovalo brez posredovanja države v zakonitosti trga. Kljub temu pa naj bi bila moč države potrebna za zagotavljanje prostega trga in svobodne tržne menjave (Steger in Roy, 2010, str. 2–3).

Smith (1977) v svojem verjetno najpomembnejšem delu *The Wealth of Nations* trdi, da ekonomska sfera deluje po naravnih zakonih in da jo pri tem vodi »nevidna roka« trga, ki ima samoregulativne lastnosti. Trg naj bi zaznamovali le ponudba (S – *supply*) in povpraševanje (D – *demand*) in interesi posameznikov, ki nastopajo na trgu (Forman-Barzilai, 2010,

str. 1275). Naj omenimo tudi »teorijo komparativnih prednosti« še enega klasičnega liberalnega ekonomista Davida Ricarda. Po tej teoriji naj bi se vsak od akterjev, ki sodelujejo na trgu, specializiral na osnovi svojih produkcijskih in prodajnih zmožnosti oziroma t. i. prednosti, kar pa naj bi bilo na koncu dobičkonosno za vse udeležence (Steger in Roy, 2010, str. 3).

Temelj izgradnje kapitalističnega sistema predstavlja zasebna lastnina, ki je začela z napredkom v tehnologiji, transportu in komunikacijah igrati vse pomembnejšo vlogo tako z vidika posameznika kot tudi družbe. Koncentracija zasebne lastnine, ki se je intenzivirala z napredkom in presežkom produkcije, je začela generirati tudi vse večjo moč in izražati politično zahtevo po svobodi kapitala. S prvo industrijsko revolucijo je vse večji zamah prevzel kapitalizem kot družbeni in politični sistem, utemeljen na principih zasebne lastnine, in kot takšen vseboval močan naboj modernizacije in dinamike ekonomskega napredka. Pri tem se je skozi utemeljevanje principov »nevidne roke« trga začelo prvo razmejevanje med državo in trgom, ki naj bi deloval progresivno brez neposrednega poseganja države v t. i. temeljne tržne mehanizme. Pri tem Rabie (2013, str. 41–43) izpostavlja tri osnovne dejavnike, ki so prispevali k uspehu kapitalistične organizacije:

- konkurenca med velikim številom gospodarskih subjektov, ki so medsebojno tekmovalno delovali na trgu;
- rast srednjega razreda, pozicija katerega je bila vezana na razvoj industrijske proizvodnje in hkrati možnosti koncentracije bogastva, ki ga je ta obetala;
- politične meje držav, ki so vplivale na to, da so bili gospodarski subjekti primarno vezani na razmere znotraj državnih meja.

Z razvojem in diverzifikacijo produkcijskih aktivnosti ter rastjo delovne sile je v znamenju nadaljnje gospodarske rasti in dinamike profita postajala vse izrazitejša potreba po širitvi in integraciji nacionalnih trgov ter dvigu življenjskega standarda ljudi (oziroma delovne sile), ki so postajali kot potrošniki pomemben gradnik in gonilo tržnega mehanizma ter kapitalističnega razvoja. Hkrati pa sta se intenzivirala tudi družbena neenakost in tekmovanje med posameznimi državami, kar se je odrazilo v procesu kolonizacije. Neenakost in družbeni antagonizmi so se izrazili v vzpostavitvi socialistične alternative kapitalističnemu modelu. Ko pa je sovjetski socializem razpadel, na kar sta v veliki meri vplivali togost in stagnacija ekonomskega sistema, je kapitalizem dosegel globalno ultimativno zmago kot edini učinkoviti lastninsko-produkcijski model, ki vodi v razvoj in napredek (Rabie, 2013, str. 43–45). Čeprav je kapitalizem utemeljen na načelu prostega trga, pa je vse do poznih 70. let prejšnjega stoletja država zadržala različne

oblike regulative in intervencionizma, vse dokler so se ti odražali v napredku in gospodarski rasti, kar pa se je spremenilo s krizo keynesianskega principa »vpetega kapitalizma« in države blaginje.

5.5 Neoliberalna globalizacija

Uvod v neoliberalno globalizacijo⁷⁴ je predstavljala neobrzdana koncentracija kapitala, ki je vodila v prvo svetovno vojno in nato v zlom borze leta 1929 ter dobila uzde z »New Dealom«, v bolj avtoritarni verziji pa z nacizmom v Nemčiji in fašizmom v Italiji. V evropskih državah se je ta bitka bojevala na politični ravni med ljudskimi frontami in starimi silami, ki so pogosto posegle po avtoritarnih državnih udarih ali zgolj razglasitvah diktature – Španija, Portugalska, Grčija, Kraljevina Jugoslavija ipd. Po drugi svetovni vojni se je notranjepolitični konflikt okrepil še na geostrateški ravni: na eni strani so bile okrog ZDA organizirane sile globalne koncentracije kapitala z imperializmom, na drugi pa Sovjetska zveza, ki je nase navezovala tiste sile, ki so se teh okov hotele otresti (Mann, 1993, 2012). Svetovnim institucijam so vendarle dominirale sile zahoda z »brettonwoodskim« sistemom⁷⁵, utemeljene na dolarski pariteti. Tovrstni sistem je predstavljal t. i. »zlato dobo kapitalizma«, njegova ukinitvev leta 1971 pa je

⁷⁴ Globalizacija je kompleksen družbeni in politični fenomen, ki zavzema vse pomembnejše mesto v politološkem diskurzu, kar je še posebej izrazito pri razpravah, ki vključujejo tudi geostrateške in geopolitične komponente. Teoretiki, kot so na primer Scholte (2005, 2011), O'Brien (2000), Mann (1990, 1997, 2013), Bech (2000), Held (2004a, 2004b, 2005, 2010; Held in drugi, 2013), Giddens (2000, 2002) in drugi avtorji, se osredotočajo na različne problematike, kar vodi k oblikovanju različnih globalizacijskih teorij in interpretacij globalizacijskih procesov. Sklair (1999, str. 143) razvršča globalizacijske študije glede na temeljne raziskovalne pristope in jih na tej osnovi tudi deli v štiri ključne skupine. Trdi, da lahko k preučevanju fenomena globalizacije pristopimo skozi analizo globalnih sistemov, globalne kulture, globalne družbe in globalnega kapitalizma. Večina teoretikov poizkuša določiti tudi začetek globalizacijskega procesa. Del znanstvenikov, ki so bližje zgodovinski perspektivi, razume kot začetek globalizacije davno leto 1492, večina političnih ekonomistov pa, ravno nasprotno, globalizacijo pojasnjuje kot fenomen sodobnega značaja (O'Rourke in Williamson, 2004a, 2004b).

⁷⁵ Na Rooseveltovo pobudo se je leta 1944 v Bretton Woodsu v New Hampshiru zbralo 730 odposlancev s celega sveta, ki so zasnovali temelje svetovne monetarne ureditve po drugi svetovni vojni. Pri tem je osrednje vodilo predstavljala ideja, da »kapitalizma ni mogoče učinkovito izvajati le na nacionalnem nivoju«. Ob strahu pred novo recesijo je najpomembnejše vprašanje predstavljala vzpostavitev novega globalnega institucionalnega okvirja, ob tem pa tudi vprašanje njegovega nadzora. Oblikovala sta se Mednarodni denarni sklad (IMF) in Svetovna banka (IBRD – Mednarodna banka za obnovo in razvoj). »Brettonwoodski sistem« je temeljil na fiksnem menjalnem tečaju, osnovanem na dolarju in njegovi zlati vezavi – 35 dolarjev za unčo, kar je omogočalo primat ZDA. Keynes je namesto tega za celoten kapitalistični svet predlagal ustanovitev Mednarodne klirinške unije (ICU) in enotne valute *bancor*, kar pa je bilo zavrženo. »Zlata doba kapitalizma« se je končala z odpravo »brettonwoodskega sistema«, kar se je zgodilo 15. avgusta 1971 pod predsednikom Nixonom (Varufakis, 2015, str. 76–78, 102). To je bil uvod v različne krize: naftne krize so dosegle največje razsežnosti leta 1973, 1979 in 2007. Skladno s temi je v 70. letih potekala tudi mednarodna inflacijska kriza (in rast obrestnih mer), posebej pa moramo izpostaviti pokreditnega balona ob globalni finančni krizi 2008/2009 (McKinnon, 2012, str. 3).

vodila v nestabilnost in valutne pretrese, ki so se odvijali hkrati z liberalizacijo tečajev (Varufakis, 2015, str. 75–162).

Znotraj liberalnodemokratskega konsenza, stabiliziranega v formi »vpetega kapitalizma« (Merkel, 2014, str. 112–113), se je z začetkom neoliberalnega zasuka konec 70. let težišče moči začelo nagibati v prid kapitalu, kar je vodilo v degradacijo in pešanje države ter globalno integracijo kapitala, neoliberalizem in globalizacija⁷⁶ pa sta tako postala sinonima. Konec 20. stoletja se je oblikovala nova dimenzija globalne politike, kjer je treba izpostaviti predvsem globalizirano strukturno integracijo oziroma globalno integracijo politične ekonomije (Law in Gill, 1993). Vsaj do poznih 80. let 20. stoletja so bile strukture zaznamovane s trenji med kapitalističnimi državami in tistimi, ki so poskušale razvijati alternativo kapitalizmu. Po razvodenitvi alternativnih projektov zlasti v Sovjetski zvezi in kasneje še na Kitajskem se ponovno vzpostavi totalna globalna dominacija kapitalističnih oblik družbenih in ekonomskih procesov ter odnosov (Gill, 1993, str. 6), kar je posledica nezlomljivega pohoda logike koncentracije kapitala na globalni ravni. Hkrati pa se ta posledica odčita tudi kot rezultat utrditve kapitalizma in nanj vezanega koncepta liberalne demokracije.

Konec blokavske delitve sveta na t. i. kapitalistični zahod in socialistični vzhod kot posledica razpada sovjetskega socializma ne predstavlja le totalne družbene in politične transformacije znotraj (nekdanjih) socialističnih držav, temveč pomeni tudi odprto pot ključnim spremembam in predrugačenju zahodnih kapitalistično-demokratskih družb. Proces zmanjševanja vloge države se je na zahodu začel že na začetku 70. let. Začela ga je organizirana akcija trilateralne komisije (Crozier, Huntington in Watanuki, 1975), ki je s poročilom o stanju demokracije opozorila na preveč demokracije kot glavne ovire za hitrejši gospodarski razvoj. Drugo poročilo je opozorilo, da so naslednja ovira socialno partnerstvo in neokorporativni aranžmaji med predstavniki dela, kapitala in države. V naslednjih fazah, zlasti v drugi polovici 90. let in v

⁷⁶ Globalizacija v strukturnem smislu pomeni objektivni proces, pri katerem se dogaja prepletena globalna soodvisnost organizacij, institucij in družbenih aktivnosti znotraj različnih funkcionalnih sistemov, kot so na primer politični, ekonomski, pravni idr. Ta prepletenost se dogaja na različnih ravneh sistemov (in tudi znotraj vsakega podsistema), kar tvori kompleksno mrežo (hierarhičnih) odnosov. V strateškem smislu pa globalizacijo razumemo kot globalno povezanost in teritorialno prepletenost posameznih podsistemov v procesu. To pomeni, da imajo posledice in učinki, ki so produkt aktivnosti različnih akterjev, (lahko) globalne razsežnosti, ne glede na njihovo fizično teritorialno prisotnost (Jessop, 2008, str. 179). V globalnem integracijskem procesu se odvija združevanje političnega, materialnega, družbenega in kulturnega na globalni ravni, hkrati pa se simultano dogaja tudi proces dezintegracije vsega naštetega, in sicer v odnosu do preteklih ekonomskih, družbenih in političnih organizacijskih oblik in struktur. Globalna integracija torej ni mogoča brez hkratnega procesa dezintegracije (Gill, 1993, str. 5).

začetku 21. stoletja, pa je bilo ugotovljeno, da koncentracijo kapitala ovirajo tudi številni suverenizmi malih nacionalnih držav⁷⁷.

Iskanje absolutnega začetka globalizacijskega procesa je za problematiko, na katero se osredotočamo pri raziskovanju, manj pomembno. Pomembnejše je razumeti družbene in politične dejavnike, ki so znotraj globalizacijskega procesa vodili do prelomne točke zmagoslavja globalnega kapitala nad političnim⁷⁸, kar je v obliki svojevrstnega konglomerata odprlo pot globalnemu neoliberalizmu in triumfu svetovnih kapitalskih trgov. To pa je ustvarilo specifične globalne politične in geostrateške razmere, ki se odražajo tako v mnogih aktualnih konfliktih in kriznih žariščih (npr. Ukrajina, Sirija itd.) kot tudi v nacionalnih in regionalnih politikah posameznih držav.

Pri ekonomskem pojmovanju globalizacije sicer največkrat naletimo na klasično razumevanje le-te, in sicer v okviru integracije trgov, trgovskih poti, internacionalizacije poslovanja ipd. (O'Rourke in Williamson, 2004a, 2004b). Političnost ekonomskih procesov v okviru globalizacije, ključno determiniranih z globalnim neoliberalnim⁷⁹ družbenim in ekonomskim ustrojem, pa največkrat ostane spregledana. Pri raziskovanju se bomo osredotočili ravno na to specifično področje in pojasnjevali dialektično razmerje med globalnimi neoliberalnimi kapitalskimi trendi in Rusko federacijo kot političnim subjektom, ki nastopa znotraj teh in se v odnosu do globalnega neoliberalnega konteksta oblikuje in nanj odziva.

Ravno ekonomska dimenzija globalizacije je tista, ki je najbolj očitna in se kot takšna tudi najintenzivneje odraža v naši zavesti. Pri tem sicer obstajajo argumenti, da večina trgov, gospodarstev in blagovne menjave ostaja skozi različne mehanizme ekonomske selektivnosti

⁷⁷ Postone (2010, str. 7) in tudi številni drugi poudarjajo, da je poleg zmanjševanja politične suverenosti držav pomembno izpostaviti tudi zmanjševanje suverenosti nacionalnih gospodarstev v korist odprtim globalnim neoliberalnim trgov. Pri tem pozablja(jo) izpostaviti, da je omejujoča samo suverenost malih držav, suverenost velikih pa se le še krepi: ZDA, Kitajska, Indija, Brazilija, Rusija in tudi Nemčija.

⁷⁸ Politično obsega celoten spekter družbenih odnosov in razmerij, ki so temelj in gradnik oblikovanja družbenih in političnih ureditev, sistemov in oblasti. Razumevanje koncepta političnega nujno zahteva tudi razumevanje koncepta in konteksta »družbene totalnosti«. Pri tem pa politično ni le tisto, kar je v predstavnihski oziroma liberalnih demokracijah razumljeno kot politika (Lefort, 1991, str. 11). Politično, zreducirano na dimenzijo politike, lahko argumentiramo tudi kot kapitalistični liberalnodemokratični konsenz depolitizacije družbe (Munck, 2005, str. 68–69) na račun ohranitve in reprodukcije obstoječih lastninsko-produkcijskih odnosov in razmerij.

⁷⁹ Neoliberalizmu je uspelo po padcu sovjetskega socializma in ključnih strateških geopolitičnih spremembah, ki so sledile »koncu zgodovine« (Fukuyama, 1992, 2006), uresničiti napovedi svojih teoretskih očetov, kot sta na primer Hayek (1948, 1988, 2001) in Friedman (1980, 2002), ter vzpostaviti globalni družbeni in ekonomski triumf. Ob koncu preteklega stoletja je bil razumljen kot »edina možnost« družbene in ekonomske eksistence, kar je po neogramscijevsko (Stephen, 2011; Gill, 1993) determiniralo tudi splošno družbeno zavest. Danes pa postaja vse bolj jasno, da je neoliberalizem vzrok mnogim globalnim, regionalnim in nacionalnim problemom (Albirton in drugi, 2010, str. xiii–xv).

kljub globalizaciji v regionalni povezavi, kar pa ne velja za mednarodne finančne trge (Giddens, 2000, 36–41). Ravno skozi slednje se namreč odvija intenzivna koncentracija svetovnega bogastva (Piketty, 2014; Varufakis, 2015) in s tem tudi politične moči⁸⁰ v rokah peščice, in sicer ob hkratnem intenzivnem propagiranju liberalnodemokratskih vrednot predstavniške demokracije, kar bomo razumeli in utemeljevali kot antagonistični proces v kontekstu dialektike globalnega neoliberalizma in demokracije.

Neoliberalna globalizacija predstavlja popolnoma novo dimenzijo družbenih in političnih odnosov. Ena glavnih prelomnic v tej smeri se nedvomno zgodi v poznih 60. letih, ko je bil v vesolje izstreljen prvi satelit, ki je komunikacijsko povezal ves svet. Primaren učinek pa se je odrazil skozi intenzivirano komunikacijo v globalnem merilu. Pri tem kot vrhunec seveda nastopata razvoj in uporaba interneta. Vse to se je pomembno odrazilo tudi v ekonomski sferi, kjer se začne globalizacija prostega in enotnega trga, ki je s padcem sovjetskega socializma dobil tudi svetovne razsežnosti. Hutton in Giddens (2000, str. 1–2) trdita, da je bilo ravno to tudi eden od pomembnih dejavnikov, ki so vplivali na razpad omenjenega sistema. Ista avtorja menita, da je sovjetski sistem sicer dosegal očiten napredek znotraj klasičnega gospodarstva, a je bil popolnoma nezmožen razumevanja in delovanja znotraj nove globalne in elektronske ekonomije.

Po koncu hladne vojne pa smo postali prvič priča situaciji, ko je celoten svet bodisi kapitalističen bodisi odvisen od kapitalistične produkcije. Takšno dominanco kapitalističnega sistema pa zaznamujejo tudi tri temeljne značilnosti:

- produktivnost in konkurenčna prednost sta v veliki meri pogojeni z znanjem in informacijami;
- podjetja skupaj s teritorialnimi enotami so organizirana v mrežo produkcije, menedžmenta in distribucije;
- ključne strateške ekonomske aktivnosti in ključni strateški ekonomski faktorji⁸¹ so globalnega značaja, kar pomeni, da vsebujejo zmogljivosti za skladno delovanje po

⁸⁰ To lahko utemeljujemo skozi razumevanje razmerij in soočanje konceptov kapitalistične države (Wallerstein in drugi, 2013; Offe, 1985), politične moči (Mann, 1986, 1990, 2013; Foucault, 1991, 2000, 2008) in hegemonije (Bellamy, 1994; Carlucci, 2013; Kreps, 2015; Mayo, 2015; Gramsci, 1978, 1979), kar bomo tematiki ustrezno uporabili tudi pri nadaljnjem analiziranju.

⁸¹ Sem v največji meri sodijo kapitalski trgi, znanost in tehnologija, specializirana informacijska delovna mesta, bogati potrošniški trgi, multinacionalne mreže produkcije in menedžmenta proizvodnje (kamor lahko vključimo tudi industrijsko kmetijstvo), napredne storitve, medijska komunikacija (kamor lahko prištejemo tudi internet), zabavna industrija vključno s športom in poleg vsega tudi globalni kriminal (Castells, 2000, str. 52).

celem svetu in so povezani v globalno mrežo »inputov« ter »outputov«, ti pa tvorijo okvir, v katerega je vključena večina gospodarstev in delovnih mest, kljub temu da je pri tem delovna sila sama po sebi večinoma lokalnega ali regionalnega značaja (Castells, 2000, str. 52).

Tovrstni tehnološki napredek, združen z intenzivnejšo globalno zasebno koncentracijo kapitala, neoliberalni ideologiji podreja tudi logiko politike in demokracije. S tem se vzpostavlja prevladujoča globalna politična zavest, katere namen je zameglitev in razbitje vsakršne alternative. Giddens (v Hutton in Giddens, 2000, str. 3) opozarja, da takšna aktualna globalna politika poleg novih priložnosti predstavlja tudi vrsto resnih groženj in izzivov, s katerimi se bo treba spopasti.

Neoliberalizem – kot aktualna oblika kapitalistične organizacije lastninsko-produkcijskih odnosov skupaj s političnostjo le-teh – nam v povezavi s koncepti demokracij in avtoritarizmov smiselno odpira vprašanja na več področjih. Harvey (2005b, str. 33) se na primer loteva tudi globalnih, strateških in geopolitičnih problematik in vzpostavlja povezavo med logiko neoliberalnega kapitalizma in logiko teritorija, kar poimenuje »novi imperializem«. Pri tem argumentira, da se ob preseku različnih zgodovinskih in geografskih dejavnikov pojavlja ena ali druga od obeh omenjenih logik, kar tudi podrobneje utemelji. Pomembnejše od ozkega razumevanja kapitalističnega načina produkcije v le grobem ekonomskem smislu pa je razumevanje političnosti in kontrole, ki jo kapital skozi neoliberalno obliko v svoji imanenci neizbežno vzpostavlja nad določenim teritorijem⁸². Pri tem isti avtor argumentira, da je teritorialna kontrola nujno povezana z akumulacijo kapitala. Za razliko od preteklih oblik imperializma dominacijo nad teritorijem v neoliberalni realnosti vzpostavljajo kapitalski tokovi. Pri tem se vzpostavlja tudi odvisnost⁸³, posredovana skozi diskurz razvoja, na kar skozi

⁸² Neločljivi del kapitalizma so sicer tudi različne nacionalne in mednarodne finančne krize. Odprti mednarodni kapitalski in finančni trgi naj bi sicer ponujali velike potencialne možnosti za pospeševanje in vzdrževanje gospodarske rasti v mednarodne tokove vključenih gospodarstev. To pa ni edina stran zgodbe. Ponavljajoča se nestabilnost omenjenih trgov se namreč lahko odraža tudi uničujoče na nacionalna gospodarstva majhnih in gospodarsko slabše razvitih držav. Njihove finančne institucije so majhne in šibke v odnosu do mednarodnih trgov, pri tem pa lahko kot primer navedemo, da je bil celoten bančni sistem na Tajskem ali v Maleziji leta 2000 po obsegu in velikosti primerljiv z eno večjih regionalnih bank v ZDA. Ravno omenjene države pa so zaradi svojega velikega potenciala gospodarske rasti tudi najbolj priljubljene tarče tujih finančnih institucij (Volcker, 2000, str. 76–78).

⁸³ Harvey (2005a, str. 19) trdi, da je neoliberalizem v zadnjih nekaj desetletjih bolj kot revitalizaciji globalne akumulacije kapitala služil vzpostavitvi politične moči v rokah ekonomskih oziroma finančnih elit. Kljub temu da je definicija razreda v neoliberalni dobi zaznamovana z nestanovitno družbeno konfiguracijo, pa se je v Ruski federaciji v času neoliberalne tranzicije na pogorišču socializma Sovjetske zveze zgodilo ravno to – sinteza politične in ekonomske moči se je odrazila v elitni razredni strukturi oligarhov (Harvey, 2005a, str. 31–32).

»teorijo odvisnosti« utemeljeno opozarja tudi Escobar (1994, 2008) in kar bomo podrobneje analizirali v nadaljevanju.

5.6 Neoliberalizem in avtoritarizem

Neoliberalizem se manifestira tudi v vzponu modernih avtoritarizmov. Logika koncentracije kapitala je vzpostavila globalni neoliberalni zasuk, ki se je odrazil v še večjem razlikovanju med revnimi in bogatimi⁸⁴. Ko teoretska načela neoliberalizma stopijo v nasprotje z neoliberalno prakso, se bodisi radikalno popačijo bodisi zavržejo. Neoliberalna teoretska načela so tudi na ta način izkazano v službi pragmatičnega pohoda koncentracije kapitala. Neoliberalizem nastopa kontradiktorno, ko opredeljuje razmerje med svobodo in svobodo trga. Na drugi ravni se ta ista relacija odčita v razpravi o razmerju med demokracijo in avtoritarizmom.

Skladno s klasičnem razumevanjem fenomena se avtoritarizem vzpostavlja tako, da najprej mobilizira zadostne družbene, politične in materialne resurse s ciljem prevzema oziroma vzpostavitve avtoritarne oblike oblasti. Le-ta pa potrebuje ustrezno usmerjanje, organiziranje in nadzorovanje resursov tudi za svoje nadaljnje vzdrževanje oziroma reprodukcijo oblasti. Avtoritarna oblast se vzdržuje in krepi tudi prek politične eliminacije nasprotnikov tako znotraj oblastne strukture kot tudi zunaj nje, pri čemer se dogaja proces razširitve politične moči, hkrati pa tudi proces vzpostavljanja političnega nadzora. Klasično pojmovanje avtoritarizma sicer poudarja vlogo nacionalnega teritorija, vendar pa ne spregleda tudi mednarodnega dejavnika, bodisi v neposredni obliki stimulacije razvoja avtoritarnih oblastnih oblik bodisi v smislu dopuščanja le-teh. Pri klasičnem razumevanju avtoritarizma se na nacionalni ravni največkrat izpostavljajo dejavniki nekonvencionalnega prevzema oblasti. Avtoritarna oblast pa po prevzemu izvaja omejevanje različnih družbenih in političnih svoboščin, pritisk in eliminacijo politične opozicije, neustreznost volilnih procesov ipd. (Tansey, 2016, str. 1–2). Dilema pa se pojavi, ko avtoritarni elementi niso le klasičnega in standardiziranega značaja, temveč gre za latentne, subtilne in težko zaznavne oblike implementacije političnega in ekonomskega interesa peščice v nasprotju z interesom večine,

⁸⁴ Po poročilu programa Združenih narodov za razvoj (*Human Development Report*) iz leta 2009 je bilo leta 1960 razmerje med petino svetovnega gospodarstva, ki živi v najbogatejšem delu sveta, in med petino prebivalstva, ki živi v najrevnejšem delu sveta, 30 proti 1, leta 1990 60 proti 1 in leta 1997 74 proti 1 (Harvey, 2012, str. 28).

kar lahko pojasnimo tudi s procesom intenzivne koncentracije moči v rokah globalnih centrov kapitala.

Opozorimo na dejavnike, ki otežujejo zaznavanje vzpona modernih oblik avtoritarizma v aktualnih politikah. Klasična opredelitev avtoritarizma v osnovi zaznava dva temeljna razreda: prvega, tj. ekskluzivnega, predstavljajo ozke elite, ki vladajo, drugega pa preostanek družbe oziroma široke ljudske mase, ki so iz procesa vladanja izključene. Avtoritarna oblika oblasti pa naj bi bila tako prežeta z antagonizmom med obema poloma. Hkrati pa se pojavlja tudi problem avtoritarnega nadzora vladajoče elite nad ljudskimi masami, pri čemer se kot sredstvo kontrole največkrat izpostavljajo različne t. i. mehke metode, kot je na primer ideologija, ali pa trde metode oziroma represija, kjer izpostavimo na primer uporabo vojske, policije in tajnih služb. S krepitvijo neoliberalnega ustroja in globalno koncentracijo kapitalske in politične moči pa se, prežeto z neoliberalno ideologijo, dogajajo tudi veliko bolj zabrisana politična nevtralizacija, pasivizacija in depolitizacija iz ekskluzivnega razreda izločene množice ter s temi procesi povezano oženje demokracije⁸⁵. Enako pa postaja z neoliberalno identitetno⁸⁶ fragmentacijo tudi veliko bolj zabrisan in na videz fluiden pripadajoči razred posameznika.

V klasičnem avtoritarizmu mora vladajoča elita v oblastne strukture vključiti tudi del množice oziroma izključenega dela družbe, s čimer ji zaupa tudi del politične moči. To je sicer neizogiben proces s ciljem obvladovanja sistema, vendar pa se ta v klasičnem modelu avtoritarizma lahko sprevrže tudi v povratno-kontradiktorni razdiralni element⁸⁷. Načeloma se tovrstna oblast oblikuje na premici med avtoritarnim nadzorom in sorazmerno politično vključenostjo, različna tovrstna razmerja klasičnega avtoritarizma pa bomo ilustrativno prikazali v Tabeli 5.1 (Svolik, 2012, str. 3–10). Opozoriti moramo, da se kljub temu, da se

⁸⁵ Slednje smo v analizi razmerja med logiko neoliberalizma in demokracije ter kapitalistično-demokratskega konsenza že izpostavili.

⁸⁶ Neoliberalizem je redefiniral tudi vprašanje državljanstva. Na državljanstvo veže volitve v posamezna predstavniška telesa, dodaja pa proces potrošnje, ki naj bi bil v samem jedru identitete državljanstva. Tako briše delitev na civilno družbo in državo. Še več. Del civilne družbe, tj. ekonomija, v neoliberalizmu požira vse druge sfere, vključno z državo, ki jo poskuša nadomestiti. V klasičnem kapitalističnem odnosu je v predstavi liberalizma, socializma, anarhizma, skratka večine političnih in družbenih doktrin, posameznik v sistemu hkrati tudi pripadnik razreda. Nosi razredno identiteto, ki ga zelo opredeljuje in določa njegov potencial za kakovost življenja in družbeno in politično delovanje. Pri neoliberalizmu pa se dogaja fragmentacija identitete posameznika, ki je vezana na proces potrošnje. Proces, ki je bil na začetku predstavljen kot garant, utrditev in širitev demokracije z vzpostavitvijo tržnih zakonitosti v politiki, deprofesionalizacijo politike in antibirokratsko revolucijo danes dobiva očitne antidemokratske lastnosti in razvrednotenje politične zastopanosti. Vse to ključno odpira moč kapitalu v politiki, politika pa dobiva trženjske lastnosti. To vodi v politično apatijo državljanov in samoumevnost obstoječega političnega sistema in obstoječih političnih razmerij (Munck, 2005, str. 65–66).

⁸⁷ To je na primer znano iz primerov padca Ceausescujeve oblasti v socialistični Romuniji ali pa iz primerov t. i. »arabske pomladi« v Tuniziji, Egiptu, Libiji, Siriji in iz drugih primerov.

takšen model analitično sklada s preučevanjem klasičnih avtoritarnih sistemov, v veliki meri spregledajo ključni subtilni avtoritarni elementi moderne družbene in politične dinamike, na katere želimo opozoriti z raziskovanjem in ki jih analiziramo ter izpostavljamo prek konceptov parcialnega interesa, korelacije ekonomske in politične moči, vprašanja neoliberalne hegemonije ter drugih družbenih in političnih fenomenov.

Tabela 5.1: Prikaz nekaterih najpogostejših možnih političnih rezultatov in sprememb kot posledic odnosov med različnimi stopnjami »avtoritarnega nadzora« in »vključenostjo« v klasične avtoritarne sisteme

	Politični rezultati in spremembe	
	politične institucije, procesi in politični akterji	vprašanje spremembe oblasti
Delitev avtoritarne politične moči in politično vključevanje	kulti osebnosti/politične rotacije vključenih	(potencialne) omejitve mandata in državni udar/nasproti samovoljnemu sestopu z oblasti oziroma t. i. »izhodu«
	visoka stopnja vključenosti posvetovalnih in odločujočih teles znotraj političnih strank in zakonodaje; volitve	obstanek vladajoče koalicije, prenos oblasti z neustavne oblike na ustavno
Avtoritarni nadzor	politični nadzor nad vojsko in drugimi oboroženimi in varnostnimi strukturami	represija in oborožena intervencija
	notranje (re)organiziranje strank, sicer netoleriranih s strani oblasti	obstanek vladajoče koalicije

Vir: Svolic (2012, str. 18)

Pri vzponu modernih oblik avtoritarizmov in pojasnjevanju razmerja med političnim avtoritarizmom in globalnim neoliberalizmom moramo najprej opozoriti na dvojni ekspanzionizem: nadaljnji razvoj in obstoj tovrstne organizacije kapitala je namreč eksistenčno odvisen od širjenja prostega trga tako interno kot eksterno. V notranjem smislu gre za podrejanje vseh družbenih, političnih in celo personalnih relacij principom trga ob hkratnem

poudarjanju financiranja, privatizacije in profitabilnosti. V zunanjem smislu pa gre širjenje neoliberalnih principov in globalne dimenzije v vse konce sveta. Z obeh perspektiv je vloga modernih *suverenov* zagotavljanje širitve trženjskih principov in vzpostavljanje ustrezne institucionalne infrastrukture, pri čemer so uspešne tiste države, ki so najbolj omejujoče in zato funkcionalne porabnice javnih sredstev, in tisti posamezniki, ki se ustrezno transformirajo v »odgovorne in zgledne potrošnike«. Pomembno dimenzijo pri zagotavljanju teh transformacijskih procesov na ravni držav, skupin in posameznikov predstavlja politični avtoritarizem, ki se izkazuje kot bistvo neoliberalizma: trg ima vedno regulatorno vlogo, saj odreja individualne, skupinske in politične zmožnosti. Da lahko opravlja to svojo navidezno naravno vlogo, za zaščito potrebuje močno državo, na mednarodni ravni pa močnega oboroženega varuha in grožnjo s silo za vse tiste, ki se zoperstavljajo logiki trga kot generalnemu načelu distribucije dobrin (Bloom, 2016, 156–157).

Demokracija predstavlja potencialno grožnjo neoliberalni formulaciji pravic in svobode posameznika⁸⁸, ki se po tej doktrini najbolje izrazijo na svobodnem trgu. Izkazuje se, da je takšna zastavitev predvsem v interesu koncentracije kapitala v rokah peščice, velika večina pa ostane brez ustreznih dobrin in pravic. Ravno zato vsak korak v smeri večje demokratizacije striktni zagovorniki neoliberalizma sprejemajo z nezaupanjem in nasprotovanjem. Demokracija naj bi bila sprejemljiva le v zožujoči liberalnodemokratski formi in razmerah stabilnosti in izobilja. To pa temelji tudi na predpostavki obstoja močnega srednjega razreda, ki naj bi pri tem zagotavljal politično stabilnost za neoliberalno organizacijo kapitala. Namesto sprejemanja odločitev z večino zagovarjajo vladavino elit in strokovnjakov, veliko težo pa namesto parlamentu pripisujejo izvršni veji oblasti in vse bolj tudi sodni. Iz tega izhaja tudi nedotakljivost centralnih finančnih institucij (npr. centralne banke) (Harvey, 2012, str. 90). Parlamentarni in javni nadzor različnih oblik se omejuje z argumentom, da politika in država ne smeta posegati v svobodo trga. Stroga interpretacija ustavnosti, pravna država in pravni sistem v neoliberalizmu igrajo ključno vlogo. Znotraj teh morajo posamezniki najti rešitve za vse svoje probleme, čemur sledi načelo, da morajo biti vsi spori in konflikti rešeni na sodišču.

V neoliberalizmu se odvija tudi razmejitev med individualnim in kolektivnim, kar element avtoritarnosti vsebuje že v esenci. Posameznik, ki ga vodi možnost svobodne izbire, naj bi se združeval v šibke organizacije (npr. v prostovoljne dobrotelne organizacije; aktiviranje v

⁸⁸ Posameznikova svoboda je v neoliberalizmu izražena predvsem skozi njegovo »ekonomsko uporabnost« oziroma »uporabno vrednost«, kar prek teorije človeškega kapitala pojasni Becker (1994).

nevladnih organizacijah itd.), nikakor pa ne v kakršne koli močne kolektivne družbene in politične organizacije, kot so na primer sindikati. Harvey (2012, str. 93–94, 106) citira Jamieja Courta, ki pravi: »Če korporacijska moč ukrade tvojo osebno svobodo, se obljube neoliberalizma izneverijo.« Prav tako je za neoliberalizem nesprejemljivo združevanje v močne politične organizacije, katerih aktivnosti bi lahko temeljito posegale v delovanje prostega trga. Združevanje in odločanje večine po demokratičnem načelu neoliberalizem omejuje. Radikalno nastopa proti vsem formam združevanja, ki bi ogrozile logiko koncentracije kapitala, tako da je zelo neizprosen do sindikatov, vseh oblik združevanja delavcev, socialističnih organizacij ipd. Namesto organizacij družbene in politične kolektivnosti se je v skladu z neoliberalno dogmo treba zanašati na nedemokratične institucije, ki v nasprotju z demokratičnim ali kolektivnim načelom niso odgovorne nikomur, kot sta to na primer Ameriška federalna banka (FED) in Mednarodni denarni sklad (IMF).

Če se ogrožajočim družbenim gibanjem in različnim kolektivnim družbenim organizacijam uspe vzpostaviti in politično organizirati do te mere, da bi lahko začele posegati v temeljne strukture neoliberalizma (npr. prosti trg), je zoper njih dovoljena uporaba različnih represivnih, če ne celo kar avtoritarnih metod in sredstev. Takšna neoliberalna družbena in politična praksa pomeni zanikanje ravno tistih neoliberalnih utopičnih teoretskih principov in svoboščin, ki jih neoliberalna teorija zagovarja v svojih temeljnih zastavitvah – to naj bi bila svoboda posameznika.

Glavni orodji boja za discipliniranje potreb po organiziranju upora logiki koncentraciji kapitala sta mednarodna konkurenca in finančna globalna organizacija kapitala. Omenjena ekonomsko-politična dejavnika predstavljata namreč močno sredstvo za »mehko« discipliniranje družbenih gibanj in političnih organizacij, ki nasprotujejo ali kljubujejo neoliberalni ureditvi znotraj posameznih držav. Če pa uporabe teh metod, ki nastopajo skupaj z močnim propagandnim (superstrukturnim) aparatom in drugimi pritiski spodletijo, sledijo policijska, pravna in vojaška intervencija. Harvey (2012, str. 94) zato opravičeno opozarja, da »liberalni (in s tem neoliberalni) utopični projekt za svoje vzdrževanje naposled potrebuje avtoritarizem, ki svobodo množic omejuje v imenu svoboščin⁸⁹ peščice.«

Neoliberalna država nastopa kot agent vzpostavitve prostega trga in naj bi se po uresničitvi svojega poslanstva umaknila v ozadje in silam trga prepustila prosto uravnavanje družbenih

⁸⁹ Svoboščine v tem primeru predstavljajo skozi neoliberalni koncept in ideologijo svobode trga izražen interes peščice.

odnosov. Po vzpostavitvi ugodnega poslovnega okolja naj bi država na prizorišču globalnega trga nastopala v vlogi »konkurenčnega poslovnega subjekta kolektivne organizacije oziroma korporacije«, ker je za uresničitev neoliberalne strategije kljub vsemu potrebna legitimacijska podpora državljanov (Bonanno, 2017, str. 147–181). Paradoksalno se neoliberalizem superstrukturno najbolj napaja z nacionalizmom,⁹⁰ kljub temu da je ta že v svojem bistvu nastrojen proti neoliberalnemu globalizacijskemu programu. Kot pomemben mobilizacijski naboj neoliberalizmu idealno služijo oboroženi konflikti in podpihovanje občutka nevarnosti. Kultura strahu, ki se tako ustvarja, predstavlja enega od esencialnih nabojev avtoritarnega populizma. Pri tem si Harvey (2012, str. 108–109) zastavlja vprašanje: »Kaj lahko nadomesti neoliberalno državo, če je ta inherentno nestabilna?« Center razvoja neoliberalizma v praksi (ZDA) ponuja predvsem izrazito neokonservativne⁹¹ ideje, ki jih Wang (2003, str. 44) v teoretskem smislu povzame kot različen spekter oblik »neoavtoritarizma, »neokonservativizma⁹²«, »klasičnega liberalizma« itd. in trdi, da postajajo meje med neoliberalizmom in avtoritarizmom držav v vzponu (Kitajska, Singapur) ter med tistimi v ZDA in tudi drugod na zahodu vse bolj zbrisane.

Globalne strukturne spremembe, ki so se v svetovnem finančnem sistemu pojavile po razpadu Brettonwoodskega sistema konec 60. let in globalnem neoliberalnem zasuku, ki je le-temu

⁹⁰ Poudarimo, da neoliberalna teorija razmejuje tudi med državo in narodom, pri čemer se »kot neoliberalna nujnost« prej ali slej pojavi prekinitve vezi med obema (kot se je to zgodilo npr. v predhodno korporativističnih državah – v Franciji in Mehiki). Konglomerat omenjenih konceptov je sicer izhajal iz tradicije »vpetega liberalizma«, neoliberalizem pa med »državo« in »narodom« razmejuje tako v teoriji kot praksi. Neoliberalna država sicer vsebuje določene elemente močne države, ki so zanjo vitalnega in eksistencialnega značaja. Vendar pa hkrati za svoje preživetje potrebuje tudi določeno vrsto in obliko nacionalizma. To pa pride do izraza še posebej takrat, ko gre za preživetje, širjenje in dominacijo (neoliberalnega) kapitala na globalni ravni (Harvey, 2012, str. 113). Pomembno pa je poudariti, da v svoji srži – tako sicer specifično neoliberalno zaveznitvo z nacionalizmom kot tudi neokonservativno zaveznitvo z »narodnim moralnim poslanstvom« – predstavljata potencialno globalno grožnjo. Prva oblika se namreč odraža v nevarnosti konfliktov zaradi medsebojno tekmujočih oziroma celo sprtih (posameznih) nacionalizmov. Podoben učinek pa velja tudi za drugo kategorijo oziroma tekmovalje v globalnem zagovarjanju »posebnih in domnevno boljših moralnih vrednot« (Harvey, 2012, str. 115).

⁹¹ Neokonservativizem se sicer rad predstavlja kot zaščitnik pred avtoritarizmom, katerega elemente je začel prinašati neoliberalizem, kljub temu pa še vedno nadaljuje z osnovno kontradiktornostjo neoliberalizma že v njegovi temeljni ideji: »Č/e ne obstaja nič takšnega, kot je družba⁹¹, ampak le množica posameznikov, lahko kaos privatnih individualnih interesov zlahka prevlada nad redom«. V strahu pred anarhijo in nihilizmom zato neokonservativci zagovarjajo intenzivno militarizacijo, ki naj bi bila obramba pred kaosom individualnih interesov. Pri tem pa igra ključno vezivno vlogo nekakšen splet dejanskih in izmišljenih notranjih in zunanjih, domačih in mednarodnih groženj, ki ves čas napajajo nekakšno splošno družbeno paranoičnost.

⁹² V luči neoliberalizma in avtoritarizma moramo podrobneje osvetliti tudi vprašanje neokonservativizma in nacionalizma. Pri tem Harvey (2012, str. 109–110) trdi, da neokonservativizem, sicer v enaki meri, kot to počne tudi neoliberalizem, zagovarja korporacijsko moč, zasebno podjetništvo in hkratno obnovo razredne moči, v skladu s tem pa se zanaša predvsem na vladavino elit, nezaupanje v (razširjeno) demokracijo in ultimativni ideal prostega trga. Vendar pa se prvi od neoliberalne prakse razlikuje v dveh ključnih točkah:

- v predstavi o redu kot odgovoru na kaos individualnih interesov;
- v predstavi o »naduti moralnosti« kot »nujnemu družbenemu vezivu«, ki služi v vlogi zaščite političnega telesa pred »zunanji in notranji vplivi« oziroma nevarnostmi.

sledil, so se izrazile v spremenjenem globalnem razmerju kapitalske moči. Težišče se je z evroatlantskega prostora začelo pomikati proti Aziji in nezahodnemu svetu. Prvi zametki tovrstnih sprememb so bili razpoznavni že v času t. i. »zlate dobe kapitalizma«, ko sta povojni Japonska in Zahodna Nemčija beležili izrazito stopnjo ekonomske rasti, kar je zamajalo zlato dolarsko pariteto in plačilno bilanco transformiralo v škodo ZDA. Ameriška ekonomska politika se je s tem začela zadolževati. Neoliberalni finančni sistem je ob demontaži Brettonwoodskega sistema zlasti po letu 1972 začel ustvarjati razmere, ki so se kot nestabilne kazale že v času 90. let in se končno izrazile v globalni finančni krizi leta 2008/2009. Vlade evropskih držav in ZDA so se s finančno krizo spopadle z različnimi oblikami intervencij in z omejevalnimi ukrepi. Ekonomske razmere, v katerih se je znašel celoten zahodni svet pod neoliberalnim ustrojem, so bile eden glavnih dejavnikov ustvarjanja in krepitev dveh vrst avtoritarizma: na Zahodu sta se ksenofobija in rasizem prepletla z avtoritarnim populizmom, na Vzhodu pa sta se zaradi transformiranja ekonomske moči začela vzpon in krepitev avtoritarnega kapitalizma (Fouskas in Gökay, 2019, str. 15–16).

5.6.1 Avtoritarni kapitalizem

Vzpon avtoritarnega kapitalizma prepoznavamo pretežno v nezahodnem in tradicionalno nedemokratskem delu sveta. Fenomen sledi trendu globalne koncentracije kapitala, ki sta ji pot odprla neoliberalni ustroj in prenos logike kapitala brez demokracije. Doktrinarna dimenzija neoliberalizma je izražena s t. i. washingtonskim konsenzom, ki predstavlja pomemben dejavnik vzpostavitve neoliberalnega globalnega reda. V praksi zastopa splet različnih mehanizmov, prek katerih se vzpostavlja globalni primat prostega trga. Proces so implementirale ZDA, glavno vlogo pri tem pa so igrale posamezne finančne institucije, ki so predvsem skozi finančno liberalizacijo in privatizacijo vzpostavile razmere za koncentracijo moči v rokah globalnih finančnih elit in multikorporacij. Ravno te nadzorujejo pretežni del svetovnega gospodarstva in igrajo prek različnih mehanizmov pomembno vlogo tako pri neposrednih političnih odločitvah kot tudi posredno prek vpliva na zavest množic ter javno mnenje (Chomsky, 1998, str. 19–21).

Zlom Sovjetske zveze je hudo prizadel postsovjetski geopolitični prostor na čelu s tranzicijsko Rusko federacijo kot najpomembnejšim akterjem. Drugi globalni »nezahodni« centri moči – Kitajska, Indija, Brazilija, Japonska – so iz te velike bitke izšli razmeroma neprizadeti. Z razpadom sovjetskega socializma se je v takšnem globalnem zmagoslavnem kontekstu sprva

okrepilo in poglobilo zaupanje v dominantni neoliberalni kapitalistični ustroj. Kljub temu pa je del srednjeazijskih držav ostal v določeni meri skeptičen do procesov »westernizacije« in se je ekonomsko in politično bodisi naslonil na Rusko federacijo bodisi je eksistiral kot nekakšna vmesna cona med Vzhodom in Zahodom. Koncept demokratične svobode je skozi konglomerat liberalne demokracije odprl vrata konceptu svobodnega trga, ki je vzpostavil primat nad vsem družbenim in političnim, ne ozirajoč se na družbene, politične, kulturne in druge specifične posameznih narodov (Lukin, 2018, str. 2–4). Odprtje nacionalnih trgov nezahodnih držav skozi procese (neo)liberalne demokratizacije, pa sam po sebi ni zagotavljal tudi nadaljnjega razvoja ali pa vzdrževanja demokracije.

Krepitev prenosa globalnega težišča moči na Vzhod je ključno povezana z gospodarsko rastjo in družbenim razvojem Kitajske, pri čemer igrajo pomembno vlogo tudi različna ekonomska ter politična zaveznitva in partnerstva. Neoliberalni ekonomski in politični razvoj je ustvaril prenos vse večje ekonomske moči med države BRICS-a⁹³, vendar pa temu trendu nista sledila tudi prenos in razvoj demokracije. Namesto tega se z rekonsolidacijo svetovne geostrateške⁹⁴ moči in s spremenjenim težiščem intenzivne ekonomske rasti predstavlja avtoritarni kapitalizem. Ob nespremenljivih aktualnih družbenih in političnih trendih bo postal avtoritarni kapitalizem učinkovitejši od dosedanjih liberalnodemokratičnih form kapitalizma (Kai, 2017, str. 24–28), kar bo ob koncentraciji politične in vojaške moči predstavljalo enega od najpomembnejših in najkompleksnejših prihodnjih globalnih družbenih, političnih in varnostnih izzivov. Koncentracija kapitala je v svoji zgodovini za prehode v višjo fazo razvoja vedno uporabila avtoritarni politični sistem, in sicer za hitrejši in učinkovitejši prehod ter za stabilizacijo dosežene stopnje.

Premik v smer Azije se dogaja tudi pod vplivom nove vloge koncentracije ljudi v razvoju najmodnejšega kapitalizma. Države omenjenega bloka bodo najverjetneje gospodarsko presegle članice G6 najkasneje do leta 2050, do leta 2025 pa naj bi tvorile že polovico obsega ekonomije aktualnega kluba G6⁹⁵. Poleg povečane potrošnje se pričakuje tudi drastična rast na področju investiranja, izbira investicijskih trgov in ciljev investiranja pa predstavlja tudi

⁹³ Brazilija, Rusija, Indija in Kitajska.

⁹⁴ Fenomen podrobneje opredeljujemo v poglavju, vezanem na mednarodno politiko Ruske federacije.

⁹⁵ Ocenjuje se tudi, da bi bile ob takšnih trendih do leta 2050 med najrazvitejšimi gospodarstvi G6 le še dve od aktualnih članic – to sta ZDA in Japonska. Poudariti pa moramo, da naj bi bili pri tem posamezniki oziroma prebivalci znotraj posameznih držav članic BRIC(S)-a še vedno revnejši kot državljani držav aktualnih članic G6, z izjemo Ruske federacije, ki naj bi v tem kontekstu izmed vseh omenjenih najbolj prednjačila. Kitajska pa naj bi imela podobno rast BDP-ja na prebivalca, kot jo imajo članice bloka G6 danes. Glej priloge 1–5.

izredno pomembne ekonomske odločitve političnega in strateškega značaja (Wilson in Purushothaman, 2007, str. 3–10).

Ne glede na vrstni red gospodarsko najmočnejših držav do leta 2050 so si različne napovedi v nečem enotne: na prvem mestu bo nesporno Kitajska, ki svojo prednost povečuje, hkrati pa bodo pretežni del svetovnega gospodarstva – z izjemo ZDA, Evropske unije kot celote ter pogojno Japonske – tvorile »nezahodne« države oziroma tiste, ki imajo bodisi nedemokratsko ureditev bodisi je njihova implementacija demokracije vprašljiva. Na lestvici prvih petnajstih najmočnejših gospodarstev so po večini napovedi: Kitajska, Indija, ZDA, Indonezija, Brazilija, Mehika, Japonska, Rusija, Nigerija, Nemčija, Združeno kraljestvo, Savdska Arabija, Francija, Turčija in Pakistan. Prve tri države⁹⁶ oziroma še Evropska unija kot celota bodo tvorile pretežni del svetovnega gospodarstva (PwC, 2015; EU Commission Report, 2012). Po zatonu sovjetskega socializma so zmagoslavje, samozavest in priljubljenost zahodnega političnega modela temeljili predvsem na splošni družbeni in politični percepciji, da ta ponuja možnost za največji gospodarski razvoj in napredek, kar pa se spreminja z aktualnimi globalnimi trendi⁹⁷.

5.6.2 Avtoritarni populizem

Skladno z izpostavljenimi trendi se je začel v zahodnem delu sveta (EU, ZDA itd.) avtoritarizem manifestirati v formi avtoritarnega populizma. Neoliberalizem in globalna organizacija kapitala vse bolj povečujeta družbeno neenakost, ki še dodatno zmanjšuje zaupanje v obstoječe politične strukture in družbeno organizacijo. Kriza 2008 je neenakost še povečala, tako da se je reševala na plečih najrevnejših slojev in srednjega razreda, medtem ko sta se moč in bogastvo najbogatejših centrov moči še nekajkrat povečala. Oblikovanje vse bolj izrazite razlike med elito kot peščico ljudi, ki upravlja veliko večino družbenih dobrin in ustvarjenega bogastva, ter množico na drugi strani ustvarja pogoje za populizem. Populizem namreč le poudarjeno izpostavlja realno obstoječo razliko med peščico in množico, pri čemer radikalno spremembo

⁹⁶ Globalna gospodarska rast se dogaja na naslednji način: Kitajska (61.079 \$), Indija (42.205 \$), ZDA (41.384 \$), Indonezija (12.204 \$), Brazilija (9.164 \$), Mehika (8.014 \$), Japonska (7.914 \$), Rusija (7.575 \$), Nigerija (7.345 \$), Nemčija (6.338 \$), Združeno kraljestvo (5.744 \$), Savdska Arabija (5.488 \$), Francija (5.207 \$), Turčija (5.102 \$) in Pakistan (4.253 \$). Pri tem vidimo intenzivno koncentracijo globalnega kapitala v vrhu držav, potem pa strm padec, ki se le še intenzivira. BDP je izražen v PPP in milijardah dolarjev (PwC, 2015, str. 3).

⁹⁷ Prikaz ekonomskih kazalcev gospodarske rasti držav BRICS-a in G6 podrobneje predstavljamo v prilogah A, B, C, D in E.

vedno investira v marginalne napakice⁹⁸ elite ali celo samo srednjega sloja, kar napaja zlasti rumeni tisk.

Ideja o nepravilnosti sistema se odraža v različnih formah populizma, ki vsebuje avtoritarno komponento. Teme, ki bi načenjale strukturne mehanizme koncentracije kapitala, so odrinjene iz javne diskusije, sprejemajo se po diktatu in na hitro: na primer ustavna sprememba o prepovedi referendumov o fiskalnih zadevah države, sanacija bančnega sistema. Politične opcije, opredeljene kot populistične, so naravnane proti sistemu in obstoječim strukturam, ekonomsko nepravilnost pa izredno učinkovito prepletajo z identitetnim vprašanjem. Iz tega se napajajo nacionalni populizmi, ki so se posebej v zadnjem času intenzivirali v Evropi⁹⁹. Populistične stranke so značilne po agresivni protielitni retoriki: etabrirane in korumpirane elite naj bi bile vzrok vseh težav, same pa se postavljajo na stran od elit odtujenega in izkoriščenega ljudstva. Zato po večini pripadajo politični opoziciji, znotraj katere največkrat tudi ostanejo. Problem pa se pojavi, če dobijo zadostno podporo, da osvojijo oblast in s tem postanejo tudi same politična elita. Če se po izvolitvi ne spojijo¹⁰⁰ z obstoječimi političnimi elitami in sistemskimi mehanizmi, kar je sicer v nasprotju z zahtevami in pričakovanji njihovih podpornikov, izvedejo radikalno predrugačenje oblastnih struktur, največkrat v smeri avtoritarizma (Gamble, 2019, str. 27–30).

S Trumpovim predsedovanjem se je začel avtoritarni populizem intenzivirati tudi v Združenih državah Amerike, saj je »politika argumenta« vse pogosteje in intenzivneje nadomeščena s »politiko spektakla«, kar je ena ključnih značilnosti populizma. Kellner (2016, str. 3–6) pravi, da so se v ZDA prvi zametki le-tega začeli nekje sredi 90. let, na primer s spolnim škandalom nekdanjega ameriškega predsednika Billa Clintona, sojenjem O. J. Simpsonu in rastjo medijskih hiš (npr. Fox TV, CNN, MSNBC itd.) ter celodnevnim predvajanjem novic, ki so vse od tedaj zaznamovale ameriško in svetovno politiko. V devetdesetih se je začel tudi množični

⁹⁸ Takšna ključna vprašanja populizma so: kako je kdo oblečen, kako se obnaša, kako so izjave tega ali onega neprimerne, kako uradnik obravnava stranko pred okencem, kakšna je plača predsednika vlade, s katerim avtom se vozi minister ipd.

⁹⁹ Nacionalnim populistom v EU je skupno, da izražajo nasprotovanje globalizaciji, Evropski uniji in evru, vladajoče evropske elite pa vidijo kot skupnega in enotnega političnega nasprotnika, zaradi katerega izgubljajo svojo nacionalno identiteto. Populistične stranke so prisotne skoraj povsod po Evropi, pri čemer so opozicijske stranke (npr. Nacionalna fronta v Franciji, AfD v Nemčiji, Pet zvezd v Italiji), za razliko od Madžarske in Poljske, kjer so populistične stranke prevzele oblast in že začele ali poizkusile razgrajevati institucije liberalne demokracije. Populizem ni zaobšel niti Švedske in Norveške, večina populističnih strank pa je na desnem političnem polu. Levici pripadata na primer Syriza v Grčiji in Podemos v Španiji (Gamble, 2019, str. 30).

¹⁰⁰ V Avstriji je bila populistična stranka na primer del vladajoče koalicije, kar predstavlja primer inkorporiranosti populističnega elementa v obstoječo politično strukturo elit.

razvoj interneta, v katerega so se prek prvih zametkov družbenih omrežij poleg najstnikov in drugih delov populacije na različne načine vključili tudi politiki in nekatere priljubljene zvezde. Z razvojem družbenih omrežij¹⁰¹, ki so omogočila bolj decentralizirano, bolj neposredno in bolj dvosmerno produkcijo javnih stališč in dogodkov, je populizem dobil še dodaten zagon pri kreiranju najrazličnejših svetov – mnogi od njih so očitno lažni.

Politiko spektakla je skupaj s konceptom spektakla opredelil Debord (2014), ki opozarja, da je spektakel proizvod produkcijskih in lastninskih razmerij. Vsi življenjski vidiki in dimenzije so združeni v nekakšno unificirano »prezentacijo«, spektakel pa se prikazuje kot družba sama¹⁰².

Medijski spektakel igra pomembno vlogo, ko se poročanju o dogodkih izrednega značaja (npr. o vojni, nesrečah, naravnih katastrofah itd.) dodaja dimenzija spektakularnosti, kot da gre za svojevrsten šov. Podobno se je zgodilo na ameriških predsedniških volitvah leta 2016, saj lahko tudi aktualnega predsednika države Trumpa razumemo in interpretiramo kot »proizvod spektakla«. Osnova tega fenomena pa sega veliko globlje kot le v čas zadnjih predsedniških volitev, saj se je »politika spektakla« začela intenzivirati že v 80. letih 20. stoletja. Tako mediji kot tudi Trump so poskrbeli za (samo)promocijo aktualnega predsednika kot uspešnega poslovneža v skladu z njegovimi nepremičninskimi posli in tistimi, povezanimi z igrami na srečo. To se je stopnjevalo prek različnih TV-oddaj in televizijskih šovov ter se le še končno odrazilo v predsedniški kampanji. Bistveno je poudariti, da je Trump lahko nastopil kot kandidat za predsednika ZDA in tako postal ena glavnih političnih sil, na volitvah pa je tudi zmagal, in to zaradi spektakla. Ta predstavlja namreč enega glavnih političnih dejavnikov in hkrati s tem tudi eno najmočnejših političnih sil¹⁰³ (Kellner, 2016, str. 4–5). Ob tem se moramo vprašati, v kolikšni meri so prvine »družbe in politike spektakla« prežele splošno ameriško in

¹⁰¹ Sem sodijo na primer Facebook, Twitter, Instagram, Skype idr.

¹⁰² Družbo oziroma »**politiko spektakla**« je skupaj s konceptom spektakla opredelil Debord (2014), ki opozarja, da je »spektakel« proizvod produkcijskih oziroma (kot je z našo raziskovalno problematiko morda skladneje, čeprav gre v temelju za isto vprašanje) lastninskih razmerij. Avtor skozi koncept in proces »**delitve**« ter »**unifikacije**« opozarja, da se je predhodna »**življenjskost**«, ki je bila sicer primarno izražena skozi koncept »**biti**«, prek produkcijsko-lastninskega koncepta »**imeti**« transformirala v sedanji koncept »**pojavnosti**«. Ta pa služi kot popolna unifikacija siceršnje akumulacije spektaklov, čemur je ultimativno podrejeno vsakršno zaznavanje **družbenega in političnega**. Vsi življenjski vidiki in dimenzije so tako združeni v nekakšno unificirano »**prezentacijo**«, spektakel pa se skladno z družbo prikazuje kot družba sama oziroma nastopa v vlogi »**sredstva unifikacije**«, ki kot del družbe same zedinja vse kolektivne predstave in oblike ter tudi predhodne fragmente množice zavesti. Pri tem pa avtor spektakel povezuje tudi s **hegemonijo** in pravi, da v »družbi spektakla« ne gre več le za golo in neposredno ekonomsko dominanco, temveč se le-ta izraža prav tako prek dominance »družbe spektakla«. Posebne kritike je deležna tudi »**potrošniška družba**«, pri kateri vlada »**fetiš potrošništva**«, ta pa se izraža tako skozi »**kulturno homogenizacijo**« kot tudi skozi proces »**množične mediacije**«.

¹⁰³ Medijski spektakel, ki definira ameriško politiko in vpliva na potek in izid volitev, je po »spektakulaciji«, npr. 11. septembra, po napadu na Afganistan in Irak itd., deloval tudi kot ena glavnih družbenih in političnih sil ustoličenja aktualnega ameriškega predsednika (Kellner, 2016, str. 4–5).

globalno zavest in v kolikšni meri bi bila tudi vsakršna alternativa izvolitvi Trumpa bolj ali manj produkt spektakla. Politika spektakla je prežela politično zavest na zelo podoben način in sovpadajoče z neoliberalno ideologijo.

Pri »avtoritarnem populizmu« se lahko podobno kot tudi Kellner (2016, str. 19–20) sklicujemo na teorijo Fromma (1984) in koncept »bega pred svobodo«. V skladu s tem lahko teorijo samoodrekanja svobode posameznikov na račun neracionalnih avtoritarnih režimov prepoznamo tudi v posameznih političnih strujah v aktualnem ameriškem in evropskem političnem prostoru. Opozoriti moramo, da je takšen »pobeg« rezultat različnih političnih, ekonomskih, zgodovinskih, ideoloških in psiholoških dejavnikov, saj se poleg avtoritarizma pojavljajo celo posamezne lastnosti¹⁰⁴ in primesi neofašizma.

V ZDA se je zgodil zasuk od materializma v smeri postmaterializma, katerega glavni naboj predstavlja generacija Američanov, odraščajočih, socializiranih in izobraženih v 60. in 70. letih 20. stoletja v duhu prvin družbenega in političnega liberalizma. Posebnega pomena je bila tudi zmaga Trumpa znotraj republikanske struje v primarnem krogu, kar lahko interpretiramo kot mobilizacijo določenega ameriškega družbenega segmenta, ki je v porastu demokratskih in liberalnih prvin čutil ogroženost lastne identitete. Trump pri tem predstavlja politično refleksijo avtoritarno-populistične frakcije, ki je skozi leta naraščala in se počutila politično neuslišano. Politična stališča, ki jih je zastopal oziroma jih še vedno, pa so v nasprotju s tistimi, ki so bila postopen rezultat postmaterialistične liberalizacije ameriške družbe in politike. Nanašajo se na vprašanje rase, nacionalnosti, vere, spola itd., v povezavi z njimi pa se močan družbeni ter politični segment Američanov počuti »identitetno in statusno ogrožen« (Norris in Inglehart, 2019, str. 331–332). Pri tem se naslanja na politiko avtoritarnega populizma, ki se ponuja kot stabilizator razmer in nevtralizator dejanskih ali namišljenih groženj, pa čeprav na račun samoodrekanja svobodi in demokraciji.

¹⁰⁴ Te predstavljajo nadaljevanje (neoliberalne) tradicije »avtoritarnega populizma« po vzoru (dveh glavnih političnih implementatorjev neoliberalizma) Margret Thatcher in Ronalda Reagana. Slednji je tudi sam izhajal iz zabavljaštva in bil bolj ali manj produkt tistega, kar smo predhodno predstavili kot »družbo spektakla«. Vendar pa je pomembno poudariti, da Trump ne premore niti discipline niti spretnosti Ronalda Reagana, hkrati pa tudi ne političnih sposobnosti in samodiscipline Margaret Thatcher. V svojih nastopih je impulziven, žaljiv, napadalen in diskriminatoren, hkrati pa je njegova posebnost tudi to, da nima pravega »partijskega« oziroma ideološkega aparata in pripadajoče ustrezne politične infrastrukture, ki bi vodila politični tok v neki vsaj razmeroma začrtani smernici (kot je to poznano v primeru drugih avtoritarnih sistemov).

5.6.3 Hegemonija in neoliberalni imperializem

Da bi ustrezno razumeli vlogo in pozicijo Ruske federacije v globalni neoliberalni družbeni totalnosti, se moramo najprej navezati na metodo dialektike (historičnega) materializma¹⁰⁵. Pri tem igrata ključno vlogo analiza in razumevanje globalnih družbenih odnosov, ki nastopajo v razmerju z obstoječimi družbenimi strukturami. Namesto atomiziranega analiziranja državnih subjektov, institucionalnih organizacij, korporacij, interesnih skupin in podobnega pri tem predstavlja ključen predmet analize vloga družbene in politične strukture (Gill, 1993, str. 24) znotraj globalizacijskega procesa. Cox (1993, str. 30) pojasnjuje, da se v postvestfalskem mednarodnem sistemu¹⁰⁶ dogaja tranzicijski proces univerzalizacije in integracije predhodnih

¹⁰⁵ Pri tem se navežimo še na »historično nujnost«, ki predstavlja splet družbenih in političnih odnosov znotraj »danih možnosti«. Le-te so zaznamovane z dialektiko obstoječih družbenih struktur, ki med drugim vključujejo družbene institucije, obstoječi družbenoekonomski sistem, razmerja (politične) moči, ideologijo, teorije idr. Družbena in politična aktivnost znotraj obstoječih družbenih struktur ima vedno historično predpostavko, s katero so strukture (eksistenčno in formativno) zaznamovane (Gill, 1993, str. 23).

¹⁰⁶ Ob analiziranju odnosa med neoliberalizmom in avtoritarizmom (tudi skozi koncept hegemonije historičnega kapitalizma se je smiselno dotakniti ustreznega sovpadajočega historičnega reza, pri čemer Arrighi (v Gill, 1993, str. 158) izpostavlja tri prelomna obdobja:

- Prvo med temi predstavljata nizozemska hegemonija in vestfalska ureditev mednarodnega sistema, ki je temeljila na vestfalski mirovni pogodbi iz leta 1648 in na principu meddržavne uravnovešenosti sil. Takšna ureditev, ki predstavlja sicer še danes temelj, na katerem slonijo mednarodni odnosi, pa je poleg miru oblikovala tudi zelo pomembno enotno ekonomsko platformo za trgovanje, iz česar se je vzpostavila svoboda v mednarodnem trgovanju in s tem tudi začetek koncentracije moči v rokah posameznih zasebnih ekonomskih subjektov. Pri tem je imela primat Nizozemska kapitalistična oligarhija, ki je novo vzpostavitev sistema uporabila za skoraj neomejeno zasebno kapitalsko koncentracijo in s tem nadomestila »predvestfalski« primat, ki ga je imela Beneška republika. Poudariti je treba, da Nizozemcem v gospodarskem sistemu, v katerem so sami sicer igrali najpomembnejšo vlogo in znotraj njega vzpostavili tudi ekonomski primat, nikdar ni uspelo vzpostaviti tudi vodilne politične vloge oziroma nekakšne »nadoblasti«, kot to storijo njihovi nasledniki.
- Drugo obdobje predstavlja britanska hegemonija pod primatom imperializma »prostega trga«. Velika Britanija se je tako kot tudi Francija razmeroma pozno vključila v neposredne dogodke vzpostavitve »postvestfalskih« razmerij v Evropi, kar pa je vplivalo na njeno pomorsko strateško usmerjenost. Na to pa je še dodatno vplivala tudi njena otoška geografska lega. Z ekspanzionistično in imperialistično pomorsko politiko in porazom Francije v sedemletni vojni je Veliki Britaniji (v okviru Združenega kraljestva) uspelo prevzeti tedanji evropski (oziroma kapitalistični) primat ter globalno dominanco na svetovnih morjih. Kljub izločitvi vseh pomembnejših evropskih rivalov pa se je hkrati z dominanco in centrom moči začel tudi politični upor, ki se je izrazil tudi v ameriški deklaraciji o neodvisnosti, podpisani leta 1776, in ki je bil usmerjen neposredno proti imperialističnemu odnosu pod vplivom Združenega kraljestva. Uporniški naboj, posebej med letoma 1776 in 1848, je ob prvi industrijski revoluciji (v Veliki Britaniji), ki je sicer sledila ameriški revoluciji 1776, ključno predrugačil tudi družbena in politična razmerja znotraj Združenega kraljestva. Kapitalistična industrializacija je namreč potrebovala tudi ustrezen politični naboj, ki pa ga je v tistem trenutku predstavljalo širjenje procesa »demokratizacije«. Poleg tega pa se je z industrializacijo vzpostavila tudi prva (zasebna) kapitalistična struktura kot resen politični agent in hkrati s tem tudi kapitalistični razred lastnikov produkcijskih sredstev. Veliki Britaniji je v času svojega globalnega primata sicer uspelo vzpostaviti nekakšno »svetovno oblast«, vendar pa je ta izgubila svoj primat po letu 1870 – najprej znotraj evropskega razmerja moči, kmalu pa tudi v svetovnem merilu.
- Tretje pomembno obdobje pa predstavljata ameriška hegemonija in sistem korporacijskega kapitalizma oziroma »prostega podjetništva«. S prestrukturiranjem razmerij moči v Evropi konec 19. stoletja se pojavi tudi nova evropska sila – Nemčija. Po dveh svetovnih vojnah, ki sta se primarno odvijali na evropskem kontinentu, in boljševistični revoluciji v Rusiji ter vzpostavitvi Sovjetske zveze se začne hegemonija

oblik identitete in interesov, kar lahko prepoznamo v procesu neoliberalne globalizacije. Hkrati pa se odvija tudi konflikt oziroma dialektično razmerje med družbenimi silami kozmopolitskega značaja na eni strani in med silami, ki se identificirajo z nacionalno-teritorialnimi vzorci, na drugi¹⁰⁷.

Ko govorimo o hegemonskih strukturah, se navežimo na Gramscija (1978, 1979), ki pojasnjuje vprašanje hegemonije in odnos med buržoazijo ter oblastnimi (državnimi) institucijami. Pri tem razlikuje med družbami, znotraj katerih je buržujem uspelo vzpostaviti hegemonsko pozicijo,¹⁰⁸ od tistih, kjer jim to ni uspelo. V prvi skupini izpostavi stare kapitalistične države, kot so na primer države severne in zahodne Evrope. Tu je hegemonija kapitalizma najbolje prežela splošno ljudsko zavest ravno skozi fenomen civilne družbe, ki predstavlja obliko družbenega kapitalistično-demokratskega konsenza. To pa pomeni, da kapitalistom ni (bilo) treba voditi družbe neposredno skozi institucije državne oblasti. Pri tem pojasnjuje, da je s tem, ko je državni administrativni, izvršilni in prisilni aparat definiran s strani hegemonskih vladajočih družbenih struktur¹⁰⁹, brezpredmetno razumeti oblast le kot splet državnih institucij (Cox, 1993, str. 48–52). Na ta način se vzpostavlja tudi striktna zamejitev vloge in sfere politike (in

moč ZDA še posebej izrazito oblikovati in koncentrirati po drugi svetovni vojni. V procesih dekolonizacije sveta in univerzalnega zagovarjanja pravic o samoodločbi narodov so ZDA v fazi krepitve svoje ekonomske in politične moči (podobno kot tudi Velika Britanija pred njimi) nastopale kot strikten advokat »vestfalskega« principa mednarodne skupnosti in »univerzalne dobrobiti« – seveda ob hkratnem zagovarjanju in širjenju globalnih principov množičnega potrošništva. V skladu z novim globalnim družbenim in političnim kontekstom ter še posebej z nastopom neoliberalizma pa so principi »prostega korporacijskega kapitalizma« globalno družbeno in politično tkivo preželi veliko bolj učinkovito in pronicljivo, kot je to pred tem uspelo »nacionalni oblasti« in »mednarodnemu razmerju sil«. Hkrati pa so ravno neoliberalni principi ter ultimativna mantra nebrzdanega »prostega trga« zapolnili vrzel usihajoče državne oblasti in predhodnega mednarodnega razmerja sil, temelječega na (vsaj deklarativno) enakovrednih političnih subjektih.

¹⁰⁷ Podoben proces v identitetni formi politične kulture bomo, vezano za Rusko federacijo, pojasnili v posebnem poglavju, v katerem bomo obravnavali politično kulturo.

¹⁰⁸ To pojasni tudi z razmišljanjem o oktobrski revoluciji in trdi, da so bile razmere v Rusiji, ki so vanjo vodile, popolnoma drugačne od tistih v zahodni Evropi. Tudi carska Rusija je imela razvit močan aparat državne oblasti, vendar so se ruske predrevolucionarne razmere bistveno razlikovale v stopnji razvitosti njene civilne družbe, ki je bila v največji meri nerazvita. Discipliniranim in predanim komunističnim avantgardistom je uspelo – ob podpori relativno majhnega delavskega razreda – z revolucijo uspešno prevzeti državno oblast tudi zato, ker ni bilo ustrezno razvitega (preostanka) civilne družbe, ki bi jim nudila odpor. Če bi se revolucija v tistem času zgodila v zahodni Evropi, ki je imela visoko razvito buržoazno civilno družbo, bi revolucionarji sicer lahko prevzeli oblast oziroma državni aparat za določen čas, vendar bi bil takšen poizkus ob uporu civilne družbe na daljši rok obsojen na neuspeh (Cox, 1993, str. 52–53).

¹⁰⁹ Pri tem mislimo predvsem na strukturno moč globalnih finančnih kapitalskih centrov. Neoliberalna strukturna platforma je ključno zaznamovala svetovno gospodarstvo in v večini držav v večji ali manjši meri vzpostavila gospodarske prakse ZDA. Te poleg ključnega preoblikovanja globalnega gospodarstva in dominance ameriškega dolarja ter ameriške ekonomije kot motorja globalne ekonomije vključujejo tudi vzpostavitev sovpadajoče globalne neoliberalne zavesti in superstruktur (Cox, 2004, str. 312–313). Ko govorimo o finančnih centrih moči, naj omenimo tudi, da je na globalni ravni distribucija bogastva, ki je rezultat kapitalskih donosov, mnogo bolj koncentrirana kot distribucija bogastva, ki je rezultat donosov dela (Piketty, 2014, str. 336).

političnega) v liberalnih demokracijah. Če prenesemo Gramscijevo teorijo na konkretno problematiko, lahko ugotavljamo, da se z neoliberalno globalizacijo dogaja zmanjševanje moči in vloge institucionalnih elementov (na državni in mednarodni ravni) na račun zasebnih, kar lahko interpretiramo tudi kot instrument hegemonije zasebnih globalnih kapitalskih centrov moči.

Gramsci pojasnjuje koncept hegemonije tudi na mednarodnem področju in trdi, da so ravno primarna družbena in politična razmerja tista, ki zaznamujejo mednarodne odnose in ne obratno. Pravi, da so temeljne družbene strukturne spremembe tudi osnova mednarodne strukture. Spremembe družbenih in političnih struktur pa predstavljajo tudi osnovo za spremenjena razmerja v mednarodnih strukturah, mednarodnih odnosih, strateških razmerjih moči, vojaških, geostrateških in geopolitičnih političnih ravnovesjih ipd. Država pomeni za Gramscija temeljno prizorišče družbenih in političnih odnosov ter sprememb in s tem tudi osnovni gradnik mednarodnih odnosov (Cox, 1993, str. 58). Zato je izhajal s stališča, da se družbene in politične spremembe vedno primarno dogajajo na nacionalni ravni, in sicer z neoliberalizmom in zmanjševanjem vloge države in dialektičnimi odnosi, ki predstavljajo mednarodno finančno in kapitalsko koncentracijo ter integracijo na eni strani. Ob hkratni dezintegraciji predhodnih nacionalnih struktur pa lahko trdimo, da se izgublja nacionalna strukturna legitimacija na račun globalne strukturne legitimacije, s tem pa postajajo tudi temeljne družbene spremembe vse bolj globalnega značaja.

Na tej točki lahko presežemo tradicionalno razumevanje imperializma v smislu neposredne administrativne kontrole nad teritorijem in naredimo korak bližje pojasnitvi novi oblike imperializma, ki je v neposredni formi težje zaznaven. V klasičnem razumevanju mednarodnih odnosov, ki temeljijo na vestfalski ureditvi, ima država dvojno suverenost: prvič nasproti subjektom znotraj njenega nacionalnega teritorija in drugič nasproti drugim suverenim subjektom v mednarodni skupnosti. To klasično pojmovanje države pa ne zaznava nove oblike imperializma, ki se razteza preko meja suverenih držav, na katere ima njegov center (npr. skozi nadzor nacionalnih elit v zasebni in javni sferi) tudi neposreden vpliv. Na takšen način se oblikuje latentna »globalna država«, ki obsega širok spekter struktur, kjer lahko izpostavimo na primer politične, ekonomske, administrativne idr. Vse te pa se združujejo v globalno celost, podprto in prepleteno z obstoječo prevladujočo neoliberalno ideologijo. Tako od države kot nosilca suverenosti v institucionalnem smislu kot tudi od modernega imperija se loči tretji center družbene moči v sodobni družbi – civilna družba. Ob podpori moderne tehnologije je,

kot so pokazali nedavni dogodki, ta sicer sposobna visoke stopnje politične samoorganizacije, vendar pa je težava v njeni nehomogenosti v interesih in ciljih. Kot takšna je ranljiva in zato nastopa velikokrat kot agent homogenizacije ciljev in interesov »globalnega imperija« v smeri hegemonije globalnih (neoliberalnih kapitalskih) centrov moči (Cox, 2004, str. 308–309).

Neoliberalni kapitalizem zato lahko povežemo tudi s pojmom kapitalističnega imperializma¹¹⁰. Slednji predstavlja »molekularni proces akumulacije kapitala«, kar pomeni, da gre pri tem za politični in ekonomski proces, ki vključuje imperialistov nadzor nad kapitalom in hkrati s tem imperialistovo kontrolo drugega subjekta prek kapitala. V kontekstu neoliberalne globalizacije to lahko razumemo kot uporabo politične in ekonomske moči posameznega subjekta, da prek političnih, ekonomskih, diplomatskih in vojaških strategij vzpostavi in doseže svoje politične ambicije in cilje, pri tem pa ekonomska moč in kapitalski tokovi delujejo globalno ne glede na teritorialne razdalje. Bistveni elementi ekonomske moči se izražajo prek produkcijskih razmerij, trgovine in tržnih odnosov, kapitalskih tokov ter denarnih transferjev, migracije delovne sile in prenosa proizvodnje, tehnologije ter informacijskega in kulturnega diskurza (Harvey, 2005b, str. 26).

Globalna kapitalistična ureditev pomeni tudi specifično globalno strukturno težišče moči. Z razvojem neoliberalizma na globalni ravni se je namreč zgodilo, da se je moč koncentrirala v rokah metropolitanskih držav. Tiste, ki so se povezale v smislu mednarodne mobilnosti družbenih (in kapitalskih) sil, so se izkazale za superiorne v odnosu do tistih, ki so svoje družbene sile konstituirale le na nacionalni ravni. Pri tem je govora o ameriški hegemoniji v okviru transatlantske povezave. V širšem smislu bi lahko govorili tudi o t. i. trojni strukturni povezavi, če vključimo še Japonsko. Kriza v sedemdesetih, ki se je končala z zmago neoliberalizma, je pomenila kumulativno internacionalizacijo produkcije, porabe in menjave na globalni ravni. Transatlantski historični blok je zaradi krize, v kateri so se znašle stare hegemonске strukture, prevzel dominantno pozicijo in presešel obstoječe forme globalnega političnega konsenza (Gill, 1993, str. 32–33).

Posledica tovrstnega globalnega neoliberalnega zasuka, ki se je zgodil po zatonu keynesianskega koncepta, se je odrazila, kot smo že podrobno pojasnili, v obnovi razredne moči

¹¹⁰ Imperializem v klasičnem smislu pomeni politični projekt, kjer je imperialistova moč vezana na sposobnost njegovega nadzora nad določenim teritorijem in možnostjo mobilizacije naravnih in človeških kapacitet slednjega ter vključuje tudi njihovo usmerjanje v skladu z imperialistovimi političnimi, ekonomskimi in vojaškimi cilji (Harvey, 2005, str. 26).

in izjemni globalni koncentraciji¹¹¹ zasebne lastnine v rokah peščice¹¹². Pri tem Harvey (2012, str. 26–28) izpostavlja tudi dva možna vidika razumevanja in pojasnjevanja globalnega neoliberalizma:

1. neoliberalizem kot utopični teoretični projekt, utemeljen na preureditvi globalnega kapitalističnega modela;
2. neoliberalizem kot politični projekt¹¹³, ki omogoča in vzpostavlja pogoje za obnovo politične in ekonomske moči peščice oziroma elit prek globalne hiperkoncentracije kapitala.

Prvi vidik neoliberalizma kot utopičnega teoretičnega projekta v največji meri zavrže. Ravno obratno pa je bil neoliberalizem kot politični projekt izredno uspešen, na primer pri vzpostavljanju (politične) moči ekonomskih elit tudi v Ruski federaciji in Ljudski republiki Kitajski. Hkrati pa argumentira, da je »utopizem neoliberalne argumentacije deloval predvsem kot sistem upravičevanja in legitimacije vsega, kar je bilo potrebno za izpolnitev cilja« obnove politične moči ekonomskih elit. Pri tem pa poudarja, da vedno, ko se teoretična načela neoliberalizma znajdejo v neskladju ali konfliktu z načeli neoliberalnega političnega projekta oziroma neoliberalno prakso, postanejo izhodiščna teoretična načela in principi bodisi intenzivno in fundamentalno popačeni oziroma celo odstranjeni in opuščeni. Tudi pri tem je mogoče zaznati specifičen dialektični antagonistični odnos med teoretskim zametkom neoliberalnih idej in praktičnim udejanjanjem neoliberalizma ter transformacijo klasičnega kapitalizma v neoliberalni kapitalizem.

¹¹¹ Leta 1960 je bilo po poročilu programa Združenih narodov za razvoj (*Human Development Report*) iz leta 2009 razmerje med petino svetovnega gospodarstva, ki živi v najbogatejšem delu sveta, in med petino prebivalstva, ki živi v najrevnejšem delu sveta, 30 proti 1, leta 1990 60 proti 1 in leta 1997 74 proti 1 (Harvey, 2012, str. 28).

¹¹² V nadaljevanju bomo na primeru Ruske federacije pojasnili tudi povezavo med koncentracijo ekonomske in politične moči ter prevzemom in vzdrževanjem oblasti: v ruskem primeru se je po zlomu socializma in z začetkom demokratičnih ter (predvsem) neoliberalnih reform oblikovala ozka ekonomsko-politična elita, imenovana oligarhi (Harvey, 2012, str. 28–29).

¹¹³ Neoliberalizem, ki se odraža skozi vzpostavitev politične moči ekonomskih elit, obsega sicer posamezne specifične, ki so vezane na praktično implementacijo tega družbenega in političnega fenomena v primeru posameznih držav. Kljub temu lahko znotraj občega neoliberalnega ustroja vzpostavimo neke univerzalne trende, ki veljajo v večini primerov. Ti pa hkrati tudi povzemajo bistvene lastnosti razlikovanja med klasično kapitalistično produkcijo in med (globalnim) finančnim neoliberalnim kapitalizmom. Pri tem sta ključnega pomena naslednja procesa (Harvey, 2012, str. 44–45):

- Prvega predstavlja proces združitve lastništva in menedžmenta znotraj podjetij, ki poteka največkrat skozi menedžersko lastništvo delnic podjetij. Osnovno gibalno torej ni več le produkcija kot takšna, temveč vrednost delnic in iz nje izhajajoč profit. Proces maksimizacije slednjega in splošno vodilo pri tem pa predstavljajo tudi različne finančne spekulacije.
- Drugega pa predstavlja proces »zmanjšanja zgodovinske razlike med denarnim kapitalom, ki služi z dividendami« na eni strani ter »manufakturnim in trgovskim kapitalom, ki išče dobičke«, na drugi strani.

Harvey (2012, str. 48–49) preoblikovana razredna razmerja in preoblikovano razredno konfiguracijo opredeli kot striktno transnacionalno oziroma globalno, saj meni, da je nesmiselno govoriti o nacionalnih karakteristikah posameznega kapitalističnega razreda, kot na primer ameriškega ali britanskega (oziroma v našem raziskovalnem primeru »ruskega«). Klasične kolonialne transnacionalne povezave so se z neoliberalno globalizacijo le še okrepile, poglobile in razširile. Še bolj pomembno pa je, da pri tem izpostavimo naslednje: ne glede na to, da mednarodne kapitalske oziroma finančne elite nimajo nacionalne karakteristike, pa to ne pomeni, da se pri svojem delovanju ne povezujejo s posameznimi državnimi aparati, kjer lahko izpostavimo vsaj dva ključna razloga, kot je na primer širok spekter prednosti in zaščite, ki jim ju ti nudijo. Mesta tovrstnega povezovanja so enako dinamična kot kapitalistični formi sami, pri čemer pa »razred« ne smemo razumeti v klasični formi pojmovanja razreda, saj gre pri obravnavanem konceptu za diverzificirane posameznike, ki jih v največji meri združuje interes. Ta pa ima v svoji esenci ravno tako različne forme in trende združevanja in se izraža tudi skozi proces globalne, neoliberalne hegemonije.

Pri tem pa moramo ponovno poudariti, da so tudi različne institucije rezultat razmerij moči v družbi in politiki. Globalni finančni centri moči imajo v rokah tolikšno koncentracijo (privatnega) kapitala, ki se povezuje tudi s koncentracijo politične moči (kot bomo nazorno izpostavili na primeru Ruske federacije), da zanje vse bolj prihaja do izraza poimenovanje »*de facto* svetovna oblast« v kontekstu »nove imperialne ere«. Nacionalistični režimi posameznih držav, predvsem Južne Amerike, so bili v primarnem procesu vzpostavljanja neoliberalnega okvirja moteči in označeni kot »gnila jabolka« ter v tem znamenju in pod primatom ekonomske, vojaške in politične intervencije (s strani mehanizmov držav(e) globalnega centra kapitala oziroma mednarodnih koalicij pod primatom le-tega) v največji meri tudi odstranjeni oziroma transformirani v »ustreznejše« forme. Sovpadajoče s takšno aktualno globalno družbeno in politično dinamiko pa gre pri modernih družbenih in političnih izzivih in s temi povezanimi avtoritarnimi vprašanji namesto (le) za problematiko klasičnih nacionalnih avtoritarnih oblastnih struktur mnogo bolj za vprašanje avtoritarnosti neomejene in nenadzorovane globalne neoliberalne koncentracije kapitala v rokah »elit«. Skladno s tem pa tudi sovpadajoče naraščajoče koncentracije politične moči.

Po koncu hladne vojne slavi sicer liberalna demokracija v vlogi agenta in nosilca vseobsežnega družbenega napredka svojo popolno zmago. Pri tem pa je ključna vloga, ki jo sama zastopa znotraj vzpostavljenega »kapitalistično-demokratskega konsenza«, ravno zagotavljanje

političnih pogojev strukturnega okvirja za vzpostavitev in razvoj (neoliberalnega) kapitalizma kot »edine možne oblike« ekonomskega sistema, ki je »v okviru dane družbene in politične realnosti« sposoben voditi v ekonomski razvoja in družbeni napredek (Held 1995, str. 3–4).

Spomnimo, da v neposredni demokraciji atenskih polis vsaj v idealističnem smislu ni obstajala razmejitev med skupnostjo in državo – državljani so bili hkrati nosilci politične legitimnosti in tudi tega, kar bi danes imenovali zakonodajna, sodna in izvršilna oblast. Danes pa se na globalni ravni dogaja vse večji razkorak med državo kot suvereno in avtonomno politično skupnostjo in globalno ekonomijo (oziroma neoliberalnim globalnim kapitalizmom), mednarodnimi organizacijami, institucijami, mednarodno zakonodajo in regionalnimi političnimi ter vojaškimi zaveznitvi. Pri tem pa poudarimo, da se avtoriteta (nacionalne) oblasti lahko nadomesti le z višjo avtoriteto, ki ima v tem primeru nadnacionalni (strukturni oziroma neoliberalni ekonomski) značaj in ključno vpliva na oblikovanje politik tako na nacionalni kot tudi globalni ravni.

Held (1995, str. 99–136) izpostavi tudi pet temeljnih točk, v okviru katerih se dogaja največji razkorak med nacionalno državo in globalnim mednarodnim (neoliberalnim) ustrojem. Te predstavljajo (I) mednarodno pravo, (II) internacionalizacija politične odločevalne vloge, (III) hegemonске sile in mednarodne varnostne strukture, (IV) nacionalna identiteta in globalizacija (politične) kulture ter (V) globalni ekonomski ustroj. Pri nadaljnjem raziskovanju se bomo osredotočili predvsem na zadnji dve točki in argumentirali vpliv obstoječe prevladujoče neoliberalne strukture na vse ostale izpostavljene družbene in politične dimenzije. V tem kontekstu se bomo osredotočili na analizo in vprašanje »avtoritarizma v demokraciji skozi neoliberalno dimenzijo na primeru Ruske federacije«.

6 POLITIČNA KULTURA IN IDENTITETA

Koncept politične kulture¹¹⁴ v modernem smislu je v politološko raziskovanje prvi¹¹⁵ vključil Almond (1956, 1963/2015). Fenomen je zaradi svoje večdimenzionalnosti izredno izmuzljiv, na kar opozarja tudi Lukšič (2013, str. 10) in poudarja¹¹⁶, da nas ne sme zaslepiti zgolj mehanicistično razumevanje, ki politično kulturo obravnava kot naravno danost, ki se v posameznem času in prostoru oblikuje ter obdrži v skladu z »naravnimi zakoni«. Tovrstno razmišljanje bi spregledalo vprašanje razmerja političnih sil in vprašanje politične moči, saj moramo imeti v zavesti, da politika od vselej predstavlja polje interesnih spopadov. Hkrati opozorimo na razkorak med politično kulturo antike in politično kulturo modernosti, ki je svoj zamah dobila z liberalizmom (Lukšič, 2013, str. 16). Podobno kot je v okviru aktualnega liberalnodemokratskega konsenza vprašanje demokratične politične participacije determinirano s pripadajočim liberalnim oziroma kapitalističnim modelom lastninskih odnosov, je tudi moderno pojmovanje politične kulture determinirano in ustrezno zoženo v skladu s prevladujočo liberalistično paradigmo.

S politično kulturo je neločljivo povezano tudi vprašanje identitete, ki v političnem smislu predstavlja svojevrstno kolektivno avtorefleksijo, največkrat vezano na nacijo, narod ali *ethos* oziroma tovrstno kolektivno predstavo o sebstvu. Tudi vprašanje identitete ima izreden pomen za dinamiko razvoja demokracije oziroma njene negacije, ki se odraža v različnih formah avtoritarizma. Fukuyama (2018) povezuje vprašanje identitete z vprašanjem »človekovega dostojanstva«, prek česar pojasnjuje aktualne politične trende, ki se odražajo tudi v zatonu in razgradnji demokracije ter vzponu različnih oblik avtoritarizma. Identiteto poudarja kot pomemben dejavnik pri pojasnjevanju aktualnih politik, fenomen pa razlaga na eni strani kot percepcijo o svoji lastni podobi, na drugi pa kot priznavanje ali nepriznavanje tovrstne

¹¹⁴ Že v izhodišču moramo opozoriti, da pri konceptu politične kulture ne gre za zmotno zamenjujoč koncept le-te s konceptom političnih manir, pri čemer se včasih celo napačno misli, da politične skupnosti, ki ne delijo političnih vrednot zahodne politične kulture, nimajo politične kulture. Pri razumevanju slednje gre – tako kot tudi pri opredelitvi in analizi posameznih političnih kultur – za veliko kompleksnejšo in vseobsegajočo problematiko, ki jo teoretsko in v okviru študije primera ruske politične kulture podrobneje pojasnjujemo v nadaljevanju (Alexander, 2000, str. 2).

¹¹⁵ Pri trditvi se sklicujemo na Tong (2019, str. 1).

¹¹⁶ Hkrati se navezuje na Hegla in pravi, da je filozofija »čas, zajet v mislih«, pri čemer so ključna družbena in politična razmerja. Pri tem pa so osrednjega pomena koncepti, ki so se politično uveljavili kot krovni in predstavljajo objektivno formo umnega in dejanskega, kar pa nastopa kot »posoda, v katero se v misel zliva vprično življenje ljudi«. Poudarja, da so ti koncepti politično posredovani in da je »odkrivanje njihove vsebine v resnici odkrivanje razmerij moči med ljudmi, skupinami in državami, ki so jih ustvarili« (Lukšič, 2013, str. 10–11).

samoustvarjene podobe s strani drugih. Priznavanje predstavlja pravično umestitev in priznanje ustrezne vrednosti subjektu v družbeni in politični dimenziji, nepriznavanje pa se odraža skozi celo vrsto političnih konfliktov, izraženih skozi revolucije, vstaje, demokratične pritiske, družbena in politična gibanja pa tudi skozi oblikovanje nacionalističnih in radikalnih verskih fundamentalističnih organizacij s političnimi cilji.

Vprašanje demokracije in avtoritarizma sovpada tudi z demokratično in avtoritarno politično kulturo. Pri demokratični politični kulturi Welch (1993, str. 14) ob navezavi na Almonda (1963) izpostavi civilno kulturo, ki jo opredeli kot vmesni člen oziroma dejavnik relacije med demokracijo in politično kulturo. Demokratična politična kultura naj bi bila, kot pravi Alexander (2000, str. 14), utemeljena na politični učinkovitosti in lagodnosti medsebojnega političnega zaupanja, pri čemer je avtoriteta voditeljev pod nadzorom demokratične javnosti. Utemeljena je na individualističnih pravicah posameznika, toleranci in političnem sprejemanju drugačnosti ter idejnem in političnem pluralizmu, politično udejstvovanje posameznikov pa je dobrodošlo, vendar ostaja v domeni individualne in svobodne odločitve individuuma. V demokratični politični kulturi naj bi obstajala tudi razmerna neodvisnost posameznikov od politične avtoritete, kar je ravno nasprotno od avtoritarne politične kulture. Pri slednji naj bi bili individuumi visoko odvisni od politične avtoritete, politična moč oblasti pa naj bi predstavljala tudi temeljno družbeno in politično vezivo. Tovrstna politična kultura naj bi bila prežeta s politično pasivnostjo, nezaupanjem ter nestrpnostjo in netoleranco do različnosti, hkrati pa naj bi največkrat veljalo, da so individualne pravice posameznika podrejene politični skupnosti, kar je v nasprotju z liberalističnim pojmovanjem. V avtoritarni politični kulturi posamezniki znotraj političnih procesov ne nastopajo samostojno, temveč so s strani le-teh organizirani in vodeni.

Od prvih začetkov mednarodne implementacije neoliberalizma v 70. letih 20. stoletja in do leta 2000 je število držav, ki so svoje politične sisteme vsaj deklarativno razglašale kot demokratične, s števila 35 naraslo na več kot 110 (Huntington, 2004). Kapitalistična komponenta liberalnodemokratičnega konsenza pa je z globalizacijo povzročala vse večjo povezanost in soodvisnost nacionalnih gospodarstev. Ob dejstvu, da se je do svetovne gospodarske krize leta 2008 v globalnih centrih kapitala beležila progresivna gospodarska rast, je legitimnost sistema radikalno zamajala šele svetovna gospodarska kriza. Ta se je začela v ZDA in zaradi globalne integracije kapitalskega sistema hitro prevzela globalno dimenzijo. S tem se je prvič po koncu bipolarne strukture sveta začel resno vzpostavljati dvom v legitimnost liberalnodemokratičnega sistema na način, da se je tovrstno nezaupanje uspelo manifestirati

tudi kot resen politični agent. Ekonomske razlike, ki so se v zadnjih desetletjih kljub gospodarski rasti povečevale, pa so začele zgovorno opozarjati, da (neo)liberalizem niti približno enako ni poskrbel za vse udeležene ljudi. Neenakost je progresivno naraščala tako na nacionalnih ravneh kot tudi na globalni ravni.

Pri tem lahko vključimo strukturalistično perspektivo, kot to stori tudi Fukuyama (2017, str. 16) in ob navezavi na Marxa izpostavi ekonomsko dimenzijo problematike. Globalna akumulacija in koncentracija kapitala sta poskrbeli, da je ostal velik del populacije brez spremembe v realnih dohodkih. Povprečni Američani na primer niso bili deležni realnega povečanja dohodka ves čas med letoma 2000 in 2016, en odstotek najbogatejših Američanov, ki mu je leta 1974 pripadlo devet odstotkov BDP-ja, pa je bil leta 2008 deležen 24 odstotkov BDP-ja. Vendar pa poudarja tudi, da ekonomski interes ni edino vodilo politične motivacije ljudi, pri čemer ima izredno veliko vlogo vprašanje človekovega dostojanstva. Ker pa se je ekonomska neenakost, pospremljena z globalnim neoliberalizmom, v zadnjih 50 letih le še intenzivirala, postaja zavest o izgubi dostojanstva vse bolj povezana tudi z ekonomsko dimenzijo. Ekonomski položaj posameznika se odraža ne le neposredno v materializaciji, temveč se prek le-te oblikuje tako posameznikova samopodoba kot tudi njegova podoba v očeh drugih in okolice (2017, str. 19). Trdimo lahko, da sta v času, ko je neoliberalna ideologija poskrbela za popolno materializacijo družbenega in političnega, človekova identiteta in dostojanstvo ključno povezana z materialno formo. Liberalizem, ki je svoji v specifični neoliberalni obliki poskrbel, da je velik del populacije ostal na strani ekonomskih in družbenih poražencev, pa dobiva politične izzivalce tudi v vzponu aktualnih oblik avtoritarizma.

Z globalno koncentracijo kapitala kot posledico neoliberalizma, ki se je odrazila v izraziti neenakosti, lahko opozorimo na dve dimenziji le-te, povezani z vprašanjem identitete: prva predstavlja ekonomsko neenakost posameznikov na nacionalni ravni, druga pa globalno neenakost in specifično odvisnost med mednarodnimi političnimi subjekti oziroma državami. V obeh primerih je prisotna predstava o ponižanem dostojanstvu posameznih subjektov, kar se je posledično odrazilo v dveh aktualnih političnih fenomenih, ki smo ju že izpostavili. Neenakost na nacionalni ravni se je odrazila v predstavi o ponižanju dostojanstva posameznikov, kar se je manifestiralo v aktualnem političnem naboju avtoritarnega populizma. Občutek ponižanja dostojanstva nacionalnih subjektov oziroma držav, ki so postale z zmagoslavjem neoliberalnega kapitalizma z globalnega gledišča le še kapitalske periferije, pa se je odrazil tudi v različnih oblikah avtoritarnega kapitalizma oziroma različnih formah tako

imenovane neliberalne, vodene (*managed*) oziroma suverenistične (*sovereign*) demokracije. Ko gre za naslednico ene od nekdanjih supersil – Rusko federacijo – pa je pomen še toliko večji, kar bomo podrobno analizirali tudi v nadaljevanju v okviru študije primera.

Neoliberalna globalizacija je z ekspanzionizmom zasebnega kapitala in globalno kapitalsko integracijo v korist globalnih kapitalskih centrov moči pod primatom ideologije prostega trga, ob hkratni popolnoma novi dimenziji pretoka materiala in informacij, povzročila tudi predrugačenje identitet. Parekh (2008) izpostavlja vprašanje nacionalnih, etničnih, kulturnih, religijskih in drugih kolektivnih identitet, hkrati pa tudi vprašanje identitete posameznika. Skladno z raziskovalno problematiko se je treba vprašati, kaj se dogaja z nacionalno identiteto v globalni neoliberalni strukturi, in izpostaviti dilemo, kaj tovrstni aktualni procesi pomenijo za razvoj demokracije in kakšna ostajata pri tem pomen in vloga države. Z drugimi besedami se lahko vprašamo, koliko države je še ostalo in kje ter na kakšen način je ta prisotna. Tako kot politična kultura je tudi nacionalna identiteta vezana na določeno politično skupnost, pri čemer pa se v klasičnem smislu v največji meri naslanja na politično subjektiviteto države. Parekh (2008, str. 56–57) opredeljuje nacionalno identiteto skozi dve ključni perspektivi, pri čemer predstavlja ena kolektivno zavest politične skupnosti kot celote, druga pa individualno zavest posameznika znotraj le-te. Posameznik običajno doživlja nacionalno identiteto kot sebi lastno identiteto in hkrati s tem pomembno osebno vrednoto, pri čemer gre za kontinuum več generacij. Iz tega izhajata tako kolektivni kot tudi individualni zgodovinski spomin, takšen politični prostor pa je doživljan kot lasten in neodtujljiv. Nacionalna identiteta predstavlja tudi skupek vrednot, na osnovi katerih se posamezniki medsebojno poistovetijo, kar tudi homogenizira politično skupnost, hkrati pa se dogaja distinkcija z drugimi političnimi skupnostmi oziroma tistimi, ki so utemeljene na drugačnih vrednotah, kar zadeva tudi njihove pripadnike.

6.1 Ruska politična kultura ter vprašanje individualizma in kolektivism v ruski politični zavesti

Pri analiziranju in politični refleksiji specifik ruske politične kulture, zavesti in identitete moramo poudariti dilemo, ki predstavlja v svojem bistvu pravzaprav razkorak med političnim

individualizmom¹¹⁷ in kolektivizmom kot dvema principoma, ki ločujeta zahodno in rusko politično zavest. Slednje pa se v posameznih časovnih obdobjih odraža v obliki različnih političnih formulacij in poimenovanj, ki nastopajo skladno z vsakokratnim razmerjem političnih sil, pri čemer je ključnega pomena vprašanje politične moči in interesa¹¹⁸.

Ko izpostavljamo vprašanje demokracije in avtoritarizma, se moramo zavedati, da le vzpostavitev institucionalnega aparata po zgledu tradicionalno liberalnodemokratskih držav sama po sebi še ne zagotavlja tudi ustreznega razvoja demokracije¹¹⁹, saj ima pri tem pomembno vlogo ravno politična kultura. Cipek (2017, str. 251) opozarja, da tudi dejavniki, kot so demokratska ustava, pravna država in razvito gospodarstvo, ne predstavljajo garancije razvoju in stabilnosti demokracije. Pravi, da je »konstruktivna in čvrsta liberalna-demokracija mogoča le, če obstaja demokratska politična kultura, ki usmerja državljane v aktivno sodelovanje v političnem življenju in k prizadevanju za varovanje človekovih in državljskih pravic«. Liberalna demokracija je proizvod zahodne politične kulture in je utemeljena na liberalizmu in individualizmu – za razliko od ruske politične kulture, ki kljub več stoletnem vdiranju elementov Zahoda predominantno temelji na kolektivistični politični zavesti.

Pomembnost razumevanja ruske politične kulture pa poudarja Cipek (2017, 251–252) tudi ob navezavi na vprašanje notranjepolitične podpore aktualni ruski oblasti in sovpadajočemu razumevanju stabilnosti kot prioritete v ruskem družbenem in političnem prostoru. Ob navezavi na Almonda in Verbo (2015) izpostavlja štiri temeljne dejavnike politične kulture, ki ključno tvorijo in determinirajo vsak politični sistem. Pri tem je treba izpostaviti naslednje:

- kako gleda znotraj posameznega političnega subjekta (v našem primeru Ruske federacije) ljudstvo samo nase, kar predstavlja samorefleksivno zavest oziroma nacionalno identiteto;

¹¹⁷ Vprašanje individualizma in holizma smo izpostavili že na ontološki ravni, pri čemer zagovorniki prvega trdijo, da je družba v principu zgolj seštevek individuov oziroma atomiziranih posameznikov; zagovorniki drugega pa, da družbeni fenomeni obstajajo *sui generis* in kot takšni nastopajo nad posamezniki in onkraj posameznikov (Zahle in Collin, 2014, str. 3). Podobno refleksijo problematike pa lahko izvedemo tudi v odnosu do preučevanja politične kulture in politične zavesti posameznih narodov. Tako kot ontološki holizem argumentira, da je družba več kot le seštevek ločenih in zamejenih posameznikov in da je obstoj vsakega izmed teh ključno determiniran tudi z lastnostmi in kvalitetami drugih (Halperin in Heath, 2012, str. 79), pa se podobno razumevanje družbe in politike odraža tudi v ruski politični kulturi in zavesti za razliko od ameriškega oziroma prozahodnega tipa politične zavesti, ki je tradicionalno veliko močnejše utemeljen na individualizmu.

¹¹⁸ To bomo v nadaljevanju navezali na izhodiščne fenomene – tako skozi teoretski premislek kot tudi prek študije primera.

¹¹⁹ To se vse bolj nazorno kaže tudi skozi prakso poizkusa vzpostavitve modela zahodne demokracije v Afganistanu, na Bližnjem vzhodu in v severni Afriki in ne nazadnje tudi v specifični ruske demokracije.

- vprašanje *inputa* oziroma oblik (so)odločanja in politične vključenosti v posameznem političnem sistemu;
- vprašanje *outputa* oziroma pričakovanja ljudstva kot nosilca najširše politične legitimacije v demokraciji;
- vprašanje načina in oblike odločanja znotraj političnega sistema, kar se v ruski centralizirani politični institucionalni tradiciji in z le-to sovpadajoči politični zavesti navezuje pretežno na rusko centralno državno oblast.

V ruski politični kulturi zaznavamo, kot smo omenili, nekatere pomembne specifičnosti, pri čemer igra pomembno vlogo tudi zgodovinski politični kontekst. Ravno ta nazorno opozarja, da se dejavniki politične kulture raztezajo tudi daleč prek posamezne, določenemu političnemu momentu pripadajoče institucionalne prakse. Kenez (2006, str. 1–3) na primer poudarja, da študije, ki se ukvarjajo z rusko pravoslavno religijo, v njeni praksi zaznavajo tudi poganske elemente, ki so prisotni celo več kot tisoč let po pokristjanjenju tega etnogeografskega prostora. Sovjetski voditelji, ki so vladali socialistični zvezi in zibelki državnega socializma, pa so imeli v mogočni socialistični državi vlogo in pozicijo, podobno tisti, ki je znana iz časov carske Rusije. Avtorski in avtoritarni vladarji so bili del ruske družbene in politične realnosti skozi vso zgodovino, kar naj bi se tudi danes odrazilo v želji po močnem vodji, hkrati pa naj bi bili ljudje zato bolj voljni sprejeti avtoritarne¹²⁰ vladarje.

Specifičnost ruske politične kulture pa se zaznava tudi skozi svojevrstnost razumevanja politične skupnosti oziroma države. Kot pojasnjuje Cipek (2017, str. 262–267), slednja v ruski politični zavesti ni zgolj mehanicistično utemeljena skladno z liberalistično predstavo o državi (npr. kot konstrukcija tripartitnega ravnotežja moči, izražena skozi zakonodajno, sodno in izvršilno vejo oblasti). Ruska politična kultura razume državo kot »metafizično utemeljen politični ustroj, ki zrcali rusko dušo. Država ni proizvod prava, ampak zgodovinsko nastali organizem, čigar deli so zasnovani na harmoniji med vladarjem in narodom«. Skladno s tovrstno percepcijo iz omenjenega izhaja tudi vladarjeva avtoriteta, ljudsko poistovetenje z vladarjem pa v ruski politični zavesti zmanjšuje prostor kritike. Če že, je le-ta namenjena

¹²⁰ Kljub temu pa moramo izpostaviti tudi demokratične elemente ruskega zgodovinskega konteksta: v času Kijevske države je na primer obstajala institucija, imenovana *veche*, ki je predstavljala svojevrsten svet starešin, v njej pa so sodelovali takratni veljaki posameznih družin. Omejeval je vladarjevo moč in hkrati predstavljala korak v smeri demokratičnega ravnotežja. To je le ena od institucij v zgodovini ruske države in ruske politične kulture, ki izpodbija tezo, da ruska politična kultura ne pozna demokratične tradicije. Ključno pa ostaja vprašanje politične moči, ki predominantno izhaja iz njene družbene strukture: avtoritarna vloga vladarja ostaja neomejena oziroma nebrzdana, ko ljudstvu ne uspe vzpostaviti političnega pritiska, ki bi vladarja nadziral in omejeval (Kenez, 2006, str. 1–3).

birokratski oblasti¹²¹, ki nosi pretežen del odgovornosti¹²² za posamezne družbene in politične tegobe. Država ima posebno, skoraj sveto poslanstvo, v ruski postsovjetski tradiciji pa tudi dvojni značaj. Skladno s kolektivno percepcijo o državi naj bi bila le-ta močna in prisotna v vseh vsaj ključnih sferah. Vendar pa sočasno prevladuje tudi svojevrstna pasivna kolektivna zavest v odnosu do možnosti potencialnih sprememb, vezanih na sovpadajoče probleme. Aktualni predsednik na primer posebej močno državo, za vse probleme, ki se sočasno pojavljajo v ruski družbi in politiki, pa v prevladujoči zavesti običajno nosijo krivdo nižja politika, državne institucije in birokratski aparat. Posebnega pomena pa je v ruski politični kulturi tudi prenos funkcije vladarja. Ta se v svojevrstni politični formi prenaša z aktualnega voditelja na vsakokratnega, s strani le-tega izbranega naslednika¹²³.

V tem kontekstu specifične političnega odločevalnega procesa v ruski politični kulturi pa Fortescue (2010, str. 21–42) izpostavi vprašanje odnosa med **institucionalizmom** ter **personalizmom**. Pri tem gre za razmerje med političnimi strukturami in procesi na eni strani in delovanjem posameznikov, ki funkcionirajo znotraj teh, na drugi. V tem odnosu gre lahko na primer za podreditev in uporabo močnih institucionalnih birokratskih orodij z namenom izražanja personalne moči, pri čemer je institucionalna struktura podrejena dominanci posameznika ali ozke skupine posameznikov znotraj nje. Lahko pa gre za raztezanje personalne moči prek institucionalne strukture, kjer se vzpostavljajo razmerja moči med dvema subjektoma v smislu specifične patronaže. V času Sovjetske zveze je bilo skozi različna obdobja mogoče zaznati prisotnost obeh modelov.

Tudi Jelcinova vladavina je bila utemeljena na močnem personalizmu, ki mu je v želji po uresničenju političnih ciljev omogočil obiti različne institucionalne in zakonske procedure. Putinova vladavina naj bi bila, kot pravi Fortescue (2010, str. 42), sicer mešanica obojega, kar utemeljuje s tem, da je v času njegove vladavine zaznati tako elemente hitrih personalnih

¹²¹ V aktualni politični sliki Ruske federacije je kritika aktualnih problemov veliko bolj namenjena parlamentu kot pa vladarju – predsedniku države. To kaže tudi aktualno javno mnenje neodvisnega centra Levada, ki smo ga povzeli v prilogi N in O.

¹²² V času Stalinove vladavine ni bilo redko, da so ljudje svoje tegobe želeli sporočiti vladarju tako, da so mu pisali pisma, v katerih so se največkrat pritoževali čez posamezne lokalne partijske uradnike. Ob neodzivnosti in nadaljevanju krivic so navadno strogo verjeli, da dobri vladar ni prejel njihovih prošelj, saj bi v nasprotnem nedvomno posredoval in zadeve pravično uredil. Več o tem pojasnujemo v nadaljevanju.

¹²³ Če zanemarimo monarhistično obliko dednosti oblasti v času carske Rusije in partijsko imenovanje voditeljev v času Sovjetske zveze, predstavlja najzgovornejši primer imenovanja naslednika predsednika države, ko Jelcin konec leta 1999 na to funkcijo predlaga Putina. S tem je mlademu in javnosti razmeroma nepoznanemu kandidatu izrazil močno politično podporo, s čimer je Putin pridobil tudi visoko prednost na predsedniških volitvah leta 2000, kot bomo to pojasnili v nadaljevanju. Kot podoben primer pa lahko izpostavimo tudi predsedniško rošado med Putinom in Medvedjevom leta 2008.

odločitev kot tudi tistih, ki se (ne) realizirajo skozi dolgotrajne birokratske procese. Poudariti pa velja, da je tudi Putin prvič zasedel mesto predsednika države ravno prek specifičnega odnosa patronaže med njim in Jelcinom kot novim in starim predsednikom. Poleg personalne relacije je pomembno poudariti naslednje: Putina je na oblast prinesla (in tam zadržala) »historična nujnost« po stabilizaciji razmer, ki so izvirale iz kaosa neoliberalne tranzicije 90. let.

V času svojega vladanja je, podobno kot njegovi predhodniki oziroma vsaj tisti, ki so vladali dovolj dolgo, zgradil močan kult osebnosti, na osnovi katerega lahko trdimo, da gre za visoko stopnjo personifikacije. Njegova predsedniška vloga je visoko popularizirana, hkrati pa se mu največkrat očita, da je v aktualnem ruskem družbenem in političnem sistemu mogoče zaznati visoko stopnjo korporativizma. Politične volitve, tako parlamentarne kot tudi predsedniške, naj bi bile kljub dosedanji vsakokratni visoki podpori Putinu in njegovim političnim akterjem »le farsa«, ki naj bi služila reproduciranju obstoječe oblasti, kar naj bi ruski demokraciji dodalo specifično komponento avtoritarizma. Putinovemu vladanju se očita tudi visoka stopnja neformalnosti pri političnem odločanju. Vse pomembne politične in ekonomske vezi naj bi se tako stekale v Kremelj. Putinov t. i. »ozki krog« sodelavcev pa naj bi poleg politike nadziral tudi celotno ekonomsko dimenzijo znotraj Ruske federacije (Hill in Gaddy, 2013, str. 5–6), kar pa je v fundamentalnem nasprotju z ideologijo prostega trga.

Vprašanje politične kulture – vezano na postsocialistične države – izpostavlja tudi Lukšič (2013, str. 54–55). Namesto na ideologijo kot takšno opozarja na politično-kulturni kontekst, ki predstavlja temelj za oblikovanje različnih posameznih realsocialističnih sistemov. Resnost te perspektive in potrebo po vključitvi politične kulture v raziskovanje pa krepi tudi dejstvo, da so bile razlike med posameznimi socialističnimi državami izrazite, in to kljub temu, da so v osnovi vsi ti sistemi izhajali iz podobne idejne, ideološke ter operativne in institucionalne osnove. Kljub temu so (real)socialistične države zastopale različno strukturo že znotraj komunističnih partij in pri tem delile tudi drugačno strukturo in obliko posameznih komunističnih režimov. Kot ključni dejavnik pri tem lahko izpostavimo ravno različno politično kulturo posameznih (pred)socialističnih družb. V ugotovitvah se navezuje tudi na Almonda in pravi, da sta tako Sovjetska zveza kot tudi njena predhodnica, carska Rusija, legitimnost črpali iz iste strukture režima. Pri tem opozarja na dejstvo, da sta bili obe državi strogo centralizirani in da sta imeli obsežne vladne institucije, odločitve vladajočih pa so vsebovale lastnosti arbitrarnosti. Vezano na Rusijo trdi, da je »politična kultura despotizma

carske Rusije navkljub poizkusom revolucije v prvih letih, ko so z uvajanjem demokracije svetov deželo potisnili v novo monarhijo s sekretarjem velike komunistične partije boljševikov na čelu, odpihnili »hruščovljanske poskuse«, prisilila Gorbačova, da je uvedel vlogo predsednika države (in se pri tem perverzno skliceval na izkustvo ZDA) in prav tako predsednika postsocialistične Rusije«.

6.2 Dialektika zahodne in tradicionalne identitete v ruski politični kulturi: *zapadnjaki* in *slavofili*

Ob koncu sovjetskega socializma se je v ruskem postsovjetskem prostoru, tradicionalno predominantno utemeljenem na principih kolektivizma, vzpostavljala družbeni in politični sistem, zasnovan na prvinah neoliberalnega kapitalizma in liberalne demokracije, izhajajočih iz zahodne politične kulture. Slednja temelji na predominantno individualistični politični in ekonomski zavesti tradicionalnih kapitalističnih družb. Ta proces se je odražal v oblikovanju in krepitevi dveh političnih blokov, ki izražata svojo politično percepcijo kot prozahodno ali antizahodno. Kljub temu da se je takšna fundamentalna delitev intenzivirala pod primatom globalnega neoliberalizma v času ruske tranzicije in posttranzicije, pa ima tovrstni konflikt svojo večstoletno zgodovino. Ne glede na različno konstituiranje ključnih političnih akterjev, razmerij moči in zgodovinskopoličnega konteksta, prvi v principu menijo, da je treba ruske vrednote in način življenja izenačiti s tistimi na Zahodu. Drugi pa zagovarjajo idejo, da se je treba zanašati na lastno identiteto, ki naj nastopa in se potencira kot neodvisni in vmesni člen med Zahodom in Vzhodom. Izhodiščna dilema med individualizmom in kolektivizmom se v aktualni in največkrat popačeni in spolitizirani obliki političnega in ideološkega etiketiranja predstavlja skozi različna poimenovanja: v času pred razpadom Sovjetske zveze na primer kot konflikt med »liberalci« in »komunisti« (Hedlund, 2003, str. 103–105), v času Putinove vladavine pa med »zapadnjaki« in »putinisti« itd. Največkrat pa se uporablja temeljna delitev na *zapadnjake* in *slavofile*¹²⁴.

¹²⁴ Opozoriti moramo, da se zavračanje tržnega kapitalizma, individualizma in primata zasebnega lastništva največkrat popačeno enači kar z zavračanjem demokracije. Pri tem se tabor *zapadnjakov* največkrat enači s tistimi, ki jim je blizu ideja implementacije zahodnega neoliberalizma in primata svobode trga, *slavofili* pa se enačijo s »komunisti« in nasprotniki vrednot zahodne liberalne demokracije, znotraj katere vzpostavlja vse večji primat neoliberalna ideologija.

Zapadnjaki, ki jih najtemeljiteje predstavljajo na primer Čadajev, Hercen, Bjelinski, Struve, Saharov in drugi, se delijo na liberalce in revolucionarne demokrate ter zastopajo idejo, da predstavlja zahodni model civilizacijskega razvoja univerzalno in nezamenljivo globalno pot razvoja ruske družbe in politike. *Slavofili*, ki jih idejno predstavljajo na primer Homjakov, Gogolj, Dostojevski, Leontjev, Iljin in Solženicin, pa se v osnovi delijo na tradicionaliste in Evrazijce ter izhajajo iz ideje, da mora biti ruska prihodnost utemeljena na slovanskem duhu in svojevrstnih kolektivističnih in solidarnostnih principih¹²⁵, izhajajočih iz tradicionalnih ruskih družbenih organizacij (Cipek, 2017, str. 275), kjer lahko izpostavimo na primer *veche* ali *obščino*¹²⁶. Aktualni politični konflikt se vzpostavlja na osi med liberalci in opcijami, ki na različne načine zagovarjajo zanašanje in krepitev lastne nacionalne identitete. Med tremi ključnimi smermi tovrstne ruske politike predstavlja prvo radikalni nacionalizem, ki se napaja iz ideje o ponovni vzpostavitvi ruskega imperija. V aktualni politiki je predstavnik tega političnega tabora ultranacionalist Vladimir Žirinovski s svojo liberalnodemokratsko partijo Ruske federacije. Drugi politični tabor predstavljajo ruski tradicionalni nacionalisti, ki se napajajo iz ideje o Sovjetski zvezi, v aktualni ruski politiki pa so zastopani kot komunistična struja s Komunistično partijo Ruske federacije kot najpomembnejšim tovrstnim političnim akterjem na čelu. Tretjo, najmočnejšo politično smer, pa predstavlja stranka trenutnega predsednika Putina, imenovana Združena Rusija, ki ima v aktualni politiki največjo moč. Napaja se iz ideje ruske državnosti, državotvorne lojalnosti ter sinteze ruske carske in sovjetske tradicije, kar pomeni združitev nacionalne in državne identitete ter pomembno konsolidacijo ruske politične zgodovine (Cipek, 2017, str. 259–260).

¹²⁵ Svoboda posameznika znotraj tradicionalne ruske komune iz časa carske Rusije v 19. stoletju je bila na specifičen način inkorporirana v svobodo komune. Slednja je bila namreč nosilka kolektivne obdavčitve in kolektivnih odkupov zemljišč v odnosu do carske oblasti, posameznik pa je bil znotraj komune vezan na osnovi svojih individualnih lastninskih razmerij (Kenez, 2006, str. 6–7). Poleg ekonomskega odnosa med komuno in posameznikom se je vzpostavil tudi specifičen pravni odnos, saj so tovrstne skupnosti neposlušne posameznike izgnale – največkrat v Sibirijo. Bolj kot liberalna svoboda posameznika je bila z odpravo tlačanstva realizirana kolektivna svoboda, realizirana prek komune. Znotraj takšnih kolektivnih organizacij političnega in družbenega značaja je bilo vsaj minimalno poskrbljeno za osnovne eksistencialne pogoje njenih pripadnikov: zdravstvo, šolstvo, principe kolektivne obdavčitve, kolektivnega nastopanja v odnosu do služenja vojnega roka itd.

¹²⁶ Principi kolektivismata imajo v Rusiji dolgo in močno tradicijo, izhajajočo iz časov predfevdalnih oblik družbene in politične organizacije. Tudi odprava tlačanstva, ki se je zgodila leta 1861 pod Aleksandrom II., je vplivala na vzpostavitev institucije kolektivnega značaja, imenovane *obščina* (Wood, 2003, str. 11). Ta je predstavljala nekakšno kolektivno politično in ekonomsko organizacijo v obliki kmečke komune, pri čemer je slednja igrala ključno vlogo glede vprašanja zemlje in njenega obdelovanja. Hkrati pa je predstavljala tudi pomembno politično institucijo in družbenoekonomsko organizacijo kolektivnega značaja, ki je nastopala v odnosu med posameznikom (individuom) in državno – tj. absolutistično in avtoritarno oblastjo carja.

Ideja *slavofilstva* je torej neposredno povezana tudi z ruskim nacionalizmom, ki v posebni formi unifikacije ruske nacije¹²⁷ predstavlja pomemben del aktualne ruske politike. Ruski nacionalizem sicer tradicionalno nastopa v vlogi odklanjanja liberalizma in zahodnih vrednot, povezanih z njim, kot je na primer civilna družba. Vendar pa je treba poudariti, da se krepitev ruskega nacionalizma v različnih političnih formah sovпада z globokimi krizami, s katerimi se je soočalo rusko prebivalstvo, kot to ugotavlja tudi Devlin (1999). Z zatonom državne moči Sovjetske zveze in z rusko neoliberalno tranzicijo, kar se je intenziviralo med letoma 1986 in 1996, je bilo rusko prebivalstvo soočeno z dramatičnim umikom države z večine družbenih prizorišč, kar se je odrazilo v kolapsu in globoki vseobsegajoči krizi in kar bomo podrobno pojasnili v nadaljevanju. Klic po močni državi, ki je garant stabilnosti in razvoja, pa čeprav na račun nekaterih liberalnih pravic, ima torej močno utemeljitev. Ruski nacionalizem se je v romantičnem kontekstu konstituiral v 19. stoletju, ko se je zgodila resna intelektualna delitev med *zapadnjaki* in *slavofili*. Resnejša politična manifestacija pa se je začela po revoluciji leta 1905¹²⁸. Hkrati z odklanjanjem vstopa idej liberalizma in modernizma Zahoda lahko že vse od začetka prepoznamo tudi naboj avtoritarizma in ekspanzionizma, ki eksistencialno združuje rusko nacijo in predstavlja gradnik ruske državnosti.

Z vzpostavitvijo sovjetskega socializma se je zgodilo tudi fundamentalno preoblikovanje ruskega nacionalizma, ki se je transformiral v idejo socialistične revolucije in socialističnega internacionalizma, hkrati pa se je inkorporiral v zrelem Stalinizmu (Devlin, 1999) ter doživel svojo ponovno inkarnacijo med sovjetsko inteligenco v 60. letih, pri čemer je načeloma temeljil na avtoritarnih, kolektivističnih in patriotskih temeljih ruske državnosti. V obdobju pred razpadom Sovjetske zveze je bil nacionalizem združen tako s strani zagovornikov sovjetskega socializma kot tudi njegovih kritikov. Na predvečer razpada Sovjetske zveze pa sta ti dve frakciji zavzeli svoje lastne politične pozicije, ki so se odražale tudi v dogodkih, ki so sledili. Unifikacijo ruskega nacionalizma lahko ponovno prepoznamo z nastopom Putina in njegove stranke Združena Rusija, ki nastopa kot združevalni politični agent ruske nacionalne unifikacije, kar ugotavlja tudi Cipek (2017, str. 287–302) ob analizi t. i. ruske suverenistične demokracije (ang. *sovereign democracy*), kar bomo podrobneje predstavili in analizirali v

¹²⁷ Ideologijo vladajoče in v ruskem političnem prostoru dominantne stranke Združena Rusija, na čelu katere je aktualni predsednik Putin, bomo skupaj z umestitvijo v strankarsko in volilno sfero podrobneje analizirali v nadaljevanju.

¹²⁸ Ruski nacionalizem je predstavljal tudi ideološki branik pred demokratizacijo (Devlin, 1999), s katero so bila nabita revolucionarna gibanja, pri čemer lahko izpostavimo predvsem neuspelo oziroma deloma uspelo revolucijo 1905 ter revolucijo 1917, ki je dokončno odnesla carsko oblast in slednjo nadomestila z boljševistično.

nadaljevanju. Slednja je utemeljena na ideji ruske demokracije kot samostojnega in specifičnega modela demokracije, močna država pa predstavlja temelj pri izgradnji in vzdrževanju le-te.

Priljubljenost ideje individualizma je na začetku 90. let prežela rusko javnost predvsem v ekonomskem kontekstu oziroma v duhu ekonomskih idej prostega trga, teoretsko utemeljenih predvsem s strani Friedmana (1980, 2002) in Hayeka (1948, 1988, 2001). Pri tem pa se pojavlja dilema, kakšen uspeh lahko požanje tako ekonomistično servirana ideja v okolju, ki je stoletja baziralo na principu kolektivizma, in ali lahko individualizem v ruski družbi zares eksistira tako, kot je to praksa v nekaterih zahodnih, tradicionalno liberalnih in individualističnih družbah. Ideja svobode, ki je predstavljala ključni naboj socialistično-demokratskih reform Gorbačova in nato Jelcinovih liberalnodemokratskih reform, pa je postajala vse bolj vrednota v smislu brezpogojne individualne ekonomske svobode kapitala. Ob tem moramo poudariti, da ruska družba – tako kot tudi vse ostale – ne more biti nikakor utemeljena le na enem od obeh principov, temveč gre vselej za nekakšen dualni in dialektični odnos. Celo na primer v Stalinovem času se je v posameznih družbenih sferah vzpostavljala močan individualizem (Kharkhordin, 1999, str. 1–3). Bolj kot to, ali je današnja ruska družba utemeljena na principih individualizma ali kolektivizma, se je smiselno osredotočati na vprašanje, v katerih sferah predominantno nastopa prvi ali drugi princip ter kako dialektični odnos obeh vpliva na razvoj in smernice ruske družbe in politike. Hkrati pa je v posameznih segmentih v takšnem kontekstu tudi smiselno preučevati odnos med ekonomsko in politično dimenzijo Ruske federacije, ki se skozi posamezna obdobja kljub sistemu tržnega kapitalizma očitno razlikuje, ter v kakšnem odnosu sta v času predrugačenja družbenega sistema in tudi dandanes nastopala liberalna demokracija in neoliberalni kapitalizem.

Ne glede na globino mej zgodovinske perspektive pa se politična fronta v najširšem smislu vedno vzpostavlja nekje med krščanstvom in kolektivizmom na eni strani in »westernizacijo«, individualizmom in vplivom Zahoda na drugi. Čeprav je s strani ruske pravoslavne cerkve izveden blagoslov Jelcina – kot prvega predsednika, izvoljenega v skladu s standardi liberalne demokracije – želel simbolično pokazati ideološko diskontinuiteto s predhodnim sistemom in znotraj tega s sovjetskim ateizmom, pa je hkrati ravno obratno pokazal tudi kontinuiteto ideologije imperija, ki kljub vsemu ni tako neimantna posameznim obdobjem njene neposredne predhodnice – Sovjetske zveze (Hedlund, 2000, str. 105–107). Tudi ta je imela status in vlogo imperialne sile, čeprav gre v primeru Ruske federacije za relativno ideološko

refleksijo bizantinskega ortodoksnega imperija in ruskega carstva v t. i. ruske interesne cone; v primeru Sovjetske zveze je šlo (v posameznih fazah bolj ali manj) za internacionalizacijo sovjetskega socializma.

S tem pa je povezana percepcija, ki jo Ruska federacija zavzema v globalni politični in geostrateški strukturi. Postimperialna zavest vedno potrebuje čas za svojo adaptacijo v skladu z na novo nastalimi razmerami, kot je bila praksa tudi v primeru večine drugih postkolonialnih držav. Sovjetska zveza je bila na vrhuncu svoje moči sila, katere popolni zaton je bil skoraj nepredstavljen. Z razpadom je bil prizadet ruski oziroma sovjetski ponos, hkrati pa je z vzpostavitvijo nacionalnih meja in samostojnostjo ter suverenostjo držav, ki so jo tvorile, ostalo tudi okoli 20 milijonov Rusov izven meja novonastale in neodvisne Ruske federacije. Ko govorimo o nacionalni prizadetosti, je treba poudariti, da gre pri tem deloma za vprašanje zavesti same po sebi in sovpadajoče svojevrstne nostalgije, ki je še posebej pripravna za uporabo v različne politične, predvsem populistične namene. Deloma pa gre tudi za vprašanje realnih učinkov, med katere lahko umestimo na primer ekonomske in človeške dejavnike, ki so posredno ali neposredno prizadeti, kar pa ima tudi svoje realne posledice. Razpad Sovjetske zveze in vsi postimperialistični dejavniki ključno vplivajo na današnjo Rusko federacijo, zato je pomembno, da se raziskovanje osvetli tudi s tega vidika. Pomembno je omeniti, da so Rusi v etničnem smislu predstavljali le okoli polovico prebivalstva Sovjetske zveze, zato sta bili bolj kot etnična dimenzija pomembni strukturna in institucionalna dimenzija, prek katerih je potekal pretežni del organizacije sovjetske družbe in življenja v Sovjetski zvezi. Moč in togost, ki sta bili sestavna dela sovjetskih institucionalnih struktur, pa sta se izkazali tudi skozi nezmožnost oziroma nepripravljenost na adaptacijo in s tem tudi kot negacija vključevanja nastajajočih potreb, političnih perspektiv in sil, ki so se v družbi vse močnejše generirale (Gaidar, 2007, str. xiv–xv).

S tranzicijo je ideologijo komunizma nadomestila ideologija neoliberalizma. S poizkusom liberalizacije socializma in zagonom ekonomije so se v družbi nakopičene potrebe ljudi tudi vse bolj jasno politično artikulirale, na čemer je nova, globalno dominantna družbena in ekonomska ideologija, ki je obljubljala zadovoljitev ravno teh potreb, zelo preprosto in uspešno zajadrala. Pri tem pa je pomembno izpostaviti naslednje: Ruska federacija, naslednica nekdanj mogočnega centra in zibelke sovjetskega socializma ter eden od dveh najpomembnejših globalnih političnih akterjev, je v globalnem neoliberalnem ustroju in z gledišča globalne koncentracije kapitala postala **le kapitalska periferija** (Kagarlitsky, 2002, str. 26).

Individualizem je dobil močan naboj ob zatonu sovjetskega socializma in začetku ruske tranzicije. Takrat se je skozi ideološko formo koncepta svobode (ki je nastopala v odnosu do socialističnega totalitarizma) prek neoliberalnih form v ruski družbeni in politični prostor implementirala predvsem »brezpogojna in totalna ekonomska svoboda kapitala« (Kharkhordin, 1999, str. 1–3). Takšni trendi so se zaradi dramatičnih posledic ekonomske liberalizacije kmalu razmeroma nevtralizirali. Vprašanje med individualizmom in kolektivismom pa se je vzpostavilo tudi v okviru fronte med zagovorniki principov oziroma načel »westernizacije« in krščanstva«. Slednje je po zatonu sovjetskega socializma v veliki meri nadomestilo ideološki vakuum komunizma ter le-tega nadomestilo s principi religije (Hedlund, 2003, str. 105–107). Med etnično ruskim večinskim delom prebivalstva so ideologijo komunizma nadomestili kolektivistični principi krščanstva, med manjšinskimi narodi (npr. na področju Dagestana in drugih področjih) pa kolektivistični principi islama (Malashenko, 2015; Bodansky, 2008, str. 257–260).

Ideologija neoliberalizma, ki sicer kontradiktorno zagovarja »svobodno izbiro posameznika«, dopušča združevanje v le šibke organizacije (npr. prostovoljna združenja dobrotelnih organizacij itd.), nikakor pa ne v močne kolektivne družbene organizacije s političnim nabojem, kot so na primer sindikati, politični socialistični modeli ali pa celo močne družinske kolektivne forme družbene organizacije. Vlogo takšnih oblik organizacije v neoliberalizmu nadomeščajo (nedemokratične oziroma avtoritarne) institucije, ki v nasprotju z demokratičnim načelom ne odgovarjajo nikomur (npr. FED, IMF itd.). Če postanejo nedopustna kolektivna združenja premočna in bi lahko ogrozila temeljno strukturo neoliberalizma, ta uporablja različne represivne metode in sredstva – tako z »mehko močjo« kot tudi s »trdo močjo« ekonomske in vojaške intervencije (Harvey, 2012, str. 93–94). Z neoliberalizmom pa se ne zgodi le intenzivna individualizacija, temveč tudi identitetna fragmentacija in redefinicija »državljanstva«. Atomizirani individui veliko bolje in bolj kontinuirano kot svojo (obredno) vlogo »državljana« zvesto zastopajo vlogo »potrošnika«, prek katere so trajno inkorporirani v vitalni (tudi legitimacijski) proces neoliberalizma, ki ga predstavlja proces potrošnje. Takšno marginalizacijo politične funkcije temeljnih nosilcev oblasti v demokraciji ob ideologiji »nezmožnosti alternative« pa spremlja tudi vse večja politična apatija (Munck, 2005, str. 65–66).

V nadaljevanju se bomo v izhodišču študije primera posvetili vprašanju ruskega zgodovinskega političnega konteksta, saj je podrobno razumevanje le-tega izrednega pomena tako za

analiziranje ruske politične kulture kot tudi historičnega materializma ter, skladno s tem, za pojasnjevanja aktualne ruske družbe in politike s strukturalističnimi pristopi in tudi poststrukturalističnimi.

7 RUSKA FEDERACIJA MED DEMOKRACIJO IN AVTORITARIZMOM

Teoretske analize opozarjajo, da je obdobje, ki je sledilo koncu bipolarne strukture sveta ter obetalo razvoj globalne demokracije in »človeku prijaznega« kapitalizma (združeno v konceptu liberalne demokracije) končano ali pa je vsaj pred resnim izzivom. Na to kaže več dejavnikov, ki prepoznavajo vzpostavljanje absolutnega primata trga v vlogi neizogibnega in samoumevnega substituta politike ob vsemogočni neoliberalni ideološki mantri, ki pravi, da ni alternativ. Takšna ideologija je nevarna in fundamentalno kontradiktorna že v svoji esencialni biti, saj se napaja iz »ideje, da ni idej« (Snyder, 2018, str. 14–15). Kljub temu pa odlično služi reprodukciji obstoječega stanja, ki vse bolj vodi v dominanco prostega trga kot absoluta nad dimenzijo družbenega in političnega.

Skladno s trendi avtoritarizma, ki jim postajamo vse bolj priča tudi na Zahodu¹²⁹, lahko jasno prepoznamo intenziviran zasuk v smeri te »neizogibnosti«, kot to pojasni Snyder (2018) ter izpostavi primere Ruske federacije, Evrope in ZDA. Kljub vse očitnejšim tovrstnim neoliberalnim spremembam moramo biti pri analizah, ki zadevajo avtoritarnost in demokracijo, zelo pozorni in natančni, moramo pa se izogniti tudi posploševanjem med primeri: vsak od teh treh političnih subjektov namreč izhaja iz popolnoma različne družbene in politične osnove in predpostavk¹³⁰, hkrati pa se v Ruski federaciji odvija tudi popolnoma drugačen odnos med politiko in kapitalom. To razmerje pa je za ustrezno analizo (ne)demokratskih procesov v ruski družbi in politiki treba izpostaviti tako v nacionalnem kot tudi mednarodnem in globalnem kontekstu, pri čemer ne smemo spregledati tudi strateške dimenzije. Pri študiji primera si bomo zato pomagali z uporabo teoretskih dognanj in analiz, vzpostavljenih v prvem delu disertacije in reflektiranih na rusko družbeno in politično prakso.

V 20. stoletju je bil ruski družbeni in politični prostor deležen dveh prelomnih revolucij, ki sta neposredni državni predhodnici, carsko Rusijo in Sovjetsko zvezo, popolnoma predrugačili. Kljub temu sta ruska družba in politika v svojem esencialnem kontinuumu obdržali nekatere specifikke, vzroke in izhodišča teh pa moramo iskati tudi v vsakokratnih predhodnih oblikah političnih ureditev¹³¹. Z revolucionarno diskontinuiteto so se radikalno spremenile tudi tri

¹²⁹ Te v svojem karikaturnem slogu morda najbolj nazorno pooseblja kar aktualni ameriški predsednik Donald Trump, v zadosti zgovorni meri pa jih prezentirajo tudi posamezni voditelji, politiki ter nekatera družbena in politična gibanja v Evropi

¹³⁰ Pri čemer sta pomembna npr. tako politična kultura kot kontekst historičnega materializma.

¹³¹ To smo deloma pojasnili ob navezavi na politično kulturo v predhodnem poglavju.

oblike politične vladavine: na pepelu carske Rusije se je vzpostavil državni socializem Sovjetske zveze, iz slednje pa svojevrstni kapitalistično-demokratski sistem današnje Ruske federacije (Saunders in Strukov, 2010, ix), ki vsebuje tudi posamezne neliberalne prvine. Ta je kot politični subjekt danes predmet različnih, sicer diametralno popolnoma nasprotnih interpretacij in se mu, predvsem v prevladujoči zahodni politiki, največkrat kar neposredno lepi etiketa avtoritarizma, nekateri avtorji (npr. Treisman, 2018) pa zanj uporabljajo izraz avtokracija¹³². Ker pa Ruska federacija postaja spet vse pomembnejši politični subjekt na mednarodni oziroma kar globalni ravni, kot takšna zahteva tudi posebno, razširjeno in še bolj poglobljeno večdimenzionalno raziskovalno pozornost.

Ravno zato je pomembno stremenje k objektivni raziskovalni poziciji, saj se želimo v največji meri izogniti sicer najpogostejši napaki – propagandnemu slepilu¹³³. Pri številnih avtorjih je namreč čutiti, da ravno slednje že na začetku determinira raziskovalni pristop in hkrati s tem tudi želene rezultate. Poleg tega pa preprečuje zaznavanje ustrezne in ključne problematike tako v odnosu do ruskega političnega sistema kot tudi do obstoječega globalnega neoliberalnega družbenega in političnega ustroja. Analitično se bomo osredotočili na vprašanje avtoritarnosti v Ruski federaciji, pri soočanju s to problematiko pa bomo vključili različne raziskovalne primere, na osnovi česar bomo izvedli poglobljeno študijo primera. Pri tem bomo iskali ključne in tudi strukturne vzroke problemov ter hkrati poudarili vlogo in vpliv globalnega neoliberalnega ustroja in ideologije.

Postsovjetska Rusija je v devetdesetih nastala kot rezultat korenitih družbenih sprememb, ki so vključevale tako nove revolucionarne agente kot tudi njihove interese, kar je vse skupaj tvorilo pomemben dejavnik pri oblikovanju nove ruske družbene in politične realnosti. Hass (2018, str. 6) pri tem izpostavlja *oligarhe* in mogočne (zasebne) lastnike¹³⁴ kapitala, katerih primarni interes je vodil v triumf zasebnega kapitala nad vsem družbenim in političnim.

¹³² Esencialno ločnico med avtokracijo in avtoritarizmom smo pojasnili že v preteklem teoretsko-konceptualnem delu.

¹³³ Paziti moramo, da ne pademo pod vpliv prevladujočega propagandnega diskurza, ki polni naslovnice velikega dela prevladujočih medijev in včasih kar meji na paranojo v stilu znane filmske parodije iz časa hladne vojne – Rusi prihajajo (*The Russians Are Coming*), saj nas lahko odvrne od dejanskih problemov oziroma vzrokov zanje. V takšnem kontekstu se nam obstoječe stanje v mednarodni skupnosti zlahka ponudi kot »ponovna hladna vojna«, čeprav so vse trenutne družbene in politične okoliščine ter raziskovalni parametri popolnoma drugačni od tistih iz časa hladne vojne ter blokofske delitve sveta na kapitalistični Zahod in (real)socialistični Vzhod. Karl Marx je v 18. Brumarii Luisa Napoleona poudaril, »da se zgodovina ponavlja – prvič kot tragedija, drugič kot farsa« (Kuzmarov in Marciano, 2018).

¹³⁴ Od teh loči menedžerje, ki naj bi poleg zasebnega poudarjali tudi vlogo socialnega kapitala in tehnološkega napredka, ter državni aparat, ki pa naj bi (ravno obratno od prvih) zagovarjal t. i. »institucionalni kapital«. Ta naj

Da bi lažje razumeli aktualno rusko politično realnost, se moramo najprej osredotočiti na širše 20. stoletje, ki je bilo skozi celotno obdobje prizorišče radikalnih družbenih pretresov. Ruska zgodovina, s poudarkom na preteklem stoletju, je sestavljena iz večdimenzionalnih družbenih in političnih konfliktov, pri katerih pomembno vlogo vedno predstavlja ravno odnos med politično in ekonomsko dimenzijo, skupaj s strukturnimi vprašanji. Hass (2018, str. 6) združi fronte tovrstnih družbenih in političnih konfliktov v tri temeljne skupine in izpostavi naslednje:

- med državno hegemonijo in individualiziranimi (zasebnimi) elitami;
- medsebojna trenja med posameznimi individualnimi elitami, ki pa se hkrati borijo tudi za svoj status v odnosu do državne oblasti;
- med rusko državo na eni strani in »individualiziranimi elitami skupaj z njihovimi vezmi na Zahodu«, na katere naj bi ruska družba gledala z mešanico »strahu in zavisti«.

S tovrstnimi vprašanji se bomo podrobneje ukvarjali v nadaljevanju. Naj se najprej približamo raziskovanemu subjektu in povemo, da je Ruska federacija postala samostojna država decembra 1991, ko je razpadla njena predhodnica Sovjetska zveza. Teritorialno predstavlja največjo državo na svetu in se razteza na liniji približno 9.200 km – vse od enklave Kaliningrad na zahodu pa do polotoka Kamčatka na skrajnem vzhodu države. Kot takšna pokriva 172° Zemljine površine in deset časovnih pasov. Industrijsko je visoko samozadostna, zahvaljujoč naravnim bogastvom, kjer izpostavimo nafto in zemeljski plin, industrijske in žlahtne kovine (mangan, nikelj, krom, baker, svinec, zlato, srebro, platina), diamante, krzno itd. Med proizvodi pa največji industrijski delež izvoza predstavljata oborožitev in obrambna industrija. Na ozemlju Ruske federacije je tudi več kot 90 % zalog vse nafte na prostoru nekdanje Sovjetske zveze. Ima več kot 145 milijonov prebivalcev, po ustavni ureditvi pa je federacija, ki je sestavljena iz entitet različnih ravni, kot so na primer republike, province, avtonomne province, okrožja, avtonomna okrožja in teritorialne enote (Shoemaker 2006, str. viii–1).

Federativni značaj Ruske federacije izhaja iz Ustave Sovjetske zveze, sprejete leta 1977, v kateri je bilo opredeljeno, da je »unija Sovjetskih socialističnih republik unificirana, federalna, multinacionalna država, osnovana na principih federalizma«, čeprav ni združevala vseh značilnosti federativne strukture. Kljub temu da je ustava posameznim federativnim enotam (še

bi namreč pod taktirko države nastopal kot ključni agent družbe transformacije. Temu naj bi bili (oziroma bi morali biti) podrejeni vsi ostali družbeni dejavniki (Hass, 2018, str. 6).

posebej republikam) normativno sicer zagotavljala visoko stopnjo politične avtonomnosti, pa je vzporedno komunistična partija predstavljala močan element homogenizacije in unitarizma (Ross, 2004, str. 17). Federativno zgradbo današnje **Ruske federacije**, ki je sicer nasledila administrativne meje¹³⁵ svoje predhodnice **Ruske sovjetske federativne socialistične republike**, tvori 89 različnih političnoteritorialnih enot, kjer izpostavimo: 21 avtonomnih republik, 49 provinc (*oblast*), avtonomno židovsko *oblast*, šest teritorijev (*okrug*), deset okrožij (*krai*) in dve mesti (Moskva in Sankt Peterburg) s posebnim statusom, ki je enak statusu predhodno omenjenega *okruga* (Spulber, 2003, str. 289).

Poleg tega predstavlja prostor izrazite zgodovinske družbene in politične pestrosti, zapuščina izredno turbulentnih preteklih obdobj pa se v njeni politiki odraža tudi danes. V ruski politični kulturi je pomembno vlogo vselej igrala figura vladarja, skozi katero se je percipirala celotna politična moč ali nemoč posameznega obdobja. Peter Veliki je bil vladar, ki je postavil temelje moderne Rusije in to deželo konstituiral v vsej njeni veličini. Rusijo je reformiral po zahodnem zgledu, pri čemer so pomembno vlogo igrali tudi zahodni akterji. Kljub obetavno vzpostavljeni institucionalni in birokratski strukturi pa je bila le nekaj let po njegovi smrti večina reform izbrisana, ostal je le krovni državni okvir. Kasneje je bil Peter III. zaslužen za poizkuse nečesa, kar bi lahko označili kot liberalizacijo. Tu je pomembno spremembo igralo na novo vzpostavljeno politično razmerje med carjem in plemstvom, vendar je bil car umorjen po zgolj polletnem obdobju na oblasti. Nasledila ga je njegova razsvetljena in z Voltairom, Montesquieujem in drugimi velikimi misleci navdihnjena žena, sicer nemškega rodu, Katarina Velika, ki se je zavzemala za razsvetljenstvo v Rusiji. Kljub temu da so vsi vladarji skozi zgodovino izstopali v svojih reformnih poizkusih, le-ti največkrat niso obrodili pravih sadov. Prva resna reforma, ki je ključno zaznamovala tako vprašanje svobode, produkcijskih in lastniških odnosov kot tudi celotne družbene in politične sfere, pa se pojavi šele z Aleksandrom II. in njegovo odpravo tlačanstva (Hedlund, 1999, str. 6–7).

7.1 Ruski zgodovinski družbeni in politični kontekst 19. in 20. stoletja

¹³⁵ Vprašanje Krima in odnosov med Rusko federacijo in Ukrajino bomo analizirali v nadaljevanju.

7.1.1 Predsovjetska Rusija

Družba predsovjetske oziroma carske Rusije je kar vpila po spremembah¹³⁶. Intenzivna trenja so se namreč dogajala na vseh ravneh – tako na popolnoma strukturnih kot tudi tistih, vezanih na svobodo, različne oblike družbene vključenosti, politično emancipacijo in participacijo ter druga vprašanja. Ruska družba se je v togem carskem sistemu povezovala v vse odločnejšo in politično vse bolj aktivno fronto, ki je intenzivirala politični pritisk v odnosu do vladajoče dinastije in s strani le-te vodenega državnega aparata, kar se je odražalo tako v posameznih reformah kot tudi v več manjših revolucijah.

Ena od tovrstnih reform, ki je predstavljala uvod v resne zahteve po radikalni preureditvi carske Rusije, je bila odprava tlačanstva, ki se je zgodila leta 1861. Ta radikalni strukturni ukrep je zahteval sovpadajoče reformiranje ruskega državnega okvirja¹³⁷, saj je le-ta v celoti slonel na dotedanjih tlačansko-fevdalnih produkcijskih in lastninskih odnosih. Ti so predstavljali temelj tako za sodstvo in vojsko kot tudi za šolstvo in vse ostalo. Odprava tlačanstva je sicer pomenila pomembno osebno osvoboditev tlačanov v odnosu do zemljiških lastnikov, vendar je bila s tem vzpostavljena nova oblika finančnega odnosa med državo in ljudstvom, kar je za slednje ponovno predstavljalo izrazito ekonomsko breme, a že konec stoletja tudi temelj kapitalistične akumulacije kot predpogoj za začetek industrializacije Rusije (Kenez, 2006, str. 6). Ko je družbena forma prerasla zaostalo obliko organizacije kapitala, vodeno s strani fevdalizma kot agenta koncentracije in akumulacije, je to vodilo v predrugačenje odnosov produkcije in lastnine. S tovrstnim preobratom se je deloma realizirala politična zahteva po večji demokratizaciji, korak v to smer pa predstavlja tudi *zemstvo*¹³⁸, kar lahko interpretiramo kot relativni prenos »oblasti bliže ljudem«.

Poudariti je treba tudi politično dimenzijo, saj odprava tlačanstva ni bila plod vladarjeve filantropske naklonjenosti ljudstvu, temveč – poleg že pojasnjene strukturne nujnosti –

¹³⁶ To je posebej pomembno izpostaviti zato, ker se dandanes pojavlja mnogo interpretacij, ki želijo predstaviti oktobrsko revolucijo kot nekaj, kar je bilo »pripeljano od zunaj« ter vzpostavljeno z vrha navzdol in ne kot rezultat intenzivnih in dolgotrajnih družbenih trenj, antagonizmov in stagnacije ruske predrevolucionarne družbe ter državne politike. Pri tem je govora o vzrokih za nastanek revolucije – smer odvijanja revolucije in uporabljene metode, način in vzpostavljena oblika oblasti ter vsa dogajanja po revoluciji pa so lahko predmet ločene diskusije in analize.

¹³⁷ Ruskemu vladarju Aleksandru II. je uspelo v nadaljnjih dveh desetletjih po reformi institucionalni okvir države v veliki meri prilagoditi novi strukturni in ekonomski osnovi ter izvesti sovpadajočo modernizacijo Rusije (Kenez, 2006, str. 6).

¹³⁸ Z odpravo tlačanstva se je vzpostavila tudi nova institucija, ki je predstavljala korak v smeri lokalnega upravljanja in se je imenovala *zemstvo* (Kenez, 2006, str. 6).

predvsem rezultat strahu pred artikulacijo političnih pritiskov v nasilni formi¹³⁹. Odprava tlačanstva je predstavljala pravno svobodo tlačanov, kar pomeni, da le-ti niso bili več last zemljiških lastnikov. Prosto so lahko stopali v pravna razmerja, trgovali, se poročali, pravdali in razpolagali z zasebno lastnino ter pridobivali pravno pravico nad zemljiščem. Vendar so hkrati plačevali visoke davke, ki so bili nadomestek za tlačansko delovno silo, ki jo je carstvo neposredno izgubilo, posredno pa prek intenzivne davčne politike zadržalo v oblasti¹⁴⁰ (Wood, 2003, str. 11).

Majhen, vendar pomemben korak v smeri demokratizacije, je temeljil tudi na vzpostavitvi institucije kolektivne narave, imenovane *obščina* (Wood, 2003, str. 12). Ta je predstavljala nekakšno kmečko komuno in je igrala ključno vlogo pri distribuciji in obdelavi zemlje. Komune so nastopale kot razmeroma avtonomne družbene in politične institucije v odnosu do centralne oblasti, kar je odgovarjalo tudi slednji. Kot takšne so bile namreč subjekt kolektivnih obdavčitev in kolektivnega plačila različnih odkupov zemljišč. Takšno novo oblikovanje lastninskih odnosov pa je predstavljalo tudi novo obliko vezi med kmeti in zemljo. Če je bil v tlačanstvu tlačan brez osebne svobode, je institucijo fevdalca zdaj nadomestila institucija komune, ki je posameznika vezala na osnovi preformuliranih lastninskih razmerij. Ta je komuno lahko zapustil na osnovi njene privolitve, kar pa je popolnoma ustrezalo tudi državni oblasti¹⁴¹. Komune so bile razumljene kot garant politične stabilnosti, saj naj bi preprečevale nastanek nevarne destabilizacije v obliki osebno svobodnega proletariata brez zemlje. Tako kot je tlačanstvo imelo svoje objektivne ekonomske omejitve, pa se je podobno zgodilo tudi s komunami: s časom so dosegle svoje polne ekonomske kapacitete, ker je ustavilo gospodarsko rast in povzročilo stagnacijo¹⁴² (Kenez, 2006, str. 6–7).

¹³⁹ Z drugimi besedami lahko rečemo, da sta bili za vladarja ugodnejši »ljudska osvoboditev« in družbena emancipacija, ki je bila implementirana s strani vladarske oblasti same – torej »od zgoraj navzdol«. Alternativa v obratni smeri – neposredno s strani ljudstva oziroma »od spodaj navzgor« – bi bila precej bolj neugodna, kot je to dobrih petdeset let kasneje pokazala tudi praksa oktobrske revolucije. Ta je odnesla vladajočo dinastijo Romanovih in carsko oblast ter radikalno predrugačila Rusijo za vsaj nadaljnjih 70 let.

¹⁴⁰ Poleg tega so bili deležni tudi dolgoročnega odplačevanja zemljišča, ki so ga posedovali, njegova odplačna cena pa je bila visoko nad realno tržno vrednostjo (Wood, 2003, str. 11).

¹⁴¹ Takšne komune so imele tako ekonomski kot tudi pravni značaj, odnos med posameznikom in državo pa je nastopal prek kolektivne družbene in politične organizacije, ki je nastopala kot garant osvoboditve iz tlačanskega odnosa in pridobitve ter razpolaganja z zemljiščem. Tovrstne skupnosti pa so razpolagale tudi z mehanizmom izгона neposlušnih članov skupnosti v izgnanstvo – največkrat v Sibirijo (Wood, 2006, str. 13–14).

¹⁴² V ekonomskem smislu so tovrstne komune slonela na primitivnih agrikulturnih proizvodnih metodah, pomanjkanju investicij ob hkratni alokaciji zemljiških posesti, omejitvah financiranja in nemobilnosti, kar je bil vzrok za že omenjeno gospodarsko stagnacijo, ki je spet najprej in najbolj dramatično doletela ravno kmete (Wood, 2006, str. 13–14).

Status kmetov se je še vedno bistveno razlikoval od statusa ostalih razredov v carski Rusiji. Ključne razlike so bile v obdavčitvi, služenju vojaškega roka in korporativnem kaznovanju. S stališča liberalne svobode posameznika se je status tlačana, ki se je do leta 1861 vzpostavljajal v odnosu do fevdalca, transformiral v status kmeta v odnosu do komune. Takšne razmere¹⁴³ so zaznamovale rusko družbo in gospodarstvo približno naslednjih štirideset let, kljub temu pa med kmeti ni bilo velike pobude za organizacijo uporov. Razmere, status in odsotnost intelektualnega potenciala kmetov so glavni vzroki, da so protestne oblike ostale zelo individualizirane in nepovezane. Poleg tega pa je novi status nekdanjih tlačanov, ki so postali z odpravo tlačanstva navidezno inkorporirani v družbeni sistem, poskrbel za njihovo depolitizacijo in posledično tudi za nerazumevanje njihove dejanske vloge in pozicije. Komune so služile kot neke vmesne, tamponske organizacije med posameznikom in državo, individualizirani upori pa so bili hitro in kruto zatrti. Vendar pa je nova družbena organizacija kljub vsemu poskrbela za vsaj minorno boljše življenjske razmere, na primer v smislu izboljšanja zdravstva in šolstva, skrajšanja vojaškega roka itd. (Wood, 2006, str. 13–14).

Čeprav je leto 1880 v Rusiji predstavljalo obdobje represije in gospodarske stagnacije, pa so bile vendarle vzpostavljene ključne infrastrukturne zmogljivosti, ki so vplivale na kasnejšo industrializacijo države (Wood, 2006, str. 24), na osnovi katere je gospodarstvo že konec 19. stoletja beležilo visoko gospodarsko rast. Državna administracija je potencirala izvoz in zmanjševala uvoz, kar se je odražalo v pozitivni trgovinski bilanci. Vendar pa so se začele intenzivirati tudi obdavčitve in različne oblike pritiska na prebivalstvo. Razlog za to je bila politika Aleksandra III., ki je želel pospešiti industrializacijo¹⁴⁴, saj se je zavedal, da je močno in industrializirano gospodarstvo temelj za ekonomsko in politično neodvisnost ter suverenost,

¹⁴³ Carska Rusija je na prelomu iz 19. v 20. stoletje predstavljala deželo izrazitih nasprotij. Intelektualci, znanstveniki in umetniki (pisatelji, pesniki, skladatelji itd.) so predstavljali največje dosežke svetovne misli, kar je pomenilo, da je bilo Rusko carstvo skupaj s svojimi intelektualci – v tem pogledu, metaforično rečeno – del Zahoda. To pa ni veljalo za pretežni del ruskega prebivalstva, ki je bil v poziciji, v kateri so bile druge evropske sile že stoletje ali dva prej. V ekonomskem smislu je carstvo beležilo tudi največji delež izvoza nafte in pšenice na svetu. Po drugi strani pa je bilo še vedno okoli 80 odstotkov ljudstva kmetov, ki so živeli v ruralnih področjih, njihovo življenje pa se po kakovosti ni bistveno razlikovalo od tistega, ki so ga živeli njihovi pradedje še v dobi globokega fevdalizma. Zaradi izredno slabih življenjskih razmer lahko trdimo, da so bile primarne zahteve kmetov predvsem in pretežno ekonomske narave ter da je šlo pri tem mnogo manj za neko resno in bolj sofisticirano zavest o temeljnih političnih spremembah. Kljub temu pa je pomemben podatek tudi, da so bile štiri petine prebivalstva, ki so sicer predstavljali gonilno silo industrializacije carstva, saj so poleg dela v kmetijstvu vse intenzivneje sodelovali tudi v proizvodnih procesih – skoraj popolnoma izključene iz vseh administrativnih in političnih procesov (Pipes, 1995, str. 3–4).

¹⁴⁴ Industrializacija je potekala v podobnem duhu kot tista kasneje v času Sovjetske zveze in Josipa Stalina: največji delež je bil namenjen težki industriji, seveda na račun zapostavljanja in nepotenciranja proizvodov široke potrošnje, ki bi zadovoljevali potrebe prebivalstva. Kljub vsemu pa je treba izpostaviti ključno razliko med obema industrializacijama: ugodna trgovinska bilanca je vplivala na vzpostavitev zlatih standardov leta 1897, kar je naredilo Rusijo privlačno in odprto za tuje investitorje (Kenez, 2006, str. 7).

ki jih poleg ekonomije zagotavlja tudi močan vojaški aparat (Kenez, 2006, str. 7). Industrializacija¹⁴⁵ pa je predstavljala tudi pomemben družbeni in politični dejavnik, ki je ključno vplival na razmere, ki so se končno odrazile tudi v oktobrski revoluciji: vzpostavljal tudi nov družbeni razred delavcev, ki pa se v tistem obdobju ni nikoli do konca emancipiral v pravem smislu in pomenu¹⁴⁶. Za njihov reaktivni naboj sta poskrbeli dve družbeni in politični sili: dinamična je bila ekonomskega oziroma strukturnega značaja, saj je industrializacija zahtevala vse večjo delavsko emancipacijo, hkrati pa tudi vse bolj izobražene segmente družbe. Togo silo pa je predstavljal državni administrativni in institucionalni aparat, ki je zavračal vsakršno obliko širše politične vključenosti in družbene modernizacije¹⁴⁷.

Revolucionarni naboj se je intenziviral, to pa se je odražalo tudi v vse pogostejših umorih pripadnikov državne administracije oziroma državnih uslužbencev, kar je vodilo v globoko vsesplošno družbeno in politično krizo. Ta se je še dodatno intenzivirala z mednarodnim političnim in ekonomskim kontekstom: progresivne države, kot na primer Japonska, so beležile ekstremen napredek. To je vplivalo na globalne geostrateške razmere, pri katerih Rusija ni smela ostati le nevtralni opazovalec, vendar pa zaradi notranjepolitičnih razmer tudi ni mogla uspešno zastopati jasne in močne politične pozicije. Pomemben del kriznih vprašanj se je nanašal ravno na odnose z Japonsko in na rusko vlogo na Daljnem vzhodu, kar je sovpadalo tudi z gradnjo transsibirske železnice. Drugo geopolitično dilemo pa so predstavljale tradicionalne ruske ambicije na Balkanu (Kenez, 2006, str. 7), ki je postajal vrelišče mednarodnih razsežnosti.

¹⁴⁵ Ključnega pomena za razmah industrializacije med letoma 1861 in 1894 pa so bili, poleg vseh že omenjenih dejavnikov, tudi razvoj bank, finančnih institucij in delniških družb, investicije v tovarne in industrijske obrate, postopna urbanizacija dežele ipd. To je kljub še vedno relativni obči družbeni in politični togosti v odnosu do kmečkega razreda vplivalo na zadostno mobilnost delovne sile za zagon potrebne industrializacije. Zagnala se je težka industrija, hkrati pa se je enormno povečala proizvodnja nafte, železa, premoga, jekla in drugih naravnih in proizvodnih resursov. To je vplivalo na razvoj železniških povezav, ki so se povečale s 1.500 km leta 1861 na 30.500 leta 1890, kar je sicer predstavljalo ogromen korak v smeri modernizacije. Poudariti pa je treba, da je bil ta napredek v največji meri rezultat zasebnih investicij v železniško infrastrukturo, kot ključno prelomnico industrializacije carske Rusije pa lahko izpostavimo prelomno leto 1893, in sicer v okviru sprememb s strani administracije ruskega finančnega ministra Sergeja Witte. Njegovo politiko lahko strnemo v nekaj ključnih točk, med katerimi predstavljajo najpomembnejše na primer osrednja vloga države na področju investicij in strateškega gospodarskega planiranja, industrijska preusmeritev v strateške dobrine namesto v potrošniške in zagotavljanje sredstev za investiranje prek visoke obdavčitve. Poleg tega pa je njegova strategija vključevala tudi intenzivno financiranje s strani tujega kapitala, pri katerem je v tistem času največji delež investicij predstavljal francoski, belgijski in angleški kapital (Wood, 2006, str. 24–25).

¹⁴⁶ Kljub temu da so opravljali dela v industriji in da so pri tem predstavljali nezamenljiv človeški dejavnik, pa so bili hkrati še vedno pripadniki kmečkih komun, ki jih niso nikdar zares zapustili. Tudi če so odhajali na delo v tovarne, so namreč njihove družine še vedno bivale v komunah, kamor so se vračali in tako ohranjali tudi svojo dvojno vlogo delavcev in kmetov. Njihovo življenje je bilo mizerno v vseh pogledih (Kenez, 2006, str. 7).

¹⁴⁷ Celotno izobraževanje je predstavljalo močan družbeni in politični antagonizem v odnosu do carske oblasti, saj ga je oblast doživljala kot neposredno politično grožnjo (Kenez, 2006, str. 7).

Državni birokratski aparat je bil centraliziran, hierarhično tog in mogočen, znotraj njega pa sta imeli posebno moč, seveda le v skladu s carjevo vrhovno politiko, dve vrsti uslužbencev: prvi so bili resorni ministri, ki so imeli izvršno moč vsak znotraj svojega resorja, in pa guvernerji ter perfekti, ki so vladali znotraj svojih guvernamentov in drugih političnih geografskih enot – po geografskem načelu (Harcave, 1970, str. 12–14). Politična opozicija je bila v avtokratskem¹⁴⁸ carskem sistemu prepovedana in ustrezno sankcionirana, saj je organizirano politično združevanje različnih deprivilegiranih skupin in razredov predstavljalo največjo nevarnost oblasti. Večini ruske družbe je postajalo jasno, da leži jedro problemov ravno v carski oblasti sami. Politična napetost pa se je odražala v več dimenzijah: poleg klasične v smislu med vladarjem in vladanimi se je intenziviral tudi strukturni antagonizem med delavci in lastniki kapitala oziroma med »delom in kapitalom«.

Tudi znotraj deprivilegiranega razreda delavcev in kmetov so se v tem času že začele oblikovati intelektualne struje. Dodaten politični naboj pa so predstavljali študentje, tako aktualni kot tudi tisti, ki so bili iz študijskega procesa zaradi različnih, predvsem političnih vzrokov izključeni. Oblikovale so se tudi prve skrivne politične organizacije¹⁴⁹. Eno takih so na primer predstavljali t. i. *narodniki* oziroma militantni pripadniki ljudskih mas, ki so verjeli v možnost neposredne transformacije carske Rusije v drugačno, bolj pravično socialistično družbo. Drugo takšno pomembno združenje pa je predstavljala organizacija »Zemlja in svoboda«, ki je leta 1870 združevala na tisoče kmetov in ruralnega prebivalstva (Service, 2009, str. 30).

Oblikovanje ilegalne politične opozicije se je stopnjevalo vse do vrhunca leta 1905, vodilo pa je predstavljala *inteligence* skupaj s študenti. Problem je predvsem zaradi številčnosti strank in drugih političnih organizacij predstavljala nezmožnost vzpostavitve enotne opozicijske fronte. Med cilji in programi le-teh je bilo sicer pogosto tako malo razlik, da so bile te neprepoznave tudi najaktivnejšim članom. Glavna delitev je bila na dve skupini, ki sta se med seboj razlikovali predvsem glede metod in principov pri cilju spremembe oblasti:

¹⁴⁸ Zadnji ruski car Nikolaj II. Romanov, sin Aleksandra III. Romanova, je nastopil v vlogi vsemogočnega vladarja Ruskega carstva leta 1894. Lahko bi trdili, da je bila v času njegove vladavine največja takratna vladarska politična moč na svetu v eni osebi koncentrirana ravno v njegovih rokah. Odločal je o usodi približno 135 milijonov ljudi, kar je v tistem trenutku predstavljalo okoli eno sedmino Zemljine populacije. V svojih političnih stališčih je uporabljal izrazito avtokratska vladarska načela, saj se je zavedal, da bi odstopanje od teh najverjetneje vodilo v revolucijo. Takšna avtokratska drža vladarja sicer ni trpela nikakršnih ustavnih omejitev, vendar pa je kljub temu v tistem času obstajal tudi t. i. Državni svet, sestavljen iz uglednih državnih predstavnikov, katerih nasvete pa je car lahko poljubno upošteval ali pa tudi ne (Harcave, 1970, str. 12–14).

¹⁴⁹ O resnosti namer teh organizacij pa priča tudi podatek, da je organizacija »Ljudska svoboda« nosila odgovornost za umor carja Aleksandra II. leta 1881, ki pa ga je po nasilni smrti nadomestil njegov sin Aleksander III. (Service, 2009, str. 30).

- prva skupina je združevala **revolucionarje**, ki želeli obstoječi avtokratski carski režim odstraniti z nasilnimi sredstvi in ga nadomestiti z bolj demokratično obliko vladavine, katere cilj bi bila vzpostavitev socialistične družbe;
- druga skupina je predstavljala **liberalce**¹⁵⁰, ki so zastopali idejo civilne družbe in z njo sovpadajočih civilnih svoboščin, njihove metode menjave carske oblasti pa so bile manj radikalne: razvoj civilne družbe in predstavniške oblasti so želeli doseči z bolj miroljubnimi oziroma manj nasilnimi sredstvi.

Revolucionarno strujo so predstavljale predvsem nehomogene skupine socialistov in anarhistov, ki so se načeloma strinjali o ključnih ciljih revolucije – kar jih je tudi združevalo. Medsebojno pa so se fundamentalno razlikovali v operativi in metodah izvedbe. Iz revolucionarne struje sta se s časom oblikovali dve najpomembnejši stranki: Ruska socialdemokratska delavska stranka in Ruska socialistična revolucionarna stranka. Socialdemokratska stranka se je razdelila v še dve pomembni politični stranki, med katerimi prva prevzame ime *boljševiki*, manjšinska pa *menjševiki*. Socialistična revolucionarna stranka ostaja do leta 1905 imensko nerazdeljena (Harcave, 1970, str. 29).

Revolucionarni poizkusi in nasilne vstaje so se na ruskem podeželju odvijali predvsem med letoma 1902 in 1907. Delavci so začeli z upori in vstajami v industrijskih obratih, kjer se je ustvarjal vse večji antagonizem med njimi (delom) in lastniki industrijskega kapitala (kapitalom), katerega akumulacija je nastala kot rezultat delovno intenzivnega gospodarstva ob spremljavi Wittove gospodarske revolucije. Pomembna pa je bila tudi geostrateška komponenta, saj je rusko-japonska vojna pokazala izrazit neuspeh in nepripravljenost ruskih oboroženih sil¹⁵¹ za zagotavljanje avtonomne in suverene države režima ter tudi mednarodnega ugleda ruskega carstva. Kot takšna je povzročila izrazit odpor in neprijetnost v družbi, vse večje nezadovoljstvo pa se je ustvarjalo tudi znotraj samih oboroženih struktur. Takšne izredno reaktivne razmere so potrebovale le še neposreden povod za revolucijo. To se je zgodilo med mirnim nedeljskim protestom delavcev v industrijskem obratu v Sankt Peterburgu 9. januarja

¹⁵⁰ Pripadniki t. i. *zemstva* in posameznih strok so zavrnili nasilne revolucionarne aktivnosti in se povezali v Unijo osvoboditve (Union of liberation). Zavzemali so se za odpravo avtokratske carske vladavine in za ustavno predstavniško demokracijo, temelječo na vladavini zakona (Wood, 2003, str. 31).

¹⁵¹ Carska Rusija je imela najštevilčnejšo vojsko v obliki kopenskih sil tistega časa, saj je štela 1,4 milijona pripadnikov. To pomeni, da so bile njene oborožene sile številčnejše kot oborožene sile Nemčije in Avstro-Ogrske skupaj. Njen največji problem pa so bile mobilnost, slaba infrastrukturna – zlasti železniška povezava je še dodatno oteževala mobilizacijo, ki je bila v takratni obliki vojskovanja ključnega pomena. Ko je govora o slednji, naj omenimo, da naj bi Nemčija v tistem času za popolno mobilizacijo potrebovala 15 dni, Rusija pa 105. Poleg tega so ruski častniki tudi slabo predvideli nujne rezervne enote v primeru nepredvidenih izrednih ali vojnih razmer (Pipes, 1995, str. 18).

1905. Oblasti so se na miren protest odzvale izrazito represivno, protestniki pa so skupaj s svojimi družinami končali v krvavem pokolu. To je delovalo kot sprožilec, ki je poleg delavskega razreda v revolucionarno aktivnost pritegnil tudi kmete, intelektualce, obrtnike in pretežni del vseh drugih deprivilegiranih razredov ruske družbe. Prav tako so se odzvale etnične manjšine (še posebej v prievropskem delu) – Finci, Poljaki, Litovci itd. Revolucionarne aktivnosti in prelivanje krvi so trajali vse do konca leta 1905, čeprav je bil 17. oktobra 1905 sprejet oktobrski manifest, ki je vsaj deloma obetal optimizem in miril strasti (Wood, 2003, str. 31–34).

Revolucija 1905 se je odvijala nekoordinirano in brez pravega vodstva in ciljev, poleg tega pa je potekala v valovih. Različne revolucionarne skupine (npr. delavci, kmetje, vojaki itd.) so revolucionarne aktivnosti izvajale povsem nepovezano. Carski oblasti, ki je nastopala kot homogena celota, je prek svojevrstne kombinacije represije¹⁵² in popuščenja uspelo te nepovezane revolucionarne fragmente dokaj spretno še dodatno razdeliti in nevtralizirati. S tem si je carska avtokracija podaljšala oblast za naslednjih 12 let – vse do revolucionarnega leta 1917. Poleg tega, da je bil v znamenju popuščenja oblasti sprejet oktobrski manifest, je delavstvo za namen koordiniranja nadaljnjih revolucionarnih aktivnosti sicer spontano oblikovalo tudi *sovjete* oziroma nekakšne svete. Ti so predstavljali tudi osnovno platformo kolektivnega družbenega in političnega delovanja, kar je bilo kasneje ključno pri oktobrski revoluciji, nastanku Sovjetske zveze ter pri razvoju in implementaciji sovjetskega socializma. O pomembnosti vloge sovjetov v revoluciji 1905 pa priča dejstvo, da je imel sanktpeterburški sovjet, kjer je svojo kariero začel tudi Lev Trotski, vsaj za trenutek enako politično moč kot osrednja carska oblast (Kenez, 2006, str. 8).

Takšni delavski sovjeti so predstavljali tudi odlično okolje, kjer so marksistični intelektualci preverjali in izpopolnjevali svoje organizacijske in govorniške sposobnosti ter hkrati dosegali prve politične uspehe. S formiranjem sovjetov so marksisti in še posebej boljševistična partija pridobili ogromno: sovjeti so predstavljali organizacijsko strukturo, inkubator idej in poligon brušenja ter oblikovanja vodilnih kadrov v boju proti obstoječi oblasti in obstoječemu družbenemu redu. V znamenju popuščenja revolucionarnim pritiskom pa je bila v kontekstu revolucije odpravljena tudi cenzura tiska. S tem so lahko opozicijski časopisi, med njimi tudi

¹⁵² V represivnih akcijah so nastopale ena tretjina konjenice in dve tretjini pešadije, ki jih je imela carska oblast na voljo v evropskem delu Rusije. Zaradi slabe mobilnosti in infrastrukturne povezave bi bile revolucionarne aktivnosti mnogo težje obvladljive, če bi se dogajale izven središča centralnega dela države (Pipes, 1995, str. 19).

boljševistična *Pravda*, začeli dosegati vse širše ljudske množice in tako širiti ideje med ljudstvom, ki je sicer živelo mizerno življenje in je bilo željno družbenih in političnih sprememb (Kenez, 2006, str. 8). Spremembe strukturnih razmerij v smislu produkcijskih in lastninskih odnosov v drugi polovici 19. in na začetku 20. stoletja so ustvarile družbene razmere, ki so najširše ljudske mase vodile v neposredno politično aktivnost za osvoboditev izpod jarma starega oblastnega razmerja. Analiza družbenih odnosov v predsovjetski carski Rusiji nam nazorno pokaže, da je družba kar vpila po revoluciji, oblastne strukture in odnos med delom in kapitalom pa so bili v takšnem razmerju oziroma oblikovani na takšen način, da je ruska družba predstavljala izredno plodna tla za razvoj in implementacijo marksističnih idej, kar se je kasneje, tj. leta 1917, odrazilo tudi v socialistični revoluciji.

V institucionalnem smislu pa je kot rezultat »revolucije 1905« v okviru oktobrskega manifesta nastalo tudi dvodomno reprezentativno in zakonodajno telo, pri katerem je spodnji dom predstavljala na novo oblikovana дума. Ta je bila dejansko formirana aprila 1906. Čeprav je sprva obetala veliko v smislu demokratizacije države, parlamentarizma in zaježitve carjeve neomejene oblasti, pa je bila njena dejanska in neposredna politična vloga dokaj majhna. Kot takšna ni imela pristojnosti imenovanja ministrov ali avtonomnega sprejemanja zakonov – vse to je ostalo namreč še naprej odvisno od avtoritarne volje vladarja (Service, 2009, str. 33).

Vzpostavitev gornjega doma pa je predstavljala svojevrstno presenečenje, saj to ni bilo omenjeno v oktobrskem manifestu. Gornji dom je bil sestavljen iz delegatov, izmed katerih je polovico imenoval car osebno, druga polovica pa je bila voljena iz vrst duhovščine, članov akademije znanosti in *zemstva*. V spodnjem domu so bili sprva v največjem delu zastopani voljeni delegati zemljiških lastnikov (31 odstotkov) in kmetov (42 odstotkov), delavstvo, ki je bilo razumljeno kot najbolj nevaren in najbolj revolucionaren del ruske družbe, pa je imelo tudi znotraj dume najmanjšo zastopanost (2 odstotka). Celotaka struktura dume je bila za carsko oblast preveč radikalna, zato je bil leta 1907 zrežiran poizkus državnega udara. Na tej osnovi je postala zastopanost zemljiških lastnikov več kot 50-odstotna, zastopanost kmetov pa je bila zmanjšana na 22 odstotkov. Kljub vsem omejitvam pa akt vzpostavitve dume ni bil politično povsem brez pomena. Z njim se je prvič odprla institucionalna platforma za odprto razpravo o najbolj perečih družbenih in političnih problemih, neposredni politični učinki dume pa so se kazali tudi v vojski in izobraževanju (Kenez, 2006, str. 9).

Čeprav so bili revolucionarji zdesetkani in poraženi v revoluciji 1905, pa je revolucionarni duh postajal vse močnejši¹⁵³. Po letu 1906 je bilo vse težje nadzorovati različne, predvsem revolucionarne ideje in njihovo širjenje (Marxov Kapital se je v ruskem prevodu pojavil legalno že leta 1872), tisk pa je že zaobšel predrevolucionarno cenzuro. Kljub učinkovitemu neposrednemu represivnemu zatrtju revolucije pa se je vse bolj začelo kazati, da je tudi ruski policijski aparat podhranjen in vse manj učinkovit, kar so vse očitneje spoznavale tudi široke ljudske mase. Poleg omenjenega je postajalo vse bolj vroče tudi etnično vprašanje, saj je delež etničnih Rusov v Ruskem carstvu tedaj predstavljal le okoli 45 odstotkov prebivalstva. Če so bili slovanski narodi dokaj poistoveteni z ruskim, pa to ne velja za ostale. Kavkaške narode je na primer obdržala razmeroma mirne predvsem zavest, da bi ob odsotnosti nadvlade ruskega imperija najverjetneje prišli pod oblast turškega carstva, kar so razumeli kot večje zlo (Service, 2009, str. 35).

7.1.2 Revolucionarno leto 1917: prehod v socialistično revolucijo

Današnji Sankt Peterburg oziroma takratni (1917) Petrograd je poleg tega, da je gravitiral najdlje v evropski del Ruskega carstva, predstavljal tudi finančno in kulturno središče imperija, ki je bil sicer, z izjemo nekaj urbanih središč, pretežno agrarne in ruralne narave. Mesto, ki ga je začel graditi Peter Veliki in ga simbolično poimenoval »Okno na Zahod«, je z 2,4 milijona prebivalcev predstavljalo daleč največje mesto v takratnem carstvu. V njem se je prepletal duh Vzhoda z zahodno kulturo, arhitekturo in tudi primesmi zahodnih političnih sistemov. Poleg tega, da je mesto predstavljalo središče ruskih vladarjev, je prva svetovna vojna poskrbela, da je Sankt Peterburg dobil tudi pomembno vlogo v vojaški industriji¹⁵⁴: v njem se je odvijal dvotretjinski delež vse vojaške proizvodnje v državi, kar je intenzivno povečevalo tudi število zaposlenih v njej oziroma novega razreda – delavcev¹⁵⁵. Hkrati s tem pa je pomembno omeniti tudi spremenjeno družbeno strukturo mesta, ki se je spremenilo skladno s spremembo produkcijskih razmer in potreb. Okoli 50 odstotkov delavcev je prišlo v mestno industrijo delat

¹⁵³ Represija oblasti je sicer poskrbela, da je ruska socialdemokratska partija dela s 150.000 članov leta 1907 padla na vsega 10.000 članov leta 1910. Poudariti pa je treba, da je carska oblast sicer blestela pri uporabi represije, s katero je obvladala revolucijo in kaznovala udeležence, veliko manj uspešna pa je bila na področju političnih in družbenih sprememb, ki bi omogočile in zagotovile stabilno reformirano državo, kakršna bi ustrezno amortizirala družbena trenja in politično morda nevtralizirala revolucionarni družbeni naboj (Service, 2009, str. 35).

¹⁵⁴ Pretežni del industrije je bil usmerjen v vojno proizvodnjo, pri tem pa je bilo za železarsko produkcijo vezano 60 odstotkov, za tekstilno 11 odstotkov in kemično 10 odstotkov zaposlenih (Wade, 2004, str. 15–16).

¹⁵⁵ Njihovo število se je povečalo za 60 odstotkov in zrastle na 417.000, upoštevajoč tudi okolico mesta (Wade, 2004, str. 15–16).

s podeželja. S tem se je spremenil tudi njihov status – iz statusa kmetov v status delavcev. Pri tem se sicer razmere delavcev niso bistveno spremenile v primerjavi s tistimi, ki smo jih predstavili vezano za obdobje pred revolucijo 1905: tovrstni delavci še vedno niso bili popolnoma emancipirani, ohranjali so tesne vezi s svojimi primarnimi okolji na podeželju. Z njihovo fizično odsotnostjo zaradi dela v na novo vzpostavljeni industriji pa je velik del neposredne skrbi za družine prešel na ženski del populacije, ki je medtem ostajal na podeželju (Wade, 2004, str. 15–16).

7.1.2.1 Februarska revolucija

Neposredni sprožilec februarske revolucije naj bi predstavljalo pomanjkanje kruha, zaradi česar so lačne in prestradane mase začele nasilno protestirati (Wood, 2003, str. 45). Kot začetek revolucije lahko označimo 23. februar (8. marec po našem koledarju) oziroma dan žena, ko so ženske – delavke začele s protestom. To je v val protestov v naslednjih dneh pritegnilo okoli 200.000 ljudi, predvsem iz vrst delavcev, protesti pa so se razplamteli po celotnem Petrogradu (Wade, 2004, str. 16–17). Omeniti velja, da je carska Rusija leto 1917 pričakala v vsesplošno zelo specifični družbeni in politični situaciji. Vse družbene napetosti, ki smo jih predhodno predstavili in so se vlekle ter razvijale ves konec 19. in začetek 20. stoletja, so bile še vedno prisotne in so se s časom le še povečale. Rusijo je tako kot preostalo Evropo globoko prizadela tudi prva svetovna vojna, ki je trajala že tretje leto. Poleg političnega in ekonomskega vpliva na družbo je imela ta tudi poseben vpliv na strukturo oboroženih sil, kar je predstavljalo še dodatno krhkost ob revolucionarnih aktivnostih, ki so vzplamtele v srcu ruskega carstva – Petrogradu.

Vojaški garnizon, ki je služil obrambi in zagotavljanju miru v Petrogradu, je bil zaradi vojne močno zdesetkan. Začelo je primanjkovati mladih in najprimernejših rekrutov za mobilizacijo, zato je popolnjevanje potekalo z relativno zrelo moško populacijo med tridesetim in štiridesetim letom, ki je bila po nekajtedenskem urjenju že ocenjena kot pripravljena za opravljanje bojnih aktivnosti. Tovrstna vojska pa se je bistveno razlikovala od bojnih enot, ki so jih tvorili pravi vojaki v vsakem pomenu besede in za katere sta veljali izredna bojna morala in disciplina. V mestne četrti, ki so bile v mirnem času primerne za nastanitev okoli 20.000 ljudi, je bilo tedaj nastanjenih okoli 160.000 vojakov, velika večina teh pa zaradi že opisanih razmer ni šla skozi pravi proces vojaške socializacije. Ko se je zgodil incident na trgu Znamenskega v Petrogradu, ki je vodil v masaker, in ko je bil v dogodkih, ki so sledili, ranjen pripadnik Pavlovskega

regimenta, se je del vojakov poistovetil s protestniki in zavrnil poslušnost v ukazu streljanja na civile. Naslednji dan, 27. februarja 1917, so svoj upor izrazili že trije regimenti. Revolucija se je razplamtela po celotnem Petrogradu, revolucionarna masa pa je zavzela vse ključne institucije, med katerimi je bila tudi zgradba tajne policije, imenovane Ohrana. Od 160.000 pripadnikov oboroženih sil jih je približno polovica izrazila odkrito podporo upornikom, večina preostalih pa je pri tem zavzela vsaj nevtralno držo. Približno 2.000 pripadnikov carskim oblastem lojalnih sil, skupaj s 3.500 policisti in nekaj kozaki, je v cilju zaščite obstoječe oblasti ostalo popolnoma nemočnih (Pipes, 1995, str. 78–79).

Ko se je revolucija razplamtela, je bila carska oblast razbita, vladarska dinastija Romanovih, ki je Rusiji vladala 300 let, pa odstavljena v le dobrem tednu dni. Vlak Nikolaja II. Romanova je bil 2. marca 2017, ko je bil car na poti v Petrograd, zaustavljen v mestu Pskov, ki je bilo okoli 250 km oddaljeno od Petrograda. Zadnji ruski car pa je bil prisiljen v podpis predaje oblasti in vojaške komande, še preden je prispela dvočlanska delegacija dume z istim predlogom. Nepripravljenost na politični kompromis in zaslepljenost za vsa družbena trenja, ki so se v Rusiji akumulirala in intenzivirala vsaj vse od časov umora njegovega deda dalje, sta namesto v preoblikovanje avtokratskega in absolutističnega carstva v ustavno monarhijo z demokratično izvoljeno vlado kot izvršilnim telesom vodili v uničenje carstva. Carsko oblast je nadomestila dualistična oblika oblasti, ki je bila s strani revolucionarjev sprejeta že tri dni pred Nikolajevim uradnim odstopom. Organa dualistične oblasti sta bila Petrogradski sovjet oziroma svet delavcev in vojaških odposlancev ter začasna vlada, imenovana Začasni komite dume. Ta sicer ni imela nikakršne ustavne in zakonodajne osnove, udejanjena pa je bila s strani revolucionarnih delavcev in vojakov. V skladu s svojo strukturo in predstavniki je skrbela predvsem za interese najbogatejšega razreda, kljub temu pa je bila njena primarna naloga v prvih tednih po revoluciji poskrbeti za liberalne in progresivne reforme ter za politično vključenost, temelječo na politični reprezentaciji in razvoju civilnih pravic. Dve pomembni vprašanji, ki sta ključno vplivali na razvoj nadaljnjih dogodkov leta 1917, pa sta ostali nerešeni: vprašanje zemlje in vprašanje vojne (Wood, 2003, str. 46–47).

7.1.2.2 Družbene in politične razmere med obema revolucijama

Februarska revolucija je sicer odnesla vladavino carske oblasti, številna ključna družbena vprašanja pa so ostala nerešena. Novi družbeni razred delavcev je bil številčno v izredno podrejeni vlogi v odnosu do drugih dominantnih razredov, česar se je tudi dobro zavedal. Zato

sta bila državljanska vojna in neposredni razredni spopad zadnje, kar bi si delavci želeli¹⁵⁶. Nova oblast je v odnosu do vojne¹⁵⁷ zastopala stališče branjenja obstoječih mej, strogo pa je bila proti možnosti teritorialne ekspanzije. Status državljanstva naj bi bil podeljen vsem v Rusiji, tudi nekdanjim vladarjem in njihovim strukturam. Državni uradniki in pripadniki posameznih profesij so bili veliko bolj prilagodljivi kot pa kapitalistične strukture, s katerimi je na novo vzpostavljena oblast svojevrstno obračunavala. Družbeni antagonizem se je ustvarjal tudi med veleposestniki in kmeti, ki so zahtevali podelitev zemlje »tistim, ki jo obdelujejo«. Kljub temu da so bili veleposestniki načeloma razmeroma upogljivih stališč in da je reforma prerazporeditve posestev tekla večinoma mirno, pa so občasno vendarle nastajali incidenti. Velikokrat tudi zaradi nizke politične zavesti kmetov, ki so si reformne postopke pogosto zamišljali zelo banalno (Service, 2009, str. 54–56).

Poseben fenomen, ki se je razširil po celotnem področju revolucionarne Rusije, je bil politični dualizem (oziroma dualistično razmerje moči). To je v krovnem smislu pomenilo delitev oblasti oziroma boj za prevlado med svetom oz. *sovjetom* delavcev na eni strani ter vojaškim svetom v Petrogradu in začasno vlado na drugi strani. Dejansko pa se je takšno razmerje z ravni najvišje državne politike preslikavalo tudi v sleherno družbeno razmerje ter institucionalno in gospodarsko okolje takratne Rusije. Tovrstni antagonizem se je vzpostavil na primer tudi v vojski med častniki in predstavniki vojaškega sveta, med vodilnim kadrom v tovarnah in svetom delavcev, med tradicionalnimi kmetijskimi komunami in kmečkimi sveti itd. Ključno je postalo torej vprašanje, kdo bo vzpostavil center politične moči in kako bo to moč tudi zadržal. Da bi bila situacija še bolj kompleksna, pa ta razhajanja niso izhajala vedno le iz »čistih političnih stališč«, vezanih na ideje posamezne politične struje, temveč se je delitev na pripadnost eni ali drugi politični opciji velikokrat odvijala tudi zaradi popolnoma drugih razlogov. Tu lahko na primer izpostavimo vprašanje razlik med posameznimi etničnimi in drugimi družbenimi skupinami (Steinberg, 2016, str. 70–71). Naj poudarimo, da je ideja dualne oblasti sicer izvirala iz marksističnega pojmovanja, v konkretnem primeru pa naj bi v očeh sovjetov začasna vlada

¹⁵⁶ Zavzemali so se za povezovanje med posameznimi družbenimi razredi, njihova prioriteta pa so bile večje plače, osemurni delavnik in demokratična republika ter družba, ki bi vključevala tudi njihove interese (Service, 2009, str. 54–56).

¹⁵⁷ Tudi visoki vojaški oficirji so bili velikokrat bolj pripravljeni na sodelovanje z novimi oblastmi kot pa vojaki, znotraj katerih je obstajala bolj stroga delitev na tiste, zveste revoluciji, in tiste, ki so v svojih prepričanjih ostali še naprej zvesti carski oblasti. Pri tem pa so bili tisti vojaki, ki so bili v garnizonih znotraj države (predvsem v Petrogradu), veliko bolj politično aktivni in agresivni v svojih stališčih kot tisti, ki so se borili na fronti. Ne glede na to pa so formalno vsi prisegli poslušnost tej novi začasni oblasti (Service, 2009, str. 54–56).

predstavljala zastopnike buržoazije oziroma kapitala, medtem ko naj bi sovjet predstavljal instrument demokracije in predstavnike dela (Ferro, 1985, str. 9–10).

V tovrstnem dualnem odnosu oziroma »dvovladju« začasne vlade sta imeli najpomembnejšo politično vlogo dve ključni socialistični partiji: menjševiki in socialistični revolucionarji¹⁵⁸. Obe je povezovalo stališče, da je treba novo sovjetsko družbo utemeljiti na civilnih pravicah ter svetovno vojno proti Nemčiji in Avstro-Ogrski voditi defenzivno in na državnih mejah. Kljub temu pa so bila med obema političnima strankama očitna razhajanja. Edino, glede česar sta se partiji zares strinjali, je bilo, da so obstoječe razmere slabe in nemogoče za delovanje. Ključna ideja prvih je bila centralizirana, striktno konvencionalno marksistično organizirana država oziroma družba, v kateri bi gonilno silo predstavljal emancipirani urbani delavski razred. Socialistični revolucionarji pa so se napajali iz tradicije ruskega populizma in za razliko od prvih v svojem političnem programu poudarjali tudi posebno vlogo kmetov in ruralnega prebivalstva (Service, 2009, str. 56). Boljševiki so v duhu februarske revolucije sicer podpirali oblikovanje začasne vlade v sicer »buržoaznem« duhu, vendar so se odločili, da sami ne bodo del te¹⁵⁹ (Pipes, 1995, str. 115).

Rusija je bila v obdobju med februarjem in novembrom 1917 polna razkolov ter družbenih in političnih trenj. Poleg različnih strategij znotraj vladajočih dveh strank so se odvijali izraziti konflikti na vseh ravneh in v vseh družbenih dimenzijah: med centrom in periferijo, vrhom družbe in politike ter »dnom«, oblastmi in ljudstvom itd. Ekonomska situacija je postajala vse težja, s tem pa so se slabšale tudi delavske razmere in plače. Partija boljševikov, ki so ji nastale razmere politično najbolj koristile, pa je za slabe ekonomske razmere v največji meri krivila lastnike produkcijskih sredstev, čeprav tudi sami niso bili v nič boljšem položaju¹⁶⁰. Poleg vseobsežne družbene in politične krize je državo pestila še ekonomska, rusko gospodarstvo pa je bilo tik pred zlomom (Service, 2009, str. 58–59).

¹⁵⁸ Število članov menjševikov se je ekspanzivno povečalo po februarski revoluciji, saj jih je bilo 200.000. Kljub temu pa je partija socialističnih revolucionarjev svoje člane rekrutirala tako v urbanem okolju kot tudi v ruralnem in štela krepko prek milijon članov, kar pomeni, da je bila s stališča članstva nedvomno največja in najmočnejša (Service, 2009, str. 56).

¹⁵⁹ Takšen je bil tudi stav dveh ključnih ljudi v takratnem vodstvu boljševistične stranke – Leva Kamenjeva in Josipa Stalina, ki sta se po revoluciji in vladni amnestiji v Petrograd vrnila iz Sibirije (Pipes, 1995, str. 115).

¹⁶⁰ Profitne marže v težki industriji so namreč znašale devet odstotkov, kar predstavlja le malenkost več kot pred revolucijo – ob dejstvu, da se je z revolucijo velik del lažje industrije zmanjšal ali ustavil. Naj omenimo še, da se je mesečna proizvodnja premoga med januarjem in avgustom zmanjšala za 28 odstotkov (Service, 2009, str. 58–59).

Eliminacija carske oblasti je sicer ustvarila razmere, prežete s svojevrstnim demokratičnim upanjem; različni politični subjekti z različnimi političnimi idejami so se združevali v upanju po vzpostavitvi nove, boljše oblasti, le redkokatera stranka pa je imela tako jasno načrtano strategijo in cilje ter bila v svojih politikah tako odločna kot boljševistična partija. V političnem stavu, ki se je popolnoma razjasnil¹⁶¹ do aprila 1917, so bili tudi edini, ki so nastopali odkrito ter brezkompromisno kritično in sovražno do začasne oblasti. V svojih stališčih so se zavzemali za njeno odstavitev in nadomestitev le-te z administrativno strukturo na osnovi sovjetov. Zavzemali so se za radikalno in takojšnjo socialistično revolucijo ter za izstop iz vojne, saj so verjeli, da bo duh socialistične revolucije v Rusiji vzklikal tudi v ostalih evropskih in drugih državah. Temelj pri tem je predstavljala ideja o nacionalizaciji¹⁶² vseh ključnih gospodarskih panog in industrije, skupaj z bankami in finančnimi institucijami. Čeprav je bila zgradba boljševistične partije razmeroma ohlapna in je združevala tako tiste z bolj demokratičnimi stališči kot tudi tiste z avtoritarnimi, pa sta bila dva ključna cilja jasna in lastna vsem: takojšen izstop iz vojne in takojšnja socialistična revolucija. Februarja 1917 je partija štela le nekaj tisoč članov, konec poletja istega leta pa se je članstvo po ocenah povečalo na približno četrto milijona pripadnikov (Service, 2009, str. 64–67).

Sakwa (2008, str. 4) pravi, da se je v »ruski revoluciji 1917¹⁶³« odvijalo in medsebojno prepletalo šest revolucij, ki jih lahko strnemo v naslednje točke:

- Ta revolucija je bila korenita **družbena revolucija**, v kateri so se trije ključni neprivilegirani družbeni stanovi borili za svoje pravice: kmetje so si prizadevali za pridobitev kmetijskega zemljišča, vojaki za mir v odvijajoči se prvi svetovni vojni, delavci pa za večjo emancipacijo in boljše razmere.

¹⁶¹ Do leta 1917 so tudi boljševiki predvidevali, da bo avtorski carski režim nadomestilo buržoazno medobdobje, ki bo služilo kot (akumulacijska) osnova za družbeno transformacijo v socializem. Leta 1917 pa se to stališče radikalno spremeni in boljševiki nemudoma zahtevajo socialistično, kar Vladimir Lenin izrazi v t. i. aprilskih tezah (Service, 2009, str. 64). V okviru teh je verjetno najboljše poznano geslo: »Vso moč sovjetom.« S tem je bilo izraženo očitno nesodelovanje in nasprotovanje začasni vladi, kjer je igral pomembno vlogo tudi eden ključnih ideologov ruske socialdemokratske partije in menjševistični starosta Gregorij Plehanov (McMeekin, 2017, 93–94).

¹⁶² Celotno gospodarstvo so želeli vzpostaviti kot državno vodeno, ideja lastništva nad produkcijskimi sredstvi pa je bila, da morajo biti ta popolnoma v lasti države. Enak princip je veljal tudi za ruralna področja in kmetijske površine (Service, 2009, str. 64–67).

¹⁶³ Avtor sicer uporablja termin oktobrska revolucija, vendar se posamezne značilnosti nanašajo bodisi na februarjsko revolucijo bodisi na obdobje med obema revolucijama, zato zastopamo stališče, da je pri tej temi smotrnejše uporabljati naziv »ruska revolucija 1917«.

- Revolucija je bila tudi politična in demokratična¹⁶⁴, saj je vsebovala elemente demokratične zastopanosti in odgovornosti, v posameznih intencah pa se je razvijala tudi v smeri klasične liberalnodemokratične forme.
- Imela je tudi »protielitno« dimenzijo in naboj razsvetljenstva, saj so se »izobčeni« intelektualci oziroma t. i. *inteligencia* borili proti »od boga dani« oblasti carja. To so želeli nadomestiti z racionalnejšimi in razsvetljenskimi oblikami vladavine. Najradikalnejši v idejah in metodah so bili boljševiki, ki so želeli obstoječo obliko in legitimacijo oblasti zamenjati z družbeno in politično emancipacijo proletariata.
- Dogajanja so vsebovala tudi dimenzijo nacionalistične revolucije, v kateri so bila združena prizadevanja posameznih narodov po neodvisnosti (npr. Poljakov in Fincev). Ta so se odvijala v skladu s percepcijo o krhkosti ruskega imperija v revolucionarnem kontekstu, pri tem pa oblasti ni uspelo kontrolirati tudi neodvisnostih teženj Ukrajine, južnega Kavkaza in srednjeazijskih republik.
- Prisotna revolucija internacionalizma izhaja iz ene temeljnih predpostavk marksizma, da nacionalna država z razmahom globalnega kapitalizma izgublja svoj pomen, hkrati z njo pa tudi nacionalni družbeni in politični sistemi. Socialistična revolucija mora zato zajeti ves kapitalistični svet oziroma mora biti internacionalizirana. Začela pa naj bi se pri »najšibkejšem členu« kapitalizma.
- Vključena je bila tudi t. i. »revolucija znotraj revolucije«, pri čemer naj bi najradikalnejši del revolucionarjev, tj. boljševikov, izrabil revolucionarni naboj socialistov, delavcev, revolucionarnih idealistov in ostalih, v revoluciji mobiliziranih akterjev za prevzem oblasti in vzpostavitev lastne diktature.

Revolucionarni in postrevolucionarni dogodki, ki so sledili, so zaznamovali neposredno eno tretjino takratnega svetovnega prebivalstva, posredno pa kar celoten razvoj svetovne politike skoraj do konca 20. stoletja. Slednja se je konstituirala in oblikovala skladno z odnosi med sovjetskim blokom in centrom svetovnega kapitalizma na čelu z ZDA. Oktobrska revolucija je svojevrsten fenomen v zgodovini človeštva, kjer so dogodki v eni državi, ki so bili dejansko koncentrirani le v enem mestu (Petrograd), močno vplivali na razvoj globalnega družbenega in političnega ustroja (Brenton, 2017, str. 1). Da bi ustrezno poudarili vzroke za revolucijo, smo predstavili ključna predrevolucionarna družbena in politična razmerja ter polarizacijo med

¹⁶⁴ Obdobje med obema revolucijama se je v marksistični terminologiji označevalo kot buržoazno demokratično, tudi sam Lenin pa je priznaval, da je bila v tem času Rusija ena od najsvobodnejših dežel (Sakwa, 2008, str. 4).

oblastnimi strukturami oziroma vladajočimi in vladami, hkrati pa tudi družbene odnose kot produkt produkcijskih in lastninskih razmerij, ki so ključno determinirali takratno politiko. Ko izpostavimo ključna vprašanja strukture, diskurza, ideologije (Steinberg, 2016, str. 2) in politične kulture takratnega družbenega in političnega prostora, lahko začnemo z resno in poglobljeno analizo državnih in oblastnih oblik, ki so sledile. Hkrati pa osvetlimo tudi vprašanje »historične nujnosti«, neizogibnosti in možnosti alternative socialistični revoluciji, ki so relevantne in v določeni meri determinirajo tudi današnjo Rusko federacijo.

7.1.2.3 Oktobrska revolucija

Odnosi med začasno vlado in boljševiki so se vedno bolj zaostrovali, naboj kontrarevolucije pa je dobival vse večji zamah. Lenin je za vse pereče probleme, ki so se v že tako zapletenem družbenem kontekstu dodatno pojavili zaradi neuspeha sovjetov v nameri po celostni družbeni transformaciji in stabilizaciji razmer, neposredno okrivil oblast, ki je bila v rokah menjševikov in socialistične revolucionarne partije. Dodaten pomemben sprožilec, ki je neposredno vplival na oktobrsko revolucijo, pa je poletje 1917 predstavljala tudi Kornilova afera, ki se je odvila kot neuspeh poizkusa ponovne vzpostavitve avtoritarne oblasti (Kowalski, 1997, str. 60–61).

General Kornilov je bil imenovan na mesto poveljnika oboroženih sil v juliju 1917, in sicer s ciljem, da normalizira razmere v državi ter vzpostavi red in disciplino, pri tem pa je imel na voljo vsa sredstva, med drugim tudi smrtno kazen. Njegovo imenovanje je posprenilo obojestransko nezaupanje med njim in predstavnikom oblasti – prvim med ministri, Kerenskim. Kornilov je slednjega štel za nedoraslega nalogam in je zato zase zahteval vrhovno in civilno oblast. Kerenski ga je zaradi tega sicer razrešil s funkcije, vendar je Kornilov z namenom vzpostavitve vojaške diktature s svojimi četami kljub temu izvedel marš na Petrograd. Njegova vojska, navdihnena z idejami delavskega razreda, je podlegla prepričanju, da je poteza Kornilovega v nasprotju z idejami revolucije: pohod ni uspel, Kornilov pa je bil aretiran. Kljub temu pa je imel ta podvig neposreden vpliv na oktobrsko revolucijo: glavni naboj kontrarevolucije je bil razpršen, Kerenski pa je bil v strahu pred četami Kornilovega prisiljen iz zaporov izpustiti zaprte boljševike. Slednjim in delavcem Petrograda pa je moral podeliti orožje za obrambo mesta. Le nekaj tednov kasneje je bilo to orožje – s strani boljševistične revolucionarne mase – uporabljeno proti oblasti in Kerenskemu samemu (Wood, 2003, str. 57–58).

Boljševiki so z afero Kornilov pridobili vse večjo podporo ljudstva. Ker pa je Lenin to revolucionarno obdobje preživel v skrivališčih¹⁶⁵, je glavne revolucionarne aktivnosti takrat prevzel in vodil Trotski¹⁶⁶, ki se je maja 1917 iz New Yorka vrnil v Petrograd. Septembra je postal tudi neformalni revolucionarni vodja petrograjskega sovjeta, kar je predstavljalo ključno vlogo v prihajajočem neposrednem revolucionarnem dogajanju. Ko se je Lenin 10. oktobra spet pojavil, je bil Trotski že vodja revolucionarnega komiteja petrograjskega sovjeta, ki je kljub nasprotovanju Kerenskega in začasne vlade nadziral tudi petrogradski vojaški garnizon (Wood, 2003, str. 58–59). Kljub temu je pomembno pripomniti, da je bilo politično stališče vojske izredno kočljivo vprašanje, saj je bila zgradba petrograjskega garnizona izredno heterogena, poleg tega pa je turbulentno obdobje prinašalo tudi določeno mero političnega dvoma tako v akterje kot tudi v cilje in uporabljene metode revolucije (Trotsky, 2008, str. 681).

V strahu pred garnizonom Kornilovega je bilo delavcem in velikemu številu boljševikov podeljeno okoli 40.000 kosov orožja. Po neuspelem poizkusu državnega udara pa je za rešetkami končalo veliko visokih oficirjev, ki so ostali neodzivni v momentu, ko je bila začasni vladi potrebna obramba. Lenin, sicer še vedno v samovoljnem eksilu, in boljševiki, ki so imeli sredi septembra že večino v petrogradskem in moskovskem sovjetu, so iz te izkušnje izvlekli predvsem dva pomembna nauka¹⁶⁷: prvi je bil ta, da je poizkus vojaškega udara pustil fatalno razpoko v obstoječi oblasti, ki jo je treba izkoristiti za takojšnjo revolucijo. Drugi nauk pa je bil, da morajo boljševiki prevzeti in vzpostaviti oblast, ki je ne bo mogel nihče več odstaviti. Vojska je 24. oktobra po naredbi začasne vlade prevzela nadzor nad glavnimi pozicijami v mestu. Najpomembnejši revolucionarni dogodki so se odvijali ta in naslednji dan, 25. oktobra¹⁶⁸, ko so oboroženi pripadniki boljševističnih sil sistematično prevzemali nadzor nad vsemi ključnimi točkami v mestu. Pripadnike vojske so bodisi prepričali v neposreden prestop bodisi jih razorožili, kar je potekalo razmeroma nenasilno. Zavzeli so tudi glavni

¹⁶⁵ Kerenski je izdal ukaz o aretaciji Lenina (skupaj z drugimi vodji boljševikov) julija 1917, zato je ta pobegnil v Finsko in tam, skrivajoč se, pisal teoretsko delo »Država in revolucija«. Lenin je bil tako izvzet iz središča revolucionarnih aktivnosti, ki jih je prevzel Lev Trotski, čeprav so se njuni pogledi v marsičem razlikovali. Ko je Kerenski izdal navodilo o zapiranju boljševikov, se je odzval Trotski sam in pozval Kerenskega, naj zapre še njega, kar se je tudi zgodilo. Lenin je svoje skrivališče zapustil 10. oktobra, ko se je srečal z Gregorijem Zinovjevom in Leom Kamenjevim (Wood, 2003, str. 58–59).

¹⁶⁶ Ko je Kerenski v obdobju pred afero zapiral boljševistične vodje, se je za zapahi znašel tudi Trotski, ki pa je bil zaradi afere Kornilov, tako kot mnogi drugi boljševiki, izpuščen in pripravljen za nove revolucionarne aktivnosti (Wood, 2003, str. 58–59).

¹⁶⁷ Kljub temu da se je Lenin zavzemal za takojšnje delovanje in prevzem oblasti, se je zavedal, da bo za popolno nevtralizacijo obstoječe oblasti treba delovati skladno tako v Petrogradu kot tudi v Moskvi. Čeprav so bila tudi v času Leninove vrnitve prisotna ključna razhajanja o tem, kdaj in kako prevzeti oblast, pri čemer je posebej odstopalo stališče Kamenjeva, so revolucionarne razmere že dosegle vrhunec (Pipes, 1995, str. 135–149).

¹⁶⁸ Gre za 7. november po zahodnem koledarju.

vojaški štab garnizona, pri čemer so se stari poveljniki pridružili boljševikom ali pa samovoljno zapustili svoje pozicije in te prepustili novim. Boljševiki so vdrli tudi v zimsko palačo in jo zavzeli skupaj s prisotnimi ministri. V naslednjih dnevih so vzpostavili nadzor nad petrograjskimi institucijami kot ključnimi v Rusiji, kar se je kmalu transformiralo tudi na ostala ruska mesta (Pipes, 1995, str. 135–149). S tem se je kljub močnim kontrarevolucionarnim poizkusom vzpostavila boljševistična oblast, ki je predstavljala nov strukturni in ideološki prelom svetovnih razsežnosti ter zaznamovala tako prihodnost Rusije kot tudi preostalega sveta.

7.1.3 Socialistična Rusija in Sovjetska zveza

Sovjetska zveza je bila vzpostavljena v decembru 1922, potem ko je boljševistična partija v oktobrski revoluciji novembra 1917 prevzela oblast in nato leta 1922 dosegla tudi končno zmago v ruski državljanski vojni, ki so jo vodili revolucionarji proti kontrarevolucionarjem oziroma preostalim pripadnikom carskega režima. Ko so bile stare carske strukture dokončno poražene, je bila razglašena Zveza sovjetskih socialističnih republik oziroma krajše Sovjetska zveza (Lovell, 2009, str. 1). Ta največja moderna državna tvorba je obstajala skoraj 70 let in razpadla prav tako v istem koledarskem mesecu, kot je bila formirana, torej v decembru leta 1991¹⁶⁹, ko je bila vzpostavljena nova država – Ruska federacija – kot njena pravna naslednica (Sakwa, 1999, str. 472).

V času obstoja Sovjetske zveze je socialistični družbi uspelo izvesti radikalno družbeno transformacijo in iz zaostale agrarne države napraviti visoko industrializirano velesilo, ki je bila eden glavnih zmagovalcev druge svetovne vojne v 40. letih 20. stoletja – v desetletju, v katerem je dosegla tudi visoko stopnjo pismenosti svojega prebivalstva in v znak moči in napredka tudi ilustrativno detonirala svojo prvo atomsko bombo. Leta 1957 je v vesolje prvič lansirala satelit »Sputnik«, kar jo je naredilo za vesoljsko velesilo. V 60. letih pa je lahko parirala ZDA tudi z obsegom svoje ekonomije in po svoji vojaški moči. V zvezi s tem lahko poudarimo še, da je bila tudi pobudnica in vodja vojaško-obrambne zveze, znane pod imenom Varšavski pakt, ki je nastal kot odgovor na vojaško zvezo NATO. Poleg vsega omenjenega pa je bila Sovjetska zveza tudi nosilka izrednih dosežkov v znanosti, kulturi, politični in družbeni filozofiji itd. S strukturnega stališča je kot takšna, pretežni čas svojega obstoja, predstavljala tudi resno

¹⁶⁹ Sovjetsko zvezo je Mihail Gorbačov razpustil v javnem nagovoru 31. decembra 1991 (Sakwa, 1991, str. 480).

alternativo tako zahodnemu kapitalističnemu ustroju kot tudi liberalizmu, kar pa se je razblinilo z njenim koncem (Chenoy in Kumar, 2017, str. 1).

Sovjetska zveza in njen specifični komunistični model državnega socializma je bil zagotovo največji in najbolj ambiciozen družbeni in politični eksperiment v vsej zgodovini človeštva ter poizkus predrugačenja družbe brez primere. Komunistični avantgardi in političnemu vodstvu Sovjetske zveze je uspel družbeni, politični in ekonomski zasuk od vsesplošno ustaljenega oziroma vzpostavljaljočega se kapitalističnega ustroja po vzorcu Zahoda, kar je poleg Sovjetske zveze posredno in neposredno zaznamovalo še celo vrsto držav. Ta realsocialistična alternativa se je v različnih fazah svojega obstoja različno uspešno spopadala s perečimi notranjimi in zunanji problemi ter izzivi. Na koncu pa je, zaradi različnih vzrokov, ki jih bomo podrobneje pojasnili v nadaljevanju, tudi propadla. Njen gospodarski sistem, temelječ na Leninistični interpretaciji marksizma, je izhajal iz odprave zasebne lastnine nad produkcijskimi sredstvi. To je bil tudi predpogoj za transformacijo relativno zaostalega družbenega in ekonomskega okolja v smeri izgradnje brezrazredne socialistične družbe. Hkrati pa se je ob svojem nastanku Sovjetska zveza odrekla tradicionalni imperialistični vlogi Ruskega imperija ter na takšen ali drugačen način omogočila polno emancipacijo različnim narodom – seveda ob sovpadajoči ideji »prenosa socialistične revolucije v vse kotičke sveta«. Kot takšna alternativa Zahodu je sicer vsebovala različne napredne institucionalne elemente, vendar pa je pri vsem pozitivnem zavračala kreativnost in (samo)kritičnost. Čeprav je s svojo togostjo in nezmožnostjo adaptacije radikalno omejevala politično in ekonomsko svobodo, se je obdržala 74 let (Sakwa, 2008, str. 3).

Sovjetski sistem pa je imel tudi svojo temno plat, ki so jo spremljale različne politične zablode in sovpadajoče individualne in kolektivne tragedije. Civilne pravice so bile omejene in z današnjega stališča grobo kršene, moč vladajoče komunistične partije pa je bila v enopartijskem sistemu skoraj neomejena, kar je vodilo tudi v postopni razvoj parazitske in korumpirane partijske elite. Tudi ključni napredek v gospodarskem razvoju in industrializaciji, posebej v prvih dekadah obstoja Sovjetske zveze, je bil v veliki meri dosežen na račun velikega žrtvovanja in strašne bede in trpljenja kmetov ter na novo vzpostavljenega delavskega razreda kot fundamentalnega nosilca industrializacije. Skoraj vsakega od velikih civilizacijskih napredkov so spremljali veliko žrtvovanje, trpljenje in grobo kršenje individualnih in kolektivnih pravic ter svobode. Komunistična partija je prevzela popolno oblast nad državo, družbo in institucionalnim aparatom, hkrati pa so se polnili zapori in taborišča v Sibiriji in Kazahstanu.

Vse to v imenu razvoja socialistične blaginje, zapirali pa so tiste, ki so predstavljali kritiko tovrstnemu družbenemu sistemu ali pa le (privilegiranim) predstavnikom vladajočih partijskih elit. To so bili največkrat intelektualci in najnaprednejši predstavniki družbe, ki so namesto v vlogi avantgarde družbenega razvoja končali v delovnih taboriščih oziroma t. i. gulagih. Celotno gospodarstvo je bilo strogo podrejeno politiki, vse večji delež produkcije pa je bil usmerjen namesto v razvoj in distribucijo potrošniških produktov in ljudske blaginje v smer večanja in krepitve vojske ter oborožitvene industrije, ki je postajala vse bolj enormna (Chenoy in Kumar, 2017, str. 2).

Boljševiki so z oktobrsko revolucijo prevzeli oblast v (post)revolucionarni Rusiji, vendar pa so se objektivne okoliščine, v katerih so želeli vzpostaviti novo obliko družbenega in političnega sistema, pokazale kot izredno težavne. To je ustvarilo dilemo, v kolikšni meri je bila dejanska boljševistična diktatura determinirana z objektivnim stanjem ter eksistencialnimi in (samo)ohranitvenimi potezami in kako bi se družbena in politična ureditev razlikovali v idealnejših razmerah, potrebnih za vzpostavitev tako radikalno drugačne družbe¹⁷⁰. Konsolidacija oblasti, države in gospodarstva je bila izredno težavna, saj praktično ni bilo ustreznih virov oziroma agentov njihovega obvladovanja, koncentracije in akumulacije. Leninova ideja je bila zadržati ekskluzivno oblast partije in vzpostaviti diktaturo vse do točke konsolidacije razmer in internacionalizacije revolucije, predvsem v Evropi. To pomeni, da na novo vzpostavljena oblast boljševikov že v sami ideji ni bila demokratična, ekonomske razmere, prva svetovna vojna, kontrarevolucija in državljanska vojna pa so avtoritarnost še dodatno intenzivirale (Thompson, 2008, str. 227–228).

Takoj po oktobrski revoluciji so se začele tudi množične vstaje proti boljševistični oblasti, ki so se odvijale po vsej državi, kar je bilo v veliki meri rezultat porušenega gospodarstva in pomanjkanja najosnovnejših življenjskih dobrin, na primer hrane. Vse skupaj je bilo še dodatno začinjeno z izredno razdeljeno oziroma polarizirano politično sliko. Posebej slednje je predstavljalo velik problem novi oblasti, ki se je trudila zgraditi čim bolj učinkovite institucije in administrativni aparat, prek katerega bi lahko učinkovito sprovedli vse radikalne ukrepe, usmerjene v največji meri ravno proti kmetom in podeželju. Zaradi pomanjkanja vsega najnujnejšega in ob hkratni potrebi po stabilizaciji družbe in države so namreč oblasti vzpostavljale agresiven kmetijski sistem. Odpor takšni politiki, ki so ga izražali posamezni deli

¹⁷⁰ Politične razmere in družbena trenja smo sicer že podrobno predstavili, ne smemo pa pozabiti omeniti, da je bila Rusija že tri leta v izredno izčrpavajoči prvi svetovni vojni, ki je razmeroma zaostalo gospodarstvo pahnila v še večjo krizo.

podeželja, pa je povratno dodatno oteževal razvoj aдекватne administracije. Simbol oboroženega upora kmetov, ki je prerastel v eno glavnih front državljanske vojne v letih 1918–1919 in hkrati poosebljal celoten družbeni in politični konflikt, je predstavljalo podeželsko območje Viatka. Prvobiten konflikt odvzema pšenice kmetom s strani boljševikov je prerastel v dolgotrajno neposredno fronto spopada med belo gardo in slednjimi (Retish, 2008, str. 163–164).

Naj se dotaknemo še enega pomembnega dejavnika, ki je prav tako dodatno prispeval k težkim razmeram v takratni Rusiji. To je bila t. i. mednarodna intervencija, katere vzrok je bilo več dejavnikov: poleg razpustitve ustavodajne skupščine in radikalnih ekonomskih ukrepov sta koalicijo držav najbolj zbudila odklon do priznanja in prevzema mednarodnega dolga Rusije i proces nacionalizacije, ki je izredno prizadel parcialne zasebne individualne interese tako znotraj države kot tudi zunaj nje. Posebej pomemben pa je bil umik Rusije iz prve svetovne vojne¹⁷¹, kar je množica ruskih patriotov razumela kot nacionalno izdajo, mednarodni zavezniki v vojni pa kot svojevrstno izdajo v borbi proti skupnemu nasprotniku, kar je bil tudi neposredni sprožilec mednarodne intervencije. Prve protiboljševistične sile so bile formirane že konec leta 1917 v južni Rusiji, njihovo jedro pa so tvorili nekdanji visoki častniki in kozaške formacije. Prvi oboroženi spopadi so se začeli maja in junija 1918 v Sibiriji ob simultani podpori češkoslovaških sil, ki so predhodno pripadale ruski vojski. Boljševiki so bili pri tem obkoljeni z vseh strani in v popolnosti strnjeni v predelu centralne Rusije. Sicer pa je bila, poleg že omenjenih, pretežna razporeditev sil naslednja (Thompson, 2008, str. 228–230):

- severno fronto so tvorile sile, podprte s strani ZDA in Velike Britanije;
- severozahodno fronto sile, podprte s strani Velike Britanije;
- jugozahodno fronto so podpirale sile Francije;
- transkaspjsko regijo so podpirale sile Velike Britanije.

Bradley (1975, str. 55) kljub očitkom, da je Lenin poenostavil vprašanje mednarodne intervencije, navaja, da so se glavne ofenzive internacionalnih sil¹⁷² odvijale iz smeri

¹⁷¹ Tudi sama boljševistična partija ni bila soglasna glede realizacije brestlitovskega sporazuma, s katerim je Rusija v tistem trenutku izgubila eno četrtino teritorija in prebivalstva, tretjino industrije in tri četrtine rudnikov premoga v korist Avstro-Ogrske in Nemčije. Lenin je sporazum razumel kot začasno rešitev v okviru kratkoročne strategije, ki bi trajala, dokler se ne bi zanetila iskra revolucije v Nemčiji. Dejansko pa je dogovor trajal osem mesecev do kapitulacije Nemčije in sil osi ter dokončne zmage antante (Thompson, 2008, str. 228–230).

¹⁷² Mednarodna vojaška intervencija se je odvijala po naslednjem sistemu:

- Japonci so se ob manjšem številu (nekaj tisoč) pripadnikov ameriške vojske izkrcali na Daljnem vzhodu;
- ameriške in britanske sile so se izkrcale na severu države;

Murmanska, Turkeстана, Bakuja, Astrahana in Daljnega vzhoda. Bolj pomembna pa je naslednja razčlenitev: ko so sile boljševikov odbile prve neposredne napade mednarodne koalicije, so te ubrale drugačno, posrednejšo taktiko – za boj proti boljševikom so mobilizirali »domače čete«¹⁷³, med katerimi poleg vseh naštetih izpostavimo na primer poljske. Te so bile strnjene v štiri velike marše, ki so jih vodili admiral Kolčak, general Denikin, general Judenič in marša Pidsudski. Lenin zmago boljševikov nad njimi pripisuje močni podpori delavskega razreda in kmetov, ki so skrbeli, da so bile vojaške aktivnosti podprte z močno industrijsko in oskrbno dejavnostjo v zaledju front. Bradley (1975) pa dodaja, da mednarodna vojaška intervencija kljub vsemu ni bila tako ostro uperjena neposredno v zamenjavo oblasti, temveč je imela, bolj kot to, nekakšen »dualen značaj«, kar je zmedlo tudi same vojaške strukture znotraj koalicije.

Neposreden povod za intervencijo oziroma razlog, ki jo je upravičeval, je bila torej poteza Nemčije, ki je dvomila v realizacijo ekonomskih obveznosti iz brestlitovskega sporazuma s strani Rusije in zato zasedla njen zahodni del. Mednarodne sile so posredovale primarno oziroma vsaj formalno, zato da bi se borile proti Nemcem, hkrati pa je bil namen koalicije, da bi z oblasti odstranili boljševike. Takšnemu posredovanju je sicer nasprotoval ameriški predsednik Woodrow Wilson, vendar je vseeno podprl skupni cilj zaveznikov, državljanska podpora intervenciji pa je hitro padala tudi v ostalih sodelujočih državah. Boljševiki so se krčevito borili tako s kontrarevolucionarno belo gardo kot tudi z mednarodnimi intervencijskimi silami. Hkrati pa je Komunistična partija Rusije (preimenuje se iz boljševistične) podžigala revolucijo v Evropi, predvsem pa je pri tem računala na glavni poraženki prve svetovne vojne: Nemčijo in Avstro-Ogrsko. V skladu s to strategijo je Lenin marca 1919 ustanovil t. i. Komunistično internacionalo oziroma Kominterno. Kljub obojestranskim naporom pa mednarodni koaliciji ni uspelo odvzeti oblasti boljševikom, prav tako pa tudi boljševikom ni uspela internacionalizacija revolucije. Mednarodna intervencija se je zaključila do konca leta 1920 z izjemo Japonske, ki je svoje sile umaknila šele leta 1922. Kot

• francoske sile pa so se izkrcale v Odesi in na jugu Rusije (Bradley, 1975, str. 55).

¹⁷³ Dodatno kompleksnost državljanske vojne je predstavljala še vključenost različnih nacionalnih in etničnih manjšin, ki so bile znotraj predhodnega carskega imperija in že tradicionalno v različnih konfrontacijah tudi s silami ruskih carskih oziroma »belih« formacij. Med letoma 1918 in 1921 so se tako v oboroženih soočenjih in vojnih aktivnostih proti boljševikom znašli pripadniki finskih, poljskih, baltskih, muslimanskih (predvsem iz predelov osrednje Azije), armenskih, gruzijskih, ukrajinskih in drugih etničnih in nacionalnih skupin. Kljub temu pa tudi takšne nacionalne manjšine niso bile homogene, saj so bili tudi znotraj teh prisotni privrženci boljševikov, s koncem spopadov pa so le prve tri (Finska, Poljska in baltske države) dobile samostojnost, medtem ko so postale druge del sovjetske države (Thompson, 2008, str. 228–230).

posledica intervencije pa je ostalo nezaupanje med Moskvo in (predvsem) zahodnimi državami, ki se je naslednjih sedem desetletij le še vse bolj stopnjevalo (Thompson, 2008, str. 230–232).

7.1.3.1 Vojni komunizem

Za skupek političnih in ekonomskih ukrepov, ki so jih v duhu državljanske vojne, utrditve oblasti in z namenom konsolidacije države med letoma 1917 in 1921 izvedli boljševiki, se največkrat uporablja ime »vojni komunizem«. Revolucija se je porodila iz upanja ljudi po boljšem življenju in iz že pojasnenih globokih družbenih in političnih antagonizmov, ruska družbena realnost tega obdobja pa je bila precej bolj kruta. Nekaj ključnih kriznih ukrepov, ki so jih realizirali boljševiki z namenom konsolidacije ter nadaljevanja idej in ciljev revolucije, lahko strnemo in izpostavimo v naslednjih točkah (Malle, 2002, str. 495–502):

- **Kmetijska politika:** v kontekstu vojne in po izgubi Ukrajine kot največje žitnice v osrednjem delu se je na podeželju implementirala politika agresivne vojaške oddaje¹⁷⁴ žita in drugih kmetijskih pridelkov oziroma hrane. Predlagana alternativa s strani mnogih, tudi dela boljševikov, in zahteva kmetov pa je bila dvig odkupne cene žita¹⁷⁵.
- **Finančna politika:** izvedena je bila nacionalizacija bank kot vrhovnega državnega instrumenta, ki je imela prek financ nadzor nad gospodarstvom in investicijami. Ključen problem pa je bil, da po bančni nacionalizaciji ni bilo zgrajene resne strategije, kako takšno finančno koncentracijo ustrezno nadaljevati v realnem gospodarstvu. To in spremljajoči strah pred inflacijo sta le še poglobila ponekod že tako velik razkorak med urbani in ruralnimi predeli. Z nacionalizacijo bank je imela država kontrolo tako nad že nacionaliziranimi gospodarskimi subjekti kot tudi nad tistimi, ki so bili tedaj še vedno v zasebnem lastništvu in so zaradi pretečega stečaja v kontekstu družbenih in ekonomskih razmer začeli sami težiti k nacionalizaciji in državni finančni pomoči.
- **Politika nacionalizacije gospodarstva:** v kontekstu predstavljenih razmer je postajalo obstoječe gospodarsko stanje takšno, da so v mnogih (še) zasebnih gospodarskih obratih delavci sami zahtevali nacionalizacijo podjetij. Poleg centraliziranega planskega

¹⁷⁴ Uradnikom je bila pri tem na voljo tudi uporaba oboroženih sredstev (Malle, 2002, str. 495–502).

¹⁷⁵ Pri tem opomnimo, da je črni trg skrbel za 65–70 odstotkov hrane, ki jo je prebivalstvo nujno potrebovalo za preživetje. Delež za surovine ni znan (Malle, 2002, str. 504).

procesa nacionalizacije¹⁷⁶ se je odvijal tudi vzporedni »neplanski« oziroma posredni proces nacionalizacije.

- **Agrarna politika** je imela začetke že v predrevolucionarnem, carskem obdobju, ko je carska oblast pod pritiskom s strani ruralnega prebivalstva in revolucionarnih političnih sil implementirala različne politike¹⁷⁷. Boljševiki največkrat niso imeli resnejšega pristnega kontakta s kmeti, zato tudi niso ustrezno razumeli njihove problematike. Lokalni komiteji pa so največkrat zastopali in implementirali politiko, škodljivo in osovraženo pri kmetih. Spregledati ne gre tudi ideološkega dejavnika, saj so imeli skladno s sovjetskim marksizmom kmetje – kljub ideji o brezrazredni družbi – ideološko nižji status kot delavstvo, ki je bilo glavni in udarni nosilec socialistične revolucije.
- **Ideologija:** izredno pomembno vlogo je igrala tudi marksistično-leninistična ideologija, ki je zapolnila vsako vrzel v družbeni, ekonomski ali politični dimenziji in kot takšna predstavljala pomemben dejavnik konsolidacije. Centralizacija in plan kot osnova pa nista bila le del kriznih ukrepov vojnega komunizma v času državljanske vojne, temveč je takšen princip tvoril tudi samo jedro boljševistične ideologije. Razvoj kapitalizma naj bi skozi perspektivo historičnega materializma težil k vse večji koncentraciji kapitala, kar bi že samo po sebi predstavljalo strateško strukturo za prehod v naslednjo fazo – socializem oziroma komunizem.

Ideja posameznih partijskih voditeljev, kot na primer Trotskega, ki je večino časa preživel na terenu v provincah in bil neposredno prisoten tudi pri dramatičnih dogajanjih na podeželju, je bila, da je treba vzpostaviti vzporedno strukturo, pri čemer bi se vodenje posameznih panog razmeroma decentraliziralo, striktna centralizacija in planiranje pa bi ostala v najbolj vitalnih ekonomskih panogah, na primer v težki industriji in pri transportni infrastrukturi. Kljub vsem izzivom in dramatičnim ukrepom¹⁷⁸ je bila razmeroma realna ocena najočitnejših ekonomskih posledic vojnega komunizma ob njegovem koncu naslednja:

¹⁷⁶ 28. junija 1918 je bil sprejet dekret, s katerim se je nacionalizirala vsa velika industrija, velik sprožilec tega pa je bila tudi zavezitev in nevtralizacija nemških finančnih interesov v Rusiji (Malle, 2002, str. 495–502).

¹⁷⁷ Ruralno prebivalstvo je v veliki meri homogeniziralo svoje interese in cilje, kar jih je konsolidiralo kot politično silo (Malle, 2002, str. 495–502).

¹⁷⁸ Poleg tega pa so obdobje vojnega komunizma zaznamovali tudi prisilno delo kot eden od sestavnih elementov sovjetske ustave, poizkus odprave denarja kot enega temeljnih elementov in stebrov kapitalizma ter praksa nemonetarne menjave ob sovpadajočem nepolnem izplačevanju plač, ki so sicer iz razmerja 5 : 1 prešle v razmerje

- zadovoljiv napredek se je pokazal znotraj vojaške industrije, ki je bila takrat deležna posebne pozornosti;
- manjši napredek je bil dosežen tudi v tistih industrijskih panogah, kjer se je v proizvodnji intenziviral pritek surovin;
- na podeželju oziroma ruralnih področjih in na področju kmetijskih pridelkov pa se je situacija le še poslabševala¹⁷⁹ (Malle, 2002, str. 507).

7.1.3.2 Nova ekonomska politika (NEP)

Ob koncu državljanske vojne je postalo jasno, da se bosta tako sovjetska Rusija kot tudi oblast boljševikov obdržali, s čimer pa se je bolj ali manj morala strinjati tudi mednarodna skupnost. Večina držav je takšno politično realnost priznala – z izjemo ZDA, ki so sovjetsko državo priznale šele leta 1933. S koncem vojne pa so se spremenile tudi okoliščine in strateški politični in ekonomski cilji. Vse bolj je postajalo jasno, da internacionalizacija revolucije, na katero je eksistencialno¹⁸⁰ računal Lenin, ni preveč verjetna. Čeprav je Lenin z večino držav sicer obdržal solidne diplomatske odnose, pa tuji investitorji niso bili zainteresirani za investicije v od vojne opustošeno in v socializem drvečo sovjetsko Rusijo. Poleg težke ekonomske situacije so se pojavljale tudi razne množične bolezni in epidemije, med letoma 1914 in 1921 pa se ocenjuje, da je bilo ubitih oziroma zaradi lakote in bolezni – kot posledic vojnih in revolucionarnih razmer – umrlih med 15 in 20 milijonov ljudi. Težka situacija je bila prav tako med delavstvom in znotraj vojaških struktur, revolti in protesti pa so se začeli dogajati tudi v predhodno najljubljajših krogih, kot se je to na primer zgodilo v primeru Kronstadta (Thompson, 2009, str. 233–234).

Takšne razmere so vplivale na to, da je Lenin na desetem partijskem kongresu marca 1921 predstavil program t. i. nove ekonomske politike (NEP), fleksibilnost te pa je v določeni meri

4 : 1. Slednje pa v realnosti ni predstavljalo velike pomembnosti ravno zaradi vseh omenjenih dejavnikov oblik produkcije in alternativnih načinov menjave. Pri tem omenimo, da se je, predvsem na podeželju, izvajala tudi kolektivna uporaba in izmenjava materialnih dobrin (Malle, 2002, str. 502–503).

¹⁷⁹ Ob koncu državljanske vojne je sicer izginila tudi osnova za opravičevanje oziroma legitimacijo neugodne prisilne politike odvzema pridelkov kmetom, ki je že tako težke razmere kmetov na podeželju še radikalneje poslabšala; kljub temu da se je tedaj sicer začejalo novo obdobje, pa to na agrarnem področju ni obetalo pozitivnih sprememb (Malle, 2002, str. 507).

¹⁸⁰ Prva svetovna vojna in državljanska vojna s kontrarevolucijo sta za seboj pustili opustošeno gospodarstvo; industrijsko produkcijo je na primer leta 1920 predstavljalo le približno 20 odstotkov gospodarstva iz leta 1913, agrikulturna produkcija pa se je zmanjšala za eno tretjino (Thompson, 2009, str. 233–234).

vsebovala tudi del kapitalističnih prvin in svojevrsten odmik od prvotno načrtanega komunizma. Ključne značilnosti NEP lahko strnemo v tri točke:

- kmetje so bili deležni fiksne davčne stopnje, ves dodaten pridelek pa so lahko prosto prodajali na trgu;
- velik del gospodarstva je bil spet denacionaliziran, izvzeti pa so bili največji in strateško najpomembnejši gospodarski sektorji, banke in finančne institucije, infrastrukturno-transportne zmogljivosti ter največje tovarne in obrati;
- trg delovne sile se je liberaliziral, kar pomeni, da je lahko deloval v zasebnem in profitnem interesu (Thompson, 2009, str. 234–235).

Ko govorimo o tovrstnem »koraku nazaj v kapitalizem«, se moramo vprašati, ali je šlo pri tem za implementacijo ustreznih in takrat modernih zahodnih kapitalističnih praks ali pa za kontinuiteto že obstoječih predhodnih¹⁸¹. Tu ne gre le za vprašanje temeljnih ekonomskih praks v najožjem smislu, temveč tudi za medsebojno povezanost in integracijo posameznih področij (npr. industrija, agrikultura itd.) ter resorjev in podresorjev oziroma odnosov med njimi. Radikalne spremembe ekonomskih in političnih praks so v relativno kratkem časovnem obdobju poskrbele tudi za vprašanje ideološke združljivosti obeh ekonomskih in političnih paradigem. NEP je dosegla najboljše ekonomske rezultate v obdobju 1926–1927, kar je predstavljalo zadnje leto izvajanja te politike pred njeno opustitvijo leta 1928. To je bilo tudi zadnje leto, ko se je za izmenjavo industrijskih in kmetijskih dobrin skrbelo prek trga – vsaj relativno skladno s »tržno logiko«. Z letom 1928 se je v kmetijstvo spet vrnil instrument administrativne prisile. Povečanje splošne rasti v agrikulturi se je poznala šele v tem končnem obdobju, medtem ko je industrija očitno rast začela beležiti leta 1928 (Davies, 1990, str. 2–5).

Kmetijska politika NEP je bila zasnovana na t. i. načelu *smuča*, ki je predstavljal liberalizacijo in »ekonomske odpustke« kmetom v odnosu do centralistične planske politike države. Cilj je bil prek strateških investicij ustvariti okolje, ugodno za kmetijsko produkcijo in kapitalsko akumulacijo. Poleg tega pa naj bi se skozi materialni napredek stimuliralo tudi vključevanje kmetov v komunistično partijo in sovjete ter tako skrbelo za njihovo družbeno in politično integracijo ter emancipacijo. Tržna in planska ekonomska paradigma pa v danih razmerah nista vedno optimalno sovpadali: kmetijsko trgovanje je bilo namreč neposredno povezano tudi z

¹⁸¹ Te so izvirale najprej iz relativno nerazvite in problematične zapuščine predrevolucionarne carske Rusije ter nato revolucije in državljanske vojne (Davies, 1990, str. 2–5).

dostopnostjo drugih dobrin na trgu. V primeru pomanjkanja industrijskih dobrin kmetje niso želeli prodajati pridelkov, ker je bilo akumuliranje denarnih presežkov, katerih naknadna poraba bi bila vprašljiva, nesmiselno (Hughes, 1991, str. 97).

Podoben učinek so imele tudi nizke odkupne cene kmetijskih dobrin na trgu, kar je vplivalo na nastanek velike žitne krize v obdobju 1925–1926. Partija je kot edino realno možnost za stabilizacijo razmer prepoznala ponovno intervencijo države in dvig cen žita na trgu. Zmanjšanje profita pri izvozu žita pa je negativno vplival na tempo investicij v industrijo in te ponovno zamaknil. Takšna spirala intervencionističnega višanja cen pa povzroča nevarnost zmanjšanja realne kupne moči prebivalstva in vodi v nevarno spiralo inflacije. V obdobju 1926–1927 se je NEP izkazala kot uspešna, na splošni ravni pa je bila zaznana gospodarska rast, ki se je še posebej odrazila na področju pridelave žita in v Sibiriji kot glavnem teritorialnem akterju pridelave. Optimistična pričakovanja in vse bolj ambiciozne načrte pa je prekinila ponovna kriza pridelave v obdobju 1927–1928, za kar je Stalin okrivil kulake. Partijsko vodstvo je želelo vrniti produkcije žita na raven pred vojno in revolucijo ter tovrstne prihodke usmeriti v industrijske investicije, kar pa ni uspelo (Hughes, 1991, str. 100–106).

7.1.3.3 Stalinizem, konsolidacija sovjetske moči in Sovjetska zveza kot globalna supersila

Sredi 20. let je postajalo vse bolj jasno, da se internacionalizacija revolucije ne bo zgodila, kar je še vedno predstavljalo eksistenčni izziv preživetju socializma v sovjetski Rusiji. Lenin je umrl leta 1924. Ključno vprašanje, okoli katerega so se kresale iskre v komunistični partiji, pa je predstavljala dilema glede smeri nadaljnjega razvoja socializma ter ali je mogoče in kako zgraditi socializem v eni državi. Trotski in Zinovjev sta ostala zvesta ideji internacionalizma in permanentne revolucije, Stalin pa je zagovarjal idejo samozadostnega socializma v eni državi, kar je zanetilo tudi jedro konflikta znotraj vodstva partije. Čeprav so se od revolucije in državljanske vojne dalje eliminirale in nevtralizirale vse organizirane oblike politične opozicije v državi, ki bi lahko organizirano ogrožale zastavljeno revolucionarno in socialistično smer, pa je znotraj partije še vedno ostal izrazit pluralizem, kar je bilo izničeno konec omenjene deкаде in v 30. letih. Tako kot je bila NEP dinamičen in kreativen eksperiment na ekonomskem področju, je bila sovjetska komunistična partija eksperiment na političnem področju. To pa ostane neprimerljivo z vsemi obdobji vse do časa pred neposrednim razpadom Sovjetske zveze in koncem sovjetskega socializma (Wood, 2005, str. 26–27).

Obdobje od Leninove smrti leta 1924 do Stalinovega¹⁸² končnega prevzema oblasti leta 1928–1929 je potekalo v znamenju več temeljiten političnih pretresov in boju za oblast. Ključno institucijo politične moči in državne oblasti je predstavljal **politbiro**, ki mu je bil podrejen tudi pretežni del drugih pomembnih političnih institucij, kot je bilo na primer vladno telo oziroma t. i. **sovnarkom**, ki je bil sicer neposredno izvzet iz partijske organizacije. Poleg tega izvršnega organa pa so bili politbiroju neposredno podrejeni tudi tajna policija, imenovana **Čeka**, **Rdeča armada**, **Komisariat za zunanje zadeve** ter druge pomembne sovjetske državne institucije. Vse bitke za politično moč in oblast, ki so se dogajale v politbiroju, so bile hkrati tudi bitke za oblast v vseh drugih ključnih institucijah. Stalin si je uspel zagotoviti močno in lojalno podporo partijskih delegatov že v zgodnjih začetkih 20. let, kar je nato z bistrimi političnimi rošadami tudi ključno uporabil za taktičen prevzem oblasti¹⁸³. Poleg tega pa mu je uspelo mobilizirati zadostno politično moč v odnosu do ključnih družbenih in ekonomskih vprašanj. Tako uspe Stalinu leta 1928 zmagati v ključni politični bitki tako znotraj politbiroja kot tudi znotraj partije in vzpostaviti svojo neomejeno moč in sloves najmočnejšega »železnega« sovjetskega voditelja (Rees, 2004, str. 19).

Komunistična partija je glede na leto 1917 izjemno zrasla – njeno članstvo je beležilo vse večjo številčnost, struktura pa je medtem postala vse bolj kompleksna. Hkrati pa sta se spremenila tudi njen cilj in namen: revolucijo in upor sta zamenjala vladanje in oblast. Pri tem pa se je

¹⁸² Stalin je bil nedvomno vladar, ki je bolj kot kateri koli drugi voditelj zaznamoval sovjetsko Rusijo in celoten takratni svet. Ko je Lenin leta 1924 umrl, je imel Stalin 54 let. Član partije je postal leta 1912, kot revolucionar pa je iz Sibirijskega prispel v Moskvo leta 1917 skupaj s Kamenjevim. Čeprav naj bi Lenin sicer svaril pred Stalinom, pa je sam umrl prehitro, da bi lahko izpeljal kakršno koli dejansko potezo, s katero bi se Stalinu zmanjšal vpliv znotraj partije in politbiroja, ki ga je ta med letoma 1917 in 1924 zelo uspešno gradil. Stalin sicer ni bil že vnaprej določen Leninov naslednik, temveč se je za mesto novega vodje znotraj partije odvijal politični spopad, ki je siceršnja partijska trenja samo še intenziviral. Trotski je imel kot ključni človek pri vzpostavljanju Rdeče armade znotraj te tudi veliko moč in velik vpliv. Ravno tega pa so se drugi partijski veljaki tudi najbolj bali. Menili so, da bi lahko Trotski ob prevzemu vodilne vloge znotraj partije in ob podpori vojske vzpostavil diktaturo po lastni volji. Stalin je takšno bojazen izkoristil in se z Zinovjevim in Kamenjevim spretno povezal v specifični triumvirat. Ta je nadaljeval Leninovo NEP in pri tem zastopal idejo socializma v eni državi za razliko od Trotskega, ki je še vedno ostal privržen ideji permanentne revolucije. Ta pa je temeljila na internacionalizaciji, intenzivni industrializaciji in kolektivnemu kmetijstvu, kar se je takrat zdelo preveč radikalno. Vloga Trotskega v partiji postane leta 1925 vse bolj marginalizirana. Kamenjev in Zinovjev, ki sta sprva sicer podprla Stalina kot »manjšo grožnjo«, pa sta se v vse očitnejšem konfliktu s slednjim začela obračati k Trotskemu, s katerim sta formirala t. i. »levo frakcijo« komunistične partije. Stalin pa se je pri tem skupaj z Bukharinom, Toskim in Rykovim združil v nasprotno, t. i. »desno frakcijo« (Lee, 1999, str. 1–2).

¹⁸³ Leta 1924 je z zagovarjanjem NEP in spretno rošado v partnerstvu z Zinovjevim in Kamenjevim iz finalne politične igre izločil najprej Trotskega. Po nadaljnjih političnih pretresih in na novo formiranem zavezništvu t. i. »desne frakcije« pa je s spretnim obratom proti NEP v politični bitki neposredno izzval samo vrhovno institucijo Sovnarkom in hkrati tudi institucijo komisariata za finance in trgovino – vse te s svojim dotedanjim zaveznikom Rykovim na čelu. Omenjene institucije so hkrati predstavljale tudi ključne institucije v okviru politike NEP, kar je pomenilo, da je bila zmaga nad politikom NEP tudi zmaga nad v NEP vpetimi institucijami in obratno.

pojavi tudi potreba po organizacijski in strukturni spremembi partije. Centralni komite je že proti koncu državljsanske vojne oblikoval tri partijska telesa oziroma podkomiteje:

- politični biro oziroma **politbiro** je skrbel za vrhovne in strateške partijske politične odločitve;
- organizacijski biro oziroma **orgbiro** je imel nalogo zagotavljanja ustreznih kadrov in kapacitet za izvrševanje odločitev in politik prvega;
- med naloge **partijskega sekretariata** pa so spadali upravljanje tekočih zadev, partijska korespondenca, komuniciranje in upravljanje partijske birokracije.

Ključno pri vsem tem pa je bilo, da je zaradi izredne zagnanosti in partijske pripadnosti Lenin omogočil in pomagal Stalinu priti na vodilna mesta vseh treh teh podkomitejev. Splošno je veljalo, da je največja politična moč koncentrirana v politbiroju, vendar pa je pri tem treba pripomniti naslednje: realna politična moč je bila vedno pogojena s politično patronažo. Stalin je pri tem optimalno izkoristil vse dejavnike¹⁸⁴ (Getty in Naumov, 1999, str. 37), pri čemer je spretno uporabil tudi ekonomsko neučinkovitost NEP.

Z opustitvijo NEP je sovjetsko vodstvo pod Stalinovim poveljevanjem začelo s prvim petletnim planom – verjetno enim največjih in najbolj intenzivnih procesov industrializacije v zgodovini človeštva. Pretežno ruralna slika sovjetske Rusije se je začela spreminjati, število pripadnikov delavskega razreda, moških in žensk, pa je začelo izjemno naraščati¹⁸⁵. Takšne radikalne spremembe so začele menjavati tako materialno in ekonomsko sliko države kot tudi

¹⁸⁴ Naj se dotaknemo analize izvora Stalinove politične moči: pri tem se največkrat zelo ohlapno uporabljajo splošni pojmi, kot so ideologija, teror, propaganda ipd., brez resne sovpadajoče analize njegove pozicije in spremljajočih razmer političnega in družbenega konteksta. Najprej izpostavimo Stalinovo vlogo generalnega sekretarja komunistične partije, ki mu je omogočala vzpostavitev specifične oblike formalnega državnega administrativnega in birokratskega aparata. Poleg tega pa je vzpostavil tudi neformalno strukturo lojalnih uslužbencev, kar se lahko pojasnjuje tudi s fenomenom, imenovanim »krožeči tok moči« (ang. circural flow of power), kot to izpostavi Harris (2005, str. 63–64). Generalni sekretar partije je imel možnost imenovati posamezne partijske sekretarje, ti pa so bili dolžni – ob Stalinovem blagoslovu pri njihovem imenovanju – v zahvalo glasovati zanj na kongresu partije. Takšno glasovanje pa ni bilo le rezultat osebne naklonjenosti Stalinu, temveč je izhajalo predvsem iz njihovih skupnih interesov. Stalin je nato oblast dodatno stabiliziral tako, da je napadel demokratične procese znotraj posameznih frakcij partije, kar je te preoblikovalo v toge in njemu lojalne strukture. Ko je stabiliziral svojo politično moč in oblast, je začel z obratnim procesom – različno obliko eliminacije svojih dejanskih in namišljenih političnih nasprotnikov. Ko je Stalin začel s prvim petletnim planom, so bile njegove politike mnogokrat v nasprotju s posameznimi, predhodno ravno s Stalinove strani postavljenimi sekretarji. Ti bi sicer želeli delovati v skladu s svojim interesom in se zato zoperstaviti Stalinovi krovniki politiki, vendar sta – s predhodno porušeno demokratično strukturo znotraj frakcij – volja in odločitev vrhovne politike postali nevprijetni.

¹⁸⁵ Leta 1927 se je z delavsko plačo preživljalo 11.873.000 ljudi, leta 1933 pa je delavstvo predstavljalo že 22.649.200 pripadnikov (Goldman, 2007, str. 13–14).

politično¹⁸⁶. Pritisk na kmete je naraščal, saj je bilo treba na novo vzpostavljeno delovno silo tudi ustrezno prehraniti. Pomanjkanje osnovnih življenjskih dobrin je vplivalo na dvig cen teh na trgu, država pa je takšno stanje poizkušala normalizirati tudi z normativno regulativo in poizkusom zagotovitve minimuma za delavce. Da bi se delavci izognili visokim cenam hrane na trgu, ki je njihovo realno kupno moč prepolovila, so, vezano na industrijske obrate, začeli ustanavljati tudi kapacitete, namenjene prehranjevanju, vendar je bila distribucija hrane znotraj teh večinoma slaba in velikokrat tudi prekinjena (Goldman, 2007, str. 13–14). Poleg ekonomskih tegob in strukturnih pretresov pa se kmetje nikdar niso ustrezno vklapljali v ideološki¹⁸⁷ model sovjetskega socializma, pri čemer ima pomembno vlogo tudi dejavnik politične kulture.

S Stalinovo zavrnitvijo NEP in prvim petletnim planom so bili jeseni leta 1928 kmetje vključeni v drugačen ekonomsko-kmetijski princip, imenovan kolektivizacija¹⁸⁸. Ta je imela sicer veliko praktičnih vzporednic z vojnim komunizmom, ključno pa je, da sta oba modela v veliki meri temeljila na prisilnem in agresivnem pristopu (Boobbyer, 2000, str. 29). Kot takšna je predstavljala nasilno metodo prvobitne akumulacije kapitala za razvoj socializma, pri čemer se je zgodil dialektični trk dveh svetov:

- Vladajoča ideologija, oblast in urbana Rusija so v kmetu videle zaostali ruralni element, ki ga je bilo treba v skladu z načeli in potrebami izgradnje socializma predrugačiti in transformirati glede na ideološke in ekonomske potrebe in predstave. Hkrati pa je

¹⁸⁶ V urbana in industrijska središča in obrate se je začela valiti truma ljudi. Med temi je bilo mnogo takšnih, za katere ni bilo mest v stanovanjih, taboriščih in drugih urbaniziranih bivalnih kapacitetah, zato so si prvotna bivališča zgradili kar iz najpreprostejših materialov, med drugim celo iz blata. S tem se je začela radikalno spreminjati tudi splošna družbena slika (Goldman, 2007, str. 13–14).

¹⁸⁷ Marksistično-leninistična ideologija je temeljila na delavcu kot ključnem agentu revolucije in tudi postrevolucionarne izgradnje socializma v Rusiji. Ruski kmet se nikdar ni ustrezno vklapljal v ta ideološki model, zato je na neki način ves čas ostajal tudi »talec« ruskega socializma. Vrednote, načela in življenjski principi ruskega kmeta so temeljili na svojevrstni neodvisnosti ter predkapitalističnih ekonomskih in življenjskih nazorih in praksah. Pri tem je bila družina njegova osnovna življenjska in ekonomska celica oziroma hkrati tudi osnovna produkcijska enota: njihov sistem produkcije je temeljil veliko bolj na dejanskih življenjskih potrebah in praksah kot pa na kazalcih ure in plana. Njihov način življenja pa je pretežno temeljil na krščanskih vrednotah in običajih. Za ruskega kmeta je njegova vas predstavljala celoten in samozadosten svet, v katerem se je odvijalo tudi njegovo celotno politično, ekonomsko in družbeno življenje. Vendar pa je bila v procesu izgradnje socializma njihova ekonomska vloga, kljub siceršnji ideološki negaciji, ključna: skrbel je za zadovoljevanje osnovnih življenjskih potreb (prehranjevanja), hkrati pa je predstavljal tudi skoraj neskončne mobilizacijske mase delavstva in vojske (Boobbyer, 2000, str. 29).

¹⁸⁸ Pri tem so bile vzpostavljene štiri kategorije glede na ekonomski status: *kulaki* so bili bogati kmetje, *srednjaki* so bili srednji razred, *bednjaki* pa so bili revni kmetje. Posebna kategorija so bili še *batraki* – ruralna delovna sila oziroma kmetje brez zemlje. Stalin je kolektivizacijo poimenoval tudi »uralsko-sibirsko metoda« oziroma tudi metoda »samoobdavitve«, saj je bil v posameznih teritorialnih enotah Sibirije najprej izveden proces, pri katerem so imeli na vaških zborovanjih (imenovanih *shodi*), *srednjaki*, *bednjaki* in *batraki*, podprti in stimulirani s strani oblasti, pravico od bogatih kulakov zahtevati pšenico (Boobbyer, 2000, str. 29).

ruralna Rusija v ekonomskem smislu predstavljala temelj in predpogoj za vse druge ekonomske in politične procese, ki so se v državi intenzivno odvijali.

- Ruski kmet je videl v oblasti represijo in zaton lastnih vrednot, kar je oblikovalo nekakšno latentno kolektivno ruralno »protiideologijo«, usmerjeno proti vladajoči ideologiji. Ta je posebljala vse tisto, kar je v njegovi, pretežno krščanski zavesti metaforično predstavljalo »antikristjanizacijo«, zibelko katere pa mu je predstavljala ravno kolektivizacija¹⁸⁹ (Viola, 1996, str. 3–5).

Stalin je leta 1929 zahteval popolno kolektivizacijo, svoj srd pa je zvalil na *kulake*, ki jih je med drugim krivil tudi za nezadovoljivo sezono: *kulaki* naj bi namreč zadržali žito, kot smo izpostavili pri pojasnjevanju odprave NEP. Kolektivizacija je temeljila na vključitvi kmetov v t. i. *kolhoze* oziroma kolektivne kmetijske obrate¹⁹⁰. Proces kolektivizacije je bil skoraj v popolnosti izvršen do leta 1937, med letoma 1933 in 1937 pa se je tudi splošna življenjska raven postopoma razmeroma stabilizirala in izboljšala¹⁹¹. *Kolhozi* so bili doživeti izredno negativno, v očeh kmetov pa so bili nemalokrat enačeni kar z zapori oziroma delovnimi taborišči (Davies, 1997, str. 49–51).

Poleg *kolhozov*, ki so predstavljali kolektivne kmetije, kjer so se kmetje združevali v agrarni kolektiv, so bili v praksi še *sovhozi*¹⁹². To so bile državne kmetije, osnovane bodisi na državnih

¹⁸⁹ Kmetje, ki so si želeli povzdigniti »glas«, so na vaških zborovanjih poizkušali z različnimi oblikami političnega protesta, literarno napredni pa so celo pisali pisma vrhovnemu vodstvu – Stalinu in Kalininu, in sicer v veri, da tiči problem v metodah kolektivizacije v srednjem partijskem vodstvu. Ko so razmeroma miroljubna sredstva izčrpali, so se organizirali v nasilnejše oblike odpora. Najprej so sledili napadi in umori državnih uslužbencev v ruralnih predelih, nato pa so se začeli dogajati množični nasilni upori proti kolektivizaciji. Ti so skupno predstavljali največji in najmnožičnejši notranji odpor, s katerim se je soočila sovjetska država po koncu državljanske vojne. V letu 1930 se je v ruralnih predelih zgodilo okoli 13.000 različnih uporov, ki so mobilizirali več kot dva milijona ljudi. Vsa ta dogajanja idealno vsebujejo in ponazarjajo vse elemente tistega, kar lahko poimenujemo tudi kot »kultura upora«: komunikacijo, zavračanje in neposlušnost, interakcijo z vladajočimi elitami in oblastmi, nenasilni in ne nazadnje nasilni upor – vse to za ohranitev lastne identitete, kulture in avtonomnega načina življenja in oblikovanja družbenih odnosov v skladu z lastnimi političnimi cilji (Viola, 1996, str. 3–5).

¹⁹⁰ Kljub množičnim kolektivnim uporom kmetov, je bilo le-teh v *kolhoze* do leta 1931 vključenih več kot polovico, velik del *kulakov* pa je bil razseljen, pregnan, poslan v taborišča ali pa ubit, čemur je sledilo obdobje lakote v letih 1932–1933. Za kmete, ki so bili organizirani v *kolhozih*, pa ta oblika v svojih posameznih elementih ni pretirano odstopala od tiste, poznane iz časov tlačanstva: da bi poravnali svoje obveznosti do države in prejeli plačilo v naravnih oblikah (žitu ali drugemu pridelku), so morali kmetovanje opravljati določeno število dni tedensko na kolektivni posesti, kar spominja na tlako na *barščini* zemljiškega gospoda v času fevdalizma. Tudi to je bil močan kazalnik, da so kmetje zapuščali ruralno življenje in delo poiskali v mestih, kar je še dodatno prispevalo k dejavniku lakote (Davies, 1997, str. 49–51).

¹⁹¹ Če je na ravni celotne Sovjetske zveze znašal prejemek žita za opravljeno delo v času lakote leta 1932 2,3 kilograma dnevno, je ta znašal leta 1937 4 kilogramov (Davies, 1997, str. 50).

¹⁹² Centralni komite partije julija 1928 odloči, da morajo biti sovhozi glavni nosilci agrikulturne transformacije, pri tem pa so glavno vlogo nosili tisti, ki so bili v pridelavi ozko specializirani, na primer za žito. Ti so spomladi leta 1930 državi zagotovili 475.000 ton žita, celotna površina, namenjena pridelavi žita v Sovjetski zvezi, pa je obsegala 95 milijonov hektarjev. Do pomladi leta 1932 je bilo vzpostavljenih 5.383 sovhozov, med večino manjših

posesti ali pa na zemljiščih, zaseženih veleposestnikom – *kulakom*. Delavci so za svoje delo na sovhozih prejeli normirano plačilo – za razliko od kmetov, vključenih v okviru *kolhozov*, katerih prejemki so se nanašali na obseg pridelka in uspešnost sezone (Viola 1996, str. 43). Izpostaviti pa velja še eno ključno razliko med obema principoma: pri *sovhozih* je bilo breme celotne investicije na državi – kmetje so predstavljali le delovno silo, medtem ko je bil v okviru organizacije *kolhozov* celotni ali vsaj pretežni del investicije na plečih v takšen kmetijski obrat vključenih kmetov (Davies in Wheatcroft, 2004, str. 332–333).

Industrializacija in kolektivizacija sta imeli torej tako ekonomski kot tudi politični oziroma ideološki naboj: NEP je namreč uspelo industrializirati državo le deloma, podhranjen pa je bil tudi glavni agent socialistične transformacije oziroma marksistično-leninistične doktrine: delavski razred. Ta je bil v primerjavi z razredom kmetov številčno izredno šibkejši. Hkrati pa so rastoči obrtniki, podjetniki, veleposestniki in drugi progresivni individualni zasebni akterji predstavljali rastoč politični naboj, ki bi prej ali slej lahko ogrozil oblast partije. Prvotna ideja desne frakcije partije na čelu z Bukharinom je bila intenzivna industrializacija skozi nadaljevanje NEP, ki pa je bila zaradi vseh pomanjkljivosti odpravljena leta 1928, kar Stalin v ponovnem obratu svoje politične pozicije izkoristi za finalno koncentracijo politične moči v svojih rokah. Kot alternativo NEP Gosplan¹⁹³ avgusta 1928 lansira t. i. **prvi petletni plan**. Cilj tega je bilo povečanje industrijskega *outputa* za 120 odstotkov do zaključnega leta 1934. Čeprav je bil plan izredno ambiciozen, pa je Stalin prihodnje leto sprejel odločitev, da se mora prvotno načrtovan industrijski *output* do zaključnega leta še podvojiti (Thompson, 2008, str. 245–247).

Prvi petletni plan je imel radikalni učinek tako na ekonomijo kot tudi družbo v celoti. Za zagotovitev zvišanja realnih plač je bilo treba doseči znižanje cen dobrin na trgu, za kar pa je bila največja ovira ravno v nezadostni produkciji. Brez povečanja obsega produkcije in le z zviševanjem plač sta se namreč zgodili rast cen oziroma inflacija in nenadzorovana trgovina. Ideja vodstva partije je bila povečati produktivnost na maksimum, kar je zahtevalo izredno žrtvovanje delavcev, pritisk na vodje obratov pa se je z vse višjimi plani in zahtevami vedno bolj stopnjeval. Ti so se znašli v precepu med delavskimi sindikati, ki so izvajali pritisk za zviševanje plač, in partijskimi voditelji, ki so si kljub strategiji povečevanja produktivnosti prizadevali vzdrževati enakomerno raven plač. Mnogokrat se je dogajalo ravno nasprotno: vodje obratov so skupaj z delavci ob stagnaciji v zvezi s produkcijskimi normami in boju za

pa je bilo tudi nekaj ogromnih, kot je bil na primer severnokavkaški, ki je obsegal 113.000 hektarjev (Viola, 1996, str. 43).

¹⁹³ Državna komisija za gospodarsko planiranje (Thompson, 2008, str. 245–247).

večje plače pritiskali na lokalne vodje partije in jih soočili z nemilostnim položajem v odnosu do vrhovnih oblasti v Moskvi. Vse to nam nazorno pove, da je bila celotna družbena situacija, ki je spremljala intenzivno industrializacijo v okviru prvega petletnega plana, ekstremno kompleksna (Goldman, 2007, str. 14–15).

Kljub ambicioznosti ciljev in vprašljivosti izpolnitve prvega petletnega plana je industrializacija sovjetske države dosegla neverjeten napredek, plan pa je bil v celoti izpolnjen predčasno, že s koncem leta 1932 – v le štirih letih in treh mesecih. Čeprav nekatere ocene govorijo o tem, da so ostale posamezne postavke znotraj plana zaradi različnih težav le deloma izpolnjene, pa je jasno, da je bil industrijski napredek enormen¹⁹⁴. Prvemu petletnemu planu je sledil drugi, vezan na obdobje med letoma 1933 in 1937. Tretji plan pa je na dveh tretjinah izpolnitve prekinil napad nacistične Nemčije na Sovjetsko zvezo, ki se je zgodil aprila 1941. Sovjetska zveza je bila v 20-letnem obdobju pod taktirko železne Stalinove vladavine deležna povprečne 12- do 14-odstotne gospodarske rasti letno, kar je praktično neprimerljivo z gospodarstvi drugih držav¹⁹⁵. Bistveno se je spremenila tudi družbena slika prebivalstva, saj je opisani princip mobilizacije delavstva ta razred podvojil, enako pa tudi število ljudi, živčih v mestih. Napredek je bil veliko bolj kvantitativne kot kvalitativne narave, vendar pa je kljub temu predstavljal temelje, da je Sovjetska zveza po drugi svetovni vojni postala druga največja gospodarska velesila – pred njo so bile namreč le Združene države Amerike (Thompson, 2008, str. 249–250).

S Stalinovim prevzemom in utrditvijo oblasti ter začetkom intenzivne industrializacije in kolektivizacije pa se v Sovjetski zvezi vse bolj stopnjuje tudi politika terorja, nasilja¹⁹⁶ in

¹⁹⁴ Če se še nekoliko podrobneje dotaknemo rezultatov »petletk«, velja omeniti, da je sicer največja gospodarska rast dosežena v težki industriji ter sovpadajoči proizvodnji in pridobivanju ter predelavi železa, premoga, v elektrifikaciji in lahki industriji ter agrikulturi pa je bil uspeh precej manjši, plani pa so bili celo neizpolnjeni (Thompson, 2008, str. 249–250).

¹⁹⁵ Deloma lahko takšen ekonomski rezultat primerjamo le z japonskim gospodarskim čudežem v 50. in 60. letih 20. stoletja (Thompson, 2008, str. 249).

¹⁹⁶ Že pri revolucionarnemu prevzemu oblasti s strani boljševikov je bilo pomembno politično sredstvo tudi nasilje, kar pa je prišlo še posebej do izraza v državljanski vojni. Tudi na novo vzpostavljena in utrjena oblast je vsebovala posamezne elemente nasilja kot konstitutivnega agenta korenite družbene transformacije, ključno sporočilo te pa je bilo povzeto v geslu »diktatura proletariata«. Z nič manj nasilnimi metodami pa ni razpolagala tudi artikulirana opozicija v obliki kontrarevolucije v času državljanske vojne; nič drugačne metode najverjetneje ne bi bile tiste, ki bi bile ob morebitnem pešanju moči oblasti skoraj zagotovo uporabljene proti slednji tudi s strani potencialnih kontrarevolucionarnih političnih opozicijskih sil v letih, ki so sledila. Prevzem, utrditev in zadržanje oblasti je bil tudi eden od ključnih razlogov, da je bila leta 1917 vzpostavljena tajna policija Cheka. Ta se je leta 1922 transformirala v OGPU (Služba državne politične administracije) in leta 1934 v NKVD (Narodni komisariat notranjih zadev). Tajna služba v rokah partije in obstoječe oblasti so bile torej vzpostavljene že v času Stalinovega prevzema oblasti, hkrati z njo pa tudi vse potrebne materialne, logistične in človeške zmogljivosti, skupaj z utečenimi postopki. Kapaciteta teh se je s časom le še povečevala, enako kot tudi število političnih procesov in žrtev. Tu velja izpostaviti zapore, različna taborišča kasneje tudi politična sodišča in prakso političnih eksekucij.

strahu¹⁹⁷. Pri tem moramo razumeti tako vlogo Stalina kot vodstvene figure v sovjetskem sistemu takratnega časa kot tudi celotno zgradbo konteksta, v kateri je ta sovjetski voditelj sprejemal svoje odločitve. Stalinova osebnost še danes buri duhove, pri čemer pa velja omeniti, da poznamo vsaj štiri Stalinove vloge, ki so se glede na posamezna časovna obdobja medsebojno izredno razlikovale: Stalin revolucionar v 20. letih, Stalin tiran v 30. letih, Stalin vojskovodja in zmagovalec druge svetovne vojne v 40. letih in ostareli Stalin v 50. letih 20. stoletja (Kenez, 2006, str. 103–104). Pri tem želimo opozoriti, da je Stalin tako kontroverzna osebnost, da so preprosti enodimenzionalni orisi tega voditelja vse prej kot adekvatni. Zato bi se morali za ustrezno in poglobljeno raziskovanje znotraj te tematike najverjetneje posvetiti tako poglobljeni analizi Stalinove psihološke osebnosti kot tudi analizi celostnih objektivnih razmer in okoliščin, ki so bile v vsakem od izpostavljenih zgodovinskih obdobj drastično spremenjene. Spreminjajoča razmerja politične moči bi bila na primer sicer zelo pomemben dejavnik, vendar le eden od takšnih bistvenih. Sovjetskega voditelja in njegove politike moramo preučevati dialektično: kot individualizirani subjekt v svojem »nasebstvu« in kot subjekt znotraj objektivnega odnosa v skladu z dinamiko dialektičnega razumevanja.

Leta 1936, ko je politični teror sicer dosegal neke vrste vrhunec, je bila sprejeta tudi nova ustava Sovjetske zveze, ki je vključevala večino demokratičnih določil, med katere sodijo na primer enakost pred zakonom, svoboda izražanja in tiska, združevanja, večja individualna zasebnost ipd., vendar pa so se zapisana določila vedno končala s frazo »v interesu delavskega razreda in

Ključni dejavnik pri vsem tem pa je koncentracija politične moči v rokah Stalina, ki se je za uporabo vseh omenjenih metod in sredstev» moral« postaviti v pozicijo diktatorja, kar pa mu je lahko uspelo le z zagotovitvijo absolutne oblasti znotraj partije (Kenez, 2006, str. 104–105).

¹⁹⁷ Z nasiljem pa je bil neločljivo povezan še en pomemben dejavnik – strah. Ta je obstajal tako med ljudmi kot tudi znotraj partije. Če je prvi izhajal iz bojzani pred nasilnimi metodami tajne policije kot podaljšane roke oblasti in kazenski sankcijami, pa je drugi obstajal tako zaradi mednarodnih razmer (npr. padec weimarske republike v Nemčiji v začetku tridesetih, padec socialdemokratske vlade na Finskem in dvig gibanja Lapua, japonska vojno-imperialistična politika na Vzhodu itd.) kot tudi zaradi politične tekmovalnosti predvsem znotraj partije. Stalin se je z eliminacijo Bukharina kot najresnejšega tekmeca v finalni bitki za končno oblast lotil rušenja demokracije znotraj partije. Kot posledica tega je bilo očitno zreducirano število partijskih kongresov v 30. letih glede na 20. leta. Hkrati je formiral svoj najožji krog sodelavcev, prek katerih je lahko sam neposredno sprejemal vse pomembne odločitve – tudi ko je bil odsoten. Že ko je bil v 20. letih imenovan za generalnega sekretarja partije, je začel razbijati »moteča« razmerja moči znotraj slednje in demokratične notranjepartijske elemente, ki so hkrati predstavljali tudi izredno politično kreativnost in dinamiko. Tudi to je predstavljalo izredno ugodno bazo za prevzem oblasti po Leninu. S tem je zgradil mrežo tisočih minidiktatorjev, ki so svoje pozicije dolgovali vrhovnemu diktatorju – Stalinu. Kadar koli so njegovi najnevarnejši tekmeci – Trotski, Bukharin in Zinoviev – želeli svoja stališča predstaviti znotraj partije in so pri tem iskali podporo članov, je lahko Stalin uporabil to mrežo »minidiktatorjev« za eliminacijo ogrožajočih akterjev znotraj partije. Na vse večjo nedemokratičnost znotraj partije je posredno vplival tudi strah pred kapitalističnimi gospodarstvi. Tendencia po izgradnji ekonomsko samozadostne, stabilne in visoko industrializirane socialistične države je ob izredni mobilizaciji vseh družbenih in materialnih resursov v duhu izpolnitve petletnih planov vplivala na še večjo partijsko monolitnost, teror in sovpadajoč element strahu (Harris, 2016, str. 102–115).

z namenom krepitve socializma«, kar je vselej določalo dovolj prostora za izredno široko interpretacijo. Takšna ustava je imela dvojno sporočilno vlogo: zunanjepolitično je predstavljala močan normativni protiargument vselej, ko so sovjetske oblasti očitale nedemokratične in avtoritarne značilnosti oziroma diktaturo. Notranjepolitično pa je nastopala kot dejavnik konsolidacije in pomiritve, saj je veliko ljudi verjelo, da je takšen normativni zapis v ustavi dovolj, da se demokratični principi tudi pravilno interpretirajo in da se demokratičnost v praksi tudi izvršuje. Povedano z drugimi besedami: če je bilo potrebno, je oblast v ustavi vedno lahko našla legalni branik in argument vsaj navidezne demokratičnosti sistema. V odnosu koncentracije in uporabe moči proti posamezniku, ki je bil politično in oblasti dejansko ali le namišljeno nevaren, pa je imela dovolj možnosti ustavne interpretacije za njegovo obsodbo in fizično ali politično eliminacijo (Kenez, 2006, str. 19–22).

Posledica Stalinovih čistk, ki so svoj vrhunec sicer dosegle med letoma 1936 in 1938, so bile dolgo nejasne, še danes pa se pri tem pojavljajo izredno različni podatki in odstopanja v interpretacijah¹⁹⁸. Ne glede na točno končno število človeških žrtev je jasno, da so bile smrtne posledice stalinizacije ogromne. Čistke so dosegle tudi najvišje člane partije, celo ključne osebe socialistične revolucije¹⁹⁹. Poleg partije pa je bila verjetno največja institucionalna žrtev Stalinovih čistk Rdeča armada, kar pa se je kot velik problem izkazalo ob Hitlerjevemu napadu na Sovjetsko zvezo²⁰⁰. Večina takšnih in drugačnih dobrih državnih uslužbencev, birokratov, politikov, revolucionarjev, oficirjev, znanstvenikov, inženirjev in umetnikov, ki so bili dejansko ali umišljeno nevarni Stalinovi oblasti, je bila nadomeščena z veliko manj izkušenim in manj strokovnim kadrom (Thompson, 2008, str. 256–257).

Poleti, 22. junija 1941, ko je bil Stalinova tretja »petletka« na približno dveh tretjinah popolne uresničitve, se zgodita nemški napad in vojaška invazija na Sovjetsko zvezo. Sprva je bil nemški prodor preprost in učinkovit, v prvem letu vojne pa je bil uničen tudi največji del sovjetskih

¹⁹⁸ Nekateri podatki pravijo, da je bilo v omenjenem obdobju zaradi različnih političnih vzrokov v zaporih in delovnih taboriščih zaprtih in iz istih razlogov razseljenih okoli 3,6 milijona ljudi. V letih 1937–1938 naj bi bilo na smrt obsojenih okoli 680.000 ljudi. Stalinovi vladavini se pripisujejo tudi posledice kolektivizacije, v času katere naj bi zaradi različnih vzrokov, med katerimi je najpomembnejši vzrok velika lakota med letoma 1932–1933, umrlo med štiri in pet milijonov ljudi. V različne statistike so navadno vključeni še drugi vzroki in število žrtev, kar končen prikaz lahko izjemno zviša (Thompson, 2008, str. 256–257).

¹⁹⁹ Stalinove represije je bilo deležnih okoli 40 odstotkov članov partije in okoli 70 odstotkov partijskih delegatov, prisotnih na sedmem partijskem kongresu leta 1934 – velika večina je bila ustreljenih. Istega leta je Centralni komite tvorilo 139 članov, od tega jih je bilo 110 bodisi ubitih bodisi prisiljenih v samomor (Thompson, 2008, str. 256–257).

²⁰⁰ Rdeča armada je bila namreč v letih pred začetkom druge svetovne vojne v Sovjetski zvezi oslABLJENA za tri od petih najvišjih oficirjev – maršalov Rdeče armade. Poleg tega je izgubila tudi 13 od 15 poveljnikov armadnih skupin, 90 odstotkov vseh generalov in 80 odstotkov vseh polkovnikov (Thompson, 2008, str. 256–257).

materialnih in človeških resursov v celotnem obdobju vojne. Za to je bilo več razlogov, mnenja zgodovinarjev pa se krešejo okoli dejavnikov: presenečanje, diplomatske zmote, preveliko vojaške osredotočenosti na kapitalistični Zahod kot grožnjo socialistični Sovjetski zvezi. Poleg tega pa je bil tudi v skladu s petletnimi plani in težko industrijo zgrajen takšen koncept oboroženih sil, ki se je v prvi fazi izkazal kot »bolj primeren za ofenzivno kot defenzivno vojskovanje«²⁰¹ (Lee, 1999, str. 79–80). Kljub katastrofalnim izgubam v začetku vojne²⁰² pa se na tej točki ne bomo ukvarjali z vzroki za to, temveč bomo izpostavili pomemben politični in ekonomski dejavnik, ki je ključno prispeval k temu, da je kljub drastičnemu začetnemu porazu Sovjetska zveza iz druge svetovne vojne prišla kot velika zmagovalka, ki je na kolena spravila Hitlerja in njegov najučinkovitejši vojaški aparat tistega časa.

Poleg vseh strateških, vojaških, vodstvenih in podnebnih dejavnikov je zelo pomembno poudariti, da je Sovjetska zveza porazila Hitlerjevo Nemčijo na enem ključnih področij izčrpavajoče vojne – na področju proizvodnje surovin in težke industrije, kar je bil neposreden rezultat Stalinovih petletk. Specifična oblika organizacije produkcijskih dejavnikov in sovjetske proizvodnje je poskrbela, da je bilo že leta 1941 20 odstotkov proizvodnje geografsko lociranih na treh ključnih lokacijah: Volga, Ural in Sibirija. To je pomenilo, da je bila Sovjetska zveza tudi v času najhujših udarcev in nemške invazije sposobna proizvesti več materialnih resursov kot Nemčija, in to kljub temu da naj bi vojne razmere sicer nenačrtovano malenkostno avtonomizirale in decentralizirale posamezne produkcijske obrate v smislu razpolaganja z ekonomskim *inputom* in *outputom*. Poleg tega pa je ekonomska in družbena infrastruktura dovoljevala oblasti, da je ta med vojno velik del strateške industrije prenesla na vzhod države. Politična organizacija je ključno prispevala k vojaški in ekonomski konsolidaciji napadene Sovjetske zveze ter predstavljala strukturno osnovo, da so leta 1945 pod Stalinovo taktirko generali Žukov, Konjev, Rokosovski, Tobukin, Malinovski, Vatutin in drugi korakali nad Berlin in tako zadali končni udarec nacistični Nemčiji (Lee, 1999, str. 83–85).

Velike vladarje, katerih vladanje je pustilo velik pečat na človeštvu, pa je treba analizirati in razumeti dinamično in dialektično, ravno tako kot to velja tudi za velike politične ideje in s temi sovpadajoče politične prakse. Podobno kot Hegel pojasni subjekt med nastajanjem in

²⁰¹ Poleg tega pa je v Stalinovem terorju v letih neposredno pred začetkom druge svetovne vojne, kot smo že omenili, na takšen ali drugačen način izginil tudi velik del sposobnih oficirjev Rdeče armade (Lee, 1999, str. 79–80).

²⁰² Ocenjuje se, da naj bi bilo 56,7 odstotka sil in kapacitet izgubljenih med letoma 1941 in 1942 (Lee, 1999, str. 79–80).

izginjanjem ter Horkheimer in Adorno (2002) med razsvetljenstvom in mitom, predstavi Cohen (1980, str. 11–26) Stalinovo vladavino in njene posledice kot razmerje med reformizmom oziroma dinamičnostjo in konservativizmom oziroma togostjo²⁰³. Pri tem moramo poudariti, da omenjena fenomena sama po sebi ne vključujeta popolne politične delitve in polarizacije v smislu neposredne politične kategorizacije²⁰⁴, temveč gre za pokrivanje pretežnega spektra takratnega polja političnega in znotraj tega izpostavitvev teh dveh polov kot največjih antagonizmov. Stalinova vladavina je bila vezana na oba, enako pa velja tudi za njun antagonistični odnos in politični naboj, ki ga je ta tvoril. Zmotno bi bilo le izrazito enodimenzionalno razumevanje stalinizma kot linearnega procesa. Dvajseta so na primer predstavljala obdobje ekonomskih in političnih reform ob hkratni krepitvi Stalinove oblasti, medtem ko je šlo v 30. letih že za zadrževanje oblasti ter njeno totalizacijo ob hkratni surovi fizični in politični eliminaciji vseh dejanskih in namišljenih političnih nasprotnikov.

7.1.3.4 Sovjetska zveza v obdobju kolektivnega vladanja: med destalinizacijo in stagnacijo

Stalin nikoli ni verjel Zahodu, saj ga je doživljal kot največjo povojno grožnjo obstoju in razvoju sovjetskega socializma. Pri tem je izpostavljal, da se je kapitalistični sistem politično razdelil na dva pola – fašistični in demokratični. Drugo svetovno vojno je doživel kot spopad različnih političnih frakcij kapitalizma med seboj, po vojni pa je pričakoval spopad med zmagovalno kapitalistično frakcijo in sovjetskim socializmom, kar je januarja 1945 zaupal tudi Dimitrovu. Skladno z ideologijama sovjetskega socializma pod vodstvom Moskve in zahodnega kapitalizma pod vodstvom Washingtona in Londona pa se začne tudi delitev neposrednih in posrednih interesnih con. Kljub nasprotnim političnim in ideološkim pozicijam sta Stalinu voditelja Roosevelt in Churchill predstavljala razmeroma ekvivalentna diplomatska

²⁰³ Družbeno dinamiko posamezne politike pa lahko prikažemo tudi v naslednjem primeru, vezanem na obdobje Stalinove vladavine. V odnosu do radikalne družbene in ekonomske ureditve vojnega komunizma je na primer v začetku 20. let inovativna NEP predstavljala pozitiven reformni odklon in napredek. Poleg Bukharina, ki je bil največji zagovornik te politike, pa je ta v ključnem trenutku političnega spopada našla zaveznika tudi v Stalinu. S časom NEP kot sprva pozitivna reformna politika v družbi in partiji postane nepriljubljena v dovoljšni meri, da njena odprava generira tudi izreden politični naboj. Ko jo Stalin odpravi, uspe politični spopad, vezan na NEP, izkoristiti tudi za svoj končni politični triumf. Kljub temu da je bila NEP odpravljena in da Stalinovi reformi ekonomske politike sledi obdobje političnega in ekonomskega konservativizma, pa ideja NEP (p)ostane na primer spet aktualna po koncu Stalinove vladavine in njegovi smrti leta 1953 (Cohen, 1980, str. 15–22).

²⁰⁴ Tu bi lahko namreč izpostavili vsaj štiri posamezne kategorije znotraj komunistične partije (vsaj) od 50. let dalje, kot so na primer: avtentični demokrati, reformisti, konservativci in neostalinistični reaktionisti (Cohen, 1980, str. 12).

partnerja in zaveznika iz druge svetovne vojne, s katerima je igral ustaljeno diplomatsko igro, kar pa se je s smrtjo ameriškega predsednika spremenilo (Zubok in Pleshakov, 1996).

Bil je tudi izjemen politični igralec »trojk«, kar se je pokazalo že v političnem boju Stalin, Kamenjev in Zinovjev proti Trotskemu in Stalin in Bukharin proti Kamenjevu in Zinovjevu med letoma 1923 in 1929. Ob hkratni neizvolitvi Churchilla v Veliki Britaniji predstavlja Rooseveltova smrt svojevrsten preobrat v ameriško-sovjetskih odnosih. Atomske bombe, ki ju je Amerika odvrгла na Hirošimo in Nagasaki ob koncu vojne, pa sta sprožili Stalinovo agonijo po lastni produkciji jedrskega orožja, kar je pripeljalo do prve sovjetske nuklearne detonacije leta 1949 in druge 1951 (Zubok in Pleshakov, 1996, str. 36–46). Pretežno ruralna in industrijsko izredno podhranjena sovjetska Rusija, na čelo katere je stopil Stalin v začetku 20. let, je postala ob koncu njegove vladavine jedrska velesila globalnega pomena in ena od dveh držav, ki sta že razpolagali z jedrsko oborožitvijo. Hladna vojna in radikalni politični ter ideološki razkol med Vzhodom in Zahodom pa sta se šele začenjala²⁰⁵.

Stalinov²⁰⁶ naslednik Nikita Hruščov je bil za sekretarja centralnega komiteja Komunistične partije Sovjetske zveze izvoljen 16. decembra 1949, skoraj hkrati pa se je povzpел tudi na vrh²⁰⁷ Komunistične partije Ukrajine. Omenimo, da je obdobje po drugi svetovni vojni sicer predstavljalo čas izrednega napredka sovjetske politične in duhovno-moralne zavesti, kar je deloma posledica zmage, deloma pa potreb po napredku sovjetskega socializma in doseganju zastavljenih ciljev. Ti so se ob stiku vse večjega dela ljudi z Zahodom le še povečevali. V sovjetski družbi pa se je začela oblikovati tudi vse močnejša demokratična zavest, ki je ustvarjala vedno močnejši družbeni in politični antagonizem proti totalitarnemu diktatu partije (Barsukov, 2000, str. 44–45).

Vse večji naboj demokratičnih teženj je začel ogrožati togo stalinistično oblast, ki je odgovarjala s povečanjem represije²⁰⁸. Kljub temu pa je v najvišja odločevalna telesa prišla

²⁰⁵ Kljub temu da zametke in temelje lahko prepoznavamo v strukturnih vzrokih vse od leta 1917 dalje (Zubok in Pleshakov, 1996, str. 36–46).

²⁰⁶ Stalinova fizična in psihična vitalnost je začela po drugi svetovni vojni vse bolj pešati (imel naj bi tudi dva srčna napada leta 1945 in 1947), vse skupaj pa se je odražalo tudi v njegovi politiki in vitalnosti vodenja države. Partijskega kongresa, ki naj bi se sicer organiziral vsakih nekaj let, ni bilo vse od 1939 do 1952, vse bolj redka pa so bila tudi srečanja centralnega komiteja in politbiroja, ki so zamenjala Stalinova neformalna druženja z njegovim t. i. »ozkim krogom«, ki so ga tvorili Beria, Malenkov, Bulgarin in drugi, poleg njih pa tudi Hruščov, ki prevzame vodstvo Sovjetske zveze po Stalinovi smrti marca 1953 (Taubman, 2003, str. 211).

²⁰⁷ Napredoval je na Stalinovo pobudo, kar je bilo nazorno predstavljeno tudi na vladarjev 70. rojstni dan, ko je ta v moskovskem Bolšoj teatru Hruščova posedel levo, neposredno poleg sebe (Barsukov, 2000, str. 44–45).

²⁰⁸ Med letoma 1948 in 1953 je bilo iz Sovjetske zveze izgnanih 58.218 ljudi, 1. januarja 1953 pa naj bi bilo v delovnih taboriščih, po navedbah Barsukova (2000, str. 45–52), zaprtih 2.472.247 ljudi, od katerih naj bi bila polovica političnih zapornikov. Veliko predhodno izpuščenih zapornikov je bilo ponovno aretiranih in zaprtih.

nova generacija ljudi, ki je kljub togemu političnemu ustroju razmišljala bolj dinamično in svobodno. Hruščov je bil sicer eden od sekretarjev centralnega komiteja, vendar je imel zaradi svojega članstva v presidiumu tudi najmočnejšo vlogo. Po aretaciji Berije in njegove vloge pri tem je na predlog Malenkova centralni komite 14. septembra 1953 na mesto generalnega sekretarja imenoval Hruščova, ki je po Stalinu²⁰⁹ postal prvi mož Sovjetske zveze za dobo dobrih naslednjih desetih let (Barsukov, 2000, str. 45–52).

Obdobje vladavine Hruščova na mestu glavnega sekretarja Komunistične partije Sovjetske zveze (KPSZ), ki je trajalo med letoma 1956 in 1964, je večdimenzionalno redefiniralo sovjetsko državo. Skozi trdo in avtoritarno Stalinovo vladavino so se v sovjetski družbi ustvarjali in akumulirali različni antagonizmi, s katerimi se je moral novi vodja soočiti²¹⁰. Zato je vladavina Hruščova največkrat označena tudi kot obdobje razmerne liberalizacije sovjetske družbe. Poleg tega, da so se v tem obdobju predrugačili odnosi med Sovjetsko zvezo in zunanjim svetom, pa so se spremenila tudi razmerja znotraj nje same. Ključno se je spremenilo razmerje med sovjetsko družbo in državo oziroma med osrednjimi, regionalnimi in lokalnimi oblastmi in KPSZ na eni strani ter običajnimi državljani na drugi. Takšni reformistični cilji in stališča so sovjetsko družbo preželi s svežino in optimizmom. V kontekstu ideje o »mirnem sobivanju z Zahodom« je Hruščov izpostavil pomembnost ekonomskega napredka, pri čemer ni izključeval niti vključitve posameznih elementov zahodnega gospodarskega modela v obstoječi sovjetski. Vse to seveda s ciljem vzpostavitve globalne gospodarske premoči in »končne zmage sovjetskega socializma nad zahodnim kapitalističnim ustrojem« (Ilic in Smith, 2009, str. 2–3).

Skupaj s Stalinovo starostjo in kritičnim zdravstvenim stanjem, ki se je še poslabšalo konec leta 1952, se je povečeval tudi njegov dvom v najvišje partijske veljake, kot so bili Molotov, Mikojan in celo Stalinov zvesti eksekutor Beria. Na koncu, ko so imeli dostop do njega le še Hruščov, Malenkov, Bulganin in Beria, je postajalo vse bolj jasno, da vodenja Sovjetske zveze ne bo prevzel nekdo z enako močno osebnostjo kot Stalin, temveč bo šlo za neke vrste kolektivno odločanje. Na 19. kongresu partije je bilo v centralni komite izvoljenih skoraj sto kandidatov več kot na predhodnem kongresu, ta organ pa je svoje članstvo povečal za dve tretjini. Hkrati pa se je v presidiumu (organu, ki je na Stalinovo iniciativo zamenjal politbiro in orgbiro) relativno zmanjšal tudi delež Stalinovih starih veljakov (Barsukov, 2000, str. 45–52).

²⁰⁹ Stalin je umrl 5. marca 1953, v prevladujoči politiki pa je hitro poniknil tudi njegov kult osebnosti, saj so se Stalinovi najožji sodelavci sami zelo hitro znašli v situaciji, ko so se morali začeti boriti za svoj politični obstoj, nekateri pa kmalu tudi za fizičnega (Beria je bil aretiran julija 1953 in kasneje tudi ustreljen) (Barsukov, 2000, str. 45–52).

²¹⁰ Na XX. partijskem kongresu februarja 1956 je namreč Hruščov v svojem govoru jasno izpostavil cilj »destalinizacije« Sovjetske zveze in vseh t. i. »satelitskih držav«, ki so družbeno in politično gravitirale k Sovjetski zvezi. Takšna načela so bila še jasneje izpostavljena na XXI. partijskem kongresu leta 1959, ključni »Tretji partijski program«, ki je obsegal formalizacijo in zapis temeljnih točk destalinizacije, pa je bil sprejet na XXII. kongresu leta 1961 (Ilic in Smith, 2009, str. 2–3).

Zato je tretji partijski program²¹¹ vseboval predrugačenje ene od ključnih teoretičnih predpostavk in hkrati globalnih političnih perspektiv Sovjetske zveze. Razmerje med sovjetskim socializmom in zahodnim kapitalizmom ni bilo več postavljeno v kontekst dveh popolnoma antagonističnih polov, ki nastopata le brezkompromisno eden proti drugemu, temveč je vsebovalo že transformacijo »razrednega boja« skozi elementa sodelovanja²¹² med socializmom in kapitalizmom oziroma njuno »mirno sobivanje«²¹³. Vseeno pa je končni cilj ostal triumf komunizma, saj naj bi superiornost sovjetskega političnega in družbenega sistema sčasoma prevladala nad zahodnim kapitalizmom in ga izrinila. Poleg reafirmiranih teoretičnih in zunanjepolitičnih kategorij je program obsegal tudi vprašanje ekonomskega in družbenega razvoja za obdobje naslednjih dvajsetih let. Pri tem je poleg razvoja posameznih industrijskih panog posebno pomembnost predstavljalo vprašanje znanosti, izobraževanja, kulture in celostne izgradnje »novega človeka« na osnovi komunističnih političnih in moralnih predstav ter standardov (Titov, 2009, str. 11).

Prevzem oblasti s strani Hruščova pa je predstavljal tudi svojevrstno transformacijo sovjetskih obveščevalno-varnostnih struktur in posledično represije, ki se je prek teh izvajala. Iz predhodnic²¹⁴ se je v marcu leta 1954 oblikovala KGB (*Komitet gosudarstvennoj bezopasnosti*)

²¹¹ Prvi »partijski program«, v katerem je Lenin izpostavil ideje in delovanja partijskih profesionalnih revolucionarjev, je bil sicer sprejet avgusta 1903 na II. kongresu takrat še ruske socialdemokratske delavske stranke (RSDDS), drugi partijski program, ki je obsegal idealistična pričakovanja na novo vzpostavljajoče se komunistične družbe, pa je bil predstavljen leta 1919 na VIII. kongresu Komunistične partije. Ta je ideološkim namenom služil predvsem na začetku 20. let. Ob koncu dvajsetih pa je bil pod Stalinovim vodstvom umaknjen iz političnega in javnega diskurza ob prisotnosti namere po oblikovanju novega programa, kar je ostalo neizpolnjeno zaradi izredne politične osredotočenosti na vzpostavitev in sprejem nove ustave leta 1936. Idejo o reformaciji drugega partijskega programa je leta 1939 prekinila druga svetovna vojna, po njenem koncu pa je 15. julija 1947 politbiro vzpostavil novo komisijo za oblikovanje novega programa pod vodstvom Ždanova, v katero je bil vključen tudi Hruščov. Njen osnutek je sicer vseboval že večino elementov (vezanih na ekonomski razvoj in napredek življenjskega standarda), ki so bili predstavljeni kasneje pod vladavino Hruščova v tretjem *programu*. Ključno razliko pa je predstavljal stalinistični okvir, skozi katerega je bila diktatura proletariata predstavljena kot jačanje represije in krepitev varnostnih organov sovjetske države. Na XIX. partijskem kongresu leta 1952 je bila vzpostavljena nova komisija, vendar pa se je zaradi Stalinove smrti resno delo v zvezi s *programom* začelo šele po naslednjem (XX. kongresu) leta 1956. Končno je bil kot rezultat na XXI. kongresu leta 1961 predstavljen in sprejet tretji partijski program (Titov, 2009, str. 8–9).

²¹² V Stalinovem času je namreč veljala temeljna predpostavka, da je za triumf sovjetskega socializma potrebno najprej popolno uničenje zahodnega kapitalizma, kar se je odražalo tudi v sovjetski zunanji politiki in globalnih mednarodnih odnosih (Titov, 2009, str. 11).

²¹³ Edini pomembni politik, ki je kot čvrst stalinist nasprotoval takšnemu predrugačenju in o tem tudi javno spregovoril, je bil Molotov. Ta je takšno reafirmirano pojmovanje odnosov označil za protirevolucionarno, podpornike pa za revizioniste in pacifiste. To ga je stalo tudi njegove pozicije vodje sovjetske delegacije pri atomski komisiji na Dunaju, od koder je bil odstranjen skupaj s celotno ekipo, z izjemo Vorošilovega (Titov, 2009, str. 11).

²¹⁴ Boljševiki 20. decembra 1917 ustanovijo tajno službo, imenovano Cheka, s Feliksom Dzeržinskim na čelu, iz katere se kasneje razvijeta GPU (8. februar 1922) in nato OGPU (2. november 1923), podpora katere bistveno prispeva tudi Stalinovi osvojitvi oblasti po Leninovi smrti. OGPU postane 19. julija 1934 sestavni del na novo osnovane NKVD, iz dela katere se naknadno leta 1941 oblikuje NKGB. Leta 1964 sta tako NKVD kot NKGB

kot obveščevalno-varnostna služba, ki je pod tem imenom obstala in delovala vse do razpada Sovjetske zveze. Takratni vodja Aleksandr Šelepin je v svojem govoru na XXII. kongresu oktobra 1961 izpostavil rezultate reform KGB-ja, iz česar je bilo mogoče razbrati dvoje²¹⁵:

- služba je prestala obdobje transformacije in modernizacije; čas obračuna s stalinizacijo oziroma čas destalinizacije, ko je bilo mogoče razmeroma prosto kritizirati predhodno oblast ter obveščevalno-varnostne strukture, pa je bil zaključen;
- KGB je bil reformno in strukturno pripravljen na nove, moderne izzive, ki bi lahko predstavljali grožnjo razvoju in obstanku sovjetske države.

Politike Hruščova so se odrazile v večdimenzionalni liberalizaciji sovjetskega sistema, kar pa je vsaj deloma vplivalo na to, da je bil edini, z vrhovne pozicije odstavljeno sovjetski voditelj. V času njegovega vodenja Sovjetske zveze so bile izvedene nekatere ključne reforme v smeri poizkusa demokratizacije države, kar je kasneje v drugačnem kontekstu poizkušal tudi Mihail Gorbačov. Čeprav oba voditelja pod vprašaj nikdar nista postavljala obstoja enopartijskega sistema, sta verjela, da mora biti v razvoj sovjetskega socializma – s ciljem končnega triumfa, in sicer na različne mobilizacijske načine in skozi različne družbene ter politične dejavnosti – vključeno tudi ustrezno politično socializirano ljudstvo.

V tem duhu so bili postavljeni tudi novi temelji sovjetskega pravnega sistema z namenom varovanja temeljnih pravic državljanov, kar se je odrazilo v večji samozavesti generiranja in povezovanja politične opozicije. Konec vladavine Hruščova pa ni bil realiziran s strani slednje, temveč partijskih struktur samih, ki so v liberalizaciji in še posebej v mlačni mednarodni politiki ter upadanju sovjetske prisotnosti v vzhodni Evropi videle slabljenje sovjetske moči ter sovjetskih političnih in institucionalnih struktur. Poleg tega so imele tudi ekonomske reforme liberalizacije in decentralizacije mešane učinke, hkrati pa so ogrozile centralizirano strukturo partijskih interesov v Moskvi (Thompson, 2008, str. 291–294).

vključena v MGB, iz katere se 13. marca 1954 oblikuje KGB. Ta igra tudi ključno vlogo leta 1964 pri odstititvi Hruščova in prevzemu oblasti Brežnjeva (Pringle, 2006, str. xiii–xviii).

²¹⁵ Obdobje destalinizacije, izvedene pod vodstvom Hruščova, je sicer predstavljalo katastrofo za sovjetske obveščevalno-varnostne strukture, izredni oficirji in drugi pripadniki varnostnih struktur pa so to obdobje razumeli kot obdobje izrednega personalnega in institucionalnega ponižanja. Vladimir Semičastni, ki je prevzel vodenje KGB-ja leta 1961 in na tem mestu ostal vse do leta 1967, ko ga je nasledil Jurij Andropov, je kljub nestrinjanjem s Hruščovom poskrbel, da je bila na koncu beseda »čejkist« rehabilitirana v skladu z novimi potrebami in varnostnimi izzivi, s katerimi se je KGB takrat soočala (Elkner, 2009, str. 142–144).

Demokratizacija in liberalizacija sovjetskega socializma, ki se je v dobrem desetletju po Stalinovi smrti v času vladavine Nikite Hruščova odrazila v geslu destalinizacije Sovjetske zveze, je pripeljala do prvih znakov njene krhkosti in ranljivosti. Znaki destabilizacije so bili tudi eden glavnih razlogov, da so se čvrste sovjetske strukture odzvale in z mesta vodje odstranile²¹⁶ pragmatičnega in svojeglavega Hruščova. Hkrati pa se je moralo prenehati tudi obdobje politične nestabilnosti. Takoj po Stalinovi smrti se je namreč razcepila tudi vloga močnega voditelja (ta je prek svoje močne vloge v Sovjetski zvezi nadziral tudi predstavnike vseh ostalih satelitskih komunističnih partij po Evropi), saj postaneta leta 1953 generalni sekretar partije in izvršna oblast dve ločeni funkciji²¹⁷ (Ouimet, 2003, str. 9).

Leonid Brežnjev je vodil Sovjetsko zvezo od leta 1964 do svoje smrti leta 1982. To obdobje predstavlja vrhunec blokvske delitve sveta in koncentracije vojaške sile med ZDA in Sovjetsko zvezo. Skozi perspektivo kasnejše Gorbačovove *perestrojke* se ta čas največkrat označuje tudi kot obdobje stagnacije in ponovne stalinizacije (tudi restalinizacije), kar se največkrat povezuje z ekspanzijo vojaške industrije, koncentracijo sovjetske moči v državah vzhodne Evrope, neizprosnim obračunavanjem s političnimi disidenti, intervencijo ter vojaško nevtralizacijo praške pomladi leta 1968 na Češkoslovaškem in vojaško intervencijo v Afganistanu. Brežnjev je vladal Sovjetski zvezi skoraj dvajset let, podobno pa je bilo tudi z ostalo partijsko strukturo in pomembnimi uradniki²¹⁸. Večina teh, ki so nasledili Hruščova, je ostala na svojih pozicijah do smrti.

²¹⁶ Prvi poizkus odstavitve Hruščova se je zgodil že na začetku poletja leta 1957 med njegovo odsotnostjo na Finskem. *Presidium* (oziroma politbiro) je izglasoval njegovo razrešitev, vendar Hruščov skliče centralni komite, v katerem je imel večino, in odstavi člane *presidiuma*. Oktobra 1964 pa je organiziral odstavitev njegov naslednik Leonid Brežnjev, ki je vzpostavil večino med partijskimi veljaki in hkrati blokiral aktivnosti Hruščova v centralnem komiteju (Thompson, 2008, str. 291–294).

²¹⁷ Hruščov je nastopil na mestu generalnega sekretarja partije, Malenkov pa je na čelu sveta ministrov (Ouimet, 2003, str. 9).

²¹⁸ Obstajala sta dva načina, kako po hierarhični lestvici priti v vrh sovjetske politike, oba pa sta zahtevala lojalnost in spoštovanje pravil hierarhije; nespoštovanje je poleg stagnacije vodilo tudi v obraten proces, v Stalinovem času tudi v fizično eliminacijo. Do vrha je bilo mogoče priti bodisi skozi strukturo komunistične partije bodisi vzporedno skozi strukture sovjetske državne birokracije. Skladno z vzporedno dvojno eksistenco struktur pa se je razlikovala tudi zgradba le-teh. Komunistična partija je bila organizirana geografsko – od ravni »rajona«, »oblasti« ali »kraja« dalje. Vsaka od takšnih teritorialnih partijskih enot pa je imela na čelu ljudi, ki so imeli moč stimulacije napredovanja oziroma zaviranja ambicioznih posameznikov znotraj partije. Izvršni državni organi so bili organizirani glede na funkcije posameznih ministrstev ter pristojnosti oziroma resorje, hierarhične celice teh pa so bile spet razpršene po teritorialni osnovi. Pri tem pa velja pripomniti, da so bile pristojnosti partijskih funkcionarjev širše od pristojnosti posameznih ministrstev, hkrati pa je bilo tudi članstvo v partiji številnejše od članstva v birokratskih organizacijah. Glede na centralizacijo partije so bili tudi nižji sekretarji nenehno v stiku s centralnim centrom moči. Po reorganizaciji državnih institucionalnih enot s strani Brežnjeva po letu 1964 je bilo ministrstev, znotraj katerih je bilo mogoče ustvariti takšno lestev političnega napredovanja, vsega skupaj 56. Takšna prepletana struktura je ustvarila t. i. političnobirokratski ustroj oziroma »aparatus«, pripadniki tega pa so bili imenovani »aparataički«, ki so hkrati izvajali in (so)oblikovali posamezne politike (predvsem na ravni »rajona«), nemalokrat

Prihodnja generacija sovjetske in postsovjetske mladine ter reformističnih politikov mlajše generacije (npr. Gorbačov) pa je ravno to politično in institucionalno togost krivila tudi za vse družbene in politične tegobe. Te so eksistencialno pestile sovjetski sistem celotno zadnjo dekada njegovega obstoja in nato vodile tudi v dokončni razpad Sovjetske zveze. Kapitalistični in liberalni Zahod je bil dovzeten za dinamiko in mladostniški naboj šestdesetih let, kar se je odrazilo v tehnološkem in vsesplošnem napredku – tako civilnem kot tudi vojaškem. V 70. letih pa se po obdobju stagnacije in krizi države blaginje z zasukom v »desno« intenzivira neoliberalni razvoj ekonomije, družba pa začne delovati pod primatom prostega trga v skladu s politiko, vodeno s strani Reagana, Thatcherjeve in Kohla, ter tako uspešno prestane dinamično transformacijo, medtem ko sovjetsko vodstvo stagnira na dogmah iz preteklih desetletij. Sočasno je Brežnjeva politika »stabilnih kadrov« zavrla sovjetsko ekonomijo in hkrati vzpostavila ugodno okolje za razvoj korupcije²¹⁹ (Bacon, 2002, str. 1–2).

Ko govorimo o stagnaciji v času Brežnjeva, moramo podariti, da le-te ne gre razumeti le enodimenzionalno kot le rezultat voditeljeve samovolje. Autio-Sarasmo (2016, str. 88) poudarja, da je v analizo treba vključiti tudi druge pomembne dejavnike, kot na primer (I) okoliščine delovanja, (II) dolgotrajni proces kontinuiranosti in (III) širši kontekst. V času Brežnjeva so bili vsi ti dejavniki močno prepleteni, pomembne dejavnike pa je predstavljal izredno intenziviran širši kontekst hladne vojne in dolgotrajen, predhodno začet proces poizkusa ekonomske modernizacije. Odnosi med Zahodom in Vzhodom so se kljub zapletenim odnosom na makroravni začeli prepletati in v znaku sodelovanja povezovati na mikroravni že v 50. letih – predvsem s ciljem in dolgoročno strategijo ekonomskega napredka. Takšna interakcija se je še posebej intenzivirala v času Brežnjeva, kar deloma izpodbija tezo o vsesplošni stagnaciji, saj so bili odnosi med obema blokoma večplastni in multidimenzionalni. Za Sovjetsko zvezo sta bila še posebej pomembna zahodna tehnologija in zahodni »know-

pa so izvajali tudi naloge v diplomatski sferi oziroma naloge izven neposrednih meja Sovjetske zveze. Posebej močni so bili državah vzhodne Evrope, medtem ko je njihova moč pešala na diplomatskih predstavništvih zahodnih držav (npr. v Londonu) (Crump, 2014, str. 79–80).

²¹⁹ Obdobje vladavine Hruščova je bilo nabito z dinamiko, katere primarni cilj je bil predvsem prelom v odnosu do togosti predhodne stalinistične oblike vladanja. Vrnitev dinamike je bil argumentiran tudi z idejo revolucije, saj je njena dinamika zamrla zelo hitro po vzpostavitvi oblasti s strani revolucionarne elite. Po revoluciji se je namreč hitro oblikovala toga birokratska struktura, ki je še posebej po Stalinovem prevzemu oblasti in koncentraciji moči upravljala sovjetsko družbo in državo. Napad Hruščova na stalinizacijo je bil hkrati tudi napad na ekonomsko in družbeno stagnacijo ter na elitizem, ki se je ustvaril v sovjetski družbi in politiki (Fainberg in Kalinovskiy, 2016, str. viii). Ko je govora o eri stagnacije vladavine Brežnjeva, je največkrat mišljena druga polovica njegovega vodstva Sovjetske zveze, torej obdobje med letoma 1973 in 1982. V obdobju Hruščova je poleg spremenjene ideološko-teoretske percepcije ključno mesto zavzemala ekonomska reforma. Ta je ostala sicer nespremenjena tudi v obdobju Brežnjeva, a je njen učinek s časom upadel, prvotna dinamičnost reforme pa je prešla v togost stagnacije, birokratizacije in korupcije (Autio-Sarasmo, 2016, str. 87–88).

how«, ki bi pospešila in tehnološko razvila sovjetsko industrijo. Politična razmerja moči, ki so se ustvarjala v času hladne vojne, so intenzivirala potrebo po čim hitrejšem ekonomskem razvoju in hkrati generirala ogromne sile pritiska med obema blokoma.

Pri vprašanju makroekonomskega razvoja države pa moramo najprej poudariti, da se posamezne faze ekonomskih ciklov le redko sinhrono pokrivajo z obdobji vladanja posameznih voditeljev. Ekonomske politike in reforme, ki so bile sprožene pod Hruščovom, so se nadaljevale vsaj še v prvo polovico vladavine Brežnjeva. Enako pa so se ekonomske posledice vladavine slednjega prenesle dalje tudi v čas njegovih naslednikov (Andropova, Černjenka, Gorbačova itd.). Čeprav je izvedba relevantnih ekonomskih analiz gospodarstva Sovjetske zveze zelo težavna, je jasno, da je bilo ekonomsko okolje, ki ga je svojim naslednikom zapustil Brežnjev, precej manj dinamično od tistega, ki ga je ta nasledil od svojega predhodnika²²⁰. Sovjetsko socialistično gospodarstvo pa je funkcioniralo tudi v smeri pretirane in neskladne akumulacije, ki so jo spremljale omejitve kakovosti produkcije, razpoložljivost dobrin in njihova raznovrstnost. Rezultat tega pa je bila nepredvidljivost korelacije med produkcijskimi zmogljivostmi in *outputom* na eni strani ter zadovoljevanjem dejanskih potreb ljudi na drugi strani (Harrison, 2003, str. 38–39).

Ko govorimo o vprašanih dinamičnosti in togosti sistema, je treba podobno kot pri tistih, vezanih na demokratičnost ali avtoritarnost, omeniti tudi dejavnik korporativizma v Sovjetski zvezi, ki ga v svoji raziskavi podrobno analizirata in izpostavljata Bunce in Echols (1980, str. 1–26), v nadaljnjih analizah pa povzame in razdela tudi Fowkes (2003, str. 68). V korporativizmu so vsi pomembni družbeni akterji in frakcije, družbene strukture, interesne skupine itd. inkorporirani v temeljni družbeni in politični ustroj oziroma v tem primeru v sovjetski državni aparat. Pri sovjetskem socializmu v času Brežnjeva lahko izpostavimo vsaj tri temeljne točke, ki kažejo na značilnosti korporativizma:

²²⁰ Probleme merjenja ekonomskega razvoja predstavlja več dejavnikov, hkrati pa so se analize odvijale v kontekstu ideološke delitve sveta in hladne vojne. Skladno s tem je tudi merjenje ekonomije postalo predmet ideološkega »spopada« med Vzhodom in Zahodom, saj se je odvijalo v skladu s političnimi interesi enega ali drugega bloka. BDP, ki so ga v kontekstu hladne vojne poizkusili meriti zahodni akterji, na primer CIA, se je drastično razlikoval od tistih, ki so ga merili interni akterji v Sovjetski zvezi, hkrati s tem pa se razlikujejo tudi statistike. Problem objektivnega merjenja sovjetske ekonomije so sicer ovirali različni dejavniki, kot je na primer struktura centralnoplanskega gospodarstva ter podrejenost statistik ekonomskemu menedžmentu (Harrison, 2003, str. 38–39).

- odsotnost kakršnega koli konflikta med osrednjo vodstveno državno politično strukturo in med družbenimi elitami – namesto tega je bila prisotna visoka stopnja kompromisa med obema oblikama družbenih in političnih akterjev;
- v političnem odločevalnem procesu so bili poenoteni in vanj inkorporirani tudi interesi vseh ključnih družbenih interesnih skupin;
- elite, ki so nastopale v sovjetskem družbenem in političnem sistemu, so imele s strani vladajoče strukture zagotovljeno stabilnost.

Podoben proces se je dogajal tudi v razmerju med centralno državno oblastjo in lokalnimi oblastmi. V primerih lokalne problematike se je skozi takšen korporativistični kompromis visoka stopnja odločevalne moči delegirala lokalnim elitam, kar je spominjalo na nekakšen fevdalni odnos v kontekstu sovjetskega socializma. S tem se je odpiralo tudi vprašanje, kdo je bil lokalni predstavnik, ki mu je bila zaupana takšna izredna lokalna odločevalna moč. V sredinah, kjer je večino tvorilo rusko prebivalstvo, to načeloma ni predstavljalo osnove za etnično problematiko. Drugače pa je bilo tam, kjer so večino ali pa vsaj velik del družbe tvorile tudi druge etnične skupine.

S sovjetsko intervencijo proti vsakršnim poizkusom družbenega in političnega reformiranja v smeri večje neodvisnosti češkoslovaškega socializma, kar so želeli izvesti češkoslovaški komunisti z Aleksandrom Dubčkom na čelu, se je rekonstituiral tudi odnos Sovjetske zveze – kot središča socializma – do ostalih držav vzhodnega bloka. Češkoslovaški komunisti so želeli narediti korak dalje v demokratizaciji sistema, kar pa naj sicer ne bi neposredno spremenilo odnosa do varšavskega pakta²²¹. Kljub temu pa se je v Moskvi porajal strah, da bi takšne politične reforme sprožile preveliko prozahodno politično naklonjenost – tako na Češkoslovaškem kot tudi znotraj drugih držav vzhodnega bloka. Dinamiko družbenih in političnih sprememb, četudi socialističnih, je strlo okoli pol milijona sovjetskih vojakov, ki so sistemu povrnili togost oziroma »brežnjevske stabilnost«. Ostremu protestiranju

²²¹Varšavski pakt, ki se je vzpostavil kot protitež vojaški in obrambni organizaciji NATO, je nastal v letu 1955 z namenom kolektivne obrambe držav vzhodnega bloka pred Zahodom. Sovjetska zveza je imela sprva sicer tesne vezi s socialističnimi državami, kot so Albanija (leta 1962 ob tesni vezi s Kitajsko izstopi iz pakta), Bolgarija, Madžarska, Češkoslovaška, Poljska in Romunija. S ponovnim oboroževanjem Zahodne Nemčije in vse večjo prisotnostjo zveze NATO v zahodni Evropi ter s konfliktom in sovjetsko vojaško intervencijo na Madžarskem (madžarska revolucija 1956) in Češkoslovaškem (praška pomlad 1986) pa se vse bolj začne spreminjati tudi mednarodni politični in obrambni kontekst. Sovjetsko posredovanje na Češkoslovaškem je sicer predstavljalo vojaško zmago intervencionističnih sil, saj sovjetski vojaki po prečkanju meje niso naleteli na večji neposredni oboroženi upor. Pričakovali so, da bodo sprejeti kot osvoboditelji, ljudje pa so jih sprejeli ravno obratno: v političnem smislu je praška pomlad za Sovjetsko zvezo predstavljala poraz, saj želena naklonjenost sovjetom kljub vzpostavitvi češkoslovaškega prosovjetskega vodstva nikdar ni bila povrnjena (Crump, 2014, str. 121–124).

jugoslovanskih in italijanskih komunistov ter zahodnih državnikov je retrospektivno sledilo tudi ideološko-teoretično argumentiranje intervencije, kar je postalo bolj poznano kot »Brežnjeva doktrina«, ki je redefinirala tudi sovjetsko zunanjo politiko. V skladu z doktrino je bila Sovjetska zveza namreč dolžna posredovati povsod, kjer bi bila lahko ogrožena komunistična oblast oziroma kakor koli drugače ogroženi temelji in interesi komunizma. Sovjetska intervencija in »Brežnjeva doktrina« sta predstavljali tudi največji zunanjepolitični zasuk od ideje »mirnega sobivanja« v 50. in 60. letih do »Brežnjeve doktrine« intervencionizma konec 60. let. Sovjetski socializem je s tem izgubil tudi dobršen del ugleda tako med socialistično mislijo na Zahodu kot tudi znotraj obstoječih političnih struktur (Thompson, 2008, str. 297–298).

Ko globalna oboroževalna tekma med Vzhodom in Zahodom ter hladna vojna z Reganom na čelu Združenih držav Amerike dosežeta vrhunec, Andropov²²² maja 1981 skliče zaprt sestanek oficirjev KGB, kamor povabi tudi Brežnjeva. Na sestanku opozori na tehnološko in dinamično prednost ZDA in tovrstni deficit Sovjetske zveze. Poleg problematike tehnološke zaostalosti pa izpostavi tudi organizacijsko togost sovjetskih varnostnih in obrambnih struktur ter problem neustrezne odzivnosti le-teh. Na sestanku z Brežnjevom opozori na potencialno grožnjo jedrskega napada na Sovjetsko zvezo s strani ZDA.²²³ Vpliv Andropova v sovjetski politiki je konec 70. let vse bolj rasel, skladno s tem pa si je šef KGB-ja prizadeval tudi za radikalno reformo stagnirajoče sovjetske birokracije in njeno reorganizacijo. Vendar pa je bil Brežnjev odločno proti kakršnemu koli odstopanju od »ustaljene poti« in obstoječe politike Sovjetske zveze. Velik del partijskega vodstva je skladno s tem le upal, da bo tudi ameriški predsednik Reagan prej ali slej prešel na neko »ustaljeno in stabilnejšo politiko ZDA« (Zubok, 2007, str. 271–272).

Če so vladavino Hruščova zaznamovale reformnost, dinamika in vihravost v političnih odločitvah, ki v zunanji politiki niso izključevale tudi sodelovanja z Zahodom (seveda z jasnim končnim ciljem zmage sovjetskega socializma), in če Brežnjeva povezujemo s statičnostjo, togostjo, stagnacijo in radikalnim zasukom v mednarodni politiki, rezultat česar sta bila tudi

²²² Leto dni pred praško pomladjo (maja leta 1967) Brežnjev na čelo sovjetske obveščevalno-varnostne službe (KGB) imenuje 53-letnega Jurija Andropova, ki postane leta 1973 tudi polnopravni član politbiroja. Pred tem pa je bil kot sovjetski ambasador na Madžarskem leta 1956 (v času Hruščova) diplomatsko aktiven pri zatiranju revolucionarne vstaje v Budimpešti (Paxton, 2004, str. 127).

²²³ Na osnovi njegovega predloga se vzpostavi sistem zgodnjega opozarjanja na jedrsko nevarnost, imenovan RYAN (*raketno-yadernoye napadeniie*), v katerega so bile poleg ostalega združene tudi zmogljivosti KGB-ja in sovjetske vojaške obveščevalne službe GRU (Zubok, 2007, str. 271–272).

t. i. Brežnjeva doktrina in (vojaški) intervencionizem, pa je vendarle težko z gotovostjo trditi, kje v tem 30-letnem obdobju je bila storjena ključna napaka, ki je vodila v krizo Sovjetske zveze v 80. letih in dokončen razpad sovjetskega socializma na prelomu v 90. leta. Crump (2013, str. 205) razvija misel, da bi se Brežnjev, če bi na primer napačno vodenje države izhajalo že iz časa Hruščova in njegovih vodstvenih odločitev, lahko pripisovala očitna odgovornost vsaj za to, da ni storil nobene resne politične poteze, ki bi speljala Sovjetsko zvezo na pravo oziroma boljšo pot.

Brežnjev, ki je bil na čelu Sovjetske zveze skoraj 20 let, je v spanju umrl 10. novembra 1982. Dva dni po njegovi smrti pa je centralni komite na njegovo mesto imenoval Jurija Andropova, dotedanjega prvega človeka KGB-ja. Andropov je sicer že iz časa službovanja na čelu te vsemogočne sovjetske obveščevalno-varnostne službe, slovel kot izrazit borec proti korupciji oziroma t. i. »sovjetski mafiji«, ki se je v času vladavine Brežnjeva še posebej razbohotila²²⁴. V obdobju svoje vladavine se je Andropov zavzemal tudi za združitev različnih narodov Sovjetske zveze. Pri tem pa je poudarjal, da za uspeh ni dovolj le sobivanje, temveč popolno »zlitje« le-teh. Kljub izredno kratkemu času vladanja pa je zaradi reformistične vloge med stagnacijo Brežnjeva in radikalnim liberalizmom in demokratizacijo socializma Gorbačova v obdobju, ki je sledilo (Paxton, 2004, str. 127–128), Andropov ostal politična osebnost, s katero lahko ugotavljamo tudi povezave in politične refleksije v času aktualne ruske politike²²⁵.

V času revolucionarne vstaje na Madžarskem je Andropov pomembno prispeval, da se je dogodek transformiral v »nezmožnost lastne ponovitve« v obliki kakršnega koli resnega odpora vsaj do konca obstoja vzhodnega bloka. Sicer pa je veliko bolj kot le v neposredno represijo verjel v dejavnika odvratanja in sodelovanja. Ko pa je madžarska vstaja leta 1956 že prešla

²²⁴ Strukturne vzroke za vzpostavitev koruptivnega okolja smo predstavili v predhodnem delu (Paxton, 2004, str. 127–128).

²²⁵ Andropov je bil politik in državnik, ki je združeval kombinacijo reformnosti in konservativizma hkrati. Rojen v času prve svetovne vojne ter odraščajoč v času državljanske vojne in turbulentnih dvajsetih letih, je kasneje v svoji politični karieri nastopal v več pomembnih političnih vlogah. V času Stalinove konsolidacije oblasti je bil aktiven na več vodilnih mestih, kasneje pa je nastopal tudi kot vodja komunistične mladine – *komsomol*. Skozi svojo diplomatsko vlogo v času revolucionarne vstaje na Madžarskem (Budimpešta leta 1956) in njene zadušitve (pri čemer je aktivno sodeloval) pa so se že pokazali tudi lastnosti in temeljna načela, v skladu s katerimi je kasneje deloval najprej v okviru vodenja KGB-ja, po smrti Brežnjeva pa tudi kot generalni sekretar partije in vodja sovjetske države. Pomembno je vedeti, da je Andropov kljub kratkemu obdobju neposrednega vladanja Sovjetski zvezi na vrhovnem vodilnem mestu že predhodno pomembno politično deloval in vzpostavil nekatere ključne politične poteze, katerih rezultati so se izkazali šele kasneje. Šef KGB-ja je postal leta 1967 in na tem mestu ostal vse do Brežnjeve smrti in svojega napredovanja na mesto generalnega sekretarja partije. Andropov je bil torej vrhovni šef te sovjetske obveščevalno-varnostne službe tudi leta 1975 (Galeotti, 1997, str. 22–24), ko se je leningrajskemu (v današnjem Sankt Peterburgu) KGB-ju kot mlad operativec priključil tudi aktualni predsednik Ruske federacije Vladimir Vladimirovič Putin (kot bomo jasneje predstavili v nadaljevanju).

točko brez vrnitve in se razplamtela, je pri zatiranju poizkusa revolucije zagovarjal neposredno in temeljito akcijo, izvršeno hitro in brez obotavljanja. V svoji operativi in metodologiji je namesto v zveste kvizlinge veliko bolj verjel v sistem vključevanja pomembnih intelektualnih posameznikov. Brez ustreznega inkorporiranja v interese sovjetske oblasti bi ti namreč zagotovo predstavljali močne opozicijske in disidentske akterje znotraj madžarske družbe. Nasproti stališčem Suslova, v skladu s katerimi bi morala Madžarska postati popolnoma voden in kontroliran satelit Moskve, se je Andropov zavzemal za relativno avtonomno oblikovanje postrevolucionarne komunistične oblasti na Madžarskem, ki je pri oblikovanju svojih internih politik in vključevanju družbenih interesov delovala relativno samostojno (Galeotti, 1997, str. 23–24). To nakazuje tudi, da je za razliko od Brežnjeva in takratnega vrhovnega vodstva Sovjetske zveze, kljub siceršnji pripadnosti togemu avtoritarnemu okvirju, prepoznal pomembnost notranje dinamike posameznega družbenega in političnega kolektiva oziroma subjekta.

Čeprav je bil Andropov kot šef KGB-ja na samem vrhu te strah vzbujajoče organizacije²²⁶, je kot eden najmočnejših ljudi v takratni Sovjetski zvezi predstavljal tudi svetlo točko politične kreativnosti tistega časa in bil hkrati tudi glavni iniciator dinamičnih sprememb ter metaforično rečeno »oaza reformistov«. Pod njegovim političnim pokroviteljstvom so se znašli prenekateri pomembni vzpenjajoči se politiki tistega časa, ki so kasneje nasledili Brežnjevo politično dediščino – med njimi tudi zadnji voditelj Sovjetske zveze Mihail Gorbačov (Brown, 1996, str. 47–48), ki je bil v času vladanja Andropova na mestu generalnega sekretarja partije (1982–1983) drugi sekretar partije. Tudi Andropov sam se je zavzemal, da bi ga po njegovi smrti na mestu generalnega sekretarja neposredno nasledil Gorbačov (Paxton, 2004, str. 133).

Z reformističnim pristopom, ki ga je uveljavil znotraj KGB-ja, pa se je začel vzpostavljati tudi konflikt med sovjetsko vrhovno vladajočo strukturo na čelu z Brežnjevim na eni strani in KGB-jem kot transformirano in s protikorupcijsko²²⁷ politiko Andropova osveženo organizacijo na

²²⁶ Andropov je svoje izkušnje in načela udejstvovanja na Madžarskem spretno implementiral tudi v času svojega službovanja v KGB-ju ter prispeval h koreniti transformaciji te obveščevalno-varnostne institucije. KGB se je od časa svoje predhodnice Cheke (vzpostavljene pod Feliksom Džeržinskim), ki je predstavljala surov instrument obračunavanja in eksekucij s kontrarevolucionarji, opozicijo in političnimi disidenti, transformirala v modernejšo in veliko bolj fleksibilno institucijo. V vlogi in z mandatom glavnega stražarja Sovjetske zveze in sovjetskega socializma je sicer še vedno razpolagala tudi z nasilnimi metodami, kadar je bilo to ocenjeno kot potrebno. Vendar pa je bila njena korenita transformacija v veliko kompleksnejšo organizacijo ogromna. V času Andropova je KGB postala glavni akter zaznavanja večine potencialnih groženj in izreden medij ter akter pridobivanja in obdelave obveščevalno-varnostnih informacij (Galeotti, 1997, str. 24–25).

²²⁷ Preskok in transformacijo nazorno prikaže tudi aretacija namestnika ministra za ribolovno industrijo leta 1987, in sicer zaradi korupcije v zvezi s prodajo luksuznega kaviarja na črnem trgu. Veliko funkcionarjev je bilo

drugi strani. Koncentracijo politične moči v rokah Andropova²²⁸ in KGB-ja nazorno prikazuje tudi to, da je bil Brežnjev leta 1979 prisiljen podpreti sebi škodljiv²²⁹ dekret centralnega komiteja o krepitvi nacionalnega pravnega reda in sistema. Politična moč Andropova se je vse bolj krepila, s smrtjo edinega resnega političnega rivala, drugega človeka partije in generalnega sekretarja centralnega komiteja za ideologijo, Suslova (leta 1982), pa je bila politična pot Andropovu na sam vodstveni vrh tudi dokončno zagotovljena. Brežnjev je na predhodno mesto Suslova postavil Andropova, in sicer v upanju, da ga bo s tem pridobil na svojo stran, vendar neuspešno. Andropov je vedel, da za politično zmago ne bodo dovolj le različni načini konfrontacije s političnimi nasprotniki, temveč bo pri tem potreboval tudi širšo družbeno in politično platformo, kar mu je bilo z mestom generalnega sekretarja CK za ideologijo, omogočeno. Ko je sprejel ponujeno pozicijo, pa je na mesto šefa KGB-ja postavil svojega človeka Vitalija Ferdočuka. Pridobil je še pomembno podporo obrambnega ministra Ustinova, ki je veliko bolj kot Černjenkovo brezidejnost cenil Andropovo zagnanost, dinamiko in njegov kreativen odnos do zaznavanja groženj sovjetske nacionalne varnosti s strani Reaganove administracije in zahodnega bloka ter vzpostavljanja moderniziranih sovjetskih varnostnih in obrambnih struktur (Galeotti, 1997, str. 25–27).

Prvič v zgodovini obstoja Sovjetske zveze se za vodstvo te države ni odvijal srdit spopad v vrhu partije, saj je Andropov konsolidiral svojo politično moč že v zadnji fazi vladavine Brežnjeva (podprla sta ga tudi dve takratni ključni politični osebi, Gromiko in Ustinov), v določeni meri pa je na to vplival tudi kontekst vrhunca hladne vojne. Vendar pa je sicer ambiciozni 68-letni novi vodja Sovjetske zveze takrat že močno bolehal za boleznijo jeter (Zubok, 2007, str. 128), zaradi česar je 9. februarja 1984 tudi umrl. Andropova je nasledil Konstantin Černjenko, ki je bil sicer ves čas politični rival Andropova in potencialni kandidat za prevzem vodenja države že po smrti Brežnjeva. Naj omenimo, da se je pri tem kot potencialni kandidat za vodstvo države že omenjal tudi mladi Mihail Gorbačov, ki pa takrat še ni užival dovolj velikega zaupanja v

prisiljenih v upokožitev (npr. Mžavanadze, Išakov), nekateri pa so bili javno obsojeni in celo usmrčeni (npr. Ritov) (Galeotti, 1997, str. 25–26).

²²⁸ Brežnjev je, poleg stagnacije, predstavljal ugodno okolje in zavetje za sistemsko vse bolj razpredeno korupcijo, ki ji je ustaljen in tog politični ustroj ustrezal. Hkrati s tem pa si je Andropov, v čigar rokah se je konstituirala tudi vse večja politična moč, že utiral pot na vodstveno državno pozicijo. Z očitnimi potezami proti skorumpiranim uradnikom in političnim funkcionarjem si je dvignil lasten ugled in povečal legitimnost KGB-ja ter hkrati tudi prestrašil svoje (potencialne) politične nasprotnike, ki so bili predvsem iz političnega tabora Brežnjeva (Galeotti, 1997, str. 25–26).

²²⁹ Ta je razkril afero črnega trga, v katero je bila vpletena tudi hči Brežnjeva, Galina, in zaradi česar je general Semen Tsvigun, ki je bil v KGB poslan s strani Brežnjeva, da bi »pazil na Andropova«, namesto pristanka na javno sojenje izbral drugo ponujeno možnost in storil samomor (Galeotti, 1997, str. 26).

vrhu partije. Da ga bo Brežnjev imenoval za svojega naslednika na mestu generalnega sekretarja partije, je upal tudi sam Černjenko. Vendar je Brežnjev nenadoma umrl, politična podpora šefu KGB-ja, Andropovu, in njegova moč pa sta prevladali nad ambicijami in realnimi političnimi možnostmi Černjenka. Po smrti Andropova je bil Černjenko na čelu Sovjetske zveze samo 13 mesecev – vse do svoje smrti 10. marca 1985 (Paxton, 2004, str. 131–132).

Posebne učinke Černjenkove vladavine je težko izpostaviti, lahko bi celo trdili, da gre za zadnji Brežnjev posmrtni trzaj togosti oziroma – v tem primeru bolje rečeno – kar pasivnosti. Na to je vplivala tudi njegova bolezen, zaradi česar večino časa pravzaprav ni bil dejanski vodja, temveč so pomembne naloge v državi namesto njega opravljali drugi. Sicer pa je politično hierarhično drugo mesto v državi pripadalo Gorbačovu. Poleg politične pasivnosti je bila verjetno največja »kvaliteta« Černjenka, da je bilo ravno zato Gorbačovu še toliko bolj omogočeno vključevanje v pomembne politične procese. Opravljal je tudi diplomatske zunanjepolitične aktivnosti, zaradi svoje mladostnosti, energičnosti in dinamičnosti pa si je ob sicer že drugem bolnem in ostarelem vodji Sovjetske zveze pridobil simpatije in zaupanje tako zunaj kot tudi znotraj države. Pomembno pa je tudi, da Černjenko v svoji vodstveni pasivnosti ni uspel nevtralizirati začetka reformnih politik, ki jih je v sovjetskem sistemu zasejal njegov predhodnik Andropov (Kenez, 2006, str. 244–245).

7.1.3.5 Predvečer razpada sovjetskega socializma in prehod v politično ter strukturno družbeno tranzicijo

Mihael Gorbačov je prevzel vodstvo Sovjetske zveze marca leta 1985²³⁰, kar se je zgodilo po tajnem glasovanju članov politbiroja²³¹ (Breslauer, 2002, str. 41). V prvem letu svoje vladavine se je moral najprej soočiti s konsolidacijo in krepitvijo lastne politične moči. Vzpostaviti je moral dovolj stabilen krog političnih zaveznikov, prek katerih je lahko črpal in implementiral

²³⁰ Ko je Gorbačov 11. marca 1985 prevzel vodenje Sovjetske zveze, je s 54 leti postal najmlajši generalni sekretar oziroma vodja Sovjetske zveze po Stalinu. Njegova nova vodstvena vloga in veliko politično poslanstvo po radikalnih reformah pa sta bila že v prvotni fazi determinirana tudi s politično voljo politbiroja oziroma funkcionarjev, ki so mu omogočili prihod na to pozicijo (Miller, 1993, str. 40).

²³¹ K temu je veliko prispevala tudi podpora takratnega zunanjega ministra Andreja Gromika, ki pa je bil nato julija 1985 s strani Gorbačova predlagan za predsedujočega *presidiumu* Vrhovnega sovjeta Sovjetske zveze, kar je pomenilo, da je s tem postal predsednik Sovjetske zveze med letoma 1985 in 1988 (Paxton, 2004, str. 133–134). Podporo Gromika, ki je bil predhodno zaveznik z Andropovom (Brown, 1996, str. 66), Gorbačovu lahko interpretiramo tudi kot udejanjanje nasledstvenega načrta Andropova, da Gorbačov prevzame vodenje Sovjetske zveze po njegovi smrti.

politično moč ter vzpostavil oblast tudi nad tistim delom visokega in srednjega birokratskega aparata, ki je bil miselno in funkcionalno privržen predhodnim modelom političnega in družbenega delovanja. Neposredna in posredna podpora Andropova mu je sicer pomagala pri prihodu na oblast, vendar pa je pri tem trčil ob podoben odpor dela protireformistično nastrojeno politične in birokratske strukture kot njegov mentor pred njim. Nekaj ključnih menjav je bilo sicer narejenih že s strani Andropova oziroma je bila pripravljena vsaj potrebna osnova za to, Gorbačov pa je do XXVII. partijskega kongresa februarja 1986 že zamenjal okoli 40 odstotkov pripadnikov srednje ravni političnih in birokratskih struktur. Večina novih uslužbencev je pripadala mlajši generaciji oziroma t. i. *komsomolski* mladini šestdesetih let, ki je bila polna energičnosti, dinamičnosti in predvsem želje po spremembi (Miller, 1993, str. 40–41).

Politični prelom, ki se je zgodil s prihodom Gorbačova, in tisti, ki se je zgodil leta 1953, ko je Stalina nasledil Hruščov, lahko resno primerjamo le po tem, da je v obeh primerih med člani centralnega komiteja in politbiroja obstajala zavest o nujnosti temeljitih družbenih in političnih sprememb – tako v državi kot tudi zunanji politiki. V obeh primerih so se sicer intenzivirali močan politični naboj in klic po spremembah ter zahteva po dvigu življenjskega standarda. V kontekstu hladne vojne pa se je okrepila tudi grožnja globalnega spopada, predstavljena kot možnost zahodne intervencije v Sovjetski zvezi. Nujnost sprememb pa je spremljala odsotnost resnega političnega konsenza in vizije o optimalni alternativni obstoječemu stanju. Ključna politična razlika med obema obdobjema 30-letnega zamika pa je bila odsotnost predhodne koncentracije politične moči močnega vladarja v eni osebi. Po letu 1953 se je namreč pretežni spekter političnih reform konstituiral v odnosu do politične reafirmacije in rekonolidacije ter eliminacije posameznih elementov politične preteklosti²³². Pomemben dejavnik pa je predstavljal tudi preskok v splošni individualni in kolektivni zavesti ljudstva. Če je bilo na začetku 50. let dovolj le odreči se in eliminirati Stalina ter v ideološkem smislu ob »miroljubnem sobivanju s kapitalizmom« ljudem obljubiti razvoj in dokončni triumf socializma v naslednjih dveh dekadah, je sovjetsko ljudstvo v začetku in sredi 80. let želelo takojšnje in pragmatične rešitve: dinamičnost, demokratizacijo in predvsem neposredni dvig življenjskega standarda (Breslauer, 2002, str. 41–43).

²³² Celoten spekter političnih reform leta 1953 se je konstituiral v odnosu do politične eliminacije kulta vladarja Stalina in destalinizacije in sorazmerne demokratizacije (vzpostavi se kolektivno vodenje države) države (Breslauer, 2002, str. 41–43).

Najpomembnejše je bilo vprašanje ekonomskih reform, ki je bilo že dokaj dobro vpeljano v sovjetski politični in javni diskurz, saj je bila to tudi ena od prioritet vladavine Andropova²³³. Problemi in stagnacija sovjetskega gospodarstva so se kopičili desetletja, leta 1985 pa je bila potreba po radikalnem posegu v ekonomsko in politično strukturo že del družbene in politične nujnosti²³⁴. Gorbačov je ob prihodu na oblast spoznal, da sistem potrebuje celotno reformo in da nakopičenih problemov ne bo mogoče reševati le s posameznimi oziroma parcialnimi ukrepi²³⁵. Čeprav je bila po Stalinu politična moč v Sovjetski zvezi vsaj deloma razpršena v smislu kolektivnega vodstva, pa je imel generalni sekretar partije v državi še vedno zadostno in neprimerljivo moč v primerjavi z voditelji zahodnih držav ter je bil ob ustreznem krmiljenju in političnem vključevanju posameznih interesnih skupin znotraj politične strukture zmožen izpeljati tudi radikalnejše reforme. Še posebej ob »zgodovinski nujnosti«²³⁶ potrebe po družbeni reafirmaciji in ekonomski ter politični rekonsolidaciji, kot se je to izkazalo v primeru Sovjetske zveze v 80. letih (Kotz in Weir, 2007, str. 53–54).

Gorbačov je že kmalu po prevzemu oblasti spoznal, da je ustrezna politična reforma mogoča samo ob hkratni temeljiti transformaciji sovjetske ekonomije, kjer sta se še posebej čutila stagnacija in nazadovanje v odnosu do globalnega tehnološkega napredka. S tem pa se je odpiralo tudi vprašanje centralizacije gospodarstva²³⁷. Ko je Gorbačov z ekipo poizkušal najti načine, kako popraviti sistem in ga narediti funkcionalnega, se je izkazalo, da je problem dejansko kar sistem sam. Vsi reformni poizkusi so še bolj poglobljali sovjetsko ekonomsko krizo in prepad med Vzhodom in Zahodom. Gorbačov je za resen poseg v ekonomsko in politično strukturo potreboval čas, saj se je pred tem moral najprej soočiti z dejansko

²³³ Černjenko, ki sam sicer ni naredil nekega posebnega napredka v tej smeri, pa hkrati tudi ni utegnil narediti ničesar proti. Sicer pa je treba poudariti, da Gorbačov v svojih političnih nastopih pred prihodom na oblast ni nakazoval tako radikalnega reformističnega zasuka, kot je to pokazala kasnejša politična realnost (Kotz in Weir, 2007, str. 53–54).

²³⁴ To so potiskali ekonomski in politični antagonizmi, okrepljeni s sovpadajočem pritiskom ekonomskih in političnih silnic in intenzivirani v kontekstu hladne vojne, kar je še pospešila politika Reaganove administracije (Kotz in Weir, 2007, str. 53–54).

²³⁵ Kljub reformnim stališčem Andropova pa so se njegove ideje in politike navezoval predvsem na disciplino in protikorupcijsko ter varnostno-obrambno delovanje, manj pa na radikalno transformacijo celotnega ekonomskega in družbenega sistema. Razlog temu je bil verjetno tudi ta, da je bil na vodstvenem mestu v državi premalo časa. Tudi Gorbačov se je s pravim stanjem in globino ter resnostjo problematike popolnoma soočil šele po dobrem letu vladavine, ko mu je vendarle že uspelo speljati tudi prve kadrovske menjave, ki so bile bistvenega značaja za začetek korenitega predrugačenja sistema (Kenez, 2004, str. 244–245).

²³⁶ Marksistična formulacija v okviru teorije historičnega materializma oziroma iz tega izhajajoče »historične nujnosti«.

²³⁷ Problema se je v 50. letih zavedal že Hruščov (Kenez, 2006, str. 249–250).

kompleksnostjo problematike in hkratno konsolidacijo svoje politične moči²³⁸ (Kenez, 2006, str. 249–250).

Dobro leto in pol po prevzemu oblasti je Gorbačov novembra 1956 najprej postavil temelje zakonodaje za razvoj zasebnega podjetništva, leta 1987 in 1988 pa je urejal tudi zakonodajo o zadrugah. Pri tem omenimo, da so na primer posamezni elementi slednje relativno spominjali tudi na nekatere principe nove ekonomske politike kot eksperimenta mešanice socializma in kapitalizma iz obdobja med letoma 1921 in 1928²³⁹. Reformni poizkusi Gorbačova, združeni pod imenom *perestrojka*, so predstavljali prizadevanja po izvedbi korenite transformacije socialističnega centralnoplanskega gospodarstva in tranzicijo v kapitalistično tržno gospodarstvo, pri čemer je želel obdržati obstoječi politični sistem (Owen, 1995, str. 94–95).

Osnova za ekonomsko in politično transformacijo in zagon procesa *perestrojke* je bila vzpostavitev družbene in politične odprtosti, imenovane *glasnost*. Ta je predstavljala možnost razmeroma prostega javnega in političnega diskurza: tako glede vprašanj, povezanih s preteklostjo, kot tudi vprašanj, vezanih na obstoječo problematiko in iskanje rešitev v znamenju konstruktivne kritike. Gorbačov je v želji po ponovnem zagonu in izboljšanju socializma verjel, da mu bo na ta način povrnil prvinsko dinamiko. Sicer pa je bila politična odprtost nujna za implementacijo učinkovitih ekonomskih reform, saj le izolirani poizkusi adaptacije sovjetskega gospodarstva niso obrodili sadov. Nasproti reform je namreč še vedno stal močan konservativni blok sovjetskih birokratov, proti katerim je potreboval tako mobilizacijo idej kot tudi novih strokovnjakov in političnih zaveznikov. *Glasnost* je predstavljala družbeno in politično demokratizacijo in liberalizacijo²⁴⁰ ter vzpostavljanje svobode znotraj treh pomembnih

²³⁸ S prvo reformo, ki jo je izvedel takoj po prihodu na oblast, je bila maja leta 1985 (sicer v slogu Andropova) začeta kampanja proti alkoholizmu. Ta je namreč predstavljal resen problem takratne sovjetske družbe, ki se je odražal na primer v zdravstveni problematiki, nizki življenjski dobi, stopnji kriminala in nizki produktivnosti ter v še dodatni vsesplošni družbeni stagnaciji. Kljub siceršnjim pozitivnim ciljem in nekaterim pozitivnim učinkom pa so kampanjo, ki je bila sicer mešanica propagande in restrikcije, spremljale tudi splošna neprijetnosti in nekateri negativni ekonomski in drugi politični učinki (Kenez, 2006, str. 249–250).

²³⁹ Sovjetsko gospodarstvo se je leta 1985 torej spopadalo z globoko ekonomsko problematiko, ki se je na ljudstvu izražala podobno kot tista v času predrevolucionarne carske Rusije leta 1916. V obeh primerih pa je neuspešno reševanje ekonomske problematike vplivalo tudi na radikalno spremembo družbene in politične ureditve oziroma družbeno in politično revolucijo. Čeprav je šlo sicer v obeh primerih za radikalno drugačno obliko organizacije kapitala na nacionalni ravni, pa se je obakrat skozi krizo izredno intenziviralo pomanjkanje osnovnih življenjskih dobrin, kar je tudi podžgalo plamen revolucije in korenite družbene transformacije. V obeh zgodovinskih obdobjih je imela oblast toge avtoritarne značilnosti bodisi carskega sistema bodisi državnega (sovjetskega) socializma pod primatom komunistične partije (Owen, 1995, str. 94–95).

²⁴⁰ *Glasnost* je predstavljala sicer radikalen premik v smeri večje odprtosti oziroma demokratizacije in liberalizacije sovjetske družbe ter politike in s tem tudi omogočila t. i. konstruktivno družbeno in politično kritiko, vendar pa ne v popolnosti: ta je bila sicer mogoča in tudi dobrodošla, vendar še vedno le znotraj določenih, s strani vladajoče oblasti vzpostavljenih političnih okvirjev. Iz objekta resne javne kritike so bili načeloma izvzeti na primer vodja Sovjetske zveze Gorbačov (skupaj s svojo reformno politično elito), komunistična partija kot politični

dimenzij, ki so jih predstavljale svoboda tiska, svoboda misli in svoboda zavesti. Z *glasnostjo* se je duh madžarskih revolucionarnih vstajnikov iz leta 1956 in praške pomladi 1968 prenesel v samo središče socializma – Sovjetsko zvezo. V letih 1987 in 1988 pa je fenomen *glasnosti* že prešel v koncept »svobode govora« (Kenez, 2006, str. 253–254).

Perestrojka je predstavljala drugi proces, ki se je odvijal skladno z družbeno in politično odprtostjo (*glasnostjo*) ter je predvideval uspešno rekonstrukcijo in obstanek transformiranega sovjetskega ekonomskega in družbenega modela. Reformistični naboj pa je bil veliko močnejši v Gorbačovovih političnih govorih kot pa v realnih in dejanskih ekonomskih spremembah. Problem je predstavljala tudi odsotnost resne izdelane strategije, prek katere bi bila lahko izvršena takšna celostna ekonomska transformacija. Večji del navora je bil namesto v iskanje in vzpostavitev resne ekonomske alternative vložen v intenziviranje produkcije in večjo delovno disciplino. Dva velika problema sta predstavljala ekonomska togost in v ključnih strateških gospodarskih dejavnikih sovpadajoče ohranjanje bolj ali manj enakega stanja, kakršno je do problema tudi pripeljalo. Vsakršen poizkus ekonomske liberalizacije²⁴¹ je bil zavrt oziroma kritično otežen tudi zaradi togosti birokratske strukture. Poleg tega Boettke (1993, str. 38–40) poudarja, da je ne glede na intenzivnost kadrovske menjave birokratskim strukturam predstavljalo večjo lagodnost obstoječe pasivno stanje kot pa radikalne celostne spremembe.

Gorbačov je želel izvesti reformo cen v smislu liberalizacije le-teh, kar pa se je ob vsakem poizkusu odrazilo v pritisku kupcev na takratne državne trgovine oziroma distributivne verige – rezultat tega je bilo spet pomanjkanje najosnovnejših življenjskih dobrin. Tudi splošen odziv

subjekt ter temeljni principi in načela, na osnovi katerih je delovala sovjetska socialistična družba. Treba je poudariti, da je bila fundamentalna ideja koncepta *glasnosti* mobilizirati zadostno kapaciteto idej, družbene in politične akcije ter družbenih skupin in posameznikov (predvsem kreativnih in naprednih intelektualcev različnih področij), ki bi prispevali k uspešni transformaciji sovjetske družbe – seveda pa še vedno v okviru sovjetskega socialističnega sistema. Čeprav *glasnost* ni v celoti predstavljala tistega, kar v modernih zahodnih liberalnih demokracijah pojmujejo kot »svoboda govora«, pa je vseeno predstavljala radikalno spremembo v primerjavi s šestdesetletno odsotnostjo javne politične miselne diferenciranosti oziroma tovrstnega avtoritarnega političnega molka, ki ni dovoljeval širine idej, ter hkratnega izvajanja intelektualne represije s strani oblasti. Dodaten impulz ekspanziji koncepta *glasnosti* pa sproži tudi nuklearna tragedija oziroma največja dotedanja jedrska nesreča, ki se je 26. aprila zgodila na severu Ukrajine v jedrski elektrarni v Černobilu. Z *glasnostjo* so se začela odpirati mnogoteri vprašanja v družbi, ki so bila v preteklih 60 letih tabu, kar se je odrazilo tudi na kulturni in etični ravni ter drugih ravneh. Gorbačov je leta 1988 začel tudi s politiko odpiranja mej za posameznike in skupine, ki so želeli zapustiti Sovjetsko zvezo, kar pomeni olajšanje tudi za posamezne etnične in druge družbene skupine, pri tem pa se je na primer leta 1989 okoli 70.000 Judov izselilo v Izrael in ZDA (Thompson, 2008, str. 319–322).

²⁴¹ Takšno strukturno problematiko lahko izpostavimo tudi na primeru spremembe zakonodaje, vezane na državna podjetja. Ta je predvidevala finančno avtonomijo in vzpostavitev principa rentabilnosti podjetij, ki naj bi jih doletele restrikcije državnega financiranja v primeru nerentabilnega poslovanja, kar zveni sorodno kapitalističnim standardom. Podjetja naj bi postala ekonomski subjekti in bi se vodila in financirala sama. Vendar pa sta pri tem ostala v rokah države tako nadzor cen kot tudi politika outputa (Boettke, 1993, str. 38–40).

ljudi, ki so bili rojeni in socializirani v državnocentralističnem gospodarstvu, je bil v odnosu do predlaganih reform takšen, da so bili bolj pripravljeni soočiti se z vrstami, blokado v distributivnih kanalih in pomanjkanjem osnovnih dobrin, kot pa da bi tvegali rast cen le-teh na trgu. Poizkusi političnih reform so se odvijali tudi na področju zunanje politike. Gorbačov je začel leta 1989 z zunanjepolitično reformo, namen katere je bil zmanjševati vpliv in moč Brežnjeve doktrine ter razrahljati odnose znotraj vzhodnega bloka (Boettke, 1993, str. 38–40).

Perestrojka je predstavljala ponovni poizkus združitve različnih antagonističnih principov Vzhoda in Zahoda, med temi še posebej prvin tržnega kapitalizma in centralnoplanskega socializma. Slednji naj bi se sicer v krovnem, tj. makroekonomskem smislu obdržal, vendar pa bi se rekonstruiral ter prepletel s prviniami in prednostmi tržnega gospodarstva. Podobna vizija transformacije je veljala tudi za politiko, kjer naj bi primat sicer še vedno ohranila komunistična partija. Vendar pa bi sorazmerna demokratizacija, prvobitno vzpostavljena skozi koncept *glasnosti*, odprla in razširila polje političnega diskurza. Pri tem pa se je že takoj pojavila dvojna težava: v partiji je bila še vedno prisotna močna konservativna struja, ki je bila proti vsakršni demokratizaciji; hkrati pa je bilo tudi za Gorbačova in komunistične reformiste nepredstavljivo, da partija ne bi bila več na čelu države. V iskanju delujoče strategije in ustrezne politične podpore, ki jo je potreboval za radikalne celostne reforme, je moral krmariti med konservativci in liberalci znotraj partije, kar je antagonistične procese samo še poglobljalo. Proces demokratizacije partije, ki že v osnovi temeljila na nedemokratičnih²⁴² teoretskih in praktičnih principih, se je izkazal za avtodestruktiven (Kenez, 2006, str. 257–259).

Z demokratičnimi reformami so se v sovjetski družbi vzpostavile politične sile, ki jih ni bilo mogoče več nadzirati oziroma ustrezno kontrolirano transformirati, zaradi česar je postal tudi Gorbačov kot iniciator sprememb politično ohromljen. Poseben institucionalni demokratični preskok so predstavljale tudi na novo vzpostavljene neposredne volitve predsednika države. Ustvarjal se je namreč vse večji politični pritisk v smeri dokončne privatizacije gospodarstva, kar ni bilo v korist obstoječemu sovjetskemu predsedniku. Z na novo osnovanimi neposrednimi volitvami pa se je oblikoval tudi politični instrument, ki mu je lahko odvzel moč in oblast ter jo naklonil nekemu, ki je bil radikalnim privatizacijskim reformam bolj naklonjen. Vodilno politično mesto je prevzel Boris Jelcin, ki je s populističnimi obljubami o drastično boljšem življenju in napredku osvojil ljudska srca in v svojih rokah postopoma koncentriral tudi vse večjo politično moč. Gorbačova so tako doma kot po svetu začeli napadati – poleg privatizaciji

²⁴² V marksistični formi je izšla iz (re)formulacije diktature proletariata.

naklonjeni liberalci – tudi goreči marksisti. Čeprav je sam ves čas zagovarjal socializem s primesmi demokracije, liberalizma in tržnega kapitalizma, je bil s strani slednjih proglašen za izdajalca marksizma in socialistične revolucije (Thompson, 2008, str. 323).

Gorbačov je sicer intenzivno zagovarjal reforme, a v svojih političnih nazorih nikdar zares ni odstopil od krovne sovjetske ideologije. Ravno obratno pa velja za Jelcina:²⁴³ z njim in njegovimi podporniki se je politični konflikt razširil z vprašanja reformnosti ali nereformnosti na popolnoma novo os. Odprlo se je namreč vprašanje radikalne spremembe družbene in politične paradigme ter ideologije in totalne družbene in politične transformacije. Gorbačov²⁴⁴ je predhodno lahko uspešno gradil svojo politično moč in pozicijo v odnosu do togih konservativnih blokov, ki jih je krivil za družbeno stagnacijo. S prestrukturiranjem politične fronte, kar se je zgodilo z odprtjem vprašanja neoliberalizma in liberalne demokracije, pa se je tudi sam znašel v na novo formuliranem bloku konservativnih sil, v odnosu do katerih se je konstituiral vse večji družbeni in politični pritisk (Kenez, 2006, str. 259–261).

Z ekonomsko in družbeno stagnacijo so postajali ljudje vse bolj naveličani vsega, kar je bilo vezano na »stari sistem«²⁴⁵. Z vzpostavitvijo institucije predsednika Sovjetske zveze pa je Gorbačov naredil ključno napako v takratnem političnem boju. Poleg tega, da je koncentriral veliko politično moč v eni osebi, so pot do vrhovne vodstvene pozicije prvič predstavljale

²⁴³ Politični razdor med konservativci in liberalci znotraj partije pa ni bila edina politična fragmentacija, ki se je odvijala v tem obdobju. Če so jedro partijskih konservativcev predstavljali na primer Ligačov, Čebrikov, Hrušov in drugi ter liberalno strujo, poleg Gorbačova, tvorila še Jakovljevi in Ševardnadze, pa se je znotraj liberalnega bloka začela oblikovati še ena, bolj liberalno-radikalna struja kot tista, ki so jo zastopali naštetih. Na čelu Komunistične partije Moskve je bil takrat bodoči predsednik vzpostavljaljoče se samostojne države Ruske federacije – Boris Jelcin. Ta se je na srečanju centralnega komiteja jeseni 1987 spustil v srdit boj s partijskimi konservativci in Ligačovim (Kenez, 2006, str. 259–261).

²⁴⁴ Marca 1989 so se odvijale kompetitivne volitve članov komunistične partije, kar je predstavljalo predhodnico Gorbačovovi izvolitvi na novo osnovano mesto predsednika Sovjetske zveze leta 1990. Celoten elektivni proces je za sovjetske volivce prvič predstavljal možnost sorazmerne politične alternativne izbire po letu 1917. Rdečo nit volitev in jasnejšo ter vse pogostejšo izpostavljenost zahtevu v sovjetski družbi in politiki pa je začel močnejše predstavljati fenomen demokratizacije. S tem so se izpostavila pomembna politična vprašanja, ki so postajala vse bolj kontradiktorna v odnosu do vloge in politike Gorbačova: dilema, kakšna bi lahko bila vloga partije v demokratični družbi in kakšno razmerje bi se v tem primeru vzpostavilo med partijo in državo, je postajala vse očitnejša. S kristalizacijo tega vprašanja pa se je radikalno prestrukturiralo tudi razmerje političnih sil in polov znotraj takratne sovjetske politike (Kenez, 2006, str. 259–261).

²⁴⁵ Napor Gorbačova po predrugačenju sovjetskega socializma so vplivali na vse večjo nepriljubljenost v sovjetski družbi in politiki – ne glede na to, da je kot razumen in dinamičen politik užival razmeroma veliko spoštovanje in politično podporo na Zahodu. Vsak neuspešen poizkus ekonomske in družbene reforme pa je politično najbolj koristil Borisu Jelcinu, ki je pod geslom demokratizacije in ekonomske liberalizacije pridobival vse večjo priljubljenost in s tem hkrati krepil svojo politično moč. Kljub očitnim problemom z alkoholizmom je po desetletjih politikov, ki so se prekalili skozi strogo partijsko strukturo, Jelcin v očeh prebivalstva predstavljal t. i. »človeka iz ljudstva« in zato požel simpatijo med ljudskimi množicami (Kagarlitsky, 2002, str. 81–82).

neposredne volitve²⁴⁶. Z volitvami pa se je poleg na novo vzpostavljenega obvoza institucionalne hierarhije v izbor vladarja vključil tudi element populistične všečnosti in dejstvo, da mora potencialni kandidat bodisi razpolagati z mediji bodisi mora biti javnosti predstavljen s strani nekoga, ki ima že potrebno priljubljenost oziroma všečnost (Kagarlitsky, 2002, str. 81–82).

Kljub splošnemu neuspehu demokratičnosocialističnih reform in kritiki le-teh pa so ravno Gorbačovove reforme sprostile in kljub vsem tegobam tudi transformirale sovjetsko družbo in politiko do te mere, da je bil Jelcinu omogočen prihod na oblast²⁴⁷. To v drugačnih okoliščinah predhodnega togega socializma najverjetneje ne bi bilo mogoče. Jelcin je za rušenje reformirajočega se socializma s partijo in Gorbačovom na čelu spretno izrabil pomembne na novo vzpostavljene politične institucije in mehanizme (kot npr. volitve in parlament), ki so bile s strani partije formirane z namenom politične modernizacije obstoječega sistema (Breslauer, 2002, str. 122).

Gorbačov je upal, da bo proces demokratizacije socializma pomembno prispeval k prevetritvi birokracije in partijskih konservativcev ter sočasni politični vključitvi dinamičnih in kreativnih družbenih in političnih tokov²⁴⁸. Čeprav je sprva zagovarjal nadaljevanje enopartijske vladavine, pa je proces demokratizacije politiko odprl širokim ljudskim množicam in celostno stimuliral razvoj ter emancipacijo modernega koncepta državljanstva. Demokratizacija pa se ni mogla izvajati samo selektivno: ko je bila enkrat začeta, je zajela veliko večji mah, kot bi si to takratna partijska oblast želela. Izpostavimo sovpadajoči dvosmerni oziroma dialektični proces: voditelj je moral v odnosu do družbe s svojimi političnimi odločitvami še vedno delovati tradicionalno hierarhično ter v skladu s partijo in togo birokracijo po principu »od zgoraj navzdol«. Obratni proces demokratičnega družbenega in političnega vrenja pa je začel

²⁴⁶ V predhodnem sistemu je na politični vrh lahko prišla le oseba, ki se je prekalila skozi partijsko institucionalno hierarhijo in bila ne nazadnje le-tej tudi odgovorna. V nasprotnem primeru so obstajali različni vzvodi, ki so »neustreznega« vladarja lahko umaknili z oblasti. Celo v carski Rusiji je obstajal princip eliminacije »pobezljanega« carja. To se je največkrat reševalo s tem, da je bil vladar ubit, ob tem pa so bili prevrati in upori skorajda kar ustaljeni del sistema (Kagarlitsky, 2002, str. 81–82).

²⁴⁷ Jelcin je začel nagel vzpon politične kariere, ko se je leta 1985 znašel na čelu moskovskega gradbenega odseka centralnega komiteja, kar mu je omogočil ravno Gorbačov. V političnem smislu ni imel med letoma 1986 in 1988 nikakršnega vsaj javnega pomisleka v odnosu do Gorbačovovih socialističnih demokratičnih reform. V Gorbačovovem političnem zaledju pa je počasi in sistematično krepil svojo politično moč. Ravno nasprotno pa je v obdobju 1989–1991 izkoristil vse večjo nepriljubljenost Gorbačovovih politik krčevitega poizkusa rešitve in transformacije socializma in se na politični sceni tudi hitro pojavil kot Gorbačovov največji politični tekmeč (Breslauer, 2002, str. 108).

²⁴⁸ Demokratizacija se je začela odvijati tako znotraj političnih struktur kot tudi ekonomskih, proces imenovanja uradnikov in menedžerjev pa je zamenjal proces izvolitve (Thompson, 2008, str. 322–323).

producirati politične učinke v nasprotni smeri, torej »od spodaj navzgor«. Zato je z namenom pospešitve procesa demokratizacije Gorbačov junija 1988 sklical tudi posebno partijsko konferenco, katere rezultat je bil pospešen razvoj kompetitivne politike, v kateri je tedaj začelo sodelovati množstvo kandidatov, ki so pripadali vedno bolj različnim političnim spektrom (Thompson, 2008, str. 322–323).

Jelcin je bil 29. maja 1990 izvoljen na mesto predsednika *presidiuma* vrhovnega sovjeta Ruske sovjetske federativne socialistične republike oziroma z drugimi besedami na mesto ruskega predsednika. S tem je prevzel tudi vodenje daleč največje in najmočnejše od držav Sovjetske zveze, ki je predstavljala tudi njeno jedro ter centralno in vitalno družbeno in politično vezivno tkivo. Gorbačov pa je izgubljal vpliv in politično moč tudi v vseh drugih pomembnejših državah Sovjetske zveze. V želji po obnovitvi svoje politične moči je na takratnem partijskem kongresu preoblikoval *politbiro* v *presidium* z manj politične moči, funkcija generalnega sekretarja pa je ostala razmeroma nespremenjena. Delegati so sprejeli tudi listino, imenovano »Naproti humanemu, demokratičnemu socializmu«, ki je ključno prestrukturirala ideološko teoretsko razumevanje ter družbeno in politično prakso Sovjetske zveze: namesto na kolektivnih interesih je postala družba utemeljena na individualnih interesih, zasebno lastništvo pa je postalo izenačeno s predhodnim kolektivnim lastništvom. Po nekajkratnih poizkusih prestrukturiranja političnih institucij v državi je odstopil tudi Gorbačovov največji politični zaveznik Eduard Ševardnadze. Skladno s politično krizo pa se je kljub potrditvenemu referendumu 17. marca 1991 vse bolj izrazito realiziral tudi proces dezintegracije držav, ki so tvorile Sovjetsko zvezo in vzhodni blok, kar je predstavljalo pomemben korak v smeri vse večje formalne dezintegracije (Shomemaker, 2006, str. 66–69).

V marcu 1991 je Jelcin uporabil moč predsednika vrhovnega sovjeta Ruske sovjetske federativne socialistične republike za vzpostavitev prvih demokratičnih volitev (Bresauler, 2002, str. 124). Te so se odvijale 12. junija 1991, na njih pa je s 57,3 odstotka (pri 74-odstotni volilni udeležbi) tudi suvereno zmagal (Paxton, 2004, str. 139). Gorbačov si je kljub temu, da je konec avgusta že devet od petnajstih sovjetskih držav neposredno izražalo željo po samostojnosti, vseeno prizadeval ohraniti Sovjetsko zvezo, četudi v prestrukturirani obliki (Shoemaker, 2006, str. 77–78).

Sovjetske politične sile so se leta 1991 oblikovale koncentrirano v treh blokih, ki jih bomo izpostavili kot:

- konservativnega (stare partijske strukture),
- socialistično-reformnega (Gorbačov in reformisti),
- in liberalnodemokratskega (na čelu z Jelcinom in zagovorniki neoliberalne privatizacije).

V času Gorbačovovega bivanja v predsedniški rezidenci ob Črnem morju se je 18. avgusta 1991 zgodil poizkus državnega udara. Nekaj predstavnikov konservativcev, vojske in drugih obrambno-varnostnih struktur je prevzelo nadzor nad objektom, v katerem je bil Gorbačov, in ga začelo izvajati s ciljem vzpostavitve in pooblastitve t. i. kriznega štaba, ki bi prevzel nadzor v državi. Hkrati pa so se začeli vojaški premiki tankovskih enot in prihod vojske na mestne ulice. Jelcin in leningrajski župan Anatolij Sobčak sta nastopila izredno ostro in javnosti naznanila poizkus državnega udara, ki sta ga označila kot nelegalen in nelegitimen ter prebivalstvo hkrati odločno pozvala k uporabi (Thompson, 2008, str. 328–329). Centralna zvezna oblast s sovjetskimi ministri na čelu, ki je že tako ali drugače bila v nezavidljivem političnem položaju, ni bila sposobna jasno in odločno ukrepati, saj se je pretežni del politične moči in oblasti z zvezne ravni že prenesel na republiško in se utrdil v rokah Jelcina kot predsednika Rusije (Medvedev, 2000, str. 9).

Naslednji dan so se na ulicah začele zbirati množice ljudi, ki so intenzivno nasprotovale poizkusu državnega udara, med njimi pa je Jelcin z odločnim nastopom in pozivom k opustitvi namer konservativcev še dodatno utrdil simpatije in zaupanje. Poveljniki sovjetskih kopenskih in zračnih oboroženih sil, ki naj bi v skladu s planom državnega udara prevzeli nadzor nad vsemi ključnimi točkami v državi in zastavljene cilje po potrebi dosegli tudi z vojaško silo, so razumeli, da bi vsak začetek spopadov lahko vodil v državljansko vojno, ki bi zahtevala na tisoče človeških življenj. Zato so od prvotne namere tudi razumno odstopili²⁴⁹. Gorbačov je bil na prostost sicer izpuščen 22. avgusta 1991, vendar pa je med ljudmi, skupaj z zvezno oblastjo, drastično izgubil zaupanje in podporo. Notranjepolitična kriza se je vse bolj stopnjevala, v tem duhu pa so Sovjetsko zvezo med avgustom in septembrom 1991 zapustili tudi Azerbajdžan, Belorusija, Estonija, Latvija, Moldavija in Ukrajina, ki je 1. decembra 1991 na referendumu tudi potrdila svojo neodvisnost. Ob popolnem neupoštevanju sovjetskih oblasti so voditelji Ukrajine, Rusije in Belorusije 8. decembra 1991 oblikovali Skupnost neodvisnih držav

²⁴⁹ Kljub temu da vojska ni želela streljati na civiliste, pa je bilo predvsem zaradi panike, ki je nastajala sporadično, v posameznih incidentih ubitih tudi nekaj ljudi. Organizatorji državnega udara so bili aretirani, dva od njih pa sta storila samomor (Thompson, 2008, str. 330).

(*Commonwealth of Independent States – CIS*). Namesto zveznih oblasti so popoln nadzor v državi postopoma prevzemale republiške oblasti, kar je vplivalo na to, da je 25. decembra 1991 Gorbačov tudi uradno odstopil s položaja predsednika Sovjetske zveze. To pa je predstavljalo tudi finalno dejanje v njenem dokončnem razpadu in zatonu sovjetskega socializma (Thompson, 2008, str. 330).

7.2 Ruska politična in ekonomska struktura v globalnem neoliberalnem ustroju

7.2.1 Neoliberalna tranzicija

Ruska federacija se je ob koncu sovjetskega socializma znašla v popolnoma novih družbenih in političnih razmerah, determiniranih z neoliberalno kapitalistično paradigmo. Pri tem pa je izziv predstavljal resen deficit adekvatne politične in ekonomske intelektualne elite, ki bi državo in družbo lahko uravnoteženo popeljala na pot takšne celostne transformacije. Največji problem le-te sta predstavljala predvsem dva dejavnika:

- dobrih 70 let trajajoča kontinuiranost marksistične ekonomske paradigme²⁵⁰ in
- hkratno nezaupanje v zahodno ekonomsko in politično tradicijo.

Prva postsocialistična generacija ruskih ekonomistov je imela zahtevno nalogo: pri implementaciji zahodnega modela tržnega kapitalizma se je želela nasloniti na svojo intelektualno identiteto in pri tem dodati lasten identitetni odtenek, ki je v določeni meri slonel tako na zgodovini ruske ekonomske misli kot tudi na ekonomistih ruske emigracije iz časa socializma. Ti pa so skupaj z »domačimi ekonomisti« zastopali izrazito antikomunistični oziroma, v duhu marksizma rečeno, »buržoazni« družbeni in ekonomski stav. Poudariti moramo, da predstavlja vprašanje izbire »pravilne poti« razvoja ruske ekonomije, politike in

²⁵⁰ Če se navežemo na sovjetski družbeni in ekonomski sistem, velja poudariti, da je ta sicer temeljil na Marxovi kritiki klasične politične ekonomije, ki sama izhaja iz del Adama Smitha in Davida Riccarda, vendar v zelo specifični interpretaciji. Kljub temu da je med marksisti veljala pestrost ter inovativnost ekonomskih in političnih idej, so bili leninisti prepričani, da je le njihova ekonomska teorija interpretacije marksizma pravilna, kar so tudi izredno togo in brezkompromisno zastopali. Ključno pri tem pa je bilo, da je bil sovjetski gospodarski sistem tog in centralno voden v skladu z zahtevami državnega aparata. Vsaka možnost spontanosti, kreativnosti, fleksibilnosti in samoprilagoditve pa je bila izven realnih in zamisljivih okvirjev takšne leninistično determinirane družbe in politike. Družba naj bi temeljila zgolj na znanosti, realnost pa je bila paradoksalna, saj se je znotraj družbenega polja, ki naj bi ga zapolnila ekonomska teorija, ustvarjala vse večja vakuumska praznina, zapolnjena predvsem in vse bolj le z ideologijo. Nezadovoljstvo z »ekonomsko znanostjo«, ki se je vzporedno kopičilo ves čas, je doseglo posebej kritično točko na začetku 80. let, kar jasno izpostavi Andropov, vsaj pasivno pa sprejme tudi njegov neposredni naslednik Černjenko. Končna prelomnica pa je nastopila leta 1986 na XXVII. partijskem kongresu, ko zadnji sovjetski predsednik Gorbačov izrazi jasno zahtevo, da se mora ekonomska znanost prilagajati dejanski objektivni družbeni situaciji in izstopiti iz takšnega vzporednega ideološkega vakuuma (Sutela, 1991, str. 1–2).

družbe tudi polje izrazitih nesoglasij in dilem, ki se v Rusiji odvijajo že vsaj vse od Petra Velikega in konsolidacije ruske države naprej. Pri tem pa največkrat predstavlja še dodaten naboj tudi dvoumen odnos, ki nastaja ob stiku ruskih idej z zahodnimi idejami²⁵¹. Ekonomski izzivi vedno vsebujejo dileme ideološkega značaja. Tudi v tem leži vsaj delček odgovora na vprašanje, zakaj je vprašanje ekonomije v Rusiji vedno veliko bolj politizirano, kot je to običajno praksa na Zahodu (Barnett in Zweynert, 2008, str. 1–2).

Ruska federacija se je pri prehodu iz sovjetskega socializma v tržni kapitalizem leta 1990 soočila z izredno travmatično izkušnjo ekonomske tranzicije. Industrijska proizvodnja je na primer doživela skrajno izrazit padec, bolj drastičen od tistega v času velike krize v začetku 30. let 20. stoletja v ZDA²⁵². Takšne razmere je spremljal radikalni padec življenjskega standarda prebivalstva in porast ekonomske neenakosti, saj je najbogatejših 10 odstotkov populacije zaslužilo 13-krat več kot najrevnejših 10 odstotkov. To pa niso bili edini neposredni negativni učinki tranzicije: izredno pereč problem je predstavljala privatizacija, saj je politično privilegiranim, ki so sicer tvorili zelo majhno peščico prebivalstva, omogočila skoraj popolno prilastitev družbenega oziroma natančneje državnega kapitala. Pretežni delež nacionalnega bogastva, naravnih resursov in najpomembnejše industrije je končal v zasebnih rokah t. i. *oligarhov*, pri katerih se je poleg ekonomske moči koncentrirala tudi politična moč. Velik izziv v že tako neefektivnem davčnem sistemu je predstavljala črna ekonomija. Posebej, ker jo je spremljala tudi visoka stopnja gospodarskega kriminala in drugih oblik le-tega (Sakwa, 2008, str. 285).

Največji izziv Gorbačovu²⁵³ so leta 1985, ko je prevzel oblast, predstavljale ravno ekonomske reforme, ki so bile nujne tako za zadovoljitev osnovnega življenjskega standarda ljudi kot tudi za ohranitev sovjetskega statusa velesile. Neuspešnost implementacije ekonomskih reform pa se je leta 1991 odrazila tudi v končnem razpadu Sovjetske zveze in zlomu sovjetskega socializma. Poizkusi reformiranja sovjetske ekonomije so sicer potekali vse od leta 1960 dalje,

²⁵¹ Slednje smo izpostavili tudi v poglavju, vezanem na politično kulturo, vprašanje individualizma in kolektivizma ter *zapadnjakov* nasproti *slavofilom* (Barnett in Zweynert, 2008, str. 1–2).

²⁵² Obdobje ruske tranzicije so zaznamovali znižanje BDP-ja v višini 42 odstotkov, izrazit proračunski deficit, visoka inflacija in številčna brezposelnost (Sakwa, 2008, str. 285).

²⁵³ Gorbačov je sicer imel večino znotraj politbiroja, vendar pa so bili procesi imenovanja ustreznih visokih uradnikov na ključne pozicije, ki bi jih bilo treba zasesti za radikalne spremembe, za razliko od praks v večini zahodnih držav izredno zapleteni. Poleg tega pa je treba pripomniti tudi, da največji odpor reformam največkrat ni prihajal od tistih, ki so zasedali najvišje odločevalne funkcije v državi, temveč s strani različnih državnih uradnikov in birokratov nižjih razredov. Tem je sovjetski socializem omogočal razmerno varnost, stabilnost in relativno ustaljeno življenjsko komoditeto, ki je izhajala iz bolj ali manj stabilne, čeprav umerjene gospodarske rasti, ki je bila prisotna vse do začetka 80. let 20. stoletja (Smith, 1993, str. 99–100).

ravno zaradi potrebe po spremljajoči prepletenosti s sovpadajočimi političnimi in družbenimi reformami pa so bili večinoma obsojeni na neuspeh²⁵⁴. Za uspešnost bi se morali namreč simultano spremeniti tako družbeno in politično okolje kot tudi birokratski aparat. Kljub temu da so bile radikalne ekonomske reforme nujne, njihov primarni cilj pa naj bi predstavljal višji življenjski standard prebivalstva v dolgoročnem in strateškem smislu, so na kratek rok za velik del prebivalstva predstavljale določeno mero negotovosti in nelagodja (Smith, 1993, str. 99–100).

Sovjetska ekonomska struktura, temelječa na centralnem planskem gospodarstvu, je bila v času svojega nastanka polna vitalnosti in gospodarskega potenciala, zaradi česar je postala tudi močan vzorec posnemanja večine drugih socialističnih gospodarstev. Takšen ekonomski ustroj, ki se je obdržal približno eno povprečno človeško življenjsko dobo, je bil na koncu zaradi svoje togosti in nefleksibilnosti samo še družbeni in politični okostnjak, ki se je sesedel sam vase. Enega od pomembnih dejavnikov je predstavljala kontradiktornost med potrebami po alokaciji kapitalskih sredstev na eni strani in spremljajočo togostjo birokratskih uradnikov na drugi strani. Sovjetska ekonomija je bila zaradi takšnih značilnosti sicer sposobna producirati na primer ogromne količine premoga in železa, ni pa bila sposobna zagotoviti ustreznega tehnološkega napredka in aдекватne proizvodnje izdelkov za široko potrošnjo. Pri tem bi lahko celo izpostavili, da se je znotraj t. i. »plana« oblikoval vzporedni²⁵⁵ odnos med dvema blokoma, in to skupaj s sovpadajočimi centri moči: gospodarski in birokratski²⁵⁶ (Hedlund, 1999, str. 18–20).

²⁵⁴ Sovjetski sistem je bil tako močno politično in ekonomsko prepleten, da so bili vsi poizkusi reformiranja ekonomskega ustroja obsojeni na neuspeh. Namesto vodenih reform so se zgodili popolni kolaps sovjetskega socializma in radikalna družbena in politična transformacija. Vsak poizkus ekonomskega predrugačenja sistema je naletel na močan politični odpor, saj je sovjetska tradicija ti dve družbeni dimenziji skozi desetletja tako radikalno medsebojno povezala in integrirala, da je bilo nemogoče zaznati in izmeriti negativne ali pozitivne posledice zgolj posameznega problema ali ukrepa, ki bi bile samo oziroma vsaj pretežno ekonomske ali politične. Hkrati s tem pa tudi vsaj deloma izolirano rešljive. Vsak ekonomski problem je bilo treba reševati znotraj širokega političnega konteksta, kjer pa se je odprla politična fronta med togimi pripadniki konservativne struje oziroma »okorelimi komunisti« in med pripadniki napredne, reformne misli, ki so bili sicer manj homogenizirani, vendar jih je povezovalo zavedanje o resnosti in obsežnosti problema. Sovjetska oblast je sicer poizkušala najti ustrezno ravnotežje med različnimi političnimi silami, vendar neuspešno. Zmotno je bilo pričakovati, da bodo posledice poizkusov ekonomskih in družbenih sprememb ostale le parcialne in s tem tudi politično obvladljive (Tikhomirov, 2000, str. 1–2).

²⁵⁵ Ruska zgodovina in politična kultura je sicer polna različnih dualizmov, pri čemer lahko na primer izpostavimo tudi čas Kijevske Rusije na prehodu v krščanstvo, ko sta bila oblast in administrativni aparat krščanska, splošna ljudska zavest pa je bila še vedno poganska (Hedlund, 1999, str. 22).

²⁵⁶ Prostor, ki je nastajal ob konfrontaciji dveh vzporednih blokov, pa je omogočal tudi razcvet t. i. »sovjetske mafije«. Znotraj sovjetskih struktur, birokratskih in ekonomskih, so se oblikovali posamezna središča moči, ki so svojo pozicijo izkoriščala za lastno korist. Ob zadostni generaciji moči in spretni uporabi le-te se je razvil sistem znotraj sistema, ki ga imenujemo tudi »kleptokracija« (Hedlund, 1999, str. 18–20).

Sovjetski gospodarski sistem se s strani sodobnih marksistov lahko razume tudi kot »oblika družbene dominacije, v kateri dominantni stratum kontrolira presežek produkcije, ne pa tudi proizvodni proces« neposredno (Morrison, 2008, str. 36). To pomeni, da se v takšnem ekonomskem sistemu ustvarja razmeroma kaotično stanje oziroma nekakšen vakuum, v katerem imajo upravljavci gospodarskih subjektov dvojno vlogo: znajdejo se namreč v preseku med zahtevami in centralnim planom vrhovne politike ter objektivnimi ekonomskimi omejitvami in razpoložljivimi sredstvi produkcije. V Sovjetski zvezi se je od začetka njenega obstoja vzpostavil specifičen družbeni in ekonomski model, ki kot takšen ni instaliran kot neposredni rezultat niti institucionalne ureditve niti centralnega planiranja samega po sebi. Na oblikovanje in smer razvoja ekonomskega ustroja je namreč vplival globok družbeni konflikt, ki se je odvijal okoli razpolaganja s produkcijskimi resursi in sovpadajočim oblikovanjem ustreznih in ekonomskih oziroma produkcijskih odnosov v smeri cilja partije, determiniranega z objektivnim družbenim in političnim stanjem ter vodenega s strani Stalina s ciljem vzpostaviti ekonomsko bazo kot temelj in izvor širše družbene in politične moči.

Hedlund (1999, str. 21–22) se navezuje na Kornajjevo teorijo verige petih blokov²⁵⁷ v družbi, kjer naj bi vsak predhodni blok vplival na vzpostavitev naslednjega. Hkrati izpostavi dva ključna bloka, ki ju poimenuje »telo in duša« sistema. Predpogoj je zadostna generacija politične moči, ki pa za celostno vzpostavitev in obstoj potrebuje tudi ideologijo. Gledano skozi Hirschmanovo (1970) formulacijo **izhoda, glasu in zvestobe** bi lahko takšno brezkompromisno in nekritično sledenje sovjetskemu sistemu umestili v zadnjo kategorijo – kategorijo zvestobe. Pri tem moramo poudariti, da tudi v tistih sistemih, ki so označeni kot totalitarni, enako pa tudi v avtoritarizmih, ne gre (le) za prisilo, temveč predvsem za osebno poistovetenje s katero koli že vrhovno politično idejo²⁵⁸. Poudariti moramo, da je bila sovjetska komunistična partija kljub vsemu elitna organizacija, v katero ni mogel vstopiti kar vsak. Članstvo v njej pa je bilo ključnega pomena za vsakršne politične in ekonomske ambicije ter splošni družbeni status.

Pri tem se je smiselno navezati še na vprašanje odnosa med politično močjo in obliko organizacije resursov in kapitala v sovjetskem socializmu ter nato na prehodu v liberalen politični sistem in tržno gospodarstvo njene naslednice. Olson (1984) ob navezavi na vprašanja avtoritarnosti pojasni dva principa, ki ju lahko izpostavimo kot vprašanje (I) »**ožjega-usmerjenega**« in (II) »**širšega – vseobsegajočega**« interesa. Pri prvem gre za to, da za dosego

²⁵⁷ Več o tem v Kornai (1992).

²⁵⁸ To pa ni nekaj, kar bi bilo lastno le totalitarnim ali avtoritarnim sistemom, temveč tudi drugim sistemom in podsistemom (npr. ameriške in druge univerze) (Hedlund, 1999, str. 21–22).

določenega cilja fokusirano (u)porabimo nekoordiniran, osamljen in relativno majhen delež resursov. Pri drugem pa gre za splet dlje časa trajajočih dejavnikov, ki znotraj krovnega sistema sicer nastopajo v različnih medsebojnih razmerjih, vendar pa pri tem obstaja neka oblika vrhovno koordinirane in kontrolirane dejavnosti²⁵⁹.

Stalinistični avtoritarni sistem je deloval na podoben način – »avtoritarni model se je širil brez nevarnosti za *output* sistema«, visoka učinkovitost pa je bila v veliki meri tudi rezultat procesa »ekspropriacije vseh produkcijskih sredstev in simultane ekskluzivne vloge določanja stopnje akumulacije teh« ter oblike razpolaganja. Tak rezultat je bil v ekonomskem smislu posledica visoke stopnje investiranja na račun reducirane potrošnje in zadržanih prihodkov, ki niso sodili v kategorijo neposrednih prihodov od dela (Hedlund, 1999, str. 25).

Ruska federacija je sicer tvorila 70–80 odstotkov ekonomskega *outputa* med državami naslednicami nekdanje Sovjetske zveze, vodilne politične vloge pa v 90. letih, zahvaljujoč ekonomski stagnaciji, ni bila sposobna nikakor vzpostaviti²⁶⁰. Tikhomirov (2000, str. 8–9) analizira ključne ekonomske kazalce v treh prelomnih obdobjih kriz 20. stoletja in ugotovi, da so tisti iz 90. let primerljivi oziroma glede na posamezne predpostavke celo slabši od tistih iz časa prve svetovne vojne in državljanske vojne ter boljševistične revolucije, kar smo povzeli tudi v tabeli²⁶¹. Razloge za uspešnost oziroma neuspešnost skrajno zahtevnega projekta celostne

²⁵⁹ Hedlund (1999, str. 24) izpostavi Olsonovo teorijo skozi naslednjo metaforo, s katero pojasni ključne razlike med posameznim kriminalnim dejanjem in organiziranim kriminalom. V prvem primeru odločen kriminalni akter za doseg cilja porabi precej manj sicer fokusiranega in neposredno usmerjenega napora. V primeru organiziranega kriminala pa gre za monopolizirano, dolgotrajno in vseobsegajoče nadzorovanje celotnega teritorialnega področja, kjer se dogaja cel splet različnih aktivnosti. Poleg tega pa predstavljajo posamezni in individualizirani nenadzorovani kriminalni ekscesi destabilizacijo skupnosti in imajo kontraproduktiven značaj, medtem ko organizirani kriminal takšna dejanja nadzoruje in omejuje, skupnost pa sicer »ob plačevanju varščine ekonomsko napreduje«. Z drugimi besedami lahko rečemo, da gre v zadnjem primeru za koncentracijo moči in homogenizacijo družbenih akterjev, ki se lahko kljub sicer očitni negativni dimenziji vrhovnega akterja odrazijo v splošnem napredku skupnosti. Pri tem avtor poudarja, da je večina avtoritarnih sistemov razvila podoben monopol moči in v svojo oblast, ob hkratni optimizaciji sistema obdavčevanja in distribucije dobrin, uspešno inkorporirala ter homogenizirala tudi siceršnje dejavnike destabilizacije.

²⁶⁰ Kljub fundamentalni transformaciji družbenega in ekonomskega sistema pa je treba opozoriti, da je bil zasebni sektor v Ruski federaciji konec 90. let celo manj dobičkonosen kot tisti, voden s strani države konec 80. let. Privatizacija je bila speljana do te mere, da je bil – če je bilo konec 80. let 90 odstotkov sovjetskega gospodarstva v lasti države oziroma vodeno s strani slednje – konec 90. let enak delež gospodarstva v popolnosti privatiziran, vendar pa je bila gospodarska dinamika še slabša kot pred razpadom državnega socializma. Velik del podjetij je bil celo ekonomsko insolventen, vzdrževal pa se je le s pomočjo državne finančne pomoči. Edini uspeh, s katerim se je lahko pohvalila ruska politična elita 90. let, je bila nadomestitev sistema, v katerem je družbo obvladovala avtoritarna centralna oblast, z liberalnim demokratičnim sistemom po zgledu zahodnih demokracij. Vsi ostali družbeni kazalci pa so padli ali pa vsaj stagnirali. Centralna avtoritarna oblast se je sicer spremenila, birokratski aparat, potreben za obvladovanje novih družbenih razmer, pa se je povečal in bil leta 1998 obsežnejši kot v času socializma (Tikhomirov, 2001, str. 2–3).

²⁶¹ Pri tem je avtor kot izhodišče vzel leto pred posamezno krizo. Opozoriti moramo tudi, da je bila v primerjalnih primerih kriza ključno zaznamovana z vojno oziroma neposredno tujo intervencijo, kar pa ne velja za tranzicijsko krizo v 90. letih (Tikhomirov, 2000, str. 8–9).

transformacije ruske družbe lahko iščemo v dveh izhodiščih: (I) zapuščini Sovjetske zveze ter njenega družbenega in političnega ustroja ter (II) v nepravilnih odločitvah politične elite 90. let in diskutabilnih potezah vzpostavitve novega družbenega in političnega modela v danih okoliščinah, kar velja še posebej za drugo polovico 90. let.

Tabela 7.1: Ključni kazalci ekonomskega stanja v Rusiji v treh prelomnih obdobjih 20. stoletja: razmerje med koncem preteklega obdobja v % glede na začetek novega obdobja (= 100)

	Rusija v času prve svetovne vojne in državljanske vojne: 1913–1922	Sovjetska zveza v času druge svetovne vojne: 1940–1945	Postsovjetska neodvisna Ruska federacija: 1990–1996
Nacionalni prihodek	55,6	83,1	54,7 ^c
Bruto industrijski output	31,0 ^a	91,8	47,5
Bruto agrikulturna produkcija	66,3	57,0	62,5
Obseg kapitalskih investicij	40,3 ^b	89,0	24,3

Opombe:

a 1913–1921

b 1918–1920

c 1990 do sredine leta 1996

Vir: Tikhomirov (2000, str. 8)

Tabela 7.2: Sovjetska Rusija in Ruska federacija: delež populacije, živeče v urbanem in ruralnem okolju med letoma 1959 in 1999 v milijonih in odstotkih

Populacija/leto	1959	1989	1991	1995	1999
Skupno	117,5	147,4	148,5	148,3	146,3
Urbano okolje	61,6	108,4	109,8	108,3	106,8
Ruralno okolje	55,9	39,0	38,7	40	39,5
Urbano okolje v odstotkih	52	74	74	73	73
Ruralno okolje v odstotkih	48	26	26	27	27

Vir: Spulber (2003, str. 288)

Tabela 7.3: Ruska federacija: zaposleni znotraj posameznih panog in sektorjev leta 1990, 1995 in 1998 v milijonih in odstotkih

Zaposleni	V tisočih			V odstotkih		
	1990	1995	1998	1990	1995	1998
Skupno	75.325	66.441	63.642	100	100	100
Industrija	22.809	17.182	14.150	30,3	25,9	22,2
Agrikultura	9.965	10.003	8.282	13,2	15,1	13,0
Gradbeništvo	9.020	6.208	5.410	12,0	9,3	8,5
Komunikacije in transport	5.818	5.253	5.043	7,8	7,9	7,9
Različne oblike gostinstva	5.869	6.679	8.900	7,8	10,1	13,9
Nepremičninska in komunalna dejavnost	3.217	2.979	3.691	4,3	4,5	5,8
Zdravstvena in športna dejavnost	4.238	4.446	4.500	5,6	6,7	7,1
Izobraževanje, umetnost in kultura	7.231	7.316	7.200	9,6	11,0	11,3
Znanost	2.804	1.688	1.370	3,7	2,5	2,2
Finančne storitve	402	820	760	0,5	1,2	1,2
Državna administracija	1.602	1.893	2.570	2,1	2,8	4,0
Drugo	2.350	1.974	1.766	3,1	3,0	2,8

Vir: Spulber (2003, str. 292)

7.2.2 Povezava in koncentracija ekonomske ter politične moči v rokah privatnih elit in vprašanje ekonomske avtoritarnosti

Najpomembnejše področje ruske ekonomske dimenzije predstavljajo enormna naravna bogastva. S tem pa se odpira ključno vprašanje razpolaganja in upravljanja le-teh, pri čemer trčimo na klasično formulacijo produkcijskih in lastniških odnosov. Pri tem pa sta najpomembnejša dva dejavnika: (I) oblika akumulacije kapitala in (II) emancipacija ter oblika organiziranosti delovne sile²⁶² (Hedlund, 2000, str. 2–3). Ključno je torej razmerje med tistimi, ki si kapital lastijo in z njim razpolagajo, ter med tistimi, ki so iz lastniškega procesa tako ali drugače izključeni.

²⁶² V času Sovjetske zveze sta bila oba dejavnika organizirana v skladu s sovjetskim državnim socializmom, ki smo ga skozi posamezne faze podrobno analizirali v preteklem delu. Ta družbeni in politični model se je kljub izredni kapitalski in delovni intenzivnosti v času Leninove in posebej Stalinove vladavine kasneje (tudi zaradi neustreznega vodenja tako s strani političnih kot tudi birokratskih struktur) izkazal kot tog, neučinkovit in v odnosu do zahodnega modela (neo)liberalnega kapitalizma inferioren. V kontekstu hladne vojne je, ob neuspešnih poizkusih modernizacije, liberalizacije in demokratizacije, tudi razpadel (Hedlund, 2000, str. 2–3).

Ob radikalni družbeni in politični transformaciji v 90. letih, kar je predstavljal preskok v neoliberalizem, se je sprva kar samoumevno pričakovalo, da bo s spremembo ekonomskih odnosov in vzpostavitvijo liberalne demokracije trg po »smithovsko« sam po sebi poskrbel za (vse)splošno ekonomsko ravnotežje; družbena dinamika pa bo šla v smeri ekonomskega napredka in blaginje. Namesto tega sta sledila drastična ekonomska depresija in finančni zlom. To nas jasno opozarja, da je ruski družbeni in politični sistem potreben poglobljene strukturne in institucionalne analize, ki sega globlje od le končnega obdobja in razpada Sovjetske zveze ter neoliberalne²⁶³ tranzicije (Hedlund, 2000, str. 3–4) in širše od zgolj univerzalno »*common-sensovsko*« ustaljenih neoliberalnih²⁶⁴ ter v liberalno demokracijo zapakiranih družbenih in političnih form. Predvsem pa je pomembno izpostaviti vprašanje političnosti in politike kot agenta akumulacije kapitala tudi znotraj obstoječega prevladujočega družbenega in političnega modela.

Jelcin kot politični agent neoliberalne tranzicije je svojo politično moč zgradil predvsem na negativnem odnosu (»zadugosti« oziroma negaciji) do vsega predhodnega – sovjetskega oziroma na svojem »antistališču« do Sovjetske zveze, socializma, komunistične partije, Gorbačova, »korupcije socialističnih elit«, centralizma sovjetske politične moči itd. Alternativa²⁶⁵ naj bi temeljila na liberalni demokraciji in tržnem gospodarstvu²⁶⁶ po zgledu zahodnih, tradicionalno kapitalističnih držav. Vendar pa za resno ekonomsko tranzicijo

²⁶³ Neoliberalizem smo enako kot tudi vprašanje razmerja kapitalistično-demokratskega konsenza in liberalne demokracije podrobno analizirali v teoretskem delu (Hedlund, 2000, str. 3–4).

²⁶⁴ Neoliberalizem smo analitično podrobno izpostavili v teoretskem delu: globalni politični in ekonomski kontekst, ki se je vzpostavil, pa je bil ključnega pomena tudi za rusko tranzicijo. Po kratkotrajni ameriški recesiji, trajajoči 1981–1982, je deregulacija trga predstavljala dolgotrajno gospodarsko rast zahodne kapitalne osi. Ta je bila prvič zamajana šele z gospodarsko krizo v Aziji ob koncu 20. stoletja (1997). Proces minimizacije regulacije trga je vzpostavil politične in gospodarske razmere, ki so omogočale večjo možnost finančnih špekulacij bank in finančnih institucij ter zmanjševanje nadzora nad mednarodno mobilnostjo kapitala. To je povzročilo večjo dinamiko gibanja kapitala na globalni ravni in s tem večjo koncentracijo kapitala, kar je še dodatno intenziviralo revolucionarno računalniško poslovanje (London leta 1986). To pa je omogočilo tudi intenziviranje finančnih transferjev v davčne oaze. Slednje so do 70. let služile predvsem interesom nekaterih bogatih posameznikov in prelivanju njihovih finančnih sredstev vanje. z začetkom vzpostavljanja neoliberalnega ustroja pa so absorbirale enormne količine finančnih sredstev, in to predvsem na račun nafte in drugih naravnih virov bogatih držav, ki so imele šibko državno in institucionalno strukturo za zaščito svojih najbolj vitalnih nacionalnih interesov. Ob razpadu sovjetskega socializma se je v davčne oaze na takšen način prelilo tudi veliko finančnih sredstev dvomljivega in celo kriminalnega porekla iz Ruske federacije (Pirani, 2010, str. 6) kot postkomunistične tranzicijske države. Ravno te so bile namreč, poleg držav »tretjega sveta«, izredno ugoden vir nenadzorovanega črpanja in prenosa finančnega kapitala s strani domačih in mednarodnih elit, čemur se bomo posvečali v nadaljevanju.

²⁶⁵ Ko se je avgusta 1991 v času puča simbolično povzpela na tank pred t. i. »Belo hišo« sovjetske izvršne moči, je v javnosti zaokrožila predstava o njem kot personifikaciji sprememb in odpravniku obstoječega sovjetskega sistema v zatonu ob upanju po boljši prihodnosti (Breslauer, 2002, str. 141–142).

²⁶⁶ Zahodni model tržnega kapitalizma je takrat že izrazito prevzel vse ključne prvine neoliberalizma (Breslauer, 2002, str. 141–142).

Jelcinova administracija ni imela zgrajene nobene resne in natančno dodelane strategije. Potrebno podporo javnosti je intenziviral predvsem s (samo)identifikacijo s procesom »westernizacije« in popolno družbeno liberalizacijo in populistično obljubo po ekonomskem napredku (Breslauer, 2002, str. 141–142).

Kljub obljubam o napredku in svetli prihodnosti pa je Jelcinu, sprva komunističnemu reformistu, kasneje izrazitemu neoliberalcu, uspelo v kratkem časovnem obdobju Rusiji škodovati tako zelo kot le malo voditeljem v njeni tisočletni zgodovini. Njegovo vladanje je zaznamovala (vse)splošna degradacija države, kar se je izrazilo skozi razpad Sovjetske zveze, zlom gospodarstva, izrazit padec življenjskega standarda, izgubljeno (prvo) vojno v Čečeniji ter visoko stopnjo korupcije in kriminala. Kljub vsemu pa mu je uspelo vedno znova pod pretvezo »borca za demokracijo« poraziti opozicijske politične sile. Sprva energičnega, sprememb obetajočega voditelja je zamenjal tog in vse bolj bolehen predsednik z veliko močnejšim nabojem za destrukcijo (npr. za uničenje vsakršne socialistične alternative) kot pa ustvarjalnost oziroma kreacijo. Zato je po letu 1993 njegovo vladanje pomenilo predvsem samovzdrževanje na oblasti (Kagarlitsky, 2002, str. 77–83) ob pomembni podpori s strani elit oziroma t. i. *oligarhov*. Ti so v 90. letih predstavljali dejanski center ekonomske in politične moči.

Da bi ustrezno razumeli takratne ruske družbene in politične razmere, moramo najprej temeljito pojasniti sovpadajoče ekonomske in politične procese ter med njimi izpostaviti dva najpomembnejša – **liberalizacijo** in **privatizacijo**. Pri prvem procesu je odigral ključno vlogo Jelcinov premier Jegor Gajdar, ki je s svoje pozicije odstopil leta 1993. To, sicer kratko obdobje, je poznano po »terapiji šoka«, izraženi skozi radikalno liberalizacijo cen na trgu in popolni umik državnega nazora. Ključna oseba sovpadajočega procesa privatizacije pa je bil ekonomist Anatolij Čubajs, ki je prek podelitve privatizacijskih certifikatov ruskim privatiziral celotno rusko gospodarstvo, ki je bilo predhodno v popolnem državnem lastništvu. Končni proces privatizacije pa se je prek različnih, v nadaljevanju pojasnjenih mehanizmov izkazoval v stanju, kjer je imela peščica posameznikov lastništvo nad pretežnim delom ruskega gospodarstva. Večina izmed približno 150 milijonov državljanov, med katere so bili sprva razdeljeni privatizacijski certifikati, pa je ostalo praznih rok (Desai, 2006, str. 4–5).

Po neuspelem poizkusu državnega udara avgusta 1991 in Jelcinovi dokončni utrditvi politične moči je bila s strani politike organizirana ekipa ekonomistov z Gajdarjem na čelu. Naloga teh je bila načrtovati pot transformaciji in začeti z radikalnimi ekonomskimi reformami.

Najpomembnejše pa je, da so ekonomske analize in strateške usmeritve reform pretežno negirale strukturo in pomembne specifične ruskih postsovjetskih gospodarskih in političnih razmer. Zahodni akterji²⁶⁷, ki so skladno z globalno koncentracijo kapitala in ekonomsko ter politično močjo prevzeli vodilno vlogo ruske transformacije »po zahodnih standardih«, so v veliki meri zastopali predvsem svoje interese oziroma natančneje interese zahodnih finančnih institucij. Kljub nepriljubljenosti reform, ki jih je sprožila nenadna in radikalna liberalizacija trga, je imel Gajdar Jelcinovo politično podporo. Zagovarjal je teorijo, da je liberalizacijo treba speljati v obdobju enega leta, v kar je zelo hitro prepričal tudi predsednika²⁶⁸ (Medvedev, 2000, str. 15–17).

Čeprav privatizacija gospodarstva sama po sebi ni bila Gajdarjeva prioriteta, pa je bila liberalizacija²⁶⁹ cen skupaj z vsemi sovpadajočimi ukrepi in učinki ključna predpriprava zanjo. »Terapija šoka« je imela zaradi vključenosti zahodnih strokovnjakov (Sachs in drugi, XXXX) in mednarodnih institucij (IMF, IBRD) ob avtoriteti, ki jo je Zahod v tistem obdobju užival v ruski družbi in politiki, sprva izredno podporo. Znotraj kongresa (*Congress of People's Deputies* – CPD) jo je namreč podprlo 876 delegatov, proti pa je bilo le 16 delegatov. Na tej osnovi je bilo 2. januarja 1992 sproščenih okoli 90 odstotkov drobnoprodajnih cen in okoli 80 odstotkov veleprodajnih. Za rusko družbo in gospodarstvo, ki sta desetletja temeljila na centralnoplanskem in državno reguliranem gospodarstvu, je to pomenilo katastrofo. Ta se je odrazila v izrazitem padcu življenjskega standarda, takojšnjem astronomskem dvigu cen²⁷⁰ in padcu produkcije predvsem osnovnih potrošniških oziroma življenjskih dobrin (Gill in Markwick, 2000, str. 138–139).

²⁶⁷ Poleg Gajdarja so bili ključni akterji znotraj zbora ekonomistov tudi zahodni strokovnjaki, ki jih je vodil Jeffrey Sachs. Temelj so predstavljala priporočila mednarodnih finančnih institucij, med katerimi sta ključni na primer Mednarodni denarni sklad (*International Monetary Fund* – IMF) in Mednarodna banka za obnovo in razvoj (*International Bank for Reconstruction and Development* – IBRD) (Medvedev, 2000, str. 15–17).

²⁶⁸ Drugi strokovnjaki in ekonomisti, ki so sodelovali oziroma bili del Jelcinove administracije, so si namreč prizadevali za postopno liberalizacijo. Tovrstna ekonomska transformacija pa naj bi se zaključila v obdobju treh do petih let (Medvedev, 2000, str. 15–17).

²⁶⁹ Liberalizacija cen oziroma t. i. »terapija šoka«, katere namen je bila nadomestitev popolne državne regulacije cen s popolno tržno samoregulacijo, je bila kot prioriteta znotraj sklopa radikalnih ekonomskih reform predstavljena v predsednikovem govoru 28. decembra 1991. Združevala je več elementov, med katerimi sta najpomembnejše predstavljala popolna sprostitev cen in popolno odprtje ruskega gospodarstva globalnemu trgu ter svetovnim kapitalskim in finančnim tokovom (Gill in Markwick, 2000, str. 138–139).

²⁷⁰ Uradna ruska statistika je zabeležila 3,5-kratno rast cen v prvem mesecu, vendar je treba poudariti, da je tudi pri tem najverjetneje dejansko stanje razmeroma ublaženo in da je bila realna situacija še bolj ekstremna. Znotraj omenjenega povprečja rasti cen dobrin na trgu se je cena hrane povečala 4-kratno, cena neživilskih proizvodov pa 2,5-kratno (Gill in Markwick, 2000, str. 139).

Za rusko družbo in gospodarstvo je bila to točka brez vrnitve²⁷¹, dramatične razmere pa je najbolj občutil pretežni del prebivalstva. Temeljne probleme je predstavljala odsotnost tradicije tržnega kapitalizma in ustreznega tržnoekonomsko izobraženega kadra. Hkrati pa ni bila vzpostavljena nikakršna fundamentalna infrastruktura, ki bi skrbela za postopen in stabilen razvoj zdravih tržnih principov in predstavljala osnovo za razvoj principa tržne konkurence.

Čeprav sta Jelcin in Gajdar zagotavljala umiritev razmer in stabilizacijo inflacije v prvih treh mesecih po začetku liberalizacije, so se cene že v prvem kvartalu povečale devetkratno²⁷². Rast pa se je nadaljevala skozi celotno leto 1992, čeprav sta se dinamika in intenzivnost rasti spreminjali²⁷³. Z rastjo cen so se spremenili tudi produkcijski stroški, produktivnost pa se je v povprečju zmanjšala za 20 odstotkov. Vse to je povzročilo, da se je zmanjšal tudi obseg kvantitete dobrin, ki so krožile na trgu. S tako radikalno spremenjenimi gospodarskimi razmerami²⁷⁴ pa se je zmanjšal tudi prihodek države in povečal njen proračunski deficit ne glede na to, da je »nova tržna doktrina«, utemeljena na primatu trga, predvidela zmanjšanje socialnih transferjev, porabe za vojsko in drugih socialnih oziroma »netržnih« izdatkov (Medvedev, 2000, str. 19–20).

Z liberalizacijo cen pa se je začel še drugi pomemben sovpadajoči proces radikalne ekonomske transformacije: **privatizacija gospodarstva**, ki je bilo skladno z načeli socializma sprva v celoti v državnem lastništvu²⁷⁵. Le dobri dve leti kasneje (1994) pa sta bili že dve tretjini v zasebnem lastništvu peščice (Gill in Markwick, 2000, str. 140). To se je namesto v »dinamičnem in globalno odzivnem podjetništvu«, kot je bilo pričakovano, odrazilo v ozkih in izredno močnih strukturah, prek katerih so elite generirale enormno koncentracijo ekonomske in politične moči. Privatizacija predstavlja sicer prenos lastništva z državnega na zasebne subjekte, vendar pa je pri tem treba razviti različne institucionalne in tržne mehanizme. Ti skrbijo za uravnoveženost

²⁷¹ Ko so se katastrofalne posledice jasno izrazile, pa je celo Jelcin komentiral, da se je Ruska federacija »znašla v vodi, ne da bi znala plavati« (Medvedev, 2000, str. 19–20).

²⁷² Nekatere osnovne dobrine so se podražile celo 20- do 30-kratno: cena vžigalic se je na primer povečala 250-kratno (Medvedev, 2000, str. 19–20).

²⁷³ Cene naj bi se v povprečju povečale 25- do 30-kratno (oziroma med 2.500 in 3.000 odstotki), najbolj dramatične ocene pa pravijo, da so se nekatere povišale celo 100-kratno (Medvedev, 2000, str. 19–20).

²⁷⁴ Rast cen se je s časom sicer razmeroma umirila, kljub temu pa je konec leta 1995 znašala v povprečju še vedno okoli 63 odstotkov letno. Tudi obseg industrijske proizvodnje se je leta 1992 glede na leto 1990 zmanjšal približno za četrtno, kasneje leta 1997 pa je predstavljal le 47,9 odstotka obsega iz leta 1990. Podobno je veljalo tudi za investicije, ki so leta 1992 predstavljale 51 odstotkov investicij iz leta 1990, med letoma 1990 in 1997 pa je ta raven v povprečju padla skupno za 77,2 odstotka. Podobno se je dogajalo tudi z BDP-jem, ki je leta 1997 predstavljal le 59,2 odstotka tistega iz leta 1990 (Gill in Markwick, 2000, str. 140).

²⁷⁵ Mislimo na čas pred t. i. spontano privatizacijo, ki se je začela že v času Gorbačova, kot pojasnjujemo v nadaljevanju. Celotno strukturo sovjetskega gospodarstva smo analizirali v poglavju, vezanem za Sovjetsko zvezo (Gill in Markwick, 2000, str. 140).

procesov, česar pa v ruskem primeru skoraj ni bilo. Namesto razvoja zdrave potrošniške družbe, kot je bilo predstavljeno ob razdelitvi certifikatov med letoma 1992 in 1994, so se vzpostavili novi mehanizmi moči in nadzora nad ruskim gospodarstvom, družbo in politiko. Kljub temu da je šlo pri transformaciji primarno za eliminacijo sovjetskih ekonomskih državnih mehanizmov, pa se ne sme spregledati sicer izredno pomembna makroekonomska vloga države tudi v različnih gospodarskih okoljih tržnega kapitalizma (Randall, 2001, str. 85–86), kar je bilo v primeru ruske neoliberalne privatizacije zreducirano na minimum.

Sovjetski socializem je temeljil na ekonomski enakosti in državni lastnini, zato je bilo v rokah posameznikov skoraj nemogoče koncentrirati večja kapitalska sredstva. Odsotnost zagonskega oziroma prvobitnega zasebnega kapitala v rokah ljudi in odsotnost ustrezne usposobljenosti kadrov sta predstavljali dva pomembna dejavnika, ki sta močno otežila možnost uspešne privatizacije. Gajdarjeva politika je prvi problem poizkusila rešiti s certifikati, katerih posamezna vrednost je znašala okoli 22 ameriških dolarjev oziroma 10.000 rubljev. S tem naj bi državljani postali delničarji podjetij, svoje certifikate pa so največkrat vlagali v podjetja, v katerih so bili zaposleni. Ob skrajno negativnih gospodarskih kazalcih in katastrofalnih ekonomskih razmerah, v katerih se je znašlo rusko gospodarstvo, pa so dodaten problem predstavljale tudi različne malverzacije in poslovne špekulacije²⁷⁶. Posamezniki, ki jim je na različne načine uspelo generirati zadostna kapitalska sredstva, so namesto za vzpostavitev dolgoročno stabilnih gospodarskih razmer in pozitivnih poslovnih rezultatov nakup podjetij raje uporabili za lastne hitre in enormne profite. Standard ljudi pa je ob vse težjem ekonomskem stanju drastično upadal. Kapital ruskega gospodarstva se je zelo hitro koncentriral v rokah posameznikov, zaradi česar je bilo nemogoče vzpostaviti pozitivno podjetniško in finančno okolje (Kenez, 2006, str. 281–282). Tovrstna privatizacija s certifikati se je uradno zaključila junija 1994 (Kort, 2004, str. 144).

Ekonomska in splošna družbena situacija v Ruski federaciji sta postajali vse težji, rastoča inflacija pa je zahtevala tudi tisk novih bankovcev z višjimi zneski²⁷⁷. Takšne razmere so povzročale vse večje ekonomsko pomanjkanje in družbeno nezadovoljstvo. Hkrati pa so se

²⁷⁶ K temu so posamezniki z boljšimi ekonomskimi in političnimi izhodišči vabili povprečne ljudi. Ene takšnih so bile na primer piramidne sheme, ki so se čez noč razblinile. Prav tako pa so se pojavljale dodatne špekulacije na osnovi posojil, valutnih menjav in visoke inflacije (Kenez, 2006, str. 281–282).

²⁷⁷ Vendar se tiskarskim kapacitetam v državni tiskarni denarja (Gosznak), ki so bile zadolžene za proizvodnjo bankovcev, ni uspelo prilagoditi inflacijskim razmeram. To se je marca 1992 odrazilo v pomanjkanju denarja in neizplačilu pokojnin, štipendij in plač delavcem. Nekateri obrati so zato poskušali kompenzirati z različnimi življenjskimi dobrinami, presežek katerih se je prodajal na črnem trgu, ki je v tem času cvetel (Medvedev, 2000, str. 20–22).

dogajali prenos kapitala in kapitalski odlivi iz države, saj so se profiti posameznikov prelivali v zahodne banke in finančne institucije. Devize so v veliki meri služile uvozu posameznih dobrin, kar je še dodatno oslabilo domačo proizvodnjo. Korupcija je enormno porasla, cene surovin in naravnih bogastev so bile izredno nizke, hkrati pa tudi nadzor nad razpolaganjem z njimi in nadzor nad državnimi mejami, ki so bile izrazito prepustne. To je vplivnim posameznikom omogočilo nenadzorovano trgovanje z naravnimi bogastvi, profite pa si je razdelila peščica vpletenih, največkrat tudi državnih uradnikov. Iz Ruske federacije je brez nadzora odtekalo na deset tisoč ton različnih surovin, kar je bilo celo v najtežjih časih Sovjetske zveze praktično popolnoma nemogoče. Do konca leta 1992 se je situacija še poslabšala, saj so se težke ekonomske razmere začele izrazito odražati v zdravstvu, šolstvu, znanosti, kulturi itd. Prav tako pa so se v izredni krizi znašle tudi oborožene sile, saj je bila vojska na robu razpada. To se je odražalo v vse manjši podpori Jelcinu in načelom »westernizacije« ter neoliberalizma in s tema povezani liberalni demokratizaciji v ruski družbi in politiki (Medvedev, 2000, str. 20–22).

Neoliberalne reforme, ki naj bi skozi proces »westernizacije« v postsovjetsko Rusijo prinesle »vrednote Zahoda«, so rusko družbo pahnilo v stanje, ki je namesto na razvoj in razcvet, spominjalo na prvine barbarstva. Kljub temu da je Jelcin kot vodilna politična postsovjetska figura še vedno užival vsaj sorazmerno politično podporo, pa je ta padala liberalnemu bloku, imenovanemu Ruski izbor (*Russia's choice*), kar se je odrazilo tudi na volitvah leta 1993. Jelcinov režim je sicer uspešno premagal oziroma preživel vse politične krize, ki jih je ustvaril sam. Zaradi nasprotovanja Jelcinovim reformam s strani parlamenta se je predsednik odločil »braniti demokracijo« in principe neoliberalizma tudi z vojaško intervencijo. Intervencija proti poslancem Vrhovnega sovjeta se je končala s tankovskim obstreljevanjem zgradbe parlamenta oziroma t. i. »Bele hiše« (Kagarlitsky, 2002, str. 84–85), kar bomo še podrobneje pojasnili.

Jelcinove reforme so bile večkrat v neskladju z zakonodajo in zato izvršene z dekreti, s čimer je predsednik želel obiti voljo parlamenta vselej, ko pri svojih političnih odločitvah ni imel zadostne podpore²⁷⁸. Prizadeval si je za ustavno spremembo, ki bi mu zagotovila večjo izvršilno moč. Do tedaj je bila namreč oblast razmeroma uravnoteženo razdeljena med predsednikom države in parlamentom. Spor med tema vrhovnima institucijama, poznan tudi kot ruska ustavna kriza, je vrhunec dosegel 21. septembra 1993. Ker Jelcin ni dosegel soglasja s parlamentom

²⁷⁸ Leta 1993 je Jelcin sicer preстал grožnjo z nezaupnico, vendar pa je pri tem moral oditi arhitekt in vodja ekonomske liberalizacije, premier Gajdar, ki je bil zamenjan z Viktorjem Černomirdinom (Thompson, 2008, str. 249–350).

oziroma *sovjetom*, je želel le-tega razpustiti in razpisati volitve z željo po drugačni politični zastopnosti v lastno korist. Hkrati pa je želel omejiti oblast in politično moč tega organa, legitimnost česar je utemeljeval s predhodnim, aprilskim referendumom. Takšnim predsednikovim potezam se je močno uprlo okoli 200 izvoljenih delegatov s sovjetskim veteranom afganistanske vojne Aleksandrom Ruckojem v vlogi podpredsednika parlamenta in Ruslanom Hazbulatovom (Thompson, 2008, str. 249–350; Kagarlitsky, 2002, str. 89) na čelu.

Ti so zasedli stavbo »Bele hiše«, Jelcinovo odločitev o razpustitvi parlamenta pa razglasili za nično. Hkrati pa so pričakovali tudi množično vstajo in podporo ljudstva. Uporniki so zasedli tudi glavno televizijsko hišo *Ostankino* in mestno hišo. Obkolila jih je vojska, hkrati pa so bili odrezani od osnovnih logističnih sredstev. Naslednje dni so se začele zbirati množice tako podpornikov kot tudi nasprotnikov, ki so 3. oktobra prebile kordon varnostnih sil. Jelcin je izdal ukazal o posredovanju vojske, zato so tankovske enote začele obstreljevati zgradbo parlamenta. V nastalih spopadih je bilo ubitih skoraj 200 ljudi, uporniški delegati pa so bili aretirani. Kljub pričakovanju se konflikt ni razplamtel v vesplošen množičen upor, Jelcin pa je za december 1993 razpisal nove parlamentarne volitve. Teh se je udeležilo 54,8 odstotka volilnih upravičencev od 106 milijonov vseh registriranih, ki so z 58 odstotki podprli novo ustavo. Ta je znatno okrepila moč predsednika države, ki je odslej imenoval premiera in ministre ter imel izrazito večjo moč v domači in zunanji politiki. V posebnih okoliščinah pa je pridobil tudi pravico razpustitve spodnjega doma oziroma dume in vladal z dekreti (Thompson, 2008, str. 349–350).

7.2.3 Koncentracija ekonomske in politične moči v rokah *oligarhov*

Proces ekonomske in družbene tranzicije, najmočneje izražen skozi procese **liberalizacije** in **privatizacije**, je predstavljal izredno priložnost za koncentracijo ekonomske in politične moči v rokah peščice (Shlapentokh, 2007, str. 63–64).

Prva faza **načrtovane privatizacije** ruskega gospodarstva se je zaključila sredi leta 1994, država pa je pri tem izgubila pretežni del svoje regulatorne vloge. Ta je oslabila do te mere, da ob radikalnih strukturnih prelomih in na primer procesu razpadanja vojske, zdravstva, sociale ipd. ni bila več zmožna izpeljati niti aдекватne davčne politike, ki bi vsaj deloma stabilizirala proračun in omogočila delovanje najosnovnejših funkcij države. Sledila pa sta tudi dva pomembna dogodka, ki sta katastrofalno sliko ruske tranzicije še poglobila: prva čečenska

vojna²⁷⁹ (začne se konec leta 1994) in ruske predsedniške volitve (1996). Oba sta posredno in neposredno še dodatno pripomogla h koncentraciji kapitala v rokah peščice: prva čečenska vojna je vplivala na vse manjšo javno podporo predsedniku Jelcinu, zaradi česar je moral na prihajajočih volitvah poiskati podporo ekonomsko najmočnejših subjektov – nastajajoče ekonomske elite, imenovane *oligarhi* (Pirani, 2010, str. 33–34).

Pri ruski privatizaciji si lahko zastavimo eno temeljnih vprašanj, ki ključno determinirajo celoten družbeni in politični potek tranzicije in razvoja Ruske federacije v 90. letih in kasneje: od kod kapitalski peščici *oligarhov* zadostna finančna sredstva za prevzem lastništva pretežnega in najbolj vitalnega dela ruskega gospodarstva ob predpostavki, da je bila Sovjetska zveza utemeljena na egalitarnih ekonomskih principih, ki so onemogočali nekontrolirano prekomerno bogatenje posameznikov?

Proces ruske tranzicije je bil daleč od tistega, kar si predstavljamo kot normalno in uspešno družbeno ter politično transformacijo, ki bi se ustalila v progresivni in razmeroma stabilni formi tržnega kapitalizma ter zastopala visoko stopnjo vključenosti najširših ljudskih interesov v zdravem konceptu liberalne demokracije²⁸⁰. Zato je pri analizi ruske demokracije vprašanje postsocialistične prvobitne akumulacije kapitala v rokah ozke peščice ljudi oziroma t. i. elit še kako smiselno in pomembno. Poleg dramatičnih ekonomskih učinkov je imela takšna oblika implementacije tržnega kapitalizma tudi izreden učinek na zavest ruske družbe: ker se je kapitalizem v Ruski federaciji plasiral skupaj s prvimi »westernizacije« in »demokratizacije«, se je to odrazilo v še dodatnem skepticizmu do »zahodnih vrednot« že tako do Zahoda sumničave družbe (Fortescue, 2006, str. 40–41). To pa se ob vprašanju »ruskega dostojanstva²⁸¹« v ruski politiki in prevladujočem javnem mnenju odraža še danes.

Rusko politično tranzicijo je zaznamovala močna prepletenost gospodarskih in političnih struktur ter tovrstnih elit, kar lahko povzamemo v geslu poslovne sheme Vladimirja Potanina, imenovane »**posojilo-za-delnice**«: Potanin, ki je bil eden od politično in poslovno najbolj povezanih ruskih bankirjev, je leta 1995 predlagal zakup nafte in drugih naravnih bogastev v zameno za državna posojila, kar je Čubajs kot eden ključnih ljudi Jelcinove privatizacije

²⁷⁹ Čečensko vprašanje in vprašanje južnega Kavkaza je natančneje pojasnjeno v poglavju, ki se navezuje na etnična, vojaška in obrambna vprašanja, vezana za Rusko federacijo (Pirani, 2010, str. 33–34).

²⁸⁰ Vprašanje koncepta liberalne demokracije smo analizirali v teoretskem delu, tu pa pride do izraza dilema razmerja med stopnjo zastopanosti kapitalskega principa in demokratičnega ob tovrstnem kapitalistično-demokratičnem konsenzu (Fortescue, 2007, str. 40–41).

²⁸¹ Koncept človekovega dostojanstva in identitete je podrobneje predstavljen v poglavju, vezanem za politično kulturo.

odobril. Strategija pa je bila praktično implementirana septembra 1995. Postopki pridobivanja posojil na ta način so bili netransparentni, krog sodelujočih tujih in domačih akterjev pa je bil neutemeljeno zožen po meri elit: sodelujoči so bili izbrani na osnovi političnih in ekonomskih vezi z odločujočimi. Najpomembnejše pri tem pa je, da večina posojil te vrste ni bila nikoli vrnjena (Pirani, 2010, str. 33). Zato bomo izpostavili nekaj ilustrativnih primerov, ki bodo dobili tudi podrobno umestitev v ekonomski in politični kontekst. Eno od najodmevnejših tovrstnih afer, ki je dobila epilog v času Putina, predstavlja primer Yukosa s Hodorkovskim na čelu. Najpomembnejšo politično vlogo, od česar so bile odvisne celo ruske volitve za predsednika države avgusta 1996, pa sta imela *oligarha* in medijska mogotca Berezovski in Gusinski²⁸².

Tovrstna privatizacija je ustvarila in prek zasebnega lastništva v rokah peščice koncentrirala tudi izredno **politično moč**. Takšna »nebrzdana kriminalizacija gospodarstva in politike²⁸³« je v nekaterih posameznih elementih spominjala celo na fevdalni sistem carske Rusije. Namesto carske oblasti, ki je ruski aristokraciji oziroma *bojarjem* podeljevala pravice do razpolaganja s posestvi v zameno za lojalnost v svojevrstni obliki patronaže, je bila v tranzicijski Rusiji pomembna povezanost »*bojarskih* kapitalističnih struktur« s političnimi strukturami oziroma centralno politično oblastjo. Če primera fevdalne Rusije in tranzicijsko-kapitalistične strukture analiziramo v abstraktnih teoretskih formah, ugotovimo, da so največje razlike predvsem tehnične narave. V obeh primerih je (zasebna) ekonomska dimenzija ključno povezana s politično in od nje tudi eksistencialno odvisna, kar se odraža z relacijo »**moč in lastništvo**«

²⁸² Mihail Hodorkovski je vodil podjetje »Menatep group«, prek katerega je na špekulativen način v okviru posla, vrednega 860 milijonov dolarjev, sam vzpostavil lastništvo nad 33 odstotki podjetja Yukos, še dodatnih 45 odstotkov podjetja pa je dobil v zakup. Sam iniciator strategije »posojilo za delnice« Vladimir Potanin je tako vzpostavil lastništvo nad 51 odstotki naftne družbe Sidanco v vrednosti 125 milijonov dolarjev in dodatnimi 38 odstotki lastništva podjetja »Norilsk Nickel« v vrednosti 170 milijonov dolarjev. To podjetje je veljalo za največjega proizvajalca niklja, platine in paladija na svetu. Tudi izvorni matematik in kasneje prodajalec avtomobilov Boris Berezovski je na osnovi te posojilne sheme pridobil 51 odstotkov naftne družbe »Sibneft« v vrednosti 100 milijonov dolarjev. Berezovski pa je pomemben tudi zato, ker je postal med letoma 1993 in 1994 pomemben član Jelcinovega t. i. »notranjega kroga« in iniciator pakta *oligarhov*, imenovanih »Davos pakt«, ki so odigrali ključno vlogo na prihajajočih predsedniških volitvah. Pomembno je izpostaviti tudi zahodno podporo Berezovskemu, ki ga je pomembni del mednarodne skupnosti videl kot najverjetnejšega Jelcinovega naslednika. Afera »posojila za delnice« je sicer odnesla Čubajsa, drugi ključni *oligarhi* pa so ob iniciativi Berezovskega uspeli premostiti svoja medsebojna individualna trenja in strniti sile s ciljem podpore Jelcinovi ponovni izvolitvi na predsedniških volitvah junija 1996. Pri tem pa sta imela še posebej pomembno vlogo medijska mogotca Berezovski in Vladimir Gusinski, ki sta nadzirala dve najpomembnejši nacionalni televizijski postaji. Berezovski je nadziral ORT, Gusinski pa NTV, kar se je pokazalo kot ključno orožje v boju z Genadijem Zjuganovom, ki je bil na čelu najmočnejše, sicer komunistične opozicijske stranke (Pirani, 2010, str. 33–34).

²⁸³ Tovrstno poimenovanje je uporabil župan Moskve Jurij Lužkov, podobno pa tudi vodja politične stranke »Yabloko« Grigorij Javlinski (Hedlund, 2000, str. 252–253).

oziroma »moč in denar«. Za tovrstna razmerja pa se uporablja tudi izraz »plenilski kapitalizem« (Hedlund, 2000, str. 252–253).

Podobnosti s fevdalnim sistemom carske Rusije ugotavlja tudi Shlapentokh (2007, str. 63–65) in ob tem izpostavi vprašanje **prvobitne akumulacije kapitala** novih ekonomsko-političnih elit oziroma *oligarhov*. Tako fevdalni gospodje srednjega veka kot tudi na novo vzpostavljene elite ruske tranzicije so imeli sicer zelo različno poreklo. Tovrstne elite so predstavljale del nomenklature²⁸⁴, ki je preživela razpad Sovjetske zveze in pri tem izkoristila svojo politično pozicijo in politično moč. To so bili bodisi nekdanji *aparatchiki* sovjetske komunistične partije ali komunistične mladine (*komsomol*) bodisi njihovi otroci, sorodniki, prijatelji, sodelavci²⁸⁵. Pri prvobitni koncentraciji kapitala in moči pa je igrala glavno vlogo ruska tranzicijska oblast oziroma Kremelj. Že pred prvo fazo planirane privatizacije²⁸⁶, tj. ob koncu Sovjetske zveze, se je začela t. i. **spontana privatizacija**, za katero se je hitro ugotovilo, da ne koncentrira kapitala na način, ki bi bil ugoden za politično elito. Takšna oblika privatizacije se je morala zato zaustaviti, nadaljnje faze pa so prešle pod nadzor Kremlja. Centralna oblast je s **prvo fazo načrtovane (množične) privatizacije** prek različnih metod izbrancem omogočila dostop do zasebnega lastništva in jim po potrebi zagotovila tudi zadostna sredstva. Ti pa so ji usluge na različne načine tudi vračali.

Rusko ekonomsko tranzicijo lahko v okviru procesa privatizacije razdelimo v tri pomembne faze (Fortescue, 2006, str. 43–60):

- **(I) spontana privatizacija** se je odvijala ob koncu Sovjetske zveze in v zelo zgodnji fazi Jelcinovega prevzema oblasti (torej konec 80. in v začetku 90. let);
- **(II) prva faza množične privatizacije** je temeljila na Gajdarjevem planu o privatizaciji ruskega državnega gospodarstva z razdelitvijo privatizacijskih certifikatov državljanom (ta se je začela leta 1992 in uradno zaključila junija 1994) (Kort, 2004, str. 144);
- **(III) druga faza množične privatizacije** je bila zaznamovana s Potaninovim načrtom, imenovanim »posojilo-za-delnice« (leto 1995).

²⁸⁴ Ali pa so bile vsaj stimulirane s strani le-te (Shlapentokh, 2007, str. 63–65).

²⁸⁵ V družbeni in ekonomski liberalizaciji in privatizaciji so videli osebne priložnosti tako Jelcin (s svojo družino) kot tudi njegovi sodelavci in tisti, »nominirani« s strani slednjih (Shlapentokh, 2007, str. 63–65).

²⁸⁶ To se je dogajalo v času Gorbačovovih reformnih poskusov transformiranja sovjetskega socializma.

Principi in metode sovjetske **(I) spontane privatizacije** so bili različni. S predsedniškimi dekreti je bilo na ta način privatizirano nekaj večjih podjetij²⁸⁷. Pri manjših pa je vodstvo ustanovilo zasebno podjetje, prek katerega so bili uporabljeni oziroma kanalizirani prihodki državnega podjetja za nakup deležev istega podjetja. V drugih primerih je vodstvo za nakup pridobilo kredite komercialnih bank, s katerimi so imeli vodilni menedžerji dobre vezi, sredstva podjetja pa so bila uporabljena kot garancija pri kreditu. V obeh primerih so bili vodilni v podjetju tisti, ki so pridobili največjo osebno korist. Kljub temu pa je bil delež delnic največkrat na voljo tudi zaposlenim. V tej fazi privatizacije se ni formiral nihče od vsaj ključnih in odmevnih *oligarhov*²⁸⁸, ki so bili kasneje resneje vključeni tudi v vrhovno politično dimenzijo. Odsotni so bili bodisi zaradi narave poteka privatizacij bodisi zaradi njihove osebne odsotnosti v menedžmentu podjetij, privatiziranih na ta način. Ta oblika privatizacije je bila zaustavljena kmalu po Jelcinovem prevzemu oblasti.

Prva faza množične privatizacije (II) pa je imela cilj le-to izvesti vodeno in hitro. Slednje je bilo pomembno predvsem zaradi vse večje politične organiziranosti tistih, ki so ji nasprotovali. Ko so nasprotniki privatizacije ugotovili, da je ta neizbežna, so zahtevali uravnoteženo in družbeno pravično privatizacijo. Najmočnejšo alternativno idejo liberalni privatizaciji je s strani socialistične opozicije predstavljala metoda kolektivnega lastništva zaposlenih v podjetju²⁸⁹. Ideja opozicije ni uspela, namesto nje pa je bila izpeljana neoliberalna strategija privatizacije prek privatizacijskih certifikatov. Ta je imela tudi izredno močno populistično komponento, saj je ljudem zvenelo navdušujoče, da bo celotno državno premoženje – kljub privilegiranemu položaju t. i. »rdečih direktorjev« – prek lastniških certifikatov razdeljeno med prebivalstvo. Tej fazi pa je sledila še **druga faza množične privatizacije (III)**, ki je omogočila koncentracijo²⁹⁰ kapitala v rokah kasneje politično in ekonomsko najmočnejših *oligarhov* (Fortescue, 2006, str. 45–60) – njihovo politično vlogo bomo še podrobneje analizirali v nadaljevanju.

Izredno pomembno vlogo pa so predstavljali tudi mediji. S koncem sovjetskega socializma in zatonom neposrednega državnega lastništva nad celotnim gospodarstvom je »tržna«

²⁸⁷ Med te sodijo na primer giganti avtomobilske industrije AvtoVAZ, GAZ in KamAZ (Fortescue, 2007, str. 43–60).

²⁸⁸ Razmeroma intenzivno sta bila v proces spontane privatizacije vključena le Alekperov in Bogdanov (Fortescue, 2006, str. 44).

²⁸⁹ To bi potekalo brez možnosti individualnega lastništva, kar bi služilo kot varovalo odlivu sredstev iz podjetij, če bi posamezni zaposleni iz različnih vzrokov potencialno zapustili podjetje (Fortescue, 2006, str. 45–60).

²⁹⁰ Slednja je potekala prek opisanega Potaninovega koncepta »posojilo-za-delnice« (Fortescue, 2006, str. 45–60).

manipulacija pogojev in okolja delovanja ter poslovanja postala eno najmočnejših političnih orožij postsovjetske družbe, pri čemer so bili mediji še posebej pomemben akter²⁹¹. Tisti, ki so bili v skladu z obstoječo vladajočo politiko in interesi vladajočih elit, so bili tudi poslovno ustrezno stimulirani, ostali pa ravno obratno. Situacija pa je še bolj zapletena, ker tako interesi političnih struktur (centralnih in regionalnih) in ekonomskih akterjev kot tudi posameznih medijev niso vedno neposredni in očitni, temveč se prepletajo tudi z interesi različnih zunanjih akterjev. Obdobje pred drugimi predsedniškimi volitvami (1995–1996) je za ruske medije predstavljalo čas izrednih pritiskov in preizkušenj, kjer izpostavimo na primer različne oblike groženj in pritiskov, prekinitve oddajanja²⁹², onemogočanje in oteževanje financiranj itd. (Koltsova, 2006, str. 47–51). Ekonomske elite so prek kapitalskih centrov moči in medijev odigrale ključno vlogo tudi v primeru predsedniških volitev (1996), kar pojasnujemo v nadaljevanju.

Čeprav je Jelcin intenziviral svojo oblast in moč predsednika države skozi ustavno spremembo oziroma t. i. »tretjo republiko« na osnovi parlamentarnih volitev decembra 1993, pa to ni prispevalo k zaježitvi družbene in politične krize v Ruski federaciji. Ravno obratno, ta se je le še poglobljala in vse bolj zapletala. Nasilna razpustitev predhodne sestave parlamenta je pustila posledice tako med ljudmi kot tudi med različnimi političnimi akterji. Na parlamentarnih volitvah je bilo sodelovanje onemogočeno določenim izmed njih, prav tako je bilo tudi nekaj politikov zaprtih. Ogorčenost pa se je čutila tudi med ruskim prebivalstvom. Poleg vsega se je poglobljala tudi ekonomska kriza, dodaten zelo pomemben negativen impulz pa je predstavljala še neuspešna prva čečenska vojna. Jelcin, čigar zdravstveno stanje je vse bolj pešalo, je razglasil ponovne parlamentarne volitve v decembru 1995, pol leta pred predsedniškimi volitvami (1996). Parlamentarne volitve so med drugim služile tudi kot dober test javnega mnenja. Na predhodnih volitvah, ki so sledile nasilni razpustitvi parlamenta, so Jelcinove politične sile dosegle nezadovoljiv rezultat, politično krizo pa je takrat najbolje izkoristila populistična

²⁹¹ V postsovjetski Rusiji je, podobno kot v vseh državah z močnim državnim ekonomskim sektorjem, pomemben dejavnik privatizacije predstavljala vsa medijska infrastruktura – tako materialna infrastruktura kot tudi človeški resursi. Vsi na novo vzpostavljajoči se zasebni mediji so bili v velikem, tako kapitalskem in infrastrukturnem kot tudi človeškem deficitu, čemur pa so bili še posebej podvrženi manjši, regionalni mediji (Koltsova, 2006, str. 47–51).

²⁹² To je bilo največkrat utemeljeno z različnimi finančnimi vzroki in birokratskimi omejitvami, kot na primer z vprašanji licenc, registracij ipd. Problematika izdaje dovoljenj, licenc in registracij je bila še posebej priročna za omejevanje delovanja političnim strukturam neugodnih medijev: kompleksno rusko birokracijo je bilo izredno preprosto uporabiti skoraj proti komur koli tudi skozi takratne obstoječe legalne forme, tovrstni pritiski pa so bili kljub temu največkrat samozavestno in učinkovito uporabljeni kar brez vsake utemeljene pravne osnove (Koltsova, 2006, str. 47–51).

Liberalnodemokratska partija Rusije (LDPR) pod vodstvom kontroverznega nacionalista Vladimirja Žirinovskega (Medvedev, 2000, str. 203–204).

Tabela 7.4: Rezultati volitev v rusko dumo 12. decembra 1993

Politična stranka	Delež glasov (v %)	Politična pozicija
Liberalnodemokratska partija Rusije (LDPR)	22,92	Nacionalistična
Ruski izbor	15,51	Vladna
Komunistična partija Ruske federacije (KPRF)	12,40	Socialistična
Ženske Rusije	8,13	Centristična
Agrarna partija Rusije	7,99	Socialistična
Yabloko	7,86	Liberalna
PRES	6,37	Liberalna
Demokratska partija Rusije	5,52	Centristična
Ostali	13,30	
Volilna udeležba	54,37	

Vir: Colton (2000, str. 36, 231)

Jelcinov načrt okrepitve politične moči v dumi pa se ni obnesel. Ravno nasprotno, okrepili so se komunistične partije in nacionalisti²⁹³. Komunistična partija je sicer ves čas ostro

²⁹³ Na parlamentarnih volitvah decembra 1995 je največji uspeh požela Komunistična partija Rusije s skoraj 23 odstotki (skupno 149 mest, tj. 22,3 odstotka, od tega dodatno 58), Liberalnodemokratska partija Rusije je prejela dobrih 11 odstotkov glasov (+ dodatno še eno mesto). Stranka takratnega premiera Viktorja Černomirdina »Naš dom je Rusija« je prejela 10 odstotkov glasov (+ dodatno še 10 mest), stranka Grigorja Javlinskega »Yabloko« pa je dobila skoraj 7 odstotkov glasov (+ dodatno še 14 mest). Zanimivost volitev je bila tudi množica razdrobljenih strank, ki so skupaj tvorile skoraj 50 odstotkov glasov, vendar zaradi izredne razpršenosti in majhnih deležev niso prestopile praga parlamenta. Iz tega so sledili prerazporeditev mest in dodatna mesta strankam, kot smo označili z »dodatno«. Od skupno 450 sedežev je zato 21 mest pripadlo tudi »Agrarni stranki«, stranki »Moč ljudem« 10 mest, »Demokratski izbiri Rusije« 10 mest, »Kongresu ruskih komunistov« pet mest in »Ženskam Rusije« tri mesta. Poleg tega je mesto v dumi pripadlo tudi 76 posameznikom. Kar nekaj izmed njih se je združilo s Komunistično partijo Rusije, ki je imela tako v dumi skupno 212 sedežev (Shoemaker, 2006, str. 81–82).

nasprotovala ekonomskim reformam in privatizaciji, vendar je kljub temu našla skupni jezik z Jelcinovo oblastjo. Predsednik je razumel jasno sporočilo ruskih volivcev in razmeroma zajezil nadaljevanje reform, kar je pospremil z odstavitvijo nekaj ključnih reformistov, kot so bili na primer Anatolij Čubajs, Sergej Šahraj in Andrej Kozirjev (Shoemaker, 2006, str. 81–82).

Tabela 7.5: Rezultati volitev v rusko dumo 17. decembra 1995

Politična stranka	Delež glasov (v %)	Politično pozicioniranje
Komunistična partija RF	22,73	socialistično
Liberalnodemokratska partija RF	11,40	nacionalistično
Naš dom je Rusija ²⁹⁴	10,33	vladna
Yabloko	7,02	liberalna
Drugi (razpršeni glasovi)	48,52	
Volilna udeležba	64,38	

Vir: Colton (2000, str. 36, 232)

Tabela 7.6: Primerjava volilnih rezultatov glede na politično pozicioniranje strank

Politično pozicioniranje	1993	1995
vladna	15,51	10,33
liberalna	18,76	16,83

²⁹⁴ Stranko »Naš dom je Rusija« je vodil Viktor Černomirdin, ljudje pa so ime stranke hitro satirično popačili v »Naš dom je Gazprom«, kar ilustrativno prikazuje povezavo vladajoče oblasti in ekonomskih struktur. Čeprav je Černomirdin nadaljeval na mestu premiera Ruske federacije, je končni volilni rezultat predsedniških volitev zanj predstavljal velik poraz. Največji srd Jelcina pa je bil usmerjen na svetovalca premiera Anatolija Čubajsa, enega ključnih ljudi ruske privatizacije. Z besedami, ki so postale geslo opravičevanja katastrofalne privatizacije (»za vse je kriv Čubajs«), je želel sebe in svoje najožje administracije oprati krivde za slabe ekonomske razmere (Aslund, 2007a, str. 165).

centristična	18,29	14,59
nacionalistično	22,29	20,04
socialistično	20,39	32,84
ostali	0	2,54
proti vsem	4,22	2,83

Vir: Colton (2000, str. 234)

Ekstremno nizko podporo pa je javno mnenje kazalo tudi Jelcinu kot predsedniku države. Pozornost od resnih problemov je želel odvrniti z vojno v Čečeniji, s katero si je primarno želel vrniti ugled, vendar pa je bil učinek ravno obraten: prva čečenska vojna je katastrofo predstavljala v vsakem pogledu, Jelcinu pa sta ugled in naklonjenost vse bolj padala. Kljub vsem dilemam prihajajočih predsedniških volitev (1996), in čeprav se je sprva odločil za nacionalistično držo branjenja ruske državnosti in nacionalnosti, se je marca (1996) spreobrnil v borca za »mir, stabilnost, napredek in dobrobit Rusije«²⁹⁵. Bistvena pa je bila spretna uporaba vseh političnih in ekonomskih struktur, ki so bile na voljo centralni oblasti za onemogočenje in diskreditiranje vseh ostalih predsedniških kandidatov. Pri tem so bili še posebej pomembni ekonomska in medijska moč *oligarhov* ter uporaba in nadzor državnih in državno nadzorovanih resursov. Jelcin je imel tudi podporo mednarodnih organizacij in mednarodne skupnosti – časovno precizno dogovorjeno mednarodno finančno pomoč je Ruska federacija prejela ravno ob pravem času, kar je prispevalo k dodatnemu ponovnemu dvigu Jelcinove kredibilnosti v očeh ljudi (Breslauer, 2002, str. 214–215).

²⁹⁵ Pri tem je izvedel spreten maneuver predstavitve najnevarnejšega kandidata Komunistične partije Genadija Zjuganova kot »povratnika v totalitarizem«, sebe pa kot antikomunističnega in celo antistalinističnega borca, ki bo poskrbel, da se časi komunizma ne bodo vrnili. Hkrati pa je obljubil tudi konec vojne v Čečeniji in v skladu s tem že v času predvolilne kampanje odprl mirovna pogajanja s čečenskimi silami (Breslauer, 2002, str. 214–215).

Tabela 7.7: Povzetek ankete, izvedene s strani Moskovskega biroja za uporabne sociološke raziskave v januarju 1996 in objavljene v časopisu Segodnja 17. julija 1996

Anketno vprašanje	Jelcin	Zjuganov
Kateri predsednik bi po prevzemu oblasti bolje zajezil inflacijo?	8,4 %	24,8 %
Kateri predsednik bi po prevzemu oblasti hitreje stabiliziral ekonomsko stanje v državi?	7,9 %	21,8 %
Kateri predsednik bi prvi zaustavil vojno v Čečeniji?	6,1 %	15,4 %
Kateri predsednik bi hitreje rešil problem kriminala?	6,0 %	16,0 %
Kateri predsednik bi hitreje uredil vprašanje zdravstva?	8,1 %	30,6 %
Živite bolje zdaj (januar 1996) ali pred <i>perestrojko</i>?		
Zdaj živim bolje.	Pred <i>perestrojko</i> sem živel/-a bolje oziroma veliko bolje.	Ni bistvene razlike.
15 %	68 %	14 %

Vir: Medvedev (2000, str. 215–216).

Vladajočim ruskim političnim in ekonomskim strukturam, podobno pa tudi tistim, ki so delovale zunaj Ruske federacije, so parlamentarne volitve (1995) predstavljale le še dodatno potrditev, da se morajo v skupnem boju proti najmočnejšemu opozicijskemu rivalu in po napovedih tudi najverjetnejšemu zmagovalcu Genadiju Zjuganovu združiti prav vsi. Kandidat »Bloka ljudskih patriotskih sil Rusije« (pod primatom Komunistične partije Ruske federacije) je zastopal striktna antiprivatizacijska komunistična in patriotska stališča, ki so ogrožala obstoječo oblast, enako pa tudi kapitalske elite, ki so se prek te napajale. S tem pa bi bili neugodni tudi za tuje kapitalske strukture. Januarja (1996) je imel Zjuganov okoli 20 odstotkov

podpore, medtem ko je ta Jelcinu²⁹⁶ drastično padla na le šest odstotkov. Tudi Černomirdinova vloga je bila zaradi slabega rezultata na parlamentarnih volitvah oslABLJENA, Jelcinova administracija pa je začela organizirati kampanjsko ekipo ob asistenci dveh pomembnih predstavnikov predsednikovih varnostnih struktur²⁹⁷. To sta bila vodja Jelcinovega varovanja Koržakov in šef takratne obveščevalno-varnostne organizacije FSB Mikhail Barsukov. Od februarja 1996 dalje je bilo sodelovanje najpomembnejših *oligarhov*, ki so se začeli konstantno in organizirano srečevati, vse bolj intenzivno. Pomembno komunikacijo z bolnim predsednikom pa je predstavljala tudi Jelcinova hči Tatjana Djačenko, ki je znotraj predsednikovega »ozkega kroga« zavzemala vse pomembnejše mesto (Aslund, 2007a, str. 164–166).

Oligarhi, ki so se sicer že leto dni po predsedniških volitvah (1997) srdito spopadli za lastno ekonomsko blaginjo, na primer v primeru nadzora in lastništva nad največjim komunikacijskim holdingom v Rusiji *Svyazinvest*, so se zelo hitro poenotili glede podpore Jelcinu (1996) in popolne pomoči pri organiziranju kampanje ter komunikacijskih in medijskih kanalov. T. i. »kampanjski komite« je pod vodstvom s funkcije svetovalca ministra odstavljenega Čubajsa sestavljalo 13 najvplivnejših in gospodarsko najmočnejših *oligarhov*, ki so ekonomsko in medijsko obvladovali pretežni del takratnega ruskega družbenega in političnega prostora. Do vstopa *oligarhov* v predsedniško tekmo se je zmaga obetala vodji komunistov Zjuganovu, kar pa bi za *oligarhe* predstavljalo dramatičen konec²⁹⁸. V zahvalo za podporo je Jelcin med

²⁹⁶ Jelcin, ki ga je poleg vseh neuspehov in kriz Ruske federacije vse močnejše pestila tudi bolezen, je svojo kandidaturo javno razglasil 15. februarja 1996. To pa se je v tistem trenutku mnogim zdela absurdna in nerazumna poteza (Aslund, 2007a, str. 164–166).

²⁹⁷ Pomembno pa je omeniti tudi vprašanje oboroženih sil Ruske federacije. Kljub uspehu nasilnega posredovanja proti parlamentu in tankovskim obstreljevanjem »Bele hiše« (1993) je Jelcin ves čas vladal v latentnem strahu pred vojaškimi strukturami in morebitnim vojaškim državnim udarom. Poleg slabih ekonomskih razmer je bil to tudi eden glavnih vzrokov, da je predsednik vojaške strukture ves čas vladanja vzdrževal v nekakšni nevtralizirani poziciji. To je realiziral prek investicijske in finančne podhranjenosti vojske, kar se je kazalo tako pri plačah kot tudi pri opremljenosti in oborožitvi. Veliko več pozornosti in sredstev pa je namenil sebi zvestim varnostnim strukturam, kakršne so predstavljale sile notranjega ministrstva. Te so bile namreč podrejene neposredno njemu kot predsedniku, enako pa tudi predsedniška garda, ki je štela okoli 50.000 pripadnikov. Veliko ključnih ljudi v oboroženih silah Ruske federacije je razpad Sovjetske zveze doživljalo kot katastrofo, iz česar je izviral na eni strani tudi njihov odpor do Jelcina in na drugi njegovo nezaupanje v vojsko. Jelcin je najvišje pripadnike vojske želel pridobiti na svojo stran tudi tako, da jim je omogočil delovanje znotraj različnih kriminalnih aktivnosti. Velikanska sovjetska vojska v prvotnem obsegu 186 divizij je padla na eno tretjino te strukture, tudi ta delež pa je bil zaradi investicijske podhranjenosti, nevezdrževanja in slabe opreme v veliko majšem obsegu pripravljen na bojno dejavnost. Na drugi strani pa so sile notranjega ministrstva leta 1996 zrasle na 29 divizij in 15 brigad ter po bojnih kapacitetah v stanju pripravljenosti celo presegle rusko vojsko. Za polovico pa se je povečal tudi obseg pripadnikov policije (Kozt in Weir, 2007, str. 261).

²⁹⁸ Prelomne predsedniške volitve (1996) so bile zanje eksistenčnega vprašanja tako v ekonomskem kot tudi političnem smislu, podpora Jelcinu pa vitalnega pomena za njihov finančni, najverjetneje pa tudi fizični obstoj. Enormni finančni imperiji *oligarhov* in pravkar denacionalizirano rusko gospodarstvo bi bilo pod oblastjo

sedem²⁹⁹ najzvestejših razdelil najvitalnejše nacionalne resurse v obliki virov surovin oziroma naravnih bogastev, gospodarskih subjektov in medijev. Poleg ekonomskih privilegijev pa so sledili tudi politični³⁰⁰ (Goldman, 2003, str. 1).

Kampanja³⁰¹ je bila uradno izpeljana v skladu z vsemi »zahodnimi standardi in sprejemljivimi kampanjskimi triki«. Zanj naj bi bilo porabljenih okoli tri milijone dolarjev sredstev, kolikor je znašala tudi zakonska omejitev. Realna številka Čubajsove ekipe, katere jedro je bilo javnosti razmeroma neznano, pa je po navedbah Aslunda (2007a, str. 167) ob sklicevanju na vir Klebnikova (2000, str. 220) znašala okoli 600 milijonov dolarjev³⁰², medtem ko drugi (Kotz in Weir, 2007, str. 262) vsa sredstva, namenjena kampanji, ocenjujejo celo na nekje med 700 milijonov in dve milijardi dolarjev. Komunistična partija ni imela nikakršne možnosti za porabo več sredstev od zakonsko predpisanih, tudi če bi to želela. Zaradi hkratne medijske blokade so bili ljudje o programu Komunistične partije v največji meri seznanjeni le na raznih političnih zborovanjih po državi³⁰³ (Kotz in Weir, 2007, str. 262–263).

Pomembna pa ni bila le mogočna kapitalska moč virov »iz sence« – izredno pomembno vlogo sta predstavljal tudi medijska podpora Jelcinu in hkratna medijska blokada drugih protikandidatov, posebej favorita Zjuganova. Čeprav je KPRF štela okoli pol milijona aktivnih članov in kljub temu da so bili v medijskem prostoru podrejeni in omejeni v odnosu do vladajočih struktur, pa je bila tudi njihova kampanja izredno toga in pasivna³⁰⁴. Kljub vsem

komunistov najverjetneje spet nacionalizirano, te »privatne gospodarske elite« pa bi bile po vsej verjetnosti obsojene in zaprte, nekaterim izmed njih bi morda grozile celo smrtne kazni (Goldman, 2003, str. 1).

²⁹⁹ Ti so bili Boris Berezovski, Vladimir Gusinski, Mihail Hodorkovski, Vladimir Potanin, Mihail Fridman, Aleksander Smolenski in Peter Aven (Goldman, 2003, str. 1).

³⁰⁰ Berezovski je bil imenovan na mesto namestnika sekretarja varnostnega sveta Ruske federacije, Potanin pa na mesto prvega premierjevega svetovalca (Goldman, 2003, str. 1).

³⁰¹ Ostareli Jelcin je začel kljub bolezni spretno sodelovati in s pravnimi potezami popravljati svojo negativno sliko v javnosti, zahvaljujoč neuspešni družbeni tranziciji, padcu življenjskega standarda, katastrofalnemu ekonomskemu stanju, izgubljeni vojni v Čečeniji in še vedno nepozabljenemu tankovskemu obstreljevanju »Bele hiše« (Kotz in Weir, 2007, str. 262–263).

³⁰² To je predstavljalo za takratne ruske razmere enormen znesek, saj je že 600 milijonov dolarjev primerljivo z Bushevo kampanjo leta 2004 (Aslund, 2007a, str. 167).

³⁰³ Program komunistov je v grobem sicer spominjal na tiste iz Japonske in Južne Koreje po drugi svetovni vojni, glavni fokus pa je bil na javnih investicijah v ključne gospodarske in infrastrukturne panoge (energetika, transport, komunikacije), znižanju cen surovin, reorganizaciji kreditov (iz špekulativnih sfer na stabilnejše produkcijske), povečanju izdatkov za izobraževanje, znanost in razvoj ter protekcionizmu domačega gospodarstva (v odnosu do uvoza). Pri tem pa je nujno treba omeniti tudi cilj dvigniti plače in pokojnine (Kotz in Weir, 2007, str. 262–263).

³⁰⁴ Medijska hiša NTV Gusinskega, ki je bila oster kritik Jelcina in vojne v Čečeniji, je sklenila pakt z ORT Berezovskega in začela s pozitivno in agresivno kampanjo v prid aktualnemu predsedniku. Pri tem je proizvajala in predvajala dokumentarne filme, ki so komuniste plastično in dramatizirano prikazovali kot zločince s prizori požiga cerkva v času revolucionarnega leta 1917 itd. Hkrati pa so oglaševali tudi razne parole negativne kampanje proti najmočnejšim akterjem opozicije, na primer: če zmagajo komunisti, je »to morda vaša zadnja priložnost, da si kupite hrano« itd. (Aslund, 2007a, str. 166–167).

vloženim resursom in naporom je Jelcin sredi marca na pobudo Koržakova, Soskoveca in Barsukova skoraj odstopil od kandidature, vendar pa so ga Černomirdin, Čubajs in Kulikov vseeno uspeli prepričati nasprotno. Navkljub opešanosti in starosti si je borbeni Jelcin ob podpori vseh ključnih kapitalskih in medijskih struktur počasi začel vračati naklonjenost volivcev (Aslund, 2007a, str. 166–167).

Domače politične in ekonomske elite pa niso bile edine, ki so srdito podpirale ponovno izvolitev Jelcina. Čeprav so ruske elite zbrale enormna sredstva za podporo Jelcinu, pa so bila sredstva zahodnih virov³⁰⁵, pripravljena z istim ciljem, mnogo višja. Prav tako kot ruski so se namreč tudi zahodni ekonomski in finančni centri moči bali ponovnega prevzema oblasti s strani komunistov in ponovne nacionalizacije ruskega gospodarstva, kar bi bilo v vitalnem nasprotju z interesi zahodnih ekonomskih in političnih struktur. Mednarodni denarni sklad (IMF) pod taktirko Združenih držav Amerike je z namenom podpore Jelcinu pripravil posojilo Ruski federaciji v višini 10,2 milijarde dolarjev. Tolikšen znesek je zadostoval izplačilu večine zaostalih dohodkov ljudem (npr. pokojnine, plače itd.) in ponovnemu zagonu gospodarstva, na čemer so tudi temeljile Jelcinove predvolilne obljube ljudem (Kotz in Weir, 2007, str. 261–263).

Ruskih predsedniških volitev (1996) pa ne smemo razumeti le skozi personifikacijo političnega spopad med Jelcinom in Zjuganovom. Veliko bolj pomembno je izpostaviti, da se je ključni politični boj odvijal med **vrnitvijo primata države** in med **neoliberalnim nebrzdanim primatom trga** nad vsemi družbenimi in političnimi dimenzijami. Ruski volivci niso izbirali le predsednika države, temveč celoten prihodnji družbeni, politični in ekonomski ustroj ter strukturne odnose med **ekonomskim** in **političnim**. Jelcin je sicer razmeroma omilil pozicijo, zastopano v prvem obdobju svoje vladavine, ter se na političnem spektru premaknil bolj proti sredini in »socialno orientiranemu tržnemu gospodarstvu«. Prvi krog predsedniških volitev 16. junija 1996 je pokazal, da dobrih 35 odstotkov volivcev podpira Borisa Jelcina, preostalih slabih 65 odstotkov volivcev pa bolj zaupa drugim kandidatom³⁰⁶ (Medvedev, 2000, str. 215, 217–220).

³⁰⁵ Ko je omenjeni del predsednikovega kabineta nagovarjal Jelcina, naj od predsedniške tekme odstopi, se je Čubajsova frakcija obrnila tudi na ameriškega ambasadorja, in sicer v upanju, da bi ob takšni morebitni Jelcinovi odločitvi na njegovo spreobrnitev poskušal vplivati tudi takratni ameriški predsednik Bill Clinton (Kotz in Weir, 2007, str. 261–263).

³⁰⁶ Zjuganova, čigar strategija je bila razmeroma distancirati se od komunistične politike nekdanje Sovjetske zveze in kreniti v modernejšo obliko komunistične vladavine, je v prvem krogu podprlo dobrih 32 odstotkov volivcev.

Tabela 7.8: Rezultati prvega kroga predsedniških volitev 16. junija 1996

Predsedniški kandidat	Nominiran s strani	Delež glasov (v %)
Boris Jelcin	neodvisen	35,79
Genadij Zjuganov	Blok ljudsko-patriotskih sil Rusije (pod primatom KPRF)	32,49
Aleksandr Lebed	neodvisen	14,73
Grigorij Javlinski	Yabloko	7,45
Vladimir Žirinovski	LDPR	5,79
Svjatoslav Fjodorov	Samoupravna partija	0,94
Mihail Gorbačov	neodvisen	0,52
Martin Šakkum	Partija družbenoekonomskih reform	0,37
Jurij Vlasov	Nacionalna patriotska partija	0,20
Vladimir Brintsalov	Ruska socialistična partija	0,17
Proti vsem kandidatom		1,56
Volilna udeležba		69,70

Vir: Colton (2000, str. 36, 234)

V drugi krog predsedniških volitev sta se po pričakovanjih uvrstila Jelcin in Zjuganov. Ker je bil rezultat razmeroma izenačen, je bila za zmago ključnega pomena ustrezna (pre)razporeditev politične podpore drugih kandidatov, predvsem prvih treh sledilcev obeh finalistov. To so bili general Lebed, Javlinski in nacionalist Žirinovski. Slednji je požel razmeroma slab rezultat (v

Kot takšen je bil v predstavi ruske javnosti ujet nekje med socialističnim reformatorjem in dedičem totalitarnih zločinov (Medvedev, 2000, str. 215, 217–220).

primerjavi s parlamentarnimi volitvami 1993), njegova podpora pa zaradi radikalnih političnih stališč in načina političnega delovanja ne bi koristila nobenemu od finalistov. Jelcin je strategijo povezovanja začel prvi, saj se je z Javlinskim in Fedorovom sestal že v maju pred prvim krogom volitev, z generalom Lebedom pa se je istega meseca sestal kar dvakrat³⁰⁷. Zjuganov se je sestave koalicije lotil zelo ohlapno, vanjo pa je bil pripravljen sprejeti zelo širok spekter političnih strank. Takšna strategija ni bila preveč realistično izvedljiva, predvsem pa je bila v pravem smislu predstavljena razmeroma pozno – šele 25. junija³⁰⁸. Ključnega pomena za zmago v drugem krogu je bila podpora tretjevrščenega, ki je z geslom »pravica in red« dobil skoraj 15 odstotkov glasov. Jelcin je koalicijo z generalom Lebedom javno razglasil že 18. junija, le dan po tem, ko sta 17. junija dosegla medsebojni koalicijski dogovor. V drugem krogu je zmagal s 54,4 odstotka glasov, čeprav se mu je zdravstveno stanje 23. junija izredno poslabšalo in se preostanka predvolilne kampanje ni več udeleževal (Medvedev, 2000, str. 219–223).

Tabela 7.9: Rezultati drugega kroga predsedniških volitev 3. julija 1996

Predsedniški kandidat	Nominiran s strani	Delež glasov (v %)
Boris Jelcin	neodvisen kandidat	54,40
Genadij Zjuganov	Blok ljudsko-patriotskih sil Rusije (pod primatom KPRF)	40,73
Proti obema		4,88
Volilna udeležba		68,8

Vir: Colton (2000, str. 36, 235)

Jelcinova ekipa je za finalno zmagoslavje in obnovitev funkcije predsednika države maksimalno izkoristila vse možne resurse – tako znanje in človeške vire kot tudi finančna sredstva in mednarodno podporo. Dodaten dejavnik uspeha je predstavljalo tudi zavezništvo z različnimi regionalnimi političnimi veljaki, s katerimi je bil pravočasno sklenjen pakt o sodelovanju. Kljub zmagoslavju in ponovnemu Jelcinovemu mandatu na mestu predsednika

³⁰⁷ Pri tem pa ne gre izključiti tudi možnosti financiranja kampanje Lebeda s strani Jelcinove ekipe (Medvedev, 2000, str. 219–223).

³⁰⁸ Do takrat se je zanašal predvsem na politično podporo radikalnejših komunistov, kot so bili na primer Makashov, Terekhov in Anpilov. Ko je spregledal, da mu ti v kampanji precej bolj škodijo, kot pa koristijo, in ko je predstavil možnost širokega sodelovanja z različnimi političnimi akterji, je bilo že pozno (Medvedev, 2000, str. 219–223).

Ruske federacije pa so imeli razlog za zmagoslavje predvsem ljudje ozkega kroga okoli njega. Ti so mu pomagali dvigniti rezultat podpore z okoli petih odstotkov v začetku leta 1996 na zmagoslavnih 54,4 odstotka le pol leta kasneje. Kljub uspehu na volitvah pa je ostareli in bolehen ponovni predsednik države postajal politično vse bolj pasiven. Obdobje Jelcinovega drugega predsedniškega mandata, ki je trajalo od njegove ponovne izvolitve 3. julija 1996 pa do končnega odhoda z oblasti 31. decembra 1999 (Shoemaker 2006, str. 86), je zaznamoval svojevrsten politični vakuum. Tega pa so najboljše in najučinkoviteje zapolnili ravno tisti, ki so bili tudi najbolj zaslužni za njegovo izvolitev: to so bili pripadniki ozkih ekonomskih elit oziroma *oligarhi*. Po predsedniških volitvah se je v njihovih rokah, poleg velikanske ekonomske moči, koncentrirala tudi resnična politična moč, sami pa so v naslednjem obdobju postali tudi dejanski, skoraj vsemogočni vladarji Ruske federacije (Gill in Markwick, 2000, str. 193–194).

Čubajs, sicer eden glavnih arhitektov ruske privatizacije do leta 1995, ko je bil iz kabineta premiera odslovljen kot glavni krivec slabega ekonomskega stanja zaradi privatizacije in nato leta 1996 eden od pomembnih ljudi Jelcinove kampanjske ekipe, je postal z njegovo ponovno izvolitvijo spet ključna oseba ruskega strateškega ekonomskega planiranja. Z decembrom 1996 je postal Čubajs vodja administracije predsednika, marca 1997 pa je z Borisom Nemcovom, guvernerjem Nižnega Novgoroda, nastopil v vlogi glavnega premierjevega svetovalca. Čubajs in Nemcov sta bila na čelu ruske ekonomske politike celotno leto 1997 in pretežni del leta 1998. Glavni cilj Čubajsovih ponovnih ekonomskih reform (1997) je bilo zmanjšanje proračunskega primanjkljaja z zmanjšano javno porabo. Velik problem stabilizacije proračuna pa je predstavljala relativna nezmožnost učinkovitega pobiranja davkov, saj se je siva ekonomija v državi v tranzicijskih 90. letih zelo razmahnila. Jelcinova predvolilna obljuba o izplačilu zaostalih plač je ostala bolj ali manj nerealizirana, proračunsko neravnovesje pa se je poizkusilo reševati z zadolževanjem in prodajo državnih resursov³⁰⁹. V septembru 1997, ko je дума blokirala vladni poizkus zmanjšanja socialnih transferjev, je kot edina možnost stabilizacije proračuna ostala učinkovita davčna politika, pri čemer pa so največji problem predstavljali ravno najmočnejši ekonomski subjekti oziroma korporacije³¹⁰ (Tikhomirov, 2000, str. 246–248).

³⁰⁹ Znesek zaostalih izplačil je z 48,6 bilijona rubljev narastel na 53,6 bilijona rubljev (Tikhomirov, 2000, str. 246–248).

³¹⁰ Poleg političnih povezav z oblastjo pa so bile te tudi objektivno omejene – bodisi zaradi neplačanih terjatev njim samim s strani kupcev bodisi zaradi prekinitev lastne proizvodnje kot rezultata širših finančnih problematik (Tikhomirov, 2000, str. 246–248).

Tabela 7.10: Predstavitev ekonomskih in družbenih kazalcev volilnega leta 1996 – v primerjavi s predhodnim letom 1995 in letom Čubajsovih ekonomskih reform 1997 – v primerjavi s predhodnim letom 1996 (indeksi konstantnih cen)

	1996/1995	1997/1996
BDP	94 %	100,4 %
Proračunski deficit leta 1996, v % BDP-ja	3,3 %	4,4 %
Neplačilo davkov v % bruto federalne proračunske porabe leta 1996	17,4 %	30,6 %
Industrijska proizvodnja	95 %	101,9 %
Kmetijska proizvodnja	93 %	100,1 %
Medpodjetniški dolg konec leta v % BDP-ja	22,8 %	29,2 %
Kapitalske investicije	82 %	95 %
Tuje investicije v milijardah dolarjev	13,2	32,5
• v izključno finančni obliki	10,0	22,0
Realno povprečje dohodka prebivalstva	106 %	103,5 %
Inflacija (CPI)	122 %	111 %
Pričakovana življenjska doba za moške	103,4 %	102 %
Pričakovana življenjska doba za ženske	100,1 %	100,8 %
Nezaposlenost kot % delovno aktivne populacije (ILO)	9,4 %	9,0 %
Neizplačane plače konec leta v % BDP-ja	2,5 %	1,8 %
Letna zunanja posojila v milijardah dolarjev (\$)	21	14,2
Letna notranja posojila v milijardah dolarjev (\$)	57,9	77,4
Ocenjeni tok kapitala v milijardah dolarjev (\$)	21,0	20,0

Vir: Tikhomirov (2000, str. 245, 253)

Konglomerat moči elit in Jelcinove politike je skozi leta prepletenosti peščici omogočil prodajo enormnih količin ruskih surovin in naravnih bogastev, pri tem pa so milijoni dolarjev prek neustrezne davčne politike elegantno zaobšli državni proračun. Ta je vse bolj postajal aparat in sredstvo finančnih špekulacij ter manipuliranja s strani elit in posameznikov. Ravno ti pa so izvajali neproporcionalen in neposreden vpliv na politiko – odraz vsega skupaj je bil finančni zlom ruskega gospodarstva 17. avgusta 1998 (Goldman, 2003, str. 62).

Namesto formalne politike, ki bi obvladovala in vodila že tako historično in kulturno specifičen družbeni in politični subjekt, se je razvil koruptivni konglomerat politike, birokracije in

gospodarstva. Političnoekonomska elita *oligarhov* pa je prek »neformalnih dogovorov« in moči kapitalskega centra postajala vse močnejši politični odločevalec. Temeljnih stebrov moči niso predstavljali ruske institucije in ministrstva, temveč ekonomska oligarhija, ki je po moči in načinu delovanja daleč prerasla tisto, kar običajno pojmuje kot lobiranje. Konec 90. let je država kot celota in v posameznih segmentih svojega delovanja postala kolonizirana s strani zasebnih ekonomskih interesov. Finančne elite pa so prek aparata oblasti skrbele predvsem za svojo lastno blaginjo in profit, čemur so bile podrejene vse ključne politične odločitve. Politična moč in izvršna oblast sta bili koncentrirani v vlogi predsednika države, ki je v drugem Jelcinovem mandatu postala neločljivo povezana z zasebnimi interesnimi skupinami in koruptivnimi metodami delovanja (Sakwa, 2008, str. 88–90).

Tabela 7.11: Spremembe letnega bruto domačega proizvoda in ekvivalent 100 rubljev po inflaciji v Ruski federaciji v 90. letih (v obdobju 1990–1999)

Leto	Sprememba BDP glede na predhodno leto	Sprememba v %	Indeks cen potrošnje v % glede na predhodni december	Rubelj	Stopnja inflacije
1990	97,6–95,0	–2,4–5,0	–	100	
1991	95,0	–5,0	+260	260	2,60
1992	85,5	–14,5	+2,610	6.786	26,10
1993	91,3	–8,7	+940	63.788	9,40
1994	87,3	–12,7	+320	204.123	3,20
1995	95,9	–4,1	+230	489.483	2,30
1996	96,6	–3,4	+122	572.769	1,22
1997	100,9	+0,9	+111	635.733	1,11
1998	95,1	–4,9	+184	1.169.823	1,84
1999	103,2	+3,2	+137	1.602.658	1,37

Vir: Goldman (2003, str. 12–13).

Zaradi napredovanja Jelcinove bolezni v začetku leta 1997 je tekoče zadeve ruske politike vse do Jelcinove delne vrnitve v marcu formalno vodil premier Černomirdin. Predsednik si je sicer ves čas prizadeval za nadaljevanje ekonomskih reform, septembra 1997 pa je začel opozarjati, da je treba okrepiti vlogo države in obrzdati najmočnejše ekonomske akterje. Ti so svojo moč okrepili in razširili do te mere, da so si lahko privoščili neposredno zavrnitev plačevanja davkov. Realizacija takšne namere discipliniranja *oligarhov* pa bi neizogibno predstavljala

konflikt s ključnimi akterji njegove izvolitve³¹¹. Kirijenku, nasledniku Černomirdina, pa je kot novemu premieru pripadla tudi nehvaležna naloga, da je 17. avgusta 1998 razglasil finančni zlom in devalvacijo rublja ob še drugih radikalnih ekonomskih ukrepih, zaradi česar ga je Jelcin razrešil. Na mesto premiera želi ponovno vrniti Černomirdina, vendar ga дума tokrat porazi in podpre Jevgenija Primakova, ki v tej vlogi nastopa med septembrom 1998 in majem 1999. Obdobje Primakova se nadaljuje v znamenju nadaljevanja privatizacije in odobritve nekaj milijard finančne pomoči za nujno sanacijo gospodarstva s strani Mednarodnega denarnega fonda (IMF). Zaradi političnih trenj pa je Jelcin razrešil tudi Primakova in na njegovo mesto 19. maja 1999 nominiral Sergeja Stepašina. Zaradi ponovitve vojaških trenj v Čečeniji pa je Stepašina 9. avgusta 1999 zamenjal z Vladimirjem Putinom (Shoemaker, 2006, str. 82–86; Paxton, 2004, str. 143–145).

Konec Jelcinovega predsedniškega mandata so zaznamovale še ene parlamentarne volitve 19. decembra 1999. Največji delež glasov je spet dobila Komunistična partija Ruske federacije. Tej so sledile na novo osnovane stranke »Enotnost« (to je podpiral tudi premier Vladimir Putin), »Domovina – vsa Rusija« (v njej so združevali moči moskovski župan Lužkov, guverner Sankt Peterburga Aleksandr Jakovljev, vodja Tatarstana Mintimer Šajmijev in nekdanji premier Primakov), »Unija desnih sil« (v njej so se združili arhitekt ruske privatizacije Gajdar, Nemcov in kratkotrajni nekdanji premier Kirilenko). Peto mesto je pripadlo »Bloku Žirinovskega« (Shoemaker, 2006, str. 85). Komunistična partija je predstavljala še vedno najmočnejšo alternativo obstoječemu režimu kljub temu, da je bila vse večja pozornost namenjena političnim aktivnostim novega premiera Putina³¹² (Kelley, 2016, str. 115–116).

Tabela 7.12: Parlamentarne volitve 19. decembra 1999

Politična stranka	Število sedežev	Politična pozicija
Komunistična partija Ruske federacije	113	Socialistična
Enotnost	73	Vladna

³¹¹ Ob že tako perečem proračunskem primanjkljaju je konec leta 1997 rusko gospodarstvo še dodatno prizadela tudi gospodarska kriza v Aziji, kar se je poznalo tudi na drastičnem padcu investicij v Ruski federaciji. Konec marca 1998 pa se je začela tudi Jelcinova agonija menjav premierov – v naslednjih 17 mesecih se je zvrstilo kar pet menjav. Predsednik zaradi različnih vzrokov – omenja se tudi svojeglava ambicija prvega med ministri za udeležbo na predsedniških volitvah v letu 2000 – najprej zamenja premiera Černomirdina s Sergejem Kirijenkom, in to kljub temu, da je slednjega дума potrdila šele v tretjem poizkusu (Shoemaker, 2006, str. 82–86; Paxton, 2004, str. 143–145).

³¹² Zanimivi volilni in politični fenomen pa je predstavljala tudi tretjevrščena stranka, ki so jo sestavljali vidni guvernerji in regionalni voditelji. Ideja teh je bila osnovati neki nov politični blok, ki bi neodvisno deloval med blokom komunistov in blokom Jelcina in Putina (Kelley, 2016, str. 115–116).

Domovina – vsa Rusija	68	Centristična
Unija desnih sil	29	liberalna/konzervativna
Blok Žirinovskega	17	Nacionalistična
Yabloko	20	liberalna
Naš dom je Rusija	7	centristična
Ruska vseljudska unija	2	nacionalistična
Neodvisni	105	

Vir: Kelley (2016, str. 114–117; Shoemaker, 2006, str. 85)

7.2.4 Začetek konsolidacije ruske politike in države

Zadnji dan starega leta, 31. decembra 1999, je prvi predsednik Ruske federacije, tranzicijski voditelj in goreč neoliberalni reformator Boris Jelcin, ruski in svetovni javnosti prek TV-ekranov sporočil udarno vest, da odstopa z mesta predsednika države. Hkrati je obljubil tudi nove predsedniške volitve, ki naj bi bile po tedanjih napovedih izpeljane v roku treh mesecev – te so se tudi dejansko odvile 26. marca 2000³¹³ (Shoemaker, 2006, str. 86).

Čeprav se želimo izogniti običajni personifikaciji politike, ki bi tako zapleten in pomemben politični subjekt, kot je Ruska federacija, pojasnjevala le skozi dimenzijo analize (aktualnega) voditelja³¹⁴, pa je vseeno smiselno predstaviti nekaj osnovnih podatkov, vezanih nanj. Ne glede na to moramo poudariti raziskovalno percepcijo, s katero želimo namesto enodimenzionalne personifikacije politike analizirati in raziskovalno primarno izpostaviti družbeni in politični kontekst ter sovpadajoča razmerja. Šele politična refleksija teh pa se izraža skozi posameznega

³¹³ V svojem odstopnem govoru se je ruskim državljanom na svojevrsten način opravičil z besedami: »Naredil sem, kar je bilo v moji moči.« Hkrati je svojemu nasledniku, ki ga je na mesto predsednika države imenoval sam, dejal: »Poskrbi za Rusijo.« (Kelley, 2016, str. 117–118). Drugo Jelcinovo sporočilo bomo vzeli kot iztočnico za analizo družbenega in političnega sistema Ruske federacije v naslednjem »Putinovem« obdobju in za osvetlitev strateškega in političnega zasuka. To se je zgodilo ravno ob simboličnem in sovpadajočem prestopu v novo tisočletje.

³¹⁴ Kako torej opredeliti politični sistem in voditelja, ki iz kaotičnih družbenih, ekonomskih in političnih razmer ustvari relativno stabilnost in razvoj, hkrati pa (na osnovi predhodnih tranzicijskih izkušenj in ruske tradicije družbene kolektivnosti) skozi institucijo centralne oblasti disciplinira in državi podredi nebrzdane kapitalske strukture in centre moči. S tem pa nastopa avtoritarno (predvsem) do nebrzdanih neoliberalnih kapitalskih sil »popolnoma prostega trga« in vseh vzporednih sovpadajočih družbenih in političnih struktur ter superstruktur, ki bi lahko delovale v korist triumfa neoliberalizma in ponovni popolni podreditvi vsega *družbenega* popolnoma »prostemu trgu«. Rose in Munro (2002, str. 144–146) namreč navajata, da se je na osnovi raziskav med 13. in 29. januarjem 2000 velika večina vprašanih opredelila pozitivno do ekonomskega sistema državnega socializma pred *perestrojko* ter hkrati izrazilo negativno do gospodarskega stanja in obstoječega ekonomskega sistema ob začetku Putinovega mandata.

političnega voditelja, ki vendarle, še posebej v primeru ruske politične kulture³¹⁵, kljub vsemu ni zanemarljivega pomena.

Desetletje vladavine Borisa Jelcina je bilo najmočnejše determinirano s procesom neoliberalne, v koncept liberalne demokracije preoblečene tranzicije. Ob tem pa ne smemo spregledati tudi **avtoritarnih elementov**, pri čemer moramo rusko družbo in politiko obravnavati celostno. **Avtoritarizem** je v Jelcinovem obdobju namreč najbolj očitno sovpadal ravno z brezkompromisnim procesom neoliberalne privatizacije za vsako ceno, pri tem pa je bila celotna **družbena**, v drugem Jelcinovem mandatu pa tudi vsa **politična** dimenzija podrejena nebrzdanemu primatu »**prostega trga**«. Čeprav ob poglobljeni analizi lahko, kot to trdita Kovaljov in Levine (2017, str. 111), razpoznamo »dva Jelcina voditelja«, izmed katerih je eden »rani revolucionar«, drugi pa kasneje »bolj zmeren voditelj«, je jasno naslednje: prvi predsednik Ruske federacije je vedno, ko so se pojavili politična dilema, nasprotovanje in nezadostna podpora neoliberalnim privatizacijskim postopkom, interveniral avtoritarno. Ne glede na to, ali je šlo na primer za tankovsko obstreljevanje parlamenta (1993), sklepanje kompromisov z *oligarhi*, ki postanejo s tem tudi dejanski vodje Ruske federacije (1996), ali pa za neskončno menjavo premierov z željo po postavitvi takšnega, ki bi bil po meri predsednika države (1998–2000) in njegovih neoliberalnih privatizacijskih politik. Ko je šlo za dosego političnih ciljev, Jelcin nikdar ni imel dileme bodisi uporabiti neposredno vojaško silo proti legitimno in legalno izbranim predstavnikom ljudstva ter spremeniti ustavno ureditev bodisi uporabiti vso najpomembnejšo in najsilnejšo ekonomsko moč v državi in izven nje.

Ko se je neoliberalna tranzicija izkazala za neuspešno oziroma celo katastrofalno, se je za ruski model avtoritarne implementacije³¹⁶ neoliberalne paradigme z namenom, da bi se le-ta razmejila in distancirala od tragične realnosti, hitro uveljavil priročen izraz **kleptokracija**, kot to terminološko poimenujeta tudi Kovaljov in Levine (2017, str. 111–112). S tem se zabriše esencialni strukturni problem neoliberalizma, odgovornost za družbeno in politično katastrofo pa se namesto na vrhovno avtoriteto »prostega trga« elegantno prenese na »pohlepne posameznike« in njihove parcialne privatne interese.

³¹⁵ Vlogo vladarja v ruski politični kulturi, enako kot tudi vprašanje personalizma in institucionalizma, pojasnjujemo v poglavju, vezanem na politično kulturo.

³¹⁶ **Avtoritarizem** se je **pod primatom zasebne ekonomske sfere** – skozi **dimenzijo neoliberalizma** prek mantre nebrzdanega »**prostega trga**« – implementiral in manifestiral prek različnih metod, kot so na primer notranjepolitična intervencija z vojaško silo, obvoz ali avtoritarna menjava zakonodaje, institucionalne malverzacije in neskončno poljubno odstranjevanje in menjava legitimnih političnih predstavnikov ljudstva (npr. premierov) (Kovaljov in Levine, 2017, str. 111–112).

Zadnje Jelcinove besede, ki jih je izrekel Putinu³¹⁷ kot predsednik Ruske federacije (»Poskrbi za Rusijo.«) so imele globok pomen. Prvič v obdobju moderne, nekaj stoletne zgodovine se je ta – nekdanj imperialna velesila in ena od dveh svetovnih supersil, ki je predstavljala zibelko sovjetskega socializma – znašla na točki, kjer so ji skoraj popolnoma zavladali zasebni kapitalski centri moči v skladu z interesi domačih in tujih ekonomskih ter političnih elit. To pa jo je v globalni in mednarodni ekonomski in politični strukturi, ki se je odvijala pod primatom neoliberalizma, naredilo visoko ranljivo in politično obvladljivo do te mere, da bi se ob nadaljevanju takšnega trenda lahko postavila pod vprašaj celo njena dejanska in ne le formalna suverenost. Kot povzemata Wegren in Herspring (2009, str. 1), je stanje ekonomske krize, kaotične politike, oslABLJENE državne strukture in degradirane družbe Putin³¹⁸ ob prevzemu

³¹⁷ Putin je bil rojen 7. oktobra 1952 v Leningradu oziroma današnjem Sankt Peterburgu. Odraščal je v delavski družini, saj je bil njegov oče tamkajšnji tovarniški delovodja (Paxton, 2004, str. 143). Šestnajstletni Putin je leta 1968 oziroma le leto dni potem, ko je vodenje KGB-ja prevzel reformist Andropov (1967), samozavestno potrkal na vrata leningrajske izpostave KGB-ja in izrazil željo po pridružitvi tej zloglasni sovjetski obveščevalno-varnostni organizaciji. Pristojni uslužbenec ga je zavrnil, pri tem pa naj bi mu dejal tudi, da se v »KGB ne moreš kar prijaviti sam«. Če to želijo, te namreč pristojni uradniki najdejo in k pridružitvi pozovejo sami. Hkrati pa je namignil, da bi mu kot zainteresiranemu kandidatu prav prišlo vojaško usposabljanje ali fakultetna izobrazba – ta še posebej s področja prava. Pri 17 letih se je kljub zahtevnim pogojem in veliki konkurenci vpisal na Leningrajsko državno univerzo in začel s študijem prava, ki ga je zaključil z diplomom na temo »Principi uspešnih narodov v mednarodnem okolju«. Hkrati pa je poleg dela v gradbeništvu, s čimer je služil denar za preživetje, nadaljeval tudi z entuziastičnim treningom borilnih veščin. V zadnjem letniku fakultete je KGB tudi dejansko vzpostavil stik z njim in ga povabil v svoje vrste, kar je Putin z veseljem sprejel. Ob pristopu k organizaciji leta 1975 (hkrati je vstopil tudi v Komunistično partijo) se je vključil v usposabljanje, ki ga je opravil v 401. šoli KGB-ja v Leningradu in začel sprva delovati v protiobveščevalni (t. i. »drugem oddelku«) dejavnosti, kmalu pa je bil premeščen v elitnejši »prvi oddelek« (Sakwa, 2007, str. 7–8).

³¹⁸ Putinovo osebno in profesionalno stališče ter odnos do vprašanja razkroja državne strukture pa lahko še natančneje osvetlimo, če se vrnemo v čas njegovega službovanja v KGB-ju. Avgusta 1985 – v času *perestrojke* in Gorbačovove agonije z željo po ohranitvi in demokratizaciji Sovjetske zveze – je bil Putin napoten na službovanje v izpostavo KGB-ja v vzhodnonemški Dresden. Pri tem velja opomniti, da je bila dejavnost obveščevalnega nadzora v Vzhodni Nemčiji intenzivnejša kot v Sovjetski zvezi oziroma podobna, kot je bila v slednji 30 let pred tem. Ob predvečer razpada Sovjetske zveze so se 7. in 8. novembra 1989, tako v Vzhodni Nemčiji kot tudi Dresdnu, odvijali množični protesti. Osebe KGB-ja je pri tem pospešeno uničevalo tajno dokumentacijo, 6. decembra pa je ob protestu množica udeleženi obkrožila poslopje dresdenskega KGB-ja. Putin naj bi z željo po vojaški podpori poklical v lokalni štab sovjetske vojske, stacionirane v Vzhodni Nemčiji, ki je pripadala t. i. zahodni vojaški formaciji in je takrat skupno štela okoli 380.000 pripadnikov. Vojaški uslužbenec na drugi strani mu je odgovoril: »Ničesar ne moremo brez odobritve iz Moskve. In Moskva je tiho.« Putin naj bi v tistem trenutku spoznal, da država, ki ji je služil, dejansko ne obstaja več (Sakwa, 2007, str. 9–10). Po vrnitvi iz Dresdna v Sankt Peterburg je obdobje kariernega zatišja izkoristil za nadaljevanje študija z željo po doktoratu. S prvimi demokratičnimi volitvami 12. junija 1991 so se istega dne odvijale tudi županske volitve, na katerih je bil za župana Sankt Peterburga izvoljen Anatolij Sobčak, nekdanji Putinov profesor gospodarskega prava. To mu je omogočilo dobiti priložnost vključitve v kabinet sanktpeterburškega župana in postati Sobčakov svetovalec za tuje gospodarske investicije. Iz KGB-ja je po 16 letih službovanja s činom podpolkovnika uradno izstopil 20. avgusta 1991 (drugi dan po tem, ko so partijski konservativci poizkusili narediti državni udar in ugrabili Gorbačova). V administraciji župana Sobčaka si je pridobil izredno zaupanje, med letoma 1994 in 1996 pa je postal tudi njegov prvi namestnik. Županu pa je tudi v času politične krize, ki je sledila, izkazal izredno pripadnost. V obdobju sredi 90. let je bilo rusko mesto, ki je nekoč predstavljalo »vrata v Evropo«, izpostavljeno izrednem porastu kriminala, Čubajsova privatizacija pa je omogočila bogatenje in koncentracijo izredne ekonomske in politične moči v rokah nekaj posameznih prebivalcev Sankt Peterburga (Sakwa, 2007, str. 10–11; Shields, 2007, str. 51–52). Aprila 1996 so se odvijale ponovne županske volitve, Putin pa je bil skupaj z Aleksandrom Kudrinom na čelu Sobčakove kampanjske ekipe. Na volitvah, ki so se odvijale 19. maja 1996 (sprva so bile sicer predvidene 16. junija), je bil

vodenja³¹⁹ Ruske federacije izrazil skozi naslednje besede: »Rusija je v enem najtežjih obdobjih v vsej svoji zgodovini. Prvič v njeni 200- ali 300-letni zgodovini se namreč pojavlja resna nevarnost, da bo izrinjena med države ne le drugega, ampak celo tretjega sveta.«

Prve predsedniške volitve po Jelcinovem odstopu so se odvijale 26. marca 2000 (Shoemaker, 2006, str. 86). S tem, ko je Jelcin predsedniško mesto prepustil Putinu in ga razglasil za svojega naslednika, mu je izkazal izredno politično podporo³²⁰. V tem duhu sta se iz predsedniške tekme umaknila tudi dva razmeroma močna kandidata – moskovski župan Lužkov in nekdanji premier Primakov ter na volitvah oba podprla Putina³²¹. Razmeren delež podpore pa je dobil tudi s strani volivcev Komunistične partije, ki so v njem prepoznali prednost na področju gospodarske in mednarodne obrambno-varnostne politike. Predsedniške protikandidate so tako predstavljali že tradicionalni predstavnik Komunistične partije RF Zjuganov, ki je skupaj s svojo stranko še vedno predstavljal resnega političnega tekmeca in požel tudi največji in daleč najboljši rezultat med vsemi opozicijskimi kandidati. Sledili so vodja stranke Yabloko Javlinski, nacionalist Žirinovski in neodvisni kandidat Tulejev³²². Kampanja je potekala s poudarkom na prioriteti krepitve države in zagotovitvi reda in stabilnosti ob gospodarskem napredku. Pomembno vizijo je predstavljal tudi cilj vrnitve Ruske federacije kot močnega akterja na mednarodno prizorišče (Kelley, 2016, str. 122). Rezultati volitev so predstavljeni v spodnji tabeli:

Tabela 7.13: Rezultati ruskih predsedniških volitev 26. marca 2000

Predsedniški kandidat	Stranka	Politična pozicija	Število glasov	Odstotek
Vladimir Putin	neodvisen	centralna – vladna	39.740.467	53,4
Genadij Zjuganov	KPRF	socialistična	21.928.468	29,5

Sobčak poražen, mesto novega župana pa je pripadlo Vladimirju Jakovljevu. Putin je sanktpeterburško oblast zapustil skupaj z županom Sobčakom, ki mu je zaradi korupcijskih obtožb s tajno operacijo 7. novembra tudi omogočil pobeg iz Ruske federacije preko Finske v Francijo. Nekdanji župan Sankt Peterburga se je smel varno vrniti v domovino šele, ko je bil Putin predsednik države. Lojalnost Sobčaku pa se je pokazala kot izredno pozitivna za Putinovo kasnejše nadaljevanje kariere. Prek povezav z nekdanjim županom ga je eden od ključnih ljudi Jelcinove administracije – Pavel Borodin – pripeljal v Moskvo (pomembno vlogo pri tem pa sta odigrala tudi Čubajs in Kudrin). Tam se je Putin ob tem, ko ga je maja 1998 Borodin imenoval za svojega namestnika, povezal z najpomembnejšimi ljudmi takratne ruske politike in centralno federalno oblastjo. Le dva meseca kasneje (julija 1998) pa je Putin že postal šef ruske obveščevalno-varnostne organizacije FSB, sicer modernizirane naslednice KGB-ja (Sakwa 2007, str. 10–13; Pirani, 2010, str. 65–66).

³¹⁹ V vlogi predsednika države je nastopil s 1. decembrom 2000 (Wegren in Herspring, 2009, str. 1).

³²⁰ Poleg jasnega sporočila javnosti je bila še posebej pomembna podpora, ki jo je Putinu nudil t. i. »ozek krog« ljudi, sestavljen iz ključnih političnih in ekonomskih akterjev (Kelley, 2016, str. 122).

³²¹ Putinovo kampanjo je vodil njegov kolega iz sanktpeterburške ekipe iz časa službovanja v administraciji župana Sobčaka – Dmitrij Medvedjev (Kelley, 2016, str. 122).

³²² Ta je na predhodnih volitvah sicer nastopal kot član Komunistične partije, na teh volitvah pa se je odcepil in nastopal samostojno, kar je za komuniste predstavljalo še dodatno izgubo (sicer minornega) dela volilnih glasov (Kelley, 2016, str. 122).

Grigorij Javlinski	Yabloko	liberalna	4.351.450	5,9
Aman Tulejev	neodvisen	socialistična	2.217.364	3,0
Vladimir Žirinovski	LDPR	nacionalistična	2.026.509	2,7

Vir: Kelley (2016, str. 122)

7.2.5 Terorizem, separatizem in vprašanje regionalizacije

Pomemben dejavnik visoke podpore volivcev Putinu pa je predstavljala tudi t. i. druga čečenska vojna, s katero je povrnil nadzor nad Čečenijo, prebivalcem Ruske federacije pa je po kaotičnih 90. letih prvič ponudil občutek varnosti, moči in nacionalnega ponosa. Ta se je začela z oboroženo invazijo vodje čečenskih separatistov Šamila Bašajeva na sosednji Dagestan avgusta 1999³²³ (Shoemaker, 2006, str. 87). Dogodkom v Čečeniji in Dagestanu je v začetku septembra 1999 sledilo več bombnih eksplozij v osrednji Rusiji, zaradi česar je umrlo nekaj sto ljudi, še veliko več pa je bilo ranjenih. Ruska javnost je bila zmedena in ogorčena, novi premier Putin pa se je odzval izredno odločno in ukazal brezkompromisno vojaško intervencijo v Čečeniji. Ta je bila tokrat strateško veliko bolje načrtovana in vojaško ustrežnejše podprta, kot pa je bilo to v primeru prve čečenske vojne³²⁴ (Stone, 2006, str. 245–246). Glavnica spopadov se je zaključila do konca aprila 2000, ko so oborožene sile Ruske federacije v popolnosti prevzele nadzor nad desetletjem problematično Čečenijo (Oliker, 2001, str. 75–76).

Kljub prevzemom nadzora v Čečeniji pa je to področje predstavljalo relativen vir nestabilnosti in ogrožanja varnosti tudi v prihodnje. Tudi po prekinitvi spopadov so se sporadično (2001 in 2002) dogajali napadi na ruske kopenske in zračne sile, stacionirane tam. Teroristični napad na Svetovni trgovinski center 11. septembra 2001 v New Yorku pa je poskrbel za lažjo argumentacijo ruskih represij proti čečenskim prebivalcem, in to s ciljem boja proti terorizmu, ki je takrat že prevzel globalne razsežnosti. Vojaška intervencija zahodnih sil v Afganistanu z

³²³ To je bil tudi eden glavnih vzrokov, zaradi katerega je Jelcin izvedel še svojo zadnjo menjavo premiera in pri tem imenoval Putina na mesto predsednika vlade (Shoemaker, 2006, str. 87).

³²⁴ Oborožene sile Ruske federacije so najprej strateško prevzele nadzor nad čečenskimi mejami ter nižinami in pozicijami severno od reke Terek. Pri tem pa niso ponovile napake izpred petih let in so se tokrat izognile hribovitim in težko dostopnim predelom. Ob začetku intervencije in med njo so na svojo stran vključile veliko število Ruski federaciji lojalnih Čečenov, ki so v Bašajevu videli večjo nevarnost in grožnjo kot pa v ruski oblasti. Ruske sile so si s tem zagotovile pomembno podporo tudi znotraj cone spopadov. Pri vojaških napadih je ruska vojska uporabila veliko koncentracijo ognjene moči, primarni napadi pa so bili izvedeni s strani artilerije ob močni podpori zračnih napadov. Šele ko so na ta način uničili najpomembnejše točke čečenskega odpora, so sledili napadi kopenskih sil, ki so prevzele neposreden nadzor nad terenom, število žrtev na ruski strani pa je bilo tako zmanjšano na minimum. V času druge čečenske vojne so bili nevtralizirani tudi nekateri ruski novinarji, ki so želeli vojaško posredovanje javnosti prikazati v negativni luči (Stone, 2006, str. 245–246).

ZDA na čelu je Zahodu odvzela legitimnost kritike proti Ruski federaciji v zvezi z bojem proti čečenskim upornikom in terorizmu. Čeprav so ruske oblasti relativno obvladovale razmere v Čečeniji, pa so se kljub temu dogajali sporadični teroristični napadi³²⁵ na teritoriju Ruske federacije; dva izredno dramatična, ki sta imela tudi širše politične posledice, pa moramo posebej izpostaviti. Oktobra 2002 se je zgodil prvi, ko je 41 čečenskih teroristov prevzelo nadzor nad polnim moskovskim gledališčem, v katerem je bilo več kot 800 ljudi. Njihova zahteva je bila popoln umik ruskih oboroženih sil iz Čečenije. Po nekajdnevnih pogajanjih so stavbo napadle ruske sile za specialno posredovanje in ubile vse teroriste. Pri intervenciji so uporabile plin za nevtralizacijo, zaradi katerega je umrlo 120 ljudi, v velikem številu civilistov. Glavni očitek pri tem je bila nezadostna informiranost medicinskega osebja, saj naj ti ne bi bili pravočasno obveščeni o tem, kateri plin je bil uporabljen. Kljub smrtnim žrtvam na strani talcev je bilo mnenje javnosti tudi naprej naklonjeno Putinu, kar pa je ta še podkrepil z obljubo o referendumu v Čečeniji v prihodnjem letu (2003), saj naj bi le-ta skupaj s predsedniškimi volitvami bolj demokratično definiral prihodnji status Čečenije (Thompson, 2008, str. 379–380).

Drugi izredno dramatični teroristični napad pa se je zgodil na prvi šolski dan 1. septembra 2004 v t. i. »Šoli številka 1« v Beslanu. Gre za mesto v republiki Severni Osetiji v južnem delu Ruske

³²⁵ Med letoma 2002 in 2004 se je intenziviralo število posamičnih terorističnih napadov na celotnem teritoriju Ruske federacije. Cilji teh nekonvencionalnih in asimetričnih napadov kot aktov izrazitega nasilja so bili doseči tako akt strahu med Rusi kot tudi pridobiti širšo podporo med lastnimi ljudmi na teritoriju Čečenije, ki so v precejšnji meri podpirali ruske oblasti nasproti fanatični alternativni. Pomembni akterji teh terorističnih akcij so bile ženske mlajših in srednjih let, ki so prevzele »mučeniško vlogo« samožrtvovanja. Tako njihovo ime kot tudi fanatične aktivnosti izhajajo iz džihadistične utemeljitve, da sta zaradi ruskega posredovanja v Čečeniji, hkrati z njihovimi moškimi partnerji in sorodniki (bolj kot ne gre za hipotetično in mitološko trditev), umrli tudi vsa čečenska prihodnost in perspektiva. Ker naj bi ostale brez razloga za življenje, so se fanatično opasale z razstrelivom in s seboj v smrt popeljale tako nedolžne civilne prebivalce Ruske federacije kot tudi različne državne uslužbenke (celo Čečene, ki so nastopali v funkcijah različnih državnih uslužbencev). Ruska novinarka Ana Politkovska, ki je zastopala izraziti Putinovi oblasti kritičen stav, je za CNN zatrdila, da je Putinova vojaška intervencija povzročila civilne žrtve izrednih razsežnosti, zaradi česar se je pojavila množica vdov, ki kar »stojijo v vrsti« v želji po maščevanju. Bodansky (2008, str. 257–260), ki sicer opozarja na širši kontekst džihada, pravi, da so takšne trditve večkratno kontradiktorne:

- druga čečenska vojna, vodena s strani Putina (1999), je povzročila daleč manjše število civilnih žrtev kot prva (1994–1995), in vendar se, vezano na prvo, niso nikdar pojavile samomorilske »črne vdove«;
- medtem ko je bila prva čečenska vojna primarno nacionalistična, je bila druga primarno islamistična – v tem kontekstu je treba razumeti tudi fenomen »črnih vdov«;
- tudi trditev, da so »črne vdove« dejansko vdove, le deloma drži; nekatere od njih naj bi sicer to sicer res bile, vendar to ni standardni vzorec;
- enako velja tudi za vprašanje fizične torture s strani ruskih oboroženih sil – nemalokrat je bila ta izvedena ravno s strani džihadistov oziroma mudžahedinov, ki so jih novačili.

Isti avtor pa izpostavlja še eno pomembno ugotovitev: edina stvar, ki naj bi bila resnično skupna prav vsem pripadnicam »črnih vdov«, je ta, da so bile – omrežene s strani džihadističnih celic, mobilizirane, pri tem največkrat izpostavljene tudi psihični in fizični torturi, izurjene in nato prežete z radikalnimi religioznimi prepričanji – poslone v samomorilsko smrt.

federacije. Zaradi terorističnega napada naj bi umrlo 330 oseb, med katerimi je bilo 186 otrok, 728 ljudi pa je bilo ranjenih. Največ smrtnih žrtev je povzročila zrušitev šolske strehe zaradi eksplozije. Pri teroristični akciji naj bi sodelovalo 32 teroristov, vendar obstajajo špekulacije, da je bilo teh več³²⁶. Prav tako se je izpostavljalo vprašanje etnične pripadnosti teroristov, ki naj bi uradno sicer veljali za Čečene in Inguše³²⁷. Ne glede na točnost pa je »čečenizacija« teroristov koristila obema – tako ruski vladni strani kot tudi razvpitemu vodji čečenskih teroristov Basajevu. Predsednik Putin, ki je bil na dan začetka terorističnega dejanja v predsedniškem letovišču v Sočiju, se je takoj sestal z načelnikom ruskega notranjega ministrstva (MVD), ruskim generalnim državnim tožilcem, šefom FSB-ja in več drugimi predstavniki ruskih varnostnih struktur. Po neuspešnih pogajanjih (ključna zahteva naj bi bila umik ruskih sil iz Čečenije) so ruske oborožene in varnostne sile (enote za specialno delovanje) 3. septembra 2004 izvedle brezkompromisen napad na okupirano šolo in zgodaj zjutraj 4. septembra tudi prevzele nadzor. V akciji je bilo ubitih tudi 10 pripadnikov specialnih enot. Pri prepoznavanju teroristov je bilo ugotovljeno, da je med njimi nekaj takšnih, ki bi morali biti po evidencah preiskovalnih in varnostnih organov uradno za zapahi, pri čemer so sodelujoči preiskovalci³²⁸ zahtevali odgovore od FSB-ja, MVD³²⁹-ja in vrhovnega državnega tožilstva (Dunlop, 2014, str. 17–100).

Beslanska kriza je imela tudi očitne politične in institucionalne posledice. Do tedaj so imeli regionalni politični oblastniki razmeroma visoko stopnjo avtonomije v odnosu do centralne oblasti v Kremlju. V svojih regijah so imeli možnost zgraditi izredno politično moč, ki je bila največkrat konglomerat politike in zasebnega posla. Regionalni voditelji so bili voljeni, nekaterim pa je uspelo koncentrirati tolikšno politično in ekonomsko moč, da so si prek te utrli pot tudi v zgornji dom državne dume oziroma Svet federacije. To jim je zagotovilo tudi imuniteto pred kriminalnim pregonom, hkrati pa s svoje funkcije brez hkratnega soglasja Sveta federacije niso mogli biti odslovljeni s strani Kremlja.

Putinova strategija konsolidacije države je že od vsega začetka načrtovala discipliniranje *oligarhov* in regij. Poizkus krepitve centralne oblasti v regijah je bil začet že leta 2001, vendar

³²⁶ Predvsem na osnovi sklepanja, da bi takšno število teroristov težko obvladovalo akcijo tolikšnih razsežnosti in udeležencev (sicer pretežno otrok) (Dunlop, 2014, str. 40–41).

³²⁷ Prebivalci čečenske sosednje republike v sestavi Ruske federacije, Ingušetije (Dunlop, 2014, str. 17–100).

³²⁸ Glavni med njimi, ki so podpisali zahtevek, so bili Margelov (SVR), Gudkov (FSB), Stalmahov (FSB) in Volkov (MVD) (Dunlop, 2014, str. 45).

³²⁹ Notranjega ministrstva Ruske federacije.

pa je bil ta dokončno in brezkompromisno izveden in zaključen po beslanski krizi jeseni 2004. Po končanju oborožene intervencije in nevtralizaciji teroristov je bil Putin deležen močnih kritik in političnih pritiskov s strani ruskih nacionalistov in liberalcev. Jedro kritik obeh taborov je bilo usmerjeno predvsem v očitek neuspešne prevencije terorističnega napada in na neustrezen odziv. Nacionalisti so mu očitali premajhno represijo in vlogo centralnih oblasti v regijah, liberalci pa premajhno stopnjo sodelovanja s separatističnimi organizacijami. Postbeslansko obdobje je predstavljalo prelomno obdobje za korenito dvoplastno reformo. Predsednik je obljubil nove parlamentarne volitve v Čečeniji in korenito reformo političnega sistema Ruske federacije v smeri večje centralizacije in okrepitve državne oblasti ter oboje tudi uresničil. Regionalni oblastniki niso bili več neposredno voljeni znotraj regij, temveč so bili **nominirani s strani predsednika** in potrjeni s strani lokalnih zakonodajnih teles. Hkrati pa so bile prepovedane politične partije izključno regionalnega tipa in nadomeščene z regionalnimi partijami nacionalnega značaja³³⁰ (Tsygankov, 2014, str. 109–110).

7.2.5.1 Islamsko religijsko in etnično vprašanje

V času tranzicije se je v ruskem družbenem in političnem prostoru vzpostavil svojevrsten ideološki vakuum, ki je bil nadomeščen z različnimi ideološkimi fragmenti. Če je tam, kjer je šlo predominantno za ruski etnos, politizirano pravoslavlje predvsem ruskih konservativcev in nacionalistov predstavljalo konstitutivni državni element, pa je bilo ravno obratno v delih države, kjer tvorijo večino neruske etnične in religijske manjšine. Vprašanje politizacije religije, ki pri neruskih etničnih skupnostih nastopa tudi v vlogi protidržavnega elementa, pa je treba poudariti zaradi več dilem, na katere se osredotočamo v študiji primera. Te so na primer vprašanje konsolidacije oblasti, terorizma, suverenosti, demografije itd.

Zato je kljub sicer ostrim ločnicam med islamskim radikalizmom in islamom v političnem kontekstu smiselno predstaviti tudi osnovne religijsko-demografske značilnosti druge največje religijske skupnosti v Ruski federaciji. Na teritoriju slednje namreč živi množstvo narodov in etničnih skupin, mnogi od teh pa pripadajo islamski religiji. Številni, kot na primer Tatari in Baškiri, se večinsko, ne glede na etnično identiteto, v nacionalnem smislu počutijo Rusi oziroma se v

³³⁰ Na tej osnovi naj bi povečani del volivcev pridobila tudi Putinova stranka Združena Rusija, hkrati pa je takšna sprememba predstavljala tudi boljši osrednjepartijski nadzor nad regionalnimi strankami. Do leta 2007 naj bi se večina regionalnih guvernerjev vključila v Združeno Rusijo, saj naj bi na ta način imeli tudi najboljše politične možnosti in dostop do potrebnih resursov (Tsygankov, 2014, str. 110).

pretežni meri identificirajo z rusko državo. Radikalna religijska islamska komponenta pa je najbolj ekstremna ravno pri tistih iz Severnega Kavkaza, kjer danes živi okoli 7 milijonov muslimanov. Pri tem je treba opozoriti, da tu ne gre le za etnično oziroma religijsko vprašanje, temveč za politizacijo religije, ki se odraža v radikalnem islamizmu, kar se je izkazalo tudi v spopadih in obeh (že predstavljenih) vojnah v Čečeniji, ter kopici terorističnih spopadov in drugih oboroženih konfliktov na teritoriju Ruske federacije. Ozadje konfliktov sega sicer v 100-letno zgodovino sobivanja med Rusi in ostalimi narodi ter etničnimi skupinami, islamska radikalizacija in politizacija tega vprašanja pa sta se začeli v 80. letih, in sicer ob popuščanju struktur Sovjetske zveze (Malashenko, 2015, str. 142).

Tabela 7.14: Geografska področja in etnične skupine z največjim številom pripadnikov islamske religije

Etnična pripadnost/geografsko področje	Število pripadnikov islamske religije
Tatari	5,30 milijona
Baškiri	1,60 milijona
Čečeni	1,04 milijona
Severni Kavkaz (celotni)	7 milijonov
Moskva	1,5 milijona

Vir: Malashenko (2015, str. 143; na osnovi Rossata – Ruske statistične agencije)

Demografska slika iz leta 2002 pravi, da je bilo tedaj v Ruski federaciji 15,4 milijona etničnih muslimanov. V naslednjih 12 letih se je število ruskih državljanov islamske veroizpovedi povečalo na okoli 16 milijonov. Upoštevajoč migrante iz držav Srednje Azije in Azerbajdžana, pa je to število zraslo na okoli 20 milijonov. V spodnji tabeli je predstavljen delež rasti v času Sovjetske zveze in postsovjetske Ruske federacije. Kljub razmeroma veliki številčnosti pripadnikov islamske religije v ruskem geografskem prostoru pa (za zdaj) ne gre govoriti o poenoteni radikalni islamski identiteti in skladno s tem poenoteni islamskih radikalnih terorističnih organizacijah. Radikalizem je na področju Severnega Kavkaza precej intenzivnejši kot na področju tatarsko-baškirskih regij, kar najverjetneje izhaja iz drugačne zgodovinske družbene in politične osnove in učinkovitejše asimilacije pripadnikov skozi obdobja nadvlade ruskega carstva in sovjetskega socializma (Malashenko, 2015, str. 142–143).

Tabela 7.15: Delež islamskega prebivalstva v sovjetski Rusiji in Ruski federaciji

Leto	Delež prebivalstva islamske religije v sovjetski Rusiji oziroma Ruski federaciji (v %)
1937	5,9
1989	7,9
1994	9,0
2009	11,0

Vir: Malashenko (2015, str. 142)

Če se malenkostno poglobimo v jedro čečensko-ruskih odnosov, moramo omeniti siceršnjo, večstoletno rusko dominanco nad maloštevilnim, vendar upornim in bojevitim čečenskim narodom, ki se je sicer razmeroma uspešno upiral ruski superiornosti v 19. in 20. stoletju. Ves čas si je prizadeval za nacionalno emancipacijo v smislu oblikovanja lastne nacionalne države: sredi 19. stoletja je s tem ciljem Imam Šamil združil kavkaške narode v skupnem boju proti superiornem ruskem imperiju, vendar ga je car Aleksander II. vojaško porazil in zaprl. Kljub temu pa je v narodnem izročilu in ruski literaturi ostal prisoten epski borbeni in junaški duh kavkaških ljudstev. Za tem sta se zgodili tudi dve veliki sistematični izseljevanji Čečenov: (I) v letu 1880 je bilo pod carsko oblastjo veliko pripadnikov tega ljudstva izseljenih v Turčijo in Jordanijo, (II) prav tako pa jih je leta 1944 Stalin kolektivno obtožil sodelovanja z nacizmom in to izkoristil za njihovo polmilijonsko izselitev v Srednjo Azijo. Verjetno najuspešnejšo nevtralizacijo upora je dosegel ideološki naboj sovjetskega socializma, ki pa je bil ob razpadu Sovjetske zveze intenzivno nadomeščen z radikalnim islamskim ekstremizmom. Po razpadu Sovjetske zveze je čečenski predsednik Džohar Dudajev leta 1991 razglasil neodvisnost Čečenije kot samostojne republike, čemur pa je nasprotovala ruska oblast. Jelcin si je neuspešno prizadeval za odstranitev Dudajeva in politično rešitev ter zatrtje čečenske samostojnosti, in ko to ni obrodilo sadov, je v okviru prve čečenske vojne (1994) vojaško interveniral (Akhmadov in Lanskoj, 2010, str. xi–xii).

Z razpadom Sovjetske zveze in ideološkim vakuumom, ki ga je povzročil kolaps ideologije sovjetskega socializma, je slednjega predvsem na področju Severnega Kavkaza začela zapolnjevati (s)politizirana islamska ideologija, za katero se uporabljajo tudi izrazi salafizem, vehabizem, islamski fundamentalizem in ekstremizem ali kar radikalni islamizem. V primeru Čečenije predstavlja verjetno najbolj adekvaten izraz salafizem, ki se je še posebej radikaliziral po koncu prve čečenske vojne (1993–1996) in še posebej v času druge (1999–2000). Pripadniki

salafistične verske ideologije si prizadevajo za popolno islamizacijo družbe, kar pomeni podreditev vsega družbenega načelom islama v prvobitni, tj. izvorni, nemodernizirani obliki iz časa preroka Mohameda. Salafizem je sam po sebi sicer nujen sestavni del islama, ki v historičnem kontekstu predstavlja pomemben del tradicije. Težava pa nastane, ko se s politizacijo želi arhaična in zgodovinska percepcija religije, ki pripada drugemu času in civilizacijskem obdobju, uporabiti kot absolut, ki naj bi mu bile podrejene vse družbene dimenzije. Prvi val salafizma v Ruski federaciji se je zgodil med letoma 2000 in 2003 z vzpostavitvijo *jamaata* oziroma islamske skupščine v Tatarstanu kot nadomestkom dagestanskega *jamaata*, ki je bil s strani varnostnih sil MVD-ja in oboroženih sil uničen leta 1999. Razbohotenju salafizma sta sicer sledila dva velika teroristična napada v Moskvi (2002) in Beslanu (2004), pa tudi več drugih manjših razdrobljenih terorističnih napadov širom Ruske federacije (Malashenko, 2015, str. 143–153).

7.2.6 Vertikalna hierarhija oblasti

Ob končni stabilizaciji razmer v Čečeniji je bil Putinov mandat predsednika države že potrjen z zmago na marčevskih predsedniških volitvah, s čimer se je začela izvajati tudi njegova zaveza o krepitvi ruske države. Pri tem je treba poudariti rusko historično percepcijo države in specifično politično kulturo, kjer ključno vlogo predstavlja stabilnost centralne državne oblasti. Tako kot je to razvidno že iz ruske državne tradicije in vidno tudi v kolektivni zavesti postsovjetske Rusije, fenomen močne države ni kontradiktoren s fenomenom demokracije, temveč ravno obratno: močna, stabilna proaktivna država, vzpostavljena skozi demokratične institucionalne procese, predstavlja temelj demokracije in je hkrati tudi garant njenega razvoja in napredka. Dejstvo je, da je Putin s prevzemom oblasti začel vzpostavljati **vertikalno hierarhijo oblasti**³³¹, koncentrirano v Kremlju. Pri tem pa je treba dodati dvoje:

- vertikalna hierarhija oblasti je bila **politični** odgovor na kaotično fragmentacijo države, oblasti in politične moči v času Jelcina, ko je bila le-ta razpršena med njegove najožje sodelavce oziroma t. i. »ozki krog«, zasebne ekonomske elite (*oligarhe*), regionalne funkcionarje (guvernerje – s skoraj statusom baronov) ter druge domače in tuje skupine z močnimi parcialnimi interesi;

³³¹ Vprašanje in značilnosti vertikalne hierarhije oblasti izpostavlja pretežni del študije primera, vezano za konsolidacijo in krepitev moči države, zato tu navajamo le nekatere temeljne značilnosti, ki pripomorejo k boljši kontekstualni umestitvi in pojasnjevanju fenomena.

- hkrati pa je bila takšna vzpostavitev oblasti tudi politični fenomen, ki je sovpadal z rusko tradicijo pojmovanja politične oblasti, državne strukture in predstavo o demokraciji.

Da bi Putin konsolidiral državo in oblast, so se z njim vsi ključni fragmenti oblasti, prek različnih političnih potez in mehanizmov, premaknili v centralno vertikalno. S tem pa je vzpostavil tudi izredno lastno politično moč (Kelley, 2016, str. 131).

Predpogoj za konsolidacijo državne oblasti in koncentracijo politične moči je predstavljalo discipliniranje tistih, ki so vse od razpada sovjetskega državnega socializma, gospodarske liberalizacije in privatizacije ter primata neoliberalne ideologije »prostega trga« koncentrirali največjo ekonomsko in hkrati politično moč. Pri tem pa je oblast morala nastopati tudi avtoritarno in v nasprotju z načeli neoliberalizma, ki si je že podredil tudi principe liberalne demokracije. Državna intervencija in podreditev tovrstnih zasebnih ekonomskih struktur je že v osnovi v esencialnem nasprotju z načeli »prostega trga« in hkrati avtoritarna do nebrzdanega zasebnega kapitala oziroma do tistih, ki v lastniški in interesni relaciji razpolagajo z njim.

Ravno to pa postavlja pod vprašaj tudi rusko verzijo kapitalistično-demokratskega konsenza liberalne demokracije pod primatom neoliberalizma in zasebnega kapitala. Iz tega izhaja tudi jedro problematike pri analiziranju Ruske federacije kot »neliberalne demokracije« oziroma demokracije z avtoritarnimi elementi. Če je bila prvotno ključna dilema, »od kod posameznikom osnova za prvobitno akumulacijo kapitala«, koncentracija katerega si je nato podredila vse ostalo družbeno in politično, pa zdaj izpostavimo vprašanje, kako tovrstne privatne centre moči ustrezno obrzdati in disciplinirati ter na tej osnovi utrditi državo, ki namesto partikularnih interesov, skladno s principi demokracije, zastopa široke interese množice.

7.2.7 »Ljudje moči« in boj za oblast: *siloviki* proti *oligarhom*

Ko Putin leta 2000 prevzame vodenje Ruske federacije, mu pri zmagi na volitvah – kot imenovanemu Jelcinovemu nasledniku – pomembno pomagajo tudi *oligarhi*. Kmalu sledi zasuk v pričakovanih elit in predsednikovi nameri po rekonsolidaciji državne oblasti. Vendar pa predstavlja prvotno obdobje Putinove vladavine čas nekakšnega kompromisa med obema centroma moči. V tem obdobju obe strani računata na oblikovanje sistema, kjer bi bilo možno sobivanje interesov. Hkrati pa to obdobje predstavlja tudi čas Putinove konsolidacije politične moči.

Rusko federacijo sta pretresala dva močna dejavnika destabilizacije: prvega so predstavljale regije³³², drugega pa *oligarhi*. V tem zaporedju je sledila tudi Putinova namera discipliniranja obeh. Prvi pomemben dogovor med Putinom in 21 najpomembnejšimi predstavniki ekonomskih elit, imenovan Šašliški sporazum (*Šašlišknoe soglašenje*), se je odvil 28. julija 2000. Takrat je bil dosežen konsenz o nevmešavanju *oligarhov* v politiko, oblast pa naj bi jim dovolila nadaljevanje poslovnih aktivnosti, a bi morali spoštovati rusko davčno politiko. V zameno za spoštovanje takšnega dogovora bi bili še naprej deležni različnih oblik poslovanja z državo. *Oligarhi* so se sicer počutili izredno samozavestno in na vrhuncu svoje politične in ekonomske moči. Verjeli pa so tudi v dobre politične povezave tako z regionalnimi oblastniki kot tudi pomembnimi posamezniki znotraj centralne oblasti. Vendar pa sta primat med njimi izgubljala Jelcinova najožja sodelavca Berezovski in Gusinski, kar jim je omogočalo večjo politično in poslovno avtonomnost, ki se je obrestovala v pomembnih gospodarskih prevzemih (npr. Slavneft decembra 2002, Abramovičev Sibneft in Rosneft) v naslednjih dveh letih. V gospodarskih spopadih pa so v prvi fazi krepitve moči pokazali, da so sposobni ekonomsko poraziti tudi še en pomemben dejavnik moči v Ruski federaciji – *silovike*³³³ (Fortescue, 2006, str. 108–109).

Ti so poleg Putinovih gospodarskih reformistov predstavljali ključno orodje konsolidacije države in močno orožje v boju proti *oligarhom*. Delovali so kot podaljšana roka oblasti s ciljem krepitve državne strukture, služili pa so tudi kot pomemben člen discipliniranja in kasneje realizacije obdavčitve »elit«. Pomembno vlogo pa so igrali tudi pri Putinovem prvotnem prevzemu oblasti. Pirani (2010, str. 62–64) argumentira, da Putin ni postal predsednik Ruske federacije kot »del zarote KGB-ja« proti demokraciji, temveč je zapolnil odsotnost stabilnosti in državne oblasti. Pri tem je izkoristil podporo Jelcina in njegovih vezi, naboj gospodarskih reformistov in operativno mobilizacijo *silovikov*. Ti so predstavljali glavno podporo pri implementaciji strategije krepitve države in vrnitvi njenega primata ter nadzora v ključne gospodarske sfere³³⁴.

³³² Vprašanje regij in vzpostavljanje centralizacije oblasti smo v povezavi s terorizmom in etničnim ter religijskim vprašanjem deloma že opredelili. V nadaljevanju pa bomo problematiko prepletli tudi s strukturnimi vprašanji in vprašanji politične moči (Fortescue, 2006, str. 108–109).

³³³ *Siloviki* bi v prevodu pomenilo »ljudje moči«, dejansko pa predstavljajo pripadnike nekdanjega sovjetskega ali obstoječega državnega aparata ter znotraj tega predvsem obrambnih in obveščevalno-varnostnih struktur (vojske, policije, KGB-ja, FSB-ja in drugih obveščevalno-varnostnih služb) (Pirani, 2010, str. 216).

³³⁴ Zloglasna KGB je imela ob razpadu Sovjetske zveze okoli pol milijona uslužbencev, s tranzicijo pa je bila preoblikovana v več posameznih obveščevalno-varnostnih služb – naslednica ene od njih leta 1995 postane FSB. KGB niso sestavljali le »možje v črnem«, kot se to večkrat stereotipno prikazuje, temveč so bili del te organizacije

Kljub siceršnjemu prizadevanju po spoštovanju konsenza iz leta 2000 pa Putin že večkrat prej ni mogel skriti osebnega stališča do *oligarhov*, kar se je odrazilo tudi v besednem spopadu s Hodorkovskim februarja 2003. Le teden dni pred tem je namreč Putin zavzel jasno in striktno stališče, usmerjeno v discipliniranje *oligarhov*. Pri tem je poudaril svojo vlogo in kot predsednik države zavrnil t. i. »zamrznitev situacije«, ki bi *oligarhom* omogočala nadaljevanje privilegirane in v veliki meri nenadzorovanega ter koruptivnega poslovanja. V prvi polovici leta 2003 je izšlo varnostno poročilo *silovika* Stanislava Belkovskega, ki je opozarjal na pripravljajoč se poizkus prevzema državne oblasti s strani *oligarhov*. To bi izvedli prek institucionalnega redefiniranja politične moči in zmanjšanja le-te na račun predsednika v smeri krepitve moči parlamenta. Ta je bil zaradi večje razdrobljenosti političnih opcij lažje obvladljiv. Politična moč bi se s tem spet koncentrirala v konglomeratu politike in najmočnejših ekonomskih akterjev. Odziv *oligarhov* na poročilo je bilo, da za takšno namero ne stojijo le-ti, temveč *siloviki*. Konec julija in sredi julija pa so posamezni dogodki, vezani na podjetje Yukos v lasti Hodorovskega, že nakazovali prihajajoči prelomni trenutek (Fortescue, 2006, str. 109–10).

Ob izpostavljanju vprašanja avtoritarnosti ali demokratičnosti oblasti ob povezavi s Putinovo krepitvijo politične moči in konsolidacijo države se osredotočimo še na nekaj vzporednic z drugimi političnimi sistemi, s katerimi se Ruska federacija pogosto primerja. Pri diskusiji o ponovno vzpostavljajoči se avtoritarni kontroli moramo ob navezavi na Piranijeve (2010, str. 67) ugotovitve in v teoretskem delu analizirane politične koncepte izpostaviti naslednje:

1. Ruske institucije in oblast se največkrat primerjajo s tistimi v državah, ki imajo dolgo liberalnodemokratično tradicijo in izvirajo iz tradicionalnih kapitalističnih razmerij. Hkrati pa so utemeljene tudi na individualističnih družbenih odnosih in tovrstni politični kulturi. Vendar pa nobena od zahodnih tradicionalnih in »razvitih« liberalnih demokracij (predvsem imamo v mislih ZDA in zahodno Evropo) ni nikdar v novejši zgodovini izkusila podobnega družbenega in političnega kaosa, kolapsa gospodarstva, degradacije države in takšne ekonomske krize, sovpadajoče z razpadom sistema obdavčitve, kot je to izkusila Ruska federacija v času neoliberalne tranzicije v 90. letih. Pri prehodu iz državno nadzorovanega gospodarskega sistema v sistem prostega trga so razpadle temeljne in najvitalnejše državne institucije, in sicer do te mere, da je to

tudi različni izredni strokovnjaki z vseh družbenih, političnih, ekonomskih in ostalih področij (Pirani, 2010, str. 62–64).

ogrozilo celo nadaljnji obstoj države. Koncentracija politične moči v rokah zasebnih ekonomskih elit pa je bila tolikšna, da sta postala redefiniranje državnega nadzora in vzpostavitev primata nad vitalnimi ekonomskimi strukturami eksistencialnega pomena in predpogoj za vse ostale politične in družbene procese.

2. Putinova oblast je v odnosu do principov nebrzdanega »prostega trga« in **parcialnih zasebnih interesov posameznikov ter ozkih ekonomskih elit**³³⁵ posredovala **avtoritarno**. Državni nadzor se je vzpostavil v ključnih gospodarskih sektorjih, ki so za Rusko federacijo vitalnega pomena, pri tem pa ta zagotovo ni bil večji od nadzora v tistih državah, s katerimi brez večjih dilem gospodarsko in politično sodelujejo najrazvitejše zahodne države in »center svetovnega kapitalizma« (npr. Savdska Arabija, Kuvajt, Mehika idr.). Pri tem pa pridemo do **esence problema in dileme ruskega »avtoritarizma v demokraciji« oziroma t. i. »avtoritarne demokracije«** prek naslednje ugotovitve: skladno s političnimi in ekonomskimi interesi profita, akumulacije in koncentracije kapitala predstavlja globalnim centrom moči nasproti Ruski federaciji največjo frustracijo **odsotnost principov popolnoma »prostega trga«**, kar je posebej vezano na naravne resurse. Pri tem gre za **omejitev principov neomejenega zasebnega lastništva** in ultimativnega primata **neoliberalne kapitalistične dogme**, izražene skozi nebrzdanost **»zasebnih lastninskih pravic«**.
3. S tem se nam odpira tudi vprašanje **ideologije**, saj se celotnemu spektru državnega nadzora očita nekakšna »putinistična« ideologija kolektivne pripadnosti močni in stabilni državi. Opozoriti moramo, da v modernih odnosih med Vzhodom in Zahodom ne gre za pravi ideološki konflikt, kot je bilo to v času hladne vojne, ko je šlo za popolnoma drugačno družbeno in politično strukturo. Če se osredotočimo na esenco vprašanja **ideologije**, lahko ugotovimo, da politični naboj »putinizma« ni nič bolj ideološki, kot to velja za dogmatski neoliberalni princip »prostega trga«³³⁶. Tudi zagovorniki odsotnosti državnega poseganja v »prosti trg« so se ob razmahu gospodarske krize leta 2008 hitro zatekli k podpori državnemu intervencionizmu in največjemu državnemu reševanju bank v zgodovini ZDA.

³³⁵ Pri tem gre za konflikt razumevanja koncepta interesov, utemeljenih na neoliberalnih principih individualizma, nasproti interesom, pojmovanih skozi rusko državniško tradicijo, ki so utemeljeni na principih kolektivismu.

³³⁶ Kot je to posebej izrazito prisotno na primer pri republikanski stranki v Združenih državah Amerike (Pirani, 2010, str. 67).

4. Temeljna naloga »podaljšane roke oblasti« oziroma *silovikov* je bila implementacija državne moči v najpomembnejših ruskih gospodarskih segmentih, kamor sodijo naravni resursi. Kljub temu svojevrstnemu intervencionizmu pa je ostalo relativno odprto vprašanje »splošne« liberalizacije trga in ključnih ekonomskih politik v rokah gospodarskih reformistov. Vloga državne oblasti pri tem pa je balansiranje med enim in drugimi z namenom vzpostavitve najučinkovitejšega družbenega in gospodarskega sistema in progresivnega, pa čeprav svojevrstnega modela ruskega kapitalizma.

Kaotična 90. leta so metaforično predstavljala »boj vseh proti vsem« (Hobbes, 1651). V takšnih razmerah, ko država ne more ali ne želi zaščititi ranljivih, pa so za zmago najbolj usposobljeni »najmočnejši«. *Oligarhi* so postali močni zaradi uspešne koncentracije zasebnega kapitala v svojem lastništvu, *siloviki* pa so predstavljali tisti del ruske družbe in državne strukture, ki je bila izurjena ravno zato, »da bi bila močna«. Z razgradnjo države in primatom prostega trga pa pretežni del *silovikov* iz tranzicije ni izstopil v vlogi ekonomskih in moralnih zmagovalcev. Zato je bil interes velikega števila le-teh podpreti politično opcijo, ki bi omogočila rekonsolidacijo državne oblasti in krepitev njene moči, še toliko večji. Pirani (2010, str. 64–65) predstavi vloge in delovanje nekaterih nekdanjih tovrstnih uslužbencev KGB-ja v času ruske tranzicije na naslednji način:

- Pred razpadom Sovjetske zveze in v času nomenklature se je že začel družbeni in politični proces, ki smo ga označili kot »spontana privatizacija« in tudi pojasnili. V tem obdobju so posamezni pripadniki KGB-ja izkoristili priložnost in ustanovili nekakšna »polzasebna« podjetja, ki so se ob začetku razpada sistema uporabljala tudi za skrivni izvoz orožja iz države in ustvarjanje zasebnega profita.
- Poleg zasebnih gospodarskih podjetij so nekdanji **višji uslužbenci KGB-ja** ustanavljali tudi zasebna obveščevalna in varnostna podjetja, ki so se vključevala v različne naloge. Na primer *oligarhi*, kot največji zmagovalci privatizacije, so za svoje nemoteno delovanje potrebovali tudi ljudi iz nekdanjih obveščevalno-varnostnih struktur, privatizacija slednjih pa je predstavljala pravo priložnost. Pri tem so bili najbolj dobrodošli ravno tisti »nekdanji KGB-jevci«, ki so imeli najbolj zlovesče in strah vzbujajoče življenjepise³³⁷.

³³⁷ Dva primera takšnih sta bila na primer Filip Bobkov, ki je bil na čelu direktorata za lov na sovjetske disidente, v Most banki Vladimirja Gusinskega pa je dobil mesto vodje »raziskovalnega oddelka«, in njegov nekdanji

- **Srednji in nižji rang** nekdanjih **uslužbencev KGB-ja** se je pridružil različnim varnostnim organizacijam in zasebnim podjetjem, pri čemer se ocenjuje, da je približno polovico³³⁸ vseh pripadnikov tovrstnih zasebnih varnostnih struktur predstavljal kader iz KGB-ja, drugo polovico pa nekdanji pripadniki vojaških in policijskih struktur.
- Posamezni nekdanji pripadniki KGB-ja pa so se začeli ukvarjati z zasebnim poslom, nekateri od njih (npr. Aleksander Lebed – 39. najbogatejši ruski poslovnež leta 2008) pa so se prebili celo med najuspešnejše ekonomske akterje.

Ko govorimo o krepitvi **vertikalne hierarhije politične moči in oblasti** v rokah Putina, pa predstavlja pomembno dilemo tudi vprašanje principov **politične tekme** v skladu z načeli demokracije. Pri tem sta pomembna razmerje in razmejitev med **politično strukturo** na eni strani ter principi, formami in možnostmi politične vključenosti skozi demokratične **forme tekmovalnosti** na drugi strani³³⁹. Tovrstna esencialna dilema pa je prisotna tudi v času prevzema in konsolidacije oblasti s strani Putina³⁴⁰ in njegovega predsedovanja. Pri tem pa se je pojavil še dodaten problem: ruska tranzicija je vplivala na porast sicer neformalnih, vendar izredno močnih centrov moči, ki so klasičen liberalnodemokratski princip delitve na zakonodajno, izvršilno in sodno oblast naredili še veliko bolj kompleksen. V tej prepleteni mreži razmerij moči pa je poleg definirane vloge predsednika pomembna tudi nedefinirana. Putin je, kot ugotavlja Kelley (2019, str. 131–132), svojo politično moč in pozicijo definiriral skozi dva procesa:

- Prvi proces je predstavljal krepitev **politične strukture** v smislu centralnopolitičnega povezovanja s t. i. Jelcinovo »družino« in »notranjim krogom«, s ključnimi politično vključenimi in prek teh tudi z manj vključenimi *oligarhi*, reformnimi ekonomisti, *siloviki* in drugimi. Po začetni povezanosti vseh akterjev je najprej začel s politično nevtralizacijo najbolj ogrožajočih (npr. »družina«, »oligarhi«, guvernerji itd.). Hkrati pa mu je vse ključne akterje uspelo postaviti v

sodelavec Aleksej Kondaurov, ki je deloval v podjetju Yukos Mihaila Hodorkovskega do leta 2003 (Pirani, 2010, str. 64).

³³⁸ Leta 2002 naj bi bilo teh okoli 280.000 registriranih in približno še enkrat toliko neregistriranih (Pirani, 2010, str. 64–65).

³³⁹ To vprašanje, preneseno v politično prakso, je bilo tudi jedro spora med predsednikom in parlamentom leta 1993, ki se je končal s tankovsko intervencijo v prid predsedniku (Kelley, 2019, str. 131–132).

³⁴⁰ Omenili smo pretenzije po redefiniranju razmerja strukturalne politične moči med predsednikom in parlamentom leta 2003 (Kelley, 2019, str. 131–132).

nekakšno medsebojno tekmovalno pozicijo, pri čemer je sam deloval kot nujno potreben arbiter, kar mu je še dodatno omogočilo veliko koncentracijo politične moči.

- Drugi pomemben proces pa je predstavljala vzpostavitev »ustreznega« sistema **političnega tekmovanja**, kar poleg političnih strank vključuje tudi vprašanje drugih pomembnih političnih akterjev, na primer medijev. Vezano na vprašanje političnih strank je Putinova »Združena Rusija« sprva predstavljala le eno od strank, katere cilj je bil sicer unificirati (*United Russia*) politični kaos zapuščine tranzicije. Koncentracijo lastne politične moči pa je spretno uporabil za krepitev stranke, ki je kmalu postala resen političen akter. Prav tako pa je ohranila tudi fleksibilnost političnega pozicioniranja³⁴¹. Nadzor nad mediji se je pretežno zgodil prek lastniškega prevzema posameznih medijskih hiš, kar se je večinoma dogajalo prek različnih metod »discipliniranja« *oligarhov*³⁴².

Skupno ideologijo nekdanjih pripadnikov KGB-ja oziroma *čcikistov*, kot so bili ti navadno pogovorno poimenovani, je zamenjal skupni »zasebni lastniški interes«, ki ga je bilo skozi družbeno in politično formo podivjanega kapitalizma lahko uresničiti. Pri tem pa je treba razmejiti med njihovo operativno in politično vlogo. Putinova iniciacija na mesto predsednika države namreč ni bila izvedena s strani (nekdanjih) struktur KGB. V agoniji po iskanju nekoga, ki bi *oligarhom* omogočal podoben status in razmere tistim, v katerih so nastali, je bil podprt s strani Jelcinovega »notranjega kroga« sodelavcev, ki so ga sestavljali poslovneži in politični veljaki. S krepitvijo politične moči in konsolidacijo države je Putin v svojo vertikalno hierarhijo oblasti spretno vključil tri pomembne družbene dejavnike:

- *siloviki* – v oblast je inkorporiral in na ključne pozicije postavil nekdanje pripadnike obveščevalnih, varnostnih in obrambnih struktur, med katerimi so imeli posebej pomembno vlogo nekdanji kolegi *čcikisti*³⁴³, prek katerih je izredno učinkovito

³⁴¹ Pozicioniranje »Združene Rusije« je v pretežni meri odvisno od Komunistične in Liberalnodemokratske partije, ki med vsemi resnimi političnimi akterji predstavljata skrajni točki političnega spektra (Kelley, 2019, str. 131–132).

³⁴² Sicer pa se predvsem s strani opozicije izpostavljajo tudi različne oblike psihičnega in fizičnega pritiska na posamezne novinarje, ki so kritizirali oblast (Kelley, 2019, str. 131–132).

³⁴³ Le en primer takšnih *čcikistov* – oziroma v novi družbeni in politični formi *silovikov* – je predstavljala na primer Viktor Čereksov, ki je bil kot predhodni pripadnik KGB-ja tudi vodja sanktpeterburškega FSB-ja med letoma 1992 in 1995. S Putinove strani je bil imenovan na mesto njegovega predstavnika v Severozahodnem federalnem območju med letoma 2000 in 2003. Takrat je prevzel vodstvo agencije za boj proti trgovini z narkotiki (Pirani, 2010, str. 66–67).

neposredno deloval v različnih strateško pomembnih sferah, npr. gospodarski, davčni, obveščevalno-varnostni itd. (pri konsolidaciji oblasti so imeli ti celo pomembnejšo in močnejšo vlogo kot naslednja, sicer pomembna skupina Putinovih sodelavcev);

- **gospodarski reformisti** – v svoj krog najožjih sodelavcev je vključil (iz časov študija in službovanja v administraciji župana) že preverjeno »sanktpeterburško ekipo³⁴⁴«, sestavljeno predvsem iz obetajočih ekonomistov in pravnikov; ti so oblikovali najpomembnejše politične in ekonomske odločitve in pri njih tudi sodelovali;
- **nekdanji pripadniki Jelcinove administracije** so bili v prvi fazi krepitev oblasti sicer pomembni, vendar pa so bili sčasoma iz centralnega sistema oblasti in administracije elegantno odpravljeni ter nadomeščeni s »svežimi silami« (Pirani, 2010, str. 65–67).

7.2.8 Obračun z oligarhi: prelomno leto 2003 in Yukosov primer konsolidacije odnosa med zasebnimi elitami in oblastjo

Liberalizaciji, nebrzdani privatizaciji in enormnemu bogatenju posameznikov in elit smo namenili že dobršen del analiz, v tem delu pa bomo še dodatno izpostavili najodmevnejši primer – Yukos³⁴⁵. Ta predstavlja politični spopad med Putinom kot zagovornikom krepitev državne oblasti in Mihailom Hodorkovskim³⁴⁶ kot enim najmočnejših in v javnosti najbolj poznanih

³⁴⁴ Med temi je treba omeniti na primer bodočega premiera in predsednika (v komplementarnem tandemu s Putinom) Dmitrija Medvedjeva in sanktpeterburškega pravnika Germana Grefta, ki je v mandatu 2000–2007 v vlogi ministra za trgovino in gospodarski razvoj predstavljal enega najpomembnejših ekonomskih reformatorjev, leta 2008 pa je prevzel vodenje ruske državne banke Sberbank (Pirani, 2010, str. 67).

³⁴⁵ Čeprav je tudi v času 90. let država ohranila dobršen delež lastništva v največjih naftnih podjetjih, so zasebni lastniki v praksi poslovno razpolagali enako, kot da bi imeli nad njimi popolno lastništvo. Podobno je bilo s podjetjem Gazprom, afera vezana nanj, pa je leta 2001 predstavljal uvod v primer Yukos. Na čelu podjetja je bil Vyakhirev, ki je imel v podjetju manjšinski lastniški del, vendar je skupaj s svojo družino v njem v popolnosti dominiral. Pri tem mu je bila še posebej v pomoč politična povezava s posameznimi regionalnimi voditelji in podpora precejšnjega dela članov dume. Ravno takšni zasebno-politični konglomerati pa so predstavljali tudi neposredno politično grožnjo centralni oblasti, saj so se z neobdavčenimi ali minorno obdavčenimi profiti enormna sredstva namesto v državni budžet, na račun deficita tega, stekala v posamezne zasebno-regionalne ekonomske in politične centre moči. Ravno to pa je poleg davčne politike predstavljalo tudi največji konflikt s centralno oblastjo in Putinom na čelu le-te. Vyakhireva je Putin, potem ko ga je obtožil podpore takrat izgnanemu Gusinskemu, odstranil maja 2001, Gazprom pa vrnil pod oblast države s tem, ko je na vodilno mesto podjetja postavil Alekseja Millerja. Nadzor nad Gazpromom je predstavljal pomemben člen v nadaljnji konsolidaciji in odskočno desko za naslednje poteze vzpostavitev državnega nadzora v energetske sektorju (Miller, 2018, str. 48–51).

³⁴⁶ Hodorkovski je bil rojen v ruski židovski družini 26. junija 1963 v severni Moskvi, njegova starša pa sta bila pripadnika takratne t. i. »sovjetske inteligence«. Odraščal je podobno kot Putin, torej v majhnem družbenem stanovanju in »brezrazredni« sovjetski družbi, utemeljeni na ekonomski enakosti, v kateri je bila čezmerna akumulacija zasebne lastnine skoraj nemogoča. Nesporno je sicer, da je bil Hodorkovski progresiven mladi ekonomist, ki se je s kolegi že v sredini 80. let lotil zasebnega posla. Vsaj do poizkusa državnega udara avgusta 1991 bi se sam imel tudi za zglednega komunista. V primeru obstanka Sovjetske zveze pa naj – tako ideološko kot tudi ekonomsko – ne bi imel težav z idejo nekakšne oblike komunistično-kapitalističnega konglomerata »državnega kapitalizma«, ki bi spominjal na primer avtoritarne kapitalizma Kitajske (Sakwa, 2009b, str. 31–33).

oligarhov. Leta 2003 je bil Hodorkovski na vrhu lestvice najbogatejših ruskih poslovnežev, njegovo premoženje pa je znašalo 3,7 milijarde dolarjev. Naknadna podrobnejša analiza lastniške strukture Yukosa pa je junija 2002 potrdila še 7,7-milijardni del njegovega lastništva v tem podjetju. Proces, s katerim je posameznikom uspelo pridobiti tako enormna bogastva v le dobrih desetih letih po razpadu sovjetskega socializma in družbene lastnine, pa mnogi označujejo kar s terminom »**črna privatizacija**« (Sakwa, 2009b, str. 31–33).

Podjetje Yukos je v letu 2003 predstavljalo največjega proizvajalca in trgovca z nafto v Ruski federaciji, vendar so bili ekonomski apetiti Hodorkovskega še večji. Drugo največje rusko naftno podjetje je bilo Sibneft, ki ga je Hodorkovski želel prevzeti že v času Jelcinovega mandata, kar pa je preprečil zlom ruske borze avgusta 1998. Kljub temu pa so njegovi poslovni interesi in finančni apetiti ostali nespremenjeni. Ključni problem pa ni tičal le v ekonomskih procesih in koncentraciji kapitala v rokah samega Hodorkovskega. Jedro konflikta sta predstavljala svojevrsten političnoekonomski konglomerat in raztezanje ekonomske moči Hodorkovskega tudi v politično sfero, saj naj bi bilo več kot 100 poslancev ruskega parlamenta zavezanih Hodorkovskemu in njegovim poslovnim interesom. Velik del teh je zasedal tudi različne pomembne pozicije znotraj posameznih parlamentarnih komisij in delovnih teles, predvsem tistih, vezanih na ekonomska in davčna vprašanja, gospodarske in industrijske strategije ipd. Kapital in finančna moč Hodorkovskega sta tako obvladovala strateško gospodarsko in politično dimenzijo, zato je bilo sprejetih več zakonov, ki so bili dobičkonosni za interese Yukosa. Ruski gospodarski minister je opozarjal na vsaj 2 milijardi dolarjev davkov, ki jih je država izgubila vsako leto, in na nevarnost bankrota manjših naftnih podjetij, ki so črpale nafto na, za razliko od Yukosa, težko dostopnih področjih. Skladno s koncentracijo ekonomske in politične moči – tudi prek znatnega števila poslancev v parlamentu in drugih pomembnih uradnikov – so rasle samozavest in nadaljnje, tudi politične ambicije Hodorkovskega, čemur je Putin leta 2003 želel narediti konec (Sixsmith, 2010, str. 52–54).

Davčna politika predstavlja vedno pomemben spoj in hkrati jedro razhajanj in dilem med zasebnim gospodarstvom in državo. To pa se je izkazalo za posebej pomembno tudi v Ruski federaciji, kjer naravna bogastva predstavljajo enega od vitalnih stebrov obstoja gospodarstva in države ter vsega, povezanega z njo. Obdavčitev je predstavljala ključni problem tudi v primeru Yukosa: kljub mnogim drugim aferam, ki so bile vezane na to podjetje in lastnika Hodorkovskega, so glavni sprožilec konflikta med slednjim in Putinom predstavljali ravno davki in neuklonljivo samozavestna ter celo preteča drža *oligarhov* do vseh zahtev oblasti.

Oligarhi so svojo moč eksponirali v skladu s svojimi interesi in vse do leta 2003 prek dume skrbeli za politiko minimizacije davkov, pri čemer sta bila lobiranje in politični vpliv Hodorkovskega še posebej pomembna dejavnika. Zaradi obtožb davčne utaje je bil v začetku julija 2003 aretiran najprej drugi mož Yukosa in tesni sodelavec Hodorkovskega, Platon Lebedev. Kljub poizkusom lobiranja in intervenciji Hodorkovskega je Lebedev ostal za zapahi. Putin naj sicer ne bi bil neposredno vmešan, vendar pa je bilo jasno, da je ta aretacija le uvod v nekaj večjega. Hodorkovski je bil pozvan na zaslišanje, ki bi se moralo odvijati 24. oktobra 2003, vendar se ga ni udeležil. Naslednji dan je bil aretiran na letališču v Novosibirsku, in sicer z obtožbami, povezanimi z davčno utajo, poslovnimi goljufijami in drugimi koruptivnimi dejanji (Fortescue, 2006, str. 110–123).

Interes Hodorkovskega je bil, da prek krepitev politične moči v dumi vpliva na ruski politični sistem s ciljem, da bi ta vse bolj gravitiral na parlamentarnega, namesto predsedniškega. V tem primeru bi imele zasebne finančne elite še večjo moč in še večji vpliv na politiko. V decembru 2003 so se obetale ponovne parlamentarne volitve, Hodorkovski pa je imel jasno in odločno namero, da svoj vpliv v dumi še okrepi in izkoristi luknjo v zakonu, ki je omejevala financiranje političnih akterjev s strani zasebnih korporacij. Svojo politično moč je nameraval eksponirati prek predvolilnega financiranja posameznih političnih strank, ki jim je bila blizu neoliberalna ideologija³⁴⁷. Ob zadostni politični podpori v dumi bi Hodorkovski lahko zakonito uresničil svoje ambiciozne ekonomske interese, kjer je treba izpostaviti na primer (I) minimizacijo davka na naravne vire, (II) zasebno lastništvo nad pripadajočo logistično infrastrukturo (npr. cevovodi, plinovodi itd.) in v tem kontekstu (III) izgradnjo novih cevovodov. Ti bi ruske izvore povezovali z najrazvitejšimi svetovnimi potrošniki (ZDA, Kitajsko, Japonsko itd.). Seveda v zasebni režiji ter za zasebni neobdavčeni profit. Vse to pa ni predstavljalo političnega izziva le Putinu kot predsedniku, temveč je šlo hkrati tudi za eksistencialno vprašanje najvitalnejših interesov in obstoja Ruske federacije. Sodni proces proti Hodorkovskemu je bil zaključen junija 2005, ko je bil obsojen na devet let in pol zapora (Desai, 2006, str. 46–47).

Z obsodbo in zaprtjem Hodorkovskega ter prevzemom nadzora nad podjetjem se je začelo obdobje specifičnega **državnega intervencionizma** v tiste sfere gospodarstva, kjer naj bi šlo za vprašanje vitalnih državnih interesov. Hkrati s tem sta se v Ruski federaciji začela vzpostavljati nekakšna dvojna struktura države in svojevrsten model demokracije³⁴⁸, za katero

³⁴⁷ Najprimernejše neoliberalne stranke za namero Hodorkovskega so bile konec leta 2003 na primer Unija desnih sil Borisa Nemcova in pa sredinska liberalna stranka Yabloko pod taktirko Javlinskega (Desai, 2006, str. 46–47).

³⁴⁸ Svojevrstni model ruske demokracije pojasnjujemo v naslednjem poglavju.

se uporabljajo tudi izrazi »vodena demokracija« (ang. *managed democracy*), suverenistična demokracija (ang. *souvereign democracy*) in neliberalna demokracija (ang. *illiberal democracy*) (Sakwa, 2009b), pripadajoči odnos z gospodarstvom pa »državna patronaža« (Huskey, 2010, str. 186).

Tovrstni fenomen ruske demokracije je sestavljen iz **formalne konstitutivne (ustavno-zakonodajne) strukture** in **vzporedne intervencionistične parastrukture**. Tu je treba opozoriti, da druga ni v nasprotju s prvo, temveč je le njen derivat. Konstitutivna struktura Ruske federacije je že v Jelcinovih časih omogočala nekakšno vzporedno, odprto in manj regulirano sivo cono ustavno-zakonodajne interpretacije. Putinova administracija se je pri implikaciji svojih politik sicer izredno trudila, da njene intervencionistične poteze niso bile v nasprotju s formalnim okvirom oziroma rusko ustavo in zakoni. To pomeni, da takšen »**para-konstitucionalizem**« ne deluje v nasprotju s formalnimi in institucionalnimi strukturami **ruske konstitucionalne strukture** in tudi v nobenem posamičnem ali celotnem delu **ne spodkopava njene legitimnosti**. Vendar pa v okviru takšnega konstitucionalno ustvarjenega »medprostora« dopušča uporabo različnih vzporednih strategij. Kritika omenjenega principa pa pravi, da tovrstne karakteristike bolje sovpadajo s **prvinami tehnokracij** kot pa **modernih liberalnih demokracij** (Sakwa, 2009a, str. 18).

Poleg že izpostavljenih dilem, povezanih z nebrzdano koncentracijo pretežnega deleža nacionalnih kapitalskih resursov v zasebnih rokah peščice, pa je takšen sistem – ravno zaradi svoje narave koncentracije in razpolaganja s kapitalom – predstavljal tudi visoko nestabilnost. Pri tem je potreboval tudi ustrezno sovpadajočo politično komponento, prek katere se je vzdrževal kljub samoregulativni »nevidni roki« in »principom prostega trga«. Družbeni in politični sistem pred Putinom je temeljil na horizontalnem mešetarjenju interesov peščice ključnih ekonomskih in političnih akterjev brez resne strategije in brez možnosti jasnega odločevanja. V času Putinovega prvega mandata je šlo za nekakšno **tripartitno** medsebojno vključujočo strukturo moči, imenovano tudi »železni triangel«, v kateri so imele svojo vlogo **zasebne elite, birokratske strukture** in institucionalni **aparati predsednika države**. Z afero Yukos pa se ključni družbeni in politični akterji premaknejo v jasno vertikalno odločevalno strukturo pod primatom predsednika, kar smo pojasnili kot specifično »**vertikalo moči**«. S takšno centralizirano vertikalno hierarhijo odločevanja pa se povezuje tudi fenomen **avtoritarizma**. Državna institucionalna struktura je bila pri tem, prek različnih dejavnikov in akterjev, razširjena tudi v strateško najbolj pomembne sfere gospodarstva (naravni resursi,

infrastruktura itd.), nad čimer je prek iste vertikalne hierarhije začela vzpostavljati nadzor. To pa lahko opredelimo tudi kot svojevrsten fenomen »**državnega kapitalizma**« (Rutland, 2009, str. 168–169).

Nadaljnji razvoj ruske družbe in politike se je odvijal v znamenju krepitve državne oblasti s predsednikom države na čelu. Zasebne ekonomske strukture *oligarhov* so bile pri tem, gledano skozi teorijo Hirschmana (1970), obravnavane prek treh možnosti: **izhod**, **glas** ali **lojalnost**.

- **Izhod** je bila prva izmed teh, v ekonomsko-političnem kontekstu pa je to pomenilo, da so *oligarhi* pravočasno finančno unovčili svoj imperij in denarna sredstva uporabili za investicije izven Ruske federacije, kot je bil to na primer nakup britanskega nogometnega kluba s strani Romana Abramoviča. Na ta način so obdržali internacionalno dimenzijo finančnega mogotca, bili pa so omejeni pri svojem (hiper)poslovanju in političnem udejstvovanju v Ruski federaciji.
- **Glas** je pomenilo obdržati poslovanje v Ruski federaciji – manj zaradi patriotskih nagnjenj, precej bolj pa zaradi lastnih zasebnih ekonomskih interesov – ter stopiti v neposredno konfrontacijo z vse močnejšo vertikalno hierarhijo ruske državne oblasti, kot je to na primer neuspešno poizkusil Hodorkovski.
- **Lojalnost** pa se je izkazala za edino realno možnost obstoja in poslovanja v Ruski federaciji. To je pomenilo, da morajo korporacije upoštevati nekaj ključnih pravil, določenih s strani ruske oblasti: (I) striktna netoleranca do vmešavanja zasebnih struktur v rusko politiko; (II) povečanje transparentnosti poslovanja in striktno plačevanje davkov; (III) priznavanje primata Kremlja in aktivno sodelovanje v skladu z družbenimi, političnimi in ekonomskimi strategijami slednjega.

Zasebni centri moči in predhodno nebrzdani zasebni kapital so bili tako podrejeni ruski vrhovni politiki in oblasti, pri tem pa je predstavljala še en pomemben dejavnik odprava volitev regionalnih voditeljev. *Oligarhi* so namreč do tedaj kapitalsko in tudi drugače pomembno vplivali na regionalne volitve in nato na odločitve regionalnih političnih funkcionarjev. Te so bodisi podkupovali, izdatno podpirali na volitvah ali pa kandidirali kar sami. Hkrati so na regionalni ravni, največkrat povsem mimo nadzora države, vzpostavili popolnoma zaokrožen proizvodno-logistični proces: poleg izkoriščanja naravnih bogastev in proizvodnje so na primer v isti regiji kupili tudi glavne izvozne ali logistične kanale (npr. pristanišča, letališča itd.) in hkrati podkupili ali pa kar sami postavili regionalne administracije. Tako so imeli popoln

privatni nadzor nad pridobivanjem, proizvodnjo ter izvozom in prodajo surovin ali proizvodov, pri čemer so popolnoma zaobšli državni nadzor in interes. Putin je po teroristični krizi s talci v šoli v Beslanu jeseni 2004 ter obsodbi regionalnih oblasti zaradi napak, neučinkovitosti in koruptivnosti odpravil predhodni »demokratski« sistem regionalnih volitev in ga zamenjal z »bolj avtoritarnim«, vendar za parcialne zasebne interese nedovzetnim sistemom imenovanja regionalnih oblastnikov. Tovrstni akt je od takrat dalje v pristojnosti centralne oblasti v Kremlju (Rutland, 2009, str. 169).

7.2.9 Krepitev oblasti in moči države: vzpostavljanje temeljev konsolidacije notranje politike, družbe in ekonomije

Opozoriti moramo tudi na vpliv mednarodnega kapitala in dimenzijo globalnega neoliberalnega konteksta. V času tranzicije ruska ekonomija, družba in politika niso predstavljale izoliranega in zaprtega sistema kot na primer v času državnega socializma, temveč so bile dovzete za internacionalne kapitalske tokove in s tem povezane ekonomske vzvode in razmerja moči³⁴⁹. Internacionalizacija pa je bila spretno izkoriščena tudi za obvoz plačila davkov prek podjetij »off-shore« in davčnih oaz.

Poleg tega je treba izpostaviti tudi dejavnike neposrednega finančnega vpliva na rusko politiko, saj so bili pomembni akterji moči tudi izven meja Ruske federacije. To je bilo izrednega pomena v 90. letih in času tranzicije, prav tako pa tudi v obdobju konsolidacije politike in države (2000–2004). V ključnem trenutku (2003) so se tako Putinove oblastne strukture kot tudi zasebne elite in tovrstni centri moči v rokah *oligarhov* nadejali mednarodnega finančnega vzgona, kar bi lahko prevesilo politični spopad v korist enih ali drugih. To pa je predstavljalo še dodaten dejavnik nestabilnosti v ruski družbi in politiki. V tem kontekstu sta v kritičnem trenutku strategijo »izhoda in pobega« uporabila tudi dva od najpomembnejših *oligarhov* – Berezovski in Hodorkovski: neuspešno sta upala, da bo tovrstnemu »zahodnemu dejavniku« uspelo prispevati k pomembni zmagi v njuno korist (Rutland, 2009, str. 169–170) nasproti Putinovi oblasti.

³⁴⁹ Ruska federacija je bila vse od začetka neoliberalne tranzicije izpostavljena različnim mednarodnim ekonomskim dejavnikom oziroma kapitalskim pritiskom, ki so sicer sestavni del internacionalizacije poslovanja. Del te so na primer običajne poslovne špekulacije, vezane na razliko v ceni na globalnem in nacionalnem trgu, uvoz dobrin, izvoz naravnih virov ipd. (Rutland, 2009, str. 169–170).

Pri tem se največkrat poudarjata avtoritarna dimenzija ruske oblasti in njen intervencionistični patronažni odnos do principov »odprtega gospodarstva«. Posamezni politiki, največkrat v tradicionalnih liberalnodemokratskih državah, pa pod močnim vplivom neoliberalne ideologije tovrstno argumentacijo s pridom uporabljajo tudi kot (s)politiziran in populističen propagandni vzvod etiketiranja ruskega sistema v skladu z lastnimi interesi. Podobno percepcijo ilustrativno zastopa tudi Oxenstierna (2015, str. 2), ki izpostavlja najprej **»rusko demokratično začrtano pot in sovpadajoči privatizacijski proces razvoja prostega trga v času vladavine Borisa Jelcina«** ter nato prelomni zasuk v smer **»avtoritarizma in državnega intervencionizma s prihodom Vladimirja Putina«**.

Tovrstni interpretaciji pa predstavlja problem družbeni in ekonomski kolaps, pospremljen s političnim kaosom in destrukcijo države v času »liberalnega« obdobja, kar je treba ustrezno opravičiti. Zato se kot vzrok za neuspeh v neoliberalnih 90. letih največkrat predstavljata »le delna implementacija institucionalnega in pravnega okvirja po zgledu zahodnega razvitega kapitalizma ter nezadovoljivo opravljena vloga formalnih institucij«. Na slabe rezultate implementacije neoliberalizma naj bi vplivala tudi nekakšna »parastruktura neformalnih institucij, družbenih norm, vrednot in prepričanj«, ki naj bi vlekla korenine iz preteklih družbenih in političnih vzorcev, predvsem državnega socializma.

S tega stališča bi bil problem le institucionalne narave – bodisi ker institucije niso bile v zadostni meri transformirane skladno s potrebami neoliberalne strukture bodisi ker so bile šibkejše od t. i. »parastrukture« socialistične tradicije. Popolnoma pa se spregledajo neoliberalna dogma **podreditve vseh družbenih in političnih dimenzij principom popolnoma prostega trga** ter posledice tega. Razgradnja državotvornih prvin in koncentracija kapitala v zasebnih rokah je v političnih in družbenih okoljih, ki so **glede na svetovni kapitalski center perifernega značaja**, še toliko bolj drastična, kar se je izredno slikovito izražalo tudi v Ruski federaciji.

Zato je treba razumeti (post)konsolidacijsko politiko v Ruski federaciji tudi kot »naravni odgovor« na neoliberalno opustošenje in destabilizacijo v 90. letih. Krepitev oblasti je obetala vrnitev k stabilnosti, očitana dilema avtoritarnosti pa se pri tem sooča z visoko stopnjo notranje legitimnosti³⁵⁰.

³⁵⁰ Slednje bomo v nadaljevanju podkrepili tudi z različnimi numeričnimi prikazi rezultatov volitev in drugimi kazalci.

Skozi historično-materialistični presek 20. stoletja smo predstavili vprašanje togosti in dinamičnosti sicer deklarativno iste družbene in politične ureditve. Ta pa je v različnih obdobjih, predvsem zaradi sprememb v razmerjih politike in ekonomije, generirala različna družbena protislovja in z njimi povezane posledice.

Zato je bolj smiselno (kot le institucionalno preučevanje avtoritarnosti obstoječega ruskega sistema in posameznih značilnosti ter elementov le-tega) izpostaviti celostno, tudi strukturno vprašanje togosti ali dinamičnosti – tako notranjepolitično kot tudi glede na zunanjepolitični kontekst. Pri tovrstnih premislekih nas mora spremljati sugestija, vezana na vprašanje:

- (I) v kateri fazi sta družbena in politična stabilnost ključni za konsolidacijo, stabilizacijo in ekonomsko akumulacijo ter koncentracijo, ki vodijo v napredek in razvoj, ter
- (II) v kateri fazi se ta (že) sprevača v togost, ki ima negativen in kontraproduktiven trend in mora biti nadomeščena z večjo družbeno in politično dinamiko.

Tovrstna dilema pa se spet nanaša na izhodiščni teoretski premislek o razmerju med demokracijo in kapitalizmom ter posameznimi manifestnimi oblikami le-tega (npr. liberalno demokracijo).

Temelj ruske politične in ekonomske moči predstavljata konsolidacija izkoriščanja naravnih virov in energetike ter razpolaganje z njimi. Investiranje v ta sektor je po desetletju primata prostega trga (1998) glede na čas ob koncu sovjetskega socializma (1990) padlo na eno tretjino³⁵¹. V primarni fazi konsolidacije (1998–2004) pa so se investicije v ruski energetski sektor potrojile. Čeprav so k povečanju investiranja prispevale tudi višje cene energentov, pa je pomembno izpostaviti stabilnost in zaupanje, vzpostavljeno s Putinovo konsolidacijo družbe in države v času prvega mandata (2000–2004). Energetski sektor je ključno vplival na zagon celotnega gospodarstva, saj se je vrednost izvoza nafte in plina z 28 milijard dolarjev leta 1998 povečala na 143 milijard leta 2005. Politični prelom avtoritarnosti oblasti nasproti gospodarskim elitam *oligarhov* pa se je izrazil v očitnih spremembah v davčni politiki, saj so se tovrstni prihodki države dvignili z 10 odstotkov v začetku 90. let na skoraj 50 odstotkov v začetku konsolidacijskega obdobja dobrih deset let kasneje. Kljub siceršnjemu zmanjšanju

³⁵¹ Ne glede na različna metodološka ali špekulativna vprašanja, vezana na totalno družbeno tranzicijo, pa se je investiranje – po drastičnem padcu ob razpadu Sovjetske zveze – le med letoma 1992 in 1996 ponovno zmanjšalo za 20 odstotkov (Miller, 2018, str. 38–42).

stopnje obdavčitve³⁵² pa so *oligarhi* uporabljali tudi različne druge taktike izogibanja plačilu davkov ter ves čas predstavljali resen opozicijski blok normalizaciji davčne politike. Rekonsolidacija odnosov z *oligarhi*, ki se je začela s konferenco leta 2000, prelomno točko pa dosegla z epilogom afere Yukos, je bila zato ključnega pomena (Miller, 2018, str. 38–42).

Teorijam o nekakšnem »družbenem in političnem vakuumu« v 90. letih – pri čemer se vsa odgovornost in vsi dejavniki neuspeha preprosto pripisujejo le slabi institucionalni infrastrukturi in pohlepu posameznikov – moramo dodati dejavnike, ki izhajajo iz narave neoliberalizma. Ravno ti so tudi vzrok za razgradnjo državne infrastrukture in transformacije le-te, skladno s potrebami »prostega trga«. Prav tako moramo dodati še vse antagonizme, skupaj s posrednimi in neposrednimi posledicami, ki izhajajo iz tovrstne ideologije. Opozorili smo že na trikotnik povezave med zahodnimi finančnimi institucijami ter politiko in *oligarhi*. Osipian (2019, str. 25–26) vlogo zahodnih akterjev in naravo globalnega neoliberalizma še dodatno osvetli, ko uporabi termin »kapitalizem divjega zahoda«. Pri tem izpostavi povezavo med visokim profitom zahodnih investitorjev v Ruski federaciji in visokim tveganjem zaradi »nestabilnega okolja«, v katero le-ti vlagajo. Visoke profitne stopnje, ustvarjene v času (neo)liberalizacije v 90. letih, se tako opravičujejo z visoko stopnjo tveganja investicij.

7.2.10 Stabilizacija gospodarstva in financ ter vprašanje demografije

Rusko gospodarstvo se je od finančnega zloma in devalvacije (1998) do konca drugega Putinovega mandata (2008) znatno okrepilo, k čemur je prispevalo več dejavnikov. Temelj so predstavljale konsolidacijske politike, ki smo jih že izpostavili. Pomemben ekonomski dejavnik pa je predstavljal tudi dvig cen nafte z manj kot 20 dolarjev na sodček (1998) na več kot 80 dolarjev deset let kasneje. Ruska oblast je v tem desetletju presenetljivo velik delež prihodka v znesku več kot polovice trilijona dolarjev transformirala v rezervne fonde. Putinova oblast, ki jo poleg *silovikov* sestavlja tudi ekipa izrednih tehnokratov, analitikov in ekonomistov, ni bila naklonjena politiki zadolževanja in odvisnosti, ki iz te sledi. Namesto tega je težila k uravnoveženi javni potrošnji in stabilizaciji gospodarstva in financ kot osnovi strateške stabilizacije in napredka. Na ekonomskem področju so bile najpomembnejše implementacija ustrezne davčne politike, stabilizacija državnega dolga, vzpostavitev zajetnih finančnih rezerv

³⁵² Politična moč *oligarhov* je že v 90. letih uspela doseči formalno zmanjšanje davka na dobiček s 36 odstotkov na 24 odstotkov, kar pa je stopilo v veljavo ob Putinovem prevzemu oblasti (Miller, 2018, str. 38–42).

in uravnotežena finančna politika. To se odraža v verjetno najstabilnejši ruski finančni politiki v vsej njeni moderni zgodovini (Miller, 2018, str. 59–60).

Kljub vsemu pa moramo, kot to opozarjata Masaaki (2015) in Kuboniwa (2015, str. 113–115), posvetiti pozornost vprašanju ruske gospodarske odvisnosti od energentov, predvsem zemeljskega plina, nafte in različnih derivatov. Pri tovrstnih analizah pa je treba opozoriti na specifično metodologijo³⁵³ merjenja deleža ruskega BDP-ja, pri čemer se mora velik del izvoza energentov prepoznati in razbrati tudi iz drugih ekonomskih postavk, vezanih na primer na izvozni trgovinski in transportni sektor in na neto izvozne obdavčitve, kot je za obdobje med letoma 2005 in 2013 (pred aktualno političnoekonomsko krizo) ilustrativno prikazano v spodnji tabeli.

Tabela 7.16: Delež dodane vrednosti energentov (nafta in plin) v celotnem BDP-ju Ruske federacije med letoma 2005 in 2013, prikazano po letih v odstotkih

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Uradna dodana vrednost osnovnim cenam energ.	11,4	10,9	10,0	9,5	8,7	9,1	10,4	10,4	11,1
Neto prihodki energentov od izvoza	4,6	3,8	3,9	4,1	3,6	4,3	3,8	3,0	3,1
Izvozne takse energentov	6,4	6,9	5,4	6,8	5,2	5,3	6,5	6,5	6,0
Skupaj	22,1	21,5	19,3	20,4	17,5	18,7	20,8	19,8	20,2

Vir: Kuboniwa (2015, str. 114)

Ruska federacija se je pred Putinovim prevzemom oblasti utapljala v dolgovih. Njen skupni zunanji dolg je leta 1999 znašal 148,5 milijarde dolarjev in je bil enak njenemu BDP-ju. Leto pred tem, v času finančnega zloma (1998), je znašal kar 158,7 milijarde dolarjev, še leto prej (1997) pa 134 milijard dolarjev. Glavni zunanji upniki, ki so v 90. letih posojali denar Jelcinovi administraciji in ga s tem tudi posredno vzdrževali na oblasti, so bili Mednarodni denarni sklad (IMF) in posamezni drugi mednarodni investitorji, tuje vlade (predvsem Nemčija in Francija) in tudi ruski finančni mogotci. Eno od finančnih prioritet Putinove oblasti je predstavljalo odplačilo mednarodnega dolga, ki je na primer le do IMF-ja znašal okoli 15,2 milijarde

³⁵³ S tem pa se dotaknimo tudi problematike razbiranja in analize podatkov iz ruskih uradnih statistik. Te namreč prikazujejo le 10-odstotni delež prihodkov od energentov med letoma 2005 in 2012, kar bi bilo relativno malo. Zato je treba omeniti, da obstajajo pri transparentnosti in analiziranju ruske gospodarske in finančne strukture relativna težavnost ter zameglitev in razpršitev posameznih kategorij v različne druge družbene in ekonomske sektorje (Kuboniwa, 2015, str. 113–115).

dolarjev. Argument vodilnih ekonomistov je bil, da bo pri tej višini zadolžitve že samo sprotni strošek dolga – ob istih obremenitvenih pogojih – znašal okoli 10 odstotkov BDP-ja. Pri tem pa je oblast naletela na izrazit odpor posameznih družbenih in političnih blokov, še posebej goreče nasprotnike odplačila dolga je predstavljala Komunistična partija. Visoka rast BDP-ja, ki je leta 2000 znašala 9 odstotkov, leta 2001 pa 5,4 odstotka, je ob dejavnih konsolidacije ter ustrezni finančni politiki skupaj z uravnoteženo javno porabo dosegla prelomno točko. Do konca drugega Putinovega mandata pa je bil dolg skoraj izničen (Miller, 2018, str. 60–64).

Vzporedno s finančno stabilizacijo se je leta 2005 začela tudi **strategija razvoja**, ki je predvidevala vzpostavitev različnih razvojno orientiranih institucij. V obdobju naslednjih sedmih let je bila s strani države in z njenimi finančnimi inputi predvidena ustanovitev: (I) Investicijskega fonda Ruske federacije, (II) Banke za razvoj in zunanje ekonomske zadeve, (III) »Specialne ekonomske cone« kot odprte delniške družbe, (IV) Ruskega podjetja nanotehnologije in (V) ruskega »fonda fondov« v obliki podjetja RVC (*Rossijskaja Venchurnaja Kompanija*). Načrtovani cilji so bili večinoma doseženi znotraj t. i. **programa nacionalnih prioritet**, ki se je nanašal predvsem na štiri ključna področja: **zdravstvo, izobraževanje, kmetijstvo in stanovanjsko politiko**. Pristojnost in odgovornost za implementacijo teh je bila pretežno odrejena regionalnim oblastem, hkrati pa se je na regije povečal tudi davčni pritisk. Proračun se je zaradi stabilne davčne politike z letom 2007 načrtoval za triletna obdobja, kar pa je kmalu (2009) prekinila globalna gospodarska kriza (2008). Slednjo je Ruska federacija sicer v dobršni meri omilila in nevtralizirala iz rezerv. Proračunska »triletka« se je nadaljevala leta (2010) in trajala do naslednje (2015) političnoekonomske krize³⁵⁴ (Drobyshevsky in drugi, 2018, str. 174–175) zaradi zunanje- in notranjepolitičnih vzrokov, ki jih bomo natančneje predstavili v nadaljevanju.

Gospodarska rast je predstavljala tudi pomemben temelj za inovacije in še posebej za industrijsko politiko, ki je v ruski družbi vedno zavzemala pomembno mesto³⁵⁵. V času gospodarske krize (2009) je krovna državna strategija predvidevala vseobsežno podporo

³⁵⁴ Izraz političnoekonomska kriza uporabljamo, ker predstavlja vzrok zanjo zaostritev političnih razmer med zahodnimi državami in Rusko federacijo, čemur so sledili ekonomski pritisk in sankcije, kar podrobneje pojasnujemo v nadaljevanju (Drobyshevsky in drugi, 2018, str. 174–175).

³⁵⁵ Industrija je bila pretežni del 20. stoletja sicer v rokah centralnoplanske državne politike, v kontekstu novih globalnih kompetitivnih in specifičnih notranjepolitičnih razmer pa je ta gospodarska sfera predstavljala še dodaten izziv. Tudi v preučevanem obdobju zadnjih dekad Ruske federacije je industrija igrala specifično vlogo. Državna oblast je v ruskem historičnem kontekstu, skladno z gospodarsko rastjo, stimulirala razvoj diverzifikacije industrije, neodvisne od primarnih gospodarskih sektorjev, temelječih na energentih in naravnih bogastvih (Simachev in Kuzuk, 2018, str. 183–184).

strateško najpomembnejšim gospodarskim panogam in vse nacionalne resurse usmerjala in koncentrirala v tej smeri. V času zadnje krize (2015) pa je državna oblast nenavadno veliko sredstev in pozornosti začela namenjati tehnološkim inovacijam – pod primatom krovne tehnološko-razvojne institucije, imenovane Nacionalna tehnološka iniciativa Ruske federacije. To opozarja, da zavzema tehnološki razvoj v ruski družbi in politiki vse pomembnejše mesto. Kot kontinuiteta sovjetskih znanstvenih in tehnoloških dosežkov pa predstavlja tudi pomemben steber nacionalnega ponosa. Ruski industrijsko-tehnološki potencial je poseben tudi zaradi specifične nacionalne politike in njene strateške koncentracije različnih materialnih in nematerialnih resursov. Pri tem gre lahko za namen industrijsko-tehnološkega razvoja ali pa za stimulacijo drugih panog in dimenzij, kjer je pomembna tudi podpora mehanizmov regulatorne, zakonodajne in fiskalne sfere ter drugih sfer (Simachev in Kuzuk, 2018, str. 183–184).

Poleg omenjenega poplačila dolga je Ruski federaciji uspelo akumulirati tudi zajeten proračunski presežek, ki ga je v skladu z varčevalno strategijo Putinove administracije investirala v različne oblike državnih rezerv (npr. rezervni fond, fond za stabilizacijo, nacionalni fond blaginje itd.). To je storila kljub temu da se je odvijal intenziven politični konflikt med oblastjo in tistimi, ki so na račun presežka želeli doseči zmanjšanje davčne stopnje. V tistem času je bila javna potrošnja razmeroma majhna, raven zdravstvenih in izobraževalnih storitev ter infrastrukture pa je bila nekje na srednji ravni s primerljivimi državami. Vsako minimalno povečanje investicij je imelo zato progresivne in hitro vidne učinke. Kljub množtvu zahtev in alternativnih predlogov je predsednik podprl finančnega ministra Alekseja Kudrina. Rezultat tega pa je bil, da je država globalno ekonomsko krizo (2008) pričakala z minornim zunanjim dolgom in več sto milijardami dolarjev finančnih rezerv. Logike varčevanja³⁵⁶ pa ob visokih cenah in finančnih presežkih ni bilo preprosto izvajati: rusko družbo, ki je izkusila izrazito krizo in pomanjkanje skozi celotno desetletje, je bilo težko prepričati v potrebo po varčevanju presežnih sredstev³⁵⁷ v momentu, ko so bila ta končno na voljo. To je bilo v tistem trenutku lahko izvedeno ob izjemni politični avtoriteti Putina kot predstavnika vrhovne oblasti, ki je zatrjeval, da je za Rusko federacijo ključnega pomena, »da je njen državni proračun maksimalno zaščiten pred različnimi tujimi vplivi« (Miller, 2018, str. 64–65).

³⁵⁶ Namen varčevanja je bila možnost kompenzacije ob težkih gospodarskih časih in nizkih cenah energentov. Nepripravljenost na slednje je povzročila finalni udarec sovjetskemu socializmu (1990), vplivala pa je tudi na ruski finančni zlom (1998) (Miller, 2018, str. 64–65).

³⁵⁷ Naj omenimo, da je varčevanje bilančnih presežkov ekonomski in politični fenomen, ki je sicer zelo težko dosegljiv tudi za najrazvitejša svetovna gospodarstva, kot so na primer ZDA, kjer se je to v zadnji polovici stoletja zgodilo le nekajkrat (Miller, 2018, str. 65).

Izpostavimo še problem inflacije, ki je pestila rusko družbo in gospodarstvo ves čas od predvečera razpada sovjetskega socializma, torej od 80. let dalje. Njena zaježitev in stabilizacija sta bili zato tudi ena od prioritet Putinove³⁵⁸ konsolidacijske in stabilizacijske politike. Inflacija, ki je dosegla dramatične razsežnosti na začetku 90. let (čas liberalizacije in privatizacije) in proti koncu devetdesetih (finančni zlom in devalvacija valute), se je stabilizirala šele sredi naslednjega desetletja. Inflacija pa ni motila vseh, pri čemer je treba izpostaviti posamezne gospodarske akterje³⁵⁹. Le-tem se je pridružil tudi del ruskih ekonomistov, izčrpno stimuliranih s strani posameznih elit, ki so trdili, da bi intenziven in neposreden boj z inflacijo zahteval preveliko ekonomsko žrtev, in namesto tega vztrajali pri alternativah. Vsi ti ekonomski (npr. ruski aluminijški magnat Oleg Deripaska) in politični akterji so zagovarjali ohlapno monetarno politiko ter zato predstavljali opozicijo Putinovim reformnim politikam (Miller, 2018, str. 68–71).

Putinova administracija, na čelu z reformnimi ekonomisti, se z alternativnimi metodami³⁶⁰ v obliki posrednega in počasnega boja proti inflaciji ni ukvarjala, temveč je tej napovedala neposreden, odkrit in neizprosni boj. Stabilizacija cen je bila razumljena kot temelj za resno in stabilno gospodarstvo ter vzpostavitev okolja, primerne za investiranje. Cilj reformnih ekonomistov je bil omejiti inflacijo na raven, ki je Ruska federacija ni nikdar izkusila: ta naj bi predstavljala tri odstotke letno. Novoimenovani guverner ruske centralne banke Sergej Ignatjev je ob močni Putinovi politični podpori zavrnil priporočila Mednarodnega denarnega sklada in začel izvajati t. i. »politiko zategnjenih pasov« ob upočasnitvi gospodarske rasti in dvigu obrestnih stopenj. Pomemben akter zaježitve inflacije je bil tudi finančni minister Kudrin. Inflacija se je zaježila leta 2000 in prvič padla pod dvomestno število v letu 2006. Kljub temu pa je Kudrin opozoril na vprašanje ruske gospodarske odvisnosti od energentov, zato je predlagal, da se profiti, doseženi s prodajo energentov, akumulirajo znotraj posebnega

³⁵⁸ Felix Džeržinski – ekonomist in stabilizator (Miller, 2018, str. 68).

³⁵⁹ Rastoča raven cen je konstantno degradirala realno vrednost denarja, vendar pa je takšno stanje odgovarjalo posameznim strukturam, saj se je velik del industrije vzdrževal na robu propada ravno z državnimi subvencijami in posojili, ki so hitro izgubljali vrednost. Podobno je bilo tudi v panogah (energenti, naravna bogastva, rudnine itd.), ki so potrebovale visoko stopnjo finančnih investicij, največkrat dolžniških, pri čemer je bilo hitro izgubljanje realne vrednosti dobrodošlo. Ker pa so se energenti in naravna bogastva predvsem izvažali iz države, trgovanja pa so se odvijala v dolarjih, visoka domača inflacija ni neposredno prizadela njihovih kapitalskih dobičkov. Padec realne vrednosti rublja kot domače valute pa je bil dobrodošel tudi pri nižanju stroškov poslovanja (npr. plačila delovne sile) (Miller, 2018, str. 68–71).

³⁶⁰ Najzgovornejši nasprotnik trde protiinflacijske politike je bil član KPRF in ustanovitelj nove komunistične stranke *Rodina* (2003), Sergej Glazjev (Miller, 2018, str. 71–73).

stabilizacijskega fonda (Miller, 2018, str. 71–73). Pripadajoče ekonomske kazalce povzemamo v prilogi F.

Izpostavimo tri temeljne dolgoročne dileme in najverjetnejše problematike, s katerimi se bo morala Ruska federacija soočiti v prihodnosti: vprašanje izčrpavanja zalog energentov in drugih naravnih bogastev, ekološko vprašanje in vprašanje demografije. Zato je smiselno izpostaviti verjetnost in resnost posamezne problematike, kot to opredeli na primer Götz (2005, str. 229–233).

- (I) **Zaloge ruskih energentov in drugih naravnih bogastev** so velikanske, zato je ta dilema s trenutnega vidika bolj teoretične kot realno-praktične narave. Ocenjuje se, da zaloge v Sibiriji zadostujejo vsaj za obdobje nekaj sto let. Zaloge nafte naj bi znašale nekje okoli 100–150 giga sodčkov (Gb), kar predstavlja večje kapacitete, kot so zaloge Iraka in Irana. S slednjim so primerljive zaloge zemeljskega plina, ki znašajo 47 trilijonov kubičnih metrov (tcm) vseh razpoložljivih kapacitet in med 15 in 20 tcm ekonomsko razpoložljivih kapacitet³⁶¹.
- (II) **Ekološko vprašanje** je močno povezano z izkoriščanjem in predelavo energentov³⁶², poleg tega pa je onesnaževanje v veliki meri tudi posledica sovjetske industrializacije in postsovjetske tranzicije. Po razpadu sovjetskega socializma in tranzicijski krizi so nastala številna degradirana področja, ki naj bi imela danes posreden ali neposreden vpliv na kakovost življenja okoli 60 milijonov prebivalcev Ruske federacije. Bolj ekološko orientirana politika pa bi se glede na trenutno strukturo ruskega gospodarstva – vsaj do resnega prestrukturiranja gospodarstva – izrazito občutila tudi na zmanjšani gospodarski rasti.
- (III) **Vprašanje demografije** predstavlja verjetno eno najbolj perečih tem ruske prihodnosti. Götz (2005, str. 232) izpostavi približno 148-milijonsko rusko populacijo ob razpadu Sovjetske zveze, število prebivalcev pa se je leta 2003

³⁶¹ Kljub temu pa se predvideva zmanjšanje izrabe po letu 2030 na naslednji način: če se ocenjuje, da bo do tega leta črpanje nafte poraslo nekje na 370–375 milijonov ton letno, bi bilo le-to po prelomu zmanjšano na okoli 310 milijonov ton letno (2030). Leta 2060 naj bi produkcija padla na 210–215 ton letno, pri nespremenjeni globalni in nacionalni strukturi porabe nafte pa bi to pomenilo, da bi Ruska federacija iz izvoznice postala uvoznica. Podobno se predvideva tudi za zemeljski plin, katerega črpanje naj bi nekje do leta 2030 naraščalo na 830–840 bcm letno (650–660 bcm kopenskega in 180 bcm podvodnega), leta 2075 pa se ocenjuje, da bo proizvodnja znašala okoli 550 bcm letno (Götz, 2005, str. 229–233).

³⁶² Iz tega naj bi izhajalo okoli 70 odstotkov vseh toplogrednih plinov, zaradi okvar na plinovodih pa naj bi v ozračje zašlo okoli 35 milijonov metričnih ton metana letno. Ob tem pa naj bi na črpališčih nafte zgorelo okoli 3,5 milijarde kubičnih metrov (bcm) zemeljskega plina na leto. Prisotne so tudi druge oblike onesnaževanja, kot je onesnaženje vode z olji in drugimi odpadnimi materiali itd. (Götz, 2005, str. 229–233).

zmanjšalo skoraj na 143 milijonov. Trend nadaljuje z napovedjo, po kateri naj bi bilo leta 2015 le še 134 milijonov prebivalcev, leta 2050 pa 118 milijonov³⁶³. Trenutne oziroma sprotne uradne statistike nam sicer ne morejo napovedati realnega števila prebivalcev leta 2050, vendar pa z uporabo podatkov *Rosstata*, prikazanih v spodnji tabeli, preprosto ugotovimo, da je bilo leta 2015, namesto napovedanih 134 milijonov (Götz, 2005, str. 232), dobrih 146 milijonov prebivalcev (Rosstat, 2017, str. 16) oziroma več kot 12 milijonov več od napovedanega, kar ni nezanemarljiv podatek, ki opozarja na resnost konsolidacije nacije in države.

Iz priloge G je razvidno, da se je v Ruski federaciji izrazilo negativen naravni prirastek, ki je obsegal med pol milijona in milijonom prebivalcev letno manj, razmeroma stabiliziral leta 2012 in se prevesil v relativno pozitivni trend v nadaljevanju. Skupni prirastek pa je na račun neto migracij postal pozitiven leta 2009. Od tedaj se je takšen demografski trend tudi obdržal.

Posledice dolgoročne togosti in stagnacije predhodnih ruskih (družbenih in političnih) sistemov smo skozi historični (materialistični) družbeni in politični presek pripadajočih okolij že analizirali. V aktualnih razmerah pa se ta primarno povezuje s procesom »**antimodernizacije**«. Mednarodna dogajanja so namreč še dodatno zožila in determinirala politični manevrski prostor za predvidoma načrtovano modernizacijo ruskega političnega sistema. V skladu s predhodnimi načrti naj bi glavna odločevalna vertikala in pripadajoče razmerje moči ostala sicer nespremenjena, vendar pa naj bi se vzporedno s tem reformiral »nevitalni« del ruskega političnega sistema. Zaradi mednarodnih sankcij Zahoda in razmerne ekonomske izolacije³⁶⁴ pa se je rusko vodstvo moralo oprijeti kriznih politik – tako s političnega vidika kot tudi ekonomskega. Ruska politika je namreč morala odločneje vzpostaviti nacionalno vodeno ekonomsko strategijo, katere naloga so tako kljubovanje sankcijam in njihova maksimalna nevtralizacija ter zadovoljevanje ekonomskih potreb prebivalstva kot tudi zoperstavljanje in preprečevanje pretiranega odtoka investicijskega kapitala iz Ruske federacije. Takšni ekonomski vzvodi torej silijo Rusko federacijo k dodatnim restriktivnim in protekcionističnim političnim ukrepom, večji centralizaciji in bolj avtoritarnim politikam ruske oblasti. Skladno s porastom družbene in ekonomske problematike pa narašča tudi politična rekonsolidacija oblasti

³⁶³ Pri tem moramo opomniti, da smo namerno uporabili demografske analize in napovedi iz leta 2005, ker lahko z dodatnimi viri izvedemo tudi kratko kontrolo tovrstnih napovedi. Zato na tej točki opozorimo tudi na nepredvidljivost napovedi družbenih in ekonomskih kazalcev, še posebej v primeru konsolidirane in strateško usmerjene politike aktualne ruske oblasti.

³⁶⁴ Vprašanje sankcij in zaostrovanje razmerja med Rusko federacijo in Zahodom podrobno izpostavljamo v nadaljevanju v posebnem poglavju, vezanem na to tematiko.

in države prek elementov nacionalizma in intenziviranega zavračanja tujih elementov in vrednot. Poudariti pa je treba, da ob tem avtoritarna oblast lahko tudi efektivno strateško mobilizira družbene in materialne dejavnike ter jih usmeri v reforme in napredek, kar je poznano na primer iz primerov t. i. neokorporativnih režimov in politične nevtralizacije nasprotnikov nepriljubljenih (vendar učinkovitih) reform (Makarenko, 2015, str. 6–8).

Rusko gospodarstvo je v desetletnem obdobju, od leta 1998 pa do začetka globalne ekonomske krize leta 2008, beležilo intenzivno in stabilno ekonomsko rast, ki je znašala v povprečju okoli sedem odstotkov letno. Globalna ekonomska kriza leta 2008 pa ni obšla niti Ruske federacije, pri čemer so bili v obdobju 2009–2010 relativno prizadeti vsi ključni predkrizni gospodarski dejavniki rasti. Poudarimo, da je struktura ruskega gospodarstva sicer izjemno stabilne narave, pri čemer 85 odstotkov ruskega izvoza temelji na surovinah in naravnih bogastvih. Globalno povpraševanje po teh pa se s progresivnim tehnološkim razvojem le še povečuje. Poleg tega je takšen tip gospodarstva tudi pomembna osnova vojaškoobrambnega industrijskega kompleksa, ki v Ruski federaciji predstavlja tako pomembno gospodarsko (tudi izvozno) panogo kot tudi pomemben dejavnik ruske politične in obrambnovarnostne suverenosti. Čeprav si je Ruska federacija gospodarsko opomogla že v obdobju 2011–2012, pa v kontekstu aktualnih sankcij in antagonizmov med slednjo in Zahodom nekateri avtorji, kot na primer Aleksashenko (2015, str. 30–34), zastopajo skeptično pozicijo v odnosu do nadaljnjega razvoja ruskega gospodarstva, ki naj bi v preveliki meri temeljilo na »Putinovi ekonomski doktrini«. Ne glede na točnost takšnih ekonomskih predvidevanj in skepticizmov pa le-ti nazorno predstavljajo pretežni del ključnih očitkov večine avtorjev, ki nastopajo kritično v odnosu do aktualnega ruskega ekonomskega in političnega sistema ter pri tem opozarjajo na njegove predvidene gospodarske omejitve. Skladno s slednjimi strnjeno izpostavimo nekaj točk, ki sledijo v nadaljevanju.

1. Ruski državni proračun naj bi v preveliki meri temeljil na izvozu surovin in naravnih bogastev, še posebej energentov oziroma zemeljskega plina. Energenti pa so ključno vezani na višino cen na globalnem trgu, pri čemer bi nizke cene lahko izredno vplivale na rusko gospodarstvo in ruski državni proračun. Potencialen problem pa bi nastal tudi, če bi zahodne države (ob siceršnji veliki energetske odvisnosti na primer EU od ruskih energentov, kot smo predhodno že analizirali) radikalno zmanjšale povpraševanje po ruskih energentih – kar je zaradi že omenjenih razlogov (in tudi geostrateških, globalnoekonomskih in tehnoloških dejavnikov) tako kratkoročno kot tudi srednjeročno zelo malo verjetno.

2. Izpostavlja se tudi vse večja potencialna izčrpanost naravnih nahajališč energentov, predvsem v Sibiriji, kar naj bi predstavljalo alokacijo izčrpavanja v druge dele države (npr. osrednji del), pri čemer pa naj bi to predstavljalo večje zagonske stroške izčrpavanja in s temi povezano zniževanje davkov ter trošarin, kar bi se posledično spet izrazilo v zmanjšanju finančnih prihodkov v državnem proračunu. Protiargument takšni tezi smo izpostavili in analizirali v poglavju »Stabilizacija družbe, gospodarstva in financ« ter poudarili, da gre pri tem vsaj srednjeročno v večji meri za političnoekonomski mit kot pa dejansko realnost.

3. Tako zaradi (omenjene strukture gospodarstva) kot tudi ekonomskih sankcij s strani Zahoda naj bi proračunski deficit naraščal (na predvideno okoli 3–4 odstotke letno do leta 2025), kar bi se posledično odražalo tako v padcu investicij kot tudi izplačevanju dohodkov (plač, pokojnin itd.) in drugih finančnih transferjev. Pri tem naj bi bile regije prizadete bolj kot osrednji del Ruske federacije, kar naj bi povzročilo večje regionalne družbene in politične probleme. Pri tem bi igralo ključno vlogo ministrstvo za finance, ki bi skrbelo za uravnoteženo razporejanje bremena med osrednjim delom in regijami.

4. Poseben problem predstavlja tudi vprašanje devalvacije rublja in inflacije, pri čemer se slednja (po nekaterih podatkih) predvideva v višini okoli 12–15 odstotkov letno, kar spiralno vodi v manjšo realno kupno moč. Po najbolj črnih napovedih pa naj bi ta lahko dosegla celo okoli 20 odstotkov letno do leta 2025. Devalvacijsko-inflacijska spirala bi se odrazila tudi znotraj bančništva, pri čemer bi se ljudje odrekli varčevanju v rublju za razliko od bančnih investicij in dvigov cen kreditov, kar bi še dodatno zamajalo investicije in gospodarstvo. Vse to predstavlja sicer zniževanje življenjskega standarda ljudi, vendar pa zelo malo verjetno vodi v neke neposredne družbene pretrese in politične spremembe, prav tako pa tudi ne v drastično manjšo podporo javnega mnenja vodstvu Ruske federacije. Pri takšnih trditvah se lahko opremo na krizne in inflacijske izkušnje iz nekaj preteklih desetletij. Hkrati pa tudi na moč oblastne strukture države in že omenjeno rusko specifično kolektivno politično percepcijo ter politično kulturo.

5. Pomemben družbeni dejavnik, s katerim se Ruska federacija že sooča in se bo morala (tako kot tudi večina zahodnoevropskih držav) tudi v prihodnje, je demografski dejavnik, ki vpliva tako na ekonomsko produktivnost (skozi formo delovne sile) kot tudi na druge družbene in politične dejavnike v državi. Skupni prirastek, izražen skozi naravni prirastek in neto migracije, smo natančneje že analizirali, najpomembnejše podatke pa izpostavili v prilogi G, pri čemer Ruska federacija beleži pozitivne trende demografske rasti, katere nadaljevanje pa je seveda

ključno odvisno od ekonomskih in političnih dejavnikov in ustrezne strateške usmeritve države. Raven investicij posledično vpliva na potrebo po delovni sili, obratno pa tudi nezadosten obseg delovne sile lahko vpliva na zmanjšanje gospodarske rasti. Ob tem so pomembni tudi raven usposobljenosti delovne sile in s tem povezani izdatki.

Pri vseh izpostavljenih dejavnikih, ki predstavljajo potencialno problematiko nadaljnjemu političnemu in ekonomskemu razvoju Ruske federacije, bosta v kontekstu aktualnih globalnih družbenih in političnih razmer pomembno vlogo igrala strateška usmeritev ruskih oblasti in ustrezno krmarjenje med modernizacijskim in dinamičnim nabojem ter hkratno stabilizacijo in sposobnostjo zavračanja togosti in kontraproduktivnosti ruskega družbenega in političnega sistema. V kontekstu vseh aktualnih globalnih geostrateških in družbenih ter političnih okoliščin lahko glede na vse izpostavljeno v prihodnem kratkoročno-srednjeročnem obdobju pričakujemo periodične izmenjave med malenkostno gospodarsko rastjo in posamičnimi negativnimi ekonomskimi trendi ruskega gospodarstva.

7.2.11 Državni kapitalizem in uvod v postkonsolidacijsko politiko državne patronaže

Za družbeni in ekonomski model, vzpostavljen po ruski (re)konsolidaciji države in zaokrožen v času Putinovega drugega mandata (2004–2008), nekateri avtorji (Chenoy in Kumar, 2017, str. 173–178; ob navezavi na Aslund, 2008, 2007a, 2007b, 2014; Djankov, 2015) uporabljajo tudi izraz **državni kapitalizem**. Ta predstavlja svojevrsten kapitalistični model, ki vključuje specifično obliko državnega intervencionizma oziroma t. i. **državno patronažo**³⁶⁵. Leta 2002 je bilo rusko gospodarstvo s strani ZDA in EU priznано kot tržno. Po prelomnem letu 2003 in aferi Yukos pa je država vzpostavila nadzor v množici strateško pomembnih podjetij, ki so v 90. letih prešla v zasebno lastništvo. Pri tem pa ni šlo za klasičen model nacionalizacije, temveč za specifično obliko državnega nadzora oziroma patronaže. Večina podjetij, med katerimi je bil tudi velik del tistih, ki so poslovala v sektorjih energetike in naravnih virov, je ostala v zasebnem lastništvu. Država pa ni vzpostavila le funkcije nadzora, temveč tudi pomoči: s presežki, akumuliranimi v državne rezerve, je v času globalne ekonomske krize (2008) v reševanje in stabilizacijo podjetij investirala zajeten paket finančne pomoči, vreden okoli

³⁶⁵ Državni intervencionizem, realiziran skozi princip državne patronaže in konsolidacijo države, sicer izpostavljam o skozi pretežni del študije primera, zato bomo v tem poglavju osvetlili le nekatere pomembne temeljne karakteristike.

200 milijard dolarjev, s čimer je v veliki meri nevtralizirala učinek krize na gospodarstvo³⁶⁶. Ruska federacija je postala leta 2012 tudi članica Svetovne trgovinske organizacije. Njeni oblast in politika konsolidacije, izraženi v formi »državnega kapitalizma«, pa se posebej s strani družb, utemeljenih na zavesti »prostega trga«, največkrat interpretirata na osi med stabilizacijo in avtoritarizmom.

V času Putinovega drugega mandata (2004–2008), ki je potekal v znamenju krepitve intervencionizma oziroma »državnega kapitalizma«, je država ob energetskega sektorju in izkoriščanju ter razpolaganju z naravnimi viri svojo vlogo okrepila predvsem v bančništvu ter industrijskem in tehnološkem sektorju, kjer je prevzela nadzor nad največjimi in najpomembnejšimi podjetji³⁶⁷. Pomemben in investicijsko intenziven gospodarski dejavnik predstavljata tudi izgradnja plinovodov in naftovodov ter transport energentov³⁶⁸ na nova, vzpostavljajoča se tržišča – predvsem na globalnem Vzhodu. Pomembno področje pa predstavlja tudi nuklearni energijski sektor³⁶⁹. Skupaj s procesom centralizacije politike in gospodarstva pa je Ruska federacija tudi glavni iniciator vzpostavitve enotnega skupnega trga Evrazijske unije³⁷⁰, ustanovljene leta 2015. Proces vračanja državnega nadzora³⁷¹ se je v tem času izkazal tudi kot dejavnik družbene in ekonomske stabilnosti. Realni prihodek se je v prvem bloku Putinovega predsedovanja (2000–2004 in 2004–2008) povečal za 250 odstotkov, medtem ko se je realna plača povečala trikratno (Chenoy in Kumar, 2017, str. 174–178).

³⁶⁶ Omenimo, da je bila ruska država v času predhodne finančne krize leta 1998 popolnoma pasivna ter tudi politično in ekonomsko nezmožna posredovanja.

³⁶⁷ Država je okrepila vpliv v največjih podjetjih v ruskem gospodarstvu, kjer izpostavimo naslednje: v bančništvu predstavljajo največja takšna podjetja Sberbank, Rosselhozbank in VTB, v energetskega sektorju na primer Gazprom, Transneft in Rosneft, v tehnološkem sektorju, na področju transporta, Aeroflot in Ruske železnice, v vesoljski in letalsko-obrambni industriji United Aircraft Corporation (UAC) ter na področju gradbeništva podjetje Avtodor (Chenoy in Kumar, 2017, str. 174).

³⁶⁸ Transsibirski plinovod, ki naj bi omogočal transport zemeljskega plina iz Ruske federacije v Kitajsko, naj bi bil osnova za posel, vreden okoli 400 milijard dolarjev (Chenoy in Kumar, 2017, str. 174).

³⁶⁹ Vanj je Ruska federacija od leta 2003 dalje vložila več kot 50 milijard dolarjev, hkrati pa sodeluje tudi pri razvoju nuklearnih zmogljivosti na Kitajskem, v Indiji, Bolgariji in na Madžarskem (Chenoy in Kumar, 2017, str. 174–178).

³⁷⁰ Ta poleg Ruske federacije obsega še: Armenijo, Belorusijo, Kazahstan in Kirgizijo (Chenoy in Kumar, 2017, str. 174–178), podrobneje pa se tej temi posvečamo v nadaljevanju.

³⁷¹ Če je bil ob začetku Putinovega prvega mandata velik del ruskega gospodarstva v zasebnih rokah, je do leta 2015 država vzpostavila nadzor nad približno polovico gospodarstva, v katerem naj bi bilo zaposlenih okoli 28 odstotkov delovne sile. Ta delež naj bi se s sankcijami le še povečeval, saj se zasebna podjetja pri tem zatekajo k državnemu protekcionizmu (Chenoy in Kumar, 2017, str. 174–178).

7.2.12 Ruski model suverenistične demokracije in ideologija unifikacije nacije

Poizkus implementacije liberalne demokracije po zgledu Zahoda v začetku 90. let se je odrazil v kaosu, degradaciji države in padcu življenjskega standarda ljudi, hkrati pa tudi ugleda Ruske federacije tako notranjepolitično kot v mednarodnem prostoru. Opozoriti moramo na konsenzualno naravo koncepta, pri čemer je komponenta kapitala, izražena skozi neoliberalno ideologijo prostega trga, nadvladala komponento demokracije³⁷². Zasebni interes pa je nadvladal kolektivnemu interesu. Iz omenjenega je nastala potreba po oblikovanju nove, ruski politični kulturi in historično-materialistični predispoziciji ustrezne oblike demokracije, ki bi konsolidirala rusko družbo, gospodarstvo in državo ter politično združila oziroma unificirala nacijo. Za demokracije, ki v popolnosti ne ustrezajo liberalnodemokratskemu konceptu, se uporabljajo različni izrazi (npr. neliberalna demokracija, vodena demokracija itd.), vezano za ruski koncept pa se največkrat uporablja izraz suverenistična demokracija. V duhu konsolidacije se je moralo vzpostaviti novo razmerje med politiko in kapitalom, kar smo prek specifičnega državnega intervencionizma, izraženega v obliki državne patronaže, že izpostavili. Dodatno pa moramo poudariti tudi komponento pripadajočega političnega sistema in ideologije.

Spomnimo, da se je skupaj s kolapsom sovjetskega socializma ustvaril tudi ideološki vakuum, ki so ga zapolnile različne alternative³⁷³. Na začetku 90. let je takšno krovno alternativo predstavljala neoliberalna ideologija prostega trga in »westernizacije«, ki je temeljila na ideji, da se morajo ruske vrednote izenačiti z zahodnimi, čemur bosta sledila razvoj in napredek. Ta ideja je bila potencirana predvsem s strani *zapadnjakov* in takratnega predsednika Jelcina in njegove garniture. Ekonomsko pa je najbolje ustrezala peščici, iz katere so se kasneje razvili *oligarhi*. Ko so se pričakovanja pretežnega dela ruske družbe, ki ni bila na strani »zmagovalcev tranzicije« razblinila, pa se je poleg potrebe po zasuku k alternativni ustvarila tudi potreba po razvoju in implementaciji nove krovne ideološke alternative, ki bi družbo tudi politično homogenizirala v skupnem cilju.

Začela se je vzpostavljati svojevrstna ideologija zedinjenja oziroma unifikacije nacije, ki se je reflektirana v formi suverenistične demokracije politično manifestirala v stranki Zedinjena

³⁷² Vprašanje koncepta liberalne demokracije in kapitalistično-demokratskega konsenza smo analizirali v teoretskem delu.

³⁷³ Omenili smo že vzpon radikalne politizacije religije, ki se je izrazila posebej v delih, ki v etničnem smislu ne pripadajo predominantno ruski kategoriji, kot na primer Južni Kavkaz.

Rusija. Cipek (2017, str. 288–289) ob navezavi na njenega ideologa Surkova³⁷⁴ (2006) pri tem poudarja temeljne značilnosti, na primer vlogo (post)sovjetskih elit, ki so bile nesposobne izvesti celotno transformacijo, pri čemer sta osnovni problem predstavljali strukturna disfunkcija in nezmožnost ekonomske tranzicije ter modernizacije sistema. Suverenistična demokracija temelji na predpostavki, da mora biti močna in stabilna nacionalna država temelj, na katerem je zgrajen demokratični sistem. Hkrati pa zavrača univerzalnost enotne forme demokracije v državah, ki so utemeljene na različnih družbenih in političnih predpostavkah. Vsaka demokracija se mora torej razviti in manifestirati glede na politično kulturo, vrednote in historične predispozicije posamezne družbene in politične skupnosti. V primeru Ruske federacije omenjeni ideolog izpostavlja pomen suverenosti in avtonomnosti države tako do nacionalnih finančnih elit kot tudi v odnosu do mednarodnih finančnih institucij (npr. IMF itd.), ki bi lahko ogrozile neodvisnost (oz. suverenost) držav v najrazličnejših formah in dimenzijah³⁷⁵.

Opozoriti moramo, da pri tovrstnem pojmovanju suverenosti ne gre le za normativno in deklarativno suverenost v institucionalnem okvirju in v okviru mednarodnega prava. Gre za mnogo širši koncept suverenosti, ki vključuje tako različne oblike ekonomskih pritiskov kot tudi političnih – bodisi v nacionalnem smislu bodisi v mednarodnem (Taylor, 2018, str. 15). Vključimo pa tudi v teoretskem delu pojasnjen koncept hegemonije in ekonomskega imperializma, pri čemer opozarjamo, da se politična in ekonomska dominanca ter tovrstna eksploatacija ne implementirajo le neposredno prek nacionalnega ali mednarodnega institucionalnega okvirja³⁷⁶.

Pomembnost pripadajočih historičnih družbenih in političnih predispozicij in politične kulture pa poudarja tudi Migranyan (2015, str. 13–16), ko izpostavi pomen postopnega razvoja razmer, na osnovi katerih se je na Zahodu oblikovala liberalna demokracija. Opozarja, da se kljub sicer različnim političnim praksam svetovna predstava o demokraciji (re)producira na osnovi evalvacij ameriškega instituta *Freedom House*. Slednji ocenjuje stopnjo demokratičnosti v

³⁷⁴ Vladislav Surkov je glavni ideolog ruskega koncepta suverenistične demokracije, ki je sicer nastopal v vlogi namestnika premiera in Putinovega svetovalca. Tovrstno idejo je predstavil leta 2005 v svojem govoru zaprtemu krogu ruskih gospodarstvenikov, ki je bil kasneje predvajan tudi na radiu Liberty. Celoten koncept in principe suverenistične demokracije je predstavil 7. februarja 2006 na predavanju v politični šoli v okviru vladajoče stranke Združena Rusija (Cipek, 2017, str. 288)

³⁷⁵ Skladno s tovrstno politiko smo predstavili (post)konsolidacijsko politiko ruskih oblasti, ki je velik del profitov uporabila za poplačilo enormnega državnega dolga tako do posameznikov kot tudi do finančnih institucij, sicer nastalega v Jelcinovem obdobju, ter s tem za dvig suverenosti in neodvisnosti ruskega gospodarstva.

³⁷⁶ Več o tem pojasnjujemo v poglavju Neoliberalna hegemonija in imperializem.

posameznih državah izključno skozi formalizem in popolnoma izključuje pomen tako historičnega družbenega in političnega konteksta³⁷⁷ kot tudi aktualnega. Enaki formalni kriteriji ocenjevanja demokratičnosti so lahko neustrezni za preučevanje vseh političnih sistemov, še posebej, ko gre za tako kompleksne, kot je to Ruska federacija³⁷⁸.

Suverenistična demokracija je za uspešno politično manifestacijo potrebovala ustrezno ideološko podlago, hkrati pa tudi novo legitimacijo. Prvi močan tovrstni naboj je predstavljala ideja krepitve države, skladno s tem pa ohranitve teritorialne in vseh drugih oblik suverenosti – tako notranjepolitičnih kot tudi v mednarodnem smislu. Pri tem ideja Surkova (2006) ni »odrekanje Zahodu in pripajanje Vzhodu oziroma Evraziji, temveč si prek lastne poti utreti pot na Zahod«, kot to izpostavlja Cipek (2017, str. 290). Pri tem pa dodaja, da »mora Rusija razvijati demokracijo vendar v skladu s svojim modelom« na principih ruskih specifik in politične kulture, ki temelji na centralizaciji, personifikaciji in idealizaciji političnih ciljev. Vsi trije principi so v doktrini suverenistične demokracije fundamentalni³⁷⁹.

³⁷⁷ V zahodnih državah, ki predstavljajo središče razvoja liberalne demokracije, se je pred prvimi modernimi demokracijami razvila institucionalna praksa, ki je predstavljala temeljni predpogoj. Pri tem imamo v mislih pravno in institucionalno strukturo, skupaj z razvojem individualnih pravic in liberalistične ideje o tripartitni delitvi institucionalne politične moči. Civilne pravice so predstavljale predpogoj za politične svoboščine in pravice, hkrati pa tudi za politično participacijo. Na tej osnovi se je oblikoval splet norm in vrednot, ki so predstavljale temelj za razširitev politične participacije kot ključnega principa demokracije (Migranyan, 2015, str. 14). Pri vsem tem pa je igral pomembno vlogo tudi kapitalistični sistem produkcije in lastnine, kot podrobneje opredeljujemo v teoretskem delu.

³⁷⁸ Migranyan (2015, str. 15) se navezuje na Diamonda (2008), ki trdi, da je »Ruska federacija pričela odstopati od demokracije leta 2000, ko je Putin pričel umikati principe ravnovesja in nadzora iz ruske ustave«. Pri tem pa opozarja, da tovrstnih principov v ruski ustavi 1993 sploh ni bilo, torej »Putin ni mogel umakniti nečesa, kar ni obstajalo«. Hkrati pa se navezuje tudi na predsedniške volitve leta 1996 in jih predstavi kot daleč najbolj umazane volitve v času moderne Rusije, tankovsko obstreljevanje parlamenta (1993) pa kot najhujše kršenje ustave. Oba dogodka smo podrobno analizirali in predstavili. Dodajmo pa, da je Putinova Rusija izrazito padla na lestvicah organizacije *Freedom House* v primerjavi z Jelcinovimi časi in naj tako od leta 2004 dalje »ne bi bila svobodna država«.

³⁷⁹ Cipek (2017, str. 290–291) deli analize, vezane na tovrstno suverenistično demokracijo, v dve krovni skupini, pri čemer zagovorniki prve trdijo, »da gre za posebno obliko demokracije, cilj katere je Rusijo približati Zahodu«. Drugo skupino pa tvorijo tisti, ki menijo, da »gre za idejo posebne poti, prek katere naj bi se Rusija oddaljila od Zahoda in hkrati opravičila svoje imperialistične težnje«. Pri prvi skupini se navezuje na avtorje, kot je npr. Schulze (2007), ki izpostavlja vprašanje vzpostavitve in konstituiranja predsedniške stranke skupaj s krepitvijo vloge le-te v obdobju naslednjih 10–15 letih. To bi se odvijalo ob temeljiti ustavni reformi ter prek oblikovanja konstruktivne in progresivne politične elite ter svojevrstne t. i. »nacionalne buržoazije«. Poudarja, da morajo biti »nove elite nacionalno orientirane«, pri čemer se morajo obnašati konstruktivno in »odgovorno v odnosu do ključnih družbenih in političnih vprašanj«. Fundamentalni je tudi razvoj civilne družbe in koncepta pravičnosti, zaradi »mnogstva ideoloških prepričanj v demokratičnih družbah pa morajo stranke, še posebej Zedinjena Rusija, oblikovati »jasne in sprejemljive ideologije«. Te se morajo med seboj dopolnjevati, hkrati pa ob sklicevanju na Surkova (2006) trdi tudi, da »ni demokracije brez suverene države in ni suverene države brez demokracije, pri čemer je za krepitev slednje potreben razvoj civilne družbe, temelj zanjo pa je formiranje "resničnega kolektivism"«. Surkov zanika tudi tezo ruskih konservativcev, da »ruski narod ni zrel za demokracijo«, temveč pri tem izpostavlja vlogo politične avantgarde in političnih strank, ki morajo krepiti in sodelovati v »izgradnji ruskega modela demokracije«. Med kritiki slednjega pa Cipek poudarja avtorje, kot je npr. Okara (2007), ki trdi, da gre pri tem za izrazite antiliberale principe, ki so utemeljeni na kombinaciji Rousseaujeve ideje »kolektivne

V teoretskem delu smo posvetili pozornost pojasnjevanju liberalne demokracije in analizi razmerja med obema ključnima komponentama ter vprašanju nagiba koncepta v prid eni ali drugi, skupaj z omejitvami in komplementarnostjo. Podobno dilemo pa lahko izpostavimo tudi ob analizi suverenistične demokracije, pri čemer je ključno vprašanje, ali se dominanca znotraj koncepta nagiba v smeri suverenizma ali demokracije. Kritiki ruskega modela demokracije (Taylor, 2018, str. 15) trdijo, da gre za primat ideje suverenizma. Slednji pa naj bi si v interesu branjenja stabilnosti sistema, kar se hkrati povezuje tudi z branjenjem stabilnosti oblasti v rokah vladajočih elit, podrejal demokracijo oziroma jo prilagajal sebi lastni logiki. S tem pa se povezuje tudi vprašanje principov nedemokracije oziroma avtoritarnosti, ki so, podobno kot pri zahodnem konceptu, v pridevniku posamezne forme demokracije. V obeh primerih pa se tudi prek ideologije pojasnjujejo kot eksistencialni za obstoj in razvoj demokracije. Cipek (2017, str. 294) izpostavlja tudi dilemo, ali se ideja suverenistične demokracije ustrezno razlikuje od principov t. i. »vodene demokracije«³⁸⁰, ki ji je v posameznih značilnostih podobna.

7.2.13 Obdobje »tandemokracije« (2008–2012) ter razmerje med konservativizmom in liberalizmom znotraj modernizacijskega procesa

Ruska konstitutivna ureditev je predvidevala možnost največ dvakratne zaporedne predsedniške kandidature s štiriletnim trajanjem mandata³⁸¹. Putinov drugi zaporedni mandat se je zaključil leta 2008. Večina takratnih političnih predvidevanj je bila strnjena v dve možnosti Putinovega izbora: bodisi da bo (I) ustvaril nekakšen pravno-institucionalni obvoz in kandidiral še tretjič zapored bodisi da bo (II) skladno z rusko politično tradicijo predlagal svojega naslednika, ki ga bo zamenjal pri vodenju države, kar se je tudi zgodilo. Med dvema najbolj relevantnima kandidatom sta se sprva omenjala »blažji« in politično šibkejši Dmitrij Medvedjev ter močnejši, takratni obrambni minister Sergej Ivanov. Putina je nazadnje nasledil Medvedjev, interpretacije takšne politične odločitve pa so bile različne. Medvedjev naj bi predstavljal dovolj blagega in zvestega ter poslušnega kandidata, ki bi Putinu omogočal zadostno mero političnega vpliva in raztezanja politične moči prek formalnih pristojnosti

demokracije« in Morgenthauove ideje »realpolitike«. Navezuje se tudi na Migranyana (2015), ki izpostavlja dilemo, »ali se demokracija lahko zgradi le iz družbe ali pa je pri tem potrebno delovanje močnih institucij«, pri čemer opozarja na kaos Jelcinove vladavine, del katere je bil kot svetovalec tudi sam.

³⁸⁰ Vodena demokracija (ang. *managed democracy*) predstavlja obliko političnega sistema, ki vladajočim elitam omogoča vladati, ne da bi bile pri tem izpostavljene pravemu nadzoru s strani družbe. Hkrati pa je tovrstna vladavina zamaskirana v deklarativno in institucionalno formo demokracije (Petrov, 2005).

³⁸¹ Konec leta 2008 je bil štiriletni mandat predsednika države preoblikovan v šestletni mandat z dvema zaporednima možnostma izvolitve, kot je v veljavi še danes.

položaja premiera, ki ga je zasedel. Hkrati pa je ta poteza predvidela, da bo »vmesi predsednik« po preteku mandata predal predsedniško mesto spet Putinu, kar se je tudi zgodilo (Tsygankov, 2014, str. 111–112).

Tabela 7.17: Prikaz rezultatov ruskih predsedniških volitev 2. marca 2008

Predsedniški kandidat	Delež glasov (v %)	Politična usmeritev/stranka
Dimitrij Medvedjev	70,28	Združena Rusija
Genadij Zjuganov	17,72	Komunistična partija RF
Vladimir Žirinovski	9,34	LDPR
Andrej Bogdanov	1,29	Demokratska stranka

Vir: IFES (2012)

Obstaja pa še drugačna razlaga, ki se navezuje na potrebo po uravnoteženju dveh pomembnih političnih polov v obstoječi politični strukturi: Medvedjev je predstavljal odličnega kandidata za pomiritev političnih strasti, ki so nastajale med liberalci in *siloviki*. Ob politični eliminaciji in discipliniranju *oligarhov* se je namreč vse bolj krepila pozicija *silovikov*, ki bi lahko začeli svojo vlogo potencirati podobno kot pred tem *oligarhi*. Obstajala je bojazen, da bi ti lahko svojo politično moč okrepili do te mere, da bi jo eksponirali celo v odnosu do predsednika države, kar pa je predstavljalo preveliko politično tveganje. Medvedjev je bil hkrati tudi primeren kandidat za razširitev družbenega in političnega konsenza na vse močnejši in vse hitreje rastoči srednji razred (Tsygankov, 2014, str. 111–112).

Ker je bil Putinov kandidat, je pridobil glavno medijsko pozornost in vso drugo potrebno podporo³⁸². Na volitvah je za razliko od Jelcina in Putina nastopal kot strankarski kandidat Združene Rusije, zmagal pa je v prvem krogu s 70,28 odstotka glasov. Podpora stranke je bila ključna tako za zmago na volitvah kot tudi za nadaljnje delovanje v vlogi predsednika. Stranka je igrala ključno vlogo pri sprejemanju ruske zakonodaje, Putin pa je bil njen predsednik in premier³⁸³. Medvedjev kot novi predsednik se je tako znašel med Putinovo priljubljenostjo, ki ji je tudi sam dolgoval zmago, in premierjevo politično močjo znotraj zakonodajnega telesa (Pacer, 2016, str. 3–4).

³⁸² V najbolj gledanem času dneva, med 7. uro zjutraj in 22. uro zvečer, naj bi mu bilo namenjenih okoli 80 odstotkov predvolilne pozornosti (Pacer, 2016, str. 3–4).

³⁸³ Putin je vodenje stranke Združena Rusija prevzel 15. aprila 2008, Medvedjev pa ga je takoj po svoji inavguraciji 7. maja 2008 imenoval na mesto premiera (Black, 2015, str. 16).

Tabela 7.18: Prikaz rezultatov ruskih parlamentarnih volitev 2. decembra 2007

Politična stranka	Delež glasov (v %)	Število sedežev	Število glasov
Združena Rusija	64,30	315	44.714.241
Komunistična partija RF	11,57	57	8.046.886
LDPR	8,14	40	5.660.823
Pravična Rusija	7,74	38	5.383.639
Agrarna stranka	2,30	0	1.600.234
Yabloko	1,59	0	1.108.985
Civilna sila	1,05	0	733.604
Unija desnih sil (SPS)	0,96	0	699.444
Patrioti Rusije	0,89	0	615.417
Stranka družbene pravičnosti	0,22	0	154.083
Demokratska stranka Rusije	0,13	0	733.604

Vir: Black (2015, str. 4)

Ruska federacija je zato v obdobju 2002–2012 politično delovala v specifičnem dvovladju oziroma »*dvovlastie*«, kar reflektira v historičnem delu omenjeno leninistično terminologijo. Medvedjev v vlogi predsednika države in Putin v vlogi premiera sta bila dobro prepoznaven tandem v mednarodni politiki, ki je vodil državo tako v času ruske intervencije v Gruziji (2008) kot tudi v času globalne ekonomske krize (2008–). Politična komplementarnost in skladno z realno politično močjo takratna sorazmerna izenačenost predsedniške in premierske funkcije sta temeljili bolj na osebni kot institucionalni moči. Tovrstna specifična oblika političnega sodelovanja pa je bila poimenovana kar »tandemokracija«. Ključni cilji takratne politike so se nanašali na napredek in modernizacijo gospodarstva, političnega sistema in različnih družbenih sfer ter na boj s korupcijo. Putin je imel sicer daleč največjo podporo javnosti, in sicer vse od vzpostavitve neodvisnosti Ruske federacije dalje, kar je še dodatno vplivalo na njegovo politično moč. Tega ni uspelo zasenčiti niti posameznim predstavnikom opozicije, kot sta bila npr. Vladimir Milov in Boris Nemcov, ki sta Putinovo vladavino označevala kot »avtoritarno-kriminalno«. Politična naklonjenost je sicer rasla tudi Medvedjevu, vendar v Putinovem zaledju (Black, 2015, str. 15–16).

Osrednjo nit političnega in družbenega diskurza je v takratnem obdobju predstavljalo vprašanje modernizacije. Pri tem pa sta se razlikovala **konservativni** in **liberalni** pristop znotraj ruske

politike. Med obema je sicer vladal konsenz glede temeljnih prioritet in ciljev razvoja ter modernizacije, kar se je odvijalo znotraj koncepta, imenovanega »unifikacija nacije«³⁸⁴. Strateški cilji tovrstne enotnosti so se na primer navezovali na (I) dvig življenjskega standarda, (II) večjo družbeno pravičnost, red in vlogo pravne države, (III) pridobitev svetovne vodstvene vloge na področju energentov, (IV) napredek na področju ekologije in (V) napredek na obrambno-varnostnem področju. Doktrini modernizacije pa sta se fundamentalno razlikovali v tem, da je konservativna odklanjala odstopanje od ruskih tradicionalnih vrednot in sprejemala le neizogibne spremembe. Vse nadaljnje spremembe naj bi se zgodile predvsem zaradi sprememb znotraj institucionalnega ustroja. Liberalci pa so zavzemali stališče, da naj bi bile najprej potrebne korenite spremembe znotraj družbe same in odstop od tradicionalnih vrednot, kar bi se potem odrazilo v potrebnih institucionalnih in drugih spremembah. Pozicija Medvedjeva pri tem pa je bila, da prevelik konservativizem zavira razvoj družbene in politične dinamike, kar se odraža tudi kot ključna ovira pri potrebni in načrtani modernizaciji. Na ekonomskem področju so konservativci zagovarjali primat ponudbe inovacij in neposredne implementacije teh v gospodarstvu za razliko od liberalcev. Stališče teh je bilo ravno obratno: vzpostavitev povpraševanja, ki vodi inovacije (Urnov, 2012, str. 42–44).

Spremembe so se dogajale tudi na politični institucionalni ravni. Premier Putin je le teden dni po nastopu na funkciji imenoval svoj kabinet s 24 člani, med temi pa je izbral svojevrsten *presidium* 15 najožjih sodelavcev. Vzpostavil je tudi nekatera nova resorna ministrstva in podresorje, kjer izpostavimo ministrstvo za šport, turizem in mladinsko politiko ali pa na primer Federalno agencijo Skupnosti neodvisnih držav (CIS). Vodstveni tandem je tudi leto dni po prevzemu oblasti, v času globalne gospodarske krize oziroma točneje spomladi 2009, užival izredno visoko podporo prebivalstva (83-odstotno izražena Putinu in 75-odstotno Medvedjevu). Ta je bila večja kot podpora kateremu koli drugemu ruskemu ali takrat zahodnemu politiku³⁸⁵. V politiki Medvedjeva pa je bilo dobro leto in pol po začetku predsedovanja (2009/2010) že mogoče prepoznati bolj samozavestno in neodvisno politično držo. Skladno s tem je začel načrtovati svojo avtonomno idejo razvoja ruske strateške politike. Tovrstno liberalistično videnje tako ekonomske kot tudi politične dimenzije razvoja lahko izpostavimo kot poizkus

³⁸⁴ Slednjega pojasnjujemo v predhodnem poglavju, vezanem za rusko demokracijo in ideologijo vladajoče Putinove stranke.

³⁸⁵ Podpora vladi je znašala 58 odstotkov, večina vprašanih pa ni verjela v enakovredno razporeditev politične moči in odgovornosti med predsednikom države in premierom, pri čemer so prepoznali dominanco slednjega (Black, 2015, str. 16–18).

zametka nove ideje *perestrojke* (Black, 2015, str. 16–18). Ta naj bi razrahljala dominanco oblasti, vzpostavljeno skozi Putinova prva dva predsedniška mandata.

Navežimo se še na vprašanje odločevalnega procesa, vezanega za funkcijo premiera v času Putina (2008–2012). Ta je svojo politično moč koncentriral na podoben način kot v času predsedovanja državi. Namestnik premiera Igor Sečín je bil na primer po novem³⁸⁶ zadolžen za implementacijo direktiv v različnih ministrstvih, kjer izpostavimo ministrstvo za obrambo, finančno ministrstvo, ministrstvo za industrijo in trgovino, ministrstvo za gospodarski razvoj itd. Poleg tega pa tudi za različne agencije, na primer *Rosimuščestvo* oziroma Zvezno nepremičninsko agencijo, ki je nastopala v vlogi vmesnega akterja v lastniških zadevah med ministrstvom za obrambo in *Oboronprom* državnim holdingom. Tovrstne pristojnosti Sečina pa niso bile konstanta, temveč so se glede na naloge in prioritete oblikovale vsakič sproti ter po potrebi delegirale tudi na druge premierjeve namestnike³⁸⁷. Na takšen način sta se oblikovali podobna odločevalna hierarhija in struktura moči, kot smo ju predstavili pri konsolidaciji predsedniške moči in oblasti v času Putinovega predsedovanja. Za medsebojno komunikacijo in strateško usklajevanje s težnjo po učinkovitosti so bila vzpostavljena neformalna srečanja, imenovana *soveščanje*. Pri teh so posamezne komisije in odbori odločali o kompetencah in pristojnostih namestnikov premiera in drugih uradnikov³⁸⁸ (Fortescue, 2012, str. 124–125).

Ob navezavi na dualizem Putina in Medvedjeva (2008–2012) ter opredelitvi odnosa med konservativizmom in liberalizmom znotraj modernizacijskega procesa pa izpostavimo tudi nekatere kontradiktornosti. Medvedjev naj bi zastopal liberalnejše principe, Putin pa konservativnejše, pri čemer mu je bližje večja stopnja političnega nadzora in državne patronaže ter centralizacije. Politika, ki jo je zastopal Medvedjev, pa kaže naklonjenost bolj kompetitivni in ohlapnejši obliki družbenega in političnega sistema, pri čemer je državni intervencionizem razumljen kot večja priložnost za korupcijo. Na tej na osnovi je leta 2011 iz gospodarstva odstranil številne akterje t. i. podaljšane roke politike, ki so bili sicer postavljeni s Putinove strani. Različna stališča so bila prepoznavna tudi na področju zunanje politike, saj je princip

³⁸⁶ Namestniku premiera so bila za razliko od predhodne ureditve podrejena različna ministrstva, in sicer skladno s posameznimi konkretnimi nalogami in strategijami. Pred tem je bil vsak namestnik zadolžen izključno za določen ministrski resor (Fortescue, 2012, str. 124–125).

³⁸⁷ Če je bil Sečín v praksi pretežno prioritarno zadolžen za omenjene resorje, pa je bil njegov kolega Zubkov v prvi vrsti zadolžen za tržno zakonodajo (Fortescue, 2012, str. 124–125).

³⁸⁸ Takšna srečanja naj bi delovala po Putinovih principih, pogosto uporabljenih v primerih posameznih političnih ali strateško-odločevalnih kriz, z idejo »zbrati jih skupaj in zakleniti, dokler ne najdejo ustrezne rešitve« (Fortescue, 2012, str. 125).

Medvedjeva temeljil na vzpostavljanju večje mere zaupanja po zgledu liberalizma,³⁸⁹ Putinova zunanja politika pa temelji na večjem konservativizmu in daje razmeroma vtis obojestranskega nezaupanja, posebej v razmerju z ZDA in drugimi zahodnimi državami (Tsygankov, 2014, str. 112).

Zunanja in varnostna politika Ruske federacije je v skladu z ustavno ureditvijo v pristojnosti predsednika države oziroma v tem primeru Medvedjeva. Ne glede na to, da je bila dejanska politična moč v rokah takratnega premiera Putina in da se pri tem rado nakazuje, da je bil Medvedjev le njegova podaljšana roka, pa naj bi bil med njima vzpostavljen dogovor, da zunanja in varnostna politika v času predsedovanja spada v razmeroma avtonomno domeno predsednika. V odnosu do evroatlantskih organizacij je bil Medvedjev veliko bolj kooperativen³⁹⁰ kot Putina – tako glede retorike kot tudi dejanskih političnih potez. Skladno s tem je tudi spremenjena vojaška doktrina napeljevala k večjemu sodelovanju med zvezo NATO in Rusko federacijo, čeprav sta bila sicer oba predsednika negativno naklonjena širjenju te organizacije proti ruskim mejam³⁹¹. Za razliko od Putina, čigar vladanje lahko poenostavljeno in metaforično reflektiramo skozi »politiko moči«, pa je Medvedjev bolj kot to pristaš »politike zakonodaje« (Pacer, 2016, str. 190–195).

Kljub drugačnemu političnemu slogu in principom vodenja pa Putin nikdar ni poskušal odprto nasprotovati idejam in politiki Medvedjeva ter rušiti njegovih političnih odločitev. Ob vsaki priložnosti pa je vendarle dal jasno vedeti, da v svojih rokah drži vse vzvode moči tako elit in institucionalnih struktur kot tudi podpore širokih ljudskih mas. V kontekstu globalne ekonomske krize (2008) je bil Medvedjev zagovornik fleksibilnejše, diverzificirane in bolj tržno orientirane politike, medtem ko je bila Putinova struja naklonjena nadaljevanju strateško usmerjenega gospodarskega razvoja pod patronažo države. Pri tem je slednji zagovarjal osredotočenost na energetska politika in vojaško industrijo skupaj s sovpadajočo modernizacijo oboroženih sil. Dilema med politiko fleksibilnosti in stabilnosti pa je postala še toliko bolj pomembna, ko se je skozi revolucionarne procese razplamtela t. i. arabska pomlad. V

³⁸⁹ Tem vprašanjem se bomo posvetili podrobneje v poglavju, vezanem na mednarodno politiko.

³⁹⁰ Nekateri spremenjeno mednarodno politiko pripisujejo tudi izvolitvi novega ameriškega predsednika (Obame) in njegovemu interesu po boljših ameriško-ruskih odnosih. Drugi pa izpostavljajo ključno vlogo Putina, ki naj bi stal za zmernejšimi politikami Medvedjeva. Ne glede na ameriško večjo pripravljenost za bilateralno sodelovanje je bila ključna poteza za vzpostavitev produktivnejših in bolj vključujočih odnosov predvsem na strani ruske politike in njenega predsednika (Pacer, 2016, str. 190–195).

³⁹¹ Tovrstno politiko NATA namreč slednja zaznava kot neposredno potencialno varnostno grožnjo, kar pa se je z novo »hladno vojno« in zaostritvijo odnosov med Zahodom in Rusko federacijo, kot bomo to pojasnili v nadaljevanju, le še intenziviralo.

nacionalnem smislu je Putin zavzemal vlogo združevalca in konsolidatorja obeh glavnih kontradiktornih blokov tako v družbi kot tudi v politiki oziroma Kremlju. Ob analizah, ki so mu kazale več kot 60-odstotno podporo javnosti, ob visoki in homogeni podpori znotraj stranke Združena Rusija ter ob podpori političnih elit in centrov moči je svojo ponovno predsedniško kandidato napovedal septembra 2011. Glavne podpornike Putinove kandidature so znotraj državnih in političnih struktur predstavljali *siloviki*. Za njihove diametralne politične nasprotnike, zagovornike izrazitega liberalizma in »westernizacije« ter hkrati najbolj goreče zagovornike vsaj razmeroma liberalnejših politik Medvedjeva pa je Putinova ponovna kandidatura predstavljala razočaranje (Tsygankov, 2014, str. 113–114).

7.2.14 Prikaz rezultatov ruskih volitev in vprašanje notranjepolitičnih značilnosti v času drugega bloka Putinovega predsedovanja (2012–2024)

V ruski politični kulturi je stabilnost predpogoj demokracije. Vse najpomembnejše tovrstne analize kažejo, da za večino prebivalcev večjo vrednoto predstavljajo dejavniki varnosti, stabilnosti in razvoja. »Westernistična« kategorija civilnih pravic in liberalnodemokratskih svoboščin³⁹² je pri tem sekundarnega pomena. Močan argument temu v prid predstavlja že kratkotrajni kolektivni politični spomin³⁹³. Glede na javno mnenje in rezultate volitev kot najboljše preverbe slednjega si je pretežni del prebivalstva želel stabilnosti in napredka. Velik del pa bi sprejel celo vrnitev »železnega sovjetskega socializma« kot dobrodošel, pa čeprav na račun liberalnih »civilnih pravic in demokratičnih svoboščin« (Blank, 2008, str. 62–63). Izbruh »arabske pomladi« je posredno vplival (Tsygankov, 2014, str. 113–114) tudi na potrebo po delni zaježitvi vse močnejše liberalno-modernistične politike. Ta je dobila vzpon v času Medvedjeva, ob koncu njegovega mandata pa se je realizirala potreba po vrnitvi »garanta stabilnosti«.

³⁹² Ko analiziramo rusko družbeno in politično realnost znotraj aktualne neoliberalne globalne strukture ter pri tem izpostavljam vprašanje avtoritarizma, moramo poudariti še en zanimiv fenomen. Namreč vsakič, vse od leta 1999 dalje, ko ruskemu predsedniku uspe razmeroma stabilizirati kaotične družbene in ekonomske razmere v državi, za kar lahko trdimo, da pretežni del prebivalstva sprejme z olajšanjem in splošnim odobravanjem, je s strani prevladujoče zahodne politike označen kot avtoritar (Blank, 2008, str. 62–63).

³⁹³ Analitična vrnitev v preteklost prebivalce spomni na čas Jelcinovega predsedovanja in popolne liberalizacije družbe, ko so neoliberalne ekonomske sile pod primatom »prostega trga« zlomile rusko gospodarstvo in povzročile kaotične razmere, medije in politiko pa so obvladovali zasebni finančni konglomerati. Ob takšni neučinkovitosti državne oblasti so bili v polnem razmahu tudi regionalni separatizem, terorizem in samovoljno vladanje regionalnih političnih in ekonomskih mogotcev (Blank, 2008, str. 62–63).

Uvod v predsedniške volitve marca 2012 so predstavljale parlamentarne volitve decembra 2011. Na teh je Putinova Združena Rusija sicer beležila razmeren padec v primerjavi s predhodnimi volitvami, pri čemer gre »nezadovoljstvo« ljudi v večji meri pripisati nekaterim nedokončanim politikam vodstva države v zadnjem mandatu kot pa Putinovi osebni odgovornosti. To se je izkazalo tudi na predsedniških volitvah, ko je Putin suvereno zmagal v prvem krogu s skoraj 64 odstotki podpore (Black, 2015, str. 62–64; Tsygankov, 2014, str. 114). Skupaj s parlamentarnimi volitvami (2011) pa je bila z ustavnimi amandmaji predstavljena še ena novost: poslanci dume so bili odslej namesto po predhodnem principu za dobo štirih let izvoljeni za petletno obdobje, zaradi česar se naslednje parlamentarne volitve odvijajo konec leta 2016 (Chenoy in Kumar, 2017, str. 147).

Tabela 7.19: Prikaz rezultatov ruskih parlamentarnih volitev 4. decembra 2011

Politična stranka	Delež glasov (v %)	Število glasov	Št. sedežev
Združena Rusija	49,32	32.379.135	238
Komunistična partija RF	19,19	12.599.507	92
Pravična Rusija	13,24	8.695.522	64
Liberalnodemokratska partija Rusije	11,67	7.664.570	56
Yabloko	3,43	2.252.403	0
Patrioti Rusije	0,97	639.617	0
Partija rasti (»Prava poteza«)	0,60	392.806	0

Vir: Black (2015, str. 64)

Tabela 7.20: Prikaz rezultatov ruskih predsedniških volitev 4. marca 2012

Predsedniški kandidat	Delež glasov (v %)	Politična usmeritev/stranka
Vladimir Putin	63,60	neodvisen kandidat/ZR
Genadij Zjuganov	17,18	Komunistična partija RF
Mihail Prohorov	7,98	Partija rasti
Vladimir Žirinovski	6,22	LDPR
Sergei Mironov	3,85	Pravična Rusija

Vir: OSCE (2012)

Za boljši pregled in razumevanje ruskih političnih procesov to poglavje namenjamo izpostavitvi in interpretaciji različnih uporabnih statističnih podatkov, vezanih na celostni pregled volilne udeležbe, ter rezultatov vseh parlamentarnih volitev od neodvisnosti dalje. V spodnji tabeli pa smo povzeli in klasificirali tudi večino najpomembnejših političnih strank, ki so na različnih volitvah nastopale vse od razpada Sovjetske zveze in samostojnosti Ruske federacije.

Tabela 7.21: Prikaz volilne udeležbe vseh predsedniških volitev v Ruski federaciji med letoma 1991 in 2018

Leto	1991	1996	2000	2004	2008	2012	2018
Udeležba	74,66	69,70	68,90	64,38	69,70	65,27	67,50

Vir: Zavadskaya in Huskey (2018)

Vse od prvih demokratičnih volitev v začetku 90. let dalje predstavljajo ruske politične stranke izredno ideološko pestrost, pri čemer so prisotne tudi stranke s karakteristikami skrajne politične razvrstitve. Poleg različnih sredinskih strank, vezanih na večjo ali manjšo stopnjo liberalnodemokratičnega oziroma kapitalističnega in predstavniškega konsenza, pa v ruski politični tekmi nastopajo tudi tiste s skrajno anarhistično, komunistično, socialistično ali pa na primer ultranacionalistično perspektivo. Celoten pregled ključnih političnih strank povzemamo v prilogi H.

Tabela 7.22: Politični spekter od levega do desnega pola in politična umestitev najvidnejših političnih strank v Ruski federaciji

Levičarska	Levosredinska	Desnosredinska	Ultranacionalistična/fašistična
<ul style="list-style-type: none"> • Komunistična partija Ruske federacije (KPRF) • Agrarna partija (APR) • Zedinjena partija boljševikov 	<ul style="list-style-type: none"> • Ženske Rusije • Ponos in usmiljenje • Yabloko • Republikanska partija Ruske federacije • Ljudska partija svobodne Rusije 	<ul style="list-style-type: none"> • Ruski izbor • Civilna unija • Demokratska partija Rusije • Partija ruske enotnosti in sloge (PRES) 	Liberalnodemokratska partija Rusije (LDPR)

<ul style="list-style-type: none"> • Delavska socialistična partija 	<ul style="list-style-type: none"> • Združena Rusija³⁹⁴ (Putinova stranka) 	<ul style="list-style-type: none"> • Partija desničarskih sil (SPS) 	
--	--	--	--

Vir: Chenoy in Kumar (2017, str. 128)

Spodnja tabela povzema in vsebuje tudi prikaz rezultatov zadnjih parlamentarnih volitev 18. septembra 2016, ki jih naknadno posamično in podrobneje izpostavljamo ter interpretiramo skladno z zadnjimi predsedniškimi volitvami. Osvetlitev parlamentarnih (2016) in predsedniških volitev (2018) predstavlja dodatno pomembnost zaradi aktualne oziroma trenutno politične zasedbe v dumi in Kremlju ter odziv na aktualna družbena in politična vprašanja. Podrobne rezultate zadnjih predsedniških volitev, na katerih je Putin suvereno zmagal v prvem krogu s skoraj 77-odstotno podporo, pa predstavljamo v nadaljevanju.

Ne glede na mednarodne sankcije in druge ekonomske ter politične pritiske sta na zadnjih volitvah tako stranka Združena Rusija kot tudi aktualni predsednik Putin dosegla rekordni uspeh³⁹⁵. Parlamentarne volitve (2016) pa lahko označimo tudi kot sistemsko bolj demokratične z naslednjega vidika: spet je bila namreč vzpostavljena praksa, da je bila polovica predstavnikov dume voljena prek strankarskih list, polovica pa kot posamezniki³⁹⁶. Ta poteza, ki je parlamentarne volitve zaznamovala kot pravičnejše in bolj transparentne, pa je bila v korist stranki Združena Rusija, ki je dosegla veliko boljši rezultat kot na predhodnih parlamentarnih volitvah leta 2011. Pri uspehu in politični dominaciji omenjene stranke se velikokrat izpostavlja, da je predhodni »sovjetski enopartijski sistem s Komunistično partijo Sovjetske zveze na čelu« zdaj s Putinom zamenjala »dominacija ene stranke«. V tovrstni politični strankarski arhitekturi pa obstajata še dve konstantni in razmeroma močni »stranki pritiska«:

³⁹⁴ Kljub tovrstni razvrstitvi Združene Rusije v konkretni shemi je treba opozoriti, da se omenjena stranka pogosto – predvsem zaradi principov konservativizma – pripisuje desnosredinskemu polu.

³⁹⁵ Vendar pa je bila volilna udeležba za rusko prakso rekordno nizka in je predstavljala 48 odstotkov vseh volilnih upravičencev. Kot razlog za to se izpostavljata tako vera volivcev v predviden dejanski rezultat volitev, kar naj bi zmanjševalo entuziazem, kot tudi to, da so oblasti prestavile volitve z decembra na sredino septembra. To obdobje pa predstavlja čas množičnega dopustovanja Rusov. Zaradi premika termina volitev so do oblasti še posebej kritično nastopile opozicijske stranke (Chenoy in Kumar, 2017, str. 147–148).

³⁹⁶ Predstavniki dume so bili od leta 2003 pa do tedaj voljeni le prek strankarskih list (Chenoy in Kumar, 2017, str. 147–148).

levičarska Komunistična partija RF in desničarska ultranacionalistična Liberalnodemokratska partija RF (Chenoy in Kumar, 2017, str. 147–148).

Tabela 7.23: Prikaz rezultatov zadnjih ruskih parlamentarnih volitev 18. septembra 2016, ki predstavljajo tudi aktualno sestavo ruske dume

Politična stranka	Delež glasov (v %)	Število sedežev	Število glasov
Združena Rusija	54,20	343	28.527.828
Komunistična partija RF	13,34	42	7.019.752
Liberalnodemokratska partija RF	13,14	39	6.917.063
Pravična Rusija	6,22	23	3.275.053
Domovina (<i>Rodina</i>)	1,51	1	792.226
Civilna platforma	0,22	1	115.433

Vir: OSCE (2016, str. 27–28); Chenoy in Kumar (2017, str. 147)

Parlamentarne volitve (2016) so bile tudi močno politično sporočilo javne podpore Putinu. V eni od raziskav javnega mnenja (npr. neodvisna agencija **Levada** je izvedla analizo znotraj 64 ruskih regij) se je januarja 2015 54 odstotkov vprašanih opredelilo, da Ruska federacija napreduje, 86 odstotkov vprašanih pa je podprlo Putina kot predsednika države (Chenoy in Kumar, 2017, str. 82–83).

Tabela 7.24: Prikaz rezultatov zadnjih ruskih predsedniških volitev 18. marca 2018

Predsedniški kandidat	Delež glasov (v %)	Politična usmeritev/stranka
Vladimir Putin	76,69	neodvisen kandidat/ZR
Pavel Grudinin	11,77	Komunistična partija RF
Vladimir Žirinovski	5,65	LDPR
Ksenia Sobčak	1,68	Civilna iniciativa
Grigorij Javlinski	1,05	Yabloko
Boris Titov	0,76	Partija rasti
Maksim Surajkin	0,68	Komunisti Rusije
Sergej Baburin	0,65	Ruska vseljudska unija
Neveljavni glasovi	1,08	

Vir: Zavadskaya in Huskey (2018)

Obdobje drugega bloka Putinovega predsedovanja nekateri avtorji (npr. Boban v Cipek in Boban, 2017, str. 100–104) označujejo kot »razviti putinizem«, kar se navezuje na postkonsolidacijsko obdobje, pri čemer se konsolidacija razume kot vzpostavitev stabilnih in predvsem trajnostnih institucionalnih norm in struktur, ki jih težko ogrozi tudi potencialna sprememba oblasti. Čas pred Putinovo ponovno izvolitvijo (2012) so sicer zaznamovale sporadične demonstracije in poizkusi opozicije po destabilizaciji vladajočih struktur, vendar je obdobje, ki z aktualnim Putinovim mandatom predsednika države do leta 2024 še vedno traja, zaznamovala očitna krepitev politične moči slednjega. Hkrati se je izrazilo tudi eksponiranje moči in vpliva Ruske federacije v mednarodni prostor, pri čemer je bila le-ta vključena v nekatere dogodke izredne mednarodne in strateške pomembnosti (npr. vprašanje Krime, intervencija v Siriji, ameriške volitve itd.), ki se jim posvečamo nadaljevanju.

7.2.15 Mednarodna politika, oborožene sile in Ruska federacija v globalnem geostrateškem kontekstu

Specifičnost ruske mednarodne politike se odraža podobno, kot smo to izpostavili tudi v povezavi s politično kulturo in historično-materialističnim kontekstom. Iz omenjenega pa izhaja tudi njena pozicija v mednarodni arhitekturi. Slednje lahko pojasnjujemo skozi različne teorije mednarodnih odnosov, pri čemer postajajo poleg klasične razmejitev med vojno in mirom vse pomembnejša tudi druga vprašanja. Ob tem eno ključnih dilem predstavlja vprašanje moči in kako v moderni globalni strukturi identificirati razmerja moči, akterje moči ter oblike in forme izražanja le-te. S tem je povezano tudi vprašanje (ne)sodelovanja in (ne)zaupanja med glavnimi globalnimi hegemoni, na primer v našem primeru med Rusko federacijo in ZDA³⁹⁷. Poleg omenjenega pa Dunne in drugi (2013, str. 1–2) izpostavljajo tudi vprašanje mednarodnih organizacij in razmerje slednjih v odnosu do najmočnejših globalnih oziroma mednarodnih subjektov³⁹⁸. Vse to so teme, ki ključno (re)definirajo mednarodno skupnost in opozarjajo na mnoga pomembna, tudi latentna in težje zaznavna politična vprašanja.

³⁹⁷ Če želimo širšo sliko, pa lahko govorimo o razmerju med Zahodom in Vzhodom, pri čemer je zagotovo pomembna akterka Kitajska (Dunne in drugi, 2013, str. 2). V abstraktnih formah, vezanih na raziskovalno tematiko, pa bi lahko izpostavili tudi vprašanje globalnega razmerja med liberalnodemokratskim kapitalizmom in avtoritarnim kapitalizmom, kar natančno opredeljujemo v teoretskem delu.

³⁹⁸ Tu bi lahko poleg vprašanja držav in suverenosti izpostavili tudi vprašanje zasebnih subjektov, npr. multikorporacij, finančnih institucij itd. Vloge nekaterih smo pri analiziranju ruske tranzicije in kasneje konsolidacije že izpostavili.

Skladno z liberalno, realistično in drugimi³⁹⁹ teorijami mednarodnih odnosov (Dunne, 2013; Burchill, 2005; in drugi) se geostrateška moč⁴⁰⁰ lahko izraža skozi več različnih dejavnikov. Cipek (2017, str. 299–302) pa poleg vprašanja na primer vojaške in ekonomske moči izpostavlja tudi vprašanje ruskih interesov in ruske identitete kot dveh pomembnih dejavnikov zunanje politike, skladno s čimer se definira tudi odnos med Rusko federacijo in Zahodom. Navezuje se tudi na konstruktivistično teorijo, kjer igrata temeljno vlogo identiteta in samorazumevanje nacije⁴⁰¹. Pri tem pa opozarja, da se je v ruskem postsocialističnem prostoru oblikovalo več različnih principov mednarodne politike, ki so dominirali v posameznih obdobjih, ko so vsi naštetih dejavniki igrali pomembno vlogo. Tovrstna obdobja, skupaj z najpomembnejšimi lastnostmi in dejavniki, povzemamo v spodnji tabeli.

Tabela 7.25: Prikaz posameznih obdobj, smernic in lastnosti ruske zunanje politike

Obdobje zunanje politike RF	Dejavniki, značilnosti in principi
<p>Romantično obdobje (liberalizem) (1991–1992) (Boris Jelcin)</p>	<p>optimizem pri izenačevanju s prvinami Zahoda v duhu tranzicije, <i>zapadnjaki</i>⁴⁰², neoliberalna transformacija, pešanje gospodarstva ter moči države in ruskega vpliva v mednarodnem prostoru; širitev NATA in zahodnega vpliva v postsovjetski prostor</p>
<p>Nova smer (1993–1995) (Boris Jelcin)</p>	<p>začetek razmernega odklona od prozahodne politike in uravnoteženost, počasna vrnitev RF na mednarodno prizorišče (povezovanje s tretjim svetom, LRK, Japonsko, Južno Korejo, Singapurjem) in krepitev vloge v postsovjetskem prostoru; začetek razumevanja širjenja NATO pakta kot grožnje⁴⁰³</p>

³⁹⁹ V teoretskem delu, vezano na hegemonijo, smo izpostavili tudi Gramscijevsko perspektivo mednarodnih odnosov in vprašanje imperializma.

⁴⁰⁰ Strateška moč se v geostrateškem kontekstu največkrat definira skozi tri glavne dejavnike, ki jih predstavljajo število prebivalstva, stopnja ekonomskega razvoja in politična učinkovitost posamezne države. Slednje pomeni sposobnost mobilizacije družbenih in političnih resursov tako v nacionalnem prostoru kot tudi mednarodnem – vse s ciljem učinkovitega doseganja ciljev v skladu s svojimi interesi. Vprašanje geostrateške moči pa se da izpostaviti tudi skozi tri posamezne faze razvoja le-te, pri čemer omenimo (I) potencialno moč, (II) tranzicijsko moč in (III) zrelo moč.

⁴⁰¹ Pri tem opozarja na objektivne okoliščine, v katerih se nahaja posamezna nacija znotraj mednarodne strukture, kar tudi ključno opredeljuje njeno politično zavest: bogate in na primer vojaško močne nacije imajo drugačno percepcijo od tistih, ki to niso (Cipek, 2017, str. 300).

⁴⁰² Razkorak med *zapadnjaki* in *slavofili* je podrobno opredeljen v poglavju o politični kulturi.

⁴⁰³ Na tej osnovi se je poglobilo sodelovanje med Rusko federacijo in Kitajsko, pri čemer se je skozi klasično geopolitično teorijo vzpostavljala t. i. »center« (*heartland*), ki je geostrateško vojaško izredno težko osvojljiv (Cipek, 2017, str. 307), kot to trdi na primer MacKinder (1904).

<p>Realistično obdobje (realizem) (1996–1999) (Boris Jelcin)</p>	<p>notranja politična trenja in krepitev KPRF ter <i>slavofilov</i>: klic po krepitevi ruske pozicije v mednarodnem prostoru kot protiutež Zahodu ter krepitev pozicije vpliva med postsovjetskimi državami; Jelcinova percepcija o »evropski Rusiji«, sodelovanje v vojaških misijah (npr. BiH, Kosovo); prisotne objektivne omejitve zaradi slabega gospodarskega stanja + odsotnost jasne nacionalne identitete</p>
<p>Pragmatični geoekonomski realizem – konsolidacija (2000–2008) (Vladimir Putin)</p>	<p>konsolidacija identitete in gospodarstva, krepitev države ter koncentracija in vzpon Putinove politične moči; prisotna ideja, da mora biti krepitev RF speljana prek dobrih odnosov z Zahodom⁴⁰⁴, vendar ob zavedanju unipolarnosti in primata ZDA; zato težnja po izgradnji lastne avtonomne mednarodne pozicije: izpostavitve potrebe po multipolarizaciji sveta; izziv terorističnih groženj in napadov na teritoriju RF; vzpostavljanje gospodarske patronaže in jasne energetske strategije</p>
<p>Neorealizem – krepitev moči (2008–2015) (Dmitrij Medvedjev in Vladimir Putin)</p>	<p>po zavrnitvi RF in poizkusih pasivizacije le-te s strani Zahoda sledi izgradnja neodvisne zunanje politike, pri čemer RF dosledno sledi svojim interesom; želja po vrnitvi v vlogi močnega suverenega in avtonomnega globalnega akterja (Krim, Sirija itd.)⁴⁰⁵</p>

Vir: Cipek (2017, str. 303–321)

Neorealizem predstavlja aktualno zunanjo politiko Ruske federacije, ki jo lahko prepoznamo po krepitevi ruske moči v zunanji politiki in mednarodnih odnosih. To se je začelo leta 2008 s postkonsolidacijo, krepitevjo gospodarstva in modernizacijo oboroženih sil ter se nato reflektiralo tudi prek intervencije v Gruziji, pripojitve Krima, dogodkov na vzhodu Ukrajine, samostojne vojaške intervencije v Siriji in v različnih dilemah, vezanih na kibernetično varnost. Zato bomo tovrstni politiki, pri čemer izpostavimo še rusko povezovanje z »nezahodnimi«

⁴⁰⁴ Moskva je leta 2000 izpostavila možnost pristopa k NATO paktu, kar pa je bilo s strani Washingtona zavrnjeno. Od tedaj o resnih namerah pridružitve ni bilo več govora (Cipek, 2017, str. 315).

⁴⁰⁵ Oba primera skupaj z vprašanjem kibernetične varnosti in ekonomskega ter političnega povezovanja z Zahodom izpostavljam v nadaljevanju.

akterji, namenili dodatno pozornost. Vse naštetu pa bomo izpostavili in analizirali tudi skozi posamezne primere.

Glavna načela ruske zunanje politike se nanašajo na globalno multipolarizacijo sveta in na vprašanje razdelitve interesnih sfer med ključne centre moči. Pri tem pa ob navezavi na ugotovitve, ki jih navaja Cipek (2017, str. 319–321), izpostavimo nekatere najpomembnejše aktualne strateške smernice⁴⁰⁶:

- Na gospodarskem področju je Ruska federacija primarno konsolidirala razmerje med gospodarstvom in politiko (2000–2004, 2004–2008), kar se je odrazilo v krepitvi moči tako v nacionalnem kot mednarodnem smislu. Svojo moč uspešno eksponira (2008–) tudi v mednarodni prostor, pri čemer si obeta nadaljnji razvoj gospodarstva, gospodarsko rast in z njo povezan profit, ki je temelj za nadaljnji razvoj in modernizacijo države, hkrati pa tudi za dvig standarda prebivalstva.
- Na obrambno-varnostnem področju se nanašajo na institucionalno osnovo OZN in Varnostnega sveta, kjer ima sama stalno članstvo in pravico veta. Temelj za to pa je razumevanje mednarodne skupnosti kot anarhične, pri čemer temelj predstavlja princip suverenosti in avtonomnosti.
- Skladno s političnimi in geostrateškimi interesi Ruski federaciji najbolj ustreza že omenjeno načelo suverenizma, pri katerem naj bi šlo v mednarodni skupnosti za pravno enakopravnost držav in zavračanje zunanjega vmešavanja v nacionalni prostor posamezne izmed njih.
- Poudarja se prilagajanje ruske zunanjepolitične in obrambno-varnostne doktrine spreminjajočim se mednarodnim razmeram, hkrati pa tudi vzpostavljanje močnega vpliva na spreminjanje le-teh. Pri tem je pomembno zastopanje lastnega nacionalnega interesa, v skladu s katerim izvajajo tudi svoj vpliv na mednarodni prostor.
- Izpostavljajo se tudi težnje po prizadevanju zmanjšanja mednacionalnih, etničnih in drugih trenj pri upoštevanju predhodnih načel, posebej suverenizma in iz njega izhajajočih pravnih norm, kar naj bi bilo vodilo k večjemu svetovnemu miru in napredku.

S konsolidacijo ruske države se spremenita tudi razumevanje globalnega geostrateškega prostora in ruska pozicija v njem. Ruska federacija vse bolj očitno izraža svojo zahtevo, da je

⁴⁰⁶ Te so bile s strani Putina sprejete 12. februarja 2013, pri tem pa je bil pomemben akter poleg aktualnega predsednika zunanji minister Sergej Lavrov (Cipek, 2017, str. 320).

znotraj tega nujen premik od unipolarne strukture pod primatom ZDA, ki so po razpadu Sovjetske zveze skoraj popolnoma zapolnile nastali globalni geostrateški in politični vakuum, v smer multipolarne strukture, kjer naj bi se geostrateški prostor ključno sooblikoval tako s strani interesov ZDA in EU kot tudi Ruske federacije in Kitajske. Opozoriti moramo, da to ni le utopična zahteva Ruske federacije, temveč glede na strukturne spremembe na globalni ravni vse verjetnejša politična realnost⁴⁰⁷. Premik polarizacije globalne moči v smeri azijsko-pacifiške regije pa pomeni tudi večjo nestabilnost in večjo nepredvidljivost v mednarodnih odnosih (McNabb, 2016, str. 63).

Svoja avtonomna strateška in geopolitična stališča je jasno izrazila z intervencijo v Gruziji (2008), ki je osupnila celotno mednarodno skupnost. To pa je še dodatno podkrepila s pripojitvijo Krima (2014) in s tem, ko je 30. septembra 2015 začela izvajati samostojno vojaško operacijo v Siriji v podporo režimu Basharja al-Assada⁴⁰⁸ (Kaim in Tamminga, 2016). Moskva pa se v cilju doseganja svojih političnih in geostrateških interesov vse bolj zaveda tudi pomembnosti in učinkovitosti uporabe »mehke sile« (Lo, 2015, str. xvi). Pri tem suvereno ščiti svoj nacionalni interes pred učinki globalnih neoliberalnih kapitalskih pritiskov. Svojo gospodarsko in politično moč pa uspešno uporablja za krepitev regionalne in globalne vloge, pri čemer lahko zaznamo tudi imperialistične značilnosti⁴⁰⁹.

Omenjeni mednarodni dogodki, ki so sledili Putinovemu drugemu bloku predsedovanja (od 2012 dalje), so opozorili na začetek procesa družbenega in političnega predrugačenja tako Ruske federacije v nacionalnem smislu kot tudi političnih razmerij znotraj celotne mednarodne skupnosti. Kritična zahodna perspektiva pa tovrstno rusko politiko opredeljuje kot proces izolacionizma in zavračanja modernizacije. Ta naj bi bil v nasprotju s principi neoliberalizma podprt z državnim intervencionizmom in patronažo v gospodarstvu, poleg tega pa militarizmom ter netoleriranjem vsakršne oblike nezvestobe in kritike sistema. Z ruske centrične perspektive pa je podobno kot tudi s stališča samorazumevanja nacije ruski politiki težko odreči elemente vsaj kratkoročne racionalnosti. Vse tovrstne politične poteze vodstva so potekale v skladu s

⁴⁰⁷ Globalno ekonomsko in politično arhitekturo dodatno pojasnjujemo tudi v poglavju, vezanem na avtoritarni kapitalizem, in v poglavju, ki se nanaša na povezovanje Ruske federacije z »nezahodnimi« akterji.

⁴⁰⁸ Ta vojaška intervencija pa je, kot smo že omenili, predstavljala tudi ključni preobrat v sirski državljanski vojni⁴⁰⁸ in prevesila uspeh na stran sirske vladne vojske (ICG, 2016).

⁴⁰⁹ Cipek (2017, str. 318) navaja, da je poizkus izgradnje zaupanja in političnega sodelovanja z Zahodom utemeljen na predpostavki, da Ruska federacija odstopi od imperialnih ambicij. Hkrati pa opozarja, da je »skoraj vsakršna ruska aktivnost v mednarodnem prostoru razumljena kot imperialistična predvsem zato, ker se v analizah ni vzpostavila potrebna razlika med izgradnjo države in nacije v nasprotju z vzpostavljanjem imperija«. Spomnimo se, da je razpad Sovjetske zveze pustil drastično družbeno in politično razpoko v postsovjetskem prostoru.

strategijo krepitve države v odnosu do potencialnih groženj s strani zahodnih interesnih centrov ter v znamenju vzpostavitve dominanc po principih realizma v mednarodni politiki. Bolj vprašljiva pa ostaja dilema srednjeročne racionalnosti, saj naj bi radikalnejše poteze ruskega vodstva intenzivno zmanjšale maneverski prostor tudi Putinu, kar lahko vpliva na dinamičnost prihodnjih političnih odločitev (Lipman in Petrov, 2015, str. 2–3). To pa bi lahko predstavljalo tudi prvi resen korak h kontraproduktivni togosti in stagnaciji ruskega družbenega in političnega sistema.

7.2.15.1 Vojaška intervencija v Gruziji

Ruske oborožene sile so 8. avgusta 2008, prvič po letu 1979 in končnem razpadu Sovjetske zveze, prečkale zunanje državne meje Ruske federacije z jasnim namenom – uporabo vojaške sile. Oboroženi spopad med Rusko federacijo in Gruzijo, ki se je v naslednjih petih dnevih odvijal na teritoriju »samorazglašenih« republik Abhazije in Južne Osetije, je jasno opozoril ne le na sovražno in konfliktno nastrojenje med obema državama, kar ima sicer že dolgo zgodovinsko ozadje, temveč je osupnil celotno mednarodno skupnost. Februarja istega leta (2008) je Kosovo razglasilo neodvisnost, kar pa naj bi predstavljalo politični argument, da sta uporabili podoben vzorec demokratične samoopredelitve tudi dve, že tradicionalno krizni geografski področji – Abhazija in Južna Osetija, ki sta (bili) sicer v teritorialni sestavi Gruzije (Cornell in Starr, 2009, str. 3–4; Popjanevski, 2009, str. 143).

Gledano skozi zgodovinsko perspektivo je bila Gruzija, tako kot celotno področje Kavkaza, na strateški geografski prelomnici različnih imperijev. Vladarji Gruzije so morali podobno kot vladarji drugih tamkajšnjih lokalnih etničnih skupnosti in z njimi sovpadajočih državnih form svojo družbeno in politično eksistenco vzpostavljati in graditi znotraj vladajočih imperijev, vendar z različno stopnjo odvisnosti ter lastne družbene in politične subjektivitete⁴¹⁰ (Gordadze, 2009, str. 28–30).

⁴¹⁰ Gruzijška državnost je bila v 13. stoletju sprva podrejena Mongolom, dve stoletji kasneje pa sta imperialno dimenzijo teh nasledila turški in perzijski imperij. Tovrstne geostrateške razmere pa so vplivale tudi na to, da se je bila Gruzija v želji po eksistencialni zaščiti prisiljena zateči k ruski zaščiti. V skladu s takšnimi geopolitičnimi razmerami je predstavljala področje obrambe med ruskim imperijem na eni strani ter otomanskim in perzijskim na drugi. Svojo samostojnost je obnovila v času revolucionarnih vrenj leta 1918 ter jo ponovno izgubila leta 1921. Tedaj je bila pod primatom Rdeče armade – na današnjem področju Armenije, Azerbajdžana in Gruzije – oblikovana Transkavkaška republika Sovjetske zveze. Status republike znotraj slednje je dobila v času Stalina leta 1936, ko je bila formirana Sovjetska socialistična republika Gruzija. Hkrati pa so bili po socialističnem administrativnem načelu, kot je bila v Sovjetski zvezi in še posebej na Kavkazu pogosto praksa, vanjo vključeni tudi drugi negruzijški narodi, kot na primer Abhazijci in Osetijci. S pešanjem sovjetske moči pa so se prvi resnejši

Današnja Gruzija je neposredna naslednica Gruzijske sovjetske socialistične republike, ene od petnajstih republik v sestavi nekdanje Sovjetske zveze⁴¹¹. Na prvih parlamentarnih volitvah oktobra 1990 je bil izvoljen nacionalist in antikomunist Zvijad Gamsahurdija, ki je aprila 1991 spremenil gruzijsko ustavo v smeri okrepitve predsedniške izvršne funkcije in nato 26. maja 1991 s 86,5 odstotka tudi zmagal na neposrednih predsedniških volitvah. Njegovo predsedovanje je od vsega začetka potekalo v avtoritarnem duhu, skladno s tem pa je ukinil avtonomni status Južne Osetije, kar je sprožilo etnične nemire. V oboroženem konfliktu je bilo ubitih več kot sto ljudi, okoli 50.000 osetijskih beguncev pa je poiskalo zatočišče v gorah Severne Osetije in v Ruski federaciji. Zaradi nemirov, ki so sledili težnji Južne Osetije po združitvi s Severno Osetijo v okviru Ruske federacije, so oborožene sile Gruzije napadle glavno mesto Tškinvali, vendar pa so se razmere na osnovi Jelcinove mediacijske pobude razmeroma umirile. Kljub temu je osetijska vlada (samo)razglasila neodvisno republiko Južno Osetijo, ki pa je sicer formalno ostala še vedno v sestavi Gruzije (Shoemaker, 2006, str. 199–202).

Začetek procesa razglasitve neodvisnosti Abhazije sega v leto 1990, ko so se tendence Abhazijcev po večji avtonomiji tudi politično artikulirale. Avgusta 1992 pa je abhazijska oblast, sklicujoč na ustavo iz leta 1925, zahtevala neodvisnost⁴¹². Po smrti Gamsahurdije je vodstvo Gruzije prevzel nekdanji sovjetski minister Eduard Ševardnadze, ki se je na abhazijske zahteve po neodvisnosti odzval tako, da je z oboroženimi silami⁴¹³ prevzel nadzor v abhazijskem glavnem mestu Sukhumi. Vendar pa se je spopad nadaljeval v obliki gverilskega vojskovanja. Tudi tu se je glavnina spopadov na Jelcinovo pobudo razmeroma umirila, vendar pa so težnje Abhazijcev po neodvisnosti ostale nespremenjene. Hkrati se je začel tudi razvoj vzporednih državnih institucij (Shoemaker, 2006, str. 202).

Ko so se začele politične razmere v Abhaziji in Južni Osetiji v začetku avgusta 2008 spet zaostrovati, so gruzijske oblasti pričakovale ustaljen scenarij, ki se je dokaj podobno ciklično odvijal vse od razpada Sovjetske zveze. Gruzijske oborožene sile so pri vsakršnem vojaškem

spopadi na tem območju pojavili leta 1989. Zato so na tem, sicer tradicionalno konfliktnem geografskem področju, meječem tudi na Čečenijo in Dagestan, posredovale sovjetske oborožene sile (Nygren, 2010, str. 101–102).

⁴¹¹ Gruzijski vrhovni sovjet je formalno razglasil samostojnost republike v novembru 1990, vendar pa je bila ta v celoti realizirana šele po neuspelem puču proti Gorbačovu avgusta 1991 (Shoemaker, 2006, str. 199–202).

⁴¹² Pri tem omenimo, da so Abhazijci, ki z etničnega stališča nimajo neposrednega sorodstva z Gruzijci in uporabljajo severozahodni kavkaški jezik, pretežni del zgodovine – zaradi različnih, predvsem imperialnih vzrokov – nastopali v okviru enotnih državnih form skupaj z Gruzijci. Podobno pa so skozi gruzijsko percepcijo razumljeni tudi transkavkaški Osetijci, ki naj bi bili sicer nasledniki iranskih Alanianov. Dodajmo, da so podobno kot omenjeni v historičnem formiranju gruzijske državnosti pomembno sodelovali tudi na primer Armenci, Azeri in pripadniki drugih negruzijskih narodov in etničnih skupin (Rayfield, 2012, str. 8).

⁴¹³ Te je tvorilo okoli 3.000 gruzijskih vojakov ob podpori tankov in aviacije (Shoemaker, 2006, str. 202).

posredovanju na obeh izpostavljenih konfliktnih področjih največkrat naleteli na odpor lokalnih gverilskih borcev ob podpori nekaj ruskih kozakov in drugih prostovoljcev predvsem iz sosednje Severne Osetije. Seveda moramo omeniti tudi prisotnosti ruskih mirovnikov, ki so bili na konfliktnih področjih vse od začetka konfliktov in umiritve spopadov v 90. letih (Felgenhauer, 2009, str. 162–163).

Ko so se sporadični strelski obračuni med separatističnimi osetijskimi silami in gruzijskimi oboroženimi silami avgusta 2008 začeli stopnjevati, je gruzijski predsednik Saakašvili 7. avgusta 2008 ukazal posredovanje vojske⁴¹⁴. Na takšno vojaško intervencijo pa so se v noči med 7. in 8. oktobrom odzvale vrhovne oblasti Ruske federacije, ki so na kriznem žarišču intervenirale z 58. brigado severnokavkaškega vojnega območja, ki je ravno 2. avgusta zaključila obsežno vojaško vajo »Kavkaz 2008« in bila zaradi čečensko-dagestanskih vojaških izkušenj tudi takrat verjetno najboljše bojno pripravljena enota v sestavi ruskih oboroženih sil. Ruska vojska je 8. avgusta prečkala predor Gori in se odločno vojaško odzvala na predhodno oboroženo intervencijo gruzijskih sil na tem teritoriju (De Haas, 2010, str. 148).

Ruske sile so vzpostavile takojšnjo vojaško dominanco⁴¹⁵, v Južni Osetiji pa je bilo skupno okoli 10.000 pripadnikov⁴¹⁶. Skupaj s to intervencijo se je odprla tudi vzporedna fronta v Abhaziji, kjer je bilo prisotnih okoli 9.000 pripadnikov ruskih oboroženih sil⁴¹⁷. Po popolnem vojaškem nadzoru (tudi nad letališčem Senaki in luko Poti) nad Abhazijo in Južno Osetijo so začele ruske sile 11. avgusta prodirati v notranjost gruzijskega teritorija. Obojestranska prekinitev ognja je bila politično dosežena 12. avgusta 2008 (De Haas, 2010, str. 148–149). Čeprav je Ruska federacija vzpostavila popolno dominanco, nadzor nad teritorijem in vojaško zmago v le petih dneh, pa so se pri posredovanju pokazale vse glavne strukturne in operativne problematike ruskih oboroženih sil, ki so neposredno vodile v vseobsežno transformacijo ruske vojske.

⁴¹⁴ V Južno Osetijo je bilo s strani gruzijskih oblasti napotenih 10 lahkih pehotnih bataljonov iz sestave druge, tretje in četrte pehotne brigade, ob podpori artilerijske brigade in enot za specialno posredovanje, kar je skupno predstavljalo okoli 12.000 pripadnikov gruzijske vojske (De Haas, 2010, str. 148).

⁴¹⁵ Dva dni od začetka neposrednega spopada med gruzijskimi in ruskimi oboroženimi silami so bili na kriznem žarišču že pripadniki 19. motorizirane divizije iz Vladikavkaza, 42. motorizirane divizije iz Čečenije, bataljon 33. specialne planinske brigade, regiment 76. padalske divizije iz Pskova, 98. padalske divizije iz Ivanova, 45. specialni padalski regiment iz Moskve, 22. brigada enot za specialno posredovanje GRU severnokavkaškega distrikta iz Rostova na Donu ter ruski državi zvesta in zloglasna čečenska bataljona za specialno posredovanje GRU, imenovana Vzhod in Zahod (Felgenhauer, 2009, str. 165–167).

⁴¹⁶ Razpolagale so z okoli 150 kosi vojaške mehanizacije, predvsem oklepa in artilerije (De Haas, 2010, str. 148).

⁴¹⁷ Te so bile sestavljene iz dveh padalskih divizij in pripadnikov t. i. morske pehote ruske črnomske flote. Ta se je vključila tudi v morsko blokado gruzijskih pristanišč, prek katerih bi lahko gruzijskim oboroženim silam dostavljali pomoč iz Ukrajine in drugih potencialnih lokacij (De Haas, 2010, str. 148).

7.2.15.2 Modernizacija oboroženih sil Ruske federacije

Oborožene sile Ruske federacije predstavljajo izredno pomemben dejavnik tako s stališča zunanje in notranje varnosti ter obrambe kot tudi ruske politike in kolektivne zavesti. Ravno zato, ker je njihova vloga močno politična⁴¹⁸, jim moramo pri politoloških analizah nameniti ustrezno pozornost.

Kljub uspešnosti vojaške intervencije in hitri zmagi v Abhaziji in Južni Osetiji je rusko-gruzijski konflikt osvetlil strukturne in organizacijske pomanjkljivosti⁴¹⁹ ruske vojske, izhajajoče iz tranzicije, in neposredno vplival na najobsežnejšo reformo ruskih oboroženih sil vse od ustanovitve Rdeče armade (1918). Modernizacija ruskih oboroženih sil se je zgodila hitro in učinkovito: ruski obrambni minister Anatolij Serdjukov je modernizacijo najavil oktobra 2008, večina ciljev na organizacijski ravni pa je bila zaključena 1. decembra 2009. Reforme so obsegale vsa glavna področja: (I) vojaško moč, (II) nadzor in poveljevanje, (III) organizacijo in (IV) vojaško usposabljanje. Pri tem je bila pomembna močna podpora vrhovne politike, še posebej ker je začetek vseobsežnih reform časovno ravno sovpadal z globalno ekonomsko krizo (Barbanov in drugi, 2013, str. 3; Korotčenko, 2011, str. 57–58).

Ruske oborožene sile so predstavljale pomembno področje, potrebno korenite transformacije, in sicer že vse od razpada Sovjetske zveze. To je bila tudi ena od prioritet Putinove politike, vendar pa se resne reforme niso začele vse do konca njegovega drugega mandata. Poleg finančne in materialne podhranjenosti ruske vojske ves ta čas se je ustvarjal tudi vse večji prepad med civilno družbo, ki je šla že skozi sorazmerno liberalizacijo in demokratizacijo, ter oboroženimi silami, znotraj katerih se je še vedno ohranjal konservativni duh iz časov sovjetskega socializma⁴²⁰ (Pallin, 2009, str. 56–57).

V Jelcinovem času je bilo stanje v ruski vojski kaotično, s Putinovim prevzemom oblasti in drugo čečensko vojno pa so se vsaj nekateri dejavniki izboljšali. Napredek je bil najprej dosežen na področju jasnejše poveljevalne strukture, pri čemer je Putin podredil generalštab

⁴¹⁸ Vloga oboroženih sil v ruski kolektivni zavesti je pomembna tako s stališča državne avtonomnosti in strateških prednosti v globalni mednarodni strukturi kot tudi s stališča homogenizacije in unifikacije nacije, s čimer smo se več ukvarjali v povezavi s politično kulturo, ideologijo in identiteto.

⁴¹⁹ Pri intervenciji v Gruziji so se pokazale naslednje ključne pomanjkljivosti: neustrezna organizacijska struktura, preveliko število častnikov glede na število vojakov, problem jasne linije poveljevanja in motivacije vojakov ter potreba po modernizaciji oborožitve in opreme (Barbanov in drugi, 2013).

⁴²⁰ Pomembno pa je poudariti, da sta bila zdaj tako globalni geostrateški kontekst kot tudi nacionalni družbeni in politični ustroj v državi popolnoma drugačna. Ruske oborožene sile so bile ves tranzicijski čas zato deležne izrednega zmanjšanja sredstev v primerjavi s tistimi, ki so jim bila na voljo v Sovjetski zvezi, kar se je jasno odrazilo tudi v njihovem stanju (Pallin, 2009, str. 56–57)

obrambnemu ministrstvu in pri tem zamenjal tako obrambnega ministra kot tudi načelnika generalštaba. Leto dni po prevzemu oblasti pa je na pozicijo obrambnega ministra imenoval Sergeja Ivanova, preverjenega nekdanjega generala KGB, hkrati pa je bilo tudi več sredstev namenjenih oboroženim silam. Šele s časom pa je postalo jasno, da se z le nekaj kadrovskimi menjavami in povišanjem finančnih sredstev stanje ne bo bistveno izboljšalo. Kot ključna se je tako izkazala potreba po popolnem preoblikovanju in prestrukturiranju oboroženih struktur (Wegren in Herspring, 2009, str. 265-266).

Družbena in politična tranzicija ter hkratna totalna družbena transformacija, ki se je odvila v smeri razvoja liberalne demokracije in pod primatom neoliberalnega tržnega kapitalizma, pa so ustvarile tudi popolnoma nove družbene in politične razmere ter drugačne vire ogrožanja varnosti⁴²¹. Hkrati s tem pa je bilo popolnoma drugačno tudi strukturno vprašanje financiranja in vzdrževanja obrambnih struktur. Pallin (2009, str. 1) izpostavlja še regionalni geopolitični kontekst in pravi, da je z razpadom Sovjetske zveze iz ene velike in močne države nastalo 15 držav naslednic. Ruska federacija kot največja med njimi pa je začela mejiti na 14 novih sosed, ki so lahko v odnosu do nje zastopali prijateljsko ali pa sovražno politiko in obratno. Poleg konca ideološko razdeljene bipolarne strukture sveta se je z razpadom Sovjetske zveze končal ali pa vsaj začasno prekinil tudi njen stoletja trajajoč imperialni status, ki pa v ruski družbeni in politični zavesti sicer še vedno obstaja (Baev, 1996, str. 3–4).

S spremenjenimi globalnimi in nacionalnimi družbenimi in političnimi okoliščinami se spreminja tudi zaznavanje potencialnih virov ogrožanja, na katerem slonijo vojaške in obrambne doktrine posameznih držav. Iz teh pa izhajajo tudi njihove obrambno-varnostne strukture ter načini vzpostavljanja in odzivanja posameznih nacionalnovarnostnih sistemov. V

⁴²¹ Oborožene sile Sovjetske zveze (oziroma Rdeča armada) so temeljile na leninistično-marksistični doktrini ter na konceptu totalne vojne. Slednje pa je med drugim pomenilo tudi, da bi bili v primeru vojaškega spopada vsi družbeni in materialni resursi maksimalno transformirani in kanalizirani v podporo vojaškim kapacitetam. V političnem in strateškem kontekstu iz časa sovjetske intervencije v Afganistanu (v skladu z doktrino Brežnjeva o internacionalizmu oziroma »internacionalni zaščiti socializma«) pa sta se na globalni ravni v začetku 80. let zgodila doktrinarna transformacija in preskok s koncepta klasičnega, predvsem kopenskega vojskovanja na koncept strateškega vojskovanja (Barany, 2007, str. 45–46). Rdeča armada je bila vzpostavljena v revolucionarnem času ruske državljanske vojne (23. februarja 1918) in se je hkrati tudi takoj preizkusila v revolucionarnem in postrevolucionarnem desetletnem obdobju stabilizacije razmer znotraj na novo vzpostavljenega sovjetskega socializma. Največja vojaška preizkušnja druge svetovne vojne pa je pripomogla, da je ta vojaška organizacija pod Stalinovim vodstvom in ob hkratni množični mobilizaciji človeških in materialnih virov postala tudi največja in najobsežnejša oborožena struktura v vsej zgodovini človeštva (Keep in Litvin, 2005; Thompson, 2008, str. 244). Kot takšna je zaustavila Hitlerjevo vojsko po napadu le-te na Sovjetsko zvezo in s tem tudi ključno prispevala h končni civilizacijski zmagi zaveznikov v drugi svetovni vojni (Aldis in McDermott, 2003, str. xix).

času Sovjetske zveze so bili ti determinirani predvsem z ideološkim nabojem, glavni vir ogrožanja pa je Sovjetski zvezi predstavljal predvsem potencialni spopad z Zahodom v obliki totalne vojne. S koncem sovjetskega socializma in unipolarno (predominantno neoliberalno) globalno strukturo so se takoj pojavile tudi potrebe po spremembi vojaških doktrin. Kljub vsemu omenjenemu je prvotna ruska doktrina še vedno temeljila na dejavnih zunanje varnostne in politične narave ter ob tem zaznavala primarno grožnjo ruski nacionalni varnosti iz mednarodnega okolja. Najmočnejši vojaški akter je bila zveza NATO, kljub temu pa je prvi oboroženi spopad, v katerega je bila neposredno vključena ruska vojska, potekal izven njenih državnih meja, pri čemer imamo v mislih že izpostavljeni oboroženi spopad v Gruziji avgusta 2008.

Vsi ostali viri ogrožanja ruske nacionalne varnosti do tedaj pa so bili notranjdržavnega značaja. Najpomembnejše med njimi smo že predstavili: Jelcinov spopad z dumo (1993), prva vojna v Čečeniji (1994–1995), teroristični bombni napad v Moskvi in dveh drugih mestih ter druga vojna v Čečeniji (1999–2000), teroristični napad v gledališču v Moskvi (2004), teroristični napad v šoli v Beslanu (2004) itd. Kot pravi tudi Blank (2011, str. 5), so vsi ti konflikti poskrbeli za premik zaznavanja ogrožanja nacionalne varnosti s potencialnega totalnega jedrskega spopada globalnih razsežnosti na sporadične notranje državne in lokalne konflikte asimetričnega in nekonvencionalnega značaja različnih intenzivnosti. S tem se je zgodila tudi ključna sprememba znotraj ruske doktrinarne dimenzije: oborožene sile Ruske federacije postanejo namenjene tudi obrambno-varnostnim intervencijam v notranjem varnostnem okolju, in sicer ob povezavi z ostalimi notranjevarnostnimi strukturami v državi (npr. enotami v pristojnosti Ministrstva za notranje zadeve RF, obveščevalno-varnostnimi strukturami ipd.)⁴²².

Ob koncu ministirovanja Ivanova kot prvega ruskega obrambnega ministra (2001–2007), ki je bil imenovan s strani Putina, je bilo stanje v ruski vojski sicer neprimerno boljše kot pred tem. Še vedno pa so jo poleg težav s počasno modernizacijo oborožitve močno pestili organizacijsko-strukturni problemi, problemi počasnega in kompleksnega procesa mobilizacije, dotrajanost opreme in vojaških objektov ter vsesplošne slabe razmere zaposlenih skupaj z njihovim finančnim statusom. Poleg strukturno-organizacijskih težav pa je problem predstavljala tudi korupcija. Ta je zapolnila postsovjetski vakuum, ki je nastal pretežno zaradi odsotnosti Komunistične partije Sovjetske zveze kot nadzorne institucije ob spremenjenem

⁴²² Odraz organizacijskih sprememb leta 2004 in 2005 na oboroženih silah in varnostnih strukturah Ruske federacije povzemamo v prilogi I.

družbenem kontekstu ob sicer nespremenjeni obrambni strukturi (Wegren in Herspring, 2009, str. 266–267).

Ivanova je 15. februarja 2008 nadomestil Serdjukov, ki je oktobra istega leta začel s temeljitimi obrambnimi reformami. Te so predstavljale tudi temelj vrnitve ugleda in moči ruske vojske ter kasnejšo transformacijo ruske politične in vojaške moči oziroma refleksijo ponovnega ruskega vpliva v postsovjetski in mednarodni prostor. Ruske oborožene sile so bile namesto v duhu potencialnega vseobsežnega globalnega konflikta z Zahodom preoblikovane v moderno, fleksibilno in hitro odzivno vojsko, primerno za hitro mobilizacijo in odzive tudi na konflikte lokalnega in regionalnega značaja⁴²³. Serdjukov je ostal na mestu obrambnega ministra do leta 2012, ko ga je nadomestil aktualni obrambni minister Sergej Šojgu (Klein in Pester, 2014, str. 1–2). Decembra leta 2010 pa je bil sprejet tudi **Nacionalni oborožitveni program 2020**⁴²⁴, ki je predvidel temeljito modernizacijo večine pomembnih oborožitvenih sistemov (Enerud, 2013, str. 91).

Materialna sredstva in političnostrukturni okvir, vzpostavljen skozi konsolidacijo in okrepitev ruske države, so predstavljali pomemben temelj modernizacije. Tej naklonjeno politično voljo pa je bilo treba izraziti skozi jasne strateške cilje, ki so bili podprti z ustreznimi doktrinarnimi izhodišči in drugimi dokumenti. Pri tem so izredno pomembni nacionalnovarnostni dokumenti dolgoročnega značaja, kamor sodijo doktrine, strategije in koncepti. Ti gradijo temeljni okvir ter določijo smer in strategijo razvoja, ki se nadaljuje prek resolucij, zakonov in, kar v ruski politični praksi ni neznanka, dekretov.

Tabela 7.26: Ključne doktrinarne spremembe oboroženih sil Ruske federacije od razglasitve neodvisnosti dalje

Čas sprejetja	Vrsta dokumenta
maj 1992	Izdaja osnutka vojaške doktrine Ruske federacije
2. november 1993	Ratifikacija vojaške doktrine s predsedniškim dekretom
29. september 1999	Izdaja osnutka Vojaške doktrine Ruske federacije s strani upravnogadzornega odbora Ministrstva za obrambo RF
21. april 2000	Ratifikacija vojaške doktrine RF s predsedniškim dekretom

⁴²³ Prikaz bojne pripravljenosti oboroženih sil Ruske federacije po zvrsteh (in podzvrsteh) pred začetkom vseobsežnih reform oktobra 2008 povzemamo v prilogi J.

⁴²⁴ Kasneje pa še Nacionalni oborožitveni program 2025 (Enerud, 2013, str. 91).

2. oktober 2003	Prioritetne naloge razvoja oboroženih sil Ruske federacije (DWP 2003), predstavljene s strani obrambnega ministra Sergeja Ivanova
2010	vojaška doktrina »striktno defenzivne narave«
26. december 2014	vojaška doktrina v kontekstu spremenjenih globalnih obrambno-varnostnih razmer

Vir: Blank (2011, str. 4–13); Sinovets in Renz (2015)

Po začetku reform (2008) je bila s predsedniškim dekretom podpisana takrat nova obrambna doktrina, ki je opredeljevala štiri potencialne ravni konfliktov oziroma oboroženih spopadov: **(I) oboroženi konflikt, (II) lokalna vojna, (III) regionalna vojna in (IV) vseobsežna (totalna) vojna globalnih razsežnosti.** Pri tem pa je izredno pomembno omeniti definicijo uporabe jedrskega orožja. Najpomembnejša in primarna vloga enormnega jedrskega arzenala je predvsem odvratanje potencialnih vojaških groženj, usmerjenih tako proti Ruski federaciji kot tudi njenim zaveznicam⁴²⁵ (Karnaukhov in Tseluiko, 2011, str. 103–104).

Rusija je prvo jedrsko bombo detonirala v sovjetskih časih leta 1949, bolj pomembno pa je, da si danes z ZDA deli pretežni del vsega svetovnega nuklearnega arzenala. Ob strategiji zmanjšanja količine nuklearnega orožja, podpisani med rusko in ameriško stranjo⁴²⁶, je poskrbela za intenzivno modernizacijo preostalega dela jedrske oborožitve⁴²⁷. To se je začelo intenzivirati od časa nastopa Putinove vladavine, do leta 2020 pa je v modernizacijo ruske

⁴²⁵ Ruska federacija si v 22. členu resolucije pridržuje pravico do uporabe jedrskega orožja v primeru regionalne ali globalne vojne, ko prepozna stanje jedrske ogroženosti – bodisi v odnosu do Ruske federacije bodisi v odnosu do njenih zaveznic. Poleg neposredne jedrske grožnje pa bi jedrsko orožje uporabila tudi v primeru konvencionalne grožnje, ki bi temeljno ogrožala njeno nadaljnjo materialno, družbeno in politično eksistenco (Karnaukhov in Tseluiko, 2011, str. 103–104).

⁴²⁶ Na Trumpovo pobudo sta obe strani odstopili od dogovora.

⁴²⁷ Prvi steber jedrske triade predstavljajo **medcelinske balistične rakete (ICBM)**, ki so lahko fiksne in stacionirane v zemeljskih silosih ali pa premične v vozilih in železniških vagonih (v tabeli I). Drugi steber (v tabeli II) predstavljajo podvodne medcelinske balistične rakete (**SLBM**), trenutni cilj ruskega vodstva pa je vzpostaviti deset novih strateških jedrskih podmornic (SSBN) razreda Borei (ena od teh podmornic Jurij Dolgorukij je pravkar dokončana), oboroženih z novimi raketami Bulava (SS-N-32 **SLBM**). Tretji steber pa predstavlja strateško jedrsko letalstvo (v tabeli III), ki ga tvorijo letala dolgega dosega, oborožena z jedrskimi bombami. Prav tako pa obstajajo tudi **tri temeljne strategije potencialne uporabe jedrskega orožja**: (1.) strategija, imenovana »**prvi udarec**«, predstavlja prednostni izkoristek prvega napada, s čimer naj bi se takoj uničil/-e čim večji del oziroma kar vse nasprotnikove zmogljivosti; (2.) strategija »**protinapad**« temelji na pravočasnem zaznavanju že izstreljenega izstrelka in takojšnjem odzivu nanj; (3.) strategija »**povračilni napad**« pa se izvede, ko je nasprotnikov jedrski projektil že zadel domači teritorij. Pri tem so izrednega pomena jedrske podmornice, ki po vsej verjetnosti, kljub prvemu napadu nasprotnika, ostanejo varne in nedotaknjene globoko na dnu oceana. Pomembno je še poudariti, da ima Ruska federacija tako izredne kapacitete produkcije jedrskega orožja kot tudi vseh potrebnih surovin za proizvodnjo le-tega (Defence Intelligence Agency, 2017, str. 29–30). Natančen prikaz aktualne jedrske oborožitve Ruske federacije povzemamo v prilogi K.

strateške jedrske triade predviden skupni vložek 28 milijard dolarjev (Defence Intelligence Agency, 2017, str. 29–30).

Izrednega pomena in temelj za modernizacijo oboroženih sil ter za učinkovito odzivanje na moderne varnostne izzive je bilo prestrukturiranje vojaških formacij in sistema poveljevanja. Do reforme (2008) so vojaške strukture še vedno temeljile na okorni (sovjetski) divizijski zgradbi, pri čemer so bile divizije namenjene za branjenje velikih teritorialnih površin in obsežnih frontnih linij v primeru totalne vojne. Z modernizacijo so bile te prestrukturirane v brigadni model, temelječ na fleksibilnih, hitro odzivnih in dobro opremljenih brigadah⁴²⁸. Prav tako se je spremenil tudi sistem poveljevanja, saj je vojna v Gruziji pokazala neusklajenost med dvema vzporednima sistemoma poveljevanja kopenskimi silam in letalstvu⁴²⁹ (Klein in Pester, 2014, str. 1–2).

Pri modernizaciji oboroženih sil moramo izpostaviti tudi vzporedni in komplementarni proces modernizacije vojaške industrije. Tu predstavlja krovni strateški dokument Nacionalni oborožitveni program (GPV), ki določa smer in obseg produkcije orožja in druge opreme⁴³⁰ (Malmlof in drugi, 2013, str. 121). Vojaška in orožarska industrija je v Ruski federaciji pod državnim nadzorom, kar sovпада tudi s principom državne patronaže in državnim lastništvom v gospodarskih panogah strateškega in vitalnega značaja. Malmlof (2013, str. 121, 137) izpostavlja tudi tradicionalno in zgodovinsko vlogo orožarske industrije v ruski družbi in državi: zanašanje na lasten oborožitveni potencial je (bilo vedno) izrednega pomena tako z vidika nacionalne varnosti kot tudi z ekonomskega in zunanjetrgovinskega vidika, saj izvoz

⁴²⁸ Prestrukturiranje vojaških formacij je potekalo tako, da sta bili znotraj kopenskih sil ohranjeni dve diviziji, 22 pehotnih in tankovskih divizij pa je bilo prestrukturiranih v manjše, odzivnejše in učinkovitejše brigadne formacije. Ruske pehotne brigade štejejo okoli 4.200 pripadnikov, kar pomeni, da so po velikosti nekje med divizijo in polkom (približno 2.400 pripadnikov), sestavljajo pa jih: štab in tri komandne skupine, trije motorizirani strelni bataljoni, en tankovski bataljon, dva bataljona samovoznih havbic ali druge artilerije, en protitankovski bataljon, bataljon oborožitve »zemlja-zrak«, protizračne obrambe, raketni bataljon, inženirski bataljon, en servisno-vzdrževalni bataljon, bataljon za logistiko, izvidniška enota ter poveljevalna in artilerijska izvidniška enota, enota za elektronsko bojevanje in enota za jedrsko, biološko in kemično bojevanje. Prav tako so bile vzpostavljene tri različice brigad: **lahke brigade**, **srednje brigade** in **težke brigade**, pri čemer slednja predstavlja temelj, saj je primerna za vključitev v spopade visoke intenzivnosti na vseh vrstah urbanih, gozdnatih in goratih geografskih področij. Za intervencijo na področjih, neprimernih za težke in srednje brigade, pa so predvidene bolj mobilne in večfunkcionalne lahke brigade z lahkimi oklepnimi vozili (Mazitans, 2014, str. 12–13).

⁴²⁹ Z modernizacijo se oblikujejo štirje glavni moderni poveljniški centri, ki teritorialno pokrivajo področje celotne Ruske federacije – **Vzhod**, **Zahod**, **Jug** in **Center** – in severno floto s posebnim poveljniškim centrom. Po teritorialnem principu je vsak od teh pristojen za poveljevanje vsem tam stacioniranim enotam, tudi enotam MVD (ministrstva za notranje zadeve), mejnim enotam in enotam ministrstva za izredne razmere. Izjemo pa predstavlja posebnost ruske vojske, in sicer **strateške raketne enote**, ki so iz tega sistema poveljevanja izključene (Klein in Pester, 2014, str. 1–2).

⁴³⁰ V duhu reforme oboroženih sil 2008 sta nastala dva strateška načrta vojaške in oborožitvene industrije – prvi GPV-2020 se nanaša na obdobje med letoma 2011 in 2020, drugi GPV-2025 pa na obdobje med letoma 2016 in 2025 (Malmlof in drugi, 2013, str. 121).

orožja na svetovni trg predstavlja eno najpomembnejših ruskih gospodarsko-industrijskih panog.

7.2.15.3 Ukrajinska kriza: odcepitev Krima in oboroženi spopadi na vzhodu Ukrajine

Prelomno zaostritev odnosov med Rusko federacijo in zahodnimi državami z ZDA in EU na čelu je predstavljala t. i. ukrajinska kriza. Ukrajina je svojo neodvisnost razglasila 24. avgusta 1991, na referendumu pa jo je potrdila 1. decembra 1991. Skupaj z neodvisnostjo je v sestavi Ukrajine brez vprašanj ostala tudi Avtonomna republika Krim⁴³¹, ki je status avtonomnosti pridobila na začetku leta 1991 (Shoemaker, 2006, str. 145).

Krim je bil ves čas turbulentnega 19. stoletja in prvo polovico 20. stoletja v sestavi Rusije⁴³², in sicer vse do administrativne odločitve takratnega vodje Sovjetske zveze Hruščova, sicer etničnega Ukrajinca, na osnovi katere je polotok leta 1954 pripadel Ukrajinski sovjetski socialistični republiki⁴³³. Ob razpadu Sovjetske zveze je ostala Avtonomna republika Krim v sestavi Ukrajine, mednarodna skupnost pa si je prizadevala za miroljubno vzpostavitev sodelovanja med Moskvo in Kijevom. V tem duhu je potekala tudi nuklearna razorožitev Ukrajine, Belorusije in Kazahstana med letoma 1991 in 1994 ter premestitev vseh jedrskih zmogljivosti v Rusko federacijo, za kar sta si prizadevali tako ruska oblast kot tudi mednarodna skupnost na čelu z ZDA (Hall, 2015, str. 29–44).

Resna politična napetost med Ukrajino in Rusko federacijo se je začela v obdobju 2013–2014 po nasilni odstranitvi ruski politiki naklonjenega ukrajinskega predsednika Viktorja Janukoviča (Hall, 2015, str. 29). Razplet dogodkov je predstavljal tudi ključen povod za ohladitev odnosov med Rusko federacijo in Zahodom, kar se mnogokrat označuje tudi kot »začetek nove hladne

⁴³¹ Na referendumu 20. januarja 1991 je 94 odstotkov volivcev podprlo preoblikovanje statusa iz pokrajine (oblast) v Avtonomno republiko Krim, kar se je zgodilo 12. februarja 1991 (Shoemaker, 2006, str. 145).

⁴³² Krim je prišel v sestavo Ruskega carstva v obdobju rusko-turške vojne med letoma 1768 in 1774 hkrati s severnim Kavkazom, ko je ruskemu imperiju vladala Katarina II. Formalno pa je postal del Rusije leta 1793, ko so ruske trgovske ladje pridobile pravico do vplutja v Črno morje. To geografsko področje je bilo sicer politično in vojaško intenzivno tudi v Napoleonovem času, rusko-turška vojna leta 1829 pa je bila uvod v krimsko vojno, ko so Otomani, Britanci in Francozi 1854–1855 združili sile v obleganju Sevastopola. Krimska vojna je bila zaključena s pariško mirovno pogodbo 30. marca 1856 – Rusija je zadržala Sevastopol in ostala ključna mesta in področja Krima, vendar pa je bila dogovorjena demilitarizacija Črnega morja, kar se je primarno nanašalo na Rusijo in otomansko carstvo. Krimska vojna je bila tudi družbena in politična iskra, ki je pripomogla k velikim družbenim reformam in transformaciji ob odpravi tlačanstva v Rusiji (kar smo predstavili v poglavju o predsovjetski Rusiji) ter posledični revoluciji leta 1905 in kasneje februarjski in oktobrski revoluciji 1917 (Hall, 2015, str. 29–44).

⁴³³ To je bil del antistalinistične politike Hruščova in velikodušna gesta za trpljenje Ukrajincev v času Stalinovega terorja (Hall, 2015, str. 29–44).

vojne«. Novembra 2013 je bila namreč ukrajinska vlada, sicer naklonjena vzhodni sosedi, nasilno vržena z oblasti. Temu pa sta sledila referendum na Krimu⁴³⁴ in pripojitev polotoka izredne strateške pomembnosti Ruski federaciji. Slednji se je pri nadaljevanju konflikta v vzhodni Ukrajini očitala podpora separatistom, ki so se borili proti na novo vzpostavljeni oblasti v Kijevu⁴³⁵. To je namreč večinski del proruskega⁴³⁶ prebivalstva predvsem na Vzhodu razumel kot nelegitimno (Plekhanov, 2016, str. 31).

V luči analize konflikta pa se je treba dotakniti tudi vprašanja postsovjetske družbene in ekonomske strukture. Tako Ruska federacija kot tudi Ukrajina sta delili podobno tranzicijsko usodo⁴³⁷, neoliberalno kapitalistično transformacijo pa sta doživeli obe v znamenju globoke in za prebivalstvo boleče družbene krize. Večino tranzicijskih učinkov, ki smo jih v omenili in analizirali v kontekstu Ruske federacije, lahko transformiramo tudi v ukrajinsko postsovjetsko realnost v času 90. let. Naj omenimo, da je bila Ukrajina ves čas močno vezana na Rusko federacijo. Njeno gospodarstvo je bilo eksistenčno odvisno od ruskega trga in ruskih energentov, vsi poizkusi predsednika Kučme, da bi se obrnil proti Evropi (čeprav za takšno potezo takrat ni bilo z ruske strani nikakršne politične ovire), pa so bili ekonomsko neuspešni⁴³⁸ (Kalb, 2015, str. 124).

⁴³⁴ Čeprav je po razpadu Sovjetske zveze vprašanje Krima dvigovalo veliko prahu na obeh straneh, je ta ostal znotraj meja Ukrajine, Ruski federaciji pa je bilo na osnovi bilateralnih pogodb med Moskvo in Kijevom dovoljeno vzdrževati njeno tradicionalno pomorsko bazo v Sevastopolu, kjer je nameščena ruska črnomska flota (Kalb, 2015, str. 119–120).

⁴³⁵ Da predstavimo kompleksnost problema, moramo pojasniti naslednje: ukrajinske meje so bile v času Sovjetske zveze s strani Moskve določene na administrativni osnovi, kar pomeni, da je samostojna Ukrajina nasledila nekatere probleme, ki so se odrazili v omenjenem konfliktu. Poleg nestabilnega mejnega vprašanja tvorijo približno eno četrtno ukrajinske populacije etnični Rusi. Poleg tega pa so tudi mnogi etnični Ukrajinci družinsko ali kulturno povezani z Rusi (Plekhanov, 2016, str. 33).

⁴³⁶ Po razpadu Sovjetske zveze sta se obe državi, enako kot tudi vse ostale postsocialistične države, začeli najprej obračati k Zahodu, saj sta sledili implementaciji zahodnih družbenih in političnih sistemov. Čeprav sta ves čas ohranjali tesne medsebojne stike, je obstajala delitev med prorusko in prozahodno usmerjenim prebivalstvom. Prvo skupino so predstavljali predvsem povprečni državljani, medtem ko so bili drugi predvsem iz vrst vladajoče elite in političnih intelektualcev (Plekhanov, 2016, str. 31).

⁴³⁷ Prvi ukrajinski predsednik Leonid Kravčuk je izhajal iz prozahodne ter nacionalistične pozicije. Leta 1994 je izgubil volitve, mandat (do leta 1999) in vodstvo Ukrajine pa je prevzel Leonid Kučma, ki je zastopal Ruski federaciji nekoliko bolj naklonjeno pozicijo. Oba predsednika sta sicer zavzemala razmeroma naklonjeno politiko pridruženju evroatlantskim integracijam (EU in NATO), kljub temu pa sta tranzicijske (privatizacijske) ukrepe izvajala skoraj v koraku skupaj z Jelcinovimi. Ukrajina je celotna 90. leta doživljala padec BDP-ja, njeno gospodarstvo pa se je razmeroma stabiliziralo šele leta 2000 – v času tranzicije devetdesetih je namreč beležilo padec v približno 60-odstotnem deležu (Kandiyoti, 2015, str. 85–86).

⁴³⁸ Ruska finančna kriza leta 1998, ki je vodila v devalvacijo rublja, se je skoraj takoj odrazila tudi v krizi v Ukrajini, saj so bila ukrajinska podjetja močno vezana na ruski trg. Obratno pa se je izboljšano gospodarsko stanje v Ruski federaciji takoj odrazilo tudi v Ukrajini (Kalb, 2015, str. 124).

Pomembno je pojasniti tudi politično razslojenost v kontekstu odnosa med Ukrajino in Rusko federacijo ter politični konflikt znotraj ukrajinske družbe kot posledico tega⁴³⁹. Prozahodni del prebivalstva je za (post)tranzicijsko krizo krivil preveliko navezanost na vzhodno sosedo. Hkrati pa so Ukrajinci videli v Ruski federaciji tudi glavno oviro za večjo povezavo z Zahodom in razvoj večje stopnje liberalne demokracije po zgledu evropskih držav. Prorusko usmerjeni del prebivalstva je, ravno obratno, videl težavo v vladajoči gospodarskopolični eliti, rešitev iz krize pa v večji povezavi z Rusko federacijo, ki si je po Putinovem prihodu na oblast, za razliko od Ukrajine, znatno opomogla. Ravno krepitev ruske države je predstavljala tudi zagon investicij in trgovinskih vezi med obema državama, kar pa je prozahodni del prebivalstva prepoznal kot zmanjševanje neodvisnosti Ukrajine in imperialistični odnos Ruske federacije do slednje. Takšna polarizacija znotraj družbe je vodila do radikalne zaostitve odnosov v času Janukovičeve vlade⁴⁴⁰ in v izbruh konflikta, ki je dobil mednarodne politične razsežnosti (Plekhanov, 2016, str. 34–35).

Skozi teorijo historičnega materializma lahko najprej izpostavimo isto strukturno platformo v obliki državnega socializma, ki sta si jo v času Sovjetske zveze delili obe državi: v obdobju tranzicije je šlo v primeru obeh za dezintegracijo obstoječih socialističnih političnih in ekonomskih struktur in vzpostavitev novih liberalnodemokratskih pod primatom neoliberalizma. Hkrati pa se navežimo na pojasnjeni konflikt znotraj različnih modelov zahodnih tradicionalno kapitalističnih gospodarstev, kjer smo bili v sodobnem času priča boju za prevlado »politike nad gospodarstvom⁴⁴¹« in »gospodarstva nad politiko«. Z globalnim neoliberalizmom je triumf slavila zadnja oblika, kar se je izkazalo tudi v času tranzicije tako v Ruski federaciji kot tudi Ukrajini. Bistveni prelom na tem področju pa se zgodi, ko Putin ruske

⁴³⁹ Tudi tu se lahko podobno kot v primeru ruske politične kulture navežemo na delitev med *zapadnjake* in *slavofile*.

⁴⁴⁰ Ekonomska politika Viktorja Janukoviča se lahko označi kot nekakšna blažja oblika keynesianstva in kot takšna predstavlja zmes razmeroma hkratne gospodarske rasti in socialne potrošnje. V mednarodnem smislu pa je težila k neuvrščeni vlogi Ukrajine in tesni gospodarski povezanosti z Rusko federacijo, kar se še posebej nanaša na 30-odstotni popust pri dobavi plina v zameno za nadaljnji najem krimske vojaške baze v Črnem morju do leta 2042 (Plekhanov, 2016, str. 41).

⁴⁴¹ V zahodnem kapitalističnem svetu se je ta spopad odvijal predvsem v kontekstu keynesianstva. V ruskem kontekstu pa ideja »državnega kapitalizma« kot fenomena, s katerim se večkrat označi tudi njen aktualni družbenoekonomski sistem, temelji na težnji k družbeni stabilnosti in stabilni gospodarski rasti pod nadzorom države in politike. Država pri tem ostane ključni strateški koordinator nacionalnega gospodarstva in ključnih panog znotraj tega. Takšno nacionalno gospodarstvo pa nastopa tudi kot pomemben ekonomski akter na globalni ravni (De Wijk, 2016, str. 29).

gospodarske elite v nasprotju s principi »prostega trga« podredi politiki in uvede t. i. državno patronažo⁴⁴², iz česar izhaja tudi glavni očitek avtoritarnosti.

Ob ekonomski in politični navezavi Ukrajine na Rusko federacijo se je tudi v prvi vzpostavil podoben strukturni vzorec podreditve kapitala politiki⁴⁴³, kot je bilo to s konsolidacijo značilno za Rusijo. Problem pa je pri tem predstavljala visoka stopnja korupcije domačih političnih elit (Kuzio, 2015). Razlog za to je v veliki meri primarno znotraj ukrajinskih nacionalnih struktur⁴⁴⁴ in ne le v (preteklih) dobrih postsovjetskih odnosih z Rusko federacijo. Ravno slednje ukrajinski nacionalisti spretno izrabljajo kot protirusko propagando. Diametralno nasprotno je namreč konsolidacija ruske države v veliki meri potekala v znamenju obračuna z zasebnimi koruptivnimi centri moči in vzpostavitvijo močne državne oblasti.

7.2.15.4 Ruska vojaška intervencija v Siriji

Izredno pomembno dejanje tako za Rusko federacijo kot tudi za mednarodno arhitekturo predstavlja ruska vojaška intervencija v Siriji (Çakmak in Ustaoglu, 2015; Lister, 2016; Matar, 2016; Yassin-Kassab in Al-Shami 2016). Ta se je začela 30. septembra 2015 z letalskimi napadi na cilje v provincah Homs, Hama in Quneitra⁴⁴⁵. Rusi so začeli z intenzivnimi pripravami na vojaško posredovanje poleti 2015 s strnitvijo svojih letalskih sil na letališču Khmeimim. Putin je v svojem govoru 24. septembra poudaril, da »je edina rešitev sirske krize okrepitev učinkovitih državnih struktur ter pomoč le-tem v boju s terorizmom, hkrati pa paralelno odpreti dialog z racionalno opozicijo in podpreti modernizacijo«. Letalski napadi so pomembno podprli sirske vladne kopenske sile, ki so se pred tem zaradi dolgotrajnih izčrpavajočih spopadov in vse večjega vključevanja različnih nesirskih akterjev na nasprotni strani znašle v očitnem pomanjkanju človeških in materialnih resursov. Rusko bombardiranje strateških ciljev je

⁴⁴² Putin omeji politiko popolnoma prostega tržnega gospodarstva in vzpostavi državni nadzor v ključnih gospodarskih sektorjih, med katerimi je še posebej treba izpostaviti energijski sektor. Statistično to pomeni, da je danes okoli 62 odstotkov podjetij v državi delno ali popolnoma pod nadzorom Kremlja. Za primerjavo lahko navedemo podatek, da je ta delež na Kitajskem 80-odstoten (De Wijk, 2016, str. 28).

⁴⁴³ Na tej točki lahko zato opozorimo, da v primeru ukrajinske krize in konflikta med Rusko federacijo in Ukrajino ne gre le za ozko determiniran politični in ideološki boj med prorusko in prozahodno usmerjenimi prebivalci slednje, temveč lahko konflikt razumemo kot primarno strukturni – gre namreč za spopad med avtoritarno vlogo državne oblasti v odnosu do kapitala na eni strani in za neoliberalno podreditev družbe prostemu trgu na drugi strani, kot to skozi podrobnejše in obširnejše tematike pojasnjujemo tako skozi teoretske opredelitve kot tudi študijo primera.

⁴⁴⁴ Tudi po aktualnih podatkih na lestvici organizacije Transparency International in (več kot dve leti) po nasilni menjavi oblasti s strani prozahodno usmerjenih nacionalistov je Ukrajina po stopnji korupcije na 168-mestni lestvici še vedno za 11 mest slabše razvrščena od Ruske federacije, trend pa se še slabša (Transparency International).

⁴⁴⁵ V prvih štirih mesecih naj bi ruska letala izvedla že več kot 6.000 letalskih poletov (Phillips, 2016, str. 213).

predstavljalo pomemben preobrat in podporo sirskim vladnim silam ter njihovim zaveznikom, vključujoč tudi iransko podporo in podporo Hezbolaha. Zahodne sile pod primatom ZDA so rusko vojaško intervencijo ostro obsodile in si prizadevale za njeno zaustavitev. Ta pa je bila zaradi odločnosti in uspeha ruskih sil in sirske vladne koalicije na terenu že od vsega začetka sicer le malo verjetna. Ruski federaciji se je očitalo tudi, da namesto ciljev Islamske države (ISIS) intenzivno bombardira protirežimske upornike (Phillips, 2016, str. 213–215).

Konflikt v Siriji se je začel marca 2011 in leta 2014 razvnel tudi obmejno področje Iraka z nastankom t. i. Islamske države. Harris (2018, str. 14) pravi, da je destabilizacija Iraka leta 2003 posredno povzročila oziroma vplivala na izredno kompleksnost sirske krize. S poglobljanjem vojne se je pokazala vse večja fragmentiranost vojskujočih se skupin – poleg vojskujoče se protivladne opozicije so največji problem predstavljali islamski džihadisti, ki jim je omenjena destabilizacija Iraka služila kot primarno okolje inkubacije. Z začetkom državljanske vojne v Siriji pa so te radikalne skupine svoje vojaške aktivnosti prenesle na Sirijski teritorij in nato leta 2014 nazaj na obmejno področje Iraka. Borci in pripadniki Islamske države so – podobno kot čečenski teroristi v času druge čečenske vojne in po njej (1999–) – pripadali radikalni religijski ideologiji salafizma oziroma salafističnega džihadizma.

Množični protivladni protesti so se prevesili v oborožen spopad in vojno med julijem in avgustom 2011, ko se je formirala tudi Svobodna vojska Sirije (FSA – *Free Syrian Army*), sestavljena iz arabskih sunitov. Vendar pa pri tem ne gre spregledati tudi fragmentov radikalnejših islamskih skupin. V sirski konflikt so se na strani »opozicije« oziroma »protivladnih upornikov« sicer (še) brez velikega materialnega prispevka vključili tudi akterji iz Turčije, Savdske Arabije in od drugod. To samo opozarja, da je vojna v Siriji fenomen izredne kompleksnosti, kljub temu pa je zaradi boljšega razumevanja ruske vojaške intervencije treba predstaviti vsaj drobec kontekstualnih okoliščin in glavnih vključenih vojskujočih se akterjev (Harris, 2018, str. 30).

Ruska federacija se je v vojno vključila na poziv sirskih oblasti, 26. avgusta pa sta obe strani podpisali dogovor o ruski brezplačni uporabi letalske baze Khmeimim za ves čas vojaške intervencije. Hkrati pa je ob obalo vzhodnega Mediterana vplula tudi ruska črnomska flota. Putin je na tej osnovi vojaško intervencijo označil kot legalno in legitimno sredstvo boja proti ISIS-u in mednarodnemu terorizmu⁴⁴⁶. Intenzivna vojaška intervencija v Siriji je bila za Rusko

⁴⁴⁶ Putin naj sicer za vsako ceno na oblasti ne bi podpiral Basharja al-Assada, vendar pa je njegova politika pripadala ideji nerevolucionarne menjave oblasti (Phillips, 2016, str. 217–222).

federacijo pomembna tako z geostrateškega kot tudi ekonomskega vidika. V obeh primerih je šlo za opozorilo na vrnitev Ruske federacije kot resnega globalnega političnega in vojaškega akterja. Poleg tega pa je uspeh ruske vojaške intervencije predstavljal tudi pomembno protiutež in pogajalsko izhodišče ob predhodni diplomatski blokadi, ki je bila vzpostavljena s strani ZDA in partnerskih držav zaradi razmer v Ukrajini. Uspešna vojaška intervencija pa je pomembna tudi z vidika dodatne okrepitve politične moči in ugleda ruskega predsednika v očeh domače⁴⁴⁷ in tudi tuje javnosti. Ruske vojaške aktivnosti so bile deležne izredne priljubljenosti, kar predstavlja tudi dodatno izhodišče za ruske orožarske posle in ugled ruske vojaške industrije, dvig ruskih orožarskih poslov iz tega naslova pa se ocenjuje na okoli 6–7 milijard dolarjev. Velik dolžnik Moskvi je ostal tudi sirski režim, ki je Ruski federaciji samo iz naslova dobavljenega orožja vladni vojski dolgoval okoli 4 milijarde dolarjev (Phillips, 2016, str. 217–222).

7.2.15.5 Odnosi z ZDA in EU, mednarodne sankcije, posledice in recipročni ukrepi

Zaostrenim razmeram med Ukrajino in Rusijo (2014–), ki so se odrazile tudi v odcepitvi Krima in pripojitvi tega Ruski federaciji, je sledil buren odziv Zahoda, in sicer predvsem v obliki političnih in ekonomskih sankcij. Zahod je razumel referendum na Krimu kot nelegitimen, pri tem pa je zavzel striktno kritično politično pozicijo, usmerjeno proti aktualni ruski politiki in njenim oblastem⁴⁴⁸ (Oxenstierna in Olsson, 2015, str. 9–15).

Na pripojitev Krima so se ostro odzvale predvsem ZDA in Evropska unija, ki je že takoj v maju 2014 sprejela selektivno odločitev o zamrznitvi premoženja posameznim ruskim državljanom

⁴⁴⁷ Ne smemo pozabiti, da se je sirska oblast, sicer v boju z različnimi akterji, spopadala z isto radikalno ideologijo, ki je predstavljala enega najnevarnejših notranjdržavnih sovražnikov ruskim oblastem: na strani ISIS-a naj bi se borili tudi rusko govoreči Čečeni (Phillips, 2016, str. 217–222).

⁴⁴⁸ Postsovjetski in tranzicijski kontekst problematike smo že predstavili, poudarimo pa še pomembno hkratno vprašanje vzpostavitve t. i. »Evrazijske unije« (Eurasian Custom Union – EACU), pri čemer je bil temeljni dogovor o njenem oblikovanju med Rusko federacijo, Belorusijo in Kazahstanom podpisan leta 2011, dejanska vzpostavitev pa naj bi bila realizirana do leta 2015. Evrazijska unija v takšnem ožjem obsegu pa ne bi v popolnosti izpolnjevala svojega namena (in zadovoljevala ruskih interesov), zato je Ruska federacija ponudila možnost priključitve tudi drugim državam. To so bile Armenija, Moldavija in Ukrajina, ki je bila izmed vseh naštetih za Rusko federacijo – tako s političnega kot tudi ekonomskega vidika – daleč najpomembnejša. Pridružitveni sporazum Ukrajine z Evropsko unijo, podpis katerega se je obetal novembra 2013, bi pomenil oviro realizaciji ukrajinskega pristopa k Evrazijski uniji. Takratni ukrajinski predsednik Janukovič je zato zavrnil podpis omenjenega sporazuma in raje podpisal sporazum o 15-milijardnem ruskem kriznem posojilu Ukrajini. To je predstavljalo glavno netilno iskro za protivladne proteste med pripadniki »prozahodne« populacije in nasilne dogodke, ki so sledili. Kljub poizkusu represivnega zatrtja protestov, ki so se začeli novembra 2013, je bil predsednik Janukovič 22. februarja 2014 nasilno odstranjen z oblasti, zaradi česar je emigriral v Rusko federacijo. Oblast v Ukrajini je najprej prevzela t. i. začasna vlada. Temu sta sledila omenjeni referendum na Krimu in odcepitev le-tega ob sovpadajoči združitvi polotoka z Rusko federacijo (Oxenstierna in Olsson, 2015, str. 9–15).

in hkrati prepoved uvoza dobrin s Krima in Sevastopola. Temu pa so 29. julija 2014 sledile tudi bolj specifično usmerjene ekonomske sankcije, ki so se navezovale predvsem na naslednje⁴⁴⁹ (Fritz in drugi, 2017, str. 4–6):

- restrikcije v zvezi z Ruskim dostopom do evropskih kapitalskih trgov;
- embargo na izvoz in uvoz oborožitve in s to povezanih materialov iz Ruske federacije in vanjo;
- prepoved izvoza proizvodov, ki imajo lahko dvojni namen uporabe in tehnologije, ki se lahko uporablja v vojaški namen;
- prepoved izvoza proizvodov in tehnologije, ki je povezana z globokovodnim črpanjem nafte ter ostalo produkcijo le-te, prav tako pa tudi s črpanjem nafte na arktičnem področju itd.

Prav tako so hkrati sankcije proti Ruski federaciji sprejele tudi Združene države Amerike⁴⁵⁰. Poleg že izpostavljenega, naj bi bil razlog zanje tudi očitano rusko kršenje človekovih pravic, trgovanje s Severno Korejo, podpora Assadovim oblastem v državljanski vojni v Siriji itd., poleg tega pa tudi obtožbe v povezavi s kibernetскими napadi ter poizkus vplivanja na ameriške in druge volitve, kar bomo podrobneje izpostavili v nadaljevanju. Administracija obeh ameriških predsednikov – Obame in Trumpa – je od leta 2014 usmerila sankcije na okoli 650 ruskih organizacij in posameznikov. Ob začetku implementacije sankcij so le-te potekale simultano s strani obeh glavnih akterjev: Evropske unije in ZDA. Trumpova administracija je politiko sankcij sicer nadaljevala, vendar pa se je začela vse bolj kazati nekoordinirana in samostojna ameriška vloga, kar je v Evropi začelo vzbujati politično nelagodje (Welt in drugi, 2019, str. 1–2).

Večino sankcij, vzpostavljenih s strani Zahoda, lahko sicer opredelimo kot »pametne sankcije«, kar pomeni, da so le-te s ciljem vzpostavitve prisile na rusko oblast prek ekonomsko-političnega

⁴⁴⁹ Poudariti pa moramo, da je šlo pri tovrstnih sankcijah predvsem za potencialne nove dogovore, saj so bile iz predmeta sankcij v pretežni meri izvzete obstoječe izvozne pogodbe, ki so bile že sklenjene med Rusko federacijo in Zahodom. Obseg sankcij EU, uperjen proti Ruski federaciji, pa se je od začetka njihove implementacije še nekajkrat razširil (Fritz in drugi, 2017, str. 4–6).

⁴⁵⁰ Člani ameriškega kongresa so zaradi omenjenih razlogov sprejeli obsežen paket sankcij, podprtih na primer s strani institucij Ameriškega kriznega štaba (*National Emergencies Act* – NEA), Mednarodnega kriznega ekonomskega štaba (*International Emergency Powers Act* – IEEPA) in drugih organizacij ter implementiranih s strani takratnega predsednika Baracka Obame. Sprejete so bile z vrsto predsedniških izvršnih ukazov (IU 13660, 13661, 13662, 13685). Hkrati je bil s časom znotraj kongresa sprejet tudi poenostavljen postopek nadzora institucije kongresa nad sankcijami, zaradi česar je postalo vzpostavljanje teh enostavnejše (Welt in drugi, 2019, str. 1–2).

pritiska primarno in selektivno usmerjene proti izbranim posameznikom in organizacijam, ki nosijo večjo odgovornost za nastale politične razmere. Sankcije so bile vzpostavljene hkrati z drugimi političnimi in diplomatskimi pritiski, kot je bil na primer preklic srečanja držav članic G8, ki bi se moral odviti v ruskem Sočiju (2014)⁴⁵¹. Prav tako so bila preklicana vsa načrtovana srečanja med Rusko federacijo in Evropsko unijo, slednja pa si je prizadevala tudi za zaustavitev pristopnih postopkov v zvezi z ruskim pristopom k organizacijam OECD in Mednarodni energetske agenciji (*International Energetic Agency*). Ob tem so se vzpostavljali tudi različni vizumski pritiski na ruske državljane in druge omejitve, povezane s tem⁴⁵². Evropske sankcije in drugi politični pritiski so bili sprejeti 17. marca 2014 na osnovi odločitve Evropskega sveta, restriktivni ukrepi Evropske unije pa leta 2014 v okviru **evropske Skupne zunanje in varnostne politike (SZVP)** ter v okviru Sveta EU in ob prisotnosti predstavnikov vseh 28 držav članic (Tyll in drugi, 2017, str. 22–23).

Ruska politika, ki do zdaj nikdar ni uradno priznala svoje neposredne vključenosti v politična in vojaška dogajanja v Ukrajini, pa se je na sankcije s strani Zahoda odzvala s povračilnimi ukrepi oziroma protisankcijami, ki so zaznamovale tako lastne nacionalne družbene, politične in ekonomske razmere kot tudi odnose z Zahodom (Tyll in drugi, 2017, str. 24). Pri tem lahko izpostavimo tako (I) primarne in neposredne efekte, ki so nastali kot posledica sankcij in protisankcij kot tudi (II) alternativno politiko povečanja lastne produkcije in krepitev ekonomskih in političnih povezav z alternativnimi (»nezahodnimi«) gospodarstvi (npr. Ljudsko republiko Kitajsko in drugimi državami BRICS-a⁴⁵³), kar bomo podrobneje osvetlili v naslednjem tematskem sklopu.

Zahodne sankcije⁴⁵⁴ so sicer najbolj prizadele ravno tisti del ruskega gospodarstva, ki ni imel neposredne povezave z dogajanjem na vzhodu Ukrajine, kamor sodi na primer bančni sektor z bankami Sberbank, VTB, Gazprombank, rusko kmetijsko banko Rosselkhozbank in rusko razvojno banko VEB. Prvi del ruskih protisankcij, ki je obsegal restrikcije in prepoved uvoza

⁴⁵¹ Namesto tega je bilo alternativno srečanje organizirano v Bruslju brez Ruske federacije, in sicer v okviru zoženega srečanja G7 (Tyll in drugi, 2017, str. 22–23).

⁴⁵² Do leta 2017 je bilo 157 izbranim posameznikom in 37 subjektom preprečeno potovanje v Evropsko unijo, hkrati pa so jim bila v velikem številu zamrznjena tudi finančna sredstva (Tyll in drugi, 2017, str. 22–23). Podroben pregled sankcij izpostavljamo v prilogi L.

⁴⁵³ Odnos Ruske federacije in držav BRICS-a bomo kontekstualno pojasnili v nadaljevanju.

⁴⁵⁴ Omenimo, da morajo biti sankcije, vezane na ekonomsko področje, omejitve potovanja in zamrznitve sredstev, vzpostavljene s strani EU, pregledane in ponovno odobrene s strani vseh 28 evropskih držav članic, in to vsake pol leta. Sankcije, vezane na politični učinek odcepitve in pripojitve Krima, pa so predmet letnega nadzora (Korhonen in drugi, 2018, str. 5).

hrane, je bil implementiran izredno načrtovano. Vzpostavitev protisankcij se je namreč sovpadala z rusko idejo o povečanju samooskrbe, ki je bila sicer aktualna vse od leta 2000 dalje. Posebej pa se je na takšno kmetijsko in pridelovalno samooskrbo nanašala strategija, imenovana »Nacionalni prioritetni program«, ki je bila začrtana in vzpostavljena v času Putinovega drugega predsedniškega mandata leta 2005. Doktrina prehranske varnosti, ki je vzpostavljala vsaj minimalne temeljne cilje prehranske samooskrbe⁴⁵⁵ (krompir, žito, meso, mesni proizvodi in druge temeljne prehranske dobrine), pa je bila podpisana januarja 2010. Ruska doktrina prehranske varnosti je bila hkrati podprta tudi s Programom razvoja kmetijstva 2013–2020, ki je bil vzpostavljen leta 2012. Pri tem je krovno strategijo predstavljalo povečanje produkcijskih kapacitet hrane, dvig kakovosti kmetijstva in prehrane ter krepitev lastnih proizvodnih in kmetijskih kapacitet, kar bi v čim večji meri nadomestilo uvoz (Korhonen in drugi, 2018, str. 5–6).

Ruska federacija je bila do vzpostavitve protisankcij izredno odvisna od uvoza hrane: ta je namreč leta 2013 predstavljal 43,3 milijarde dolarjev, izvoz pa 16,2 milijarde ameriških dolarjev. Vendar pa je pri tem struktura takšna, da je izvažala predvsem žita, uvažala pa prehranske dobrine večje vrednosti, kot na primer meso, mesne produkte in bolj eksotično sadje in zelenjavo. Če izpostavimo še delež uvoza hrane v odnosu do dveh največjih iniciatorjev sankcij, predstavlja delež ruskega uvoza s strani Evropske unije 35 odstotkov celotnega uvoza oziroma 15,2 milijarde dolarjev, s strani ZDA pa drastično manj oziroma le 1,7 milijarde dolarjev. Ruski povračilni embargo je v primerjavi z uvozom iz leta 2013 predstavljal več kot 50-odstotno zmanjšanje, kar lahko izrazimo v okoli 9,6 milijarde dolarjev, pri čemer pa obseg uvoza tudi strukturno variira glede na posamezne proizvode. Ruska federacija predstavlja za Evropsko unijo (po Združenih državah Amerike) drugega največjega izvoznega partnerja hrane in kmetijskih pridelkov. Ruske protisankcije naj bi sicer v povprečju vplivale na 1,4 odstotka celotnega (prehranskega) izvoza EU, vendar pa ta delež po državah ni sorazmeren⁴⁵⁶ (Fritz in drugi, 2017, str. 16–17).

⁴⁵⁵ Cilji so bili vzpostavljeni glede na celotno porabo posamezne dobrine, pri čemer je delež pri mleku predstavljal na primer 90 odstotkov celotne porabe, delež pri mesu in mesnih proizvodih pa 85 odstotkov celotne porabe (Vassilieva in Smith, 2010, str. 1).

⁴⁵⁶ Najbolj prizadeti naj bi bili namreč Poljska in Litva, sledijo pa Nemčija, Nizozemska, Danska, Španija, Finska, Belgija in Francija. Vpliv protisankcij, ki naj bi klubu držav Slovenije, Velike Britanije, Nemčije, Švedske, Romunije, Češke, Slovaške in Malte predstavljal manj kot 5 odstotkov celotnega izvoza hrane in kmetijskih proizvodov, pa kljub vsemu ni popolnoma nezanemarljiv. Kot primer navedimo, da se je avstrijski izvoz v Rusko federacijo leta 2014 glede na leto 2013 zmanjšal za okoli 50 odstotkov oziroma okoli 50 milijonov dolarjev (Fritz in drugi, 2017, str. 16–17).

Le malo je verjetno, da bi sankcije, ki so bile sicer v največji meri in neposredno implementirane zaradi političnih odnosov med Ukrajino in Rusko federacijo, dosegale svoj polni politični namen. Zavedati se je treba, da je interes Ruske federacije po vzdrževanju nevtralnih teritorialnih con med slednjo in članicami zveze NATO veliko višja prioriteta kot pa dejanski učinek, ki ga imajo zahodne sankcije na rusko politiko in družbo. Njena jasna stališča in velik interes v odnosu do držav nekdanje Sovjetske zveze, ki so zanjo tudi eksistencialne narave, pa takšno pozicijo le še bolj krepijo ne glede na različne poizkuse pritiska. Ne le, da ruska oblast ni spremenila odnosa do vprašanja Krima in sorodnih tem, temveč je takšen mednarodni problem igral celo pomembno vlogo v ponovni konsolidaciji in še večji krepitvi notranjepolitične podpore in politične moči v rokah ruskega predsednika Putina. Hkrati pa v vse večji meri tudi Zahod prepoznava nekatere ključne dejavnike in skladno s tem tudi klasifikacijsko razločuje med dogajanjem na vzhodu Ukrajine in primerom Krima. Ruski vpliv povračilnih sankcij na ZDA je pri tem razmeroma majhen⁴⁵⁷. Precej večje ekonomske posledice pa so imele zahodne sankcije in ruske protisankcije za Evropsko unijo, pri čemer je Ruska federacija leta 2015 za slednjo predstavljala tretji največji uvozni trg in petega največjega izvoznega partnerja⁴⁵⁸ (Weiss in Nephew, 2016, str. 4–5).

Navkljub splošni mednarodni kritičnosti do ruskih politik in strategij, ki so vodile v strogo nasprotovanje Zahoda in implementacijo sankcij, se vse bolj krepijo tudi protiargumenti in vse močnejša politična iniciativa, ki sankcijam (vsaj v obstoječi obliki) nasprotuje oziroma do teh tudi kritično nastopa. Pri tem izpostavimo in strnimo le nekaj najpomembnejših točk, kot to argumentirata na primer Beyer in Zogg (2018):

- vse od začetka vzpostavitve sankcij leta 2014 zahodni blok z ZDA in Evropsko unijo na čelu ni oblikoval jasne in celostne strategije implementacije le-teh in političnih ciljev;
- zahodne sankcije so v največji meri prizadele najranljivejše dele ruske družbe, pri čemer nosi povprečna populacija veliko težje breme kot pa na primer politična in ekonomska elita, s čimer je učinek sankcij v veliki meri izgubil smisel in cilj;

⁴⁵⁷ Celotna menjava z Rusko federacijo, ki je na primer leta 2014 znašala 34 milijard dolarjev, se je leta 2015 zmanjšala na 24 milijard dolarjev. Naj za primerjavo izpostavimo podatek, da je trgovinska menjava med ZDA in Švico istega leta znašala 53,5 milijarde dolarjev (Weiss in Nephew, 2016, str. 4–5).

⁴⁵⁸ Ruska trgovinska menjava z EU se je s 330 milijard evrov (oziroma 360 milijard dolarjev), kot je znašala leta 2013, zmanjšala na okoli 200 milijard evrov (oziroma okoli 222 milijard dolarjev) leta 2015. Ocenjuje se, da so se sankcije odrazile na evropskem zmanjšanju BDP-ja v višini med 0,3 in 0,4 odstotka letno, kar pa znaša v realni vrednosti v povprečju med 40 in 50 milijard dolarjev. Takšni ekonomski kazalci se odražajo tudi v nezadovoljstvu posameznih članic EU s politiko sankcij, med katerimi izpostavimo na primer Italijo, Grčijo, Madžarsko itd. (Weiss in Nephew, 2016, str. 4–5).

- tako znotraj evropske politike kot tudi znotraj članic Evropske unije ne obstaja jasen konsenz glede krepitve in nadaljnje strategije sankcij, pri tem pa obstaja večja naklonjenost nadaljevanju sankcij, vezanih na pripojitev Krima;
- hkrati s tem se svetuje tudi zmanjšanje pritiska sankcij s ciljem stabilizacije razmer v Ukrajini v skladu z dogovorom v Minsku pod primatom Ruske federacije kot glavnega akterja političnega vpliva.

Poleg vsega omenjenega pa naj bi v aktualnih političnih okvirih⁴⁵⁹ obstoječe sankcije tudi že dosegle svoj maksimalen politični doseg, kar pomeni, da same po sebi najverjetneje ne bodo povzročale neke večje politične spremembe. Kljub temu pa ostajajo nezanemarljivi ekonomski in drugi učinki, posebej v tistem delu, ki je vezan na dolgoročne posledice, kot je to pri vprašanju tehnološkega napredka in investicijah. V energetske sektorju pa je glede dodatnih sankcij Evropska unija še bolj omejena, saj je tudi sama ključno vezana⁴⁶⁰ na ruske energente, še posebej na zemeljski plin. Zato sta povečan obseg sankcij in potencialna možnost vzpostavitve novih zelo malo verjetna oziroma predstavljata veliko gospodarsko breme ne le za Rusko federacijo, temveč tudi za številne evropske države hkrati. Pri vsem tem pa je pomemben tudi globalni in geostrateški kontekst, saj so sankcije Zahoda v neposredno in posredno iskanje gospodarskih in političnih alternativ potisnile tudi Rusko federacijo. V tem kontekstu se kot najpomembnejši partner izpostavljajo Ljudska republika Kitajska in ostale države BRIC-a, kar bomo analizirali v naslednjem poglavju (Weiss in Nephew, 2016, str. 5–6).

7.2.15.6 Evrazijska unija, povezovanje z »nezahodnimi akterji« ter odnosi s Kitajsko in državami BRIC-a

Zahodne sankcije, usmerjene proti Ruski federaciji, so za slednjo predstavljale le še dodatni sprožilec iskanja alternativnih ekonomskih in političnih vezi v »nezahodnem« delu sveta, to pa poteka v kontekstu ekonomske in politične strategije premika globalnega težišča moči na

⁴⁵⁹ Pri tem je mišljena odsotnost potencialne eskalacije nekega novega, dodatnega političnega ali varnostno-obrambnega dogodka večjih razsežnosti, ki bi vplival na nove dodatne sankcije ali druge mednarodne politične, ekonomske in varnostne odločitve.

⁴⁶⁰ Evropska unija poskuša sicer zmanjšati energetske odvisnosti od ruskega plina z nadomeščanjem le-tega v utekočinjeni obliki s strani drugih akterjev (npr. Združenih držav Amerike) in z izgradnjo alternativne infrastrukture, hkrati pa veliko pozornost namenja tudi lastnim alternativnim energetskim virom. Kljub vsemu pa je zmanjševanje odvisnosti in vzpostavljanje primerljivih alternativ dolgotrajen postopek, ki ruskih energentov še ne bo mogel tako kmalu nadomestiti (Weiss in Nephew, 2016, str. 5–6).

Vzhod⁴⁶¹. V globalni geostrateški strukturi je imela Ruska federacija, v skladu s svojimi političnimi, gospodarskimi in strateškimi interesi, ambicije postati nekakšen povezovalni člen med Vzhodom in Zahodom (Lo, 2015, str. xvii). Sankcije so tovrstno gravitacijo v prid ruske povezave z Vzhodom kot alternative skrhanih odnosov z ZDA in EU le še pospešile in intenzivirale.

Ideja Evrazijske unije je sicer precej starejša od aktualnih zaostritev odnosov med Zahodom in Rusko federacijo, je pa le-ta proces integracije še dodatno okrepila. Vzpostavitev evrazijske unije se v geostrateškem in obrambno-varnostnem smislu lahko interpretira tudi skozi McKinderjevo (1904) teorijo o globalnem »osrčju«, ki pa se dodatno krepi s povezovanjem z Ljudsko republiko Kitajsko, kar ima tudi močne ekonomske in politične učinke. Hkrati predstavlja najuspešnejšo mednarodno integracijo v postsovjetskem prostoru od razpada Sovjetske zveze dalje⁴⁶² (Vymyatnina in Antonova, 2014, str. 1). Primarni cilj Evrazijske unije je izkoristiti potencial ekonomske integracije, iz česar sledi tudi priložnost za modernizacijo gospodarstev vključenih držav in na tej osnovi tudi skupen nastop v odnosu do globalnega trga. Pri gospodarski integraciji pa je bistven skupni trg dobrin, storitev, kapitala in delovne sile. Pomembno vlogo pri tem igra vzpostavitev sodišča Evrazijske unije (EAEU), Evrazijske razvojne banke in Evrazijskega fonda za stabilizacijo in razvoj, ki že funkcionira. Razvoj skupnih političnih institucij pa zaenkrat ni v realizacijski fazi programa (Vinokurov, 2018).

Poleg ekonomsko-politične oziroma materialistične dimenzije pa Cipek (2017, str. 278–286) poudarja, da ima ideja evrazijskega povezovanja močan naboj tudi s stališča politične kulture in ideologije. Pri tem se navezuje na tovrstne ideologe, ki pravijo, da »Rusijo od Zahoda ne loči le kultura, temveč celotni kontinent Evrazije«, skladno s čimer se konstituirata tudi specifična identiteta in politična zavest. Pri tem predstavlja Evrazija takšno »Rusijo, ki je ločena od

⁴⁶¹ Pri takšnem metaforičnem »zanikanju Zahoda in dvigu Vzhoda« se ilustrativno uporablja tudi izraz »*dennyinyng of the West and rising of the Rest*«, ki zelo nazorno predstavlja aktualen neoliberalni globalni geostrateški proces prestrukturiranja razmerja globalnega kapitala, kar pojasnjujemo v nadaljevanju (Lo, 2015, str. xvii).

⁴⁶² Temelji za vzpostavitev Evrazijske unije so se osnovali 29. marca 1996, ko so se Ruska federacija, Belorusija, Kazahstan in Kirgizija povezale s sporazumom o krepitvi sodelovanja na različnih ekonomskih in drugih družbenih in političnih področjih. Z 10. oktobrom 2000 je bil podpisan dogovor o evrazijski ekonomski skupnosti, čemur se je pridružil še Tadžikistan. Hkrati pa je zaživela tudi ideja o evrazijski carinski uniji, na podlagi česar so Ruska federacija, Belorusija, Kazahstan in Ukrajina 19. septembra 2003 podpisale uvodni pridružitveni sporazum. Jedro držav iz predhodne formacije so torej tvorile Ruska federacija, Belorusija in Kazahstan. Te tri so 6. oktobra 2007 podpisale tudi uvodni dogovor o skupnem carinskem teritoriju, Ukrajina pa se je umaknila skladno s političnimi trenji »oranžne« revolucije. 28. novembra 2009 je bil med temi tremi članicami podpisan tudi končni dokument o vzpostavitvi skupnega carinskega področja. Skupna carinska tarifa je stopila v veljavo 1. januarja 2010, 18. novembra pa je bila podpisana tudi deklaracija o evrazijski ekonomski integraciji. Do januarja 2015, ko je stopila v veljavo evrazijska ekonomska unija, je bila podpisana še množica različnih usklajevalnih aktov in sporazumov (Vymyatnina in Antonova, 2014, str. 1–8).

Zahoda«. Ideja Evrazije v tovrstnem smislu poteka vse od časa primarnega konstituiranja ruske države, s časom pa se je intenzivirala ob zavesti, da elementi Zahoda vdirajo v evrazijski identitetni, kulturni in politični prostor, pri čemer se dogaja individualizacija evrazijske in s tem ruske zavesti. Kot realna politična možnost se je spet realizirala po razpadu Sovjetske zveze, ko je ustrezno prispevala tudi k oblikovanju nove ideološke usmeritve in krepitvi lastne identitete, zlasti ko gre za geostrateška vprašanja in mednarodno politiko⁴⁶³.

Pomemben akter gospodarskega in političnega povezovanja pa predstavlja tudi Ljudska republika Kitajska⁴⁶⁴. Ruska federacija deli s slednjo, kljub posameznim političnim razhajanjem, skupni interes vzpostavljanja nekakšnega »mehkega zavezništva«, ki vključuje različne ekonomske in politične dogovore predvsem kratkoročnega in srednjeročnega značaja. Pritisk sankcij pa bi lahko vplival tudi na premostitev zgodovinskih nesoglasij, ki so obstajala med Rusijo in Iranom, ter vzpostavitev sodelovanja z željo po ekonomskem napredku. Ruska stran vidi v Iranu tudi potencialen izvozni trg za svojo orožarsko industrijo. Ekonomske potrebe pa bi k sodelovanju lahko pritegnile celo nekatere, sicer dobre politične zaveznike ZDA⁴⁶⁵, na primer Japonsko in Južno Korejo. Sankcije so načeloma močno orožje v rokah globalnega ekonomskega in političnega primata ZDA, s strateškim prenosom težišča moči na Vzhod pa tudi ZDA izgubljajo tako interes dodatne implementacije in vzdrževanja sankcij kot tudi neposredno moč in učinek le-teh (Weiss in Nephew, 2016, str. 6–7).

Tabela 7.27: Deset najpomembnejših držav ekonomskih partnerjev Ruske federacije leta 2015 in delež trgovanja

	Država	Uvoz (v %)	Izvoz (v %)	Skupaj (v %)
1.	Članice EU skupno (28)	38,4	48,2	44,8
2.	Kitajska	19,2	8,3	12,1
3.	Belorusija	4,7	4,4	4,5
4.	Turčija	2,2	5,6	4,4
5.	Japonska	3,7	4,2	4,1

⁴⁶³ Pri tem se Cipek (2017, str. 283–286) navezuje tudi na Dugina (2014), ki se kot ultranacionalist sicer konstituira iz evrazijske ideje, vendar pa izpostavlja jasno razmejitev med idejo slednjega o evrazijskem imperiju in Putinovim principom krepitve močne države.

⁴⁶⁴ Gospodarsko in politično vlogo Kitajske, skupaj z ostalimi državami BRICS-a in drugimi nezahodnimi akterji v vzponu, smo opisali že v poglavju, ki se nanaša na vprašanje avtoritarne kapitalizma. Ekonomske kazalce gospodarske rasti ključnih nezahodnih akterjev pa predstavljamo v prilogah A, B, C, D in E.

⁴⁶⁵ ZDA lahko sicer za uresničitev svojih ciljev, poleg različnih oblik politične moči, uporabljajo tudi ekonomsko moč, vendar pa so bolj radikalne globalne ekonomske poteze – tudi zaradi ameriške potrebe in interesa po večji gospodarski rasti – precej malo verjetne (Weiss in Nephew, 2016, str. 6–7).

6.	ZDA	6,3	2,8	4,0
7.	Južna Koreja	2,5	3,9	3,4
8.	Kazahstan	2,6	3,1	2,9
9.	Ukrajina	3,1	2,7	2,8
10.	Indija	n/a	1,6	1,5
	Skupno celotni svet	100	100	100

Vir: Chenoy in Kumar (2017, str. 181)

Sodelovanje Ruske federacije in Kitajske je večstransko prepleteno, njuni odnosi pa se označujejo kot takšni, »ki niso obremenjeni s predsodki« (Cipek, 2017, str. 339–340), pri čemer je pomembno tako njuno sodelovanje v Varnostnem svetu OZN, ki še posebej prihaja do izraza znotraj t. i. »strateškega dialoga« in dogovarjanj glede pomembnih strateških mednarodnih vprašanj (npr. vezano na Sirijo, Kosovo, Iran itd.). Pri tem je pomembno tudi uspešno reševanje medsebojnih interesnih vprašanj, povezanih predvsem z geostrateškim področjem Srednje Azije, pri čemer nastopata obe državi v vlogi konkurentov.

7.2.15.7 Kibernetsko vprašanje in dilema ruskega vpliva na ameriške volitve leta 2016

Če zanemarimo dejstvo, da ZDA same po sebi predstavljajo enega najpomembnejših globalnih družbenih in političnih akterjev tako z vidika gospodarstva kot tudi političnega primata in vojaške moči, pa se moramo vprašanja zadnjih ameriških volitev leta 2016, ob navezavi na izhodiščno raziskovalno tematiko in Rusko federacijo, dotakniti vsaj še iz dveh, za naše raziskovanje pomembnih razlogov:

- Ruskemu predsedniku Putinu se očita tudi usodni vpliv⁴⁶⁶ na ameriško predsedniško tekmo (2016), ko je zmaga pripadla aktualnemu predsedniku države Donaldu Trumpu (Intelligence Community Assessment, 2017).
- Trumpova vladavina se vse pogosteje označuje kot »avtoritarni populizem« (Kellner, 2016), kar sovpada z našo izhodiščno raziskovalno mislijo, podrobneje opredeljeno v teoretskem delu.

⁴⁶⁶ Ne glede na resničnost tovrstnih očitkov kibernetika dimenzija predstavlja eno glavnih vzhajajočih družbenotehnoloških področij tako s stališča ogrožanja različnih dimenzij varnosti kot tudi pripadajočih političnih učinkov in globalnih vprašanj.

Poleg (post)volilne notranjepolitične in družbene razslojenosti⁴⁶⁷ v ZDA pa je za dodatno kontroverznost poskrbel očitke dela ameriške politike in obveščevalno-varnostnih organov, da je Trumpovo predsedniško zmago treba pripisati tudi ruskemu vmešavanju oziroma kar kibernetiski intervenciji Kremlja v volilni proces. Pri tem pa Ameriški obveščevalni svet (National Intelligence Council, 2017) v javno dostopni izjavi, ki sicer obsega le posamezne deklasificirane fragmente izvirnega strogo zaupnega dokumenta, odgovornost za očitano neposredno vpletenost pripisuje aktualnemu predsedniku Putinu in njegovi administraciji. Na ameriške volitve naj bi vplivala z namenom zmanjšanja zaupanja v demokratični volilni sistem države⁴⁶⁸. Glavni namen »napada« naj bi predstavljalo diskreditiranje predsedniške kandidatke Hillary Clinton⁴⁶⁹. Cilj Kremlja pa naj bi bil tudi spodkopati liberalnodemokratični sistem, voden s strani ZDA, v katerem vidijo »Putin in ruska oblast največjo grožnjo njihovemu obstanku«. Ruska federacija naj bi imela interes za izvolitev Trumpa tudi zaradi želje po skupni rusko-ameriški koaliciji v boju zoper t. i. Islamsko državo. Poleg vsega omenjenega naj bi Putin »gojil tudi osebno zamero do bivše ameriške sekretarke Clintonove«, ker »ga je ta javno blamirala«, posebej od leta 2011 dalje in »botrovala vzpostavitvi množičnih protestov proti Putinu in njegovemu režimu konec leta 2011 in začetek leta 2012« v Moskvi. Takšni očitki neposredno kažejo na to, da naj bi bilo očitano rusko vmešavanje v ameriške volitve razumljeno tudi kot ruski povračilni ukrep »osebnega značaja« za predhodno »ameriško vmešavanje v ruske predsedniške volitve leta 2012«.

⁴⁶⁷ Ameriške predsedniške volitve, na katerih je zmagal republikanski kandidat Donald Trump, so se odvijale 8. novembra 2016. Na teh je skladno z ameriškim elektorskim sistemom porazil demokratsko kandidatko Hillary Clinton, čeprav je dobil manjše neposredno število glasov volivcev (Federal Election Commission, 2017). Predsedniška inavguracija, na kateri je postal 45. predsednik Združenih držav Amerike, pa se je odvijala 20. januarja 2017. To so spremljale množične demonstracije nasprotnikov povsod po državi, kar je opozorilo na mnogo večjo politično razslojenost ameriškega prebivalstva, kot je to običajno v ZDA v primerih predsedniških volitev. Ankete javnega menja (Gallup Poll) so tri dni kasneje zaznale 45 odstotkov tistih, ki podpirajo njegovo predsedovanje, in enako število tistih, ki mu nasprotujejo. Takšen rezultat pa predstavlja verjetno najmanjšo stopnjo podpore ob predsedniškem imenovanju v zgodovini ZDA, zato ga lahko interpretiramo tudi kot strankarsko vprašanje, saj je Trumpovo predsedovanje podprlo okoli 90 odstotkov pripadnikov republikanske stranke, nasprotovalo pa mu je okoli 81 odstotkov pripadnikov demokratske stranke. Politični konflikt je postal še bolj kompleksen s posameznimi političnimi imenovanji v predsedniškem kabinetu oziroma vrhovni administraciji. S tem se je pokazala tudi največja politična dilema znotraj ameriške družbe glede najaktualnejših nacionalnih in globalnih vprašanj – vsaj od druge svetovne vojne dalje. Pri tem lahko poleg ekonomskih in klasičnih političnih dilem izpostavimo tudi vprašanja odnosa do tehnoloških sprememb, neskladja etničnega in religijskega značaja, vprašanja globalizacije, družinske in spolne strukture ipd. (Abramowitz, 2018, str. ix–x).

⁴⁶⁸ Pri omenjenih volitvah pa se je pokazala še ena slabost ameriške demokracije – zmagovalec Trump je dobil skoraj 3 milijone manj glasov ljudi kot poraženka Clintonova, kar predstavlja drugi največji »poraz« siceršnjega uradnega zmagovalca volitev v ameriški zgodovini. Hkrati s tem pa se je skozi prizmo demokracije pod vprašaj začel resno postavljati tudi elektorski sistem z ameriškim elektorskim kolegijem (*US Electoral College*) na čelu (Kellner, 2017, str. 109–111).

⁴⁶⁹ V navedeno sta glede na dostopne dokumente z veliko verjetnostjo prepričani tako CIA kot tudi FBI, NSA pa naj bi imela do te teze razmeroma zmernejše stališče (National Intelligence Council, 2017).

Scowcroft center za strategijo in varnost (Galante in Ee, 2018, str. 5–13) je poleg ključnih akterjev⁴⁷⁰ izpostavil še nekaj primerov napadov v obdobju med letoma 2014 in 2018⁴⁷¹, pri katerih obtožuje Rusko federacijo:

- V primeru Ukrajine naj bi šlo za predsedniške volitve leta 2014 po nasilni odstranitvi predsednika Janukoviča, ko naj bi ruski hekerji v tehničnem smislu izvedli napad na ukrajinski volilni sistem.
- V primeru Združenega kraljestva in referendumu o »Brexitu« naj bi ruska hekerska ekipa prek različnih družbenih omrežij (predvsem Twitterja) vzpostavljala in stimulirala antievropsko naklonjenost britanskih volivcev.
- V Franciji naj bi bilo javnosti dva dni pred predsedniškimi volitvami prek posebnih spletnih serverjev posredovanih okoli 9 gigabajtov podatkov, vezanih na aktualnega francoskega predsednika Emmanuela Macrona.
- V nemškem primeru pa naj bi bilo različnim akterjem nemške politike in uslužbencem Angele Merkel in Krščanskodemokratski uniji Nemčije ukradena večja količina internih podatkov, ki pa v pretežni meri sicer niso bili plasirani v javnost.

Kibernetskim napadom na ameriške predsedniške volitve, za katerimi naj bi, predvsem po trditvah ameriških obveščevalno-varnostnih služb (CIA, FBI itd.), stala ruska oblast v Kremlju, je zelo težko pripisati moč dejanskega vpliva na potek volitev in sam volilni rezultat. Zaradi

⁴⁷⁰ Pri tovrstnih kibernetskih intervencijah pa se največkrat omenjajo naslednji akterji (Galante in Ee, 2018, str. 5–13):

- **APT28** oziroma »*Advanced Persistent Threat 28*« je ruska hekerska skupina, poznana tudi pod imenom »*Fancy Bear*« oziroma »*Sofacy*«, financirana pa naj bi bila s strani Kremlja, pod vodstvom katerega naj bi tudi delovala. APT28 naj bi bila celo del ruske vojaške obveščevalne službe GRU, pomembno vlogo pa naj bi igrala pri kibernetskih napadih v Nemčiji in ZDA.
- **APT29** oziroma »*Advanced Persistent Threat 29*« je poznana tudi pod imenoma »*Cozy Bear*« in »*Cozy Duke*«. Tudi ta naj bi bila vključena v več kibernetskih napadov v ZDA (Ameriški demokratični nacionalni komite – DNC, Department of State, Belo hišo itd.), spadala pa naj bi pod pristojnost FSB-ja.
- **IRA** oziroma »*Internet Research Agency*« je skupina, za katero se uporablja tudi oznaka »*farma trolov*« (*Troll Farm*), njen center pa naj bi bil v Sankt Peterburgu. Njena glavna aktivnost naj bi bila uporaba družbenih omrežij za dezinformiranje in ustvarjanje političnih in družbenih delitev v korist Kremlja, delovala pa naj bi tako v primeru Združenega kraljestva (Brexit) kot tudi ZDA (pri tem naj bi bilo 12 od 13 članov te skupine obdolženih v primeru »*Mueller*«).
- **Cyber Berkut** je hekerska skupina, ki je najaktivnejša v Ukrajini, njeno ime pa je izpeljanka iz varnostne strukture Berkut, ki je bila aktivna v represivnih akcijah proti ukrajinskim demonstrantom med politično revolucijo leta 2014. Temeljno načelo skupine naj bi bil boj proti »neofašističnim« ukrajinskim družbenim in političnim segmentom, delovala pa naj bi v sodelovanju z APT28 in v skladu z interesi in pod nadzorom ruskih oblasti.

⁴⁷¹ Očitke o vključenosti, metodah in dejavnikih kibernetskega vmešavanja Kremlja v volilne procese nekaterih držav v obdobju 2014–2018 povzemamo v prilogi M.

zelo izenačenega izida pa se rado trdi, da naj bi bili ravno Rusi tisti, ki so Trumpu omogočili zavzem mesta predsednika ZDA. Ruski vpliv na izid volitev je navkljub trditvam omenjenih obveščevalno-varnostnih agencij striktno zanikal aktualni ameriški predsednik Trump, ki se mu očita tudi, da je zastopal do »Rusov« in predsednika Putina vselej razmeroma »mlačno«, če že ne kar »prijateljsko stališče« (Kellner, 2017, str. 109–111). O ruski vključenosti se sicer ne ve veliko, razen tistega, kar so v svojih poročilih posredovale ameriške obveščevalne službe, katerih glavne ugotovitve smo na kratko povzeli v meri, ki je za zastavljeno raziskovalno problematiko smiselna in relevantna. Je pa politizacija te tematike dvignila veliko političnega prahu in dodatno determinirala ter radikalizirala javno mnenje, kar lahko povežemo s fenomenom avtoritarnega populizma, podrobneje pojasnjnim v posebnem poglavju v teoretskem delu.

Snyder (2018, str. 175–180) opozarja na vzpon principov avtoritarnega populizma v ZDA in na rusko vlogo pri tem. Vendar pa ne smemo spregledati tudi ambicij Trumpovih nasprotnikov, ki poskušajo s politizacijo obtožb o ruskem vmešavanju vsaj deloma »opravičiti« Trumpovo zmago, s tem pa tudi »oprati« in prenesti odgovornost ameriških volivcev⁴⁷². Pri tovrstnih obtožbah se navajajo nekateri ruski politiki, novinarji in poslovneži, ki so v predvolilni tekmi javno izražali podporo⁴⁷³ Trumpu, in hkrati ruska medijska propaganda, nastrojena proti Clintonovi, ter tudi radost ob Trumpovi izvolitvi, skladno s provokativnimi slogani, kot je na primer: »Trump je naš predsednik.«. »Sporni« pa so bili tudi Putinov hiter odziv in čestitke novemu ameriškemu predsedniku. Čeprav je dejanski, resnični učinek potencialnega vmešavanja Kremlja izredno težko meriti, pa je treba jasno opozoriti tudi na izredno »spektakularizacijo« in politizacijo problematike. S to se namreč preprosto prikrijejo in navidezno nevtralizirajo pravi notranji družbeni in politični antagonizmi in nastajajoči konflikti.

⁴⁷² Pri tem poskuša avtor, podobno kot večina drugih, ki zastopajo sorodno »antitrumpovsko« pozicijo, takšne teze podpreti tudi z navedbami o političnih, materialnih in finančnih interesih posameznih ruskih, tudi kriminalnih struktur v ZDA in mednarodnem prostoru (Snyder, 2018, str. 175–180).

⁴⁷³ Pri tem lahko izpostavimo na primer Dimitrija Kiseleva, Aleksandra Dugina, Alekseja Puškova itd. (Snyder, 2018, str. 175–180).

8 ZAKLJUČEK IN VERIFIKACIJA TEZ

8.1 Namesto diskusije: soočenje krovnih teoretskih konceptov z nekaterimi ugotovitvami študije primera

Ideja o široki ljudski participaciji oziroma vladavini množic izhaja iz časov antične Grčije, pri čemer je najbolj poznana atenska demokracija. Ta je obveljala kot nekakšen ideal neposredne demokracije, čeprav je bil pretežni del prebivalstva iz političnih odločitev izvzet bodisi zaradi pripadajočih političnih norm (sužnji, ženske itd.) bodisi zaradi objektivnih omejitev (otežena udeležba zaradi distance, ekonomskih dejavnikov izpada prihodka itd.). Čeprav so se ideje demokracije razvijale v množstvu smeri⁴⁷⁴, pa je tovrstna oblika političnega sistema dobila resen političen naboj skladno z vzpostavitvijo kapitalističnih produkcijskih in lastninskih odnosov, ki so za svojo popolno emancipacijo in predrugačenje predhodnih razmerij, temelječih na fevdalni strukturi, potrebovali tudi vse širšo politično udeležbo.

Kapitalistično-demokratični konsenz se je manifestiral v formi liberalne demokracije, ki je tudi danes prevladujoča forma zahodne in tudi »edine prave« demokracije⁴⁷⁵. V zahodnih državah, ki predstavljajo središče razvoja liberalne demokracije, se je še pred prvimimi prvinami modernih demokracij razvila – skladno s potrebami kapitalističnega razvoja in privatne koncentracije in akumulacije kapitala – strukturno-institucionalna praksa, ki je predstavljala temeljni predpogoj razvoja predstavniške demokracije. Poleg tega pa tudi ideja individualnih pravic in tripartitne delitve institucionalne politične moči oziroma oblasti.

Razvoj civilnih pravic in civilne družbe⁴⁷⁶ pa je predstavljal tudi predpogoj razvoja liberalnodemokratičnih političnih pravic in svoboščin, hkrati pa tudi temelj za razširitev

⁴⁷⁴ Demokracija nastopa v množstvu idej in teoretskih form, pri čemer različni avtorji, kot smo že omenili, izpostavljajo na primer liberalno, socialno, pluralistično, elitistično, odločevalno, zeleno, republikansko, deliberativno, participativno, feministično, kritično, postmoderno, multikulturno demokracijo skupnosti, demokratični socializem in druge. Čeprav vsi modeli demokracije težijo k t. i. demokratičnemu idealu politične vključenosti, se v interpretaciji največkrat fundamentalno razlikujejo, enako pa tudi v političnih principih in manifestnih praksah. Vodovnik (2015) namesto zgolj togih klasifikacij demokracije ponuja poglobljen in kritičen pogled v esenco fenomena znotraj obstoječih form oblastnih struktur. Fenomen pa ne razume le kot statičen fenomen, reflektiran v institucionalizirane forme, saj namreč prepozna in izpostavlja tudi dinamiko političnega postajanja. Slednje je namreč ključno, ko je potreben kritičen pogled na demokracijo, eksistencialno podrejeno *common sensu* svobode trga.

⁴⁷⁵ Nad tem, kaj je demokracija in kaj ni, bdijo institucije, kot je na primer Freedom House, ki državam in sistemom dodeljujejo poimenovanja in merijo »stopnjo demokratičnosti«, ne ozirajoč se na specifične posameznih držav (Migrayan, 2015, str. 15).

⁴⁷⁶ Ker se je civilna družba razvila iz kapitalistično-demokratičnega konsenza, je hkrati tudi njegovo najboljše varovalo. Pri tem omenimo, da so bile predrevolucionarne razmere v Rusiji, ki so vodile v revolucijo, popolnoma

politične participacije: na tej osnovi se je oblikoval splet norm in vrednot, ki so predstavljale temelj za razširitev politične participacije kot ključnega principa demokracije. Opozoriti pa moramo, da se širjenje principov demokracije ni dogajalo na račun velikodušnosti kapitalističnih struktur, temveč skladno s političnim bojem in politično emancipacijo politično izključenih oziroma podrejenih razredov. Naboj širjenja demokracije je torej izhajal iz družbenih in političnih trenj, ki so se ustvarjala skladno z industrializacijo. Pri tem so igrale posebno vlogo različne delavske organizacije, unije in sindikati, ki so nastopali kot homogeniziran politični akter v odnosu do zasebnih kapitalskih struktur. Vse to je predstavljalo predpogoj za postopen razvoj koncepta, ki ga danes poznamo pod imenom liberalna demokracija.

Preostali del sveta, ki ni utemeljen na enaki historično-materialistični logiki, se je tako s principi kapitalizma kot tudi predstavniške demokracije soočal na različne načine in veliko kasneje. Zrele liberalnodemokratske države pa so s pozicije centra svetovnega kapitala pri tem predstavljale vrhovno avtoriteto. V osnovi se je tovrstna liberalizacija in demokratizacija dogajala na dva načina (Bruszt, 2006, str. 149), pri čemer predstavlja prvi vzpostavljanje demokratičnih form, kompatibilnih s kapitalizmom, drugi pa vzpostavljanje kapitalizma, kompatibilnega z demokracijo. Prvi model naj bi bil prisoten na primer v primeru demokratizacije Latinske Amerike v 70. in 80. letih preteklega stoletja. Drugi primer pa velja za postsocialistične države, kjer se v študiji primera navezujemo na Rusko federacijo. Tu naj bi šlo primarno za vzpostavljanje principov zasebne lastnine. Privatizacija in liberalizacija pa naj bi predstavljali osnovo za implementacijo sistema predstavniške demokracije. Rezultat je bil v obeh primerih podoben in se je odrazil v različnih formah avtoritarnega kapitalizma, hkrati pa tudi v različnih oblikah kombinacij med oligarhijami in gospodarskim družbenim in političnim kaosom⁴⁷⁷.

drugačne od tistih v zahodni Evropi. Ne glede na to, da je imela carska Rusija razvit močan aparat državne oblasti, so se ruske predrevolucionarne razmere bistveno razlikovale v stopnji razvitosti njene civilne družbe, ki je bila v največji meri nerazvita. Discipliniranim in predanim komunističnim avantgardistom je uspelo – ob podpori relativno majhnega delavskega razreda – z revolucijo uspešno prevzeti državno oblast tudi zato, ker ni bilo ustrezno razvite civilne družbe, ki bi nudila odpor. Če bi se revolucija v tistem času zgodila v zahodni Evropi, ki je imela visoko razvito buržoazno civilno družbo, bi hipotetično revolucionarji sicer lahko prevzeli oblast oziroma državni aparat za določen čas, vendar bi bil takšen poizkus ob uporabi civilne družbe na daljši rok obsojen na neuspeh (Cox, 1993, str. 52–53).

⁴⁷⁷ Ideja je bila, da naj bi se tovrstno »tranzicijsko obdobje« sicer s časom finalno stabiliziralo v razvoju stabilne liberalne demokracije in prostega tržnega gospodarstva po zgledu Zahoda.

Ker pa gre pri kapitalistično-demokratskem konsenzu za različno zastopanost obeh temeljnih principov – zasebnega lastništva in politične participacije – pa se lahko dogaja zasuk bodisi v smeri enega ali drugega. Ko je razmerje političnih sil in interesov takšno, da se ne vzpostavi krovni državni institucionalni okvir, ki bi brzdal pritiske zasebnega kapitala in zajezil vpliv popolnoma prostega trga, pri tem pa vključil tudi interese množice, se vzpostavijo razmere, kot smo jih predstavili v analizi ruske tranzicije. Na račun neoliberalne ideologije, primata prostega trga in globalnih kapitalskih pritiskov sta postala rusko gospodarstvo in družba brez ustrezne državne in politične zaščite prostor za popolno kapitalsko dominacijo nad ljudmi in demokracijo. Dominacija na strani kapitalističnega principa postaja v modernem svetu vse bolj izražena v vzponu aktualnih oblik avtoritarnega kapitalizma, kar prepoznavamo pretežno v nezahodnem in tradicionalno nedemokratskem delu sveta. Fenomen sledi trendu globalne koncentracije kapitala, povezane z gospodarsko rastjo nezahodnih državnih akterjev, ki sta ji pot odprla neoliberalni ustroj in prenos logike kapitala brez demokracije⁴⁷⁸.

Zlom Sovjetske zveze je hudo prizadel njen geopolitični prostor na čelu s tranzicijsko Rusko federacijo kot najpomembnejšim akterjem. Drugi globalni »nezahodni« centri moči⁴⁷⁹ v porastu pa so iz te velike bitke izšli razmeroma neprizadeti. Čeprav se je sprva okrepilo in poglobilo zaupanje v dominanten neoliberalni kapitalistični ustroj, je del srednjeazijskih držav ostal v določeni meri skeptičen do procesov »westernizacije« ter se ekonomsko in politično bodisi naslonil na Rusko federacijo bodisi je eksistiral kot nekakšna vmesna cona med Vzhodom in Zahodom. Koncept demokratične svobode je skozi koncept liberalne demokracije odprl vrata ideologiji svobodnega trga, ki je vzpostavila primat nad vsem družbenim in političnim, ne ozirajoč se na specifične posameznih držav (Lukin, 2018, str. 2–4). Odprtje nacionalnih trgov nezahodnih držav skozi procese (neo)liberalne demokratizacije pa sam po sebi ni zagotavljal tudi nadaljnega razvoja ali pa vzdrževanja demokracij.

Skladno z logiko zasebne akumulacije in koncentracije kapitala pa, upoštevajoč vprašanje človekovega dostojanstva, sledijo tudi nekateri družbeni in politični trendi na Zahodu. Konec

⁴⁷⁸ Doktrinarna dimenzija neoliberalizma je izražena s t. i. washingtonskim konsenzom, ki predstavlja pomemben dejavnik vzpostavitve neoliberalnega globalnega reda. V praksi zastopa splet različnih mehanizmov, prek katerih se vzpostavlja globalni primat prostega trga. Proces so implementirale ZDA, glavno vlogo pri tem pa so igrale posamezne finančne institucije, ki so predvsem skozi finančno liberalizacijo in privatizacijo vzpostavile razmere za koncentracijo moči v rokah globalnih finančnih elit in multikorporacij. Ravno te nadzorujejo pretežni del svetovnega gospodarstva in prek različnih mehanizmov igrajo pomembno vlogo tako pri neposrednih političnih odločitvah kot tudi posredno prek vpliva na zavest množic in javno mnenje (Chomsky, 1998, str. 19–21).

⁴⁷⁹ Npr. Kitajska, Indija, Brazilija, Japonska itd.

blokovske delitve sveta na t. i. kapitalistični zahod in socialistični vzhod – kot posledica razpada sovjetskega socializma – ne predstavlja le totalne družbene in politične transformacije znotraj (nekdanjih) socialističnih držav, temveč pomeni tudi odprto pot ključnim spremembam in predrugačenju zahodnih kapitalistično-demokratskih družb. Proces zmanjševanja vloge države se je na Zahodu začel že v začetku 70. let. Začela ga je organizirana akcija trilateralne komisije, ki je s poročilom o stanju demokracije (Crozier, Huntington in Watanuki, 1975) opozorila na preveč demokracije kot glavno oviro za hitrejši gospodarski razvoj. Drugo poročilo (1979) je opozorilo, da so naslednja ovira socialno partnerstvo in neokorporativni aranžmaji med predstavniki dela, kapitala in države. V naslednjih fazah, zlasti v drugi polovici 90. let in začetku 21. stoletja, pa je bilo ugotovljeno, da koncentracijo kapitala ovirajo tudi številni suverenizmi nacionalnih držav⁴⁸⁰.

Skladno z izpostavljenimi trendi se je začel tudi v zahodnem delu sveta (EU, ZDA itd.) avtoritarizem manifestirati v formi avtoritarnega populizma. Neoliberalizem in globalna organizacija kapitala vse bolj povečujeta družbeno neenakost, ki še dodatno zmanjšuje zaupanje v obstoječe politične strukture in družbeno organizacijo. Kriza 2008 je neenakost še povečala tako, da se je reševala na plečih najrevnejših slojev in srednjega razreda, medtem ko sta se moč in bogastvo najbogatejših centrov moči še nekajkrat povečala. Oblikovanje vse bolj izrazite razlike med elito kot peščico ljudi, ki upravlja veliko večino družbenih dobrin in ustvarjenega bogastva, ter množico na drugi strani, ustvarja pogoje za populizem. Slednji namreč samo poudarjeno izpostavlja realno obstoječo razliko med peščico in množico, pri čemer radikalno spremembo vedno investira v marginalne napake elite ali celo samo srednjega sloja, kar napaja zlasti rumeni tisk. Posebej nevarna pa je ideja, ko se na račun večje gospodarske rasti in ideje »pravičnejše družbe«, ki se populistično povezuje tudi z identitetnim (etničnim, religijskim, spolnostnim itd.) vprašanjem, v političnem diskurzu intenzivira napad na principe demokracije, ki naj bi bila vzroke omenjenim tegobam. Demokracija se tako pojavlja kot odvečen element, krepili pa naj bi se avtoritarni elementi, ki bi prek oženja svobode in politične participacije vodili v gospodarsko rast in pravičnejšo družbeno prerazporeditev.

Liberalna demokracija je utemeljena na principih zasebnega lastništva, pri tem pa se vzpostavlja vse večji primat intenzivne koncentracije kapitala, ki hkrati najeda tudi drugi, tj.

⁴⁸⁰ Postone (2010, str. 7) in tudi številni drugi poudarjajo, da je poleg zmanjševanja politične suverenosti držav pomembno izpostaviti tudi zmanjševanje suverenosti nacionalnih gospodarstev v korist odprtim globalnim neoliberalnim trgov. Pri tem pozablja(jo) izpostaviti, da je omejujoča le suverenost malih držav, suverenost velikih pa se samo še krepi (ZDA, Kitajska, Indija, Brazilija, Rusija – in tudi Nemčija se še trudi).

komplementarni princip demokracije oziroma ga podreja sebi lastni logiki. Na tej osnovi se zmanjšuje tudi realna vloga države oziroma tista, ki ne deluje primarno v interesu privatne koncentracije kapitala in iz te izhajajočega profita. S tem pa se skladno z neoliberalno ideologijo zmanjšuje tudi realna suverenost držav na račun enotnega in vse močnejšega globalnega prostega trga, ki postaja skupni imenovalec vsem liberalnim demokracijam. Na drugi strani nastopa ruska ideja suverenistične demokracije, ki temelji na ideji suverenosti držav in izgradnji lastnega demokratičnega ustroja, legitimacije in identitete.

Ruska federacija je izšla iz posttranzicijske travme prek konsolidacije oblasti, centralizacije in krepitve svojih institucij, pri čemer je temelj predstavljal avtoritarni obračun s tranzicijsko elito, ki si je lastila pretežni del gospodarstva, posebej naravnih bogastev. Drugi princip konsolidacije je bil izražen prek obračuna z regijami, ki so tudi zaradi zapletene federalne strukture in odsotnosti moči centralne oblasti v času tranzicije predstavljale državo v državi. S tem sta bili vzpostavljeni centralizacija in svojevrstna vertikalna moči, ki sta se koncentrirali v rokah aktualnega predsednika države. Hkrati pa je začela razvijati tudi lastno idejo demokracije, utemeljene na državni suverenosti in posebnostih ruske politične kulture. Pri tem predstavlja pomembno osnovo specifični model državnega intervencionizma, imenovan državna patronaža, ki je v fundamentalnem nasprotju z neoliberalnimi principi prostega trga. Na osnovi politike patronaže in državnega lastništva je državna oblast začela vračati nadzor v vse najpomembnejše gospodarske sektorje in subjekte, pri čemer je gradila tudi strateško makroekonomsko politiko, ki se je odražala tako v stabilizaciji ruske družbe in gospodarstva kot tudi v izvozu moči v mednarodni oziroma globalni prostor.

Poleg ideološke unifikacije nacije in nove legitimacije predstavlja tovrstna politika tudi materialistično homogenizacijo. Za ruski model gospodarstva pa se zaradi kontradiktornosti z idejo neomejenega zasebnega lastništva pogosto uporablja tudi izraz državni kapitalizem. S pragmatično ekonomsko politiko je državi uspelo odplačati enormni zunanji dolg, ki je nastal v času tranzicije tako v odnosu do mednarodnih finančnih institucij in drugih držav kot tudi do posameznikov, hkrati pa tudi razmeroma zajezi pereč problem negativne demografske dinamike. Ruska politika konsolidacije izhajala iz ideje suverenosti nacije, pri čemer opozorimo, da predstavlja normativno-institucionalni vidik suverenosti le delček tovrstnega principa. Ostale pomembne dimenzije smo izpostavili skozi vprašanja ekonomske odvisnosti, hegemonije in imperializma. Skladno z gospodarsko politiko pa je država ustvarila tudi

ogromne finančne rezerve, ki jih je s pridom uporabila za nevtralizacijo gospodarske krize (2008) kot tudi krize, nastale kot posledica zahodnih sankcij (2015).

Politični dogodki, ki so sledili Putinovemu drugemu bloku predsedovanja (2012–), so opozorili na začetek procesa družbenega in političnega predrugačenja tako Ruske federacije v nacionalnem smislu kot tudi iz tega izhajajočih političnih razmerij v mednarodni skupnosti. Kritična zahodna perspektiva politiko aktualne oblasti opredeljuje kot proces izolacionizma in zavračanja modernizacije, podprte z državnim intervencionizmom, militarizmom in netoleriranjem opozicije. Z ruske perspektive pa je – podobno kot tudi s stališča samorazumevanja nacije – vladajoči politiki težko odreči elemente vsaj kratkoročne racionalnosti.

Vse tovrstne dosedanje politične poteze vodstva so potekale v skladu s strategijo krepitev države v odnosu do potencialnih groženj s strani zahodnih interesnih in kapitalskih centrov ter v znamenju vzpostavitve dominanc oziroma avtonomne pozicije po principih realizma v mednarodni politiki. Sladno s principi konstruktivizma pa predstavlja tudi strategijo zanašanja na lastno identiteto in svojevrsten način razvoja. Bolj vprašljiva ostaja dilema srednjeročne racionalnosti ruskih politik, saj naj bi radikalnejše poteze vodstva intenzivno zmanjšale manevrski prostor aktualni oblasti, kar lahko vpliva na dinamičnost prihodnjih političnih odločitev (Lipman in Petrov, 2015, str. 2–3). To bi lahko predstavljalo tudi prvi resen korak h kontraproduktivni togosti in stagnaciji ruskega družbenega in političnega sistema. Na tej osnovi pa bi bila lahko ogrožena tudi za zadaj močna politična legitimacija. Pri tem porast globalnih avtoritarnih trendov, tako na Vzhodu kot Zahodu, predstavlja močan protiargument, saj ti trendi ponujajo nove oblike političnega in gospodarskega povezovanja ter tudi potencialno predrugačenje globalne družbene in politične strukture.

8.2 Verifikacija tez

Teza 1: Kapitalizem, ki je v svoji prvobitni obliki nastopal kot pomemben element razvoja predstavniških demokracij, vsebuje v sedanji neoliberalni formi izrazite nedemokratske oziroma avtoritarne elemente. Ti nastopajo kot grožnja obstoječim demokracijam in hkrati predstavljajo odmik od nadaljnje demokratizacije družbe.

Kapitalizem je v prvobitni obliki za lastno uveljavitev in transformacijo družbe iz tiste, temelječe na fevdalni lastnini, v takšno, utemeljeno na zasebni lastnini posameznika in prostega trga, potreboval tudi mobilizacijo množice, ki mu je to omogočila⁴⁸¹. Le tako mu je uspelo poraziti stare fevdalne strukture in se uveljaviti kot dominantni družbeni in politični ustroj. S tem so se postopoma začele razvijati in širiti tudi demokratične pravice, utemeljene na širši politični participaciji ter drugih demokratičnih pravicah in svoboščinah. Antagonizem, ki se je pri tem ustvarjal med lastniki kapitala in ostalimi, pa se je po drugi svetovni vojni konsolidiral v državi blaginje, temelječi na konsenzu predstavniške demokracije in *keynesianske* ideje vpetega kapitalizma.

Poudarimo, da je aktualni in v zahodnem svetu prevladujoči družbeni in politični model demokracije izražen v formi liberalne demokracije, ki je utemeljena na specifičnem kapitalistično-demokratičnem konsenzu. Pri tem se elementarna principa zaščite zasebne lastnine in demokratične participacije protislovno soočata ter medsebojno omejujeta, kar je za koncept eksistencialnega značaja. Enakost oziroma uravnoveženost obeh pa ni samoumevna oziroma se skladno s politično močjo spreminja, kar smo podrobno analizirali.

Z neoliberalizmom in primatom ideologije svobodnega trga se dominanca vse bolj nagiba v korist kapitala in vse večje privatne koncentracije slednjega v rokah manjšine. S tem kapitalistični princip prek neoliberalne ideologije vzpostavlja primat nad demokratičnim principom, razgrajuje demokracijo oziroma jo podreja sebi lastni logiki. Hkrati pa je kontradiktoren tudi, ko gre za razmerje med svobodo kot enim ključnih principov demokracije in svobodo trga kot neoliberalnim idealom. Svobodo pojasnjuje skozi lastne mehanicistične principe, če pa se demokratična volja politično organizira in manifestira do te mere, da bi lahko ogrozila fundamentalne principe privatne koncentracije kapitala, pa tudi avtoritarno intervenira. Pri tem se povezuje s posameznimi državnimi aparati in mednarodnimi organizacijami.

⁴⁸¹ Kot na primer v primeru francoske meščanske revolucije.

Na primeru Ruske federacije smo prikazali, da omogoča globalni neoliberalni družbeni in politični princip svobode trga – ob odsotnosti močnih državnih form, ki bi ga nadzirale – koncentracijo ekonomske in finančne moči v rokah peščice, kar se odraža tudi v enormni družbeni neenakosti. Pri tem pa igrajo močno vlogo tudi mednarodne finančne institucije (npr. MDS) in drugi centri kapitalske moči. Koncentracija ekonomske moči se prek različnih oblik in dimenzij povezuje s koncentracijo politične moči, pri čemer se odpira ključno vprašanje politične, filozofske in civilizacijske misli – tj. vprašanje svobode.

Ko se odvije proces normalizacije neoliberalnih principov in diskurza, utemeljenega na prostem trgu, se hkrati realizirajo tudi postopki in tehnike oziroma politične strategije podrejanja, kar predstavlja totalizacijo diskurza. Slednje vodi v degradacijo demokracije in tudi v moderne oblike avtoritarizma, ki so za razliko od tradicionalnih avtoritarizmov težje zaznavni. Pri tem smo pojasnili na primer vzpon avtoritarnega populizma in avtoritarnega kapitalizma. Hkrati pa smo izpostavili tudi globalno dimenzijo, pri čemer se dogajata pešanje realne vloge držav in primat mednarodnih, zlasti finančnih institucij. Pomembno vlogo ima tudi ideologija prostega trga kot dominantnega principa, ki pronica v vse dimenzije družbenega in političnega in si jih podreja. Zato lahko prek teoretske analize soočanja političnih konceptov in študije primera izhodiščno tezo v celoti potrdimo.

Teza 2: Vsaka družbena in politična ureditev, ne glede na svojo stopnjo demokratičnosti, vsebuje tudi avtoritarno komponento. V obstoječih demokracijah je avtoritarna komponenta prisotna v neoliberalnih strukturah.

V politiki predstavlja enega ključnih principov razmerje med svobodo in prisilo, pri čemer je vprašanje politike vedno tudi vprašanje (ne)svobode. Hkrati pa se pojavljata dva vidika svobode, tj. kot pozitivne in negativne, kar odpira tudi vprašanje razmerja med politično skupnostjo in posameznikom. Negativni koncept razumevanja svobode se navezuje na dilemo, v kolikšni meri je neposeganje politike v svobodo posameznika zanj in za družbo koristno ter na kateri točki ravno poseganje v individualno svobodo predstavlja temelj, na katerem se razvije »prava svoboda«. Moderna družba je razvila določeno stopnjo osebne svobode, ki izključuje posamezne oblike poseganja v individualno svobodo posameznika, na čemer temelji tudi moderna civilizacija skupaj s civilizacijskimi normami. Po drugi strani pa sta predstavljala ravno razvoj oblasti in tudi avtoritarna intervencija različnih oblastnih oblik v popolno svobodo

posameznika osnovo za vzpostavitev pogojev, na katerih temelji pretežni del tistega, kar v moderni politiki pojmujejo kot svoboda.

Pri obstoječem prevladujočem tipu demokracije poudarimo, da je v liberalni demokraciji načelo političnega odločanja omejeno⁴⁸² z ustavo in zakoni, pri čemer veljata tako koncept zagotavljanja temeljnih človekovih pravic kot tudi koncept pravne države. Najmočnejša med pravicami, ki je tudi konstitutivna za koncept, pa je pravica do zasebne lastnine. Demokratično odločanje se v sodobnih demokracijah ustavi pred poseganjem v zasebno lastnino, pa čeprav bi bilo to utemeljeno na demokratični volji večine ali celo s konsenzom. V tovrstni liberalni formi in omejitvi demokratičnih procesov na račun zasebne lastnine pa je kapitalistična država na strani lastnine in lastnika in ne na strani najširše udeležbe in prek tega izražene demokratične volje velike večine glede ključnih pogojev in principov življenja.

Neoliberalizem je eksistenčno odvisen od širitve principov prostega trga tako interno kot eksterno. Z obeh perspektiv je vloga modernih *suverenov* zagotavljanje širitve trženjskih principov in vzpostavljanje ustrezne institucionalne infrastrukture. Ob navezavi na avtoritarno dimenzij pa opozorimo, da ima trg vedno regulatorno vlogo, saj odreja individualne, skupinske in politične zmožnosti. Poleg tega, da so principi trga svojevrstna prisila že sami po sebi, pa trg zato, da lahko opravlja to svojo navidezno naravno vlogo, za zaščito potrebuje močno državo oziroma njen del, ki se manifestira skozi različne oblike prisile, na mednarodni ravni pa močnega, oboroženega varuha in grožnjo s silo za vse tiste, ki se zoperstavljajo logiki trga kot generalnemu načelu distribucije dobrin. Čeprav sta teorija in politična filozofija skozi čas razvijali množstvo idej in idealiziranih predstav demokracije, je politična manifestacija v praksi vedno razvila tudi prisilne oziroma avtoritarne elemente, ki so bili prisotni v večji ali manjši meri, skladno z realno stopnjo demokratičnosti sistema. Izhodiščno tezo v razkoraku med teorijo in prakso zato lahko potrdimo le delno.

Teza 3: V Rusiji je v obliki različnih državnih in političnih tvorb močna in centralizirana država običajno predstavljala garant stabilnosti, liberalizacija in decentralizacija pa sta se največkrat izkazali kot elementa destabilizacije. *Za razumevanje ruskega družbenega in političnega sistema ter razvoja predstavlja večjo težo poglobljena analiza razmerja togosti in dinamičnosti v kontekstu družbene in politične totalnosti kot pa le vprašanje neposredne*

⁴⁸² Omejitev ni le ozkega normativnega in institucionalnega značaja, temveč gre pri tem tudi za vprašanje kapitalске dominacije, hegemonije, razmerij moči, odvisnosti itd., kot pojasnjujemo v analizah.

preslikave liberalnodemokratskih standardov v rusko politiko, skladno s čimer se največkrat izpeljujejo enodimenzionalno in deterministično pojmovanje ter ugotavljanje avtoritarnosti oblasti.

Ruski zgodovinski družbeni in politični kontekst je izredno razgiban, razumevanje dinamike historičnega materializma pa je pomembno tudi pri pojasnjevanju aktualnih političnih praks. Ne glede na fevdalni, socialistični ali kapitalistični sistem je pomembno vlogo vedno predstavljala figura vladarja, ki je sistem usmerjal v togost stagnacije ali dinamičnost napredka.

Družbeni in politični pritiski so vodili (1861) v odpravo tlačanstva, kar je ključno redefiniralo produkcijske in lastninske odnose. Vzpostavili so se tudi pogoji za začetek industrializacije in kapitalistični razvoj, političnemu naboju sprememb pa takratne obstoječe politične forme niso bile zmožne slediti. Poleg antagonizma med vladarjem in vladanimi so se ustvarjali tudi antagonizmi med lastniki kapitala in vsemi ostalimi, ki so bili iz tovrstnih procesov izključeni, kar se je reflektiralo tudi v revolucijah, ki so sledile (npr. 1905 in 1917). Razmere se niso bistveno izboljšale niti z boljševidnim prevzemom oblasti, prvotna dekada pa je potekala v nihanju med togostjo in dinamiko principov t. i. vojnega komunizma in NEP s primesmi zahodnega kapitalizma. Čeprav je oblastem uspelo vzpostaviti institucionalni okvir, pa je resen ekonomski napredek zagnal šele Stalin z industrializacijo in avtoritarno mobilizacijo maksimalnih človeških in materialnih resursov. Ta je ob velikanskem žrtvovanju vodila v industrijski napredek in modernizacijo Sovjetske zveze⁴⁸³.

Gospodarski razvoj in napredek sta začela stagnirati kljub naporom Hruščova po modernizaciji. Liberalizacija se je odrazila na upadu moči in mednarodnega vpliva Sovjetske zveze, razmerna politična in ekonomska decentralizacija pa je bila pospremljena s pretežno negativnimi učinki, kar je vodilo v odstavitev voditelja. V potrebi po ponovni stabilizaciji razmer, je primarno naloga Brežnjeva (1964-82) predstavljala nevtralizacijo prvih kazalcev krhkosti sovjetskega socializma. Vrnitev togosti je zaznamovala stagnacija, pospremljena z ekspanzijo vojaške industrije, vrhuncem globalne oboroževalne tekme, koncentracijo moči in vpliva v vzhodni Evropi, obračunavanjem z disidenti, mednarodnim intervencionizmom in vojaško intervencijo v Afganistanu (1979–1989). Proces liberalizacije in demokratizacije, sprožen s strani

⁴⁸³ Tej je na primer v času najhujših udarcev in nemške invazije uspelo proizvesti več resursov kot nacistični Nemčiji, kar je tudi ključno prispevalo h končni zmagi zaveznikov nad fašizmom in nacizmom.

Gorbačova⁴⁸⁴ v obliki *glasnosti* in *perestrojke*, pa je trčil ob neučinkovit in neproduktiven ekonomski sistem, ki se je po desetletjih stagnacije že začel sesedati sam vase. Predrugачena pa je bila tudi ideološka dimenzija. Ne glede na to, da je želel reformirati ekonomski sistem, pa se Gorbačov ni nameraval odreči partijskemu načinu vodenja države.

Na osi med komunističnimi konservativci in reformatorji se je vzpostavil še tretji, radikalnejši blok, ki je želel takojšnje spremembe in popolno liberalizacijo. Tega je vodil Jelcin (1991–1999) kot prvi predsednik Rusije, utemeljene na principih kapitalistično-demokratskega konsenza. Skladno s tem sta se odvila tudi popolna liberalizacija cen in odprtje gospodarstva, čemur je sledil proces intenzivne privatizacije. Najmočnejša država sovjetskega socializma ter primer družbene in politične alternative kapitalizmu sta z gledišča neoliberalne organizacije kapitala postala le še kapitalska periferija. To je predstavljalo katastrofo tako z vidika ruske države kot tudi ruskega prebivalstva, ki so ga posledice (neo)liberalne transformacije najtežje prizadele. V najhujših razmerah liberalizacije in privatizacije, ki je vodila v visoko inflacijo, devalvacijo, brezposelnost in tudi v finančni zlom (1998), je javno mnenje kazalo, da bi bila celo vrnitev v čas socialistične togosti blagodejna.

Ponovna konsolidacija moči in vloge države se je zgodila z nastopom aktualne oblasti (2000–), vendar pa se ji z zahodnocentrične perspektive največkrat očita nezadostno izpolnjevanje liberalnodemokratskih standardov. Ob državni patronaži in intervencionizmu v gospodarstvu in družbi pa se aktualnemu sistemu pripisujeta tudi politična togost in avtoritarizem. Vendar pa specifičen političnoekonomski model vsebuje tudi dinamiko razvoja in napredka, kar se odraža skozi krepitev gospodarstva in državnih institucionalnih in obrambno-varnostnih struktur, dvig življenjskega standarda, demografsko stabilizacijo, samozavestno in avtonomno zunanjo politiko itd. Vse to pa spremlja tudi močna notranjepolitična podpora, izražena skozi novo ideološko legitimacijo in svojevrsten model suverenistične demokracije.

Glede na vse prikazane analize in kazalce, ki ostajajo relativno stabilni kljub zahodnim političnim pritiskom in sankcijami ob visoki notranjepolitični podpori sistemu, lahko izhodiščno tezo potrdimo. Pomen stabilnosti, gospodarskega razvoja in dinamike napredka pa smo prikazali tudi skozi historično-materialistični presek in analizo dinamike preteklih družbenih in političnih sistemov. Moč, stabilnost in varnost so v ruskem družbenem in

⁴⁸⁴ Vlogo Andropova (1982–1984) lahko označimo na liniji med konservativizmom in reformizmom, zaradi svoje moči že v času Brežnjeva pa je predstavljal zaklonišče progresivnim reformistom, med katere sodi tudi Gorbačov (1985–1981).

političnem prostoru razumljene kot predpogoj demokracije in prioriteta pred vsemi drugimi dejavniki, izraženimi na primer skozi zahodno konstituirane principe civilnih pravic in svoboščin.

Teza 4: Ruska politična kultura in tradicija je namesto na ideji individualizma zasnovana na principih kolektivismu, kar ključno vpliva na vzpostavitev oblastnih struktur in centrov moči, to pa se odraža v specifičnem razumevanju demokracije.

Pri vprašanju ruske politične kulture, tradicije in identitete smo poudarili razmerje med političnim individualizmom in kolektivismom, kar predstavlja dva temeljna principa, na osnovi katerih se razlikujejo zahodna in ruska politična zavest ter praksa, s čimer pa je povezano tudi vprašanje svobode in demokracije.

Individualizem posameznika razume kot zamejenega, atomiziranega in od drugih preprosto ločljivega individuuma, ki svojo individualnost lahko živi le zamejeno in ločeno od drugih, kar ga skladno z liberalizmom tudi konstituira in politično emancipira. Povezovanje v skupnosti poteka le na osnovi mehanicističnih principov, kar jim prinaša samostojnost in neodvisnost. Vsakršne kolektivne forme povezovanja pa so razumljene kot odrekanje svobode. Tovrstni princip je dobil politični naboj s francosko meščansko revolucijo, ko se individuumi uveljavijo tudi kot državljani. Skladno s tem pa se začne tvoriti nova struktura družbe, znana kot civilna družba, ki ima ključno vlogo v aktualnem zahodnem kapitalistično-demokracijskem konsenzu.

Ruska politična kultura je utemeljena na močnih principih kolektivismu, skladno s tem pa se odvija tudi zaznavanje države, demokracije in svobode. Država je namreč razumljena tudi v svojevrstni metafizični dimenziji, v kateri se zrcali »ruska duša«. Le-ta je veliko bolj izraz harmonije med vladarjem in vladanimi kot pa le proizvod prava in liberalne tripartitne institucionalne forme oblasti. Skladno s tem pa se izraža tudi poseben odnos do vladarja, pri čemer obstaja močna personalna in kolektivna identifikacija z vladarjem, kar zmanjšuje prostor kritik in hkrati homogenizira ljudstvo. Pri tem se odvija tudi specifično razmerje med personalizmom in institucionalizmom.

Posebno vprašanje predstavlja tudi razmejitev med t. i. *zapadnjaki* in *slavofili* kot fenomenom, ki ima kljub temu da se je intenziviral v času neoliberalne tranzicije, v ruskem družbenem in političnem prostoru sicer že stoletno zgodovino. Ta proces se je rezultiral v oblikovanju in krepitvi dveh političnih blokov, ki izražata svojo politično percepcijo kot prozahodno ali

antizahodno. Ne glede na različno konstituiranje ključnih političnih akterjev, razmerij moči in zgodovinskopolitičnega konteksta prvi načeloma menijo, da je treba ruske vrednote in način življenja izenačiti s tistimi na zahodu, drugi pa zagovarjajo idejo, da se je treba zanašati na lastno identiteto, ki naj nastopa in se potencira kot neodvisni in vmesni člen med Zahodom in Vzhodom.

Zapadnjaki zastopajo idejo, da predstavlja zahodni model civilizacijskega razvoja univerzalno in nezamenljivo globalno pot razvoja ruske družbe in politike. Na drugi strani *slavofili* zagovarjajo, da mora biti ruska prihodnost utemeljena na slovanskem duhu in svojevrstnih kolektivističnih ter solidarnostnih principih, izhajajočih iz ruskih tradicionalnih oblik družbene organizacije, kjer smo izpostavili na primer *veche* ali *obščino*. Ideja *slavofilstva* je neposredno povezana tudi z ruskim nacionalizmom, ki v posebni formi unifikacije ruske nacije predstavlja pomemben del aktualne ruske politike in nove politične legitimacije, skladno s čimer se razvija tudi nova ideologija, ki je zapolnila vakuum postsocializma in neuspešne neoliberalne tranzicije. Slednje lahko prepoznamo tudi v politiki Putina in njegovi stranki Združena Rusija. Skupaj nastopata kot združevalni politični agent ruske nacionalne unifikacije, v skladu s katero se razvija tudi posebna, ruski politični kulturi in zavesti lastna oblika demokracije, imenovana suverenistična demokracija. Slednja je utemeljena na ideji samostojnega in specifičnega modela ruske demokracije, pri njeni izgradnji in vzdrževanju pa temelj predstavlja močna in suverena država. S tem lahko tezo potrdimo.

Raziskovalno vprašanje: Ali je priznavanje močne podpore in široke legitimnosti vodji, ki z gledišča tradicionalno kapitalističnih demokracij nezadostno izpolnjuje neoliberalne standarde, za državljane kot primarne nosilce legitimnosti izraz demokratičnosti ali nedemokratičnosti?

Postsovjetska Rusija je bila utemeljena in konstituirana na ideji in predstavi o demokratičnem razvoju ter napredku, kar pa se je izjalovilo z neuspehom neoliberalne transformacije. Liberalizacija trga se je sprva odrazila v visoki inflaciji in pomanjkanju dobrin na trgu, kasneje pa tudi v finančnem zlomu (1998). Obljube, da bo privatizacija sovjetskega gospodarstva ljudem omogočila vsaj razmeroma pravično ekonomsko participacijo, so predstavljale tudi glavno legitimacijo gospodarskih reform. Dejansko pa je na račun teh pretežni del gospodarstva pristal v rokah ozke peščice ljudi oziroma elit *oligarhov*, ki so prek ekonomske moči

koncentrirali tudi politično moč. Ti so bili tudi glavni akter predsedniških volitev (1996), stari/novi predsednik pa jim je dolgoval zasluge za svojo zmago.

S kolapsom sovjetskega socializma se je ustvaril tudi svojevrstni ideološki vakuum, ki so ga sicer za kratek čas zapolnili principi »westernizacije. Tovrstni fragmenti zahodne zavesti so se še posebej izrazili pri delu družbene *zapadnjakov*. Ti so sicer nastopali nasproti konservativnejšim in tudi nacionalistično nastrojenim tradicionalistom, *slavofilom*, ki so se naslanjali na idejo o lastni identiteti. Skladno s (post)tranzicijskim kaosom in degradacijo države pa je ideja prvih izgubila tudi dobršen del legitimacije. Skupaj s potrebo po konsolidaciji oblasti je prišla do izraza tudi potreba po oblikovanju svojevrstne forme demokracije, predstavljene kot suverenistične. Hkrati pa se je pojavila tudi potreba po novi ideologiji, ki bi po razpadu temeljnega družbenega konsenza s koncem socializma unificirala nacijo in jo znova popeljala med velesile in ključne globalne akterje.

Aktualni oblasti je uspelo ekonomsko in strukturno konsolidirati državo, kar se je odrazilo v dvigu življenjskega standarda ljudi, krepitvi institucij, gospodarskem razvoju in napredku, hkrati pa tudi v samozavestni in suvereni državi ter njeni vse pomembnejši vlogi v mednarodni politiki. S tem ko je bila Sovjetska zveza, ki je dobršen del preteklega stoletja predstavljala enega od dveh, globalno najpomembnejših akterjev, poražena in ko je neoliberalna tranzicija sesula rusko gospodarstvo in družbo, je bila močno načeta tudi ruska kolektivna predstava – tako notranjepolitično kot zunanjepolitično. Čeprav je bila poleg politične konsolidacije ključna ekonomska stabilizacija, pa ekonomski interes ni edino vodilo politične motivacije ljudi. Izredno pomembno vlogo ima namreč tudi vprašanje človekovega dostojanstva. Ker pa je neoliberalizem intenziviral ekonomsko neenakost in hkrati vsakršno družbeno in politično razmerje podrejal tržni in profitni logiki, postaja tudi vprašanje dostojanstva vse bolj povezano z ekonomskim statusom, v nacionalnem smislu pa z ekonomsko in politično močjo. Ekonomski položaj posameznika ali politične skupnosti se odraža ne le neposredno v materializaciji, temveč se prek le-te oblikuje tudi posameznikova samopodoba, hkrati pa tudi podoba v očeh drugih.

Rusko družbo in politiko pa so še dodatno konsolidirale zahodne sankcije, kot so pokazale tudi zadnje parlamentarne volitve (2017) in predvsem predsedniške (2018), na katerih je bil aktualni predsednik deležen visoke podpore volivcev. Skladno z aktualnimi globalnimi družbenimi in političnimi trendi, kjer zaznavamo tudi porast avtoritarnega kapitalizma (predvsem na Vzhodu) in avtoritarnega populizma (kar pa postaja vse bolj stalnica tudi v primeru posameznih

političnih akterjev v EU in ZDA), se tudi ruskemu političnemu sistemu očita oboje. Vendar pa je treba pripomniti, da je oblast svoje historično poslanstvo konsolidacije nacije in države opravila uspešno. Pred njo pa so, podobno kot tudi pred preostankom sveta, ključne dileme, izhajajoče iz razmerja vprašanja koncentracije zasebne lastnine na eni strani in vprašanja demokratične (ne)zastopanosti na drugi.

VIRI

1. Abramowitz, A. I. (2018). *The Great Alignment: Race, Party Transformation, and the Rise of Donald Trump*. New Heaven, London: Yale University Press.
2. Agnew, J. (2003). *Geopolitics: Re-visioning World Politics*. London, New York: Routledge.
3. Akhmadov, I. in Lansky, M. (2010). *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*. New York: Palgrave Macmillan.
4. Aleksashenko, S. (2015). The Russian Economy at the Start of the Post-Putin Era. V M. Lipman in N. Petrov (ur.), *The State of Russia: What Comes Next?* New York: Palgrave Macmillan.
5. Albirton, R., Jessop, B. in Westra, R. (2010). *Political Economy and Global Capitalism: The 21st Century, Present and Future*. New York: Anthem Press.
6. Aldis, A. C. in McDermott, R. N. (2003). *Russian Military Reform 1992–2002*. London: Frank Cass Publishers.
7. Alexander, J. (2000). *Political Culture in Post-Communist Russia: Formlessness and Recreation in a Traumatic Transition*. London: Macmillan Press.
8. Almond, G. A. (1956). Comparative Political Systems. *The Journal of Politics*, 18(3), 391–409.
9. Almond, G. A. in Verba, S. (1963/2015). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton: Princeton Legacy Library.
10. Althusser, L. (1968). *Reading Capital*. Paris: Librairie François Maspero.
11. Althusser, L. (1969). *For Marx*. London: Penguin Press.
12. Anter, A. (2014). *Max Weber's Theory of the Modern State: Origins, Structure and Significance*. New York: Palgrave Macmillan.
13. Arendt, H. (1997). Svoboda in politika. V A. Bibič (ur.), *Kaj je politika?* Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
14. Aronowitz, S. (1990). *The Crisis in Historical Materialism: Class, Politics and Culture in Marxist Theory*. London: Palgrave Macmillan UK.
15. Artunyan, A. (2009). *The Media in Russia*. Glasgow: Open University Press.
16. Aslund, A. (2007a). *Russia's Capitalist Revolution: Why Market Reform Succeeded and Democracy Failed*. Washington, D. C.: Peterson Institute for International Economics.

17. Aslund, A. (2007b). *How Capitalism Was Built: The Transformation of Central and Eastern Europe, Russia and Central Asia*. Cambridge: Cambridge University Press.
18. Aslund, A. (2008). *An Assessment of Putin's Economic Policy*. Washington: Peterson Institute of International Economics.
19. Aslund, A. (2014). Russia: The Arduous Transition to a Market Economy. V A. Aslund in S. Djankov (ur.), *The Great Rebirth: Lessons from the Victory of Capitalism over Communism*. Washington, D. C.: Peterson Institute of International Economics.
20. Autio-Sarasmö, S. (2016). Stagnation or Not? The Brezhnev Leadership and East-West Interaction. V D. Fainberg in A. Kalinovsky (ur.), *Reconsidering Stagnation in the Brezhnev Era: Ideology and Exchange*. London, New York: Lexington Books.
21. Avineri, S. (1968). *The Social and Political Thought of Karl Marx*. London: Cambridge University Press.
22. Bacon, E. (2002). Reconsidering Brezhnev. V E. Bacon in M. Sandle (ur.), *Brezhnev Reconsidered*. New York: Palgrave Macmillan.
23. Baev, P. K. (1996). *The Russian Army in a Time of Troubles*. London: SAGE Publications Ltd.
24. Banaji, J. (2010). *Theory as History: Essays on Modes of Production and Exploitation*. Boston: Brill Academic Publishers.
25. Barany, Z. (2007). *Democratic Breakdown and the Decline of the Russian Military*. New Jersey: Princeton University Press.
26. Barbanov, M., Makienko, K. in Pukhov, R. (2011). *Military Reform: Toward the New Look of the Russian Army*. Moscow: Valdai Discussion Club.
27. Barber, B. (1984/2003). *Strong Democracy*. Los Angeles: University of California Press.
28. Barnett, V. (1998). *Kondratiev and the Dynamics of Economic Development: Long Cycles and the Industrial Growth in Historical Context*. London: Macmillan Press Ltd.
29. Barnett, V. in Zweynert, J. (2008). *Economics in Russia: Studies in Intellectual History*. Hampshire: Ashgate.
30. Barsukov, N. (2000). *The Rise to Power*. V W. Taubman, S. Khrushchev in A. Gleason (ur.), *Nikita Khrushchev*. New Heaven: Yale University Press.
31. Bech, U. (2000). What is Globalization? V D. Held in A. McGrew (ur.), *The Global Transformation Reader*. Cambridge: Polity Press.

32. Becker, G. S. (1993). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
33. Bellamy, R. (1994). *Gramsci: Pre-Prison Writings*. Cambridge: Cambridge University Press.
34. Berlin, I. (2002). *Liberty: Incorporating Four Essays on Liberty*. Oxford: Oxford University Press.
35. Bernholz, P. (2000). Democracy and Capitalism: Are they compatible in the long-run? V D. C. Mueller in U. Cantner (ur.), *Capitalism and Democracy in the 21st Century: Proceedings of the International Joseph A. Schumpeter Society Conference, Vienna 1998 »Capitalism and Socialism in the 21st Century«*. Berlin: Heidelberg.
36. Beyer, A. in Zogg, B. (2018). Time to Ease Sanctions on Russia. *Policy Perspectives* 9(3).
37. Black, J. L. (2015). *The Russian Presidency of Dmitry Medvedev, 2008–12: The Next Step Forward or Merely a Time Out?* London, New York: Routledge.
38. Blackledge, P. in Kirkpatrick, G. (2002). *Historical Materialism and Social Evolution*. New York: Palgrave Macmillan.
39. Blank, S. J. (2008). *Towards a New Russia Policy*. Carlisle: Strategic Studies Institute, U. S. Army War College.
40. Blank, S. J. (2011). *Russian Military Politics and Russia's 2010 Defense Doctrine*. Pennsylvania: Strategic Studies Institute.
41. Bloom, P. (2016). *Authoritarian Capitalism in the Age of Globalization*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
42. Bodansky, Y. (2008). *Chechen Jihad: Al Qaeda's Training Ground and the Next Wave of Terror*. New York: Harper Collins Publishers.
43. Boettke, P. J. (1993). *Why Perestroika Failed: The Politics and Economics of Socialist Transformation*. London, New York: Routledge.
44. Bonanno, A. (2017). *The Legitimation Crisis of Neoliberalism: The State, Will-Formation, and Resistance*. New York: Palgrave Macmillan.
45. Boobbyer, P. (2000). *The Stalin Era*. London: Routledge.
46. Bradley, J. F. N. (1975). *Civil War in Russia 1917–1920*. London: B. T. Batsford Ltd.
47. Braudel, F. (1979). *Afterthoughts on Material Civilization and Capitalism*. Baltimore, London: Johns Hopkins University Press.

48. Braudel, F. (1985). *Civilization and Capitalism, 15th–18th Century, Vol. I: The Structures of Everyday Life. The Limits of the Possible*. London: William Collins Sons & Co Ltd.
49. Brenner, N., Jessop, B., Jones, M. in MacLeod, G. (2003). *State/Space: A Reader*. Malden: Blackwell Publishing.
50. Brenton, T. (2017). *Was Revolution Inevitable: Turning Points of the Russian Revolution*. Oxford: Oxford University Press.
51. Breslauer, G. W. (2002). *Gorbachev and Yeltsin as Leaders*. Cambridge: Cambridge University Press.
52. Broadman, H. G. (1998). *Russian Enterprise Reform Policies to Further the Transition*. Washington D. C.: The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank.
53. Brown, R. H. (2005). *Culture, Capitalism, and Democracy in the New America*. New Heaven, London: Yale University Press.
54. Bruszt, L. (2006). Making Capitalism Compatible with Democracy: Tentative Reflections from the »East«. V C. Crouch in W. Streck (ur.), *The Diversity of Democracy, Corporatism: Social Order and Political Conflict*. Cheltenham: Edward Elgar.
55. Bunce, V. in Echols, J. M. (1980). Soviet Politics in the Brezhnev Era: Pluralism or Corporatism. V D. R. Kelly (ur.), *Soviet Politics in the Brezhnev Era*. New York: Praeger.
56. Burchill, S. (2005). *Theories of International Relations*. New York: Palgrave Macmillan.
57. Callinicos, A. (2004). *Making History: Agency, Structure, and Change in Social Theory*. Boston: Brill Academic Publishers.
58. Carlucci, A. (2013). *Gramsci and Languages: Unification, Diversity, Hegemony*. Leiden: Brill.
59. Castells, M. (2000). Information Technology and Global Capitalism. V W. Hutton in A. Giddens (ur.), *Global Capitalism*. New York: The New Press.
60. Cipek, T. in Boban, D. (2017). *Politički sustav Rusije*. Zagreb: Plejada.
61. Chambers, S. in Kopstein, J. (2006). Civil Society and the State. V J. S. Dryzek, B. Honig in A. Phillips (ur.), *The Oxford Handbook of Political Theory*. Oxford: Oxford University Press.

62. Cheney, M. A. in Kumar, R. (2017). *Re-emerging Russia: Structures, Institutions and Processes*. Singapore: Palgrave Macmillan.
63. Chomsky, N. (1999). *Profit over People: Neoliberalism and Global Order*. New York: Seven Stories Press.
64. Cohen, G. A. (1978). *Karl Marx's Theory of History: A Defence*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
65. Cohen, S. F. (1980). The Friends and Foes of Change: Reformism and Conservatism in the Soviet Union. V S. F. Cohen, A. Rabinowitch in R. Sharlet (ur.), *The Soviet Union since Stalin*. London: The Macmillan Press Ltd.
66. Colas, A. (2005). Neoliberalism, Globalization and International Relations. V A. Saad-Filho in D. Johnston (ur.), *Neoliberalism: A Critical Reader*. London: Pluto Press.
67. Colton, T. J. (2000). *Transitional Citizens: Voters and What Influences Them in the New Russia*. Cambridge, London: Cambridge University Press.
68. Cornell, S. E. in Starr, S. F. (2009). Introduction. V S. E. Cornell in F. Starr (ur.), *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*. New York, London: M. E. Sharpe.
69. Cox, R. W. (1993). Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method. V S. Gill (ur.), *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
70. Cox, R. W. (2004). Beyond Empire and Terror: Critical Reflections on the Political Economy of World Order. *New Political Economy*, 9(3), 307–323.
71. Croce, B. (1914). *Historical Materialism and the Economics of Karl Marx*. New York: Macmillan Co.
72. Crouch, C. in Streeck, W. (2006). *The Diversity of Democracy, Corporatism: Social Order and Political Conflict*. Cheltenham: Edward Elgar.
73. Crozier, M., Huntington, S. P. in Watanuki, J. (1975). *The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission*. New York: New York University Press.
74. Crump, T. (2014). *Brezhnev and the Decline of the Soviet Union*. New York: Routledge.
75. Cunningham, F. (2002). *Theories of Democracy: A Critical Introduction*. London, New York: Routledge.
76. Çakmak, C. in Ustaoglu, M. (2015). *Post-Conflict Syrian State and Nation Building: Economic and Political Development*. New York: Palgrave Macmillan.

77. Dahl, R. (1971). *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Heaven: Yale University Press.
78. Davies, R. W. (1990). *From the Tsarism to the New Economic Policy*. London: Macmillan Palgrave.
79. Davies, R. W. in Wheatcroft, S. G. (2004). *The Years of Hunger: Soviet Agriculture, 1031–1933 (The Industrialization of Soviet Russia, Vol. 5)*. New York: Palgrave Macmillan.
80. Davies, S. (1997). *Popular Opinion in Stalin's Russia: Terror, propaganda and dissent, 1934–41*. Cambridge: Cambridge University Press.
81. De Haas, M. (2010). *Russia's Foreign Security Policy in the 21st Century: Putin, Medvedev and Beyond*. London, New York: Routledge.
82. De Wijk, R. (2016). *Power Politics: How China and Russia Reshape the World*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
83. Dean, J. (2009). *Democracy and other Neoliberal Fantasies: Communicative Capitalism and Left Politics*. Durham, London: Duke University Press.
84. Debord, G. (2014). *The Society of the Spectacle*. Berkley: Bureau of Public Secrets.
85. Defense Intelligence Agency. (2017). *Russia: Military Power*. Washington, D. C.: DIA.
86. Desai, P. (2006). *Conversation on Russia: Reform from Yeltsin to Putin*. Oxford: Oxford University Press.
87. Devlin, J. (1999). *Slavophiles and Commissars: Enemies of Democracy in Modern Russia*. London: Macmillan Press Ltd.
88. Diamond, L. (2008). *The Spirit of Democracy*. New York: Times Books, Henry Holt.
89. Djankov, S. (2015). *Russia's Economy under Putin: From Crony Capitalism to State Capitalism*. Washington: Peterson Institute for International Economics.
90. Drobyshevsky, S., Idrisov, G., Sinelnikov-Murylev, S. in Turnin, P. (2018). Fiscal and Monetary Policy. V I. Studin (ur.), *Russia: Strategy, Policy and Administration*. London: Palgrave Macmillan.
91. Dugin, A. (2015). *Last War of the World-Island: the Geopolitics of Contemporary Russia*. London: Arktos.
92. Duménil, G. in Lévy, D. (2005). The Neoliberal (Counter-) Revolution. V A. Saad-Filho in D. Johnston (ur.), *Neoliberalism: A Critical Reader*. London: Pluto Press.
93. Dunlop, J. B. (2014). *The 2002 Dubrovka and 2004 Beslan Hostage Crises: A Critique of Russian Counter-Terrorism*. Stuttgart: ibidem Press.

94. Dunne, T., Kurki, M. in Smith, S. (2007). *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. Oxford: Oxford University Press.
95. Elkner, J. (2009). The Changing Face of Repression under Khrushchev. V M. Ilic in J. Smith (ur.), *Soviet State and Society under Nikita Khrushchev*. New York: Routledge.
96. Elliott, G. (2006). *Althusser: The detour of Theory*. Boston: Brill Academic Publishers.
97. Enerud, P. (2013). Russian Defence Politics. V J. Hedenskog in C. Vendill Pallin (ur.), *Russian Military Capability in a Ten-Year Perspective – 2013* (str. 89–102). Stockholm: FOI.
98. Escobar, A. (1994). *Encountering Development*. Princeton: Princeton University Press.
99. Escobar, A. (2008). *Territories of Difference*. London: Duke University Press.
100. Escolar, M. (2003). *Exploration, Cartography and the Modernization of State Power*. V N. Brenner, B. Jessop, M. Jones in G. MacLeod (ur.), *State/Space: A Reader*. Malden: Blackwell Publishing.
101. EU Commission Report. (2012). *Global Europe 2050*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
102. Fainberg, D. in Kalinovsky, A. M. (2016). Introduction: Stagnation and its Discontents: The Creation of a Political and Historical Paradigm. V D. Fainberg in A. Kalinovsky (ur.), *Reconsidering Stagnation in the Brezhnev Era: Ideology and Exchange*. Maryland: Lexington Books.
103. Federal Elections. (2017). *Election Results for the U. S. President, the U. S. Senate and the U. S. House of Representatives*. Washington, D. C.: Federal Election Commission.
104. Felgenhauer, P. (2009). After August 7: The Escalation of the Russia-Georgia War. V S. E. Cornell in F. Starr (ur.), *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*. New York, London: M. E. Sharpe.
105. Ferro, M. (1985). *The Bolshevik Revolution: A Social History of the Russian Revolution*. London: Routledge & Kegan Paul plc.
106. Finocchiaro, M. A. (1988). *Gramsci and the History of Dialectical Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
107. Fortescue, S. (2006). *Russia's Oil Barons and Metal Magnates: Oligarchs and State in Transition*. New York: Palgrave Macmillan.
108. Fortescue, S. (2010). *Russian Politics from Lenin to Putin*. New York: Palgrave Macmillan.

109. Fortescue, S. (2012). *The Policymaking Process in Putin's Prime Ministership*. V L. Jonson in S. White (ur.), *Waiting for Reform under Putin and Medvedev*. New York: Palgrave Macmillan.
110. Foucault, M. (1982). The Subject and Power. V M. Foucault (ur.), *Power: The Essential Works of Foucault, 1954–1984, Vol. 3*. London: Penguin Books.
111. Foucault, M. (1991). Nietzsche, Genealogy, History. V P. Rainbow (ur.), *The Foucault Reader: An Introduction to Foucault's Thought* (str. 76–100). London: Penguin.
112. Foucault, M. (2000). Aesthetics, Methods, and Epistemology. V J. D. Faubion (ur.), *Essential Works of Foucault, 1954–1984*. London: Penguin.
113. Foucault, M. (2008). Vednost-oblast-subjekt: Temeljna dela. Ljubljana: Krtina.
114. Forman-Barzilai, F. (2010). Smith, Adam (1723–1790). V M. Bevir (ur.), *Encyclopedia of Political Theory*. London: SAGE Publications Ltd.
115. Fouskas, V. K. in Gökyay, B. (2019). *The Disintegration of Euro-Atlanticism and New Authoritarianism*. Global Power Shift. Cham: Palgrave Macmillan.
116. Fowkes, B. (2002). The National Question in the Soviet Union under Leonid Brezhnev: Policy and Response. V E. Bacon in M. Sandle (ur.), *Brezhnev Reconsidered*. New York: Palgrave Macmillan.
117. Freud, S. (2006). *Kompletan uvod u psihoanalizu*. Podgorica: Nova knjiga.
118. Friedman, M. in Friedman, R. (1980). *Free to choose*. New York: HBJ.
119. Friedman, M. (2002). *Capitalism and Freedom*. Chicago: The University of Chicago Press.
120. Fritz, O., Christen, E., Sinabell, F. in Hinz, J. (2017). *Russia's and the EU's sanctions: economic and trade effects, compliance and the way forward*. European Union: European Parliament's Committee on International Trade.
121. Fromm, E. (1994). *Bekstvo od slobode*. Zagreb: Naprijed.
122. Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*. New York: The Free Press.
123. Fukuyama, F. (2006). *America at the Crossroads: Democracy, Power and the Neoconservative Legacy*. New Heaven: Yale University Press.
124. Fukuyama, F. (2018). *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. London: Profile Books Ltd.
125. Gaidar, Y. (2007). *Collapse of an Empire: Lessons for Modern Russia*. Washington, D. C: Brookings Institution Press.

126. Galante, L. in Ee, S. (2018). *Defining Russian Election Interference: An Analysis of Select 2014 to 2018 Cyber Enabled Incidents*. Washington, D. C.: Atlantic Council, Scowcroft Center for Strategy and Security.
127. Galeotti, M. (1997). *Gorbachev and his Revolution*. London: Macmillan Press Ltd.
128. Gamble, A. (2019). Globalization and the New Populism. V P. Diamond (ur.), *The Crisis of Globalization, Democracy, Capitalism and Inequality in the Twenty-First Century*. London, New York: I. B. Tauris.
129. Gaus, G. F. in Kukathas, C. (2004). *Handbook of Political Theory*. London: SAGE Publications Ltd.
130. Getty, A. J. in Naumov, O. V. (1999). *The Road to Terror: Stalin and the Self-Destruction of the Bolsheviks, 1932–1939*. New Heaven: Yale University Press.
131. Giddens, A. (2000). *Tretja pot: Obnova socialne demokracije*. Ljubljana: Orbis.
132. Giddens, A. (2002). *Runaway World: How Globalization is reshaping our Lives*. New York: Routledge.
133. Gill, S. (1993). *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
134. Gill, G. in Markwick, R. D. (2000). *Russia's Stillborn Democracy? From Gorbachev to Yeltsin*. New York: Oxford University Press.
135. Goertz, G. in Mahoney, J. (2012). *A Tale of Two Cultures: Qualitative and Quantitative Research in the Social Sciences*. Princeton: Princeton University Press.
136. Goldman, W. Z. (2007). *Terror and Democracy in the Age of Stalin: The Social Dynamics of Repression*. Cambridge: Cambridge University Press.
137. Gordazde, T. (2009). Georgian-Russian Relations in the 1990s. V S. R. Cornell in F. Starr (ur.), *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*. New York, London: M. E. Sharpe.
138. Götz, R. (2005). Russian Economic Security in a Medium-term Perspective. V J. Hedenskog, V. Konnander, B. Nyren, I. Oldberg in C. Pursiainen (ur.), *Russia as a Great Power*. London, New York: Routledge.
139. Gramsci, A. (1978). *Selections from Political Writings 1921–1926*. London: Lawrence and Wishart Ltd.
140. Gramsci, A. (1979). *O državi*. Beograd: Radnička štampa.
141. Grant, T. in Woods, A. (2002). *Reason in Revolt: Dialectical Philosophy and Modern Science*. New York: Algora Publishing.

142. Haar, E. van de. (2009). *Classical Liberalism and International Relations Theory: Hume, Smith, Mises, and Hayek*. New York: Palgrave Macmillan.
143. Hagel, N. (2010). Authority. V M. Bevir (ur.), *Encyclopedia of Political Theory*. London: SAGE Publications Ltd.
144. Hall, G. (2015). *Crimea, Global Rivalry, and the Vengeance of History*. New York: Palgrave Macmillan.
145. Halperin, S. in Heath, O. (2012). *Political Research: Methods and Practical Skills*. Oxford: Oxford University Press.
146. Hammond, S. J. (2009). *Political Theory: An Encyclopedia of Contemporary and Classic Terms*. Westport: Greenwood Press.
147. Harcave, S. (1970). *The Russian Revolution of 1905*. London: Collier-Macmillan.
148. Harris, J. (2005). Stalin as a General Secretary: the appointments process and the nature of Stalin's power. V S. Davies in J. Harris (ur.), *Stalin: A New History*. Cambridge: Cambridge University Press.
149. Harris, J. (2016). *The Great Fear: Stalin's Terror of the 1930s*. Oxford: Oxford University Press.
150. Harris, W. (2018). *Quicksilver War: Syria, Iraq and the Spiral of Conflict*. Oxford: Oxford University Press.
151. Harrison, L. (2001). *Political Research: An Introduction*. London, New York: Routledge.
152. Harrison, M. (2002). Economic Growth and Slowdown. V E. Bacon in M. Sandle (ur.), *Brezhnev Reconsidered*. New York: Palgrave Macmillan.
153. Harvey, D. (2005a). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
154. Harvey, D. (2005b). *The New Imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
155. Harvey, D. (2012). *Kratka zgodovnia neoliberalizma*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
156. Harvey, D. (2014). *Seventeen Contradictions and the End of Capitalism*. Oxford: Oxford University Press.
157. Hass, J. K. (2018). *Re-Examining the History of the Russian Economy: A New Analytic Tool from Field Theory*. Cham: Palgrave Macmillan.
158. Hayek, F. A. (1948). *Individualism and Economic Order*. Chicago: The University of Chicago Press.
159. Hayek, F. A. (1988). *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism*. London: Routledge.

160. Hayek, F. A. (2001). *The Road to Serfdom*. New York: Routledge Classics.
161. Hedlund, S. (1999). *Russia's »Market« Economy: A Bad Case of Predatory Capitalism*. London: UCL Press Limited.
162. Hegel, G. W. F. (2001). *Znanost logike*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
163. Hegel, G. W. F. (2005). *Philosophy of Right*. Kitchener: Batoche Books Ltd.
164. Hegel, G. W. F. (2017). *Fenomenologija duha*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
165. Held, D. (1989). *Political Theory and the Modern State: Essays on State, Power, and Democracy*. Cambridge: Polity Press.
166. Held, D. (1993). *Prospects for Democracy: North, South, East, West*. Cambridge: Polity Press.
167. Held, D. (1995). *Democracy and the Global Order: From the Modern state to Cosmopolitan Governance*. Stanford: Stanford University Press.
168. Held, D. (2004a). *A Globalizing World? Culture, Economics, Politics (Second Edition)*. New York: Routledge.
169. Held, D. (2004b). *Global Covenant: The Social Democratic Alternative to the Washington Consensus*. Cambridge: Polity Press.
170. Held, D. (2005). Globalization: The Dangers and the Answers. V D. Held (ur.), *Debating Globalization*. Cambridge: Polity Press.
171. Held, D. (2010). *Cosmopolitanism: Ideals and Realities*. Cambridge: Polity Press.
172. Held, D., Hale, T. in Young, K. (2013). *Gridlock, Why Globalization is Failing When We Need it Most*. Cambridge: Polity Press.
173. Heywood, A. (2004). *Political Theory: An Introduction*. New York: Palgrave Macmillan.
174. Hilferding, R. (1910/2006). *Finance Capital: A Study of the Latest Phase of Capitalist Development*. London, Boston, Henley: Routledge, Kegan Paul.
175. Hill, F. in Gaddy, C. G. (2013). *Mr. Putin: Operative in the Kremlin*. Washington, D. C.: Brookings Institution Press.
176. Hirschman, A. O. (1970). *Exit, Voice and Loyalty: Response to Decline in Firms, Organizations and States*. Cambridge: Harvard University Press.
177. Hobbes, T. (1651). *Leviathan or the Matter, Form, and Power of a Commonwealth Ecclesiastical and Civil*. London: Printed for Andrew Crooke, at the Green Dragon in St. Pauls Church-yard.

178. Horkheimer, M. in Adorno, T. W. (2002). *Dialektika razsvetljenstva: Filozofski fragmenti*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
179. Hörnqvist, M. (2010). *Risk, Power and the State after Foucault*. New York: Routledge.
180. Hughes, J. (1991). *Stalin, Siberia and the Crisis of the New Economic Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
181. Huntington, S. P. (2004). *Who Are We: The Challenges to America's National Identity*. New York: Simon and Schuster.
182. Huskey, E. (2010). Pantouflage a la russe: The Recruitment of Russian Political and Business Elites. V S. Fortescue (ur.), *Russian Politics from Lenin to Putin*. New York: Palgrave Macmillan.
183. Hutton, W. in Giddens, A. (2000). *Global Capitalism*. New York: The New Press.
184. IFES (2012). *Elections in Russia: The March 4 Presidential Election: Frequently Asked Questions*. Washington: International Foundation for Electoral Systems, Europe and Asia.
185. Ilic, M. in Smith, J. (2009). *Soviet State and Society under Nikita Khrushchev*. New York: Routledge.
186. International Crisis Group. (2016). *Russia's Choice in Syria*. Brussels: ICG.
187. International Monetary Fund. (b. d.) *Report for Selected Countries and Subjects*. Dostopno prek https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/01/weodata/weorept.aspx?sy=1992&ey=2023&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=922&s=NGDP_RPCH,PPPGDP,PPPPC,PCPCPIP,LUR,GGXWDG_NGDP&grp=0&a=&pr.x=36&pr.y=5
188. Iversen, T. (2005). *Capitalism, Democracy, and Welfare*. Cambridge: Cambridge University Press.
189. Jessop, B. (2002). *The Future of the Capitalist State*. Cambridge: Polity Press.
190. Jessop, B. (2006). *The State and State-building*. V R. A. W. Rhodes, S. A. Binder in B. A. Rockman (ur.), *The Oxford Handbooks of Political Science*. Oxford: Oxford University Press.
191. Jessop, B. (2008). *State Power: A Strategic-Relational Approach*. Cambridge: Polity Press.
192. Johnston, D. (2010). *Liberalism*. V M. Bevir (ur.), *Encyclopedia of Political Theory*. London: SAGE Publications Ltd.

193. Kai, J. (2017). *Rising China in a Changing World: Power Transitions and Global Leadership*. Singapore: Palgrave Macmillan.
194. Kaim, M. in Tamminga, O. (2015). *Russia's Military Intervention in Syria: Its Operation Plan, Objectives, and Consequences for the West's Policies*. Berlin: German Institute for International and Security Affairs.
195. Kandiyoti, R. (2015). *Powering Europe: Russia, Ukraine, and the Energy Squeeze*. New York: Palgrave Macmillan.
196. Kalb, M. (2015). *Imperial Gamble. Putin, Ukraine, and the New Cold War*. Washington, D. C.: Brookings Institution Press.
197. Karanaukhov, A. in Tseluiko, V. (2011). Russian Military Doctrine and the State of its Armed Forces: Theories and Teality. V M. Barbanov (ur.), *Russia's New Army* (str. 103–107). Moscow: Centre for Analysis of Strategies and Technologies.
198. Karl, T. (2006). From Democracy to Democratization: Before and After Transitions from Authoritarian Rule. V C. Crouch in W. Streeck (ur.), *The Diversity of Democracy, Corporatism: Social Order and Political Conflict*. Cheltenham: Edward Elgar.
199. Kagarlitsky, B. (2002). *Russia under Yeltsin and Putin*. London: Pluto Press.
200. Keep, J. in Alter, L. (2005). *Stalinism: Russian and Western views at the turn of the millennium*. New York: Routledge.
201. Kelley, D. R. (2016). *Russian Politics and Presidential Power: Transformational Leadership from Gorbachev to Putin*. London: SAGE Publications Ltd.
202. Kellner, D. (2017). *American Horror Show: Election 2016 and the Ascent of Donald J. Trump*. Rotterdam, Boston, Taipei: Sense Publishers.
203. Kenez, P. (2006). *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*. Cambridge: Cambridge University Press.
204. Keynes, J. M. (1953/1964). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Orlando: Harcourt Brace Jovanovich, Inc.
205. Kharkhordin, O. (1999). *The Collective and the Individual in Russia: A study of Practices*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
206. Klebnikov, P. (2000). *Godfather of the Kremlin: The Decline of Russia in the Age of Gangster Capitalism*. Orlando: Harcourt.
207. Klein, M. in Kristian, P. (2014). *Russia's Armed Forces on Modernization Course: Progress and Perspectives of Military Reform*. Berlin: German Institute for International and Security Affairs.

208. Koltsova, O. (2006). *News, Media and Power in Russia*. London, New York: Routledge.
209. Korhonen, I., Simola, H. in Solanko, L. (2018). *Sanctions, counter-sanctions and Russia – Effects on Economy, Trade and Finance*. Helsinki: Bank of Finland, BOFIT – Institute for Economies in Transition.
210. Kornai, J. (1992). *The Socialist System. The Political Economy of Communism*. Oxford: Clarendon Press.
211. Korotčenko, I. (2011). Novii oblik voruzhennih sil RF stanovitcyia realnostyiu. *Indeks bezopasnosti*, 1(96).
212. Kort, M. (2004). *Nations in Transition: Russia*. New York: Facts on File, Inc.
213. Kotz, D. in Weir, F. (2007). *Russia's Path from Gorbachev to Putin: The Demise of the Soviet System and the new Russia*. London, New York: Routledge.
214. Kovalev, A. A. (2017). *Russia's Dead End: An Insider's Testimony from Gorbachev to Putin*. Nebraska: Potomac Books, an Imprint of the University of Nebraska Press.
215. Kowalski, R. (1997). *The Russian Revolution 1917–1921*. London, New York: Routledge.
216. Kreps, D. (2015). *Gramsci and Foucault: A Reassessment*. Farnham: Ashgate.
217. Kristensen, H. M. in Norris, R. S. (2018). *Russian Nuclear Forces, 2018. Bulletin of the Atomic Scientists*, 2018, 74(3), 185–195.
218. Kuboniwa, M. (2015). The Impact of Oil Prices, Total Factor Productivity and Institutional Weakness on Russia's Declining Growth. V S. Oxenstierna (ur.), *The Challenges for Russia's Politicized Economic System*. London, New York: Routledge.
219. Kuzmarov, J. in Marciano, J. (2018). *The Russians Are Coming, Again: The First Cold War as Tragedy, the Second as Farce*. New York: Monthly Review Press.
220. Kuzio, T. (2010). *The Crimea: Europe's Next Flashpoint?* Washington D. C.: The Jamestown Foundation.
221. Lapavistas, C. (2005). Mainstream Economics in the Neoliberal Era. V A. Saad-Filho in D. Johnston (ur.), *Neoliberalism: A Critical Reader*. London: Pluto Press.
222. Law, D. in Gill, S. (1993). Global Hegemony and the Structural Power of Capital. V S. Gill (ur.), *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
223. Lee, S. J. (1999). *Stalin and the Soviet Union*. London: Routledge.

224. Leif, L. (1991). *Self-interest and Public Interest in Western Politics*. Oxford: Oxford University Press.
225. Lefort, C. (1991). *Democracy and Political Theory*. Cambridge: Polity Press.
226. Leopold, D. (2008). Dialectical approaches. V D. Leopold in M. Stears (ur.), *Political Theory, Methods, and Approaches*. New York: Oxford University Press Inc.
227. Leopold, D. in Stears, M. (2008). *Political Theory, Methods, and Approaches*. New York: Oxford University Press Inc.
228. Levada Center. (b. d.). Dostopno prek <https://www.levada.ru/en/ratings/>
229. Lewin, L. (1991). *Self-Interest and Public Interest in Western Politics*. Oxford: Oxford University Press.
230. Lipman, M. in Petrov, N. (2015). *The State of Russia: What Comes Next?* New York: Palgrave Macmillan.
231. Lister, R. C. (2016). *The Syrian Jihad: Al-Qaeda, the Islamic State and the Evolution of an Insurgency*. Oxford: Oxford University Press.
232. Lo, B. (2015). *Russia and the New World Disorder*. London: Chantam House.
233. Locke, J. (1689/2003). *Two Treatises of Government and a Letter Concerning Toleration*. New Heaven, London: Yale University Press.
234. Locke, J. (1690/1988). *An Essay Concerning Human Understanding*. London: Penguin Classics.
235. Lowell, S. (2009). *The Soviet Union: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
236. Lukin, A. (2018). *China and Russia: The New Rapprochement*. Cambridge: Polity Press.
237. Lukšič, I. (1997). Onkraj politične mehanike. V A. Bibič (ur.), *Kaj je politika?* Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
238. Lukšič, I. (2013). *Politična kultura: Političnost morale*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
239. Lukšič, I. (2016). Aktualnost in akutnost Lockove koncepcije lastnine. *Teorija in praksa*, 53(3), 625–644.
240. Luxemburg, R. (1913/2003). *The Accumulation of Capital*. London, New York: Routledge.
241. MacKinder, H. J. (1904). The Geographical Pivot of History. *The Geographical Society*, 23(4), 421–437.

242. Makarenko, B. (2015). *Post-Crimean Political Order*. V M. Lipman (ur.), *The State of Russia: What Comes Next?* New York: Palgrave Macmillan.
243. Malashenko, A. (2015). Islamic Challenges to Russia, from the Caucasus to the Volga and the Urals. V A. Leon (ur.), *Putin's Russia: How It Rose, How It Is Maintained and How It Might End*. Washington, D. C.: American Enterprise Institute.
244. Malmlof, T., Roffey, R. in Vendil Pallin, C. (2013). The Defence Industry. V J. Hedenskog in C. Vendil Palin (ur.), *Russian Military Capability in a Ten-Year Perspective – 2013* (str. 121–142). Stockholm: FOI.
245. Malle, S. (2002). *The Economic Organization of War Communism 1917–1921*. Cambridge: Cambridge University Press.
246. Mann, M. (1986). *The Sources of Social Power, Volume I: A History of Power from the Beginning to A. D. 1760*. Cambridge: Cambridge University Press.
247. Mann, M. (1990). *The Rise and Decline of Nation State*. Oxford: Basil Blackwell.
248. Mann, M. (1993). *The Sources of Social Power, Volume II: The Rise of Classes and Nation-States, 1760–1914*. Cambridge: Cambridge University Press.
249. Mann, M. (1997). Has Globalization Ended the Rise of the Nation-State? *Review of International Political Economy*, 4(3), 472–496.
250. Mann, M. (2012). *The Sources of Social Power, Volume 3: Global Empires and Revolution, 1890–1945*. Cambridge: Cambridge University Press.
251. Mann, M. (2013). *The Sources of Social Power, Volume 4: Globalizations, 1945–2011*. Cambridge: Cambridge University Press.
252. Marsh, D. in Stoker, G. (2010). *Theory and Methods in Political Science*. New York: Palgrave Macmillan.
253. Masaaki K. (2015). The Impact of Oil Prices, Total Factor Productivity and Institutional Weakness on Russia's Declining Growth. V S. Oxenstierna (ur.), *The Challenges for Russia's Politicized Economic System*. New York: Routledge.
254. Marx, K. (1985a). *Kritika politične ekonomije 1857/58 I*. Ljubljana: Delavska enotnost.
255. Marx, K. (1985b). *Kritika politične ekonomije 1857/58 II: Znanstveni aparat*. Ljubljana: Delavska enotnost.
256. Marx, K. (1867/2012). *Kapital I*. Ljubljana: Sophia.
257. Matar, L. (2016). *The Political Economy of Investment in Syria*. New York: Palgrave Macmillan.

258. Mayo, P. (2015). *Hegemony and Education under Neoliberalism: Insights from Gramsci*. New York: Routledge.
259. Mazitans, K. (2014). Russian Armed Forces Military Reforms and Capability Development (2008–2012). J. S. Corum (ur.), *Baltic Security and Defence Review*, 5(46). Tartu: Baltic Defence College.
260. McDermott, D. (2008). Analytical Political Philosophy. V D. Leopold in M. Stearc (ur.), *Political Theory – Methods and Approaches*. New York: Oxford University Press Inc.
261. McKinnon, R. I. (2012). *The Unloved Dollar Standard. From Bretton Woods to the Rise of China*. Oxford: Oxford University Press.
262. McMeekin, S. (2017). Enter Lenin. April–July 2017. V T. Brenton (ur.), *Was Revolution Inevitable? Turning Points of the Russian Revolution*. Oxford: Oxford University Press.
263. McNabb, D. E. (2016). *Vladimir Putin and Russia's Empiral Revival*. London, New York: Taylor & Francis Group.
264. Medvedev, R. (2000). *Post-soviet Russia: A Journey through the Yeltsin Era*. New York: Columbia University Press.
265. Menderas, M. (2008). *Russian Politics: The Paradox of a Weak State*. London: C. Hurst & Co. Ltd.
266. Merkel. W. (2008). *Social Power in Democracy: The Capacity to Reform*. London, New York: Routledge.
267. Merkel. W. (2014). Is Capitalism Compatible With Democracy? *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft*, 8(2), 109–128.
268. Merkel. W. in Kneip, S. (2018). *Democracy and Crisis: Challenges in Turbulent Times*. Cham: Springer.
269. Migranyan, A. 2015. Peculiarities of Russian Politics. V A. Przeworski (ur.), *Democracy in a Russian Mirror*. Cambridge: Cambridge University Press.
270. Miller, C. (2018). *Power and Money in Resurgent Russia: The Struggle to Save the Soviet Economy*. North Carolina: The University of North Carolina Press.
271. Miller, D. (2008). Political philosophy for Earthlings. V D. Leopold in M. Stears (ur.), *Political Theory – Methods and Approaches*. New York: Oxford University Press Inc.
272. Miller, J. (1993). *Mikhail Gorbachev and the End of Soviet Power*. London: Palgrave Macmillan.

273. Morrison, C. (2008). *A Russian Factory Enters the Market Economy*. London, New York: Routledge.
274. Mueller, C. D. (2000). Capitalism, Democracy and Rational Individual Behavior. V D. C. Mueller in U. Cantner (ur.), *Capitalism and Democracy in the 21st Century: Proceedings of the International Joseph A. Schumpeter Society Conference, Vienna 1998* »Capitalism and Socialism in the 21st Century«. Berlin: Heidelberg.
275. Mueller, C. D. in Cantner, U. (2000). Editorial. V D. C. Mueller in U. Cantner (ur.), *Capitalism and Democracy in the 21st Century: Proceedings of the International Joseph A. Schumpeter Society Conference, Vienna 1998* »Capitalism and Socialism in the 21st Century«. Berlin: Heidelberg.
276. Munck, R. (2005). Neoliberalism and Politics, and the Politics of Neoliberalism. V A. Saad-Filho in D. Johnston (ur.), *Neoliberalism: A Critical Reader*. London: Pluto Press.
277. National Intelligence Council (2017). *Assessing Russian Activities and Intentions in Recent US Elections*. Washington, D. C.: Office of the Director of National Intelligence.
278. Needler, M. C. (1996). *Identity, Interest and Ideology: An Introduction to Politics*. Westport: Praeger Publishers.
279. Neuman, L. W. (2007). *Basics of Social Research: Qualitative and Quantitative Approaches*. Boston: Pearson Education, Inc.
280. Norris, P. in Inglehart, R. (2019). *Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism*. Cambridge: Cambridge University Press.
281. Nygren, B. (2010). Russia and Georgia – From Confrontation to War: What is next? V R. E. Kaner (ur.), *Russian Foreign Policy in the 21st Century* (str. 101–121). New York: Palgrave Macmillan.
282. O'Brien, R. (2000). *Contesting Global Governance: Multilateral Economic Institutions and Global Social Movements*. Cambridge: Cambridge University Press.
283. O'Connor, B. (2004). *Adorno's Negative Dialectic: Philosophy and Possibility of Critical Rationality*. London: MIT Press.
284. O'Rourke, K. H. in Williamson, J. G. (2004a). When did globalization begin? V *European Review of Economic History* 6. Cambridge: Cambridge University Press.
285. O'Rourke, K. H. in Williamson, J. G. (2004b). Once more: When did globalisation begin? V *European Review of Economic History* 8. Cambridge: Cambridge University Press.

286. Offe, C. (1985). *Družbena moč in politična oblast: Protislovja kapitalistične demokracije – razprave o politični sociologiji poznega kapitalizma*. Ljubljana: Delavska enotnost.
287. Olikier, O. (2001). *Russia's Chechen Wars 1994–2000*. Santa Monica: RAND.
288. Olson, M. (1984). *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation and Social Rigidities*. New Heaven: Yale University Press.
289. OSCE. (2012). *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report: Russian Federation. Presidential Election 4 March 2012*. Varšava: Office for Democratic Institutions and Human Rights.
290. OSCE. (2016). *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report: Russian Federation: State Duma Elections 18 September 2016*. Varšava: Office for Democratic Institutions and Human Rights.
291. Osipian, A. L. (2019). *Political and Economic Transition in Russia*. Cham: Palgrave Macmillan.
292. Ouimet, M. J. (2003). *The Rise and fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
293. Owen, T. C. (1995). *Russian Corporate Capitalism from Peter the Great to Perestroika*. New York, Oxford: Oxford University Press.
294. Oxenstierna, S. (2015). *The Challenges for Russia's Politicized Economic System*. London, New York: Routledge.
295. Oxenstierna, S. in Olson, P. (2015). *The Economic Sanctions against Russia: Impact and prospect of success*. Finland: Ministry of Defence.
296. Özveren, E. (2000). Capitalism and Democracy at a Crossroads: The Civilizational dimension. V D. C. Mueller in U. Cantner (ur.), *Capitalism and Democracy in the 21st Century: Proceedings of the International Joseph A. Schumpeter Society Conference, Vienna 1998 »Capitalism and Socialism in the 21st Century«*. Berlin: Heidelberg.
297. Pacer, V. A. (2016). *Russian Foreign Policy under Dmitry Medvedev 2008–2012*. London, New York: Routledge.
298. Palley, I. T. (2005). *From Keynesianism to Neoliberalism: Shifting Paradigms in Economics*. V A. Saad-Filho in D. Johnston (ur.), *Neoliberalism: A Critical Reader*. London: Pluto Press.
299. Pallin, C. V. (2009). *Russian Military Reform: A failed exercise in defence decision making*. New York: Routledge.

300. Parekh, B. (1993). *The Cultural Particularity of Liberal Democracy*. V D. Held (ur.), *Prospects for Democracy: North, South, East, West*. Cambridge: Polity Press.
301. Parekh, B. (2008). *A New Politics of Identity: Political Principles for an Interdependent World*. New York: Palgrave Macmillan.
302. Paxton, J. (2004). *Leaders of Russia and the Soviet Union: From the Romanov Dynasty to Vladimir Putin*. New York: Routledge.
303. Payne, G. in Payne, J. (2004). *Key Concepts in Social Research*. London: Sage Publications.
304. Petrov, N. (2005). From Managed Democracy to Sovereign Democracy: Putin's Regime Evolution in 2005. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 24(3), 365–85.
305. Phillips, C. (2016). *The Battle for Syria: International Rivalry in the New Middle East*. New Heaven, London: Yale University Press.
306. Piketty, T. (2014). *Capital in the Twenty-First Century*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
307. Pipes, R. (1995). *A Concise History of Russian Revolution*. New York: Alfred A. Knopf.
308. Pirani, S. (2010). *Change in Putin's Russia: Power, Money and People*. London, New York: Pluto Press.
309. Plekhanov, S. M. (2016). Internal and external causes of the Ukrainian Crisis. V J. L. Black in M. Johns (ur.), *The Return to the Cold War: Ukraine, the West and Russia*. New York: Routledge.
310. Polanyi, K. (1944/2001). *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Times*. Boston: Beacon Press.
311. Popitz, H. (2017). *Phenomena of Power: Authority, Domination and Violence*. New York: Columbia University Press.
312. Popjanovski, P. (2009). From Sukhumi to Tskjinvali: The Path to War in Georgia. V S. E. Cornell in F. Starr (ur.), *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*. New York, London: M. E. Sharpe.
313. Postone, M. (2010). Theorizing the Contemporary World: Robert Brenner, Giovanni Arrighi, and David Garvey. V R. Albritton, B. Jessop in R. Westra (ur.), *Political Economy and Global Capitalism: The 21st Century, Present and the Future*. London: Anthem Press.

314. Poulantzas, N. (2000). *State, Power, Socialism*. London, New York: Verso.
315. Pringle, R. W. (2006). *Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence*. Maryland: The Scarecrow Press, Inc.
316. PwC Global. (2015). The World in 2050: Will the Shift in Global Economic Power Continue? Dostopno prek <https://www.pwc.com/gx/en/issues/the-economy/assets/world-in-2050-february-2015.pdf>
317. Rabie, M. (2013). *Saving Capitalism and Democracy*. New York: Pallgrave Macmillan.
318. Randall, L. M. (2001). *Reluctant Capitalists: Russia's Journey through Market Transition*. New York, London: Routledge.
319. Rayfield, D. (2012). *Edge of Empires: A History of Georgia*. London: Reaktion Books Ltd.
320. Rees, E. A. (2004). *The Nature of Stalin's Dictatorship: The Politburo 1924–1953*. New York: Palgrave Macmillan.
321. Retish, A. B. (2008). *Russia's Peasants in Revolution and Civil War: Citizenship, Identity, and the Creation of the Soviet State 1914–1922*. Cambridge: Cambridge University Press.
322. Robinson, E. (2010). Ancient Democracy. V M. Bevir (ur.), *Encyclopedia of Political Theory*. SAGE Publications Ltd.
323. Rose, R. in Munro, N. (2002). *Elections without Order: Russia's Challenge to Vladimir Putin*. Cambridge: Cambridge University Press.
324. Rosenberg, J. (1994). *The Empire of Civil Society: A Critique of the Realist Theory of International Relations*. London, New York: Verso.
325. Ross, C. (2004). *Russian Politics under Putin*. Manchester: Manchester University Press.
326. Rosstat. (2017). *Russia in Figures 2017: Statistical Handbook*. Moscow: Federal State Statistics Service, Rosstat.
327. Rueschemeyer, D. (2009). *Usable Theory: Analytic Tools for Social and Political Research*. Princeton: Princeton University Press.
328. Ruggie, J. G. (1982). International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order. *International Organization*, 36(2), 379–415.

329. Rupert, M. in Smith, H. (2002). *Historical Materialism and Globalization*. London, New York: Routledge.
330. Rutland, P. (2009). The Oligarchs and Economic Development. V S. K. Wegren in D. R. Herspring (ur.), *After Putin's Russia: Past Imperfect, Future Uncertain*. New York: Rowman and Littlefield Publishers, Inc.
331. Saad-Filho, A. in Johnston, D. (2005). *Neoliberalism: A Critical Reader*. London: Pluto Press.
332. Sakwa, R. (1999). *The Rise and fall of Soviet Union 1917–1991*. London: Routledge.
333. Sakwa, R. (2008). *Russian Politics and Society, Fourth Edition*. New York: Routledge.
334. Sakwa, R. (2009a). Political Leadership. V S. K. Wegren in D. R. Herspring (ur.), *After Putin's Russia: Past Imperfect, Future Uncertain*. New York: Rowman and Littlefield Publishers, inc.
335. Sakwa, R. (2009b). *The Quality of Freedom. Khodorkovsky, Putin, and the Yukos Affair*. Oxford: Oxford University Press.
336. Saphiro, I. in Hacker-Cordon, C. (1999). *Democracy's Edges*. New York: Cambridge University Press.
337. Saunders, R. A. in Strukov, V. (2010). *Historical Dictionary of the Russian Federation*. UK: The Scarecrow Press, Inc.
338. Scholte, J. A. (2005). *Globalization: A Critical Introduction, Second Edition*. New York: Palgrave Macmillan.
339. Scholte, J. A. (2011). *Building Global Democracy? Civil Society and Accountable Global Governance*. Cambridge: Cambridge University Press.
340. Schulze, W. P. (2007). Souveräne Demokratie: Kampfbegriff oder Hilfskonstruktion für einen eigenständigen Entwicklungsweg? – die ideologische Offensive des Vladislav Surkov. V M. Buhbe in G. Gorzka (ur.), *Russland Heute Rezentralisierung des Staates unter Putin* (str. 293–312). Weisbaden: VS Verlag.
341. Schumpeter, J. (1943/2003). *Capitalism, Socialism and Democracy*. London, New York: Routledge.
342. Service, R. (2009). *The Russian Revolution 1900–1927*. New York: Palgrave Macmillan.
343. Shaikh, A. (2005). The Economic Mythology of Neoliberal Era. V A. Saad-Filho in D. Johnston (ur.), *Neoliberalism: A Critical Reader*. London: Pluto Press.

344. Sherratt, Y. (2002). *Adorno's Positive Dialectic*. Cambridge: Cambridge University Press.
345. Shlapentokh, V. (2007). *Contemporary Russia as a Feudal Society: A New Perspective on the Post-Soviet Era*. New York: Palgrave Macmillan.
346. Shields, C. J. (2007). *Vladimir Putin: Major World Leaders*. New York: Chelsea House.
347. Shoemaker, W. M. (2006). *Russia and the Commonwealth of Independent States*. Harpers Ferry: Stryker-Post Publications.
348. Simachev, Y. in Kuzyk, M. (2018). *Industrial and Innovation Policy*. V I. Studin (ur.), *Russia: Strategy, Policy and Administration*. London: Palgrave Macmillan.
349. Simonton, M. (2017). *Classical Greek Oligarchy: A Political History*. Princeton: Princeton University Press.
350. Sinovets, P. in Renz, B. 2015. *Russia's 2014 Military Doctrine and beyond: threat perceptions, capabilities and ambitions*. Research Division, NATO Defense College research paper, No. 117, julij 2015. Rome: NATO Defense College.
351. Sixsmith, M. (2010). *Putin's Oil: The Yukos Affair and the Struggle for Russia*. London, New York: The Continuum International Publishing Group Inc.
352. Skinner, B. F. (1996). Operant Behavior. V W. K. Honig (ur.), *Operant Behavior: Areas for Research and Application* (str. 12–32). New York: Appleton-Century-Crofts.
353. Sklair, L. (1999). Competing Conceptions of Globalization. *Journal of World-Systems Research*, 5(2), 143–163.
354. Smith, A. (1977). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Chicago: University of Chicago Press.
355. Smith, A., Stenning, A. in Willis, K. (2008). *Social Justice and Neoliberalism: Global Perspectives*. London, New York: Zed Books Ltd.
356. Smith, A. (1993). *Russia and the World Economy: Problems of Integration*. London: Routledge.
357. Smith, Y. (2010). *ECONNED: How Unenlightened Self Interest Undermined Democracy and Corrupted Capitalism*. New York: Palgrave Macmillan.
358. Snyder, T. (2018). *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America*. New York: Tim Duggan Books.
359. Somekh, B. in Lewin, C. (2005). *Research Methods in the Social Sciences*. London: Sage Publications.

360. Steger, M. B. in Roy, R. K. (2010). *Neoliberalism: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
361. Steinberg, M. D. (2016). *The Russian Revolution, 1905–1921*. Oxford: Oxford University Press.
362. Stephen, M. (2011). Globalization and Resistance: struggles over common sense in the global political economy. *Review of International Studies*, 37(1), 209–228.
363. Stone, D. R. (2006). *A Military History of Russia: From Ivan the Terrible to the War in Chechnya*. Westport in London: Prager Security International.
364. Streck, W. (2014). *Buying Time: The Delayed Crisis of Democratic Capitalism*. London, New York: Verso.
365. Streeck, W. (2016). *How Will Capitalism End? Essays on a Failing System*. London, New York: Verso.
366. Spubler, N. (2003). *Russia's Economic Transition: From Late Tsarism to the New Millennium*. Cambridge: Cambridge University Press.
367. Surkov, V. (2006). *Suverenitet – eto politicheskii sinonim konkurentno-sposobnosti*. Dostopno prek:
<https://web.archive.org/web/20061208020210/http://www.edinros.ru/news.html?id=111148>
368. Sutela, P. (1991). *Economic Thought and Economic Reform in the Soviet Union*. Cambridge: Cambridge University Press.
369. Svoboda, M. W. (2012). *The Politics of Authoritarian Rule*. Cambridge: Cambridge University Press.
370. Swift, A. in White, S. (2008). Political Theory, Social Science, and Real Politics. V D. Leopold in M. Stears (ur.), *Political Theory, Methods and Approaches*. New York: Oxford University Press Inc.
371. Tansey, O. (2016). *The International Politics of Authoritarian Rule*. Oxford: Oxford University Press.
372. Taubman, W. (2003). *Khrushchev: The Man and His Era*. London: Simon & Schuster UK Ltd.
373. Taylor, B. (2018). *The Code of Putinism*. Oxford: Oxford University Press.
374. Thompson, J. M. (2008). *Russia and the Soviet Union: An Historical Introduction from the Kievan State to the Present*. Boulder: Westview Press.
375. Thorley, J. (1998). *Atenska demokracija*. London: Routledge.

376. Tikhomirov, V. (2000). *The Political Economy of Post-Soviet Russia*. London: Macmillan Press.
377. Titov, A. (2009.) The 1961 Party Programme and the Fate of Khrushchev's Reforms. V M. Ilic in J. Smith (ur.), *Soviet State and Society under Nikita Khrushchev*. New York: Routledge.
378. Transparency International. (2015). Dostopno prek <http://www.transparency.org/cpi2015>
379. Treisman, D. (2018). *The New Autocracy: Information, Politics and Policy in Putin's Russia*. Washington, D. C.: Brookings Institution Press.
380. Trotsky, L. (2008). *History of the Russian Revolution*. Chicago: Haymarket Books.
381. Tsygankov, A. P. (2014). *The Strong State in Russia: Development and Crisis*. Oxford: Oxford University Press.
382. Tyll, L., Pernica, K. in Arltova, M. (2018). The Impact of Economic Sanctions on Russian Economy and the RUB/USD exchange rate. *Journal of International Studies*, 11(1), 21–33.
383. Urnov, M. (2012). Russian Modernization Doctrines under Debate. V L. Jonson in S. White (ur.), *Waiting for Reform under Putin and Medvedev*. New York: Palgrave Macmillan.
384. Van Eemeren, F. H. in Grootendorst, R. (2004). *A Systematic Theory of Argumentation: The Pragma-Dialectical Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
385. Varufakis, J. (2015). *Globalni minotaver: Amerika, Evropa in prihodnost svetovnega gospodarstva*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
386. Vassilieva, Y. in Smith, M. E. (2010). *Russian Federation: Food Security Doctrine Adopted*. Moskva: USDA Foreign Agricultural Service, Global Agricultural Information Network.
387. Vinokurov, E. (2018) *Introduction to the Eurasian Economic Union*. Cham: Palgrave Macmillan.
388. Viola, L. (1996). *Peasant Rebels under Stalin: Collectivization and the Culture of Peasant Resistance*. Oxford: Oxford University Press.
389. Volcker, P. A. (2000). The Sea of Global Finance. V W. Hutton in A. Giddens (ur.), *Global Capitalism*. New York: The New Press.
390. Vodovnik, Ž. (2015). *Demokracija kot glagol*. Ljubljana: Založba Krtina.

391. Vymyatnina, Y. in Antonova, D. (2014). *Creating a Eurasian Union: Economic Integration of the Former Soviet Republics*. New York: Palgrave Macmillan.
392. Wade, R. A. (2004). *Revolutionary Russia: New Approaches*. New York, London: Routledge.
393. Wallerstein, I., Collins, R., Mann, M., Derluigian, G. in Calhoun, C. (2013). *Does Capitalism Have a Future?* Oxford: Oxford University Press.
394. Wang, H. (2003). *China's New Order: Society, Politics and Economy in Transition*. Cambridge: Harvard University Press.
395. Weber, M. (1930/2001). *The Protestant ethic and the Spirit of Capitalism*. London, New York: Routledge.
396. Weber, M. (1964). *The Theory of Social and Economic Organization*. Glencoe: The Free Press.
397. Weber, M. (1994). *Political Writings*. Cambridge: Cambridge University Press.
398. Wegren, S. K. in Herspring, D. R. (2009). *After Putin's Russia: Past Imperfect, Future Uncertain*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
399. Weiss, S. A. in Nephew, R. (2016). *The Role of Sanctions in U. S. – Russian Relations*. Chicago: The Chicago Council on Global Affairs & Carnegie Endowment of International Peace.
400. Welch, S. (1993). *The Concept of Political Culture*. London: Palgrave Macmillan.
401. Welt, C., Archick, K., Nelson, R. M. in Rennack, D. E. (2019). *U. S. Sanctions on Russia*. Washington, D. C.: Congressional Research Service.
402. Wilson, D. in Purushothaman, R. (2007). Dreaming with BRICs: the Polpath to 2050. V S. C. Jain (ur.), *Emerging Economies and the Transformation of International Business: Brazil, Russia, India and China (BRICs)*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing.
403. Wood, E. M. (1995). *Democracy against Capitalism: Rewriting Historical Materialism*. Cambridge: Cambridge University Press.
404. Wood, E. M. (2002). *Global Capital, National States*. V M. Rupert in H. Smith (ur.), *Historical Materialism and Globalization*. London, New York: Routledge.
405. Wood, A. (2003). *The Origins of the Russian Revolution 1861–1917*. London, New York: Routledge.
406. Wood, A. (2005). *Stalin and Stalinism*. London, New York: Routledge.

407. Woodside, A. G. (2010). *Case Study Research: Theory, Methods and Practice*. Bingley: Emerald Group Published Ltd.
408. Yassin-Kassab, R. in Al-Shami, L. (2016). *Burning Country: Syrians in Revolution and War*. London: Pluto Press.
409. Zahle, J. in Collin, F. (2014). *Rethinking the Individualism-Holism Debate: Essays in the Philosophy of Social Science*. New York: Springer.
410. Zavadskaya, M. in Huskey, E. (2018). Russian Presidential Elections. V S. Aris in drugi (ur.), *Russian Analytical Digest*. No. 217. Bremen: Research Center for Security Studies, University of Bremen.
411. Zubok, V. (2007). *A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*. North Carolina: The University of North Carolina Press.
412. Zubok, V. in Pleshakov, C. (1996). *Inside the Kremlin's Cold War: From Stalin to Khrushchev*. Cambridge: Harvard University Press.

PRILOGE

Priloga A: Povzeta projekcija predvidene rasti realnega BDP-ja držav BRICS-a v obdobju do leta 2050 v petletnih povprečnih sekvencah – ob aktualnih trendih rasti (v odstotkih)

obdobja	Brazilija	Kitajska	Indija	Ruska federacija
2000–2005	2,7	8,0	5,3	5,9
2005–2010	4,2	7,2	6,1	4,8
2010–2015	4,1	5,9	5,9	3,8
2015–2020	3,8	5,0	5,7	3,4
2020–2025	3,7	4,6	5,7	3,4
2025–2030	3,8	4,1	5,9	3,5
2030–2035	3,9	3,9	6,1	3,1
2035–2040	3,8	3,9	6,0	2,6
2040–2045	3,6	3,5	5,6	2,2
2045–2050	3,4	2,9	5,2	1,9

Vir: Wilson in Purushothaman (2007, str. 15)

Priloga B: Predvidena rast BDP-ja na prebivalca znotraj držav BRICS-a v obdobju do leta 2050 – ob aktualnih ekonomskih trendih (v ameriških dolarjih)

obdobje	Brazilija	Kitajska	Indija	Ruska federacija
2000	4.338	854	468	2.675
2005	2.512	1.324	559	3.718
2010	3.417	2.233	804	5.948
2015	4.664	3.428	1.149	8.736
2020	6.302	4.965	1.622	12.527
2025	7.781	7.051	2.331	16.652
2030	9.823	9.809	3.473	22.427
2035	12.682	13.434	5.327	28.749
2040	16.370	18.209	8.124	35.314
2045	20.926	24.192	12.046	42.081
2050	26.592	31.357	17.366	49.646

Vir: Wilson in Purushothaman (2007, str. 18)

Priloga C: Predvidena primerjava rasti BDP-ja držav BRICS-a in skupna primerjava med slednjim in G6 v obdobju do leta 2050 – ob aktualnih ekonomskih trendih (v milijardah USD)

obdobje	Brazilija	Kitajska	Indija	Ruska fed.	BRICs	G6
2000	762	1.078	469	391	2.700	19.702
2005	468	1.724	604	534	3.330	22.548
2010	668	2.998	929	847	5.441	24.919
2015	962	4.754	1.411	1.232	8.349	27.332
2020	1.333	7.070	2.104	1.741	12.248	29.928
2025	1.695	10.213	3.174	2.264	17.345	32.687
2030	2.189	14.312	4.935	2.980	24.415	35.927
2035	2.871	19.605	7.864	3.734	34.064	39.668
2040	3.740	26.439	12.367	4.467	47.013	44.072
2045	4.794	34.799	18.847	5.156	63.596	48.940
2050	6.074	44.453	27.803	5.870	84.201	54.433

Vir: Wilson in Purushothaman (2007, str. 17)

Priloga D: Prikaz predvidene rasti BDP-ja znotraj posameznih držav G6 v obdobju do leta 2050 – ob aktualnih ekonomskih trendih (v milijardah USD)

obdobje	Francija	Nemčija	Italija	Japonska	Zdr. kr.	ZDA
2000	1.311	1.875	1.078	4.176	1.437	9.825
2005	1.489	2.011	1.236	4.427	1.688	11.697
2010	1.622	2.212	1.337	4.601	1.876	13.271
2015	1.767	2.386	1.447	4.858	2.089	14.766
2020	1.930	2.524	1.553	5.221	2.285	16.415
2025	2.095	2.604	1.625	5.567	2.456	18.340
2030	2.267	2.897	1.671	5.810	2.649	20.833
2035	2.445	2.603	1.708	5.882	2.901	23.828
2040	2.668	3.147	1.788	6.039	3.201	27.229
2045	2.898	3.381	1.912	6.297	3.496	30.956
2050	3.148	3.609	2.061	6.673	3.782	35.166

Vir: Wilson in Purushothaman (2007, str. 17)

Priloga F: Prikaz predvidene rasti BDP-ja na prebivalca znotraj posameznih držav G6 v obdobju do leta 2050 – ob aktualnih ekonomskih trendih (v USD)

obdobje	Francija	Nemčija	Italija	Japonska	Zdr. kr.	ZDA
2000	22.078	22.814	18.677	32.960	24.142	34.797
2005	24.547	24.402	21.277	34.744	27.920	39.552
2010	26.314	26.877	23.018	36.172	30.611	42.926
2015	28.338	29.111	25.086	38.626	33.594	45.835
2020	30.723	31.000	27.239	42.359	36.234	48.849
2025	33.203	32.299	28.894	46.391	38.479	52.450
2030	35.876	33.898	30.177	49.944	41.194	57.263
2035	38.779	37.087	31.402	52.313	44.985	63.017
2040	42.601	40.966	33.583	55.721	49.658	69.431
2045	46.795	44.940	36.859	60.454	54.386	76.228
2050	51.594	48.952	40.901	66.805	59.122	83.710

Vir: Wilson in Purushothaman (2007, str. 18)

Priloga F: Prikaz glavnih ekonomskih kazalcev v Ruski federaciji v obdobju 1992–2019

Leto	BDP v milijardah \$	BDP na prebivalca v \$	Inflacija v %	Stopnja brezposelnosti	Državni bruto dolg v % BDP
1992	1.703,0	11.482	n/a	5,2 %	n/a
1993	1.591,9	10.724	874,6	5,9 %	n/a
1994	1.419,3	9.563	307,6	8,1 %	n/a
1995	1.389,5	9.370	197,5	9,4 %	n/a
1996	1.363,8	9.210	47,7	9,7 %	n/a
1997	1.406,3	9.517	14,8	11,8 %	n/a
1998	1.345,6	9.130	27,7	13,3 %	n/a
1999	1.452,9	9.889	85,7	13 %	92,1
2000	1.635,3	11.170	20,8	10,6 %	55,7
2001	1.757,7	12.054	21,5	9,0 %	44,3
2002	1.869,3	12.875	15,8	8,0 %	37,5
2003	2.046,7	14.156	13,7	8,2 %	28,3

2004	2.253,9	15.647	10,9	7,7 %	20,8
2005	2.474,8	17.232	12,7	7,2 %	14,8
2006	2.758,8	19.249	9,7	7,1 %	9,8
2007	3.073,9	21.473	9,0	6,0 %	8,0
2008	3.298,7	23.054	14,1	6,2 %	7,4
2009	3.063,8	21.411	11,7	8,2 %	9,9
2010	3.240,9	22.639	6,9	7,4 %	10,6
2011	3.475,4	24.259	8,4	6,5 %	10,8
2012	3.670,4	25.592	5,1	5,5 %	11,5
2013	3.796,8	26.440	6,8	5,5 %	12,7
2014	3.892,0	27.073	7,8	5,2 %	15,6
2015	3.835,8	26.658	15,8	5,6 %	15,9
2016	3.877,0	26.930	7,1	5,5 %	15,7
2017	4.007,8	27.834	3,7	5,5 %	17,4
2018	4.168,9	28,958	2,8	5,2 %	18,7
2019*	4.322,6	30.040	3,8	5,5 %	19,5

Vir: International Monetary Fund

(* za leto 2019 so uporabljene predvidene stopnje po podatkih IMF-ja)

(uporabljen je BDP paritete kupne moči – PPP)

Priloga G: Ključni demografski kazalci v Ruski federaciji med letoma 1990 in 2017 glede na uradne statistične podatke *Rosstata* (Ruskega federalnega državnega statističnega urada)

Leto	Število prebivalcev 1. januarja⁴⁸⁵ (v 1.000)	Skupni prirastek (v 1.000)	Naravni prirastek (v 1.000)	Neto migracije (v 1.000)	Skupni prirastek (v %)
1990	147.665,1	608,6	333,6	275,0	0,41
1991	148.273,7	241,0	104,9	136,1	0,16
1992	148.514,7	47,0	-219,2	266,2	0,03
1993	148.561,7	-205,8	-732,1	526,3	-0,14

⁴⁸⁵ Obstaja več statistik, pri katerih se podatki malenkostno razlikujejo v skladu s preračunavanjem podatkov med začetkom in koncem letnega obdobja. Mi smo uporabili uradno statistiko *Rosstata* kot Ruskega federalnega državnega statističnega urada in njegove meritve števila prebivalcev 1. januarja za tekoče leto. Vsak podatek števila prebivalcev za naslednje leto sovpada tudi s številom prebivalcev na zadnji decembrski dan preteklega leta (npr. število prebivalcev 1. januarja 1991 je enako številu prebivalcev 31. decembra 1990).

1994	148.355,9	104,0	-874,0	978,0	0,07
1995	148.459,9	-168,3	-822,0	653,7	-0,11
1996	148.291,6	-263,0	-776,5	513,5	-0,18
1997	148.028,6	-226,5	-740,6	514,1	-0,15
1998	147.802,1	-262,7	-691,5	428,8	-0,18
1999	147.539,4	-649,3	-918,8	269,5	-0,44
2000	146.890,1	-586,5	-949,1	362,6	-0,40
2001	146.303,6	-654,3	-932,8	278,5	-0,45
2002	145.649,3	-685,7	-916,5	230,8	-0,47
2003	144.963,6	-630,0	-888,5	258,5	-0,43
2004	144.333,6	-532,6	-793,0	260,4	-0,37
2005	143.801,0	-564,4	-846,5	282,1	-0,39
2006	143.236,6	-373,9	-687,1	313,2	-0,26
2007	142.862,7	-115,2	-470,3	355,1	-0,08
2008	142.747,5	-10,3	-362,0	351,7	-0,01
2009	142.737,2	96,3	-248,9	345,2	0,07
2010	142.833,5	31,9	-239,6	271,5	0,02
2011	142.865,4	191,0	-129,1	320,1	0,13
2012	143.056,4	290,7	-4,3	295,0	0,20
2013	143.347,1	319,8	24,0	295,8	0,22
2014	143.666,9	/	/	/	/
2015	146.267,3	277,4	32,0	245,4	0,19
2016	146.544,7	259,7	-2,3	262,0	0,18

Vir: Rosstat – Demografičeskij ezhegodnik Rossij (2017, str. 16)

Priloga H: Pregled in primerjava rezultatov vseh dosedanjih parlamentarnih volitev v Ruski federaciji od 1993 do 2016

Leto	1993	1995	1999	2003	2007	2011	2016
Datum	12. dec.	17. dec.	19. dec.	7. dec.	2. dec.	4. dec.	18. sept.
Strankarski sedeži	225	225	225	225	450	450	225
Posamezniki	225	225	225	225	/	/	225
Parlamentarni prag	5	5	5	5	7	7	5

Volilna udeležba	50	64,73	62	55,7	63,71	60,1	47,88
Politične stranke	Št. sedežev na posameznih parlamentarnih volitvah po letih						
	1993	1995	1999	2003	2007	2011	2016
Ruski izbor	96						
Komunistična partija (KPRF)	65	157	113	52	57	92	42
LDPR	70	51	17	36	40	56	39
Yabloko	33	45	21	4			
Ruska enotnost in sloga	27						
Agrarna partija	47	20		2			
Enotnost			72				
Domovina – vsa Rusija			67				
Naš dom je Rusija		55	7				
Ruska demokratska izbira		9					
Ženske Rusije	25	3					
Demokratska partija Rusije	21						
Civilna unija	18						
Unija desnih sil (SPS)			29	3			
Domovinski blok				37			
Ljudska partija				17			
Združena Rusija				223	315	238	343
Pravična Rusija					38	64	23
Rodina							1
Civilna platforma							1
Neodvisni	30	77	106	67			1
Drugi	12	33	9	6			

Vir: Chenoy in Kumar (2017, str. 143–144)

Priloga I: Odras organizacijskih sprememb leta 2004 in 2005 na oboroženih silah in varnostnih strukturah Ruske federacije

Obrambne in varnostne strukture Ruske federacije	Vrsta enot	Dodatna pojasnila
Ministrstvo za obrambo (MO)	Oborožene sile RF	kopenske sile, mornarica, letalske in protiletalske sile, strateške (raketne) sile
	Železniške enote	v pristojnosti MO od 2003
	Posebne inženirske enote	v pristojnosti MO od 2003
Federalna obveščevalno-varnostna služba (FSB)	Enote za specialno delovanje	specialne enote Alfa, Beta, Zenit, Vimpel
Federalna služba zaščite državne meje (FPS)	Enote za zaščito državne meje	leta 2003 vključene v FSB
Ministrstvo za notranje zadeve (MVD)	Enote za specialno delovanje na teritoriju Ruske federacije	OMON – specialne/posebne policijske enote in SOBR – policijske enote za hitro posredovanje
Zvezna služba zaščite (FSO)	Elementi kopenskih sil	
Federalna komunikacijska služba in informacijska agencija (FAPSI)	Signalne sile	agencija je bila v letu 2004 povezana s službami: FSB, FSO, SVR

Vir: Palin (2009, str. 60)

Priloga J: Prikaz bojne pripravljenosti oboroženih sil Ruske federacije po zvrsteh (in podzvrsteh) pred začetkom vseobsežnih reform oktobra 2008

	Stalna pripravljenost v miru	Delujoče orožje in oprema v miru	Pripravljenost v vojnih razmerah*	Delujoče orožje in oprema v vojnih razmerah*
Kopenske sile	17 %	75–85 %	100 %	85–90 %
Letalske sile	7 %	45–50 %	100 %	50–55 %
Mornariške sile	70 %	75–80 %	100 %	75–80 %

Strateške sile	100 %	100 %	100 %	100 %
Padalske sile	100 %	85 %	100 %	85 %
Št. pripadnikov	1.350.000 v miru		4.200.000 v vojnih razmerah*	

Vir: Barbanov in drugi (2012, str. 6)

*vojne razmere predstavljajo obdobje mobilizacije do enega leta

Priloga K: Prikaz (I) strateških jedrskih sil Ruske federacije leta 2018 in njihova razporeditev znotraj strateške jedrske triade ter (II) nestrateških in defenzivnih jedrskih orožij

Vrsta in ime oborožitve (ruska klasifikacija)	Št. izstrelnih mest	Leto začetka uporabe	Bojne glave in moč v kilotonah	Št. glav
Strateška ofenzivna orožja (I)				
1. Medcelinske balistične rakete (ICBM)				
SS-18 M6 Satan (RS-20V)	46	1988	10 × 500/800 (MIRV)	460
SS-19 M3 Stiletto (RS-18)	20	1980	6 × 400 (MIRV)	120
SS-25 Sickle (RS-12M – Topol)	72	1988	1 × 800	72
SS-27 Mod1(mob) (RS-12M1 Topol-M)	18	2006	1 × 600(?)	18
SS-27 Mod1(silos) (RS-12M2 Topol-M)	60	1997	1 × 800	60
SS-27 Mod2 (mobilni) (RS-24 Yars)	90	2010	4 × 100(?) (MIRV)	360
SS-27 Mod2 (silos) (RS-24 Yars)	12	2014	4 × 100(?) (MIRV)	48
SS-X-27 Mod (2) (vlak) (Barguzin)	-	-	4 × 100(?) (MIRV)	-
SS-X-28 (mobilni) (RS-26 Yars-M)	-	-	4 × 100(?) (MIRV)	-
SS-X-29 (silos) (RS-28 Sarmat)	-	(2020)	10 × 500(?) (MIRV)	-
Skupno število ICBM		318		1138
2. Podvodne medcelinske balistične rakete (SLBM)				
SS-N-18 M1 Stingray (RSM-50)	2/32	1978	3 × 50 (MIRV)	96
SS-N-23 M1 (RSM-54) (Sineva)	6/96	2007	4 × 100 (MIRV)	384
SS-N-32 (RSM-56) (Bulava)	3/48	2014	6 × 100 (MIRV)	288
Skupno število SLBM	11/176			768

3. Strateški bombniki z jedrsko oborožitvijo				
Bear-H6 (Tu-95 MS6)	25	1984	6 × AS-15A ALCM, bombe (b)	84
Bear-H16 (Tu-95 MS16)	30	1984	16 × AS-15A ALCM, bombe (b)	400
Blackjack (Tu-160)	13	1987	12 × AS-15B ALCM ali AS-16 SRAM, b	132
Skupno število/strateški bombniki		68		616
Skupno št. strateških ofenzivnih sil		562		2522
<i>Nestrateska in defenzivna orožja (II)</i>				
ABM (protiraketna)/zračna/obalna obramba				
S-300 (SA-10/20)	≈800	80/07	1 × low	≈290
53T6 Gazelle	68	1986	1 × 10	68
SSC-1B Sepal	10	1973	1 × 350	≈5
SS-N-26 Strobile (3M55/Yakhont)	20	(2014)	(1 × low)	≈10
Letalske nestrateske enote				
Bombniki in prestrezniki (Tu-22M3/Su-24M/Su-34/MiG-31BM)	≈300	74/06/ 1983	bombe, ASM (protimornariške rakete)	≈500
Stacionirane na zemlji				
Balistične rakete kratkega dosega (SS-21/SS-26)	≈140	1981/ 2005	1 × ?	≈ 140
SSC-8 GLCM (9M729)	≈16	(2017)	1 × ?	≈16
Mornariške enote				
Podmornice/ladje/letala			LACM, SLCM, ASW, SAM, DB, torpeda	≈ 810
Skupno nestrateske in obrambne sile			≈1830	
Skupno vse jedrske sile			≈4350	
Jedrske sile v stalni pripravi			1600	
Jedrske sile v rezervi			2750	

Izvzete iz uporabe			2500
Skupni jedrski arzenal			6850

Vir: Kristensen in Norris (2018, str. 186)

Priloga L: Prikaz ruskih podjetij (bančnega, energetskega in oborožitvenega sektorja), ki so bila tarča prvega vala sankcij s strani Evropske unije in ZDA do marca 2015

Bančno podjetje	Sankcije	Oborožitveno podjetje	Sankcije
Rossiya	ZDA	OAo Almaz-Antey	ZDA/EU
Sberbank	ZDA/EU	OAo NPO Bazalt	ZDA/EU
Vneshekonombank (VEB)	ZDA/EU	JSC Concern Sozvezdie	ZDA
VTB Bank	ZDA/EU	JSC MIC NPO Mashinostroeniya	ZDA
Gazprombank	ZDA/EU	Kalashnikov Concern	ZDA/EU
Bank of Moscow	ZDA	KBP Instrument Design Bureau	ZDA
Rosselkhozbank	ZDA/EU	Radio-Electronic Technologies	ZDA
Energetski sektor		JSC NIIP	ZDA
Novatek	ZDA	United Shipbuilding Corporation	ZDA
Rosneft	ZDA/EU	Uralvagonzavod	ZDA/EU
Gazprom	ZDA	OPK Oboronprom	EU
Gazprom Neft	ZDA/EU	United Aircraft Corporation	EU
Lukoil	ZDA	Dolgoprudny Research Prod. Ent.	ZDA
Surgutneftgas	ZDA	Mytishchiski Mashinostroitelny Z.	ZDA
Transneft	ZDA/EU	Kalinin Machine Plant	ZDA
		JSC Sirius	EU
		OJSC Stankoinstrument	EU
		OAo JSC Chemocomposite	EU
		JSD Tula Arms Plant	EU
		NPK Tekhnologi Mashinostroeinya	EU
		OAo Vysokototschneye Kompleksi	EU

Vir: Oxenstierna in Olsson (2015, str. 21)

Priloga M: Očitki o vključenosti, metodah in dejavnikih kibernetškega vmešavanja Kremlja v volilne procese nekaterih držav v obdobju 2014–2018

	Ukrajina 2014	Zdr. kralj. 2016	ZDA 2016	Francija 2017	Nemčija 2017
Očitana stopnja vključenosti Kremlja	neposr.	posredna	neposr.	povezana /poizkus	neposr.
(I) Zloraba infrastrukture in (II) motnje delovanja	da	predpostavka	da	da	da
Manipulacije različnih faz volilnih procesov	da				
Selektivno posredovanje podatkov skupaj z zlorabo			da	da	
Vključitev lažnih akterjev		da	da		
Vključevanje emotivnosti z namenom		da	da	da	da
Propaganda in podtikanje neresničnih vsebin	da	da	da		da
Glavni vključeni akterji	Cyber Berkut	IRA	APT28, APT29, IRA	APT28	APT28

Vir: Galante in Ee (2018, str. 5–13)

Priloga N: Zadnje raziskave (leto 2019) javnega mnenja, vezanega na vprašanje: »Ali podpirate aktivnosti Vladimirja Putina kot predsednika Rusije?« (izvedeno s strani neodvisnega centra Levada)

	januar	februar	marec	april	maj	junij	julij	avgust
podpiram	64	64	64	66	66	68	68	67
ne podpiram	34	34	34	33	32	31	31	31
brez odgovora	1	1	2	1	1	1	1	1

Vir: Levada Center

Priloga O: Zadnje raziskave (leto 2019) javnega mnenja, vezanega na vprašanje: »Ali podpirate aktivnosti ruske vlade?« (izvedeno s strani neodvisnega centra Levada)

	januar	februar	marec	april	maj	junij	julij	avgust
podpiram	38	39	40	42	42	43	43	44
ne podpiram	61	59	58	56	56	55	55	55
brez odgovora	2	2	2	2	2	3	2	2

Vir: Levada Center

STVARNO IN IMENSKO KAZALO

A

Abhazija, 283
Alekperov, 209
Aleksander II., 234
Aleksander III., 134
Ameriška federalna banka
FED, 95
Andropov, 171, 177, 178, 179, 180, 181,
192, 226
Aristotel, 38, 40
atomizacija, 28
Aven, 216
avtokracija, 43, 127, 136
avtoritarizem, 4, 5, 11, 40, 41, 42, 43, 52,
91, 94, 96, 100, 313, 320
avtoritarni elementi, 92, 93, 314
avtoritarni kapitalizem, 65, 99, 282
avtoritarni populizem, 65, 101, 306
avtoriteta, 61, 75, 110, 112, 117

B

Barsukov, 169, 215, 326
Berezovski, 207, 216, 237, 249
Beslan, 331
Bobkov, 241
Bogdanov, 209, 267
boljševiki, 135, 143, 144, 145, 146, 147,
152
Borodin, 227
Brettonwoodski sistem, 86
Brežnjev, 172, 173, 175, 177, 178, 180,
181
Brežnjeva, 15, 171, 173, 174, 175, 176,
177, 178, 179, 180, 287, 319, 320
BRICs, 351
Bulganin, 169

C

carska Rusija, 105, 119, 139, 311
Churchill, 168

Cipek, 3, 14, 115, 116, 120, 122, 264, 265,
266, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 304,
305, 328
civilna družba, 30, 51, 54, 60, 106, 121,
311, 321

Č

Čebrikov, 187
Čeka, 158
Čereksov, 243
Černomirdin, 212, 217, 223
Čubajs, 200, 207, 212, 217, 220, 227

D

Dagestan, 229, 283
delo, 22, 23, 76, 133, 146, 154, 161, 162,
170
demokracija, 4, 5, 11, 13, 16, 37, 38, 40,
55, 61, 62, 64, 67, 69, 70, 71, 73, 74, 75,
76, 109, 115, 122, 246, 263, 264, 265,
266, 310, 311, 314, 322, 350
demokratizacija, 186, 311
demos, 37, 38, 39, 41
depolitizacija, 92
dialektika, 5, 22
Djačenko, 215
država, 5, 10, 16, 21, 48, 49, 50, 51, 52, 53,
54, 55, 57, 66, 68, 69, 70, 71, 74, 76, 77,
79, 80, 81, 85, 95, 96, 106, 115, 122,
128, 129, 142, 144, 148, 153, 160, 161,
205, 222, 227, 235, 240, 243, 244, 255,
261, 262, 264, 265, 315, 318, 319, 320,
322
država blaginje, 76
državljan, 15
državljanstvo, 59
državna patronaža, 11, 246, 314
državni kapitalizem, 71, 261, 314
državni udar, 93, 227
Dudajev, 234
Dugin, 331
Duma, 344

E

Evrazijska unija, 7, 298, 303
Evropska unija, 99, 298, 303

F

Fjodorov, 218
Foucault, 10, 47, 48, 65, 89, 332, 336
Freedom House, 265, 310
Fridman, 216
Friedman, 14, 31, 33, 75, 88, 332
FSB, 16, 215, 227, 231, 237, 238, 243, 308

G

Gajdar, 200, 201, 202, 204, 224
geostrateški prostor, 281
glasnost, 184, 185
Glazjev, 256
globalizacija, 5, 31, 75, 76, 86, 87, 89, 110, 114
Gorbačov, 148, 172, 173, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 218, 320
gospodarska kriza, 112, 223, 254
Gramsci, 22, 31, 89, 105, 327, 328, 329, 332, 333, 334, 339, 341
Gromiko, 180
Grudinin, 277
Gruzija, 283, 284
Gusinski, 207, 216, 237

H

Hayek, 14, 31, 33, 66, 75, 88, 334, 335
Hegel, 19, 26, 48, 53, 167, 335
hegemonija, 64, 104, 105, 264
historični materializem, 22
hladna vojna, 127, 177
Hobbes, 83, 240, 336
Hodorkovski, 207, 216, 244, 245, 247, 249
holizem, 115
Hruščov, 169, 170, 172, 173, 182, 183

I

identiteta, 110, 113, 114, 279, 304
imperializem, 6, 90, 103, 264

Indija, 88, 98, 99, 305, 312, 313
individualizem, 122
individuuum, 29
industrializacija, 104, 133, 162, 163
interes, 25, 31, 43, 44, 46, 52, 54, 64, 72, 96, 109, 113, 128, 240, 242, 248, 263, 282, 301, 305, 307, 323
Ivanov, 266

J

Jakovljevič, 187, 224
Janukovič, 298
Japonska, 97, 98, 99, 134, 305, 312
Javlinski, 207, 218, 219, 228, 277
Jelcin, 117, 187, 188, 189, 190, 199, 201, 202, 204, 205, 208, 210, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 223, 225, 226, 228, 229, 234, 279, 320
Južna Osetija, 283

K

Kamenjev, 158, 168
kapital, 19, 53, 68, 81, 90, 128, 133, 198, 248
kapitalistično-demokratski konsenz, 31
kapitalizem, 5, 6, 7, 14, 55, 56, 57, 59, 62, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 80, 82, 84, 85, 97, 99, 106, 108, 122, 156, 192, 206, 208, 252, 261
Kerenski, 146
KGB, 171, 172, 177, 178, 179, 180, 181, 226, 227, 237, 238, 240, 241, 242, 243, 287
Kitajska, 88, 97, 98, 99, 278, 303, 304, 305, 312, 313
kleptokracija, 194, 226
kolektivizacija, 160, 161, 162
Komunistična partija RF, 212, 267, 268, 274, 276, 277
Kondaurov, 241
konservativizem, 269
konsolidacija, 6, 157, 251, 277, 280, 295, 320
Kornilov, 146
Koržakov, 215

Kravčuk, 293
Kremelj, 118, 208
Krim, 280, 292
krščanstvo, 194
Kučma, 293
Kudrin, 227, 256
Kulikov, 217

L

Lavrov, 281
Lebed, 218, 219, 241
Lenin, 143, 144, 145, 146, 147, 151, 152,
155, 157, 158, 159, 170, 332, 336, 342
Levada, 117, 277, 339
liberalizem, 5, 29, 71, 82, 83, 84, 113, 279
liberalna demokracija, 62
Ligačov, 187
Locke, 68, 83, 340
Lukšič, 2, 14, 33, 37, 42, 68, 75, 111, 118,
340
Lužkov, 207, 224, 228

M

Malenkov, 169, 173
Malinovski, 167
Marx, 22, 26, 31, 32, 58, 66, 67, 127, 325,
326, 329, 341
Mednarodni denarni sklad
IMF, 86, 95, 200, 217, 253
Medvedev, 190, 200, 201, 202, 203, 204,
211, 214, 218, 219, 327, 330, 332, 342,
344, 350
mehanicizem, 28
Merkel, 31, 65, 67, 68, 70, 71, 75, 76, 87,
308, 342
Mikojan, 169
Miller, 24, 181, 182, 244, 251, 252, 253,
255, 256, 342
mit, 26, 35, 39, 260
moč, 5, 12, 14, 27, 31, 35, 37, 38, 42, 43,
45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 59, 68, 69, 70,
72, 76, 77, 80, 83, 84, 85, 92, 95, 97,
100, 104, 105, 106, 107, 112, 116, 121,
129, 134, 137, 142, 143, 149, 158, 159,
160, 173, 176, 180, 182, 183, 186, 187,

188, 189, 190, 193, 199, 204, 205, 207,
208, 210, 213, 216, 220, 222, 223, 226,
231, 236, 238, 242, 244, 245, 251, 260,
267, 269, 270, 271, 278, 281, 282, 286,
305, 309, 313, 323, 343

Molotov, 169, 171
Mžavanadze, 179

N

naravna bogastva, 198, 245, 256
NATO, 148, 176, 271, 279, 280, 288, 293,
301, 348
Nemcov, 220, 224, 269
neoliberalizem, 4, 14, 55, 57, 58, 82, 87,
88, 91, 95, 96, 97, 108, 198, 324
Nikolaj II., 134
NKVD, 164, 171
Nova ekonomska politika
NEP, 6, 155

O

oblast, 5, 6, 10, 16, 41, 45, 49, 50, 51, 56,
91, 93, 100, 101, 104, 105, 109, 110,
116, 118, 121, 129, 131, 133, 136, 138,
140, 141, 145, 146, 147, 149, 153, 155,
158, 159, 161, 162, 164, 165, 169, 171,
173, 176, 182, 183, 184, 187, 188, 189,
190, 193, 194, 195, 196, 204, 208, 210,
214, 222, 227, 234, 236, 237, 238, 239,
241, 242, 243, 244, 252, 253, 254, 258,
262, 284, 292, 293, 294, 297, 299, 301,
307, 308, 311, 314, 324, 332, 343
oborožene sile, 7, 136, 204, 229, 278, 283,
284, 286, 288, 289
Offe, 19, 23, 31, 53, 56, 57, 66, 68, 69, 78,
79, 80, 89, 343
oligarhija, 41, 104, 222

P

perestrojka, 184
Platon, 40, 41, 42, 245
Plehanov, 143
polis, 37, 38, 40, 41, 109
politbiro, 158, 159, 169, 170, 172, 189

politična kultura, 6, 14, 21, 112, 114, 115, 116, 117, 119, 126, 194, 321
politična zavest, 33, 90, 304, 321
politični sistem, 11, 14, 16, 17, 49, 73, 85, 99, 116, 119, 184, 195, 198, 225, 245, 247
politično, 4, 5, 6, 8, 10, 11, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 24, 25, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 45, 46, 50, 51, 52, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 66, 68, 69, 70, 72, 73, 76, 77, 81, 82, 83, 85, 88, 92, 93, 94, 95, 98, 101, 102, 103, 104, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 137, 138, 141, 142, 143, 144, 146, 149, 150, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 164, 165, 168, 170, 172, 173, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 192, 193, 195, 199, 200, 204, 206, 207, 208, 209, 211, 213, 219, 220, 225, 226, 227, 228, 231, 234, 235, 236, 237, 239, 240, 241, 242, 244, 245, 247, 251, 260, 262, 263, 265, 266, 267, 268, 270, 273, 277, 278, 279, 282, 283, 284, 285, 286, 289, 290, 292, 294, 298, 299, 304, 306, 308, 310, 311, 312, 316, 317, 321, 322, 323, 324
politika, 4, 7, 17, 27, 33, 35, 36, 44, 59, 67, 72, 75, 78, 88, 90, 92, 95, 97, 101, 102, 111, 117, 126, 133, 153, 156, 164, 167, 174, 183, 185, 203, 221, 245, 248, 252, 257, 258, 262, 271, 278, 294, 297, 299, 314, 325, 340
politizacija, 233, 309
Politkovska, 230
Potanin, 206, 207, 216
Primakov, 224, 228
privatizacija, 60, 81, 192, 201, 202, 203, 207, 208, 227, 240, 241, 244, 323
profit, 74, 108, 222, 246, 281
Prohorov, 274
Putin, 16, 117, 118, 121, 178, 224, 226, 227, 228, 229, 231, 235, 236, 237, 238, 242, 243, 244, 245, 248, 265, 267, 268, 269, 271, 272, 273, 274, 276, 277, 280,

287, 295, 296, 297, 307, 325, 326, 330, 332, 336, 337, 338, 340, 342, 345, 346, 347, 348, 350, 351

R

razredni boj, 46, 57
Rdeča armada, 158, 166, 287
Reagan, 177
realizem, 279, 280
represija, 92, 93
revolucija, 6, 70, 105, 139, 140, 141, 144, 145, 146, 176, 311
Rokosovski, 167
Roosevelt, 83, 168
Rousseau, 83
Ruska federacija, 4, 7, 8, 15, 16, 17, 18, 123, 124, 127, 128, 148, 191, 192, 196, 197, 201, 213, 225, 238, 239, 249, 253, 254, 256, 257, 259, 260, 262, 265, 268, 277, 278, 281, 282, 285, 287, 290, 291, 293, 297, 298, 300, 302, 303, 304, 307, 314

S

Saakašvili, 285
Sachs, 200, 201
sankcije, 7, 254, 276, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 324
Sankt Peterburg, 129, 138, 227
Sečin, 270
Semičastni, 171
Serdjukov, 286, 289
Severni Kavkaz, 233
siloviki, 6, 236, 238, 240, 242, 243, 267, 272
Sirija, 88, 280
slavofili, 6, 119, 120, 121, 279, 322
Smith, 22, 33, 57, 59, 60, 83, 84, 170, 193, 300, 331, 332, 334, 336, 346, 348, 350, 351
Smolenski, 216
Sobčak, 190, 227, 277
sovjet, 137, 141, 142, 284

Sovjetska zveza, 6, 86, 119, 123, 128, 147, 148, 157, 163, 166, 168, 176, 196, 206, 323
sovjetski socializem, 13, 15, 70, 85, 193
stagnacija, 15, 85, 183, 320
Stalin, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 167, 168, 169, 234, 319, 327, 329, 330, 333, 334, 336, 339, 346, 350, 352
Streeck, 13, 31, 63, 66, 69, 72, 329, 337, 349
Surkov, 264, 265, 347, 349
suverenistična demokracija, 11, 246, 263
suverenost, 42, 49, 51, 52, 88, 106, 133, 227, 264, 313, 314
svetovna vojna, 139, 150, 155, 170
svoboda, 35, 36, 81, 84, 94, 95, 104, 120, 124, 134, 135, 165, 185, 317

Š

Šojgu, 289

T

tandemokracija, 268
terorizem, 273
Thatcher, 14, 60, 82, 102
tlačanstvo, 132
totalitarizem, 43, 213
transformacija, 62, 179, 185, 193, 201, 279, 287
Trump, 102, 103, 126, 306, 307, 309, 325, 338, 343
Tsvigun, 180

U

Ukrajina, 88, 191, 292, 293, 295, 298, 304, 305

Ustinov, 180

V

Varšavski pakt, 148, 176
Vatutin, 167
vertikalna hierarhija oblasti, 235
vladar, 14, 117, 129, 158, 188
vodja, 146, 148, 170, 171, 178, 180, 181, 185, 204, 207, 215, 220, 224, 228, 243
Vodovnik, 3, 12, 51, 310, 351
vojaška intervencija, 7, 17, 96, 151, 152, 230, 282, 295, 297
vojni komunizem, 153

W

Weber, 50, 66, 325, 351

Y

Yukos, 207, 238, 241, 243, 244, 247, 251, 261, 347, 348

Z

zapadnjaki, 6, 119, 120, 121, 279, 322
Združena Rusija, 121, 122, 232, 242, 264, 267, 268, 272, 273, 274, 275, 276, 322
Združene države Amerike, 62, 163, 298
Zinovjev, 157, 158, 168
Zjuganov, 214, 215, 218, 219, 228, 267, 274

Ž

Žirinovski, 120, 218, 219, 228, 267, 274, 277
Žukov, 167